

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

Tome XXVI.

NOUVELLE SÉRIE.

Tome VI.

Vis unita major.

1889.

MAESTRICHT,
Imprimerie à vapeur de » LE COURRIER DE LA MEUSE ".

1890.

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

Tome XXVI.

NOUVELLE SÉRIE.

Tome VI.

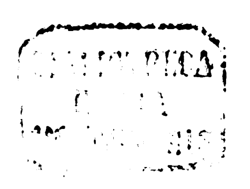
Vis unita major.

1889.

MAESTRICHT,
Typographie du » COURRIER DE LA MEUSE ".

1889.

Een Valkenburgsch dorp
in 1789.

Onlangs trof ik in een register, waarin allerhand oud en nieuws stond aangeteekend, eenige bizonderheden aan over het huiselijk leven van den boerenstand in het land van Valkenburg, Oostenrijksch gebied, op het einde der vorige eeuw. Men weet dat onze provincie destijds verdeeld was in vele districten, behoorende aan verscheidene regeeringen; zoo behoorde het dorp Oirsbeek, waarover wij gaan spreken, tot het gebied des Keizers, als regeerende vorst der helft van het land van Valkenburg.

De omstandigheid, dat deze aanteekeningen betrekking hebben op een toestand, die juist in den loop van dit jaar een eeuw oud is geworden, heeft ons op het denkbeeld gebracht, om een en ander uit dit register over te nemen, en in een nieuw kleed te steken. Deze bizonderheden werden in de maand September 1848, uit den mond van een achtbaren inwoner der gemeente Oirsbeek, die den 11 Juli 1855 aldaar in den ouderdom van 82 jaren overleden is, opgeteekend. Zijne mededeelingen bevatten korte opmerkingen over het huishouden zijner medeinwoners van dit dorp, hunne kleeding, hunne voeding, woning, huisraad, veldarbeid, kerk- en schoolgaan enz.

Het dorp Oirsbeek bestond destijds uit eene parochie, waartoe de gehuchten Groot-Doenrade, Klein-Doenrade, Ophoven, Oirsbeek en Gracht behoorden. Het bevatte ongeveer 900 zielen en was hoofdplaats der schepenbank Oirsbeek, bestaande uit de dorpen en parochiën Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek. Deze bank en die van Bronshem, (bestaande uit Bronshem, Schinveld en Jabeek) zijn nog heden onder den naam van de Spaansche onderbanken bekend,

omdat zij van oudsher de Schepenbank van Heerlen, als hof van hooger beroep erkenden. Al deze plaatsen behoorden tot het Oostenrijksch gebied. Maar daarover later; laat ons luisteren naar hetgeen ons de landman over die plaatsen verhaalt.

De kleeding van het landvolk — zoo verhaalt onze berichtgever — was in en even vóór het Patriottenjaar 1789 zeer eenvoudig. Men droeg sterke kleederen, die jaren duurden, want de onduurzame stoffen en kleederen uit onzen tijd, door de fabrieken geleverd, waren toen nog niet bekend.

Op de werkdagen droegen de mannen op het hoofd linnen of wollen mutsen, blauw of bont gekleurd met zware „floezen" of kwasten aan het eind. (1) Eene andere hoofdbedekking was de steek of drieteut, welks breede boord of luifel door een paardenharen strik boven op het hoofd werd vastgebonden. Wanneer het regende liet men de strik los en de breede rand van den hoed, tot op de schouders vallende, diende dan tot regenscherm. Petten (patschen) en cilynderhoeden kende men niet. Om den hals droeg men geene halsdoeken; alleen bij regenweder of in winterdag bond de boer zijn rooden neusdoek om den hals. Regenschermen kende men ook niet. De eerste paraplue, die in het dorp te voorschijn kwam, had de heer pastoor in 1808 te Aken gekocht. Het duurde echter lang voor en aleer de andere bewoners zijn voorbeeld volgden. De oudste parapluies waren grooter dan die van onzen tijd. Men moest ze, als het regende, met beide handen vasthouden en een huishouden van enkele leden zou er onder hebben kunnen schuilen.

De hemdsboordjes, die den hals gedeeltelijk bedekten, waren van doek of hennep even als het geheele hemd. Dit boerendoek werd vervaardigd door de wevers van het dorp uit vlas of hennep, die de landman gezaaid, en zijne vrouw, meid of dochters gesponnen hadden.

Het spinnen had plaats in de winteravonden, bij het aangenaam brandend kolenvuur, te midden van den huiselijken kring; soms waren de vroului bij ons met vier „spoelen" of spinnewielen te gelijk bezig, want wij waren met acht kinderen en versleten veel aan kleedingstukken en hemden. Ook gebeurde het dat de jonge deernen met hare „spoel" in naburige huizen gingen spinnen en

(1) Floes verbastering van het fransche floche.

zich dan door haren „liefsten of caressant" lieten afhalen; tegen zulk een optreden waarschuwde evenwel de Heer pastoor elk jaar in de kerk, bij het aankomen van den winter, als gevaarlijk voor de zeden. Fatsoenlijke jonge dochters bezochten dan ook geene „spinningen of labeijen".

Destijds bevonden zich hier in het dorp dertien wevers, die het fijnste pellegoed en „gebeeld" vervaardigden; ook telde men er drie wolspinners van beroep.

De kleedij der mannen bestond op de werkdagen, uit lange linnen kielen en rokken of „flankerten" die meestal ongeverfd bleven en er grijs uitzagen. Men droeg op die dagen ook korte broeken, die tot even onder de knie reikten en, noch toegeknoopt, noch toegegespt waren. De koussen (hoozen) waren van wol of linnen, en zoo lang, dat zij tot boven op de broek (culotte), gerold werden; boven de knie vast gebonden zijnde, werden zij, zoo ver als het ging, over de broek naar beneden omgeslagen. Op de werkdagen droegen de meeste boeren klompen, die van tijd tot tijd met mergel wit geschuurd werden.

Ook de werkdags kleederen der vrouwen waren eenvoudig. Op het hoofd droegen zij de zoogenaamde nevelskap, eene bonte, witte of zwarte muts, zonder kant of tulle, die den vorm had van het bovenhoofd en onder de kin met linten werd vastgebonden. Het haar werd even vóór en onder dit kapje omhoog gestreken, maar niet op het hoofd gescheiden of „geschegeld". Ook zag men vrouwen die het haar kort droegen, gelijk de mannen, in welk geval het niet omhoog maar tot even boven de oogen omlaag gestreken werd.

Zelden hadden de vrouwen op den werkdag doeken om het hoofd; was het koud of regende het, dan sloegen zij een „scholk" of voorschoot om het hoofd en maakten dien met het „schortensnoer" onder de kin vast. Om den hals werden ook geene kanten kraagjes gedragen; tot eenig sieraad strekte haar een gouden, zilveren of koperen kruis, dat aan een zwart lintjen hing. In de ooren hadden zij bellen of groote oorringen van goud of zilver. Aan den vierden vinger der linkerhand droegen de gehuwde mannen en vrouwen den trouwring. De meisjes hadden ook vingerringen, en enkele mannen droegen oorringen als geneesmiddel tegen oogziekte. Op de borst en om de schouders werden door de vrouwen kleine, op den rug gespelde doe-

ken of „plaggen" gedragen. Van voren werden deze doeken bedekt door den boezem van den voorschoot, die op de schouders met spelden werd vastgemaakt. Verder droegen de vrouwen lijfjes met lange „lesschen" en rokken van teertei, katoen of doek. Ook droegen zij evenals de mannen, kousen, klompen of schoenen. In den zomer liepen evenwel vele kinderen en arme vrouwen en meiden „baarsch" of barvoets in de klompen, of op de bloote voeten.

De kinderen droegen bij voorkeur teerteie kielen, die tot op de voeten hingen, op den rug open waren en om het lijf met een snoer of riem vast gesnoerd werden. Zulke kleeding droegen zij tot hun zevende of achste jaar, waarop de jongens de broek en de meisjes een lijfje met rok kregen. De teertei was eene stof uit wol, met ketting van vlas, die de boeren lieten weven en bij den verver in de kleur zetten.

De zondagskleederen der mannen waren natuurlijk van beter gehalte dan die welke op de werkdagen werden gedragen. Op het hoofd zetten de ouden en de jongen den steek, zelden de muts. In den regel vertoonde ieder de versche sporen van kam en scheermes; behalve de oud-soldaten, die den keizer gediend hadden en een bakkenbaard droegen, waren trouwens alle mannen destijds glad geschoren. Eenige jaren later liet men het haar in den nek lang wassen en men vlechtte daarvan een zoogenaamden staart. Zulk een staart heb ik in mijne jeugd langen tijd gedragen; die dracht was reeds bij het vertrek der Franschen in 1814 afgeschaft. Het dragen van een baard kwam eerst in de dertige jaren dezer eeuw in de mode.

Des zondags droegen de mannen om den hals een smal wollen of zijden doek van ongeveer drie meters lang, dat herhaalde malen den hals omgaf, of wanneer het zomer was een witten of zwarten das, of cravatte, die in den nek met een gesp werd dicht gemaakt. Als borstbekleeding werd een zeer lang tot over den buik reikend kamisool, van allerhande kleur, maar meestal geel of rood, gedragen. Dit soort van vest was van eene lange rij koperen of beenen knoopen voorzien; uit den kamisoolzak hing een zware horlogieketting met sleutel en met een grooten edelsteen voorziene brelokken. Over het kamisool droeg men den flankert, een rok met uitgesneden panden, waarover reeds gesproken is; deze was van doek, laken, wol, driedraad, katoen of andere stoffen, meestal bont. Beide panden wa-

ren van een knoopsgat voorzien, zoo dat zij, op reis, op den rug in de aldaar gevestigde twee knoopen vastgehecht konden worden. Op zij hadden deze jassen groote „tesschen" of zakken met opzetsels. Aan den hals bevonden zich staande kragen en aan de handen was de mouwopslag voorzien van afhangende slippen, die men „bijltjes" noemde, omdat zij den vorm van zulk een werktuig hadden. De flankert was in den regel voorzien van zes knoopen op de borst en twee op den rug; die van de borst stonden aan eenen kant, op eene rij en correspondeerden met de zes knoopsgaten van den anderen kant. De knoopen waren van hoorn of van koper, in den regel waren zij te groot voor het knoopsgat; er waren er van koper, zoo groot als een stuk van vijffranken, die voorzien waren van schilderijtjes onder glas. Des zondags werden door den welgestelden landman nooit klompen gedragen; hij droeg op dien dag schoenen met zilveren gespen en eene broek van manchester of van trijp met gespen aan de knieën, die broek en kousen vasthielden.

De zondagskleeding der vrouwen was destijds als volgt. Op het hoofd droegen de vrouwen bonte, zijden of katoenen mutsen, maar zelden witte, kanten cornetten of tuitmutsjes. Over de muts heen lag een zilveren verguld oorijzer, in den vorm van een reepje, dat de muts op het hoofd moest vasthouden. Arme lieden droegen bij regen of koude over de muts een voorschoot, rijken een zijden of wollen doek. De dames uit de stad droegen een hoed met veelkleurige linten versierd, en wandelden op straat, gelijk de kooplieden, met een stok in de hand. Ook droegen vele vrouwen de zwarte falie, bizonderlijk als ze in de rouw waren. Zulke falie was eene zwarte hul, van zijde of van merinos, zoo groot als een tafellaken, die men over het hoofd wierp en die bijna de geheele persoon bedekte. Men heeft mij wel eens verhaald dat de Spanjaarden, die vóór de Oostenrijkers ons land hebben bezeten, het gebruik der falie hebben ingevoerd. De meeste vrouwen droegen des zondags lijfjes met lange slippen en teerteïe, damasten of wollen rokken. Het garen voor die rokken verfden de arme menschen zelve in een afkooksel van den driedoren of van notenbladers. De schoenen der vrouwen waren, gelijk die der mannen, voorzien van zilveren of koperen gespen en hadden lange hakken of „polevijen" van hout, die diepe gaten in den weeken grond maakten. Het was dan ook voor de kinderen een pret, om op die gaten te trappen en den grond te doen knappen.

In de vorige eeuw dronk men in het land van Valkenburg bijna nooit in het morgenuur koffie, zoo als nu; maar men nam als morgenbrood: pap, zoete melk, karnemelk, bierpap, soep met groenten, erwten- of boonensoep, of ook wel eens een glas bier met eene boterham, besmeerd met kaas of boter. Van daar, dat op vele dorpen nog heden het verorberen van het morgenbrood, „de soep eten" genoemd wordt. Bij het middagmaal werden maar zelden aardappelen gebruikt. Bij gelegenheid der kermis of van eene bruiloft werd wel eens eene portie aardappelen voorgezet, die men meestal in den tuin, maar zelden in het veld aankweekte. Men at moes, wortelen (moren), pastenaken, boonen, erwten, zuurkool enz, Ook de vorken of fourchetten waren maar weinig in gebruik; men at met houten- of tinnen lepels en het vleesch werd op een stuk brood aan reepjes gesneden. Varkensvleesch was de gewone kost, en des vrijdags eijeren; het zoogenaamd versch of zoet vleesch van runderen, schapen enz. kwam alleen bij feestelijke gelegenheden, wanneer er kermisgasten verzocht waren, op tafel. Men at in den regel wat de boerderij gaf en daar men maar weinig kon verkoopen, leefde de boer met zijn huishouden er goed van. Des avonds werd wel eens opgewarmde „potagie" van den middag voorgezet; ook at men des avonds dikwijls salade met een bijvoegsel van saus, maar zonder aardappels; daarna volgden eene boterham en bier. Uit het menigvuldig verbruik van salade bij het vesperbrood stamt nog heden de gewoonte van het avondeten „de salade" te noemen. De voorname boeren gebruikten tafellakens en servetten en aten uit afzonderlijke borden van tin of porcelein; maar bij den gewonen boer tastten al de dischgenooten, knechten, meiden en kinderen in de gemeenschappelijken schotel van Bronshemer aardewerk, die in het midden op de tafel stond. De meester en zijne huisvrouw zaten de tafel voor en aten evenwel dikwijls uit afzonderlijke borden of telders (taljoren). In vele huizen was de eettafel tegen den muur door middel van scharnieren gehecht, zoodat zij, beurtelings buiten dienst kon gesteld en neergelaten worden. Ook had men in enkele huizen zware eiken tafels, waar men geen borden op zette, maar die voorzien waren van diepe kuiltjes in den vorm van een bord, waaruit meestal de kinderen aten. Na het gebruik werden deze kuiltjes met warm water „netjes uitgebroeid en gereinigd". In andere huizen heb ik

gezien, dat deze tafelkuiltjens dienden om er de kinderschoteltjes in te zetten, zoodat deze niet van den disch konden gestooten worden. De twee hoofdmaaltijden 's middags en 's avonds begonnen en eindigden met het kruisteeken en een gebed.

Thee werd er alleen door zieke lieden gedronken; die thee werd geplukt op den theestruik in de tuinen, of werd gemaakt van gedroogde camillen, vlierbloemen of lindebloem. Het thee drinken, op zijn Hollandsch, is in deze streken nog heden niet bekend. Koffie werd meestal des Zondags gebruikt en wanneer er visites kwamen. Jenever dronk men maar weinig en meestal des morgens; het drinken van wijn gebeurde alleen in de herberg, daar de boeren in den regel geen wijn in den kelder hadden. De voorname volksdrank was het bier; men dronk bier bij alle gerechten en op alle uren van den dag. Elke welgestelde boer brouwde zelf zijn bier voor het huishouden; in een gedeelte van het huis kon men dan ook zeker de brouwpan en somtijds daarnaast eene jeneverstokerij vinden.

De herbergen moesten zich voorzien van bier in het „bannale panhuis", eene brouwerij, die te Oirsbeek tegenover de kerk lag, en aan den prins De Ligne, als heer des dorps, in eigendom behoorde. Het bier, uit dit panhuis afkomstig, wanneer over de deugdelijkheid van hetzelve werd geklaagd, werd door de schepenen gevisiteerd en gekeurd. Werd het niet deugdelijk bevonden, dan verviel de meester van het panhuis in eene zware boete.

Van den anderen kant werd een herbergier, die privaatbier, dat is bier van een particulier afkomstig, verkocht, ook beboet. Op bier en jenever stonden geene lasten. Eene kan bier kostte vier oort. De herbergen waren herkenbaar aan een schild met onderschrift of indien dit ontbrak aan een jenevertakje boven den ingang.

De huisvesting der boeren van dien tijd was niet zoo aangenaam ingericht als nu. De huizen hadden, op enkele uitzonderingen na, geene bovenverdieping, maar bezaten allen een kelder. Elk huis had een voorportaal, de „neere" genoemd, voorzien van twee deuren, waarvan de buitenste bestond uit eene deur met klopper, in eene boven- en benedenhelft verdeeld. Naast de keuken bevond zich de groote zitkamer en verscheidene slaapkamers, voorzien van houten bedkoetsen of met gordijnen omhangen slaapsteden. De groote zitkamer was veelal met plavuizen of met planken bevloerd en zui-

vertjes met wit zand bestrooid; zij werd alleen als receptiezaal voor de vreemden en op de zon- en feestdagen gebruikt. De keuken had een aarden vloer of was voorzien van een mozaïekvloer gemaakt met kleine ronde steentjes. De zolders dienden om er de granen te bewaren. Vele huizen waren gebouwd van leem en vlechtwerk en hadden kleine vensterramen met ruiten in lood ingezet; deze huizen hadden aarden vloeren en waren in den regel van binnen en van buiten zuiver gewit; enkele arme hutjes echter waren zelfs van binnen niet gewit en hadden geen schoorsteen; dit was evenwel een zeldzaam geval. De meeste huizen waren groote gevaarten met stroo gedekt en gelegen rondom eene mestvaalte, waarin de mest, het stal- en regenwater te zamen vloeide. Om dezen vierhoek lag de huizing langs de staat, de schuur daar tegenover en links en rechts de stallen.

In het huis zag het er eenvoudig uit. Langs den muur hingen heiligenbeelden, op glas geschilderd, die de Tyrolers en Bohemers rondventten. Deze verkochten ook „strootjes" om onder de kannen en koffiepotten te leggen, uurwerken met een koekoek, die de uren riep en glaswerk van allerlei aard.

Vele stoelen waren kleine bankjes zonder leuning en stonden op drie pooten. De kachels bestonden uit zoogenaamde „steufkens" met drie pooten. De schoorsteenmantels waren van groote leufels voorzien, die ver vooruitsprongen. Daaronder brandde een hout- of een kolenvuur. In vele woningen waren de lepels op eene plank gehecht, tusschen een lederen riem, die op verscheidene punten met nagels was vastgespijkerd. Daarnaast stond de „kruikenbank" voorzien met zware steenen waterkruiken, smoutkannen, steenen „uilen" om er bier in te tappen, bierkannen van tin, en houten of steenen melkbaren. Verder zag men er het „schotelrek" bezet met vele tinnen borden en drinkpotten, en slechts enkele borden van aardewerk of porcelein, want bij onze voorouders was het tin in groot aanzien.

Des avonds gebruikte men tweederlei lampen: de staande lamp, rustende op een hoogen voet, en de hanglamp, die den vorm had van de graflampjes der oude Romeinen. Deze lampen waren van ijzer, koper of blik. De olie, die in deze lampen gebrand werd, trok de boer uit zijne raap- en vlaszaden. De kleine hanglamp was in den regel gehecht aan een stok die op een voetstuk stond en „lampen-

gek " genoemd werd. Om de lamp hooger of lager te hangen waren gaatjes in dezen stok geboord. Meer deftig dan de lamp was de „reuten kaars" ook vetkaars genoemd, die erg flikkerde en daarom met een snuiter of „smokscheer" van tijd tot tijd moest gesnoten of afgeknipt worden.

Om vuur te maken bediende men zich van steen en staal. Dit vuur werd 's morgens geslagen boven een stuk gebrand linnen (baand) dat in eene doos lag, genoemd de „baandschotel" of tinteldoos. Wanneer deze baand had vuur gevat, werd een ouderwetsche zwavelstok (hennepstroo) of een gesolferde snipper aangestoken. De manier om vuur te maken door middel van een lucifer was toen gewis nog niet bekend, want de eerste doosjes met lucifers zijn hier in het dorp eerst in het jaar 1840 in gebruik gekomen. Zij hadden aanvankelijk niet veel opgang wegens den hoogen prijs, want een klein doosje kostte tien centen. Ik heb hooren vertellen dat reeds één jaar vroeger namelijk in 1839, de belgische senateur graaf J. B. d'Ansembourg, te Amstenrade, een doosje lucifers heeft mede gebracht toen hij uit Parijs terugkeerde van zijne reis, om Limburg voor België te bewaren. In allen gevalle werden op het diner, dat gemelde graaf bij die gelegenheid gaf, cigaren rond gedeeld, die met lucifers werden aangestoken.

Des zondags en bij winteravond werd door de boeren, binnenshuis met de kaart gespeeld. De spelen, 't meest in voege, waren: pandoeren, rondvijven, geêren, bruiten, boerjagen enz. Verder kende men het ganzebord, het damspel, negenlokeren en kienen. Tot de voornaamste vermaken buitens huis behoorden, voor volwassenen, het vogelschieten, kegelen, gansrijden, knikkeren. De kinderen amuseerden zich met koordspringen, slupke jagen, knikkeren, brom loopen, soeslaan, klingslaan, speldeknippen enz.

Eindelijk waren er ook eenige volksgebruiken in voege waarvan er nog enkelen bestaan. Met nieuwjaar „verraschten" elkander de buurlieden met elkaar onderling een zalig nieuw jaar te wenschen en de jonge „caressanten" wenschten dit hare liefsten, door 's nachts na twaalven onder haar venster met een pistool eenige schoten te doen. Op nieuwjaarsdag werden in alle huizen wafels gebakken.

Op driekoningendag werd na het noenmaal een groote mik „wegge" op tafel gezet, onder de aanwezigen verdeeld en hij of zij die eene

boon, die er in gestopt was, in zijn stuk vond, werd koning of koningin. Met vastenavond liepen verkleeden over straat „lissen" genoemd, er was overal pret, men reed de gans, sloeg den haan, er werd gedanst. Zangers en zangeressen liepen van deur tot deur met den rommelpot en zamelden spek in, dat in gemeenschap met anderen in de herberg werd verteerd. De maandag van vastenavond heette *razende maandag*, wellicht omdat er veel getierd werd en de volgende dag *dollen dingsdag*, omdat het dien dag „hol en dol" toeging.

Aschwoensdag bracht een eind aan den vastenavond. Op „fakkelzondag", zijnde de eerste zondag der vasten, trok de jeugd met stroofakkels door de boomgaarden, met palmzondag werden palmen gewijd, met paaschen met geverfde eijeren gekipt. De Heer pastoor liet in de goede week eijeren van huis tot huis rond halen, waarbij de koster tegenwoordig was en den huiszegen sprak, elk huis met gewijd water besprenkelende. Deze paascheijeren werden verdeeld, een deel voor den herder, een deel voor den koster en de overigen werden op paaschmaandag na de vespers door den Heer pastoor, nadat zij gekookt en schoon geverfd waren, onder de kinderen van den Catechismus rondgedeeld, die bij zulke gelegenheid niet nalieten zeer talrijk en trouw op te komen. Buiten deze paascheijeren trok de koster, wegens het luiden van het *Angelus* 's morgens, 's middags en 's avonds, jaarlijks uit elk huis een brood. Deze bijdrage haalde hij op verscheidene tijden des jaars in.

Op Meiavond werden onder het bespelen van fluiten en horens, gemaakt uit versche wilgenschil, en soms onder het maken van ketelmuziek, door de vergaderde dorpjongens, de Meiliefstens afgekondigd; elke jongeling des dorps kreeg een liefste aangewezen, die hij den volgenden zondag na de hoogmis, als eerlijk „caressant" in de herberg moest „intrekken" en met jenever en suiker vergasten. In den oogst wanneer de laatste wagen tarwe werd na de schuur gebracht was er feest in huis; men at er vlaai en mik als of het kermis was. Op den hoogbeladen oogstwagen zaten dan de knechten en meiden naast den „mei", een zware boomtak met bladers, versierd met linten, klatergoud en bont papier. Deze mei werd boven de schuurpoort in het dak gestoken. Des zondags daarna noodigde dan de vrouw des huizes hare buren en buurinnen op het oogstfeest, de „martelgans" genoemd.

Op den vooravond van St. Maarten werd door de jeugd van huis tot huis „ schanshout " of takkebosschen gehaald en daarmede werden op de bergen in bijwezen van talrijke toeschouwers de St. Mertensvuren gestookt. Naar huis gekeerd vond de jeugd de tafel voorzien met melk en koek. Met kerstmis eindelijk bestond het gebruik, dat 's nachts het keukenvuur niet werd uitgedoofd; men hield dit in den gang door er een zware boomtronk de „kerstschobbe" genoemd er op te leggen. Den tweeden kersdag werden appelen en peeren langs de huizen door de schoolkinderen opgehaald. Dit gebruik heette „ Heijo" roepen.

Ook vierde men in ons dorp twee kermissen, waarop de familie en de vrienden uit andere gemeenten, verzocht werden. Bij gelegenheid van zulke kermis vond men de huizen netjes opgeknapt, de muren gewit en alles in de beste orde gebracht. Om de gasten te ontvangen werd vlaai en mik gebakken; de schutterij trok op, de vogel werd geschoten en er werd gedanst op de „wipzaal" eene tent met eenigzins bewoegbaren vloer. Te Oirsbeek bestonden twee kermissen, de groote en de kleine kermis namelijk, gedurende welke laatste de groote processie optrok, waarover wij later zullen spreken; de kleino kermis werd des Zondags op H. Drievuldigheid gehouden, en de groote kermis van St. Lambertus, patroon der kerk, welk feest den 17 September valt, had in September plaats. Deze begon des Zondags vóór het feest van dezen Heilige, want het spreekwoord zeide, dat St. Lambert mede moest kermis houden. Deze groote kermis duurde vijf dagen.

Dit waren de voornaamste vermakelijkheden die de boerenstand zich veroorloofde op het einde der vorige eeuw. Voegen wij hierbij nog een woord over een ander gebruik. De boeren rookten destijds uit kleine aarden pijpjes, waarin zij door middel van steen, staal en zwam vuur wisten te brengen. Ook enkele vrouwen rookten de pijp. Ook trof men mannen en vrouwen aan, die snuifden uit eene lange doos met eene rasp voorzien, waarop de karoot geraspd werd. Dit was evenwel toen de ouderwetsche manier; deftige lieden hadden snuifdozen, gelijk aan die van heden en kochten de snuif in poeder. Het was meer gebruikelijk te snuiven, dan te rooken. Het gebruik van sigaren was onbekend. Dit gebruik werd hier ingevoerd door de Spaansche krijgsgevangen soldaten, die Napoleon I in 1811 aan de

rijkswegen liet werken. De boeren die deze rookbuisjes nooit gezien hadden, noemden ze „lederen pijpjes"; ik heb zulke pijpjes voor 't eerst gezien te Maaseyck, waar Spanjaarden op de kassei werkzaam waren. Later eerst werd die manier van rooken algemeen; de Hollandsche officieren die in 1839 onze provincie, die versch van België gescheiden was in bezit namen, rookten hier in het dorp de eerste sigaren.

De briefbode verscheen niet dagelijksch in het dorp zoo als nu, maar dan alleen wanneer te Sittard op het kantoor der firma Thurn en Taxis, een brief of pakket ter bestelling werd gegeven, hetgeen binnen de veertien dagen wel eens gebeurde; brieven die men schreef moest men zelf te Sittard op het postkantoor bezorgen. Kranten en nieuwsbladen kende men niet; het jongste nieuws vernam men in de stad of van de marskramers en van de „kinken", die met hunne kleine paardjes en karretjes naar Aubel of naar Kerkrade reisden. De kennis van den boer reikte doorgaans niet verder, dan den gezichteinder van zijn dorp; wat daar buiten lag bleef hem in den regel vreemd. Van daar dat hij zich, te midden zijner familie, vrienden en huisgenooten gelukkig bevond, en zich over den loop van het ondermaansche weinig bekommerde. Zijne voornaamste lectuur was de Geschiedenis van het oude en nieuwe Testament, de Handpostille van pater van Cochem, de werken van pater Poorters, de geschiedenissen van de vier Heymons-kinderen, Reynard de Vos, Uilespiegel en andere boeken van dien aard.

Een der voornaamste zaken, die de Zuid-Limburgsche boer dient in het oog te houden is de akker. De akker is de spil waarom alles draait; weilanden kunnen enkel aangelegd worden in de dalen; akker drijven kan men overal, in dalen, op bergen en in de helling. Maar levert die akker weinig op, of kan men den overvloed van het geteelde niet kwijt raken, dan kan de boer geen zaken doen en het gaat hem slecht.

De graanschuur was dan ook een der voornaamste gebouwen eener boeren hofstede, meestal was zij hooger getimmerd dan het woonhuis en de veestallen. De toegang had plaats door eene hooge breede wagenpoort, waarin voor de voetgangers eene deur werd gemenageerd. De schuur bestond uit den „den" of dorschvloer en den „wisch" of bergplaats voor de ingeschuurde vruchten. Op dien

„den" werden bij winterdag, wanneer de veldarbeid was afgeloopen, het graan met den vlegel gedorscht, met den wan gewant of met den graanmolen van kaf en „spik" gezuiverd. Toen kende men nog niet die kostbare dorschmachinen, welke reeds hier en ginder in gebruik beginnen te komen, het stroo verderven en het dorschen dreigen te niet te doen.

De boer was zoo zeer overtuigd van de waarde van zijn akker, dat hij op Palmzondag, wanneer de palmen gezegend waren in de kerk, den tweeden palm, dien hij brak, in zijne schuur plaatste; de eerste was voor zijne huiskamer en werd gestoken onder het wijwatersvat en de derde in de stallen. Daarna trok hij met vrouw en kind naar den akker, en stak een palm op elk stuk grond en in elken boomgaard en in elken akker en in elken beemd, die hem toebehoorde. Het gebruik om alles door den geestelijken te laten inzegenen, wat voor zijn huishouden diende, had de boer van zijne voorouders en wordt ook nog heden trouw gevolgd. Zoo wordt nog heden in dit dorp, bij gelegenheid van O. L. Vrouwe Hemelvaart, de „Kruitwisch" gezegend, bestaande uit een bos van bloemen die 't oog van den mensch verkwikken, uit korenaren die ons het dagelijksch brood opleveren, uit reinvaren en bijvoet die dienden en nog dienen als de genees en heelmiddelen en uit donderkruit hetwelk men bij onwêer als behoedmiddel op het vuur wierp; zoo werd vroeger ook nog te St Jan in den winter, wijn gezegend en de St Johansminne gedronken, opdat God ook den drank, die de mensch gebruikt, mag doen tot voordeel strekken en onschadelijk maken voor de gezondheid.

Maar keeren wij naar ons onderwerp terug.

De handel in granen en vee was in de laatste jaren, die den patriottentijd vooraf gingen, zeer slap en onbeduidend. Te Maastricht was weinig handel; voor ons inwoners van het Oostenrijksch gebied bestond het bezwaar der tollen en der grenzen: Maastricht was Hollandsch. Wij waren dus genoodzaakt onze granen naar Aubel ter markt te brengen, niet met de kar, maar te paard, de tarwe in zakken op den rug van het paard, want de wegen waren te slecht, om per as te worden bevaren. Ik herinner mij, dat op één dag, het was in 1783, ik was toen een jongen van negen jaren, een paar onzer knechten van den Aubeler markt te huis kwamen, van het

hoofd tot de voeten met slijk bespat; de paarden waren niet minder bekaaid. De meesterknecht, een oude getrouwe des huizes, trad voor mijne moeder en telde haar het geld. — „Wat kost de tarwe, Meltser" — „Vier kronen de last, vrouw," antwoordde Meltser. „Nu, dan keert gij Donderdag terug!" Welke kleine som voor zulk een reuzenarbeid!

In den akker zaaide men wintergranen, beurtelings tarwe of gerst, daarna rogge en eindelijk zomervruchten, zoo als wortelen, beetwortels, hennep, vlas, raapzaad, haver, boonen, boekwijt, erwten enz. Zoo als wij boven reeds vermeld hebben, werden maar weinig aardappelen geplant; men kende de goede hoedanigheden van dit knolgewas nog niet. Ook cultiveerden de boeren toen veel hop, die ten deele diende tot het brouwen van bier en ten deele om verkocht te worden. Elk welgezeten landman bezat een hoppetuin, die in het najaar honderde, ja duizende ponden fijne hop opleverde.

Al deze vruchten betaalden tienden. De groote tiende van het dorp behoorde aan de kloosteroverste der adelijke proostdij van St Gerlach, bij Valkenburg, die ook den pastoor benoemde. Dit klooster bezat alhier ook eene pachthoeve, geheeten de Tienhof, wellicht omdat de tiende door den pachter dezer hoeve in voortijden werd ingeschuurd; maar op het laatst der vorige eeuw was dit evenwel het geval niet. De tiende werd toen in verscheidene „klochten" in het publiek verpacht.

De tiendeheffer trok jaarlijks den elfden schoof op het veld en had aldus in het elfde jaar de geheele opbrengst van één oogst uit den vertienden akker. Dit had ten gevolge dat de landerijen der tiendepachters in goeden staat bleven, terwijl de overige boeren, bij gebrek aan mest, een deel hunner landerijen moesten braak laten liggen. Op eene hoeve van 70 bunders bleven steeds 10 tot 13 bunders uit gebrek aan mest onbezaaid. Dit was het treurig gevolg der tiendeheffing. Men moet evenwel niet gelooven, dat in zulke toestand eene onrechtvaardigheid plaats greep. De gronden waren ingedeeld, in vertiende en onvertiende dat is tiendevrije akkers en hij die een stuk kocht, waarop tiende gevestigd was, wist zeer goed welke last op dien grond drukte en kocht dus dit stuk grond, naar gelang, goedkooper.

Verreweg de meeste pachters huurden de akkergronden voor de

helft der opbrengst „van de harde vruchten" dat is koren, tarwe, gerst, boonen, haver en boekwijt. De overige vruchten, alsook het stroo, bleven ten voordeele van den huurder, dien men „halfen" dat is halfwinnaar noemde. De weilanden, boomgaarden en beemden werden in geld verpacht. Zij die eene hoeve in geldpacht namen, betaalden 25 tot 30 gulden luiksch voor het bunder, alles dooreen gerekend. De huizing, schuur en stallingen der hoeve waren in die som begrepen, want zij werden zelden afzonderlijk verhuurd. De Luiksche gulden had destijds de waarde van 56 Nederl. centen. Op den mesthof van zulke boerderij liepen in den regel groote kudden eenden en ganzen, die jaarlijksch geplukt werden en fijne bedvederen aanboden; kippen die eijeren en kiekentjes ter verkooping opleverden; kalkoenen (schroeten) meer gekweekt uit weelde dan voor het nut. Natuurlijk trof men er een zeker getal koeijen en paarden naar gelang der uitgestrektheid der boerderij. De boer hield in den regel een paard op de zeven of acht bunders beakkerden grond; zoo had mijn vader, toen wij op de groote hoeve van het slot Hoensbroeck woonden, die 124 bunders groot was, in den regel 16 tot 17 paarden, waarvan er regelmatig 12 op den akker werkten. Onze akkers bevatten ongeveer 90 bunders land dat beploegd werd, de rest waren beembden, weilanden of broekgronden.

Bij den boer der vorige eeuw werden varkens in grooten getalle aangekweekt. Deze werden toen niet, gelijk nu, in stallen opgesloten, zonder ooit de vrije lucht te zien, maar liepen onder de hoede van een waakzamen varkensjongen, langs wegen en stegen, overal etende vroetende, waar iets te vinden was. Als het graan ingeschuurd was, werden zij gehoed op de „stoppelen" en wanneer in het najaar de eikelen rijp waren, trof men gansche kudden tusschen het hout in de bosschen.

Nog één voornaam vak van nijverheid voor den vroegeren landman was de schapenteelt. Dit moet ons niet verwonderen, want toen leverde het schaap de wol aan onze spinners, het garen aan onze wevers en de kleederen aan de mannen en de vrouwen in het algemeen. Heden treft men nog drie of vier kudden in ons dorp, terwijl er vroeger wel dertig kudden langs de heuvelen graasden. Men hoorde

toen de „schepers" om strijd op hunne „zijfluiten" of dwarsfluiten blazen, als of wij in den tijd van Virgilius leefden. Het zoete spel der herdersfluiten heeft mij als kind, dikwijls in zomertijd bij het dalen der zon, wanneer de kudden, omgeven door eene stofwolk naar de stallen spoedden, in eene opgewekte stemming gebracht. De fluit spelende trok de „scheper" aan het hoofd zijner kudde, als een generaal aan het hoofd van zijnen staf, het dorp binnen.

Eindelijk moeten wij nog van éénen tak van landbouwbedrijf gewagen die nu geheel in verval is geraakt, namelijk de bijenteelt. Ik weet niet of er nog „bijenhallen" in het dorp aanwezig zijn, maar in mijne jeugd waren er vele. Men maakte toen veel geld uit den honig en het was; ook meende men dat de bijen de vruchtbaarheid der planten bevorderden, doordat zij de bevruchtende stoffen van de eene plant naar de andere droegen. Het is zeker, dat het afschaffen der bijenteelt ons dorp geen voordeel heeft gebracht. In mijne jeugd bevonden zich veertig tot vijftig bijenhallen in het dorp, gezamenlijk bedragende 500 of 600 zwermen. Wanneer het jaar voor die teelt aan den boer niet voordeelig toescheen, liet hij den oogstwagen in gereedheid brengen en vervoerde een gedeelte der korven of „karen" naar de heide, waar de thym en de heideklokjes bloeiden. De kostscholen, waarheen dan onze zwermen gezonden werden, waren meestal de heide van de Trebeek, die van Bronshem en die van Asch, bij Mechelen, over de Maas. Na eenige weken in het buitenland verkeerd te hebben was de korf geheel of gedeeltelijk met was en honing aangevuld. Hij werd dan teruggehaald en de bijtjes werden gedood. De teelt der bijen was bij onze voorouders eene zaak, die aan het goede vertrouwen van het publiek, zonder achterdocht op diefstal of schade werd toevertrouwd. De zwermen bleven in de heide, onbewaakt, en soms ver der woonhuizen rusten, zonder dat er aan getornd werd. Maar men moet weten, dat het stelen van een bijenkorf toen met de dood gestraft werd. Ik herinner mij nog dat een landlooper, genoemd Hoenderdrik, in 1790 aan de galg werd geknoopt, omdat hij eene bijenhal had bestolen.

Boter en kaas werd meestal gemaakt voor eigen provisie; was er overvloed, dan werd die naar Aken, Sittard of Aubel naar den markt gebracht of aan rondreizende opkoopers verkocht. Onze boomgaarden, meestal langs de heuvels gelegen, brachten niet altijd eene voldoende

hoeveelheid gras voort, om de boter- en kaascultuur aan den gang te houden, maar zij leverden ons van tijd tot tijd een ruimen oogst aan appelen en peeren op. De Spaansche dorpen van het Land van Valkenburg, hadden wegens de lekkere appelsoorten en den rijken oogst dezer vrucht eenen goeden naam. Vele appelen werden aangekocht door lieden uit de Kempen, van Bree, Maaseijk en Peer. Uit de fijne appelen werd cider geperst en uit de overigen azijn. Uit de de peeren en zoete appelen en soms ook uit wortelen (mooren) werd stroop of „zeem" vervaardigd die ook een handelsartikel was, dat veel werd gezocht.

Ten slotte moeten wij hier nog aanstippen dat bij den Valkenburgschen boer „den onjeren" of zoo als de Hollanders zeggen de schofttijd begint den eersten Mei en eindigt met St. Gillis, den 1 September. „Onjeren" heet men den tijd van middag tot twee uren, waarvan de knechten en werkboden gebruik maken om te slapen of uit te rusten. Om St. Remeys begonnen de snijders, schoenmakers, naaisters en schrijnwerkers, die bij den boer in huis werkten des avonds bij het licht te arbeiden. Te St. Remeys veranderden ook de knechten en meiden van huur en plaats. Om St. Andries betaalden de boeren hunnen pachtprijs en om half Maart vertrokken de „Halfens" van de pachthoeven.

Wij eindigen dit opstel met een paar korte aanteekeningen over het schoolwezen en de kerk. In elke parochie bevonden zich een of meer scholen; maar vaste schoollokalen waren er zelden aanwezig. De school werd gehouden in het huis van den meester. In de school waren de kinderen gezeten op lage zitbanken. Als zij de les opzeiden, verlieten zij hunne zitplaatsen en gingen voor den meester staan; deze zat in een leuningstoel, wat hooger dan de kinderen, voor een lessenaar, of wandelde, met zijn berken stokje gewapend, de school rond. Bij het lezen gebruikten de kleine kinderen een wijzer van staal, been of hout. De voornaamste schoolboeken waren: het a. b. boek, de kleine Mechelsche Catechismus, de groote Mechelsche Catechismus, de Bijbelsche Geschiedenis, het Evangelieboek, de Academie, de Zielentrooster, de Zendbrieven en de Reizen van broeder Jan van der Linden. Voor het hoogduitsch dat te gelijk met het vlaamsch werd aangeleerd, werden: Der Handfiebel, Die Biblische Geschichte, Die Erzärlungen von Jais en andere boeken gebruikt. De

kinderen, die schrijfwerk op papier verrichtten, gingen zitten aan eene tafel, maar zij, die op de lei schreven of rekenkundige oplossingen bestudeerden, deden dit op de knie. Als potlood gebruikten vele den steel van een ouden tinnen lepel of lood uit het venster. Te Oirsbeek werd de schoolmeester benoemd door den proost van het adellijk klooster van St. Gerlach. Hij moest tegelijk koster zijn. Hij was verplicht des winters gedurende vier maanden school te houden, den armen voor niets en den rijken voor geld. Vele kinderen gingen ook te Vaesrade ter school, waar een eerbiedwaardige kluizenaar onderwijs gaf.

Zij die meer wilden weten dan lezen, schrijven en rekenen, gingen naar Sittard ter school, waar de Paters Dominikanen Latijn, Grieksch, Fransch, Duitsch enz. onderwezen en waar men eene opvoeding kon genieten, die den student tot aan de deur der Universiteit bracht; vele jongelieden heb ik gekend, die te Sittard gestudeerd hebben, want het Collegie dier stad telde wel 300 studenten. Daar studeerden destijds de twee Heeren Beugels, die later zijn priester geworden, tegelijk met andere studenten uit deze gemeente. (1) Ik zelf heb het Collegie van Sittard niet bezocht, maar leerde Fransch te Hoogcruts, bij de kanonniken van het H. Graf, die eene kostschool hielden. Jongelingen die de fransche taal verlangden te leeren, en over niet veel geld konden beschikken, gingen bij eene familie in de Walenkwartieren op wissel, terwijl in hunne plaats, een jonge waal, in hun oudershuis, kwam vlaamsch leeren.

De school was bij onze voorouders een stuk van de kerk. Het was de bisschop, die de schoolreglementen goedkeurde en zorgde dat er voldoend onderwijs werd gegeven, de regeering greep alleen waarschuwend in, wanneer het kerkelijk gezag zijn plicht niet nakwam. In de meeste parochiën was het schoolmeesterschap met de betrekking van koster verbonden.

Aan het hoofd der parochie stond de pastoor, een man die zich door studie, leefwijs en kleeding van het overige der bevolking onderscheidde. Met den scholtis, die een rechtsgeleerde was, werd hij

---

(1) Over de twee Heeren Beugels zie: WELVAERTS, Levensschets van Herman Joseph Beugels, hersteller der abdij Postel en pastoor-deken te Helmond. Helmond bij A. Pellemans 1880, 172 bladz. in 8°, met portret.

als den drager der wetenschap beschouwd. Hij kende buiten zijne moedertaal, Latijn, Grieksch en Fransch, bewoonde een gesloten huis, waar men niet binnen kon zonder te bellen en droeg in den regel zwarte kleederen. Met de boeren had hij ovenwel dit gemeens dat hij, gelijk zij, akker dreef en vee hield. Te Oirsbeek stond, tusschen de „weem" en het kerkhof, de pastoriehof voorzien van merkelijk grondgebied. De pastoor van dit dorp, die ongeveer veertig morgen grond bezat, had twee paarden, voorts koeijen en schapen en hield er een flink dienstpersoneel op na, bestaande uit twee knechten en twee meiden; hij schoor heerlijke veldvruchten, zoo schoon, dat de boeren er over watertanden en had het schoonste vee van het dorp, want zijn akker was eene modelcultuur, die om den prijs kon dingen.

Bernard Franzano, zoo heette de pastoor, was geboortig uit Bonn, preekte en catechiseerde in het hoogduitsch, eene taal, die op de school geleerd werd, en door het volk, even goed als het Nederlandsch, begrepen werd. Hij was een lange magere man, met gespen op de schoenen, droeg eene korte broek van zwart manchesterstof, een blauwen of zwarten lakenschen jas en een steek. Op de wandeling ging hij geregeld met een rieten stok gewapend en zijn brevier onder den arm; wanneer hij in zijn boek las zette hij een knipbril op de neus, met groote ronde glazen. De pastoors van Oirsbeek waren kloosterlingen behoorende tot de orde van Premonstreit, die sedert eeuwen deze parochie bediende; zij werden benoemd door de adelijke kloostervrouwen van St. Gerlach. Franzano was een kloosterling uit de abdij van Knechtstede, bij Duren. Hij schijnt liefhebber der jacht geweest te zijn, want in mijne jeugd heb ik hooren vertellen, dat hij bij vergissing — de man was sterk bijziende — de koe van den veldbode een oog uit schoot, eene daad, die hij voor de schepenbank van Oirsbeek moest verantwoorden en waaruit een lang proces ontstond.

De kerkeraad bestond uit den pastoor en twee leeken, waarvan een ontvanger der kerk was. De jaarlijksche rekeningen der kerk en van den arme, werd met die der gemeente onderzocht op een der jaargedingen, wanneer het volk onder de groote linde bij het kerkhof met den klokkenslag vergaderd was en goedgekeurd. De kerk werd niet getimmerd of hersteld uit bijdragen door de regeering en de provincie geleverd, maar uit de tiende en uit de goederen

van kerk, pastorie en gemeente. Zoo moest de tiendeheffer zorgen voor den middenbouw der kerk en voor de meubelen, de pastoor voor het koor en de gemeente voor den toren. Volgens deze regeling werd in 1515 de schoone toren onzer kerk door de landlieden gebouwd, terwijl de nieuwe kerk, die in 1830 werd getimmerd, uit allerhande subsidiën, bijdragen en ondersteuningen is tot stand gekomen Door de tienden af te schaffen en de kerkelijke goederen te verkoopen heeft de fransche Republiek noodzakelijk op dit punt een geheel andere toestand in het leven geroepen.

Naast de kerk lag het kerkhof, waarop elke familie der parochie haar afzonderlijk plekje grond ter begraving harer leden, ter beschikking had, gekenmerkt door een of meerdere kruisen der familie met inschriften. Ook dit gebruik hebben de Franschen afgeschaft, zoo dat nu alle lijken van oud en jong, rijk en arm, naar rij en rang-regeling, moeten begraven worden. Ook in de kerk werd begraven; op het koor bevond zich de begraafplaats der pastoors en der overige geestelijken van het dorp en dáár waar de Heer der plaats inwoonde, werden de leden dezer adellijke familie op het koor voor het Hoogaltaar begraven. De dorpsheeren bezaten ook het recht van een gestoelte op het koor te mogen plaatsen, voor hun gebruik gedurende de kerkdiensten, en de pastoor moest hun op de zondagen voor de Hoogmis het wijwater toereiken met den kwast, vooraleer de gemeente daarmede gesprenkt werd. In de overige gedeelten der kerk werden de voorname leden der parochie, tegen betaling, ter aarde besteld.

Buiten de kerk, waren in onze streken ook kapellen en kruisen geplaatst langs den weg. Deze stonden meestal dáár, waar twee wegen zich kruisten en werden opgericht tot aandenken aan het lijden van den Zaligmaker der wereld. De kruisen, die zich niet op kruiswegen bevonden, duidden meestal aan, dat dáár ter plaatse een doodslag of een groot ongeluk had plaats gehad. De eerste soort kruisen waren van hout en stonden onder een prieel van linden, de tweede soort was van steen en voorzien van een inschrift, het ongeluk, wat had plaats gehad, omschrijvende.

De kapellen in het veld stonden in betrekking met de talrijke processiën die voor de fransche Republiek op de dorpen plaats hadden. Zoo werd vóór deze kapellen door den pastoor, op St Marcus en de

Kruisdagen, Gods zegen over de te velde staande vruchten der aarde afgebeden, en bij gelegenheid der groote processie van het H. Sacrament dienden zij tot rustplaatsen.

Deftig werden zij bij gelegenheid der H. Sacraments processie opgeknapt; de jonge meisjes brachten bloemkransen en versierden het altaar en het binnengebouw; de jongelingen haalden groene takken, die langs den weg geplant werden. Overal waar de processie voorbijtrok werden de huizen versierd, de straten gelijk gemaakt, kronen en kransen gehangen boven den weg, eerebogen opgericht en de grond met zand en bloemen bestrooid. Bloemen en brandende kaarsen werden voor de vensters geplaatst. Bij die gelegenheid was het kermis in het dorp; de schutterij „trok op" en voegde zich gewapend bij de processie als eerewacht, vreugdeschoten werden gelost, en de fanfare-muziek, bestaande uit jonge lieden uit den omtrek, speelde hare schoonste stukken, bij elke kapel. Deze plechtige processie, gemeenelijk „de Bronk" genoemd, trok over het gehucht Gracht, langs den Hagendoorn naar Groot-Doenrade, bezocht de slotkapel van Klein-Doenrade en keerde over de buurt Ophoven naar Oirsbeek terug.

Ten twaalf ure voormiddag was de stoet wederom in de kerk; een laatste gebed werd verricht, en de landman trok aangenaam aangedaan door de plechtigheid van den dag zich in zijn huis terug, waar hij met zijne genoodigde gasten en vrienden aan de kermistafel ging aanzitten. Zoo werd bij onze voorouders het goede, het vrome, het nuttige en het aangename op de schoonste wijze vereenigd.

Hierboven hebben wij gezegd dat de bank Oirsbeek grooter was dan de parochie en zich ook over de dorpen Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek uitstrekte. Aan het hoofd dezer bevond zich een scholtis, die den titel van drossard voerde, omdat hij het geheele graafschap Geleen en Amstenrade, in naam van den graaf regeerde. Deze was de hoogste ambtenaar, in het crimineel en fongeerde tevens in het civiel. Zijne betrekking omvatte onze tegenwoordige ambten van rechter en burgemeester. Als rechter hieng hij de processen aan, zoowel in het civiel als in het crimineel; hij zat de rechtbank voor en voerde de vonnissen uit. Als drossard fongeerde destijds wijlen de Heer Nicolaas Frans Joseph Strens, wonende op de Dael te Nuth.

Deze was in 1785 opgevolgd aan Karel Lotharius de Limpens van Doenrade, een streng man, die zich in de vervolging der dievenbenden, Bokkenrijders genaamd, zoo gehaat had gemaakt, dat men hem, zoo als de faam verhaalt, het leven benam, door een brief, die zwaar vergift bevatte. De secretaris der bank was Gerard Lindemans, te Douve-en-Genhout.

De drossard werd bijgestaan door zeven schepenen, die in rechtszaken het oordeel uitspraken en in de regeering der bank den drossard, als gemeenteraadsleden, ter hand stonden. Zij werden door den Graaf benoemd en legden bij het aanvaarden van hun bediening den eed af, van eerlijk en trouw hun ambt uit te zullen oefenen. De gerechtsbode bracht de citatiën rond en kondigde de vonnissen af; de veldbode lette op de overtredingen, die op den akker tegen de dorpsreglementen plaats hadden.

Wanneer een misdadiger tot opsluiting was veroordeeld werd hij te Amstenrade, in de kelders van het kasteel gekerkerd. Was de straf zacht dan werd hij niet gekluisterd; was zij echter wegens zware misdrijven toegepast, dan werd de gevangene met ketens aan een blok gehecht en kon zich geene verdere beweging geven dan die welke de kluisters hem veroorloofden.

Werd een groot misdadiger door de schepenbank ter dood verwezen, dan werd hij volgens het strafwetboek veroordeeld tot de galg, de onthoofding, het rad of den brandstapel. De galg was de zachtste straf voor ter dood veroordeelden; het schavot werd meestal toegepast op adelijke en hooggeplaatste personen, die met de bijl werden onthoofd. Het rad was eene zeer zware straf; de veroordeelde werd op de spaken van een karrerad gebonden, en indien hem de rechtbank niet, wat men noemde „le coup de grâce" of den genadeslag verleende, dan werden hem, terwijl hij nog leefde, door den beul de armen en beenen met een zwaar ijzer gebroken eerdat hem het hoofd werd afgeslagen. De genadeslag was een stoot op het hart, die voornoemde folteringen voorafging en een einde aan zijn leven maakte.

Even zwaar als het rad was de straf van den brandstapel. Deze was van tweederlei aard; wanneer iemand eerst gedood en dan verbrand werd, kon de straf genadig genoemd worden. Maar het levend verbranden, was eene vertooning, buitengewoon akelig, die ik

nooit gezien heb, maar waarvan ik dikwijls heb hooren spreken. De verbranding geschiedde op een hoop schansen of takkebossen, waarop de lijder met ijzeren ketens aan een zwaren paal gebonden, in eene hut van planken of van loof, gekneveld lag. Om het gekerm en geschreeuw te verdooven werd gedurende de vonnisuitvoering de trom geroerd.

Maar zeggen wij ter eere van den anders noch al veel en met recht gehekelden keizer Joseph II, dat hij in zake van strafrecht veel goeds heeft verricht. Onder zijne regeering werden de pijnbank en de doodstraf bijna niet meer toegepast. Genade ging toen boven recht.

Het galgeveld onzer heerlijkheden en banken lag in den regel op de grens van het dorp, om ook dáár — zooals men zeide — de jurisdictie van den dorpsheer, te doen erkennen. De galg der bank Oirsbeek stond achter Amstenrade, in de Trebeek, op de grens van Heerlen. Zij die tot de geeseling, de brandmerk, de galg of het rad waren veroordeeld werden op eene kar daar henen gevoerd; voorop ging de gerechtsbode, dragende als teeken dat de justitie gebannen was, de roodgeverfde justitieroede, een doornen stokje, van anderhalf el lang, met gouden eikels beladen. Dan volgde de drossard met de schepenen; rond om de kar schaarde zich de schutterij uit de parochie van den veroordeelden, met geladen buks en hanenveders aan den hoed. Het vaandel en de trom waren met rouwfloers bedekt. De tamboer sloeg een treurmarsch. Op de gerechtplaats aangekomen vormde de schutterij een ring om de galg; het van alle zijden toegestroomde volk werd op een afstand gehouden. Dan las de drossard het vonnis aan de menigte voor, de veroordeelde klom op de ladder en wanneer de drossard de justitieroede ter hand nam en die liet zinken, viel de strop.

Onze gemeente had geen beul; wanneer eene executie plaats had werd de scherprechter uit Aken ontboden, die in de Trebeek zijn ambt uitoefende. Dit gebeurde nog al veel ten tijde, dat zich de ongelukkige bende der Bokkenrijders alhier gevestigd had, want toen moest menige verarmde landman, schuldig of onschuldig, onder de roede door van een al te strengen rechter. Er is geen twijfel of destijds werden vele menschen onschuldig vervolgd of te hard gestraft, enkel omdat de regeering besloten had deze bende dieven met kracht

te vervolgen en uit te roeijen. Deze gestrengheid zal een schandvlek blijven voor de Oostenrijksche en voor de Staatsche justitie van dien tijd in het Land van Valkenburg.

Wij sluiten deze korte bemerkingen over de justitie met het verhaal van het mislukte verbranden van een oud Ziguener wijf, hetwelk in mijne jeugd voorviel en waarvan mij mijne moeder dikwijls vertelde. Het luidt als volgt:

Op eenen Zondag der maand September 1778, bij het eindigen der Hoogmis, verschenen te Amstenraedt een vijftigtal landloopers met vrouwen, kinderen, honden, kippen, paarden en voertuig, bekend in ons gewest onder den naam van *Tateren*. Deze lieden, wier industrie bestond in waarzeggen, goochelen, bedelen en stelen, lieten in den dorpe uittrommelen, dat eene oude vrouw van hunnen troep, die zij onder veel gedruisch op eene kar rond voerden, des namiddags in de naburige heide zou verbrand worden, omdat zij pligtig was aan tooverij. Zij zelf had trouwens verklaard het leven moede te zijn.

De nieuwigheid dezer zaak bragt het volk in beweging; des namiddags togen de Amstenraeders naar de heide; de deuren werden gesloten en geen oud wijf bleef achter, om het huis te bewaren.

Dáár, in de Trebeeksche heide, te midden van honderde toeschouwers begon het slimme volk der Taters eenen grooten houtstapel aan te leggen, waarop de oude tooverheks, naar ouder zede, den dood des vuurs zou sterven. De voorloopige arbeid was voltrokken, en het slagtoffer, de armen op den rug gebonden, lag reeds op den houtstapel.

Maar nu kreeg de levensmoede berouw over het gedane. Zij begon te protesteeren, te weenen en te roepen, dat zij het leven nog niet moede was, dat men haar nog een jaarken mogt sparen, zij zou dan wel van zelf sterven.

Het publiek tot medelijden opgewekt begon te murmureeren, de veldbode trad tusschen beide en de Tateren lieten de oude tooverkol los. Lachende over de mystificatie keerden de bewoners naar Amstenrade terug. Dàår echter werden zij toeschouwers eener nieuwe komedie, want de meesten hunner woningen waren bestolen. De geheele bevolking van Amstenrade was beet genomen. (1)

(1) Dit verhaal uit het register van onzen landman, hebben wij reeds vroeger in *Publ. etc. du Limbourg* V, p. 258 uitgegeven. Volledigheidshalve verschijnt het hier andermaal.

Op den laagsten trap der zamenleving stond de vilder, die ambtshalve belast was met het dooden van ziek en besmet vee en de „gevallen beesten" van vel en vet ontdeed. Hij was te gelijk paardensnijder of „gilzelubber" en trok in die hoedanigheid langs 's heeren straten met eene fluit, bestaande uit zeven fluitjes te zamen gebonden, gelijk aan die van den heidenschen god Pan, waarmede hij den volke zijne komst bekend maakte. Op den rug voerde hij eene opeengerolde touw. De vilder mogt de herbergen niet betreden, maar bleef aan de deur staan, waar „de hospes" hem den drank, in een glas zonder voet, toereikte.

Te Oirsbeek was destijds noch geneesheer noch cherurgijn gevestigd. De vroedvrouw, om zich te bekwamen moest in de leer gaan bij een chirurgijn. Zij legde, voor dat zij haar ambt aanvaarde, den eed af in handen van den pastoor, zweerende dat zij hare betrekking met zorg en vlijt zou bedienen en acht geven dat aan de kinderen, die zij verzorgde, bij tijds, het H. doopsel werd toegediend.

De belastingen werden ingebeurd door eenen schatheffer, die veelal den naam van borgemeester of dorpsmeester droeg. De grondbelastingen waren gering, ik meen twee tot vier schellingen per bunder; daaruit werden niet alleen de landslasten maar ook die der gemeente betaald. Moesten voor den keizer of voor de gemeente bizondere lasten uitgeschreven worden, dan steeg deze som, enkel voor dit geval, maar men keerde daarna tot dezelfde taxe terug. De schatheffer stortte de geheven rijkspenningen bij den landsrentmeester van het land van Valkenburg, zijnde een soort betaalmeester door de regeering aangesteld. De schat, werd jaarlijksch in eene publieke vergadering, die te Oirsbeek onder de kerkhoflinde werd gehouden, in tegenwoordigheid van pastoor, schout en schepenen omgeslagen. De reclames werden op staanden voet voor het volk gedebatteerd, en bij geval van oneenigheid naar het schepengerecht verweezen. Zoo als men ziet bezat het gemeentewezen bij onze voorouders meer vrijheden, dan men in het algemeen zou denken; men leefde gemoedelijk te zamen, zonder zich veel te pijnigen met een hoogen omslag. Er werd niet veel gedaan, maar er werd ook weinig betaald; elke gemeente vormde hare teering volgens hare neering en men liet in den regel alles bij het oude.

Dit was de toestand onzer gemeente in het jaar 1789.

Een vijftal jaren later, in 1794, trokken Oostenrijksche troepen door ons dorp; het was indien ik mij wel herinner, in de goede week, want zij droegen palmtakjes aan den hoed (1). Zij kwamen van Maastricht en trokken den heelen dag, te paard en te voet, met wagens en kanonnen. Dit is de laatste maal dat ik die flinke Oostenrijkers, met hunne kleine steekjes en witten vederbosch en die prachtige hongaarsche ruiters, met de kleine paardjes, dansende onder den man, gezien heb. Weldra veranderde het land; zij werden opgevolgd door de Franschen, die hier bleven tot in Mei 1814, alles afschaffende, omverwerpende, met de voeten tredende en vernieuwende. Toen ontstond een nieuwe staat van zaken: *Tunc novus rerum nascitur ordo.*

J. H.

---

(1) Ons dunkt dat onze berichtgever zich vergist, die doortocht der Oostenrijkers gedurende de goede week zal wel in 1793 hebben plaats gehad.

BEKNOPT DAGVERHAAL DER LOTGEVALLEN

van

Arnold BORRET,

pastoor te Herten bij Roermond,

later apostolisch vicaris te Ravestein en Megen.

1792–1830.

De apostolische vicaris Arnold Eduard Aloysius Hubertus Borret werd te Ravestein den 26 Mei 1751 geboren. Zijn vader Hubertus Johannes Borret (geboren te Dordrecht 24 April 1724, overleden te Ravestein 22 Mei 1752) was Paltz-grafelijk Landrentmeester van stad en Lande van Ravestein. Zijne moeder was Jonkvrouwe Marie-Henriette van der Gheest, geboren op het kasteel te Velp (Noord-Brabant) 19 Nov. 1720, overleden den 9 Oct. 1765 òp het kasteel te Gemert, waar een harer zonen, Mr. Theodorus Antonius, als rentmeester van de commanderie der Duitsche orde woonde. (1)

Arnold Borret begon zijne Latijnsche studiën te Gemert in 1764 en zette deze voort te Luik, onder leiding van zijn oud-oom Guillaume Gosuin Borret, kanunnik der collegiale kerk van St. Maarten te Luik; hij werd opgeleid voor den geestelijken stand. In 1774 te Luik tot priester gewijd, verkreeg hij in 1778 een kanunikaat te Dixmuyde, en in 1784 werd hij benoemd tot pastoor te Herten, bij Roermond.

De jaren 1785 en 1786 toen de maatregelen van Joseph II Belgie in rep en roer brachten, waren ook voor den pastoor van Herten — zooals hij in zijn „Beknopt verhaal" zegt —, vol ongemak, onrust en schade. Nog erger was de tienjarige periode van 1792 tot 1802, toen hij wegens zijne weigering om den Republikeinschen eed afteleggen herhaaldelijk in levensgevaar verkeerde en de vlucht moest nemen. Den 23 Aug. 1798 toch werd hij met andere priesters door het Directoire Exécutif te Parijs veroordeeld tot aanhouding en deportatie (naar Cayenne): „Vu les pièces y jointes, des quelles il résulte

(1) Theodorus Antonius Franciscus Xaverius Borret, geb. te Ravestein den 31 Juli 1746, overleden op het kasteel te Gemert den 15 Juni 1786, had tot zoon Antoon Joseph Lambert Borret, gedoopt te Gemert den 12 Aug. 1782, overleden te Delft den 7 Sept. 1858, staatsraad, gouverneur van Limburg, gouverneur van Noord-Brabant enz., vader van Mr Eduard Joseph Hubert Borret, minister van justitie, vroeger advokaat-generaal te Maastricht.

que les ci après nommés influencent, par leurs principes fanatiques les habitants des campagnes, qu'ils les excitent à la rébellion aux lois, qu'ils avilissent, par tous les moyens possibles, les autorités constituées, qu'ils sont auteurs de rassemblemens séditieux, qui ont eu lieu dans différentes communes, Arrête en vertu de l'art. 24 de la loi du 19 fructidor . . . . . N° 22. Armand (sic) Borret, curé de Herten. (1) Hij werd met de insgelijks gevluchte pastoors van Wessem en van Maasbracht in 1798 liefderijk, te Eltenberg, opgenomen door den eveneens geëmigreerden Momboir P. J. J. B. de Stuers, die met zijn halve zuster Jonkvrouwe de la Court gehuwd was. In 1801 werd hij benoemd tot pastoor te Echt, doch moest het volgend jaar van daar weder vluchten. In 1803 werd hij pastoor van Haren, en in 1806 benoemde hem de Prins de Méan tot vicaris-generaal van de districten Ravestein en Megen; in December 1808 werd hij tot pastoor van Reek benoemd en den 10 Mei 1809 door de pastoors van zijn district tot deken gekozen. Na den opstand van Belgie werd hij den 12 Juni 1831 door den Paus benoemd tot Apostolisch vicaris van het district Megen en Ravestein, dat van het bisdom Luik werd afgescheiden en verkreeg zelfs de bijzondere machtiging om het H. Vormsel toe te dienen. Hij overleed te Reek den 26 April 1839, bijna 88 jaren oud.

Borret heeft eenige geschriften nagelaten, o. a. Lijst der voorname schilders van Holland; — Onderwijzinge voor de Eerste Communie. (2) Hij was een liefhebber van Latijnsche poësie, zooals blijkt uit de verzen, waarmede hij zijn „Beknopt verhaal" heeft versierd. Dit laatste stuk, hetwelk wij hier mededeelen, levert niettegenstaande zijne beknoptheid, een duidelijk tafereel van de ellende, welke de bevolking van Limburg in het algemeen en de geestelijkheid in het bijzonder in het laatst der voorgaande en het begin dezer eeuw hadden te doorstaan.

Den Haag, April 1889.

VICTOR DE STUERS.

---

(1) Zie Reg. des Arrêtés VI, fol. 163, verso tot folio 165 recto in het Rijksarchief te Maastricht. Bedoeld is de wet van 19 Fructidor An V.

(2) Zie Jos. DARIS, Histoire du diocèse et de la principauté de Liége, (1724—1852). Liége, 1873. Tome IV, p. 86. G. PEETERS, Geschiedkundige Beschrijving der gemeente Echt in de *Publ. etc. du Limb.* IV, p. 114. SCHUTJES, Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch I, p. 104, 109 en 110.

BEKNOPT VERHAAL

van enige bizonderheden welke ik *Arnold Borret*, Pastoor van *Herten* by *Ruremonde*, naar in 1785 en 1786 ter gelegendheid van Keyser Joseph den tweede en de daar door ontstane revolutie zeer veel ongemak, onrust en schade geleden te hebben, sedert het rampzalig jaar 1792, welk het begin is geweest van ongehoorde rampspoeden en de droevigste gevolgen, veroorzaakt door de Fransche omwentelinge, geschreven hebbe.

.... et vacet annales nostrorum audire laborum. (1)

Ik hebbe er daarna enige bizonderheden bygevoegt, welke sedert van *Herten* verjaagd ben, zyn voorgevallen. Verzoek dit in mijn famille bewaard mag worden.

A. E. BORRET.

—o—

1792.

o Socii ! neque enim ignari sumus ante malorum
o passi graviora ! dabit deus his quoque finem.

VIRGILIUS.

November 8. Wierden de Oostenryksche houzaren, *Kyser* genaamt, in *Herten* geinquartierd.

26. Het regiment voetvolk van *Wittenberg*, heeft by my gelogeerd, den capitein *Maquette* met 8 personen; de zelve dag zyn ook de dragonders van *Würtsbourg* in myn dorp gekomen, enige groene *Loudons* en tyrolsche jagers, zyn 12 dagen gebleven.

December 8. Omtrent 2 uren 's namiddags zag ik over de *Maas* enige fransche houzaren verschynen voor myn huis.

10. Zag ik niet verre van myn huis het canon planten, voet- en paardevolk in slagorder stellen, myn huis en kerkhof wierd ook met soldaten omset: ten 3 ure 's namiddags zag ik de Franschen, te *Maasbragt* de *Maas* gepasseerd hebbende, zig posteeren tusschen *Montfort* en *Lin*, een halve uur van *Herten*; de nagt daarop volgende, zag ik de schoone en groote Brugge over de *Roer* verbranden.

---

(1) Virg. Aeneis I, 377.

11. Met het aankomen van den dag vielen de Franschen met blanke sabels in myn gemeente, en ook in myn huis; my gebeurde geen leed; 10 duisend passeerden voorby myn huis; de gehele dag moest ik den enen en anderen eeten en drinken geven: ten 3 uren 's namiddags wierden 600 man by ons ingequartierd, 115 vielen in myn huis, en op een oogenblik was geheel myn winterprovisie, vleesch, boter etc. verdweenen; is by my inquartierd de colonel *Berü;* de majoor *Tesnier* en twee anderen; ik hadde hen niets als gekookte aardappels te geeven.

17. 50 fransche housaren, genaamd *de la Liberté*, stelden zich met blanke sabels binnen de poort van myn plaats; logeerde by my de capitein *Amort*, een zeer vreed Jacobin, met een housaar; desen wierden enige wynige dagen daarna in de abdye *Daalheim* door enige Oostenrykscbe verrast en voor het grootste gedeelte neergesabeld.

23. Zyn de fransche housaren, *Esterhasi* genaamd, gekomen, hebben 24 dagen by my gelogeerd; de capitein *Capeller* met zyn wagtmeester *de Gracht;* deze capitein wierd de volgende Meert door de Oostenrykschen gedood; dezelve dag kregen wy ook enige aldergoddelooste fransche dragonders en 500 oostenrycksche krygsgevangenen. Kersnagt wilde twee van die dragonders my vermoorden, doch wierd door de twee bovengenoemde housaren gered.

1793.

O nulla longi temporis felicitas. SENECA.

January 16. Ander volk; bekwam ik wederom de colonel *Berü* met zijn majoor en twee dienstboden.

18. Ander volk; heb ik gehad den capitein *Cauville*, een groote satlap.

21. Ander volk; heb ik gehad den capitein *Lafosse* met 4 andere en een hoer.

23. Terwyl ik het middagmaal nam, raakten drie soldaten met hun geweer in huis, direct by my aan tafel onder de grouwsaamste godslasteringen en onbeschaamste daden, gooten het bier op den grond, deden wyn opbrengen, greepen het mes van tafel, deden my verschyde hemden geeven; gelukkig eene trouwe boer trad binnen; hiermede raakten zy het huis uyt, randen een Crucifix aan, niet

verre van myn huis, kapten het in stukken en smeeten het by een boer in huis op het vuur: deze woedend wordende, sloeg er twee op de vlugt die nu op hem schoten; den derde sloeg hy neder op de plaats, en dode hem met zyn eigene wapens. Na verloop van twee jaren kwam enen van deze twee monsters te *Ruremonde* in den winkel van Juffrouw *Bekkers*, (zuster van den guardiaan der Minderbroeders te *Megen*, ook Confessarius der Clarissen aldaar), *Janssen (genaamd)*, beroofd van byde zyne armen, zeggende dat hy nu God erkende, wiens beeld, niet verre van daar, hy byde armen afgekapt hadde, en nu loon na werken hadde.

22. In de uiterste verlatendhyd begaf ik my tot den generaal in de stad, bequam sauvegarde, en ging met 9 man na *Herten*.

31. Ander volk; heb ik gehad den colonel *Derière*, den capityn *Lapyère*, een lieutenant en een knegt.

February 1. Ander volk; heb ik gehad den capityn *Patée* en een lieutenant.

9. Ander volk; heb ik gehad den lieutenant *La Chaux* en 6 anderen.

10. Ander volk; heb ik gehad den capityn *Forlan*.

Meert 1. Ander volk; heb ik gehad den capityn *La Grasse* en een lieutenant.

3. Ander volk; heb ik gehad 8 officieren.

Desen dag ter oorzake van den eed welke de generaal *Lamorlière* ons afeyschte, op pene van als vyanden der Republiek gehandeld te worden, nam ik de vlugt; ben met groot gevaar en benoudheden door verschyden fransche troupen te *Maasbragt* aangekomen. Er geschiedde dien dag een gevegt te *Zwalmen*, één uur van ons, tusschen de Franschen en Pruissen; deze laatsten retireerden, na 16 man verspeeld te hebben.

4. Ander volk; had ik 12 fransche officieren; ik zag de Oostenrykscho voorposten die *Stevenswaard* overrompelden; ik was ooggetuige van een gevegt tusschen *Lin* en *Herten*, durende van 1 tot 4 uren.

De Franschen vlugten na de stad; 15 Oostenryksche officiers kwamen ten 4 uren in myn huis; de Franschen smeeten bommen en obitsers uit de stad na myn huis; aan de poort van myn huis werd een franschman nedergesabeld.

5. Ging ik door de Kyserlyke armée, vond nog enen doden en verschydene paarden; ik zag de Franschen over de *Maas* langs *Horne* vlugten; de Oostenrykschen canoneerden op hun, trokken dien dag by my de *Maas* over, vervolgden de Franschen tot by *Tienen*, alwaar de Franschen compleet geslagen wierden. (1)

29. Zyn de Couburgsche dragonders by ons gekomen; heeft de commandant 9 weeken by my gelogeerd, en hebben allen met de grootste stigtigheid in myne kerk hun paasche gehouden.

1794.

Cuncta tamen certo sursum ibunt atque deorsum
Et luctus. . . . . undique grandis erit.

Nota, in dit jaar begon ik met byna onoverwinnelyken arbeid een nieuwe kerk te timmeren. Ik was tot aan het dak der kerk gekomen, wanneer den aannemer en architect door de franschen wierd doodgeschoten.

Op dit alderrampzaligst jaar heb ik gemaakt deze volgende vaarsen.

Hoc anno decies spolior, crudele tributum
Exhausit patriam, indomitus nos obtinet hostis:
Mars et hyems febrisque furunt, vix messis habetur.
Hinc metus, et malesuada fames et turpis egestas.

July 7. Huis en gemeente vol emigranten; de Oostenrijkschen uit de Nederlanden retireerende, is een groot gedeelte van het regiment *Clairfayt* in myn dorp gekome. Ik had een capityn, plaatste by my twee heeren uit de abdye van *St. Martin* te *Doornik* en twee religieusen uit de abdye *Marquette* by *Ryssel;* nog wierd by my gelogeerd een majoor met zyn domestiek, bleef 3 weeken.

September 2. Agter myn huis campeerde een deel van het Oostenryksche leger; het overige lag te *Maasniel;* by my logeerde een capityn; omtrent myn huis wierd een batterye met 2 stukken canon opgesmeten; tusschen de stad en myn huis wierden nog twee batteryen gemaakt, alle boomen neergeveld en eene communicatie gemaakt met de *Maas* en de *Roer*.

24. Kwam in ons dorp het regiment *Colloredo;* de majoor met zyn knecht logeerde by my 6 dagen; dien dag kwamen ook de Croaten en eenige houzaren in onze gemeente.

(1) Namelijk in den slag bij Neerwinden, den 18 Maart.

30. Kwam in ons dorp het regiment *Winkhen*, en logeerde by my de capityn *Smelter*.

. . . . . quid me alta silentia coges
Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem.
VIRG.

October 2. By my gelogeerd de majoor *Tesschene* met een lieutenant; ook kwam by my de generaal *Kerp*, en zyn dit de laatste Oostenryksche geweest. Ik hoorde zeer naby een schrikkelyke bataille en zag een ysselyken brand. (1)

3. Verlieten ons de Oostenrykers finaal; op de Roerder brugge zeide ik den generaal *Kerp* adieu, vlugte na de stad, wierd s'namiddags door de Franschen geplunderd, hetgeen de volgende dagen tot tienmaal is geschied.

10. Had ik 3 Fransche officiers van de housaren.

November 24. 3 andere officiers, een knegt en drie paarden.

27. 21 man en 13 paarden.

28. 600 man in ons dorp; had 3 officiers; s' avonts ten 8 uren kwamen nog 1200 man; dese bleven 9 weken by ons; ik had den commandant *Imhof* met zyn knegt en paard.

December 10. Ander volk; heb ik gehad den capityn *Boisleau*.

12. Ander volk; heb ik gehad den capityn *Mangein*.

13. Ander volk; had ik wederom den commandant *Imhof* met zyn knegt en paard.

Ik moest eene contributie van 400 gulden betalen; hierby groote requisitie van terwe, rogge, garst, haver, oly en strooy; den oogst was totaal mislukt, het voorgaande jaar ook zeer gemeen geweest, zoodat de rogge koste 6 holl. gulden het vat. De winter begon zoo heevig en was zoo langdurig dat geen mensch zulks beleefd had; er ontstond eene pestilentiëele ziekte, duurde byna twee jaar, waarvan in *Ruremonde* stierven de pastoor, caplaan, twee assistenten, verschydene paters, twee medicyne docters, 6 chirurgyns; dag en nagt, zonder hulp, tot vyf in een huis bedienende, heeft de Hemel my gespaard.

1795.

Nec venit inceptis mollior aura meis.

January 8. Wierd met pragtig muziek door alle de troupen in myn gemeente de vryheidsboom in drie plaatsen geplant; men dwong

(1) Dit was de slag bij Aldenhoven, waar Jourdan overwon.

my overal die droeve plegtigheid by te woonen; s' avonts moest ik 84 man, en 's morgens ten 4 uren nog eens spysen; men hield den heelen nagt bal en musiek in myn huis; de gemeente moest het bier, brandewyn, vleesch en wittebrood leveren.

9. 6 officieren met den commandant.

13. Den capityn *Mangein* voor de tweede keer.

16. Heb ik 22 man moeten spyzen.

18. Ander volk; had ik den capityn *Lauran.*

19. Nog een capityn daarby.

19. Ander volk; had ik den lieutenant *Lourdaux* met een dragonder.

23. Ander volk; had ik den lieutenant *Hauquier* met nog een officier en domestiek.

28. Ander volk; had ik den commandant der artillerie.

30. Ander volk; had ik een officier.

31. Had ik den generaal *Tierie.*

February 15. Ander volk; had ik een officier.

1796.

Obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis.

Psal. 38.

Mey 27. Dit jaar wierd voor eeuwig de tiende afgeschaft. Hierdoor verloor ik jaarlyks circa 80 malder vrugten. Men trok met volle musiek na de *Roer* om eene nieuwe haven voor *Ruremonde* te maken; hierin moest ik betalen 18 gulden.

Augustus 21. Moest ik de doop-, trouw- en dooderegisters afgeven, en 70 gulden contributie betalen.

September 15. Is het eerste schip in volle musiek door het nieuw canaal binnen *Ruremonde* gekomen.

Deus repulisti nos et destruxisti nos.

Ps. 59.

18. Wierd de suppressie der kloosters gepubliceerd.

October 16. Zag ik den Commissaris in de adelyke abdye het *Munster* te *Ruremonde* binnen komen om alles te inventariseeren.

1797.

Deus venerunt gentes in haereditatem tuam.

Ps. 78.

January 20. Wierd het klooster van S. Elisabet gesupprimeerd.
21. Wierd het schone klooster van *Kysersbos* gesupprimeerd. (1)
22. Moest ik 200 gulden contributie betalen.
22. Zyn ook de paters minderbroeders te *Ruremonde* gesupprimeerd.
23. Zijn de adelyke abdyen het *Munster* en die van *S. Gerlacus* te *Ruremonde* gesupprimeerd en 10 anderen.
February 8. Hebben die van *S. Elisabet* het klooster verlaten.
9. Zyn die van *Kysersbosch* uitgedreven.
12. Zyn de minderbroeders te *Ruremonde* uitgegaan.
18. Zyn de 2 abdyen in *Ruremonde* moeten uitgaan. (2)

Timor et tremor venerunt super me.

Ps. 54.

Mey 22. Wierd de goddelose eed voor de priesters gepubliceerd.
Juny 3. Mogten de onbeëedigde priesters geen dienst meer doen.
3. Moest ik 100 gulden contributie betalen.

Squalent omnia luctu.

Virg.

July 24. Zag ik de klokken uyt den *Munsterstooren* werpen; wierden alle kerken gesloten, en alle diensten verboden. Ik las 'snags mis in een kamer.

September. Op het *Guliks* (gebied) hetgeen toen nog niet fransch was, langs de *Roer* onder de wilgeboomen eene tent opgeslage hebbende, alwaar van alle de omliggende dorpen en steden duizende menschen toeliepen, dede men O. L. Vrouwe geboorte een hoogmis in volle musiek, ik dede daar het sermoon, gebruikende den 136e psalm. (3)

Laqueum paraverunt pedibus meis.

Ps. 56.

December 16. Kwam een fransch commissaris met nog eenige anderen (nadat eerst de meier zulks had moeten declareeren, te weten myne wygering, na die op het stadhuis te *Ruremonde* gewygerd te

(1) De Reguliere Kanoniken te St. Elisaheth bij Heithuijzen. Het klooster Keijzerbosch te Neer.
(2) De Munsterabdij en die van St. Gerlach.
(3) Zie *Publ. etc. du Limb.* V, 284.

hebben) my andermaal den eed afvragen, en nademaal ik dien wygerde, wierden dadelyk de pastorele papieren en effecten der kerk verzegeld, en daarna verkogt.

Super populum tuum malignaverunt consilium et cogitaverunt adversus sanctos tuos.
Ps. 82.

21. Moest ik het pastorele huis verlaten, bedekt by een boer op *Leenenhof* wonen en daar 'snags mis leesen.

1798.

In melotis, in pellibus caprinis, egentes anxiati, afflicti ....
in speluncis et cavernis
Hoebr. Cap. 11.

January 31. Wierd het cathedrale Capittel te *Ruremonde* gesupprimeerd.

February 25. Wierd myn pastoreele huis publiek verpagt en besteed tot een soldaten hoerenhuis.

Meert 4. Wierden de Ursulinen te *Ruremonde* uit haar klooster geset.

14. Wierden de cruyssen van toorens, kerken en kerkhoven afgesmeeten, de klokken uit de torens gehaald, de capellekens omver gegooyt.

Juny 30. Wierd het begynhof te *Ruremonde* gesupprimeerd, moest ik ook 70 gulden grond-contributie betalen; alle den pagt van het pastoreele land afgeven, by ieder malder 2 gulden byleggen, dit maakt 80 fransche croonen.

Quia pauperes facti sumus nimis.
Ps. 78.

Volgt hier wat ik aan vrugten sedert 1796 tot 1801 gemist heb, insgelyks in geld.

Aan vrugten 624 malder; aan geld hetgene men my verschuldigd was, 500 gulden; onkosten in het onregtvaardig proces dat my de twee gebroeders aangedaan hadden, waarvan daarna zal gesproken worden, 280 gulden. Daartoe gedurig gaan en vlugten, 280 gulden. Opgebragt zoo in geld als in requisitie van vrugten etc. aan de Franschen, 1395 gulden.

July 8. Wierden in myne nabuurschap, den deken van *Gratem*, pastoor van *Hythuisen* en nog eenige priesters gevangen weggevoerd. (1)

(1) Paulus Engels, pastoor te Grathem en landdeken van Maeseyck; Petrus Todeman, pastoor te Heithuijsen; beiden werden tot deportatie naar het eiland Ré, bij La Rochelle, verbannen.

10. Wierden de pastoor van *Montfort* en in de stad 9 priesters 's nags gevangen, gebonden en over zee weggevoerd; met het aankomen van den dag omzette enige gensdarmes en housaren het huis, waar ik my ophield, ben het schier miraculeus ontkomen; ik viel op den weg neder; myne tong was zoo dik en styf, dat ik langen tyd sprakeloos bleef, kwam zonder hoed en koussen tusschen het kooren sprakeloos aan op den pagthof, den *Jongenhof* genaamt, een halve uur van *Herten*.

Incertus quo fata ferant.

VIRG.

11. Ben ik middernagt in groote benauwdheid na *Herten* gegaan, hoorde eenigen biegt, dede hen de geconsacreerde hostiën nutten, stelde den H. olie te bewaren by den molenaar Clephas; dit geschied zynde, ben ik als voerman in slegte kleederen na den *Meyelschen peel* varende, de *Maas* overgekomen, arriveerde omtrent 8 uren door den *Peel* op den Meyeryschen grond, alwaar ik niet zonder tranen myne brave parochianen verliet, my alleen in de heyde op Gods genade begevende; ik ben de volgende dagen te *Arnhem* den *Ryn* gepasseerd, begaf my na *Elten*, alwaar wy 94 gevlugte priesters waren.

Extraneus factus sum fratribus meis.

Ps. 68.

December 15. Begin der ysselykste winter die men oyt beleven kon.

1799.

January 21. Was het 's nags zoo ysselyk donderweder, dat een jeder in de grootste verslagendheid was; het wonderste van al, dat men op den zelven oogenblik door geheel *Europa* dien zwaren slag hoorde; was dit misschien niet een voorteeken van hetgeen de Franschen aan geheel *Europa* zouden toebrengen? Den volgenden dag liepen de revieren nog met ys sittende, zoodanig op, dat men nooyt het water tot die hoogte heeft geweten; honderde koeyen en paarden zyn langst den *Rynstroom* vergaan, en vele menschen verongelukt.

April 3. Ben ik aan deze zyde van den *Ryn* gekomen en heb 8 maanden te *Mil*, en daarna 3 maanden te *Haps* gewoond.

Usque quo peccatores domine, usque quo peccatores gloriabuntur.

Psal. 93.

September 12. Kwamen de gensdarmen, meynende dat ik te *Herten* was, my daar opzoeken.

October 23. Heeft een beëedigde pater, die in myne kerk den intrusus gespeeld had, bekeerd zynde, my doen vergiffenis vragen en begaf zig tot den Bisschop over den *Ryn.*

1800.

Februari 21. Ben ik in het uiterste gevaar over den *Ryn* geweest om den Bisschop over eenige zaken te consulteeren; ditzelve had ik in het begin van 1797 nog eens met grooter gevaar gewaagt, hebbende den cardinaal van *Mechelen* en den bisschop van *Ruremonde* over belangryke zaken gesproken.

Mey 2. Na eene afwezendheid van 22 maanden, begaf ik my in grootsten angst stil na myne gemeente van *Herten*, doopte verschyde oude kinderen, bediende eenige kranken; verschydene waren zonder sacramenten gestorven.

9. Verraden zynde, moest ik vlugten, dog niet verder als na *Helden*, drie uren van daar.

26. Ben ik wederom 's nags in myn gemeente gekomen, onderwees de kinderen in een huis alwaar ook mis gelezen heb.

In itineribus saepe .... periculis in gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine.

2. Corint. Cap. 11.

Juny 26. Moest ik wederom na *Helden* vlugten.

Juli 5. Ben ik wederom stil in *Herten* gekomen.

8. Moest ik wederom vlugten en ziende dat ik het niet konde houden, begaf ik my na *Boxmeer.*

September 5. Ben ik wederom na *Herten* getrokken, alwaar in het stille in een heerenhuis te *Merum*, 8 maanden de gemeente bediend hebbe, 's nags mis lezende.

November 9. Was het zulk een stormwind dat er de historie geen voorbeeld van geeft: molens, torens wierden omver gerukt, duizende boomen en geheele bosschen gelyk neder gesabeld. (1)

1801.

April 3. Het pastoreele huis van *Herten* door de Franschen van binnen bedorven, den tuyn verwoest, boomen uitgerukt, muren en staketsels, die op myn eige beurs had doen maken, omver geworpen en verbrand; de gemeente geen middel tot mijn onderhoud vindende,

---

(1) Zie *Publ. etc. du Limb.* XXV, p. 410.

voor 8 maanden een huis gehuurd, en (na) op myn eigen beurs geteerd te hebben, wierd ik genoodzaakt *Herten* finaal te verlaten. Ik wierd, na dit anderhalf jaar tegengehouden te hebben, door den bisschop van *Ruremonde* tegens myn dank pastoor van *Echt* benoemd, en Landdeeken, van welk laatste (ik) uit vrees van vervolging, my bedankte.

23. Begaf ik my naar *Echt*, alwaar niet langer dan 10 maanden heb kunnen blijven; mijne diensten in eene kamer verrigtende; wat vervolginge daar onderstaan hebbe, kan ik niet beschryven, ter oorzake van twee gebroeders welkers ouders protestants waren of geweest waren; den enen was notaire, den andere maire van de gemeente, bijde aldergrootste schurken, dieven, willende een pater, die door den Bisschop gesuspendeerd was, en van wiens ryke almoessen zy deftig leefden, met geweld indringen om dienst te doen; zy zwoeren my tot het uiterst te zullen vervolgen, zo dat reeds

Juli 13. 4 gensdarmen smorgens ten 7 uren my kwamen opzoeken, dog eer om my te doen vlugten dan om te vangen. (1)

22. Daar de gehele gemeente my zeer was toegedaan, begon ik wederom in 't stille te fungeeren.

November 25. Heeft de Bisschop van *Ruremonde* even gelyk alle anderen op verzoek van den Paus zyn demissie moeten geeven.

1802.

January 11. De twee bovengenoemde broeders, na my verschydene ryzen allen dienst verboden te hebben, hadden het door valsche acten en getuigen by den prefect van *Maastricht* nu zo verre gebragt, dat ik tot de yzers veroordeeld wierd; myne sententie wierd op alle hoeken der straten door de gensdarmen opgeplakt; ik vlugte door een onbruikbaren weg na *Susteren*, in het departement van *Aken*.

---

(1) Toen Borret door den bisschop van Roermond tot pastoor van Echt werd benoemd, was in die plaats werkzaam pater Frans Ceuterich, minderbroeder uit het klooster van Linnich, die zeer gezien was bij den maire Van der Leur. Borret was derhalve niet welkom en vond niemand die hem handhaafde dan de kapellaan Jan Heiligers. Beiden werden door den maire aangeklaagd » de fomenter la discorde et le fanatisme à Echt". De zaak werd naar Parijs gerapporteerd en de Minister van Justitie meldde dat deze geestelijken streng moesten vervolgd worden » et qu'il n'y avait aucune raison d'avoir de l'indulgence pour eux ". Borret en Heiligers moesten vluchten. Den 18 floréal jaar X (27 April 1802) meldde de prefect Loysel te Maastricht aan dien van het Roerdepartement te Aken, dat Borret zich bevond ten huize van zijne moei, Mevrouw de weduwe Van der Gheest te Venraij en verzocht aanhouding en uitlevering. Na het concordaat werd Ceuterich pastoor te Echt. Zie *Publ. etc. du Limb.* IV, p. 82, 114, 116.

14. Wierd ik savonts door een expressen gewaarschouwd, dat men my daar zoude komen opligten; dadelyk in het duistere, in eene alderbitterste koude, hebbende een lydsman, begaf ik my buiten om, door ene heyde van drie uren en struyken, na *Odilienberg*, passeerde daar de *Roer*, kwam over den *Ryn*, by den Bisschop van *Ruremonde*.

Juny 13. Myn brave capellaan *J. Hijligers* in *Cleef* en ik my te *Boxmeer* ophoudende, menende abusivelyk ons ontslag bekomen te hebben, begaven ons na *Odilienberg* een uur van *Echt;* wy moesten byde vlugten en de gensdarmen kwamen ons scherpelyk opzoeken.

Nota; ik hadde altoos over my de reliquie van den H. Labre tot wien myn toevlugt genomen hadde, met gegronde redenen; daar ik alles niet kan aanhaalen, vertrouwe ik en mag ik verzekeren, dat door zyne bescherminge in zo vele andere gevaren, waarvan niet gesproken hebbe, het altoos op eene zeldzame wys ontkomen ben.

July 4. Wierden in het Ceulsche, Guliksche en Cleefsche ook de kloosters en capittels gesupprimeerd.

Augustus 24. Wierd de openbare godsdienst in *Vrankryk* hersteld, een concordaat tusschen den paus en *Bonaparte* wierd gemaakt, waarby *Bonaparte* verschydene slegte artikelen dadelyk byvoegde.

October 28. Wierd ik door het tribunal van *Ruremonde* verklaard valschelyk beschuldigd door de twee meergemelde broeders en op vrye voet gesteld; de sententie is by my berustende.

31. Kwam de nieuwe Bisschop van *Luyk* te *Ruremonde*. (1)

November 4. Begaf ik my na *Ruremonde* by den nieuwen bisschop; dezen door de twee genoemde broeders, die by hem waren, tegens my opgerokt, wilde my in myn pastorye van *Echt* niet herstellen, maar bood my aan die van *Stevenswaard;* ik bedankte my daarvan en begaf my na *Boxmeer*.

December 19. De bisschop nu beter onderrigt, overtuygd van myn onschuld, schreef my een vriendelykste brief, offereerde my ene voor my best geschikte pastorye; ik bedankte; deze brief is by my berustend.

De twee gebroeders myn vervolgers, eindelyk van alle hunne

(1) Tengevolge van het concordaat was Mgr Zaepfel bisschop van Luik geworden; de vroegere prinsbisschop De Méan had van het oude bisdom hier te lande nog alleen de districten van Ravensteyn en Megen behouden, die hij als vicarius-apostolicus bleef voorstaan tot aan zijn dood.

schurkeryen overtuygd, wierden door order van den prefect opgeligt, de maire bleef dood van schrik aan eene bloedspouwinge; de notaire, indien zekere *van Laar* ook tegens hem gedeponeerd hadde, moest na de guillotine, dog kwam nu vry met voor 24 jaren tot de ysers veroordeeld te zyn. (1)

Applicent sibi: (judic. ca. I ve. 6): Sicut feci, ita reddidit mihi Deus.

1803.

October 8. Niet ledig willende blyven, heb ik door het aanhouden van den Vicarius-generaal van den Administrator Apostolicus over de districten van *Ravenstein* en *Megen*, gewezene prince Bisschop van *Luyk*, aanvaard de deserviture van de verwaarloosde pastorye van *Haren*, Lande van *Megen*, welkers pastoor verschydene jaren impotent was.

December 28. Wierd ik door den bovengen. benoemd tot pastoor van *Haren*.

1804.

Sors modo laeta manet, modo vultus sumit acerbos.

January 3. Ten einde my in dit ellendigst Patmos te troosten, heb ik deze volgende aardigheid gemaakt in veersen.

Nobilis Hara locus, toti celeberrima mundo
Delicias et opes, regio queis quaelibet umquam
Gaudet, habens. Porcos Westphalia jactat, at Hara
A suibus num nomen habet? (*a*) Venetia portu
Tu celebris, pelagus tibi moenia vasta, superbis
Ædibus excellis templisque : sed Hara putasne
Cedit? (*b*) Aquis vallatur, inaccessibilis: Harae
Materiem (*c*) dedit eximiis natura struendis
Ædibus : extat ibi Lamberti (*d*) grande, vetustum
Templum, (*e*) praebendae, (*f*) schola (*g*) sunt coenobia, naves (*h*)
Mittit ubique suas patriis cum mercibus, ac tu
Quae citros, ficus, moros Hispania nutris:
Pinguior Hara refert terranea poma, quid ergo
Promissam terram toties Haebraee requiris?
Lacte et melle fluunt Harae, vel flumina nusquam.

Uitlegginge: (*a*) Hara is in het Latyn een verkensstal, de naam

(1) Le code pénal van den 25 Sept. 1791, destijds in gebruik zegt, art. 6 en 7: Les condamnés à la peine des fers seront employés à des travaux forcés au profit de l'Etat, soit dans l'intérieur des maisons de force, soit dans les ports, arsenaux, mines, dessèchement des marais, soit pour d'autres travaux pénibles. Ils traîneront à l'un des pieds un boulet attaché avec une chaîne de fer.

van het dorp is Hare. (*b*) Door de hooge waters en de modderagtigste kley, is het s'winters ongenaakbaar. (*c*) De wanden der huizen worden van kley en koedrek gemaakt. (*d*) Er is waarlyk een oude kerk van St. Lambertus. (*e*) Er zyn twee beneficiën, en volgens fondatie moeten 's Maandags na Kermiszondag de pastoors van *Megen*, *Dieten*, *Haren* en *Macharen* in een jaargetyde tegenwoordig zyn, waarvoor zy jeder genieten 10 stuyvers en een wittebrood. (*f*) Er is eene fondatie voor de schoolkinders, die in de vastenavonddagen een halve ton bier en wittebrood bekomen. (*g*) Er is een nonnenklooster. (*h*) Zy varen met hun schuiten de assche na *Bergen*, die de hykantsche boeren voor turf komen verwisselen.

1806.

Meert 14. Wierd ik door bovengenoemden Administrator Apostolicus, Vicarius Generalis of Commissarius over de districten *Ravestein* en *Megen*.

1809.

January 31. Tusschen den 30 en 31 ontstond er met een extra hoog water zulk een tempeest en verwoestinge dat de oudste lieden hier te lande nooyt zulks beleefd hadden. Verschydene huizen, sommige heel, andere gedeeltelyk wierden omver gerukt; bedden, stoelen, tafels, kasten en andere meubels zag ik vlotten ; sommige behielen op eenige planken, andere op het hooy het leven; alles overstromend.

Mey 10. Wierd ik ook door eenpaarlyke stemmen der pastoors (eene uitgenomen) Landdeken verkozen over de districten van *Ravestein* en *Megen*.

Gratulor et fratrum mihi devinxisse favores.

Daar ik te *Haren* namentlyk 's winters doorgaans ongenaakbaar was, moest ik, ter oorzake van myn twee posten, als vicarius en deken, my na den *Reek* begeven, liggende in het midden der districten.

1810.

Anxietas animi, continuusque labor.

February 19. Wierd ons land in enen nieuwen en bittersten ramp gedompeld; ons departement genaamd *Hollands Brabant*, wierd met

60 duizend Franschen, in aanvang, op ene vyandelyke wys bezet; de inwoonders te platte lande wierden baldadig behandeld; in myn gemeente zyn er aan de gevolgen van schrik gestorven; van den 19 February tot den 25 Meert ben ik noyd van inquartieringe vry geweest, tot eindelyk ons Land by Vrankryk wierd ingelyfd, werdende ons departement genoemd *Bouche du Rhin*. In de goede week van den vasten, wierd *A. van Alphen* Vicarius Apost. van de Meyerye met nog een capellaan, *Moors* genaamd, door de gensdarmes opgeligt en na *Parys* gevoerd.

.... quid jam misero mihi denique restat
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri?

1811.

Augustus 12. Vernam men een decreet dat alle de kloosters in het Land van *Ravestein*, *Megen*, *Cuyk*, *Boxmeer* en *Huyssen* gesupprimeerd zouden worden.

September. In aanvang van deze maand vertoonde zig eene comeet met den staart omhoog en heeft geduurt tot in December.

1812.

Heus finire licet tantos mihi quando labores!

Februari 12. Wierd de suppressie aangezegd aan de kloosters in het *Megens*, te *Haren*, alwaar overste was *Barbara Swinkels*; te *Megen* aan de Minderbroeders, alwaar guardiaan *Rhenerus Korst*; aan de Clarissen, alwaar overste ..... *Caats*; in het *Ravesteins* te *Deursen* aan de Canonikessen regulieren, alwaaar overste *Maria Theresia Heynen*; de PP. Capucynen te *Velp*, alwaar guardiaan *Eleutherius*; te *Uden* aan de Cruysheeren, alwaar prior *Adrianus Smits* en susters Birgittinessen, alwaar overste *Magdalena van der Meulen*; in het land van *Cuyk* te *St. Agatha*, aan de Cruysheeren, alwaar prior *Simon Willem Gielen*; te *Boxmeer* aan de Carmeliten, alwaar prior *Herman van den Berg* en Carmelitessen alwaar overste was *Laurentia Dykers* en het nonnenklooster te *Hussen*, by *Arnhem*.

Goede Vrydag zag men zeer duidelyk een groot Cruys aan de maan; ik beschouwde dit een voorteeken van verlossing, gelyk ook gevolgd is.

April 30. Wierden de cloostersgoederen verpagt en men onderschepte nu de beneficiën.

Juny 14. Moesten de Heer *van Gils*, president van het Seminarie te *Holderd* en de professor *Moser* zig onder surveillance na *Mechelen* begeeven.

July 1. Wierd aan de kloosterlingen aangezegd het habyt af te leggen, hetgeene de volgende dag geschied is, te weten aan de kloosters van *Megen*.

7. Wierd het aan die van *Deursen* aangezegd.

Augustus 20. Moesten alle kloosterlingen hun klooster ruimen: de paters van *Megen* en die van *Deursen* bleven er in, in wereldlyke kleeder tot naarder order.

De kluysenaars te *Boekel* wierden niet gestoord en bleven gerust.

1813.

Nullum quippe nefas quod non versuta tyranni
Calliditas finxisse queat.

January 25. Liet *Bonaparte* uytgaan dat tusschen hem en den Paus *Pius VII*, die hy te *Fontainebleu* gevangen hield, de vrede geteekend was.

February 7, moest deswegens het *Te Deum* gezongen worden.

A Domino factum est istud, id est mirabile in oculis nostris.

Bonaparte, door Gods voorzienigheid in zyn verwaanden oorlog tegen de Russen op eene ongehoorde wys getysterd, en de mogendheden nu voor goed zamenspannende, wierd hy by *Leipzig* in *Saxen* aan de *Saal*, totaal verslagen, waarop dit volgende gemaakt hebbe.

Sala
anagramma
alas

omdat hy de leliën in eenen arend veranderd had.

Alas quondam aquilae gallus sibi sumpserat, inde
Coeperat inflatus circumvolitare per orbem:
Heus! sed inopino tulit *alas Sala*, statimque
Compulit effusum galli cessare volatum.

Deze victorie had plaats in October; dus na hopeloos en met het godsdienstige in de uiterste verlegenheid geweest te zyn, heb ik die

verlossinge aan den Rosenkrans toegeschreeven, waarvan het feest alsdan gevierd wierd, en omtrent welk feest men leest de vyanden der kerke dikwils geslagen zyn.

November 30. Wierd *Arnhem* door de Pruyssen stormenderhand ingenomen; men hoorde hier het canon alsof men er bystond; onze gemeente was vol fransche commyzen.

December 12. Trok door onze gemeente een patrouille voetvolk en fransche lanciers om de Pruyssen, die zig by *den Bosch* ophielden, te bestryden.

13. Trok het heele fransche garnizoen uit de *Grave* hier door, te voet en te paard 6000 man, met twee veldstukken, om de Pruyssen aan te randen.

14. 's Avonts laat tot onse grootste ongerustheid keerde hetzelve leger door ons dorp wederom na de stad.

15. Van 's morgens vroeg zag ik langs den molen ontelbare rytuigen en onophoudelyk paardevolk van *den Bosch* afkomen, en eindelyk het leger van *Molitor*, welk in *Woerden* 52 burgers vermoord en alles geplunderd en verbryseld had; men hoorde hier duizende snaphaanschoten; een enig zoon wierd hier dan verwond, eene vrouw het hoofd gepletterd, een man bequam een steek op de borst, een ander had reeds de sabel op het hart toen hy gered wierd; één kreeg een kogel door zyn hoed, een ander een kogel achter zynen rugge door de kar heen; verschydene andere wierden nageschoten en 22 huizen geplunderd; ik was in de uiterste verslagendheid.

19. Trok het fransch garnisoen wederom uit de stad tot aan onzen molen; enige huizen wierden geplunderd; kaas, wittebrood, jenever en haver moest er geleverd worden.

21. 's Avonts in ons gemeente de fransche lanciers; veel eten en drinken moest er opgeschaft worden.

23. Zyn 'snags drie pruysse houlanen hier geweest; wierden te *Velp* 9 huizen door de Franschen afgebroken; alle de effecten en voedsel zo voor vee als menschen wierd uit *Velp* door de omliggende dorpen zonder medelyde weggevoerd.

24. 100 fransche ruiters in ons dorp; 6 koeyen, veel eten en drinken moest geleverd worden.

25. Een pruyssensche patroulle door ons dorp.

26. Trok veel fransch voet- en paardevolk door ons dorp na *Hees*;

er viel een schermutseling voor met de Pruyssen; de Fransche commanderende officier wierd dood langs hier doorgebragt.

27. Hier eene fransche patroulle en wagt aan het kerkhof; veel haver en eenige koeyen moesten wy leveren; dezelve dag arriveerden hier 17 pruyssensche houlanen en 's avonts ten 11 ure nog 71.

28. Onder het mis leesen hoorde ik de trompetter alarm blaazen; 300 Franschen waren reeds tot voor aan ons dorp geavanceerd, dog wierden door de Pruyssen na de stad teruggedreven.

29. Trokken de Pruyssen alle van hier, wy bleven in de uiterste verlatendheid.

30. Kwamen in ons dorp 50 fransche ruiters; 6 verkens, 40 sakken haver, een groote menigte kaas, brood en jenever moest er geleverd worden.

1814.

Laqueus contritus est et nos liberati sumus.

Psal. 123.

January 14. Wierd *Nymegen* zonder scheut door de Pruyssen ingenomen; dien dag ontmoete ik 3 pruysse cosakken in ons dorp en waarschouwde hen dat er 50 fransche lanciers aan de andere zyde in ons dorp waren.

7. Hoorde men voor de eerste rys het canon uit de *Grave*, heeft alle dagen geduurd tot den 9 Mey.

February 25. Arriveerde hier een batallon Hollanders; de Franschen trokken aanstonts tegen hun uit de stad, maar wierden teruggedreeven; ik had 5 man ingequartierd en 2 dienstboden en ben tot den 14 Mey niet vry geweest; in myn huis was de staf, in myne zaal kruyt, kogels, cartouchen, patronen, jenever, sout magazyn en een dag de vleeshal.

Meert 3. Deden de Franschen een uitval.

4. Tweemaal.

9. Uitval der Franschen.

13. Snags ten 3 uren uitval der Franschen.

16. Uitval der Franschen.

26. Ten 4 uren alarm; byna by jeder uitval wierd er gevogten en de Franschen teruggedreven.

April 4. Alarm gevegt.

5. Hetzelve.

6. Hetzelve.

7. Hetzelve.

8. Hetzelve.

9. Wierden te *Velp* door de Franschen verschyde huizen in brand gestooken, de windmolen te *Gassel* en een huis verbrand, de molenaar doodgeschoten.

21. Alarm gevegt, de brouwery te *Escharen* verbrand, en eenige huizen door de Franschen geplunderd.

23. Alarm gevegt.

24. Zyn hier nog gekomen een bataillon jagers, eenige canoniers en dragonders.

30. Wierd de commandant der jagers met 5 dragonders als parlementaire na de stad gezonden, maar te vergeefs.

Mey 1. Weder een parlementaire na de stad, te vergeefs.

2. Arriveerde hier de hollandsche commissaris van oorlog met zyn secretaris, die by my logeerde. In eene koets met 4 paarden, eenige officiers en dragonders reed hy na de stad, maar te vergeefs; men schoot ysselijk uit de stad.

3. Wederom een parlementaire na de stad, de Franschen deden 's nags ten haast een uitval; men tromde alarm.

4. Wederom een parlementaire na de stad; men schoot naar hem zeer sterk.

5. Arriveerde in ons gemeente een Saxensche colonel met een officier namens de geallieerden. Hy ryde met den commandant der jagers en eenige dragonders na de stad, dog te vergeefs, de Franschen schooten dien dag nog door de Velpsche huizen.

7. 2 parlementairen na de stad; het scheelde maar een haar of zy wierden doodgeschoten.

8. Arriveerde hier uit *Parys* namens den koning van *Vrankryk* de colonel *Maillard*, dezelve die van *Bonaparte* bevel had om de voorsteden van *Parys* met de inwoonders en de geallieerden in de logt te doen springen, maar het niet heeft willen uitvoeren; dezen begaf zig dadelyk met de Saxische, Hollandsche colonel, een lieutenant-colonel en nog eenige officiers na de *Grave* om de stad op te eischen, maar te vergeefs; men schoot dien dag wederom door de Velpsche huizen.

9. Schoot men nog uit de stad; zyn alle dezelve met eenige trompetters wederom na de stad gereden; de vrede of stilstand wierd geteekend; twee Bonapartsche officiers reden met den hollandschen commissaris na *Venlo* en *Maastricht*, om te ondervinden of die reeds in de magt der Hollanders waren.

10. Arriveerde 's avonts reeds een courier met bevestinge, dat *Venlo* Saturdag te vore in de magt der Hollanders gevalle was.

11. Zond de fransche commandant uit *de Grave* na hier den inventaris der amunitie.

12. Omtrent 10 uren voor den middag retourneerde in ons dorp de hollandsche commissaris met de tyding dat die stad (Maastricht) ook in de magt der Hollanders was; dadelyk kwam hier een fransch officier uit de stad, plaatste zig in het rytuig met den colonel van *Parys*, en den hollandsche commissaris, (er volgde) nog een rytuig waarin de commandant der bloccade, de lieutenant-colonel der genie, de lieutenant-colonel der jagers, de saxische colonel; verschyde andere officiers en dragonders reden voorop na de stad. Ten 3 uren namiddag hoorde men het canon van vrede; alle de klokken luyen en de witte vlag wierd dadelyk uitgestoke.

...... jam nube repulsa
Tristitiae, laetos hilarabant gaudia vultus.

13. Begon men hier 's nags, ten half twee, te trommen en te blaazen; 1500 man gewapende landstorm met 20 trommen en 30 vaandels, een batallon jagers met hunne hoorens, een batallon lienietroupen met hunne trommen en fluiten, de dragonders en canoniers en stukken trokken 's morgens ten 6 ure na de stad; ik ging mede, zag (den Heere zy gedankt) 1500 franschen met volle musiek, 6 canonnen, zoo veel kruidwagens en 130 karren uit de stad trekken; wy trokken binnen, de orange vlagge wierd met de witte uitgesteeke; het canon donderde rond om de wallen, alle de klokken luyden, men rukte den vryheidsboom omverre. En wy dankten God.

Fertur ad astra sonus.

1814.

Fallitur augurio spes bona saepe suo.

Onze kloosterlingen die dadelyk wederom bezit van hunne kloosters genomen hadden, wierden door onzen nieuwen souveryn den

prince van Oranje wederom gesupprimeerd; intusschen bleven nog in hun klooster.

December 23. Wierd door eenige commissarissen aan onze kloosterlingen voorgedragen of zy pensioen wilden aannemen of wel in hun klooster wilden blyven, beroofd van hun goederen en pensioen; zy verkozen alle eenpaarlyk in het klooster te blyven, met strengste verbod geen nieuwelingen aan te mogen neemen.

1815.

Daar nu geheel *Europa* in rust en vrede was, kwam in Meert *Bonaparte* uit *Elba* in *Vrankryk* wederom aanlanden, stelde de geheele wereld wederom in rep en roer, was reeds met zyn armee tot *Nivelle* by *Brussel* geavanceerd, alwaar hy den 18 Juny totaal verdelgd wierd.

Sanguine qui faedas gaudet habere manus
Qui Bonaparte fuit jam mala parte ruit.

1816.

Onze paters minderbroeders, ten einde hunne missiën vol te konnen houden, hadden van *Rome* bekomen, nieuwelingen aan te neemen, die in wereldsche kleederen by hunne missionnarissen te plaatsen, alzoo aldaar hun novitiaat en studie hielden en professeden; dit wierd hen in de maand Mey door het Gouvernement ten alderscherpste verboden, en alle novitiën moesten dadelyk vertrekken.

Nota: dit en heeft geen gevolg gehad.

Nota. Dit jaar was alderrampzaligst, en ofschoon het wereldkundig is en door de geschiedenis schryvers beter als door my verhaald zal worden, moet ik er eventwel een weinig van aanhalen.

. . . . ruit arduus aether,
Et pluviâ ingenti sata laeta, boumque labores.
Diluit. . . . .

In November 1815 begon het reeds aanhoudend koud te zyn; den 8 December vroor het zoo sterk, dat in drie dagen de rivieren en pompen bevrozen waren, en schoon het zoo sterk niet meer en vroor, bleef het met eene bedekte logt aanhoudend koud, zoodat men tot in July 1816 doorgaans by het vuur zat en den 13 Mey sneeuwde het zeer sterk; de derde Mey begon het te regenen en duurde tot

den 10 Augustus wanneer het begon te bedaren, dog de binnewaters begonnen niet te verminderen voor den 12 Augustus; den 7 Augustus, hetgeen in winter met de hooge *Maas* nauwelyks of somtyts maar een weinig geschied, stond myn kelder vol water; de schade en ellende, welke door dit al veroorzaakt wierd, is onbeschryfbaar, en daar men reeds van in Maart schier nooit zulke schaarsheid van levensmiddelen voor vee en menschen beleefd hadde, was de nood eerst door de langdurige koude, daarna door de aanhoudende en sterke regens, tot den hoogsten top gerezen. Schoon de 12 Augusti het weder bedaarde, bleef de logt tog altyd vol regenagtige wolken en weinig dagen dat het niet en regende tot den 1 September, wanneer het wederom zoo hevig regende, dat de *Maas* in tyd van 32 uren 7 voeten geresen was, hetgeene ongehoord is, en wederom de beste wyden onderliepen; den 11 September smorgens regende het nog sterk, snamiddags begon het voor goet te veranderen en bleef goed weder, waarop dit volgende veers gemaakt hebbe, aangezien het Cruysvindinge begon te regenen en omtrent Kruysverheffinge veranderde.

Incipit inventa, erecta cruce desinit imber.

Den 18 September kon men eerst van sommige plaatsen en nog met grootste moeite het hooy, hetwelk in Juny gesneden was, na huis voeren; ik mag hier ook niet vergeeten het ongeloovelyk getal van honderd duysende, millioenen en millioenen muggen, die zig van elke omtrent 12 stappen, met hooge toorens de logt in gaaven; in aanvang van September begonnen zy in het water te vergaan, hetgeen ik uren verre met muggen bedekt gezien heb; en de oevers der beeken en gragten zoo dik bezet, dat men geen aarde konde zien en onmogelyk met de fynste naald zonder een te raaken zoude konnen steeken.

Ik bevond my bedrogen; het begon de laatste dagen van September wederom te regenen, het tweede hooy verrotte, de meeste wyden liepen onder; in October zag ik het eerste hooy, meest bedorve, met ongehoorde moeite weg kruyen; het bleef altoos betrokke logt tot 9 Maart 1817 en meest veel of wynig regen; de rogge koste alsdan de 10 februari Graafsche maat 18 gulden, de gerst 13, haver 11, erten 25 gulden, de grouwerten 36 gulden het malder, aardappelen 16 stuivers het vat, boekwyt was er niet, knollen en wortelen zeer

wynig, langs de maaskant stierven meest alle de koeyen, verkens en menigvuldige paarden; de maand februari was abominabel, byna gestadige storm, tweemaal zwaren donder, waardoor hier en daar vele schade en alle dagen wynig of veel regen, dog de 27 ging alles te boven; de 3 meert was ysselyk, donder, hagel; myn dak in die dagen driemaal capot, de vensters in de kerk ingeslage, den 8 schrikkelyk regen en sneeuw, den 9 regen. Den 9 maart geschiede door geheel het land van *Ravensteyn* en *Megen* een solemnelen dienst, wierden in alle missen en het lof gebeden voorgeschreven om gunstig weder van den hemel af te smeeken; de volgende dag begon de aangename zon zig te vertoonen, die men in 18 maanden in alles, gelove ik, niet tweemaal vier en twintig uren gezien had, uitgenome H. Sacramentsdag 1816; het water hoewel nog zeer hoog begon te minderen, de aardappelen kosten alsdan 1 gulden holl. het vat, het rundvlees een schelling, de boter 11 stuivers het pond, de rogge 19 gulden de kleine Graafsche maat den zak; men had dus een zomer zonder zomer en een winter zonder winter gehad; op vele plaatsen waren de oyevaars niet vertrokke, en het bleef nu aangenaam weder.

Legant haec nostra nepotes.

Tot den oogst van 1817, gelyk uit het bovenaangehaalde te bemerken is, was de armoede en gebrek onbeschryfelyk; een brood van 10 pond kost een gulden hollandsch, de tarwe 35 gulden, de rogge 24 gulden, boekwyt 20 gulden, garst 14 gulden, Graafsche maat; het hooy 25 gulden, het strooy 13 gulden het duizend pond; het volk hield het leven met kruyden langs de heggen te plukken en gepelde garst; het vee besweek omdat het voeder niet alleen extra duur, maar ook bedorve was; in July 1817 was hooy en gras zoo overvloedig, dat er geen voorbeeld van gesien is, en den oogst was ook gezegend, hoewel de zeer lage landen, omdat het tot Augustus meer regende als droogde, wederom onder gelope waren.

Ik herhaal hier nog eens om te eindigen, schoon het in 1817 tot den 1 September byna gelyk het voorgaande jaar dagelyks geregend hadde en men niet wynig bedugt was, de regen was zoo zwaar niet, de rivieren overstroomden hier niet; juyst in den hooytyd droogde het eenige dagen zeer deftig, en met den 1 September begon het extra schoon te drogen en warm te worden, zoodat geen

mensch hier oyt beleefd of gezien heeft zulk een overvloed van gras. Eerste en tweede hooy, noyt zulk een overvloed van rogge, boekwyt, garst, haver, spelt, terwe, erten, oliezaat, aardappelen en groensels in de tuynen, waarvoor wy God niet genoeg bedanken konnen.

. . . .

Deze vaarsen van *P. Papinius Statius*, moeten geplaatst worden naar den 7 February 1813.

Excidat illa dies aevo: nec postera credant
Saecula, nos certe taceamus et obruta multa
Nocte tegi nostrae patiamur crimina gentis.

Past op de patriotsche fransche natie.

1818.

Arcanis Providentia quae moderatur legibus orbem.

Dit jaar was wonderlyk en zeldzaam, byna nooyt geen regen. Eene extra langdurige droogte en heette, die volgens de Oostindiëvaarders by die der Oostersche landen mogte vergeleken werden; des niet te min was alles deftig, gezegend en in overvloed, hetgeen met de aanhoudende droogte ongelovelyk zoude moeten voorkomen; in November ging men nog met de laarzen door de *Maas*.

Den 11 November begon het een weynig te vriezen, dog dit duurde maar twee dagen, den 14 zag ik de byen vliegen, den 19 hoorde ik de kikvorsen, den 1 December bloeyde de aardbezien, alle witteringen, slooten, putten en pompen in veele gemeentens waren droog, en men ging nog te voet door de *Maas;* vele schippers hadden van armoede hunne schepen verkogt; de 10 December begon het te vriezen, den 18 zat de *Maas* met 17 duym water.

Daags voor nieuwe jaar ging ik expres droogvoets door de gragten rondom de Emaas van het Capucyne klooster te *Velp*, welke ik noyt in den zomer droog gezien hebbe.

1819.

Het was byna geen winter geweest, maar eenmaal had men een weinig sneuwvlokjes gezien.

Voor het overige was de droogte en heette nog vehementer als het voorgaande jaar; de *Maas* had maar 9 duym, het hooy koste

30 gulden de 1000 pond; den 8 July na een onverdragelyke drukkende heette ontstond er een tempeest, waarvan men hier geen voorbeeld heeft gezien; hagel als hoendereyer, stormregen, donder, ysselykste blixem, en woedenste wiend ontstonden te zamen; duizende boomen waren niet alleen uitgerukt maar gescheurd en verpletterd, honderde huyse en schuren om verre gesmeten, den hagel vallende voor den stormwind had weinig nadeel aan de vrugten toegebragt, maar ontzaggelyk veel glazen gebroken; den 29 Augustus duurde de benouwde heette en droogte nog, men hadde op het tweede hooy gehoopt, doch dit was volstrekt niets; de wyden waren dorder als de ellendigste hyde, er was het grootste gebrek overal aan water, en zulk een armoede onder het vee hadde men noyt gezien; door Gods goedheid was niettegenstaande dit al den oogst en oliezaad aldergezegenst; van half April blaasde de wiend uit het noorde en den 29 Augustus duurde dit nog.

Den 3 September de wind zig na het zuide wendende, begon het deftig te regenen; de 6 December begon men eindelyk in de groote wetering hier en daar water te bespeuren, dog niet dat zy dryven kon, zynde alle de kleine weteringen nog droog; de 16 December ware te *Velp* (watergat) nog meest alle de pompen en putten zonder water, de 17 begon de groote wetering eventjes te dryven en begon de volgende dag in de kleyne weteringen water te komen door den overvloedigen sneeuw.

1820.

Quos prius ariditas, post quatit illuvies.

De voorgaande maand, half December, begon het eensklaps zoo streng te vriezen, dat men byna of misschien nooyt gezien heeft, de *Maas* zoo schielyk gesloten was. Hierop viel een zeer dikken sneuw; dezen ontdooyde zoo schielyk dat men hier eene vertoning ontmoete zonder voorbeeld, want daar altoos voorheen de *Peel*, vooral de veenen, beemden, sloten en weteringen met zyn bruin water vervult, was dit alles droog en zag men de *Maas* die tot 19 voeten te *Grave* stond aan het pyl, het hier alles zeer hoog onder water zetten, dog zonder nadeel te veroorzaken.

O dura inclementia fati ! ! !

De *Maas* in de week na Kersmis binnen haar palen geraakt zynde, begon het de 12 January en volgende dagen zoo ysselyk te vriezen

dat men in twee dagen met kar en peerd over de *Maas* voer, men las in de couranten dat hier en daar menschen bevroren waren; het ys der *Maas* was 7 voeten dik; hierop viel wederom by aanhoudendheid een zeer dikken sneuw; eensklaps begon het met regen zeer sterk te dooyen, dit veroorzaakte zulk een ontzaggelyk hoog water en zoo schrikkelyke verwoestingen, dat de geschiedenis ons hier te lande er geen voorbeeld van oplevert. De *Maas* liep in myn huis zeer hoog, de eene deur in, de andere uit; met schuiten voer men voorby myn huis; men zag niet dan vlugten met vee en meubels, men hoorde van alle kanten hulp roepen. 21 huizen storten van binnen in, een man verdronk; te *Velp* verdronken omtrent de 80 melkbeesten, te *Escharen* 44, *Herpen* wierd byna tweemaal verwoest, circa 50 grote en kleine kolken en wielen waren er in het volle der straat en meest alle de huizen bedorven en vele om verre; de 29 January was het water op zyn hoogst en begon tegen den avond te zakken; den 1 Meert begon het wederom ysselyk te sneuwen, waayen, vriezen; men hoorde er vele ongelukken, den 6 liep men in *Holland* met de schaatsen over de *Zuiderzee* en de *Maas* stond hier om te zitten; den 18 was het nog zeer bitter kout.

Est quasi nulla salus nobis, seriesque malorum.

Gekomen zynde tot den 4 mey, duurde nog de grote koude; men stookte de kaggel; by dage was de logt overtrokke, snags heel klaar, altoos noorden wind; het weynige dat uytgeschoten was, aardappelen, boonen, noteboomen was alles bevroren; daar er na het voorgaande volstrekt geen hooy gewonnen was, en het geringe dat men vergaderd hadde byna geheel aan de beesten in de wyde was gegeven om ze in het leven te houden, was de armoede voor het vee tot den hoogsten en ongehoorden top gerezen. Eindelyk den 6 Juny begon het door Gods goedheid te bedaren; dit duurde maar weinig dagen en hoewel het niet meer vroor, de logt bleef altyd bedekt, kout, byna dagelyks regen, hierdoor schrikkelyke verwoestingen door hagel, stormwinden, blixem; er was nog geene potagie den 19 Juny, en men zat by het vuur; den 21 met de winterkleederen kon ik het buiten niet houden. Het is eenige (tijd) wat warm, maar den 1 en 2 July zo kout dat (ik) met myn winterkleeder het buiten niet konde houden; zynde de wind gelyk hy na 8 maanden byna gestadig geweest was, noordwest; de 6 July was de wind met betrokke logt nog altyd de zelve;

wel gekleed kon men het buiten houden, 's nags hiel ik nog myn winterdeksel.

Magna manus Domini, mira est divina potestas.

Omtrent den 8 July begon het te bodaren en wel zo gunstig, dat noyt overvloediger gras, vlas, kore, potageryen gewenst konde worden; hierby overvloed van fruit en alle groensels; den 7 September zag men een zeldzame vollen Eclips in de zon; nam zyn aanvang omtrent den middag ◑ na het westen, ten 1 uur ◕, ten 2 ure ●, ten 3 ure was byna alles gedaan; de zonneschyn was gelyk die van de maan, de schaduw verwekte zeldzame vertoningen.

1821.

Jam miseros tristis fortuna tenaciter urget.

In de voorgaande maand November begon het reeds sterk te vriesen. De winter was hard en zonder einde tot April toe; in April begon het, na zo veel geregend te hebben, dat tot onwaardeerlyk schade de lage landen onderliepen, eensklaps by aanhoudendheid en niettegenstaande de dagelyksche donderschoeren, zo ysselyk warm te worden, dat men genoodzaakt was de zomerkleederen te gebruiken; ook was alles dadelyk groen, dog met de maand Mei begon het te veranderen, wierd hoe langer hoe onaardiger en by aanhoudendheid zo koud, dat men genoodzaakt was de winterkleederen aan te doen, de kaggel te gebruiken; deze koude duurde tot . . . . ; het vroor 's nags en was des te gevoelyker, omdat het in July en Augustus niet brandender heet is, dan het verschydene dagen in April geweest was. Het merkwaardigste dit jaar was de schaarsheid aan geld by alle soort van menschen, daar de oudste lieden niet alleen geen voorbeeld van gezien, maar ook niet gehoord hadden; en was alles in overvloed aan levensmiddelen, dog men konde nergens geen geld van maken; in de maand Mei verkogt men een vat aardappelen voor eenen stuver; de haver die er overvloedig was een 28 st., de rogge nauwelyks 5 guld. 5 st., een beste melkkoe die men eerst voor 88 guld. verkogt, verkogt men voor 30 guld., en niet alleen dat het alles aan lagen prys was, men kon niets verkoopen en er werd nergens na gevraagd; den eenen kon den anderen niet betalen, te meer omdat de belastingen zo zwaar en menigvuldig waren; daar

ik voorheen in de grondlasten of verpandingen 16 gulden betaalde, betaalde ik er 43; voor heen in den polder 12 a 13 stuv. nu jaarlyks 10 guld., ook dikwyls 15; hierby moest van het volk, het personeel, mobilaar, deuren en vengsters, patenten, zegels en de dorplasten, die voor geen 300 guld. bedroegen, waren nu 12 honderd; hierby is nu geordoneerd dat er voor het gemaal, dienstboden, haartsteden, slagtery, paard, koeyen, verkens etc. jaarlyks betaald word; hierby het collateraal, successie regt etc.; den 1 Juny begon het te bedaren, maar was van korten duur tot.....

Nota: den 17 Mey hadde het omtrent *Cuyk* een halve voet dik gesneeuwt.

Den 26 Juny, doordien de son welke doorgaans agter de wolken by dage sat, wat meerder doorbrak, was het in de son ordentelyk warm, maar de wind bleef nog altyd nu in de negende maand bizonder 's avonts, noord-west.

St. Pieter's en Paulus dag, niettegenstaande myn winter hemdrok nog aan hadde, was het nog zo koud dat my buiten den wind moest begeven, wilde ik myne getyde buiten leezen, de volgende dag keerde de wind eindelyk na het zuiden.

Dit duurde niet; het was 's avonts wederom de zelve wind en wierd wederom koud, zodat ik den 12 July zonder overrok myne getyden buiten niet konde leesen en zonder bezig te zyn, men het niet konde houden.

Den 13 nam ik myn avondmaal by het vuur.

Den 14 was het compleet zomer en aangenaam.

Inconstans tempus varium ac mutabile semper.

Ziet het contrast met het jaar 1817, want nu in den overvloed van levensmiddelen was er zulk een algemeen gebrek aan geld by iedereen, dat zo oud de wereld is men er geen voorbeeld van heeft gezien; in den zomer koste de boter 3 stuvers en 4 duiten, eene koey welke men eerst 80 gulden verkogt, kom men voor 30 bekomen, de haver voor 28 stuvers de sak, de rogge kwam aan geen 4 gulden en het ergste van al, men kon niets verkoopen, alles bleef leggen; intusschen waren de drukkende lasten even groot, van geen mensch konde men eenig geld bekomen, het geringe wat men eenigszins kon vergaderen, moest na de percepteurs, er was dan volstrekt by niemand geen geld, maar levensmiddelen in zodanigen overvloed

dat ik nooyt zulks beleeft hebbe; reeds in Mey kon men voor 2 stuvers en minder een vat aardappelen koopen, de potagie was voor niets en dog was de armoede ongehoord, omdat de ambagtsman niet kon verdienen; de boer kon niet betalen, den heer en burger wierd niet betaalt.

1822.

In February de boter het pond 3 stuvers 6 duiten, het vleesch 12 duiten, een brood van 13 pond 5 stuivers.

Van Alderhylige voorgaand jaar tot na den 5 February hadde het maar tweemaal iets gevroren, nooit zo sterk dat er een vogeltje op kon zitten, dog byna gestadig regen en schier onophoudelyk storm wind; den derde Maart hoorde ik de kikvorssen zingen; nu was de prys van de haver een gulden zes stuivers, met conditie hy na *'s Bosch* gevoerd moest worden; alle de overige vrugten waren na proportie, en was er vervolgens zulk eene schaarsheid aan geld dat er nooyt, zo oud de wereld is, een voorbeeld van is gezien; men wilde zelfs geen geld voor de vrugten bieden, als b. v. voor garst etc.

In Mey koste de boter een dubbeltje, in aanvang van Mey begon het aanhoudend onverdragelyk heet te worden; den 5 Juny was het op 6 graden na bloedheet, de volgende was het rykelyk zo, niemand hier en ik die in de 70 jaren ben, hebbe het nooyt zoo beleefd; den 7 at ik volop nieuwe aardappelen; nota: deze aanhoudende brandende heette begon met den 6 Mey, wanneer vlas, de granen, aardappelen, gras enz. alles zo extra schoon en gulsig stond dat men er geen voorbeeld van had gezien, dog eindelyk door de langdurige droogte en onverdragelyke heette begon op vele plaatsen de erten, vlas, garst etc. te bezwyken en zag het er ellendig uit; de heette kwam met Oostersche landen overeen.

Cui posteritas non habitura fidem.

Den 7 Juny wanneer by dage de drukkenste heette ons benoude, dat men desgelyks hier niet heeft beleefd, bevroor 's nags op verschydene plaatsen de boekwyt; hoe kon zulke excessive heette binnen dien korten tyd tot die hooge koude komen?

Res nova, non ullis cognita temporibus.

Door het schoonste vooruitzigt en den overvloed in alles, de nieuwe

groensels waren van geen waarde, het beste hooy kon men niet verpagten, drie stuivers gaf men voor een vat oude beste aardappelen, maar den 20 Juny, omdat byna alles verbrand en verdroogd was, wierden dezelve aardappelen reeds zeven stuivers en een halve betaalt en zo na advenant met het overige.

Tot den 4 December was het weder by aanhoudendheid zo zoet en aangenaam, dat ik in de groene wyden de champions zo overvloedig plukte, dat wel eene volle wasmande kon vergaderen; den 9 begon het te vriezen, dat den 14 de *Maas* reeds sterk met ys ging; dit wierd hoe langer hoe heviger en duurde met een heldere log tot

1823

dat het den 23, 24 en 25 January, dog namentlyk den 24 zo schrikkelyk vroos, dat er hier te lande nooit geen voorbeeld van is gehoord; de koude was 2 graden heviger als in 1794, wanneer het anderhalve graad kouder was als in 1740; de spiritus by de apotekers, jenever, brandewyn, myn beste wyn, waren bevrozen; na deze dagen bleef het nog altyd dag en nagt hevig vriezen tot den

1824

28 January wanneer het begon te dooyen.

Et pavet obsessum glaciali frigore pectus.

Van dien tyd af bleef het by aanhoudendheid koud en onaardig, vroor doorgaans een weinig; welk een contrast met het voorgaande jaar! ook leverden de tuinen tegen Mey weinig of niets op, er was geen gras en het hooy welke men voorgaande jaar byna voor niets moest verpagten, wierd 12 en 15 gulden de kar verkogt; de rede was omdat het byna altyd noorde wind was; het bleef altoos raar en dikwyls 's morgens vrieze, zo dat men 's avonts en 's morgens de kaggel moest gebruiken tot den 17 Mey daags voor pinxtere, wanneer het eventwel nog al wat koel was. Eenige zeer weinige dagen uitgenomen, de wind by aanhoudendheid noord blyvende, was het koud tot den 21 Juny zo dat men met wandelen zig nauwelyks kon verwarmen en heeft blyven duren tot den 25 Juny wanneer de wind na het zuide keerde. St. Jansdag om zaken van belang moetende na *Uden*, met eene tinne fles vol kokend water op de kar, eene deken, overrok myn schansloper nog overhangende en myne winter

dragt nog aan hekbende, moest nog byna van koude bezwyken; de 26 ten 4 namiddag begon het zomer te worden.

1825.

Nullam spondet fortuna salutem.

In February en al te vore begon het zo ysselyk te stormen, regenen, tempeisten, dat in *Duitschland* ook in het noorde als *Hamburg*, bizonder in *Rusland* onwaardelyk schade gebeurde, gehele dorpen vernield wierden, duizende menschen en vee omkwamen; in ons koningryk, in Vriesland en Noordholland bedroeg de schade millioenen; de meeste zeedyken waren gebroken; menige dorpen verdronken, duizende rundvee en paarden en ook menigvùldige menschen verdronken. Eensklaps volgde een compleete zomer, gedurend veertien dagen byna gestadig gedonderd, en vele ongelukken veroorzaakt, millioenen ripsen die na het voorgaande alle fruitboomen bedorven hadden, verwoesten alles; in Maart begon de noorde wind en duurde tot in July.

Niettemin was in July eenige dagen eene onverdragelyke heette; deze bleef by aanhoudendheid brandend duren tot in Augustus. Verschydene menschen waren hier en daar dood gebleven op het veld en begon nu de grootste schaarsheid aan levensmiddelen voor vee en menschen.

Cum siccos cancer adurit agros.

Den 2 Augustus na eene onverdragelyk drukkende heette begon het tegen den avond, de hemel zy duizend werf gedankt, te regenen en bleef by aanhoudend gunstig en voordeelig weder, voor menschen en vee groeyde er nog genoegzaam.

1826.

Dit jaar was voor ons Land van *Ravenstein* alderellendigst, van nieuwe jaar tot Augustus, uitgenomen weinige dagen, en zeer weinige, was het onophoudelyk noorde wind, altyd koud en schraal, zo dat men pinxteren hetgene viel op den 14 Mei, nog by de kaggel zat; als dan begon het eensklaps warm te worden hoe langer hoe erger; zodanig dat geen mensch hier ooit zulks beleeft heeft; alle couranten schreewde over de onverdragelyke heette, van 1825 en was die geweest tot den 86 graat op de thermometer, dog de 3 en 4 July

1826 stond hy op den 92 graat, en dat nog twee graden hooger dan in 1750. Daar het nooit of zeer zelde een weinig regende, was de armoede onder het vee onbeschryvelyk, den oogst zeer gering, weinig groensels voor de menschen; de behoeftige hadden in verschydene weken geen pot gekookt omdat er niets en was; het vee moest men met het hooy in het leven houden, dit duurde tot ziet agter. Den 1 Augustus was de wind eindelyk zuide, dog 's avonts wederom noord; de 2 Augustus was myns oordeels den alderdrukkenst, de 3 niet minder, de 9 duurde nog de zelve ongelukkige droogte, de schaarsheid voor vee en menschen aldergroots; men dreef met het vee na de heide om het in leven te houden; de wind was nog noord; de 12 Augustus begon het, den hemel zy gedankt, te regenen, dog duurde nauwelyks een kwartier, de hitte en droogte bleef voortduren.

17. By aanhoudendheid dezelve ongelukkige brandende droogte.

18. Begon het wat te regenen, hoe zeer de hele logt ook toegetrokken was, duurde het maar rykelyk een halve uur, de vorige droogte hernam.

20. Nog schrikkelyke droogte en heette.

21. Nog erger.

22. Idem 's namiddags alderdrukkenst, de volgende nagt gezegende regen.

23, 24, 25. Gelyk te voor brandend heet en droog; 's namiddags drukkenst.

26. alderbenoudst.

Jam facies mutata, Deum benedicimus omnes.

27, 28, 29, 30, 31. Droog en benoud.

September 1. Droog en warm.

5. Tot nu toe aanhoudend drukkend heet, maar wy wierden s' namiddags met een gezegenden overvloedigen regen begunstigt en bleef voortdurend.

De 14 was het zo koud dat men genoodzaakt was smorgens en savonts by het vuur te zitten.

De 24 vroos het reets tamelyk sterk snags, kort daar op wierd het aldergunstigt, alles herkreeg zig, kwam in genoegzamheid by en duurde tot na nieuwe jaar (tot dan) ging het vee na het gras.

1827.

Den 16 January na een zeer zagten winter begon het ongenadig en langdurig te vriezen en te sneuwen; alle de groote rivieren gingen dadelyk zitten tot den 26 February snamiddags; den 15 July wierd er tusschen de paus *Leo* den XII en *Will.* den I Koning der *Nederlanden* een concordaat gesloten, waarby *Mechelen*, *Doornik*, *Gend*, *Brugge*, *Namur*, *Luyk*, *'sBosch* en *Amsterdam* tot Bisdommen wierden opgeregt.

1828.

15 Augustus was van dit concordaat nog geen geval.

de 3 Juny was de heette die men hier nooyt beleefd heeft, maar 2 graden van bloedheet.

Den 5 July begon het te regenen, en den 15 Augustus na byna dagelyks gedondert te hebben, duurde de regen nog; het zelve tot den 17 September: den hemel gaf nu en dan een helen of halven dag sterke droogte; hiermede wierd den oogst gewonne die overvloedig was en dobbel gezegent buiten alle verwagting.

1829.

Tot den 3 January was het ongemeen zagt, alsdan begon het te vriezen en wel de 9 zoo hevig, dat men hier zulks heeft beleeft; de pompe en steene bakken die voor drie honderd jaren in de kloosters gestaan hadden, waren in stuk gevroren, de sneuw en koude waren zoo ysselyk, dat waar van men geen voorbeeld heeft gezien; de woedende kraayen de duiven van honger aanvielen en levendig verscheurden, het vriezen bleef duuren en de rivieren zatten tot den 11 February, wanneer het zoo hevig vroos, dat daar de kaggel de helen dag in myne keuken gestookt wierd, de pomp die er weinige stappen af stond, vast vroos, den 12 en 13 het zelve; den 16 begon wat te dooyen, den 21 begon het te dooijen, dog den 23 en voorts tot den 28 vroor het wederom zeer sterk.

Maart. Den 1 nog erger; de gehele maand, dog bizonder den 24 en 25 zeer sterk.

1 April. Hoewel het zoo hevig niet meer vroos, maar bleef ysselyk koud en aanhoudend, zodat den 28 en 29 het volk met werken zig nauwelyks kon verwarmen, den 30 was het nog erger.

Mey 1. Niet beter; alles was nog zo dor als in den winter, duurde tot den 29 en wel zeer erg; men had van den eersten January, weinige uuren uitgenome, niet dan noorden wind gehad; enige weinige dagen was het oosten wind geweest en was het nog erger; dit bleef duren tot den 7 Juny pinxteren, en was een jeder genoodzaakt de kaggel te gebruiken; den 8 Juny nog noorde wind, de 9 derde pinxter dag met dezelve koude noorde wind en zat men by de kaggel. Eindelyk na in dezelve maand bestendig in het noorden gekeerd te hebben tegen de avond begaf hy zig na het zuiden.

10. Was hy wederom noord als van den 11 en 12 hetzelve.

13. Tot nog toe noorde wind, maar nu wierd het warm en aangenaam.

15. Begon het eindelyk te veranderen, nu aanhoudend te regenen; ter oorzake der ongewone en langdurige droogte wierden hier en omstreeks duizende morgens gebroeke aan welke dit in verschydene jaren niet hadde kunnen gebeurên en men vleyde zig nu voorzeker de geledene schade dubbel in te halen, maar nu begon het byna dagelyks te regenen en wel zoodanig dat alle de landeryen onder water geraakten; duizende morgens verdronken; men was het wyland en de granen quyt, nu en dan droogde het; de 1 Mey eventjes veel hooy naar binnen gekregen, dog wierd hoe langer hoe slimmer en de 22 July stond de *Maas* op 16 voeten; hier uit zal men de geledene schade kunne afmeten.

July 31. Daar men nu eventjes de rogge zoude hebbe kunnen inhalen, regende het nog sterker dan oyt en de straten, 't vee onderwater; ik kon uit myn huis op de straat niet komen.

Augustus. Tot de 15 bleef het nog byna dagelyks regenen; duizende sakken aardappel, haver, hooy, rot en bedorve; veel onderwater; het beliefde ondertusschen den hemel nu en dan een dag te vergunnen, dat men ter nauwer nood de vrugten kon binnen krygen.

16. Regende het dag en nagt zoo sterk en aanhoudend dat tot een ongehoorde zaak in den zomer myn kelder vol water kwam.

19. Regende het nog dag en nagt, duizende morgens land liepen onder; te *Macharen* ware nu nog 14 morgen boven water.

20. Nog aanhoudend regen; op vele voer men met de schuiten om de aaren van den tarwe uit het water af te snyden, om nog iets te hebben.

24. Nog regen, maar niet zoo aanhoudend;

. . . . ruit arduus aether
Et pluviâ ingenti sata laeta boumque labores
Diluit. . . . .

(Virg. Georg I, 324).

terwyl ik hier met schryven bezig was, begon het onder donder en blixem zo ysselyk te regenen, dat er geen voorbeeld van was; hield dag en nagt aan met gieten als regenen; de kelder vol water en tot nu toe geen drie somersche dagen gehad; nog den 27 en 28 koud en nat; men was genoodzaakt by het vuur te zitten.

September 2. Tot nu toe altyd betrokke logt; koud, onaardig; dagelyks min of meer regen.

6. Den sesden stond de *Maas* nog boven de 15 voeten en alles onder water; 7 de *Maas* 16 voeten.

6. Nog nat en onaardig.

8. Nog regen.

12. Nog regen en ysselyk weer.

13. Byna dag en nagt gestadig regen.

14. Nog regen.

15. Regen en storm.

16. Regen en heel kout, zo ysselyk regen als oyt; het water in de kelder.

18. Ysselyken regen.

19. 's Morgens redelyk mooy: het volk vol moed en hoop trok te *Velp* om hier of daar wat hooy te vervaardigen; tegen de middag was het al gedaan en regende gelyk als te voren.

20. Regen dog niet zo sterk; het was nu den agsten Zondag dat ik afriep in de kerk, aangesien de nood meer mogt weiken.

21. Begon het goed weer; tegen den avond regende het, dog zeer weinig.

22. Stond de *Maas* een duim boven de 17 voeten, het zag er gunstig uyt en men hoopte op beterschap, dog den 24 's namiddags begon het wederom te regenen dag en nagt.

October 2. Wy hadden nu enige dagen droog weder gehad en begonnen moed te scheppen, hoewel het bitter koud en onaardig was, dog heden begon het wederom te regenen.

5

3. Regen; 4 regen; 5 regen, ysselyk.

6. Zwaren sterken regen, kout, moest de kaggel gebruiken; de kelder wederom vol water. Nota: gedurende rykelyk 20 jaren, dat ik hier ben, is dit maar 3 maal en wel in den winter gebeurd.

7. Het zelve.

8. Het zelve dog veel sterker.

9. Regen; nu zyn de sluysen toe.....

October 10. Sedert 1 Juny, dog de regen was beide zeer gering, maar extra kout.

11. Regen; 12 regen; de *Maas* 17 voet.

October 13. Regen.

14. Sterke regen; tot heden van begin van July; schoon het somtyts niet regende, zag men zelden de son, altyd overtrokken, treurige logt.

15. Regen dog niet sterk, 15 nog regen en kout.

16. Hield de regen dan op maar wierd dadelyk zeer kout, al erger en erger; Alderhylige heb ik noyt zo kout geweten; daar en bleef duren en, hoe langer hoe sterker vriesen, dat men hier nauwelyks zo heeft beleeft; alle wylanden en vele bouwlanden waren verdronke; de *Peel* was een zee, zo dat men op turf niet konde denken, de rivieren saten vast, er was geen brand; geen mensch heeft onder het vee zulk een armoede beleeft, en wat het verders worden zal, moeten wy met geduld afwagten, en eindig alzo dit rampzaligst jaar van 1829 waarvan geen voorbeeld en is.

1830.

Dit sterk en onophoudelyk vriezen duurde nog den 26 January; en tot nu toe van in November is de aarde met sneeuw bedekt.

29. Aldersterkst gevrose, erger als is geweest.

30. Niet tegenstaande de kaggel de hele dag in de keuke gestookt wierd, vroos het daarin en voor de eerste keer van myn leve in myne slaapkamer.

February 1. Zeer kout; 2, 3 en 4, bovenmate kout; 5 en 6 hetzelve; 7, eindelyk ten 7 ure 's avonts keerde de wind na het suide, dank zy den hemel, begon het te dooyen, maar duurde niet.

Den 11 begon het 's avonts wederom knap te vriesen en duurde tot den 18 wanneer het nog sterk vroos en sneuwde, leggende een

deel van den sneeuw sedert November af, kort na Alderhylige en duurde nog heden den 19 February, sterk gevroren en extra kout.

22. Nog veel erger en dikke sneeuw.

Den 23 met de nieuwe maan begon het voor goed en aanhoudend te dooyen, den 24 liep men nog over het ys van de *Maas* en den 25 brak zy gelukkig los.

Den 26 sloeg de wind wederom in 't oosten, begon te vriesen, wierd kout, dog omdat de son meer cragt hadde, niet zo sterk; niet te min vroos dag en nagt tot den 10 Meert, wanneer verandering en verbetering kwam.

Men zat 8 Juny nog by de kaggel. Sedert tot October noyt geen twee dagen zonder regen, zo dat dit jaar het ellendigst is wat ooyt hier mensch beleeft heeft; op vele plaatsen genen oogst; inlandsche oorlog (1), veele sieken, grootste armoede; in 1829 was den oogst zeer voldoende, men kon brand van het voorgaande jaar bekomen, maar nu is van alles gebrek; aan de Maaskant niet zo veel dat men kan saayen, terwyl zy nu in 3 jaar geen oogst gehad hebben; het vee aldaar moest al van ellend capot.

---

(1) De schrijver doelt op de Belgische onlusten, die in dat jaar begonnen.

CHRONIEK DER KERK VAN ST. SERVAAS

TE

MAASTRICHT,

1565-1587.

In de zeer uitgebreide handschriftelijke nalatenschap van den kanonik van St. Servaas, te Maastricht, Andreas Leonard Joseph Brandts bevindt zich, deel VII, p. 149—257 een Chroniekje, hetwelk voor titel draagt: *Extracten uyt een out boexken, quo ad substantiam wat St. Servaeskerk aengaet.* Dit „boexken" bevatte handschriftelijke opteekeningen van een ooggetuige, die gedurende het beleg van 1579 in de stad had vertoefd, wellicht een suppoost der kerk van St. Servaas. Wij nemen de vrijheid, deze uittreksels, welke voor de geschiedenis der stad van groot gewicht zijn, hier mede te deelen. De verzameling Handschriften van Brandts bevind zich in het Rijksarchief te Maastricht.

Jos. HABETS.

1565. 2 Junii, heeft de proost eenen dieff eenen sleutel op synen rugge doen branden aen het Panhuys, en denzelfden dagh den hertogh van Brabant eenen doen hangen buyten de stadt.

1566. Naer Michaëlis, heeft het capittel moeten aannemen 60 oft 70 lantsknechten om de kercke van Sint Servaes te bewaeren tegens de geusen ende beeldstormers, en hebben de zelve dry daegen lanck toe gebolwerckt.

12 Octobris hebben die geusen des nachts op den kerckhoff van St. Jan willen dat Crucifix afftrecken, ende siet, int trecken viel eenen van achter op een steenen cruys ende viel twee ribben in stucken, ende hebben (het beeld) geslagen met een byl in syn been, hetwelck men noch siet, ende een stuck uyt synen voordoek; en die waeckers wierpen met steenen, soodat sy (Geuzen) het moesten verlaeten.

Sondagh daer naer hebben die Heeren dat crucifix affgedaen ende naemen wederom waekers off lantsknechten aen.

Maendaegh naer den 20 Octobris wilden de beeltstormers absoluut hebben de wachters uyt St. Servaeskerck, hetwelck om beters wille hun door het capittel wiert toegestaen.

1567. 12 Januari, hebben de geusen hun avontmaal gehouden in Sint Matthys en syn aldaer geweest soo mans als vrouwen 180.

1567. 14 April, heeft men Mulcken gaen haelen ende brachten hem in de Proostdye van St. Servaes.

1567. 17 April, wiert hy drie oft vier mael gepynight, den 18 dito is hy op de merckt gehangen, tusschen 8 en 9 's morgens. Het was op eenen Vrydagh, dat men noyt gehoort heeft tot Maastricht iemant op eenen Vrydagh te hangen.

1567. dito, wiert heer van Heergiesse oft Hierze gouverneur van Maastricht. (1)

1567. 1 May, is eene generale processie geweest in St. Servaes om peys en vrede.

1567. 10 Sept. Pater Henricus Dionisii S. J. heeft syne leste predicatie gedaen in St. Servaas. (2)

1568. 24 Januari, hebben vier vendelen van den grave van Eversteyn gemonstert in den ommeganck van St. Servaes.

1568. 14 April, hebben de foriers van den grave voors, eenige huysen opt klooster van St. Servaes geforceert ende syn niet eerder wegh gegaen als het capittel hun heeft betaelt 400 daelders.

1568. Naer den 7 Juny hebben de burgers ende geestelykheyt de stadt bewaert ende bewaeckt.

22 Junii, is de kercke van Sint Mattys herwyt, ende naer den noen veel kinderen gevormt in den ommeganck der Predikheeren.

8 Augustus. Processie in St. Servaes, om de victorie tegens de geusen,van den 23 July gepasseert in Vriesland.

28 Augustus. Duc d'Albe is tot Maastricht gekomen ende allen de geestelyckheyt verwachten hem aen St. Servaeskercke, aen den kerckhoff. Ende den deken gaff hem dat groot cruys te kussen ende daernaer songh men den *Te Deum* op den Choor, in presentie

(1) Gillis graaf van Barlaymont, heer van Hierges.
(2) Over Pater Dionysius zie *Publ. etc. du Limb.* IV p. 233—247.

van den hertogh voors, weghgaende omtrent de helft, mits het hem te lang was.

29 Augustus, was eene generaele processie ende daarnaer streeck duc d'Albe synen noster aan het H. Cruys, sooals ook syne 2 soonen Frederic ende den prior van Maltha en alle die andere Heeren.

22 September, syn de Vigiliën *Pro defunctis* gesongen in St. Servaes voor den prince van Spaegniën. (1)

23 September had de misse plaats.

1569, 30 May. Coronel (Sanchez) de Landrina vel Londono begraeven in Sint Servaes, neven dat graff van den Proost Eynatten. (2)

1570. 31 Meert, heeft men possessie genomen in naeme van den Heer (Ludovicus) van Berlaimont als Proost van St. Servaes. (3)

30 July is een pardon affgelezen in Sint Servaes van den paus Pius voor die van de kercke affgevallen waeren, en is processie geweest.

Een dergelyck pardon is afgelezen op het stadthuys van wegens den koninck ; uytgenomen waeren die de wapenen tegens hem hadden genomen, ende die de geuse predicanten hadden gehaelt ende gelogeert.

1 Augustus was wederom processie.

6 Augustus was wederom processie.

1571. 21 Novembris, processie om de victoire tegens de Turcken op zee behaelt. (4)

26 Novembris. Nicolaus Stratius bedanckt als Deken van het Capittel en den 3 Decembris is verkozen Paulus de Spina.

1572, 17 January. Processie ende het loff gesongen daer men de reliquiën toont, om de geboorte van prins Ferdinandus.

15 July is de graeve van Empden, casteleyn van Valckenborgh in Sint Servaes begraeven met grooten staet. (5)

19 July. Processie om de victoire behaelt tegens de stadt Harlem. (6)

---

(1) Don Carlos den 24 Juli 1568 overleden.

(2) Don Sanchez de Londono was in 1568 te Maastricht, en trok in April van dat jaar de stad Roermond te hulp. Hij nam deel aan de overwinning van Dalhem, bij Erkelents. Zie Meulleneers, Alba's legertochten in *Publ. etc. du Limb.* XXV p. 168.

(3) Deze was aartsbisschop van Kamerryk en heeft nooit geresideerd.

(4) De slag te Lepanto, geleverd 7 October 1571.

(5) Jan graaf van Oostvriesland en Embden, heer van Durbuy was 29 Maart 1542 kastelein van Limburg en Valkenburg aangesteld. Zie mijn opstel „Les Gouverneurs du Limb." in de *Publ. etc. du Limbourg* XIV p. 197.

(6) De stad Haarlem ging den 13 Juli 1573 aan de Spanjarden over.

18 Augustus, was alhier eenen falsen allarm ende waeren alle borgers op de been, gelyck ook waren die van Sint Servaes met allen die onder de kercke gehoorde.

28 Augustus waeren die Canonicken ende Capellanen met duytse knechten belaght dat eene schande was.

8 Octobris. Alle de klocken geluyt om de geboorte van den jongen koninck van Spagnien.

9 Octobris. Wederom geluyt drie posen en processie gehalden.

1574, 9 Mey. Processie om de victorie behaelt tegen de Geusen op de Moeckerheyde, en allen de klocken hebben geluyt. (1)

20 Juny. Pardon wegens den Coninck gepubliceert ende niemant geexcludeerd.

27 Juny. Oock pardon wegens den Paus, en men heeft eene generaele processie gehalden.

Dito, heeft men pardon gepubliceert op de kleene koorkens, wegens den Prins van Luik.

4 July, wederom processie wegens het pardon en hebben alle de klocken geluyt.

1575, 17 Aug. Heeft het Capittel aen de Duytse knechten moeten leenen 1000 Burgondise daelders, capitulum B. M. V. 500 en de stadt 1500.

25 Nov. hebben *par force* gelogeert in de huysen der Heeren Canonicken 1020 soldaten.

24 Dec., was eenen moort geschiet in Sint-Servaes kercke ende men ginck het officie doen in S. Jan, tot donderdaghs daernaer exclusive.

29 Dec., is door den wybisschop van Luyck de Sint Servaes kercke herwyt, op den ellendigen kerckhoff, dan in 't Panhuys ende omganck. Item alle die autaren. (2) Daernaer heeft hy de hoogmisse gesongen *in pontificalibus*, en men heeft alle de klocken geluyt van Sint Servaes, daernaer *post meridiem* gevormt gelyck oock den 30 Decembris.

---

(1) Zie *Publ. etc. du Limb.* XXV, p. 160 het opstel van J. L. Meulleners, de legertochten tusschen Maastricht en Mook 1568—1575.

(2) Gregorius Sylvius was toen wijbisschop van Luik. Zie mijne Kerkgesch. van Roermond I, p. 246. Het ellendige kerkhof lag tusschen den Ring en St. Servaaskerk, langs het Vrijthof.

1576, 4 Martii. Don Martin, Spaegniaert, heeft doen wyen in St. Servaes, een nieuw vendel en hebben in de kercke geschoten dat men niet en sag ende oock door 't welfsel in de kerck.

8 April. Processie van St. Servaes tot O. L. Vrouw, daernaer tot Wyck, van Wyck naer Sint-Matthys wegens eene jubilé.

24 April. Wederom processie om te bekomen eenen gouverneur des lants.

23 Sept. Processie.

20 Octobris is de stadt ingenomen door de Spaegnaerden, doen syn de canonicken gebrantschat tot drie mael en syn wel 400 borgers gebleven oft verdroncken. (1)

1578. Op H. Sacramentsdagh is het hooft van St. Servaes niet omgedraegen, noch oock geen kappen. (2)

17 Augustus hebben die geusen eenen begraven op Sint-Janskerckhoff, is genoemt Jan van Bundt.

1578. Van Kersdagh aen tot den 1 Febr. 1579 en heeft men niet te metten, geluyt, noch geen uerklock des nachts geslagen, maer de uerklock heeft wederom geslagen den 22 Januarii 's avonts.

1579, 7 Meert. De meulens ende huysen tot St. Peter syn affgebrant.

Het Belegh van 1579. 22 Meert, syn de Spaeniaerts gecampeert tegens den Dousbergh ende op den Huynsbergh en rontsomme. (3)

23 Meert, begonsten sy 's morgens met vyf stucken te schieten op de stadt en schooten meer als 300 schueten op eenen dagh, en op acht daegen 13,807 schueten.

Dito van desen dagh tot Paeschen toe en heeft men geenen dienst gedaen in de kercke van St. Servaes, noch clocken geluyt, al tot die stadt ingenomen was.

25 Meert. Hebben die Spaegniarts seer dapper op die stadt geschoten, soo dat sy op dezen dagh meer als 4000 schuet hebben geschoten, en alle daegen 2 oft 3 mael hebben allarm gemaeckt. En die soldaeten met die burgers en huyslieden waeren seer wel gemoet en men seyt dat op die 5 daegen geschoeten syn geweest meer als 11000 schuet; en hebben geschoten met clooten waegende 42 pond.

(1) Zie *Publ. etc. du Limb.* II, p. 99—104, waar deze inneming verhaald wordt.
(2) De priesters droegen geene koorkappen of pluvialen, omdat er geene processie gehouden werd.
(3) Dousberg tusschen Maastricht en Veldwezet, Huynsberg nu St. Pietersberg.

31 Meert was allarm, ende de vyanden meenden de stadt omtrent 9 uren savondts in te nemen, maer moesten wycken met groote schanden ende bleven meer als 500.

1 April, dede ons volck hun schans springen en bleven meer als 100 doot, en naemen 5 bouwmeesters gevangen.

2 April, wiert den principaalsten meester in de Maas geworpen, omdat hy niet klappen wilde, dan de 4 andere syn aangehouden om te wercken aan die stadt.

3 April, is allarm geweest opt bolwerck te Lenculen, en ons volck sloegt se weder aff 2 oft 3 mael, en syn van hun wel 12 wagens dooden wegh gevoert.

6 April, hebben wederom geschoten op dat bolwerck achter de Biessen. Item van den Beck naer den Biessen ende oock te Lenculen op die wallen.

8 Aprilis, goensdagh tusschen 2 en 3 uren naer den middagh hebben die Spaegnaerts dat bolwerck bestormt, soo dat (zij) ons volck hebben afgeslaegen aen die Biessen, 3 stormen, en aen Lenculen oock soe veel; soo datter meer als 2000 gebleven syn. En hun cruyt is aengegaen en syn wel 400 gebrant; en sy hebben geschoten van die eerste ure aen, tot dat sy stormden op die stadt en meer als 40,000 schuet (deden) en in menschen verloren hebben 10,000.

Den 19 April, wesende Paesdagh hebben sy van den Beck geschoten 11 scheut.

Den 27 Aprilis, heeft men op St. Janstoren peektonnen uytgesteken, hebbende van de staeten tydinge gecregen van secours met eene duyve. Soo oock den 28 door eenen jonge, swemmende van den Weert van St. Peters tot op die Bad, maer het waeren maer leugens.

Den 9 Mey, hebben onse soldaeten, burgeren en huyslieden aen St. Petere-poort uytgevallen, en hebben de hutten verbrant op de Bleekerye; veel (zyn) doot geschoten en 4 gevangen.

Den 13 Mey, nog eenen uytval gedaen buyten Tweenbergenpoort, en syn in de 1ste en 2de schans ingevallen, veel gedoot ende buyt gemaeckt, roers, capoten, mentels etc.

Den 17 Mey, copere geld geslagen met consent van H. M. Staeten, daelers van 24 stuyvers, van 16 stuyvers, van *f* 2—0, van 12 stuyvers, van 8 stuyvers, van 2 stuyvers ½ stuyver om die borgers, arbeiders en soldaeten, huyslieden, carabiens etc. te betaelen.

Daer waeren nog 5 vendelen pionniers van huysliedens aengenomen om te wercken. Noch 7 vendelen opgericht, Nederlantse knechten van huysliens, die liever vechten souden tegens den vyant door desperatie.

19 May, de Spagniarts wederom met 6 à 7 stuck beginnen te schieten op Tweenbergen.

22 Mey, wederom eenen uytval gedaen buyten Hoogh-brugge, alle hunne schansen en corven verbrant en 60 oft seventig gedoot en 2 gevangen.

25 Mey, was alarm tusschen 8 en 9 uren savents op het bolwerck van Tweenbergen.

26 Mey, wederom allarm op den noen, maer sy en hebben dat bolwerck niet konnen innemen.

Den 28 Mey, hebben de Spaeniaerts het voorschreven bolwerck doen springen.

Den 4 Juny, heeft ons volck hun myn doen springen.

Den 5 en 6 Juny, hebben de Spaniaerts wederom beginnen te schieten met 9 stuck op Tweenbergerpoort.

Den 29 Juny, wiert de stadt ingenomen ende veel doot geslagen ende gespolieert.

4 July, wiert de kercke van St. Servaes gewyt door den wybisschop van Luyck, welcken dede den 5 het officie, en werd processie generaal gehouden.

23 July, is den hertogh van Parma tot Maestricht geweest en syn alle de vruchten rontsomme te niet gedaen.

30 Septembris syn de vigiliën gehouden voor Don Jean d'Austria.

1579. 1 Octobris was de misse in presentie van den Hertogh; den bisschop van Middelborgh heeft gesongen de misse, den abt van Gembloers den Evangelium en den scholaster van Meer den Epistel.

4 Octobris. Processie ende misse gedaen als voor, ende daernaer den peys verkondigt in St. Servaeschoor, den *Te Deum* en alle die klocken geluyt.

1580, 13 January. Quam den Cardinael-bisschop van Luyck tot Maestricht ende den Prince van Parma quam hem te gemoet op het Badt ende logeerden in de Proostdye van St. Servaas ende convoyeerden hem tot het schip, den 15 dito.

7 Febr. was processie, ende den Prins van Parma met den grave de Lalain gongen met een flambauw achter het Hooghweerdig.

Den 19 Mei was wederom processie.

Den 17 July, was wederom processie om de victorie tegens de geusen behaelt voor Groningen.

Den 29 Septembris, wederom processie, omdat den Coninck van Spaegnien, Portugal verovert hadt.

Den 28 Octobris, processie om regen, want in drie en een halven maent haddet niet geregent, en daer naer is regen gevallen.

24 Novembris. Wederom processie om den Koninck, denwelcken sieck was geweest.

29 Decembris, hebben de soldaeten dat Vleeshuys geplundert en den 31ten wienden twee van de principaelste voor het vleeschhuis gehangen.

1581, den lesten February, heeft men in St. Servaes vigilie gehouden voor de Coninginne, ende des anderen daeghs de misse; ende drie daegen hebben alle de klocken geluyt van de stadt. (1)

1582. 14 Octobris, processie om de victorie behaelt ter zee tegens Antonio, Bastart van Portugal.

1583, 4 Novembris. Processie om de victorie des Coninx in het eylant Tercera.

Den 14, 15, 16 en 17 Novembris is den wybisschop hier geweest en gevormt, kercken en autaren gewyt. (1)

1587, 19 July. Processie en omgedraegen der nootkasse en 't hooft van St. Servaes ende alle de andere reliquiën; en heeft geduert meer als vyf uren en daer syn geweest meer als 10,000 menschen, vremden.

(1) Anna van Oostenrijk de vierde vrouw van Koning Philips II, overleed in 1580.
(2) De wijbisschop van Luik, Andreas Stregnart. Zie onze Kerkgeschiedenis van Roermond I, p. 246.

DE VRIJHEERLIJKHEID EN DE VRIJHEEREN

VAN

DAELENBROEK.

§ I. Stichting van het slot, vorming der heerlijkheid. Schepenbanken, parochiën en heerlijke rechten.

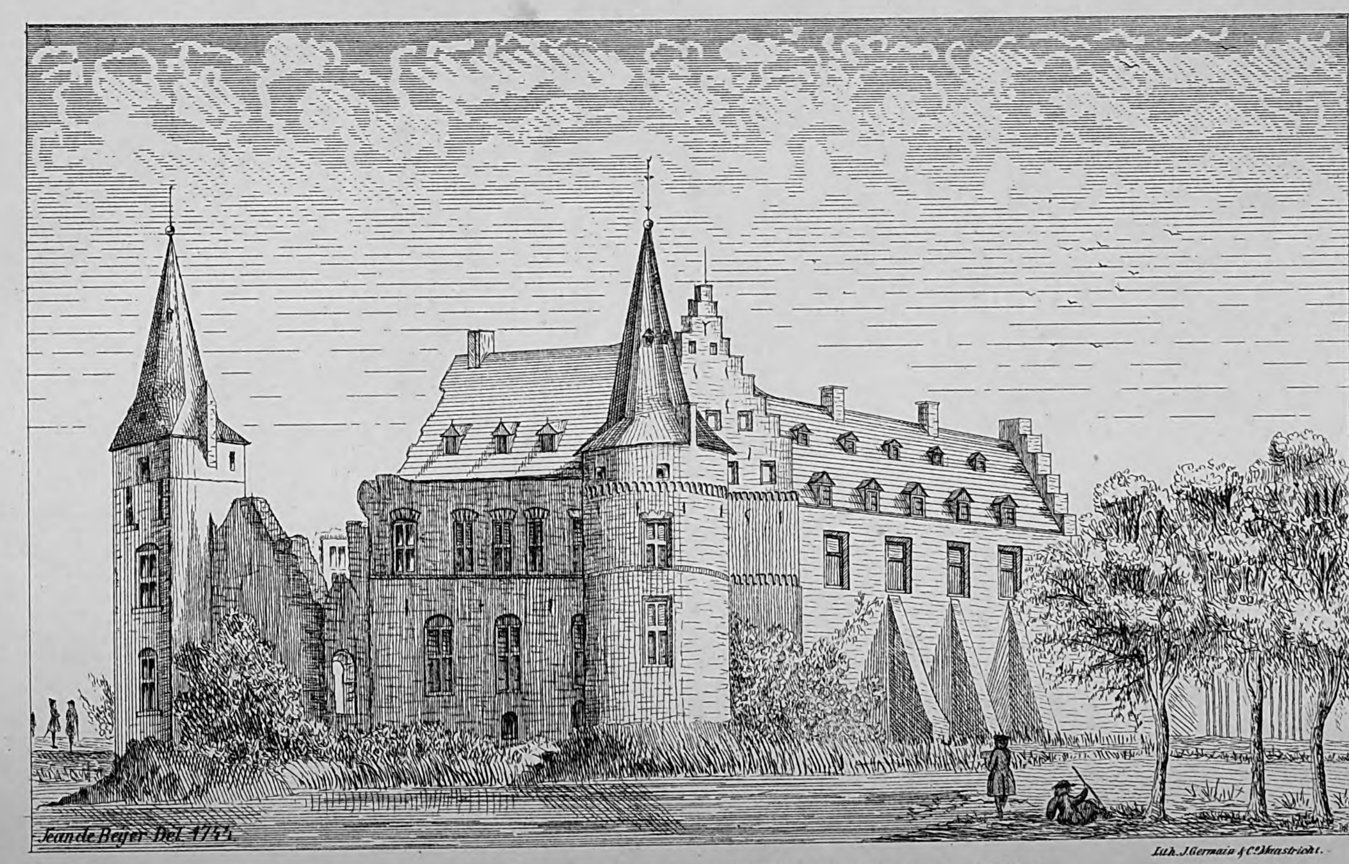
Het huis Dalenbroek ligt in de onmiddellijke nabijheid van het voormalig Guliksche dorp Herkenbosch, dat thans deel uitmaakt van de provincie Limburg en op 1½ uur afstand van Roermond, tot welks arrondissement en kanton het behoort, gelegen is.

Godfried I, heer van Heinsberg en Blankenberg, had in 1311 de heerlijkheid Wassenberg (1), die slechts door de rivier de Roer van zijne heerlijkheid Heinsberg gescheiden was, van Jan II, hertog van Brabant en Limburg, voor eene som van tien duizend ponden zwarte tournoisen in pand verkregen en was door diens opvolger Jan III op 25 April 1315 als pandheer bevestigd geworden (2).

Reeds vóór dien tijd bezat hij in de nabijheid van het onder Wassenberg behoorenbe dorp Herkenbosch eenige landerijen, bosschen en weiden, zooals ook het vischrecht op de Roer met het jachtrecht op de gronden der dorpen Melick en Herkenbosch en in het naburige, zeer uitgestrekt en wildrijk bosch genaamd *Mijnweg*.

Deze bezitting heeft hem, naar het schijnt, aangespoord om daar ter plaatse een versterkt slot te bouwen, dat hij Dalenbroek noemde, waaruit hij zich tegen den vijand verdedigen en tevens het edele

(1) De heerlijkheid Wassenberg, een der oudste bezittingen der Geldersche graven, was tengevolge van het verdrag van 't jaar 1289, dat een einde maakte aan den langdurigen oorlog, die tusschen Brabant en Gelre om het bezit van het hertogdom Limburg gevoerd was, door Reinald I, graaf van Gelre, aan Jan I, hertog van Brabant, afgestaan geworden.
(2) Ernst, *Histoire du Limbourg*, V, p. 22.

HET HUIS DALENBROECK IN 1744.

vermaak van jacht en visscherij genieten kon. Met de werkzaamheden van dit slot moet hij in 1326 reeds ver gevorderd geweest zijn, daar hij in dat jaar een beneficie stichtte in de kapel daarvan, die volgens den stichtingsbrief toen nog niet geheel voltooid was.

Dit eerste slot verkeerde echter in 1550 in eenen zoodanigen bouwvalligen staat, dat het moest afgebroken worden; dit geschiedde door Odilia van Hoemen, weduwe van Willem II van Vlodrop, die ook een aanvang maakte met het bouwen van een nieuw slot, dat geheel naast het oude werd opgetrokken; de dood belette haar nochtans den bouw te kunnen voltrekken, zoodat die taak door haren zoon Willem III van Vlodrop opgenomen en ten einde gebracht werd.

In 1738 maakte de verdienstelijke teekenaar J. de Beijer van dit slot eene teekening, die wij vóór ons opstel plaatsen en waaruit men zien kan dat toen reeds de tand des tijds aanmerkelijk aan dit tweede slot geknaagd had. Thans zijn de beide torens verdwenen, terwijl de gebouwen eene enkele verdieping uitmaken, waarvan de buitenmuren met portland-cement bestreken een fraai aanzien geven, terwijl de poorten, deur en vensterramen in den nieuwen stijl zijn aangebracht; ook het inwendige is doelmatig gerestaureerd. Het slot is omgeven door eenen zeer breeden vijver; over eene brug, die op eene hooge overwelfde poort uitloopt, bekomt men den toegang tot een groot vierkant plein, om hetwelk de woning, stallen en koetshuizen zich bevinden; naast dit vierkant treft men eenen lusttuin aan op de plaats van het oude slot, waarvan zelfs de kelders nog aanwezig zijn.

Alhoewel Dalenbroek aanvankelijk dus slechts tot een jacht- of lustslot was gebouwd, zoo werd het echter weldra de stamzetel eener vrijheerlijkheid, die uit het dorp Maasniel met zijne gehuchten Asenrade, Gebroek en een gedeelte van Leeuwen (1) en uit het dorp Herten met zijne gehuchten Merum en Ool bestond.

De aldus gevormde heerlijkheid maakte echter geen aaneengesloten geheel uit, want de beide dorpen zijn ruim een uur gaans van het slot verwijderd; ook grenzen zij onderling niet aan elkander, maar zijn door het grondgebied van Roermond gescheiden; Maasniel ligt

(1) Het overige gedeelte van Leeuwen behoorde tot de erfvoogdij van Roermond en vormde eene laatbank, die uit zeven laatschepenen bestond.

op een half uur afstand ten Noorden, terwijl Herten zich ongeveer op denzelfden afstand ten Zuiden van die stad bevindt.

De vrijheer van Dalenbroek had over de geheele heerlijkheid het recht van hooge, middelbare en lage justitie, waarvan de uitoefening aan twee schepenbanken toevertrouwd was; de eene te Maasniel gevestigd, strekte zich over deze plaats, Asenrade, Gebroek en het gedeelte van Leeuwen uit, terwijl de tweede de jurisdictie over Herten, Merum en Ool voerde en in deze laatste plaats haren zetel had. Elk dezer schepenbanken was zamengesteld uit zeven schepenen; een schout nam het voorzitterschap der beide schepenbanken beurtelings waar, terwijl ook slechts één gerechtsschrijver daaraan toegevoegd was; deze ambtenaren werden allen door den vrijheer benoemd, in wiens handen zij ook den gevorderden eed moesten afleggen. Van beide schepenbanken kon men, in burgerlijke zaken, in de eerste plaats te Echt en van daar te Roermond in hooger beroep komen. Nadat echter in 1620 het Geldersche landrecht voor het Overkwartier tot stand gekomen en dit ook in de heerlijkheid afgekondigd was, moest het hooger beroep naar het hof van Gelder te Roermond gebracht worden. In crimineele zaken echter waren de vonnissen dier schepenbanken zonder appel en werden in naam van den heer uitgesproken.

Het zegel der schepenbank van Maasniel stelt den H. Laurentius voor, het hoofd omgeven met een stralenkrans, houdende in de rechterhand een rooster en in de linker een open boek; vóór hem staat een gevierendeeld schild, 1 en 4 eene lelie 2 en 3, drie faassen; het randschrift luidt:

SEGIL: DER: SCHEPĒ: VĀ: MAISNIEL.

Dat van Herten vertoont den aartsengel Michaël, houdende in de rechterhand een kruisstaf, terwijl hij met de linker een schild vasthoudt even als het hierboven beschrevene, terwijl het randschrift luidt:

S. DER SCHEPEN VAN HERTTEN Ē OEL.

Daarenboven was er nog een leenhof, dat op het slot Dalenbroek zijn zetel had en uit een stadhouder, zeven leenschepenen, een griffier en een bode bestond, die insgelijks allen door den vrijheer benoemd en beëedigd werden.

Er bestonden in de heerlijkheid twee parochiën, eene te Maasniel

en de andere te Herten: zij behoorden beiden tot het bisdom van Luik en waren onder het aartsdiakonaat van Kempenland begrepen. De parochie Maasniel, tot het dekenaat van Wassenberg behoorende, had tot patroon den H. Laurentius; het jus patronatus aldaar was in het bezit van den Vrijheer even als de groote tienden, waarvan echter een achtste gedeelte aan het Karthuizerklooster te Roermond behoorde; de kleine of smalle tienden had de pastoor der parochie.

De parochie Herten, onder het dekenaat van Susteren gerangschikt, had den H. Michaël tot patroon, terwijl de tienden met uitzondering van eenige kleine districten, door den Vrijheer genoten werden.

De Cistercienser abdij van O. L. Vrouw Munster te Roermond had onder deze parochie aanzienlijke bezittingen, die zij in vroegere tijden verworven had. In 1220 reeds had zij van den proost en het kapittel van den H. Adalbertus te Aken 18 bunders akkerland en drie huizen (1), en in Maart 1222 van den abt van St. Remigius te Reims den hof van Herten aangekocht (2). Op 1 Maart 1240 verkocht Hendrik III, heer van Kuik, met toestemming van zijn zoon Albertus en van zijne broeders Rutgerus, heer van Herpen, Godefridus, kanonik te Xanten en Theodericus aan die abdij de groote en smalle tienden, die hij onder Herten en Merum bezat (3), terwijl bovengenoemde Hendrik van Kuik, met toestemming van zijn zoon Albertus, in 1246 insgelijks het jus patronatus over de kerk van Herten daaraan schonk (4).

Toen het bisdom van Roermond bij de bul van paus Paulus IV van 12 Mei 1559 werd opgericht, werden de beide parochiën van de heerlijkheid Dalenbroek even als het Guliksche dorp Herkenbosch onder dat bisdom begrepen, maar de bisschop van Luik kwam daartegen in verzet en beweerde dat zij niet tot het grondgebied van den koning van Spanje behoorden en dat de koning dientengevolge daarover geene beschikking kon nemen. Toen nu de opvolger van bovengenoemden paus, Pius IV, bij eene nadere bul van 7 Augustus 1561 het nieuwe diocees van Roermond onder negen dekenaten indeelde, werden de drie parochiën niet in die indeeling

(1) J. B. Sivré, Invent. enz. III, bl. 188.
(2) Id. III, bl. 189, 190.
(3) Id. III, bl. 199.
(4) Zie Bijlage N° 1.

begrepen, zoodat zij een deel van het bisdom Luik bleven uitmaken; nadat echter bij breve van paus Gregorius XVI van 2 Juni 1840 en het uitvoerend decreet van den zaakgelastigde van den H. Stoel bij Z. M. den koning der Nederlanden van 18 December daaraanvolgende het Apostolisch vicariaat van Limburg was opgericht, werden ook deze parochiën daaronder gerangschikt en bij het dekenaat van Roermond gevoegd.

Behalve de heerlijke rechten, waarvan hierboven reeds gewag gemaakt werd, kunnen nog de volgende gevoegd worden.

Zoodra de heerlijkheid aan een nieuwen heer was overgegaan, moest er eene soort van inhuldiging plaats hebben. Dit geschiedde in eene vergadering van elk der beide schepenbanken afzonderlijk in de plaats harer vestiging. Schout, schepenen, secretaris en andere gerechtspersonen legden dan den eed in zijne handen af, waarna hem door de inwoners als welkomsgift, eene som van 200 pattacons moest geschonken worden.

Hij bezat het recht van jacht over het geheele grondgebied der heerlijkheid, zoo als ook de visscherij op de Maas te Ool en te Leeuwen; den windmolen te Merum benevens het recht om de oprichting van wind- en watermolens toe te staan of te verbieden; het recht van overvaart of van het veer over de Maas te Ool, zoo als ook het begevingsrecht van de beide kostersambten te Maasniel en te Herten.

Wanneer de schepenbanken in zake van doodstraf, verbanning, enz. uitspraak gedaan hadden, kon hij gratie daarvan verleenen, zoo als ook kwijtschelding geven van boeten, die door die banken opgelegd waren.

Voorts bezat hij het recht genaamd „droit de naufrage ou d'alluvion" waardoor hij alle zaken, die in de Maas tegenover zijn gebied verloren gingen kon naasten; dit recht strekte zich uit op gestrande schepen, vlottend hout en allerhande bruikbare voorwerpen. Hij mocht accijns heffen op alle bieren, die in de heerlijkheid gebrouwen of vertapt werden en wel van de eerste ten bedrage van tien en van de anderen ten bedrage van vijf stuivers per ton. Van alle gronden, die in cultuur gebracht werden, mocht hij novalie tienden vorderen, terwijl zij die varkens teelden, hem de elfde big moesten leveren.

Ieder huisgezin moest ten behoeve van den vrijheer jaarlijks vier

hand- of spandiensten verrichten, terwijl de ingezetenen van Herten, Merum en Ool zijn hooi moesten maaien en naar Dalenbroek brengen, hetgeen echter op de hand- en spandiensten gekort werd.

Ook bezat de vrijheer verschillende cijnzen bestaande uit 16 kapoenen en 14 kippen, die te Ool op St. Remigiusdag en 104 kapoenen en 100 kippen, die te Maasniel op St. Stephanusdag moesten geleverd worden en eindelijk eenige erfpachten, die te Herten 34 malder haver en 3 malder tarwe en te Maasniel 21 malder rogge en 17 malder haver opbrachten.

Gedurende nagenoeg vijf eeuwen konden de heeren van Daelenbroek zich in het volle genot verheugen van al deze rechten en privilegiën, die aan de middeleeuwen hun ontstaan te danken hadden en vooral in die tijden van zoo groote beteekenis waren. Toen echter deze gewesten bij de wet van 9 vendémiaire jaar IV der Fransche republiek (1 October 1795) bij Frankrijk ingelijfd werden en vervolgens bij besluit van 17 brumaire (8 November) daarna, de wet van 4 Augustus 1789, inhoudende de afschaffing der feodaliteit, daarin moest afgekondigd en nageleefd worden, verdwenen deze overblijfselen van een lang afgesloten tijdvak; Dalenbroek verloor toen ook zijne heerlijke rechten en werd slechts eene gewone private bezitting.

§ II. De eerste heeren van Dalenbroek uit het geslacht van Heinsberg.

Godfried I, die zooals hierboven reeds gemeld werd, de stichter van het slot Dalenbroek was, had uit zijn huwelijk met Mechtildis, dochter van Arnold VIII, graaf van Loon, de volgende vier kinderen, als:

1° Dirk II, die zijn vader als heer van Heinsberg en Blankenberg opvolgde.

2° Jan, heer van Dalenbroek.

3° Godfried van Chiny, domheer te Luik, proost van O. L. Vrouw te Maastricht en pastoor te Erkelens.

4° Margaretha, die als kanonikes in de abdij van Thorn trad en op 28 November 1337 tot abdis aldaar gekozen werd.

Godfried I, in 1331 gestorven, had reeds in 1327 zijne bezittingen

van Wassenberg, Sittard, Dalenbroek en Niel (1) aan zijnen tweeden zoon Jan, misschien wel bij gelegenheid van diens huwelijk met Katharina van Virnenburg, geschonken. Na Godfrieds dood echter, kwam Jan, niet tevreden met de hem toebedeelde bezittingen, in twist met zijnen ouderen broeder Dirk II, heer van Heinsberg, maar Adolf van der Mark, bisschop van Luik, Lodewijk, graaf van Loon en Chiny, Hendrik van Leeuwenberg, Willem van Horn en Altena en Arnold van Stein, in dezen twist tot scheidsmannen gekozen, verklaarden, bij hunne uitspraak van 13 Maart 1332, dat Jan zich met het erfdeel hem door zijn vader toegewezen, moest vergenoegen (2).

Jan, heer van Dalenbroek, schijnt echter kort daarna overleden te zijn, want in eene oorkonde van 10 Juli 1335, afgegeven door de abdis en het convent van Dalheim, in de heerlijkheid Wassenberg gelegen, wordt bepaald dat zijn jaargetijde steeds op St. Jacobsdag, d. i. 25 Juli, als zijnde de dag van zijn overlijden, zal gehouden worden; waaruit blijkt dat hij op dien dag in 1334 moet gestorven zijn. Het necrologium van het Premonstratenser-Mariasticht te Heinsberg herdenkt zijn overlijden insgelijks op 25 Juli (3).

Uit zijn huwelijk met Catharina van Virnenburg waren twee zoons, Hendrik en Godfried gesproten die onder de voogdij van hunnen oom van vaderszijde, Dirk II, heer van Heinsberg en Blankenberg gesteld, naderhand achtereenvolgens heer van Dalenbroek werden.

Deze beide minderjarige kinderen of liever hunne moeder hadden ten laste van Otto van Kuik eene vordering, afkomstig van de huwelijksgift, die deze aan zijne zuster, moeder van Katharina beloofd had. Dirk II, die in zijne hoedanigheid van voogd, deze vordering ondersteunde, onderwierp, met toestemming der partijen, het daaromtrent ontstane geschil aan de beslissing van Reinald II, graaf van Gelre en Zutfen, die op 12 Augustus 1335 uitspraak deed. Daarin werd bepaald dat Otto van Kuik aan de minderjarigen 2500 ponden Toursche grooten betalen of eene jaarrente van 250 dergelijke ponden ten hunnen voordeele stichten zoude, terwijl hij hem daarenboven de verplichting oplegde hun zijne bezittingen van Roer, Merum en Niel na zijnen dood te verzekeren.

(1) d. i. Maasniel. Godfried I bezat deze heerlijkheid onverdeeld met Otto, heer van Kuik, zoodat hier slechts van de hem toebehoorende helft sprake kan zijn.
(2) Zie de uitspraak in KREMER, *Akademische Beiträge*, I Urkunde XVII, S. 22.
(3) *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvercin*, I, S. 270.

Deze uitspraak werd echter niet naar de letter nagekomen en het schijnt dat de partijen eene nadere overeenkomst gesloten hebben, want Otto van Kuik, het verlangen te kennen gegeven hebbende om de bezittingen van Roer, Merum en Niel tot eene lijftocht ten behoeve zijner tweede gemalin, Joanna van Vlaanderen, aan te wijzen, gaf Dirk daartoe zijne toestemming onder voorwaarde dat Otto ten voordeele der minderjarigen eene rente van 300 Toursche grooten op zijnen tol te Kuik zoude beleggen, welke rente na den dood van Joanna zoude ophouden, als wanneer de vermelde bezittingen wederom aan de minderjarigen zouden vervallen. Otto nam deze voorwaarden aan, zooals blijkt uit het Charter, dat hij op 2 April 1336 uitvaardigde en waaraan Jan III, hertog van Brabant en Reinald, graaf van Gelre, hunne zegels hechtten.

Toen daarna Katharina van Virnenburg met Jan van Valkenburg, heer van Born en Sittard een tweede huwelijk aanging en uit hoofde van hare eerste echtverbintenis hare aanspraak op een lijftocht deed gelden, werd de hertog van Gelre andermaal tot scheidsrechter gekozen, die op 5 Mei 1342 besliste dat Katharina de in het graafschap Loon gelegene goederen, zooals ook de 300 Toursche grooten, door Otto van Kuik in 1336 aan hare kinderen op zijnen tol te Kuik verschreven, in vruchtgebruik zoude behouden, maar dat zij het vruchtgebruik van de goederen van Niel en Steinkerken aan hare kinderen moest afstaan (1).

Dirk II, die tot 1336 alleen den titel van heer van Heinsberg en Blankenberg gevoerd had, voegde toen ook dien van graaf van Loon en Chiny er bij, welke graafschappen hij van zijn oom, graaf Lodewijk, broeder zijner moeder, die op 22 Januari van vermeld jaar zonder nakomelingschap gestorven was, geërfd had.

Zijn eenige zoon uit zijn huwelijk met Cunegonda van der Marck, Godfried van Loon, heer van Millen en Eyck, die met Mechtildis (2), dochter van Reinald II van Gelre gehuwd was, werd hem in 1342 door den dood ontrukt, zoodat daardoor de beide zonen van zijnen overledenen broeder, Hendrik en Godfried van Dalenbroek, zijne

(1) Zie deze beslissing in KREMER, *Akad. Beiträge* I, Urk. XXVI, p. 38.

(2) Zij was de tweede dochter van hertog Reinald, uit zijn huwelijk met Sophia van Berthout en dezelfde, die daarna met Jan, graaf van Kleef en voor de derde maal met Johan van Chastillon, graaf van Blois, in 't huwelijk trad.

naaste erfgenamen werden; maar toen ook de oudste, Hendrik, in 1354 stierf, was zijne eenige hoop om hem in zijne heerlijkheid op te volgen op diens jongeren broeder, Godfried, gevestigd.

Deze, met den titel van heer van Dalenbroek, schonk op 24 Mei 1355 aan de Munsterabdij te Roermond de vergunning om op een stuk land te Asenrade, onder zijne heerlijkheid Maasniel gelegen, eenen windmolen te bouwen en te onderhouden, waarvoor die abdij hem jaarlijks en erfelijk 12 kapoenen moest leveren (1).

In 1357 trad hij in het huwelijk met Philippina, dochter van Willem I, hertog van Gulik. Bij het huwelijkscontract, dat op 7 Februari van dat jaar te Maastricht werd opgemaakt, beloofde hertog Willem aan zijne dochter eene huwelijksgift van 16000 ponden, terwijl Dirk II van zijnen kant aan zijne toekomende nicht het genot van het slot Dalenbroek met de daarbij behoorende gronden, als weduwgift aanwees en tevens verklaarde dat zijn neef hem in alle zijne heerlijkheden zoude opvolgen (2).

Dirk II overleed in 1361 en had ook werkelijk zijn neef Godfried van Dalenbroek tot zijn erfgenaam en opvolger aangesteld, die van dit oogenblik af zijn titel van Dalenbroek liet varen, om, onder den naam van Godfried II, dien van graaf van Loon en Chiny, heer van Heinsberg en Blankenberg, aan te nemen.

Bijna onmiddelijk na het aanvaarden dezer nalatenschap geraakte hij in oorlog met Engelbert van der Marck, bisschop van Luik, die het graafschap Loon als eigendom van de kerk van Luik vorderende, zich haastte om de belangrijkste plaatsen, zooals Hasselt, Bilsen, enz. door zijne krijgslieden te laten bezetten en toen hij daarna de troepen van de graven van Kleef en van Mark te hulp had geroepen, zoodat hij over een leger van meer dan 50000 man kon beschikken, sloeg hij dadelijk het beleg om het kasteel van Stockhem, dat zich na zeven en twintig dagen moest overgeven.

Godfried II, het alleen tegen zoovele vijanden niet kunnende uithouden, droeg in 1363 al zijne rechten op het graafschap Loon over aan zijn neef Arnold van Rummen en Quadbeke, die door zijne moeder tot het geslacht der graven van dat land behoorde. Op den 25sten Januari van dat jaar vaardigde hij, op zijn slot te Heinsberg,

(1) J. B. Sivré, *Invent.* deel III, bladz. 234.
(2) Zie de oorkonde in Kremer, *Akad. Beiträge*, I, Urkunde XXXI, S. 45.

drie opene brieven uit, waarvan de eerste tot zijne onderdanen gericht was; hij deelde hun daarin deze overdracht mede, ontsloeg hen van hunnen eed en gaf hun tevens bevel zijn neef als hunnen erfheer te erkennen en te huldigen. Bij den tweeden verzocht hij Engelbert, bisschop van Luik, hem van zijne verplichtingen als vazal te ontslaan, terwijl hij bij den derden aan de hertogin van Brabant mededeelde, dat hij uit hoofde van het door den bisschop van Luik gepleegde geweld zijn graafschap aan zijn neef had overgedragen, haar verzocht den eed, dien hij haar wegens zijne leengoederen gedaan had, te willen opheffen en zijn neef tot het afleggen van dien eed toe te laten (1). Godfried bleef echter, even als zijne erfgenamen, den naam en de wapens van het overgedragene graafschap voeren, maar dit was ook alles wat hij er van behield.

De vergeefsche pogingen, die hij tot handhaving van zijn recht op dit graafschap had moeten aanwenden, hadden zijne geldmiddelen niet weinig in de war gebracht, zoodat hij zich, tot delging zijner schulden, genoodzaakt zag, zijne heerlijkheid Blankenkerg aan den hertog van Gulik en zijne heerlijkheid Millen, benevens de steden Gangelt en Vucht, die tot de heerlijkheid Heinsberg behoorden, aan den hertog van Gelre te verpanden.

Godfried bezat in gemeenschap met zijnen halfbroeder Reinald van Valkenburg, zoon uit het tweede huwelijk van zijne moeder, Katharina van Virnenberg, de heerlijkheden en bezittingen van Roer, Merum, Herten en Maasniel, die zij op 24 Juni 1365 voor eene som van 2500 zware guldens aan Roger van Haren, heer van Biecht verpandden. Hoe lang deze de vermelde heerlijkheden in pand bezeten heeft is onzeker, maar het schijnt dat zij door Reinald van Valkenburg gelost zijn geworden, aangezien hij in 1379 eene hoeve en eenige landerijen in het gehucht Merum gelegen, in erfpacht uitgaf.

In 1393 vinden wij Godfried II in strijd met zijnen bovengemelden halfbroeder, Reinald van Valkenburg, over de heerlijkheid Dalenbroek, den tol te Kuik en de dorpen Herten, Merum, Roer en Niel, waarvan deze laatste zich in bezit gesteld had. De groote vriendschap, die beide twistenden met Adolf, graaf van Kleef, onderhielden,

(1) Zie deze drie brieven in J. G. Schoonbroodt, *Inventaire des Chartres du chapitre de St. Lambert à Liége*, p. 230.

met wien zij in dit zelfde jaar de vriendschappelijke en vroolijke broederschap ter eere van de H. Maagd Maria en bekend onder den naam van Rozenkrans-broederschap (1) oprigtten, was oorzaak dat zij dezen in hunnen twist tot scheidsrechter kozen. Adolf aanvaardde die taak en in zijne uitspraak van 11 April 1393 stelde hij Reinald in het ongelijk en bepaalde dat de gemelde goederen binnen drie maanden aan den heer van Heinsberg zouden terug gegeven worden, die ze voortaan erfelijk zoude bezitten (2).

Reinald, het ongelijk dat hij aan zijn broeder en diens zoon had aangedaan erkennende, bevestigde die uitspraak door drie verschillende oorkonden van het zelfde jaar; door de eerste deed hij afstand van alle vorderingen ten laste van Godfried II; door de tweede droeg hij hem het kasteel van Dalenbroek met de heerlijkheden Herten, Roer, Merum en Niel over, terwijl hij door de derde eene erfrente van 200 Rijnsche guldens op zijnen tol van Valkenburg, die op de Maas te Heppener, Linne, Ool, Buggenum en Kessel geheven werd, ten behoeve van Godfried afstond.

Daar in dezen strijd de jonge Jan van Heinsberg, meer dan zijn vader, als klagende partij optrad, kan men daaruit afleiden dat deze wegens vergevorderden leeftijd de regeering aan zijn zoon had overgedragen. Hij stierf dan ook kort daarna, in het jaar 1395, nalatende den hier vermelden zoon, die hem onder den naam van Jan II opvolgde en drie dochters, allen verwekt uit zijn huwelijk met Philippina van Gulik, die hem reeds op 24 Augustus 1390 in het graf was voorgegaan.

Jan II was twee maal gehuwd, eerst met Margaretha van Gennep, die in 1419 overleden is en daarna in 1423 met Anna, dochter van graaf Otto van Solms. Hij stierf op 24 Januari 1438 en werd in de Stiftskerk te Heinsberg naast zijne eerste gemalin begraven, alwaar voor beiden eene prachtige graftombe werd opgericht, die heden nog bestaat. Zijne tweede gemalin schijnt ook vóór hem en wel in 1433 te zijn gestorven.

---

(1) Zie over de broederschap van den Rozenkrans van Spaen, *Proeven van Historie en Oudheidkunde* bladz. 35; Teschenmacher, *annales Cliviae, Juliae*, etc. p. 284. De leden daarvan moesten, onder verbeurte eener boete, steeds om den hals een gouden of zilveren rozenkrans dragen.
(2) Zie die uitspraak in Kremer, *Akad. Beiträge* I, Urkunde XXXIII, S. 52.

Uit zijn eerste huwelijk werden vier kinderen, drie zonen en eene dochter geboren, als:

1° Jan van Loon, die onder den naam van Jan III heer van Heinsberg en Leeuwenberg werd.

2° Philippa van Loon, gehuwd met Willem van Wied, heer te Isenburg.

3° Willem van Loon, heer van Gulik en graaf van Blankenheim.

4° Jan van Loon, die in 1420 bisschop van Luik werd.

Uit het tweede huwelijk had hij slechts twee dochters, waarvan Maria, de oudste met Jan van Nassau Dietz en Vianden, heer te Breda huwde, terwijl de tweede Jacoba genaamd, non in een klooster te Mechelen werd.

Op 13 Maart 1411 had Jan II, bij het huwelijkscontract van zijn zoon Willem met Elisabeth, gravin van Blankenheim, het gedeelte aangewezen, dat elk zijner drie zonen na zijnen dood uit zijne nalatenschap zoude verkrijgen; daarbij was bepaald dat aan zijn jongsten zoon Jan, die toen proost van O. L. Vrouw te Aken en van den H. Servatius te Maastricht was, het slot en het land van Dalenbroek, met de dorpen, lieden, renten en heerlijkheden daartoe behoorende, zouden ten deel vallen, zoodra die bezittingen, die aan den heer van Wickeraedt verpand waren, zouden gelost zijn.

In 1423 veranderde hij deze beschikking in zooverre dat zijn jongste zoon Jan, die inmiddels bisschop van Luik was geworden, in plaats van de heerlijkheid Dalenbroek, de sloten, steden en het land van Millen, Gangelt en Vucht zoude verkrijgen, doch dat hij die slechts gedurende zijn leven behouden en niet verpanden of verkoopen mocht; maar nadat hij, in hetzelfde jaar door het overlijden van Reinald IV, hertog van Gelre en van Gulik, een vierde gedeelte van dit laatste hertogdom geërfd had, maakte hij op 18 Februari 1424 eene nieuwe verdeeling tusschen zijne beide oudste zonen, waarbij onder anderen het slot Dalenbroek met alle daartoe behoorende bezittingen, zooals ook den tol op de Maas aan zijn tweeden zoon Willem, graaf van Blankenheim, toegewezen werd.

Na den dood van deze beide broeders, die elk een zoon en eene dochter nalieten, beweerden deze beide neven dat hun door de grootvaderlijke verdeeling onrecht was aangedaan en geraakten daarover in een geschil, dat door hunnen oom den bisschop van Luik

op 26 October 1444 in der minne werd bijgelegd; daarbij vielen aan Jan IV van Loon, zoon van Jan III, de steden, sloten, landen en lieden van Heinsberg, Leeuwenberg, Dalenbroek en Geilenkerken, met alle de daartoe behoorende rechten, renten, enz. ten deel, terwijl Gerard, zoon van Willem, graaf van Blankenheim, onder andere goederen, het vierde gedeelte van Gulik zou bekomen.

Jan IV verkocht op 24 Juni 1447 aan Bela van Milendonk, abdis der Munsterabdij te Roermond eenige grienden, landen en aangespoelde landen langs de Maas te Ool, onder Herten gelegen, die hij tevens vrij verklaarde van tienden, cijnsen, schattingen en diensten met uitzondering van de hooge heerlijkheid, die hij zich voorbehield (1).

Hij had tot echtgenoote Joanna van Diest en Sichem, die hem deze heerlijkheden aanbracht; hij stierf in 1448, slechts ééne dochter nalatende, Joanna genaamd, die in 1456 met Jan, graaf van Nassau Saarbruck in het huwelijk trad.

In haar huwelijkscontract, dat reeds op 30 November 1450 door tusschenkomst van haren oudoom en voogd Jan van Loon, bisschop van Luik werd opgemaakt, was bepaald dat zij in huwelijk zoude medebrengen hare landen, steden, sloten en erfelijke heerlijkheden Heinsberg, Geilenkerken en Dalenbroek, zooals ook de steden, sloten en landen van Wassenberg en Rolduc, die zij in pand bezat en daarenboven de goederen, die haar van hare moeder en grootmoeder zouden toevallen, zooals Diest, Sichem, Meerhout, enz.

Het zijn deze beide echtelieden, die de heerlijkheid Dalenbroek in 1464 aan Godard van Vlodrop en zijne echtgenoote Katharina van Wijnandsrade verkochten, zooals in het volgende hoofdstuk nader zal worden aangetoond.

Het schijnt dat gedurende het tijdsbestek, waarin de heerlijkheid Dalenbroek in het bezit der heeren uit het Heinsbergsche huis gebleven is, zij een leen van het hertogdom Gelre geweest is; dit blijkt uit eene oorkonde van 14 Februari 1367 waarbij Godfried II van Loon zijne burgen Heinsberg, Geilekerken en Dalenbroek erkent in leen te houden van den hertog van Gelre, belovende die als opene huizen te zullen bewaren en niets buiten zijne toestemming te zullen vervreemden. Aangaande Dalenbroek drukt hij zich in de volgende

(1) J. B. Sivré, *Inventaris III*, bl. 275.

bewoordingen uit: „voirt meer kennen wy Dalenbroick, die borch „mit haren vesten, apen huys ende leen te Wesen des vurscr. „hertogen van Gelre ende zynre erven, ende altyt hier voirmaels „geweest hebben ende blyven sullen" (1).

Het slot was ook leenroerig van de erfvoogdij van Roermond, want volgens een oud afschrift eener leenakte zonder dagteekening (2), verhief dezelfde Godfried dat slot van de erfvoogdij. Uit dit stuk kon men tevens opmaken dat die leenroerigheid ontstaan was, doordien Godfried I den grond waarop hij dit slot bouwde, gekocht had van zekeren Jan van Asenrade, die het van die erfvoogdij in leen verkregen had.

Deze laatste leenroerigheid blijkt ook nog uit eene akte van 16 Maart 1402, waarbij Godard van Vlodrop, ridder en erfvoogd van Roermond het leen van den hertog van Gelre verhoft en in die verheffing *dat huys te Dalenbroeck* begrijpt; zij heeft echter in het jaar 1440 opgehouden, toen de erfvoogd Willem van Vlodrop, kleinzoon van vermelden Godard, haar op 18 Mei van dat jaar van alle leenverhouding tot die voogdij ten voordeele van Jan III van Loon, heer van Heinsberg, ontslaat (3).

§ III. De heeren van Dalenbroek uit het geslacht van van Vlodrop.

Vlodrop. Gevierendeeld schild, 1 en 4 van zilver met eene lelie van keel, 2 en 3 van zilver met drie fascen van lazuur.

Godard van Vlodrop, heer van Leuth, had aan Jan graaf van Nassau-Sarbruck, heer van Heinsberg, Leeuwenberg, Diest, Sichem, enz., waarvan hij een der getrouwste raadsvrienden was, eene som van 5000 overlandsche Rijnsche guldens in leen verstrekt; ter verzekering van die som verpandde Jan van Nassau op 27 Februari 1457 aan Godard en zijne echtgenoote Katharina van Wynandsrade zijne heerlijkheid Dalenbroek, die hij met een gedeelte der geleende

(1) Nijhoff, *Gedenkwaardigheden*, enz. deel II, Oorkonde N° 152.
(2) In deze leenacte wordt melding gemaakt in eene deductie over Dalenbroek, gericht aan de hooge regeering te Brussel.
(3) Zie de Oorkonde in Kremer, *Akad. Beiträge*, I, S. 105.

penningen uit handen der kinderen van Johan van Brede, waaraan zij door zijne voorouders was verpand, wederom had ingelost (1).

Bij eene nadere oorkonde van 11 Januari 1464, waarin de gemelde graaf erkent boven en behalve de vermelde pandsom nog 3742 Rijnsche guldens aan Godard schuldig te zijn, droeg hij hem, in aanmerking nemende de vele en getrouwe diensten van zijnen pandhouder, die heerlijkheid in vollen eigendom over. Daar hij echter bij die overdracht de voorwaarde gesteld had dat zij steeds een leen der heeren van Heinsberg zoude blijven uitmaken, had die beleening bij dezelfde oorkonde plaats, terwijl hij bij eene tweede oorkonde van dezelfde dagteekening hem tevens beleende met de helft der heerlijkheid Elmpt, die hij in eigendom bezat en ter uitbreiding van die van Dalenbroek aan Godard geschonken had (2).

Daar deze Godard van Vlodrop door Wolters (3) als een broeder van Willem van Vlodrop, erfvoogd van Roermond, vermeld wordt, hetgeen blijkbaar op eene dwaling berust, is het hier de plaats, die ons geschikt toeschijnt, om zijne afstamming op te helderen en zijnen graad van bloedverwantschap met dezen erfvoogd nauwkeurig aan te wijzen.

Godard van Vlodrop, de oudste der tot dusverre uit dat geslacht bekende erfvoogden, die tevens heer van Leuth (4) was en omstreeks 1407 schijnt gestorven te zijn, was gehuwd met Sophia Van de Wijer, waarbij hij vier kinderen had, als:

1. Gerard, die zijn vader als erfvoogd opvolgde.
2. Willem, die hierna volgt.
3. Godard, die in 1397 deken van O. L. Vrouw te Aken werd, en
4. Agnes, die in 1403 met Jan Schelart van Obbendorp, heer van Gurzenich, Geisteren en Schinnen in het huwelijk trad.

Zijn tweede zoon Willem, die, na den dood zijns vaders, hem als heer van Leuth is opgevolgd, was gehuwd met Elisabeth Van de

(1) Zie bijlage N° 3. Het oorspronkelijke stuk op perkament, werd door den heer Jean Schreurs, ontvanger van het hospitaal te Roermond aan het archief aldaar geschonken.

(2) Zie bijlage N° 4 en 5.

(3) In zijn werk : *Recherches sur l'ancienne avouerie de Ruremonde*, p. 17.

(4) Het hier bedoelde Leuth, dat met Eysden aan de Maas eene heerlijkheid vormde en meermalen hierin voorkomt, mag niet verwisseld worden met eene andere heerlijkheid Leuth, die kort bij Venlo in het Overkwartier van Gelderland gelegen was.

Wijer, waarbij hij twee zoons, Godard en Willem verwekte; hij moet reeds vóór 1411 overleden zijn, want in dat jaar verkoopt zijne weduwe namens haar en hare beide minderjarige kinderen aan Werner van Vlatten, 38 morgen bosch, gelegen bij Embken; zij werd daartoe bijgestaan door hare beide zwagers Godard, deken te Aken en Gerard, erfvoogd van Roermond (1). Godard, de oudste dezer twee zonen, werd heer van Leuth en is ongetwijfeld dezelfde persoon, die wij hierboven de heerlijkheid Dalenbroek zagen aankoopen, zoodat hij niet de broeder maar de neef *(neveu)* van den erfvoogd Willem was; dit blijkt ook ten duidelijkste uit de hierboven vermelde oorkonde van 18 Mei 1440, waarbij de erfvoogd Willem de heerlijkheid Dalenbroek van alle leenroerigheid tot die voogdij ontslaat, en Godard, heer van Leuth, met zijn broeder Willem, die hij zijne neven noemt, tot medebezegeling daarvan verzocht.

Behalve de heerlijkheden Leuth en Dalenbroek, bezat Godard ook die van Mettecoven, met welken titel hij op 29 Mei 1458 als leenman te Weert tegenwoordig is bij de leenverheffing van Boucholt, welk leen aan den graaf van Horn toebehoorde (2). Tevens komt hij als leenman voor in de akte van 29 Juni 1448 waarbij Jacob, graaf van Horn op het kasteel van Heinsberg het leen der heerlijkheid Born (3) en in de akte van 21 Maart 1457 waarbij diezelfde graaf in het bisschoppelijk paleis te Maaseyk dat van het graafschap Horn, verheft (4).

Op 22 Juni 1463 bekrachtigde hij, door aanhechting van zijn zegel, de overeenkomst, die bij gelegenheid van het huwelijk van den jongen hertog Willem van Gulik met Elisabeth, oudste dochter van Jan, graaf van Nassau Sarbruck, werd opgemaakt (5).

In een geschil dat in 1465 tusschen graaf Jacob van Horn en den magistraat van Roermond ontstond aangaande het genot der vrijheden, die de burgers dier stad van de vroegere heeren van het land van Horn verworven hadden, traden Hendrik van Meer, heer van Werde (St. Stevensweert), Willem van Vlodrop, erfvoogd van Roermond, en Godard van Vlodrop, heer van Leuth en Dalenbroek als bemiddelaars op, en

---

(1) Joseph Strange, *Beitr. zur Genealogie der adeligen Geschlechter*, Heft II, Seite 4.
(2) Wolters, *notice sur l'ancien comté de Horne*, p. 242.
(3) Jos. Habets, in *Publ. etc. du Limb.* VIII, bl. 27.
(4) Wolters, loco citato, p. 240.
(5) Kremer, *Akad. Beitr.* I, Urk. N° 51.

namen op 21 September van dat jaar eene beslissing, die de volle tevredenheid van wederzijdsche partijen wegdroeg (1). Dezelfde drie personen traden in 1472 andermaal voor de stad Roermond als bemiddelaars op bij Vincent, graaf van Meurs. Deze door de Gelderschen tot hoofdman gekozen om het land gedurende de afwezigheid van hertog Adolf en de minderjarigheid van diens zoon Karel te regeeren, viel met zijne geworvene krijgsmacht telkens op Roermond aan, welke stad toen nog de partij van den ouden hertog Arnold aankleefde; ook ditmaal gelukte het hun eene minnelijke schikking tot stand te brengen, waardoor alle aanvallen op die stad ophielden (2).

Godard van Vlodrop bediende ook het drostambt van Stockhem en schijnt in die hoedanigheid eenigen invloed op de stad Maaseyck te hebben uitgeoefend; dit blijkt uit een besluit van den magistraat dier stad van 31 October 1471, waarbij deze, op raad van den edelman Godard van Vlodrop, heer van Leuth en Dalenbroek en drost van het ambt Stockhem, toestemt, om verschillende renten te laten terugkoopen, die door het klooster van St. Agnes aldaar aan de stad Maaseyck, uit hoofde van zekere goederen, door dat klooster in eigendom beseten, verschuldigd waren (3).

Bij eene oorkonde van 31 Maart 1475 waarin hij alleen met den titel van heer van Leuth voorkomt, schonk hij, met toestemming van zijn zoon Willem, heer van Dalenbroek, en zijne dochter Elisabeth, aan het vermelde klooster te St. Agnes zijnen hof te Inghenloe, bij Ophoven gelegen (4). Uit dit stuk kan men afleiden dat hij toen reeds de heerlijkheid Dalenbroek aan zijn zoon had afgestaan.

Volgens alle waarschijnlijkheid moet Godard van Vlodrop op het einde van 1475 of in den aanvang van het volgende jaar overleden zijn (5). Zoo als wij hierboven uit de verkoopakte van Dalenbroek reeds gezien hebben, was hij gehuwd met Katharina van Wynandsrade, dochter van Johan, heer van Herwynandsrade en Bela Huyn

(1) J. B. Sivré, *Invent.* I, bl. 338.
(2) Slichtenhorst, *Geld. gesch.* p. 267.
(3) Wolters, *Recherches sur l'ancienne avouerie*, etc. p. 39.
(4) Id. id. id. id. id.
(5) In het necrologium der Munsterabdij te Roermond wordt hij op 21 October herdacht, zoodat hij misschien op dien dag in 1475 overleden is; zie *Publ.* etc. bladz. 260.

van Amstenraad, uit welk huwelijk ons slechts twee kinderen bekend zijn.

1° Willem, dien wij ter onderscheiding van zijn zoon en kleinzoon met denzelfden voornaam, Willem I zullen noemen; en

2° Elisabeth, die met haren vader en broeder in de bovenaangehaalde akte van schenking aan het klooster van St. Agnes te Maaseyck van 31 Maart 1475 voorkomt.

Willem I van Vlodrop verhief het leen van Dalenbroek te Heinsberg op 10 April 1476. Wij vonden van hem niets anders aangeteekend dan dat hij deel uit maakte der ridderschap van het land van Luik en met zijnen titel van heer van Leuth en Dalenbroek het bekende vredesverdrag van Donchery onderteekende, dat op 5 Mei 1492 tusschen den bisschop van Luik en de aanhangers van de la Marck, gesloten werd (1).

Hij was, vóór 1481 gehuwd met Alveradis van Harff (2), dochter van Godschalk, heer te Alsdorf en Drost van het land van Gulik en van Joanna Hoemen van Odenkirchen; uit welk huwelijk twee kinderen geboren werden, als:

1° Willem II, van wien nader zal worden gesproken.

2° Katharina, gehuwd met Reinier Scheifart van Merode te Bornheim.

Willem I moet vóór 1500 overleden zijn, want in dat jaar liet Alveradis, als zijne weduwe en in hoedanigheid van vruchtgebruikster der heerlykheid, de lammertienden van eenen pachthof onder Maasniel gelegen en aan de Karthuizers van Roermond toebehoorende, met geweld wegvoeren.

Toen in het najaar van 1504, Filips de schoone, koning van Kastilië besloten had zijne vermeende rechten op Gelderland met kracht te doen gelden, werd hij daartoe door zijn vader, den Roomschkoning Maximiliaan, ondersteund; deze kwam in Mei van het volgende jaar met een groot leger uit Duitschland naar de grenzen van

---

(1) Wolters, *Recherches sur l'ancienne avouerie*, etc. p. 41.

(2) Wolters in hetzelfde werk p. 40 noemt deze Alveradis de tweede vrouw van Godard hetgeen klaarblijkelijk op eene dwaling berust. Ook geeft hij de kinderen, die zij in haar huwelijk bij Willem I had, als kinderen van Godard op, terwijl hij van de eigenlijke kinderen van dezen laatsten, die hierboven genoemd zijn geene melding maakt, alhoewel zij beiden in de Oorkonde van 31 Maart 1475, die hij onder N° 24 der bijlagen in extenso opneemt, voorkomen.

het Overkwartier en eischte de opening van het slot Dalenbroek voor zijn krijgsvolk; daar Alveradis niet bij machte was aan dien eisch wederstand te bieden en dien gevolgelijk inwilligde, gaf Maximiliaan haar op 29 Mei een renversaal brief, waarin hij verklaarde het slot enkel in bezit genomen te hebben om zich tegen zijne vijanden en ongehoorzame burgers van Roermond en van het overige gedeelte van Gelderland te verdedigen.

Alveradis van Harff stierf op 15 Juni 1523, zooals blijkt uit het necrologium der adellijke abdij Munster te Roermond, alwaar op dien dag het volgende vermeld is: „Obiit Alverardis de Herff, uxor domini „Wilhelmi de Vlodrop, equitis aurati, domina in Dalenbroeck, Leuth „et Ryckel, anno XXIIJ" (1).

Haar zoon Willem II, verhief het leen der heerlijkheid Dalenbroek te Heinsberg op 7 Januari 1524.

In 1525 ontmoeten wij hem als medebezegelaar bij de deeling die tusschen Dirk van Bronkhorst en Batenburg, heer te Stein, en Dirk van Bronkhorst en Batenburg, heer aangen Roen, in zake der nalatenschap van Gijsbert van Bronkhorst, heer te Batenburg en Anholt werd opgemaakt (2), terwijl wij hem in 1529 evenzoo de huwelijksche voorwaarden zien bezegelen, die tusschen Herman van Bronkhorst en Batenburg, eenigen zoon van Dirk, heer te Batenburg en Stein, en Petronella dochter van Lodewijk van Praet en Moerkerken gesloten werden (3).

Hij geraakte in 1539 met den magistraat van Roermond over eenen aanwas langs de Maas en over de visscherij in die rivier in geschil, waarin bannerheeren, ridderschap en steden van Gelderland, te Arnhem vergaderd, op 26 Juni van dat jaar uitspraak deden (4).

Zijne echtgenoote was Odilia, dochter van Arnold van Hoemen, die hem de heerlijkheid Odenkirchen in huwelijk aanbracht, waarmede hij in 1531 door Herman, graaf van Wied, aartsbisschop van Keulen beleend werd. Uit zijn huwelijk werden vijf kinderen geboren, als:

---

(1) Zie dit Necrologium in *Publ.* deel XII, bladz. 260. In het memorieboek van het klooster Wenau wordt Alveradis met haren echtgenoot Willem van Vlodrop herdacht op 31 Maart; zie *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* IV, S. 271 en VIII, S. 137.
(2) Is. An. Nijhoff, *Gedenkw.* deel VI². Oork. N° 1355.
(3) Is. An. Nijhoff, *Gedenkw.* VI³. Oork. N° 1559.
(4) J. B. Sivré, *Inventaris* I, bl. 226.

1° Maria, gehuwd met Jan van Palant te Wildenberg, Nothberg en Weisweiler, ambtman te Eschweiler;

2° Anna (1), gehuwd met Johan van Quad, heer van Reckheim, Creutzberg en Wickeraadt, weduwenaar in eerste huwelijk van Anna van Gelder te Arcen;

3° Willem III, van wien nader;

4° Ursula, gehuwd met Karel van Utenhoven; en

5° Balthasar, gehuwd met Katharina van den Bylandt, dochter van Adriaan en erfgename van Well. Uit dit huwelijk sproten verschillende kinderen voort, waaronder Willem van Vlodrop, heer van Leuth en Well, die tot den gravenstand verheven werd.

Willem II is vermoedelijk in 1545 overleden, want op 17 Juli van dat jaar had de deeling plaats tusschen zijne beide zonen Willem III en Balthasar. Daarbij werden aan den oudsten zoon de heerlijkheden Dalenbroek, Odenkirchen, Grevenbicht, het door zijn vader bezeten gedeelte in die van Elmpt, zoo als ook den tol te Kessel, Asselt, Roermond, Ool, Leeuwen en Heppenraedt gelegen, toegewezen, terwijl zijn broeder Balthasar de heerlijkheden Leuth, Rickholt, Rulant en Creutzberg verkreeg (2). De drie dochters, waaraan in die deeling geen deel toegekend werd, hadden bij haar huwelijk elk eene gifte ontvangen van 4000 gulden, waarmede zij zich, volgens de gewoonte dier tijden, moesten vergenoegen.

Behalve de hier vermelde vaderlijke erfenis heeft Willem III ook de heerlijkheid Reckheim bezeten, zonder dat men echter tot dusverre bepalen kan hoe en op welk tijdstip hij die verkregen heeft. De baron de Chestret de Haneffe (3) en G. Tackoen (4) vermeenen dat hij haar in 1556 verkreeg; wij kunnen dit tijdstip echter drie jaren vroeger stellen, aangezien hij in eene oorspronkelijke oorkonde van 12 April 1553 met den titel van heer van Dalenbroek, Odenkirchen, Biecht, Creutzberg en Reckheim voorkomt (5).

---

(1) In den *Navorscher*, deel XX, bladz. 46 wordt zij Anna Barbara genoemd.
(2) Zie bijlage N° 7.
(3) In zijn werk : *Histoire de la seigneurie impériale de Reckheim*, in *Publ.* etc. X, bl. 45.
(4) In zijn werk : *Histoire de l'ancien comté impérial de Reckheim*.
(5) J. B. Sivré, *Inventaris* IV, bl. 112.

De hoogleeraar Van der Chijs (1) beschrijft verschillende munten, die door hem, in zijne hoedanigheid van heer van Reckheim geslagen werden en vermeldt tevens dat hij op 13 November 1561 met een aantal andere heeren door keizer Ferdinand I voor het kamergerecht van Spiers gedaagd werd, wegens het niet nakomen der muntverordeningen, die op den Rijksdag van 1559 vastgesteld waren (2).

Omstreeks het jaar 1546 ontstond er tusschen Willem III van Vlodrop en den hertog van Gulik een geschil ten opzichte van een stuk grond, dat aan hun wederzijdsch grondgebied grensde. Willem beweerde dat die grond steeds tot zijne heerlijkheid had behoord en dat ook de personen, die zich daarop gevestigd hadden, niet alleen ten allen tijde met zijne onderdanen van het dorp Maasniel en het gehucht Asenrade in de lasten der heerlijkheid hadden bijgedragen, maar dat zij ingelijks een deel van het rechtsgebied van het vermelde dorp uitmaakten, alhoewel zij, wat het kerkelijke aanbelangt, tot de parochie van het Guliksche dorp Melick behoorden.

De inwoners van Melick en Herkenbosch hadden nu en dan pogingen aangewend om de gemelde personen in de lasten, die zij aan den hertog van Gulik moesten opbrengen, te doen bijdragen; daar deze echter hiertoe niet te bewegen waren hadden zij hun meermalen met geweld eenig vee en andere roerende goederen ontroofd en deze rooverij zelfs tot in Maasniel en Asenrade uitgestrekt, zonder dat van de zijde der Gulikscho overheid ooit eenige maatregel daartegen genomen werd.

De herhaalde klachten, die Willem over deze geweldenarijen gedurende vier of vijf jaren zoo mondeling als schriftelijk bij den hertog van Gulik inbracht, bleven zonder gevolg, terwijl ook aan zijn verzoek, om door commissarissen op de plaats zelve een onderzoek te doen houden en de schadevergoeding te regelen, die aan zijne onderdanen wegens de gepleegde rooverijen, toekwam, geen gehoor verleend werd.

Toen echter Willem, dit onvruchtbaar klagen eindelijk moede geworden, aan den hertog van Gulik berichtte, dat hij, hoewel met

---

(1) *De munten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg*, bladz. 291 en volgg.
(2) Zie aldaar, bladz. 192.

weerzin het besluit genomen had om zijne zaak voor het kamergerecht van Spiers te brengen, zoo als de staatsregeling van het Roomsche rijk hem dat veroorloofde, zond de hertog Commissarissen ter plaatse, die op 10 Januari 1551 eene minnelijke schikking tot stand brachten. Daarbij werd de betwiste grond ter verbetering van het leen van Dalenbroek voor eeuwig aan Willem III van Vlodrop afgestaan. Volgens de deswegens opgemaakte akte was die grond naar de zijde van Asenrade aan den overkant der Maasnielder beek gelegen en bevonden zich daarop de volgende zes pachthoeven, als: *de Schafferij, den Carthäuser hoff, die zweeën Hellen, Schuppartzgoet und den hoff op Heistart* (1).

Op 6 April 1560 kocht hij van Herman, graaf van Nieuwenaar en Meurs, en van Anna van Dhun, weduwe van Gumprecht, graaf van Nieuwenaar en Limburg, de heerlijkheid Rötchen en Orsbeck, voor eene som van 5500 keizer guldens (2).

Willem III was in het jaar 1534 gehuwd (3) met Anna Margaretha van der Donck; zij was de oudste dochter van Hendrik van der Donck en Anna de Roever. Hare beide zusters Johanna en Maria waren gehuwd, de eerste met Reinard van Vlatten, erfschenker van het hertogdom Gulik en de andere met Rabold van Plettenburg. Nadat Hendrik van der Donck in 1542 overleden was, had de deeling zijner nagelatene goederen tusschen de drie zwagers op 5 Augustus 1544 plaats, waarbij aan Willem van Vlodrop de heerlijkheid Obbicht werd toegewezen. Uit zijn huwelijk werden vijf kinderen, twee zonen en drie dochters geboren, als:

1° Willem;

2° Hendrik; beiden vóór hunnen vader overleden.

3° Odilia, gehuwd met Florens van Boetselaer, die in 1572 met Odenkirchen beleend werd (4).

4° Alverta was eerst gehuwd met Karel van Bronkhorst-Batenburg, heer te Barendrecht, een der verbondene edelen in 1566, die

---

(1) Zie Bijlage n° 8.

(2) A. Fahne, *die Dynasten, Freiherren und Grafen von Bocholtz*, Band II, S. 145.

(3) Het huwelijkscontract werd in dit jaar opgemaakt; zie Rudolph Wiedemann, *Geschichte von Odenkirchen*, S. 247.

(4) Zie over haar J. L. Meulleners, *Geschiedenis van de heerlijkheid en heeren van Obbicht en Papenhoven*, blz. 25.

in 1580 te Keulen door een Spanjaard vermoord werd; daarna met Filips van Bentinck, drost van het land van Montfort. Zij overleed op 2 Juni 1606.

5° Anna, in 1564 gehuwd met Hattard van Palant van Wildenberg.

Reeds bij zijn leven en wel bij gelegenheid van het uithuwelijken zijner dochters had hij bepalingen vastgesteld aangaande het gedeelte zijner nalatenschap, dat aan elk van haar, na zijnen dood, zoude ten deel vallen; daarbij was aan de oudste, Odilia, de heerlijkheid Odenkirchen, aan de tweede die van Biecht en aan de derde die van Dalenbroek aangewezen.

Wanneer Willem III gestorven is, kan niet met voldoende zekerheid aangegeven worden; de omstandigheid echter dat zijn schoonzoon Karel van Bronkhorst het leen der heerlijkheid Biecht op 3 Februari 1565 verhief (1), terwijl Hatard van Palant op 17 November van hetzelfde jaar, dat van Dalenbroek wilde verheffen, waartoe hij echter niet toegelaten werd, doet ons veronderstellen dat hij vóór de eerste dagteekening moet overleden zijn.

Gedurende het tijdvak waarin de heerlijkheid in het bezit van het geslacht der Vlodrops verbleef, was zij steeds als een leen van Heinsberg voor het leenhof aldaar verheven geworden, terwijl er van de zijde van Gelderland slechts eenmaal op aangedrongen was geworden haar te Arnhem te komen verheffen. Dit geschiedde in het jaar 1520 door Hertog Karel van Egmond, die zich op het reeds vermelde charter van 14 Februari 1367 beriep, zoo als ook op het feit dat Godard van Vlodrop, erfvoogd van Roermond, haar als een achterleen dier voogdij in 1402 te Arnhem verheven had (2). Willem II van Vlodrop deelde echter aan dien hertog de redenen mede waarom hij meende zich daarvan te moeten onthouden, terwijl de hertog van Gulik en Kleef hem ook te dien aanzien een uitdrukkelijk verbod had doen toekomen. Alhoewel ook daarna Herman von Wied, aartsbisschop van Keulen aan hertog Karel de ongegrondheid van zijne bewering te kennen gaf, bleef deze vorst echter zijne vordering staande houden, terwijl hij vertrouwde dat Willem van Vlodrop *ind syne*

---

(1) J. Habets, *de Loonsche leenen*, in *Publ. etc.* VIII, blz. 18.
(2) Zie bijlage N° 2.

moeder sich anders bedechten en in betrekking tot het huis van Dalenbroek zouden doen hetgeen zij van rechtswege schuldig waren (1). De zaak had echter geen verder gevolg.

§ IV. Dalenbroek in de geslachten van van Palant en van Rollingen.

Palant; gefaast van sabel en goud, van zes stukken; op den helm wordt het schild tusschen twee opene zwarte arendvleugelen herhaald.

van Rollingen of de Raville voert gekwartierd 1 en 4 in keel drie zilveren kepers, 2 en 3 in keel een zilveren ankerkruis. Op den helm een wassende pauw van lazuur; de helmdekken zilver en lazuur.

Hatard, baron van Palant, die, zoo als wij reeds aanstipten, de heerlijkheid Dalenbroek door zijn huwelijk met Anna van Vlodrop verkregen heeft, verscheen op 17 November 1565 voor de burchtpoort te Heinsberg met het doel haar aldaar in leen te verheffen en den gebruikelijken eed af te leggen; maar dit werd hem door stadhouder en leenmannen geweigerd. Deze weigering schijnt berust te hebben op de omstandigheid dat Willem van Vlodrop haar in 1476 als een zwaardleen had verheven, terwijl zij, ingevolge den aankoop van 1464 een „onversterfelijk leen" uitmaakte en hij die als zoodanig had behooren te verheffen. De leenkamer beweerde nu dat de mannelijke stam was uitgestorven en de heerlijkheid dientengevolge niet op een anderen stam kon overgaan.

Baron van Palant herhaalde zijn aanzoek in 1572, 1600 en 1603 maar met denzelfden ongunstigen uitslag; of hij in lateren tijd daarin geslaagd is, hebben wij niet kunnen ontdekken, maar het is ons met zekerheid gebleken dat hij Dalenbroek zonder tegenkanting, tot aan zijnen dood, die in 1615 plaats had, bleef bezitten.

Uit zijn huwelijk had hij twee dochters, waarvan de oudste, Anna, met Pieter Ernest baron van Rollingen of de Raville, erfmaarschalk van Luxemburg en graaf van Chiny huwde, terwijl de jongste, Catharina Margaretha, met den baron Samson van Warsberg in den echt verbonden werd.

(1) Zie het antwoord van Hertog Karel, bijlage N° 6.

Deze beide zwagers bleven de heerlijkheid Dalenbroek in onverdeeldheid bezitten, terwijl aan den baron van Rollingen, als zijnde met de oudste dochter gehuwd, het recht werd toegekend het slot te bewonen en de heerlijke rechten uit te oefenen, mits de helft der opbrengsten aan den baron van Warsberg uitkeerende.

Pieter Ernest van Rollingen, in 1623 overleden, had vijf kinderen, als:

1° Jan Frans, gehuwd met Margaretha van Dadenberg te Cleberg;

2° Een zoon, die als page van den koning van Spanje overleden is;

3° Pieter Ernest, domheer te Trier en Hildesheim;

4° Otto Hattard gehuwd met de barones van Broekhoven; en

5° Florens, gehuwd met de barones Anna Margaretha von der Feltz of de la Rochette.

De eene helft der heerlijkheid kwam dus in het bezit van deze vijf zonen, maar door het overlijden van den tweeden, erfden zijne broeders zijn gedeelte, terwijl de domheer van Trier ook het zijne aan de drie overige gehuwde broeders schonk.

Na den dood van Pieter Ernest van Rollingen, aanvaardde zijn oudste zoon Jan Frans het bestuur op denzelfden voet als zijn vader dit gevoerd had, maar kwam weldra daarover in oneenigheid met den baron Adolf van Eynatten van Neuborgh, die inmiddels met Anna Maria, eenige dochter van den baron van Warsberg gehuwd, en door dit huwelijk eigenaar van de andere helft geworden was.

Deze, niet te vreden met het deel der inkomsten, zoo als zijn schoonvader dat genoten had, maakte aanspraak op het bezit der juiste helft, ook ten opzichte van den titel en de uitoefening der heerlijke rechten; tevens beklaagde hij zich dat van Rollingen hem met verschillende dier rechten onbekend gelaten en die ten eigen bate aangewend had.

Van Rollingen echter, die beweerde den titel met hetgeen daartoe behoorde, alleen te bezitten, deed in 1624 aan alle pachters der helft van Eynatten verbieden, hunne verschuldigde pachten aan dezen te te voldoen, waardoor de grondslag gelegd werd van een proces — dat èn voor hun beiden, èn voor de heerlijkheid, noodlottige gevolgen had.

Immers Eynatten, die door den grooteren invloed van zijn mededinger

noch bij den hertog van Gulik, noch bij den Keizer recht kon verwerven, was toen wel genoodzaakt een ander middel te verzinnen om zijne belangen te bevorderen. Hij vond daartoe aanleiding in de gouden bul van Brabant, die in 1349 door keizer Karel IV aan Jan III, hertog van Brabant was geschonken. Daarbij was bepaald dat alle geschillen, waarin de Brabanders, hetzij als eischers of verweerders betrokken waren, aan de beslissing van rechters, die door dien hertog benoemd waren, moesten onderworpen worden. Dientengevolge bracht hij, als inwoner van Brabant, zijne zaak voor den Raad aldaar en bekwam daarvan op 16 Juni 1625 een vonnis, dat het verbod, door zijn tegenstander in het vorige jaar uitgevaardigd, vernietigde.

Eynatten was als overste luitenant van een regiment van den graaf van Isenburg in dienst des konings van Spanje en bevond zich in het volgende jaar met een compagnie in kwartier te Swalmen. Onder voorwendsel van zijne pachten in te vorderen pleegde hij met een gedeelte zijner onderhebbende soldaten verschillende geweldenarijen in het, op korten afstand van die plaats gelegen dorp, Maasniel; op een Zondag zelfs, in de maand December 1626, toen een groot gedeelte der inwoners van dat dorp zich in de kerk bevond, wilde hij hen dwingen hem als hunnen heer te erkennen en den eed van hulde en trouw in zijne handen af te leggen.

Aan den stadhouder van het Overkwartier, Hendrik, graaf van den Bergh, wiens tusschenkomst door den pastoor van het dorp en den bisschop van Roermond werd ingeroepen, mocht het gelukken Eynatten te bewegen van zijn voornemen af te zien en zich te verwijderen.

Van Rollingen diende over dit vijandelijk optreden van zijnen tegenstander eene klacht in aan den Raad van Dusseldorf, waaraan hij tevens verzocht de onbevoegdheid van den Raad van Brabant om in dit geschil tusschen beide te treden, uit te spreken en het door dien Raad gevelde vonnis te vernietigen, op grond dat de heerlijkheid Dalenbroek een Heinsbergsch leen uitmaakte en tot het hertogdom Gulik behoorde. Toen aan dat verzoek gevolg gegeven werd, verzocht Eynatten andermaal den Raad van Brabant hem te blijven steunen en zijne eerste uitspraak te bekrachtigen, maar die Raad stelde zich tevreden met de zaak hangende te houden en aan de te Dusseldorf uitgevaardigde besluiten of vernietigings brieven, geene uitvoering te geven.

Toen echter daarop de hertog van Neubourg aan den Raad van Brabant een schriftelijk voorstel zond om het geschil door eene commissie, samengesteld uit een gelijk aantal leden van de beide raden, te doen beslissen en de deeling tusschen partijen te bewerken, werd dit voorstel gretig aangenomen; in zijn antwoord gaf de Raad dan ook aan den hertog te kennen, dat hij, uit zucht tot eene goede verstandhouding en als blijk van zijne goede gezindheid, bij besluit van 10 Juni 1628, commissarissen uit zijn midden had aangewezen en hun had opgedragen om met de raden, die door den hertog zouden benoemd worden, tot het vermelde doel samen te werken.

Deze onderhandelingen hadden echter geen verderen voortgang; dit is voornamelijk toe te schrijven aan de omstandigheid, dat ten gevolge van den dertigjarigen oorlog, die in 1618 was ontstaan, het land van Gulik omstreeks dezen tijd het tooneel van krijgsbedrijven werd, waardoor het deerlijk te lijden had, zoodat de hertog zich met ernstigere zaken bemoeien en de belangen van zijn vazal voor het oogenblik daaraan opofferen moest.

Omstreeks den zelfden tijd werd ook van Rollingen voor het hof van Gelderland, dat in 1580 uit Arnhem naar Roermond verlegd was, in eene reeks van processen gewikkeld, die allernoodlottigst waren en de aanleiding gegeven hebben om het vraagstuk over de souvereiniteit der heerlijkheid te doen ontstaan.

De eerste zaak werd aanhangig gemaakt door zeker Geldersch onderdaan, genaamd Matthias Thoehaelen; van Rollingen, als mede-eigenaar van het Elmpterbosch, had in 1626 eenen aan dezen persoon toebehoorenden wagen met drie paarden, die zich in strijd met de verordeningen in dat bosch bevond, door zijne lieden in beslag doen nemen en naar Dalenbroek doen voeren. Thoehaelen, bewerende dat hij wegens dit feit door het gericht van Elmpt, op welks grondgebied de overtreding had plaats gegrepen, moest worden aangesproken, diende daarover eene klacht in bij het hof, dat zich de zaak aantrok en een bevelschrift tot teruggave uitvaardigde; 's hofs bode echter, die dit bevel aan van Rollingen moest overhandigen, werd door dezen slecht ontvangen en zelfs op eene zeer smadelijke wijze bejegend.

Een tweede proces ontstond doordien van Rollingen aan eenige personen behoorende onder eenen laathof in het gehucht Leeuwen,

onder Maasniel, met geweld eenig vee had ontnomen en naar Dalenbroek had doen brengen, vermits zij geweigerd hadden aan zijn bevel gehoor te geven om ter bewaring van dat slot de wacht te komen houden. Daar deze laathof aan de voogdij van Roermond toebehoorde, nam de voogd, die aan van Rollingen het recht ontzegde om daarop eenige vordering hoegenaamd te kunnen doen, de belangen zijner onderhoorigen in bescherming en wendde zich bij verzoekschrift van 17 Februari 1626 aan het Hof om de in beslagneming der goederen, die van Rollingen op het Geldersche gebied, zoo als te Elmpt, Vlodrop, Linne en elders bezat, te verkrijgen, ten einde daaruit de toegebrachte schade te verhalen.

Twee dagen later werd een derde verzoekschrift aan het Hof gericht door Jan van Tilburg, koopman te 's Hertogenbosch en de weduwe van Balthasar de Robiano, in leven thesaurier-generaal der finantiën; deze beide personen hadden herhaaldelijk aan van Rollingen de revisie verzocht van een vonnis, dat door de schepenbank van Herten ten hunnen nadeele geveld was, maar die niet kunnen verkrijgen, waardoor zij naar hunne bewering groot nadeel geleden hadden; toen zij zich daarop tot den geheimen Raad des Konings te Brussel wendden, vaardigde deze meermalen een bevel aan van Rollingen uit om aan deze personen recht te doen wedervaren en de schade, die zij hadden geleden, te vergoeden; zij keerden zich derhalve thans tot het Hof, ten einde daarvan de uitvoering der door den geheimen Raad gegevene bevelen te verkrijgen, door de in beslagneming der Geldersche goederen van van Rollingen uit te spreken.

Het hof stond al deze verzoeken toe en verleende zelfs verlof aan aan den momber om van Rollingen persoonlijk te dagvaarden wegens de smadelijke bejegening, die hij aan 's hofs bode had doen ondergaan. Daar deze echter beweerde niet aan den rechtsdwang van het hof onderworpen te zijn en derhalve niet verscheen, werd op 13 Maart van het zelfde jaar het eerste verstek tegen hem verleend, en daar hij bij eene tweede dagvaarding insgelijks in zijne weigering om te verschijnen bleef volharden, gaf het hof verlof om het derde gedeelte, dat hij in de heerlijkheid Elmpt bezat, in beslag te nemen tot dat hij aan de dagvaarding zoude voldaan hebben.

De momber ging nog verder; zich beroepende op de leenverheffingen der jaren 1367 en 1402, waarvan wij aan het slot van ons

eerste hoofdstuk gewaagden, opperde hij de bewering dat het slot en de heerlijkheid Dalenbroek een Geldersch leen uitmaakten en derhalve van den Gelderschen hertog in leen verheven moest worden. In de omstandigheid dat van Rollingen dat leen op 9 November 1623 voor stadhouder en leenmannen van Heinsberg vernieuwd had, vond de momber zelfs aanleiding hem van felonie te beschuldigen en eischte vervolgens de verbeurtverklaring zijner heerlijkheid ten behoeve van den hertog van Gelder, die buiten allen twijfel de souvereiniteit daarover van oudsher bezat.

De regeering van Dusseldorf gaf bij een schrijven van 7 Juni 1628, namens Wolfgang Wilhelm, hertog van Gulik, haar ongenoegen over deze handelwijze van den momber te kennen. Die heerlijkheid, zoo meldde zij, was gedurende meer dan eene eeuw aan den hertog van Gulik, die in de rechten der heeren van Heinsberg getreden was, verheven geworden, terwijl ook de vroegere heeren van deze laatste plaats steeds dien hertog als hunnen opperbeschermheer hadden erkend en ook de leenverheffingen, waarop de momber zijn beweren staafde waren niet van dien aard dat zij eenig bewijs van souvereiniteit ten behoeve van den Gelderschen hertog opleverden, terwijl de hertog van Gulik zich op een meer dan honderdjarig bezit daarvan beroepen kon. De regeering verlangde derhalve dat het hof de dagvaarding, die de momber aan den heer van Dalenbroek had doen toekomen, zou intrekken.

Inmiddels was van Rollingen door het hof bij verstek veroordeeld geworden in een geschil met de abdis van het Munsterklooster te Roermond. Hij had deze abdis tot het verleenen van heerendiensten genoodzaakt wegens eene pachthoeve, die haar toebehoorde en op het gebied van Dalenbroek gelegen was; daar zij beweerde vrij van die diensten te zijn, had zij eenen eisch tot schadevergoeding ingesteld, die haar was toegestaan. Aangezien dit geschied was met de bepaling dat zij de geledene schade op de bezittingen van van Rollingen, die op het Geldersche gebied gelegen waren, kon verhalen, en zij op het punt was dit vonnis ten uitvoer te doen leggen, haastte van Rollingen zich, ten einde dit te voorkomen, tot den hertog van Gulik te wenden en diens bescherming in te roepen.

Dit beroep had voor van Rollingen het gewenschte gevolg; de hertog nam de belangen van zijnen vazal ter harte, richtte ernstige

vertoogen tot de regeering der aartshertogin Isabella te Brussel en drong aan op het houden eener conferentie, als het eenige middel om tot eene minnelijke schikking te geraken.

Toen hiertoe besloten was, werd de stad Aken, als zich op neutraal gebied bevindende, tot het houden daarvan aangewezen, terwijl de Aartshertogin tot het bijwonen daarvan de volgende leden van het hof van Gelder benoemde: Hieronimus de Gaulle, kanselier, Arnold de Haen, momber, en Johan van Wittenhorst, raad-costumier. Bij deze benoeming, die op 7 Juni 1630 geschiedde, werd hun echter uitdrukkelijk gelast geene verandering in het bezit van den Koning te brengen en geen besluit te nemen, *de n'altérer la possession de Sa Majesté et de ne rien conclure.*

Met eenen dergelijken last is het gemakkelijk te gissen, welke uitslag van deze conferentie, die werkelijk nog in dezelfde maand Juni een aanvang nam, te verwachten was. Wederzijdsche Commissarissen ontwikkelden de bewijzen waarop hunne vorderingen gegrond waren, maar het onderzoek daarvan werd tot eene nadere conferentie uitgesteld. Tot het bijwonen van deze tweede conferentie kregen de Geldersche Commissarissen verlof van de Aartshertogin bij besluit van 26 Augustus 1630. Daarin gaf zij hun echter uitdrukkelijk bevel 's Konings bezit der heerlijkheid door alle middelen te handhaven, zoodat ook deze bijeenkomst vruchteloos afliep en het geschil in statu quo bleef.

De abdis van het Munsterklooster had inmiddels niet stil gezeten, maar met de overige tegenstanders van van Rolingen, waarvan wij hierboven gewaagden, beslag op zijne bezittingen doen leggen. De regeering van Dusseldorf, daarover meermalen aan het hof te Roermond zonder gevolg geklaagd hebbende, nam op 17 December 1630 uit naam van den hertog van Nieuwburg, als hertog van Gulik, een besluit, waarbij aan alle officieren van justitie in het hertogdom bevel gegeven werd insgelijks beslag te leggen op alle goederen, die in dat hertogdom gelegen waren en aan die abdis, aan den baron van Eynatten en aan de burgers van Roermond toebehoorden.

Dit besluit, door een verzoekschrift van den baron van Rollingen uitgelokt, was ook op het grondgebied van Dalenbroek aangeplakt en gedeeltelijk ten uitvoer gelegd geworden; het werd echter, op voorstel van den momber, den 31 December, door het hof te Roermond

in naam des Konings vernietigd, terwijl aan van Rollingen bevolen werd al de in zijne heerlijkheid opgeplakte exemplaren te doen afnemen en hetgeen hij, ten gevolge van het Guliksche besluit, ondernomen had, op verbeurte eener boete van 8000 kronen, te herstellen.

Deze vernietiging door het hof uitgesproken, verwekte nog grootere verbittering bij de regeering van Dusseldorf, die zich thans niet meer vergenoegde met beslag te leggen op de bezittingen der Gelderschen, maar dien maatregel insgelijks tot hunne personen uitstrekte. Deze staat van zaken was echter niet van langen duur want reeds op 14 April 1631 berichtte de Aartshertogin aan het hof te Roermond dat zij met den hertog van Gulik was overeengekomen alles op den vorigen voet te herstellen, aan de wederzijdsche gevangenen hunne vrijheid terug te geven, daarna de conferentie te hervatten en inmiddels alle gerechtelijke vervolgingen te schorsen.

Het plan tot het hervatten der conferentie kwam echter door de netelige krijgsomstandigheden, waarin het Overkwartier omstreeks dezen tijd gewikkeld werd, niet tot uitvoering. Toen Roermond op 6 Juni 1632 door Frederik Hendrik, prins van Oranje, veroverd was werd het hof aldaar opgeheven, zoodat de inwoners voortaan wederom, even als vroeger, aan het rechtsgebied van dat te Arnhem onderworpen waren. Daaraan wendde zich dan ook de abdis van het Munsterklooster in het volgende jaar met het verzoek om het vonnis, door het Roermondsche hof in 1630 uitgesproken, thans ten uitvoer te mogen leggen. De machtiging daartoe werd haar verleend, maar na de vertoogen door de regeering van Dusseldorf daartegen ingebracht, gaf het Arnhemsche hof bij besluit van 23 Mei 1633 zijne toestemming om de zaak voorloopig te laten rusten, opdat middelerwijl eene minnelijke schikking tusschen partijen beproefd zou kunnen worden, maar het stelde daarbij tot voorwaarde dat ook van den kant des heeren van Dalenbroek niets tegen den pachter der abdis mocht ondernomen worden.

Nadat Roermond in September 1637 door de Spaansche troepen hernomen en het hof aldaar hersteld was, werden ook de vervolgingen tegen van Rollingen met nieuwe kracht voortgezet. Adolf van Eynatten, die tot dusverre stille aanschouwer gebleven was bij de verwikkelingen waarmede men zijn tegenstander omringde, trad thans ook openlijk tegen hem in 't strijdperk. Eigenaar van de eene helft

der heerlijkheid Dalenbroek en zich misschien vleiende ook de andere helft te verkrijgen, wanneer die uit hoofde van felonie verbeurd verklaard zoude worden, wendde zich tot het hof met het verzoek om daarmede door de Geldersche leenkamer beleend te worden, hetgeen hem werd toegestaan. Toen hij zich echter in het bezit daarvan wilde stellen werd hem dit door den hertog van Gulik belet.

Dit nieuwe bedrijf van het Roermondsche hof wekte de verontwaardiging van dien hertog op, die zich tot den Spaanschen landvoogd, Ferdinand van Oostenrijk, wendde, met het gevolg dat er tot eene nieuwe conferentie besloten werd, die te Brussel zoude gehouden worden. Deze had dan ook werkelijk in de zomermaanden van 1641 plaats, maar daarin bleven de vraagpunten omtrent ressort en feudaliteit onaangeroerd, terwijl men enkel het besluit nam om, ingevolge de bestaande verdragen, twee scheidslieden en een opperscheidsman te benoemen, wien de beslissing zoude worden opgedragen.

Inmiddels was de kardinaal-infant Ferdinand van Oostenrijk op 9 November 1641 te Brussel overleden en don Francisco de Melo, marquis de la Tour de Laguna in diens plaats benoemd geworden. Deze nieuwe landvoogd, na zich de noodige inlichtingen over de zaak verschaft te hebben, bevestigde het besluit in de vermelde conferentie genomen en benoemde in September 1642 tot scheidslieden de raadsheeren a Lapide van den geheimen raad, Blisia van den gewonen raad te Luik en den doctor in de rechten Lambert Nutten. Uit dit drietal zoude de hertog van Neuburg een opperscheidsman aanwijzen en tevens twee scheidslieden benoemen, die met de twee overgeblevene de zaak in behandeling zouden nemen.

Deze hertog wraakte echter twee hunner en verlangde dat de nieuwe personen, die door den koning van Spanje benoemd zouden worden, de Duitsche taal machtig waren, omdat het grootste gedeelte der bescheiden, waarop hij zijn recht grondde, in die taal vervat waren, terwijl hij tevens er op aandrong dat de conferentie in eene neutrale stad, hetzij te Maastricht of te Aken, zoude voortgezet en ten einde gebracht worden.

Deze vordering strekte aan het hof van Gelder en aan de regeering te Brussel tot voorwendsel om het uitstellen der conferentie aan dien hertog te wijten en zich ondertusschen in het bezit der feodaliteit van het kasteel en de heerlijkheid Dalenbroek te handhaven,

waarin het hof door de voornaamste geërfden in die heerlijkheid gerugsteund werd.

Deze tegenwerpingen waren niet alleen oorzaak van het onbepaald uitstellen der conferentie, maar hadden ook vijandelijkheden en wederwraak ten gevolge, die zeer veel tot de verarming en gedeeltelijken ondergang der bewoners bijdroegen; immers wanneer de Spaansche regeering, om haar recht te handhaven, eenige contributie op de heerlijkheid legde, kon de invordering daarvan niet anders dan met militaire executie plaats hebben, en nauwelijks was dit geschied of van Guliksche zijde werden de zelfde contributiën geëischt, die insgelijks met de zelfde dwangmiddelen moesten geïnd worden.

Al deze wederwaardigheden hadden de gezondheid van Jan Frans van Rollingen geheel ondermijnd, zoodat hij in het jaar 1645 ten grave daalde. Uit zijn huwelijk met Margaretha van Dadenberg had hij twee zonen, waarvan de jongste op jeugdigen leeftijd overleden is, terwijl de oudste, Florens Hattard, hem opvolgde en het leen der heerlijkheid op 9 December 1645 te Heinsberg verhief.

Alhoewel het hof van Gelder aan de verschillende hierboven vermelde personen toegestaan had, de Geldersche eigendommen van van Rollingen voor hunne vorderingen in beslag te leggen, zoo was toch de gerechtelijke verkoop daarvan telkens verhinderd geworden. Thans echter kwam een nieuwe schuldeischer opdagen met eene vordering van 3000 kronen; het was zekere Frans Meys, schepen der stad Luxemburg, die voor gemelde som in 1628 ten behoeve van Jan Frans van Rollingen borg gebleven was en bij wanbetaling van deze dit bedrag had moeten vereffenen. Reeds in 1641 had deze schepen bij den grooten raad van Mechelen een vonnis verkregen, waardoor van Rollingen tot de teruggave dezer som met de interesten sedert 1628 en in de kosten van het geding was veroordeeld. Nadat genoemde Meys van het Geldersche hof de vergunning bekomen had om dit vonnis op het Geldersche gebied ten uitvoer te mogen leggen en tot den verkoop over te gaan, had deze in de maand Mei 1649 plaats gegrepen, niettegenstaande de herhaalde bezwaren, die èn door van Rollingen èn door Wolfgang Willem, als hertog van Gulik, daartegen ingebracht werden.

Het aan van Rollingen toebehoorende derde gedeelte in de heerlijkheid Elmpt werd bij dezen verkoop toegewezen aan Stephaan van

Geloes, heer te Lobos en te Elmpt; de halve pachthof te Vlodrop aan Vyth Willems, rentmeester van het huis Elsen; de helft der tienden van den pachthof genaamd Puitlinkshof te Linne aan Willem van den Bosch, schepen en koster aldaar, terwijl 18 morgen akkerland te Vlodrop en de helft van eene erfpacht van twaalf malder rogge en twaalf malder haver, gevestigd op den pachthof der familie Spee te Roer onder Roermond aan gemelden Frans Meys verbleven.

Reeds op 4 Juni daarna bekrachtigde het hof dezen verkoop en gaf aan de verschillende gerichten bevel tot de overdracht der gemelde goederen aan de koopers over te gaan en hen in het ongestoorde bezit daarvan te stellen. Het bedrag, dat voor deze goederen besteed werd, is ons onbekend gebleven, even als de verdeeling daarvan onder de schuldeischers; de vordering van Frans Meys had echter daaruit niet ten volle vereffend kunnen worden, zoo als blijkt uit eene overeenkomst, die zijne erfgenamen, op 12 November 1659, met Florens Hattard van Rollingen sloten, waarbij de zaak tot beider genoegen werd afgedaan.

Het was omstreeks dezen tijd dat de Spaansche regeering te Brussel er op bedacht was de zoogenaamde vrije heerlijkheden *(terres franches)*, die, hetzij binnen de grenzen van het overkwartier van Gelderland of wel daarbuiten gelegen waren, nader aan dat kwartier te verbinden en tot de kosten van 's Konings leger te doen bijdragen.

De heerlijkheid Dalenbroek, als behoorende tot die „terres franches", had tot dusverre nooit eenige contributie aan Spanje moeten opbrengen, tot dat in het jaar 1648 de troepen van den hertog van Lotharingen en in 1653 die onder het bevel van den prins van Condé derwaarts gezonden werden, om daarin hun onderhoud te bekomen. Deze soldaten dwongen de inwoners hun dagelijks een onbepaald aantal rations haver, hooi en stroo te verschaffen, terwijl zij daarenboven nog een bedrag in geld vorderden, dat soms tot 30 kroonen in de maand beliep.

Alhoewel de Guliksche troepen deze vorderingen zooveel mogelijk trachtten te beletten, waren zij echter niet altijd daartoe in staat, uit hoofde van de nabijheid der stad Roermond, waarin zich steeds een groot Spaansch garnizoen bevond. Er hadden dan ook soms hevige botsingen tusschen de wederzijdsche troepen plaats, waardoor

de inwoners het meest te lijden hadden; deze toestand bleef tot het jaar 1671 voortduren, toen de graaf van Monterey, tijdelijk landvoogd der Spaansche Nederlanden, bij besluit van 29 Augustus van dat jaar, deze ongeregeldheden deed ophouden en de bijdrage door de dorpen Maasniel en Herten te leveren op zestien rations per dag stelde.

Bij een nader besluit van dien landvoogd gaf hij, op herhaald verlangen van den Gulikschen vorst, zijne toestemming tot eene nieuwe conferentie in de stad Brussel te houden, waartoe de Spaansche regeering drie en de Guliksche twee scheidsrechters zouden benoemen, terwijl de laatste regeering dan een opperscheidsrechter uit de drie eersten zoude kiezen. Reeds in dat besluit benoemde hij daartoe Jan Baptiste Bierens, kanunnik, aartspriester, vice-proost en officiaal te Aken, de licentiaat Vaes, pensionnaris van Maastricht en Claude Ernest de la Montagne, schout van wege den prins bisschop van Luik in laatstgemelde stad. Als voorwaarden tot het houden dier conferentie bepaalde de landvoogd dat de Koning de feodaliteit zoowel van het slot als van de heerlijkheid zou blijven bezitten, tot dat door de conferentie daaromtrent anders zoude beslist wezen; over de dorpen Maasniel en Herten en de daartoe behoorende gehuchten, als zijnde niet afhankelijk van het slot en de heerlijkheid, zou de Koning de souvereiniteit behouden, zoodat daarover in de conferentie niet gehandeld mocht worden, terwijl hij tevens in dat besluit aan het hof van Gelder last gaf in die dorpen de jurisdictie en souvereiniteit uit te oefenen, doch daarbij met gematigdheid en omzichtigheid te werk te gaan.

De hertog van Neuburg, wien de graaf van Monterey het bovengemeld besluit had medegedeeld, berichtte bij een schrijven van 15 November van hetzelfde jaar dat, alhoewel hij altijd geneigd geweest was de zaak in der minne geregeld te zien en ook de conferentie vurig verlangd had, hij echter de nadeelige voorwaarden, in het vermelde besluit vervat, niet kon aannemen; dat de concordaten tusschen beide landen uitdrukkelijk voorschreven dat gedeputeerden van weerszijden in loco tertio namelijk te Maastricht of te Aken moesten vergaderen. Ook kon hij volstrekt niet toegeven de feodaliteit en souvereiniteit van het slot in handen des konings te laten, terwijl hetgeen in betrekking tot de dorpen Maasniel, Herten en de daartoe

behoorende gehuchten in het besluit vermeld was, niet strookte met hetgeen daaromtrent in de conferentie te Aken besproken was.

Inmiddels bleef men de heerlijkheid van Spaansche zijde met inkwartieringen belasten, en daar de menigvuldige vertoogen, van den hertog van Neuburg daartegen vruchteloos bleken te zijn, berichtte hij op 2 Mei 1674 aan den graaf van Monterey, dat voor het geval daaraan geen paal en perk gesteld werd, hij zich gedwongen achtte, ter bescherming zijner onderdanen geschikte middelen ter hand te nemen. Dit had ten gevolge dat de landvoogd aan 's konings intendant in het Overkwartier van Gelderland bevel gaf geene verdere vorderingen in te stellen.

De baron Adolf van Eynatten, die zooals hierboven reeds gemeld is, in 1639 van het hof van Gelder de beleening der heerlijkheid als leen van den hertog van Gelderland had verworven, had in hetzelfde jaar tevens een geding tegen Jan Frans van Rollingen vóór dat hof aanhangig gemaakt in betrekking tot de afrekening wegens de hem toekomende helft in de opbrengst der heerlijkheid en de deswegens verschuldigde achterstallen. Na het overlijden van genoemden Jan Frans had Frans Wynand, zoon van Adolf van Eynatten deze vordering op nieuw tegen de weduwe en haren zoon Florens Hattard van Rollingen voor het hof gebracht, dat hem zijnen eisch had toegewezen. Het vonnis was echter tot het jaar 1674 zonder gevolg gebleven, maar thans verzocht van Eynatten dit ten uitvoer te mogen leggen, hetgeen hem werd toehestaan. De hertog van Neuburg drong echter bij den landvoogd er op aan om deze tenuitvoerlegging te verdagen, tot dat eene beslissing door de conferentie, die hij zoo lang en zoo vurig gewenscht had, zoude genomen zijn. Ook don Emanuel de Lyra, ambassadeur des konings van Spanje te 's Gravenhage, schreef op 6 September 1674 aan den graaf van Monterey om aan het hof van Gelder te verbieden voorloopig iets tegen den heer van Dalenbroek te ondernemen en van alle vorderingen daarvan af te zien tot dat het geschil door eene conferentie zoude geregeld zijn, die echter thans, wegens ernstige verwikkelingen, niet kon gehouden worden.

Immers, nadat in het jaar 1672 de Fransche koning Lodewijk XIV aan de republiek der Vereenigde Nederlanden den oorlog verklaard had en met een machtig leger over den Rijn getrokken was, had de

koning van Spanje in het volgende jaar openlijk de zijde der Republiek gekozen.

Gedurende dezen oorlog, die met den vrede in 1678 te Nijmegen gesloten, eindigde, hadden de ingezetenen en de geërfden der heerlijkheid veel te lijden, niet alleen door de nadering der Fransche legers, maar ook van de hulpbenden van den koning van Spanje, terwijl zij daarenboven verplicht waren geworden met de ingezetenen van het ambt Wassenberg geldelijke bijdragen aan het land van Gulik op te brengen. Zij stelden toen alle mogelijke pogingen in het werk om de heerlijkheid onder de bescherming van Zijne katholieke Majesteit te stellen. Daartoe hadden zij zich op 26 Augustus 1679 tot den graaf van Monterey gewend met het verzoek om commissarissen uit de rekenkamer van Roermond aan te wijzen, waarmede zij over deze aangelegenheid en over de jaarlijksche bijdrage deswegens aan den Koning te betalen, zouden kunnen onderhandelen. Zij gaven daarbij te kennen dat de voorgenomene conferentie alsdan achterwege kon blijven en groote kosten gespaard worden, aangezien zij insgelijks zich met den hertog van Gulik zouden trachten te verstaan.

Naar het schijnt strookte dit plan niet met de zienswijze van het hof van Gelder, zoodat daaraan ook geen gevolg gegeven werd.

Inmiddels was de hertog de Villa Hermosa, den graaf van Monterey als tijdelijken landvoogd der Spaansche Nederlanden opgevolgd. Deze gaf onmiddellijk bevel aan Maasniel en Herten om de zestien rations per dag, waarop deze dorpen door zijnen voorganger geschat waren en die een jaarlijksch bedrag van 2655 gulden uitmaakten, ten spoedigste te voldoen, onder bedreiging met militaire executie; op een vertoog van den hertog van Neuburg tegen deze vordering en waarin hij nogmaals op eene conferentie aandrong, gaf de landvoogd hem te kennen dat dit laatste alleen kon geschieden onder de uitdrukkelijke voorwaarden, die door zijnen voorganger gesteld en hem medegedeeld waren.

Zonder een nader antwoord van de Guliksche zijde af te wachten, zond de landvoogd op 22 Juli 1680 vijf honderd man van het garnizoen van Stevensweert naar Maasniel en Herten tot opvordering van de vermelde achterstallige rations; deze soldaten, na groote verwoestingen in beide dorpen te hebben aangericht, maakten zich op eene

gewelddadige wijze meester van meer dan 50 paarden en koebeesten en meer dan 1000 schapen, die door hen naar hunne garnizoensplaatsen gevoerd werden en kort daarna door de eigenaars voor eene som van 2000 kroonen moesten teruggekocht worden. Ook de heer van Dalenbroek bleef daarbij niet ongemoeid, want zij namen al het graan van zijne tienden afkomstig in beslag, dat zij deden dorschen en naar Roermond voeren.

Op het bericht van deze daad van ruw geweld zond de hertog van Neuburg op 6 Augustus 1680 zijnen raad en auditeur-generaal van oorlog, Esel, naar Brussel, maar toen deze zending zonder eenige vrucht bleef, wendde hij zich tot den keizer, die door den markies de Grana, zijn ambassadeur bij het hof van Spanje, bij den koning deed aandringen om de ondernemingen van den landvoogd tegen de de inwoners der heerlijkheid, te doen ophouden.

Kort daarna en wel in de maand October van hetzelfde jaar 1680 werd de hertog de Villa Hermosa door den koning teruggeroepen en door Alexander Farnèse, prins van Parma vervangen. Zoodra deze te Brussel was aangekomen, beijverden de geërfden en inwoners der heerlijkheid zich nogmaals om door zijne tusschenkomst eene overeenkomst met den koning te verkrijgen, waardoor zij van de rations en van de gewelddadigheden, waarmede de invordering daarvan gepaard ging, tegen betaling van eene matige jaarlijksche bijdrage, bevrijd zoude worden. De nieuwe landvoogd, in aanmerking nemende de groote ellende waarin deze belanghebbenden sedert vele jaren geraakt waren en geneigd om aan hunne redelijke eischen te gemoet te komen, benoemde Jacob van Gutschoven, kanselier bij het hof te Roermond en Bierens, raad en rekenmeester aldaar, ten einde daaromtrent met die belanghebbenden in onderhandeling te treden. Reeds op 26 Januari 1681 vergaderden deze laatsten tot het bovengemelde doel en boden eene jaarlijksche bijdrage aan van 500 pattacons; dit aanbod werd echter van de hand gewezen, maar toen in eene tweede vergadering, drie dagen later, dit aanbod tot 600 pattacons werd opgevoerd, stelden kanselier en rekenmeester zich daarmede tevreden en gaven verslag van hunne bemoeiingen aan den landvoogd, die op 28 Februari daarna de geslotene overeenkomst bekrachtigde. Dit bedrag

werd in 1693 tot op 400 pattacons verminderd en is steeds daarop gebleven.

Het jaar 1681 verliep met sollicitatiën, die door den markies de Grana, keizerlijken ambassadeur en door Rougemont, agent van den hertog van Neuburg, tot het hervatten der conferentie, aan het hof van Madrid werden ingesteld. Reeds had genoemde hertog de scheidsrechters benoemd en den opperscheidsrechter aangewezen, maar de stad Antwerpen tot het houden der vergaderingen voorgesteld en vooral er op aangedrongen dat de zaken in de heerlijkheid in hunnen primitieven staat zouden gebracht worden, zoo als die zich tijdens de eerste conferentie in 1630 bevonden, tot dat eene beslissing der nieuwe conferentie zoude gevallen zijn.

Maar de prins van Parma wilde hoegenaamd niets loslaten van de voorwaarden, die daaromtrent door de besluiten van den graaf van Monterey in 1672 en van den hertog de Villa Hermosa in 1680 waren vastgesteld en gaf slechts toestemming de vergaderingen, in plaats van te Brussel, te Antwerpen te houden. Onderhandelingen hierover duurden tot in het jaar 1685, toen het tusschen beide regeeringen tot eene openbare breuk dreigde te komen.

De Guliksche vorst, al deze tegenkantingen en uitvluchten eindelijk moede, gaf in den aanvang van dat jaar last het grootste gedeelte zijner troepen, in garnizoen te Gulik, onder het bevel van den kolonel Labre naar het ambt Wassenberg te doen oprukken en daar ter plaatse daarenboven nog zoo vele gewapende boeren *(landtschützen)* bij elkander te doen komen, als die kolonel noodig zoude achten om de Spaansche troepen, die naar de heerlijkheid gezonden mochten worden, daaruit te verwijderen.

De heer van Dalenbroek, van de aanwezigheid dezer troepen partij wenschende te trekken, gebruikte deze om verschillende lasten op zijne onderdanen in de dorpen Maasniel en Herten te leggen en hen, die zich tot het voldoen daarvan onwillig betoonden met militaire executie te dwingen. Ook deed hij verscheidene bevelen, die door den hertog van Gulik, tot handhaving zijner rechten op de heerlijkheid uitgevaardigd waren, in beide dorpen ten uitvoer leggen.

Dit had ten gevolge dat de landvoogd Don Francisco de Augusto, markies de Castanaga, op 25 Januari 1688 een schrijven aan het hof van Gelder richtte, dat hier letterlijk volgt:

„ Messieurs, estant informé que le sieur de Dalenbroek aurait „ dressé exécution dans les terres franches de Maesniel et Herten au „ pays et duché de Gueldres, et ayant considéré l'importance et con- „ séquence de cette matière le dict de Dalenbroeck s'émancipant à „ procurer ces sortes d'exécutions du ducq de Juiliers dans le dessein „ de rendre lesdits villages dépendans du chasteau et seigneurie dudit „ Dalenbroeck, et qu'il ne convient nullement au service de Sa Ma- „ jesté de dissimuler cet attentat, nous vous faisons la présente afin „ que le conseiller et mambour du conseil de la dite province ait à „ résumer le procès y intenté contre le seigneur de Dalenbroeck et „ l'exécution des cassations décernez contre luy ou son feu père et „ que vous permettiez aux autres intéressez de poursuivre pareillo- „ ment leurs droits et exécutions à la charge comme il appartiendra „ en justice, vous ordonnant aussi de nous advertir l'estat, mérites „ et consistance desdites causes en déans huict jours de la recepte „ de ceste, et en outre que le dit conseiller Mambour agisse à cas- „ sation de l'exécution que le dit sieur de Dalenbroeck vient de faire „ à charge des dits villages, faisant saisir les autres biens qu'il peut „ avoir sous la domination de Sa Majesté *et même sa personne s'il „ se peut*, vous enchargeant aussy d'examiner s'il n'y aurait pas „ matière d'agir à faire tomber les dites terres en commisse, comme „ tenues en fief de Sa Majesté et ce pour la félonie et excès com- „ mises par ledit seigneur de Dalenbroeck son vassal. A tant Mes- „ sieurs, Dieu vous ait en sa saincte garde. De Bruxelles le 25 de „ l'an 1688, (était paraphé) Blon Vt. (signé) le Marquis de Gastanaga, „ B. Galvan."

Dit was de gevoeligste slag, die aan Florens Hattard van Rollingen toegebracht kon worden en dien hij niet meer te boven zou komen, daar zijn hooge ouderdom hem alle energie had doen verliezen, terwijl ook de aanhoudende harrewarrerijen, die hij had moeten verduren, de bovenmatige kosten, die hij tot handhaving van zijne vermeende rechten had moeten aanwenden en de teleurstellingen daarbij ondervonden, zijne gezondheid ondermijnd en hem in eenen zwaren schuldenlast gedompeld hadden.

Krachtens het boven aangehaald besluit deden zijne schuldeischers de hem toebehoorende helft in de Dalenbroeksche goederen gerechtelijk te koop stellen, terwijl het hof van Gelder den lijfsdwang tegen

hem uitsprak. Dientengevolge moest hij in stilte en in allerijl zijn slot verlaten en zich naar Maastricht begeven, alwaar hij in 1694 van verdriet gestorven is.

Florens Hattard van Rollingen was volgens huwelijkscontract van 8 December 1649 gehuwd met Jenne Marie van Grobbendonk; zij was de dochter van Antonie Schets graaf van Grobbendonk, vrijheer van Wesemael, erfmaarschalk van het hertogdom Brabant, heer van Dorbuy, Heest, Tilburg, enz., kolonel in dienst des konings van Spanje en oud-gouverneur van 's Hertogenbosch (1) in zijn huwelijk met Maria, gravin van Malsen.

Uit zijn huwelijk had hij twee kinderen, als:

1° Jan Ernest van Rollingen, waarvan nader.

2° Charlotte Hiacinthe van Rollingen, die in 1679 in het huwelijk trad met Gerard Assuer baron van Horion. Zij stierf in 1681 zonder kinderen na te laten en werd in de kerk van St. Remi te Luik begraven. Uit het huwelijkscontract, dat op 8 September 1679 tusschen beide werd opgemaakt zien wij dat Jenne Marie van Grobbendonk toen overleden was, aangezien Florens Hattard daarin met zijne tweede vrouw Anna Maria Hindersum, verschijnt.

De Dalenbroeksche goederen werden bij den verkoop aan Frans Wijnand van Eynatten, den voornaamsten schuldeischer daarvan, toegewezen, niettegenstaande Jan Ernest van Rollingen bezwaar tegen dien verkoop inbracht.

Dit bezwaar was gegrond op de omstandigheid dat zijn vader tijdens dien verkoop niet meer eigenaar maar slechts vruchtgebruiker van die goederen was; immers bij diens bovengemeld huwelijkscontract was bepaald geworden dat voor het geval uit dit huwelijk een zoon geboren zoude worden, deze, na het overlijden van een der beide echtgenooten, onmiddellijk den eigendom der heerlijkheid zoude verkrijgen, zoodra de overblijvende echtgenoot in een tweede huwelijk zoude treden, terwijl die laatste dan alleen het vruchtgebruik zoude blijven behouden. Het hof van Gelder was echter van een ander gevoelen en verklaarde bij een vonnis van 5 Augustus 1689 dat de voorgenomen verkoop voortgang zoude hebben met vrijlating aan

(1) Hij was gouverneur van 's Hertogenbosch tijdens de belegering van Frederik Hendrik.

Jan Ernest van Rollingen om zijne vermeende rechten na den dood zijns vaders te doen gelden.

Zoodra deze dan ook overleden was, stelde hij een eisch tot teruggave in, maar daarover ontstond een langdurig proces, dat eerst voor het hof van Gelder en daarna voor den grooten raad van Mechelen gebracht werd.

Tijdens de behandeling van dit proces te Mechelen, had eene gebeurtenis plaats, die den verderen voortgang daarvan deed staken. Karel II, koning van Spanje, was op 1 November 1700, zonder kinderen na te laten, overleden en had bij testament Filips van Anjou, kleinzoon van den Franschen koning Lodewijk XIV, tot zijn opvolger aangewezen. Hierdoor ontstond een oorlog tusschen dezen laatsten vorst en keizer Leopold I van Oostenrijk, die op den opengevallen troon, ten voordeele van zijn tweedon zoon, den aartshertog Karel, aanspraak maakte.

Reeds in den aanvang van dezen oorlog, in de geschiedenis onder den naam van Spaanschen successie-oorlog bekend, had keizer Leopold zich met de republiek der Vereenigde Nederlanden verbonden, die op 15 Mei 1702 den oorlog aan Frankrijk en Spanje verklaarde en kort daarna de steden Venlo en Roermond bemachtigde, waarvan zij in het bezit bleef tot dat in 1716 uitvoering aan het te Antwerpen gesloten barrière-tractaat gegeven werd.

Het was door de bemiddeling van gedeputeerden der Staten-Generaal dier republiek, dat er eindelijk op 13 Juli 1707 tusschen de beide procesvoerende partijen eene overeenkomst tot stand kwam, waardoor een einde gemaakt werd aan de processen, die gedurende meer dan 80 jaren hunne familiën in vijandschap hadden gebracht en een schat gelds gekost hadden.

Bij deze overeenkomst was bepaald dat Jan Filips, zoon van den inmiddels overleden Frans Wynand baron van Eynatten de vrijheerlijkheden Maasniel, Leeuwen, Asenrade, Herten, Merum en Ool in eigendom zoude verkrijgen met de daartoe behoorende hooge, middelbare en lage jurisdictiën, de jacht, boeten, diensten, gebod en verbod, de collatie van alle beneficiën en officiën, de accijnsen, cijnsen, kapoenen en kippen, tienden, molen te Merum, de Leeuwerhorsten, de heerenbeemden en de grienden met alle nog bestaande keurmeden, erfpachten en de visscherij te Ool.

Jan Ernest van Rollingen zoude dan alleen het huis of slot van Dalenbroek behouden met de daartoe behoorende en onder het dorp Herkenbosch gelegene landerijen, bosch, weiden en beemden, zooals ook de jacht aldaar en de visscherij in de Roer.

Daarenboven was bepaald dat van Eynatten, aan van Rollingen wegens de helft in die heerlijkheden, die hem afgestaan waren, binnen het tijdsverloop van achttien maanden, eene som van 20000 pattacons, Spaansche munt, zoude uitkeeren en indien deze uitkeering niet op den bepaalden tijd geschiedde, het aan van Rollingen zoude vrijstaan, door betaling van een gelijk bedrag aan van Eynatten, eigenaar der geheele heerlijkheid te worden.

Deze overeenkomst werd door de staten der Vereenigde Nederlanden op 24 Augustus van het zelfde jaar goedgekeurd, terwijl de goedkeuring daarvan door den Palatijnschen keurvorst eerst op 6 Februari 1710, onder voorbehoud zijner rechten, volgde.

Toen, na het verstrijken van den bepaalden termijn, noch de een noch de ander bij machte was zich dit bedrag te kunnen verschaffen, spoorde van Rollingen zijn zwager, den baron van Horion, aan, om de 20000 pattacons aan van Eynatten te voldoen en alzoo eigenaar van diens helft te worden. Dewijl deze zich daartoe genegen toonde, stond van Rollingen hem insgelijks zijne helft af, onder de voorwaarde het geheel, mits teruggave der verschotene gelden, binnen twee jaren te mogen terugkoopen en tot aan dien terugkoop eene jaarrente ten bedrage van 900 pattacons van zijn zwager te ontvangen. Nadat Johan Filips van Eynatten op 29 Januari 1712 tot de bedoelde overdracht een octrooi van het hof van Gelder verworven had, werd zij op 6 Juni daaraanvolgende ten overstaan der schepenbank van Maasniel voltrokken.

De baron van Horion bleef de heerlijkheid slechts gedurende twee jaren bezitten, toen zij door van Rollingen werd ingelost, die haar op 20 Juli 1715, ten overstaan van stadhouder en leenmannen van het Overkwartier in leen verhief. Eenigen tijd te voren, en wel ingevolge contract van 16 Februari 1715, was hij met Maria Albertina gravin van Berlo-Quabecq in het huwelijk getreden maar overleed reeds op 28 Juli van het volgende jaar op zijn kasteel Dalenbroek; zijn stoffelijk overschot naar Roermond overgebracht, werd aldaar in het midden van het koor der Karthuizers-kerk begraven.

Zijn naaste bloedverwant, Lotharius Frederik van Rollingen, erfmaarschalk van Luxemburg, groot stalmeester en geheimraad van den keurvorst van Mentz en commandant van diens garde te paard, kwam naar het Overkwartier met het doel om de erfenis van zijn neef te aanvaarden, maar hij geraakte daarover in proces met diens weduwe, die haar recht grondde op het bovenvermeld huwelijkscontract, waardoor haar echtgenoot haar den vollen eigendom van zijne bezittingen geschonken had, voor 't geval hij, zonder kinderen na te laten, vóór haar zou komen te overlijden.

Lotharius Frederik van Rollingen beweerde daarentegen dat hij, als laatste afstammeling der van Rollingen, na het overlijden van Jan Ernest, de éénige was op wien het leen kon overgaan, terwijl hij tevens beweerde twee zesde gedeelten in de heerlijkheid in vollen eigendom te bezitten, hetgeen ook waarlijk het geval was. Immers in den aanvang van dit hoofdstuk is reeds gemeld dat Jan Frans van Rollingen twee broeders had, die met hem de eene helft der heerlijkheid van hunne ouders geërfd hadden.

Deze broeders, waarvan het volgende lijstje de afstammelingen aanwijst, die op het oogenblik van het overlijden van Jan Ernest van Rollingen in de rechten hunner voorouders getreden waren, noemden zich:

Otto Hattard van Rollingen gehuwd met de barones van Broekhoven.

Claude Marie van Rollingen gehuwd met Jan Engelbert baron van Seraing.

Alexander baron van Seraing.

Florens van Rollingen gehuwd met Anna Margaretha de Fels of Rochette.

Frans Ernest van Rollingen gehuwd met Alexandrine barones van Harfleur.

Lotharius Frederik van Rollingen.

De beide laatsten bezaten alzoo ieder een derde gedeelte in de helft der heerlijkheid, maar Alexander baron van Seraing, heer van Hollogne en kapitein in dienst van den keurvorst van Mentz schonk het zijne, bij akte van 17 September 1716, aan Lotharius Frederik van Rollingen uit dankbaarheid voor de uitstekende diensten, die deze hem, door zijn invloed bij dien keurvorst, bewezen had.

Gedurende den loop van het proces had de weduwe van Jan Ernest van Rollingen een tweede huwelijk aangegaan met Johan Conrad Godfried baron van Redinchoven op Millendorf, Werstein, enz. heer van Etzelbach, enz. en het was door de bemoeiingen van dezen laatste dat er op 23 Mei 1718 tusschen partijen een vergelijk tot stand kwam, waarbij de echtgenoote van den baron van Redinchoven de geheele heerlijkheid aan Frederik Lotharius onder het voorbehoud van het vruchtgebruik, gedurende haar leven, van het slot Dalenbroek en de daarbij, onder het dorp Herkenbosch, gelegene gronden, en daarenboven eene uitkeering ten bedrage van 16000 Rijnsche guldens, afstond.

Alvorens verder te gaan, moeten wij eenige gebeurtenissen vermelden, die gedurende den Spaanschen successie-oorlog, waarvan wij het ontstaan hierboven gemeld hebben, waren voorgevallen.

Na den dood van keizer Leopold I (5 Mei 1705) werd hij door zijn zoon Joseph I opgevolgd, die op 17 April 1711 overleed. Daar toen de broeder van dezen laatste, de pretendent der Spaansche kroon, onder den naam van Karel VI, den keizerlijken troon besteeg en de Oostenrijksche erflanden kreeg, kwam er in den loop der zaken eene geheel andere wending; had men vroeger bedenkingen geopperd tegen eene mogelijke vereeniging van Spanje en Frankrijk, zoo ontstond thans de vrees dat de macht des keizers door zijne uitgebreide landen het evenwicht van Europa evenzeer zou verstoren. Eene toenadering greep weldra plaats tusschen Frankrijk en Engeland, en de laatste mogendheid verliet openlijk het verbond toen het Whig-ministerie door een Tory-ministerie vervangen was geworden. Dit was oorzaak dat de Staten der Vereenigde Nederlanden en de overige bondgenooten van den Keizer, genoodzaakt waren den vrede te sluiten, die dan ook den 11den April 1713 te Utrecht tot stand kwam.

Bij dit vredesverdrag behield de kleinzoon van Lodewijk XIV Spanje en zijne overzeesche bezittingen, terwijl de Spaansche Nederlanden aan keizer Karel VI zouden overgedragen worden, met uitzondering van een gedeelte van het Overkwartier van Gelderland, dat aan den koning van Pruisen in vollen eigendom afgestaan werd.

Dit gedeelte bestond uit de plaatsen Gelder, Stralen, Wachtendonk,

Middelaar, Walbeek, Arcen, Afferden, Well, Ray en klein Kevelaar, voorts het ambt Kriekenbeek en het land van Kessel, met alle daartoe behoorende landen, met uitzondering van Erkelens.

Keizer Karel VI weigerde echter dit verdrag te onderteekenen en zette den oorlog tegen Frankrijk in Duitschland voort tot dat ook hij op 6 Maart 1714 te Rastadt, op den voet van het Utrechtsche verdrag, vrede sloot, waardoor aan den bloedigen Spaanschen successie-oorlog een einde gemaakt werd.

In het zelfde jaar 1714 werden er te Antwerpen tusschen den Keizer en de Vereenigde Provinciën onderhandelingen geopend, die op 15 November 1715 het zoogenaamde Barrière-traktaat te weeg brachten. Bij dit traktaat stond de Keizer aan de Vereenigde Provinciën een ander gedeelte van het Overkwartier af, bestaande uit de stad Venlo en het daartoe behoorende fort St. Michiel, het fort Stevensweert en het ambt Montfort, dat — met uitzondering der dorpen Swalmen en Elmpt, die hij zich voorbehield — de kleine steden Echt en Nieuwstad en de dorpen Ohe en Laak, Roosteren, Maasbracht, Beesel, Belfeld, Vlodrop, Posterholt, St. Odiliënberg, Linne en Montfort bevatte.

Over Erkelens, dat bij den Utrechtschen vrede voorbehouden was, en van alle zijden door het Guliksche gebied was ingesloten, had de Keizer reeds vroeger beschikt. Immers in den aanvang van het jaar 1711 waren zijne gevolmachtigden met die van zijn oom den Palatijnschen keurvorst Jan Willem te Frankfort aan den Main, in onderhandeling getreden over den afstand en de ruiling van eenige hunner bezittingen in verschillende landen gelegen. Dit had een traktaat ten gevolge, dat op 29 December van het zelfde jaar gesloten, op 10 Januari daarna door den Palatijnschen keurvorst en den 12den door den Keizer bekrachtigd werd (1).

Door dit traktaat stond de Keizer, Erkelens, Viersen, Over- en Nedercruchten aan den Palatijnschen keurvorst af, die hem daarentegen zijne in den Napelschen staat gelegene heerlijkheden Rocca, Guglielma en Doganella benevens zijne rechten op Dulkenswaard en zijne aanspraken op Souvereine jurisdictie van het slot en de heerlijkheid Dalenbroek overdroeg. *(Nec non pretensam hucusque in*

---

(1) Zie bijlage N° 9 en 10.

ditione Dalenbroek supremam jurisdictionem territorialem omnimodo transfert).

Aangezien echter Viersen door de troepen van den koning van Pruisen, Over- en Nedercruchten door die van de Republiek bezet waren, en noch de een noch de andere die wilden prijs geven, wees de Keizer aan den Keurvorst, bij eene overeenkomst van 8 Mei 1715, eene schadevergoeding aan ten bedrage van 11428 ducaten, die op Napels gevestigd waren, terwijl voor het overige het bovengemeld traktaat gehandhaafd zou blijven; het duurde echter nog tot 1 Mei 1719 eer het ten uitvoer gelegd kon worden.

Zoo was dan ook nu het conflict over de souvereiniteit der heerlijkheid, dat omstreeks 1630 tusschen de vorsten van Gelder en Gulik ontstond, na bijna eene eeuw geduurd te hebben, door het tot stand komen van deze traktaten, geëindigd.

Nadat het hierboven gemeld vergelijk tusschen Lotharius Frederik van Rollingen en de echtgenoote van Redinchoven op 27 Mei 1718 door het hof van Gelder bekrachtigd was geworden, kon de inbezitneming der heerlijkheid door den eerstgenoemden plaats hebben; dit geschiedde reeds den volgenden dag. François Gaspard van Hemselrode, stadhouder der leenen, Johan van Aefferden en Johan Balthasar van Wevelinchoven, leenmannen, vergezeld door den griffier J. de Wagener begaven zich daartoe naar Ool, alwaar de eerste inbezitstelling zou plaats hebben. In eene vergadering, samengesteld uit de schepenen Jacob Thyssen, Hendrik Vogels, Hendrik Boelmondt, Peter Bongarts en den secretaris Goswinus Geelen gaf de griffier voorlezing van alle akten, die op de overdracht der heerlijkheid aan Lotharius Frederik betrekking hadden, terwijl de stadhouder vervolgens de schepenen van hunnen eed aan de vroegere heeren afgelegd, ontsloeg, en hen daarna den eed ten behoeve van den nieuwen heer afnam. Zoodra dit was afgeloopen, begaven de bovengemelde personen zich naar Maasniel, alwaar de ceremoniën herhaald werden in eene openbare vergadering der volgende schepenen, als: Willem van der Holt, Johan Baeckhoven, Hendrik Schrijvers, Jacob Claessen, Martinus Verstegen en Joannes Beeck.

Op het verzoek van Lotharius Frederik verleende het hof van Gelder hem op 28 Juni van het volgende jaar een octrooi om zijne heerlijkheid met eene som van 20000 pattacons te mogen

belasten, ten einde daaruit de uitkeering aan de echtgenoote van Redinchoven, ingevolge het vergelijk, te doen. Op denzelfden dag bekwam hij een tweede octrooi om over zijne heerlijkheid bij gifte onder de levenden, bij verkoop of bij testament te mogen beschikken.

Uit dit laatste octrooi zou men kunnen afleiden dat hij niet genegen scheen de heerlijkheid langen tijd te bezitten, hetgeen ook bleek uit de onderhandelingen, die hij onmiddelijk daarna aanknoopte om haar aan den keizer over te dragen; hij had daartoe met den prins Eugenius van Savoie, die inmiddels tot landvoogd van 's keizers Nederlanden was benoemd, eene briefwisseling gevoerd, maar het schijnt dat omstandigheden, die onbekend gebleven zijn, het sluiten van deze overdracht belet hebben.

Hij had zich intusschen spoedig de middelen weten te verschaffen om aan zijne verplichtingen, voortvloeiende uit het meergemeld vergelijk van 23 Mei, te voldoen, want reeds op 4 October 1719 gaf Maria Albertina, geboren barones van Berlo, daartoe bijgestaan door haren tweeden echtgenoot Jan Conrard Godfried baron van Redinchoven, kwijting van het bedrag van 16000 Rijnsche gulden dat door haar ontvangen was.

Alhoewel Lotharius Frederik van Rollingen reeds op 26 Augustus 1716 zijne heerlijkheid Dalenbroek, ten overstaan van stadhouder en leenmannen van het Overkwartier van Gelderland in leen verheven had, zoo werd hij toch vier jaren later door het leenhof van Heinsberg genoodzaakt het leen ook aldaar te verheffen, hetgeen namens hem op 19 November 1720 door Joannes Albertus Floss, licentiaat in de beide rechten, geschiedde.

Reeds in het jaar 1718 was van Rollingen naar Mentz teruggekeerd ten einde zijne hooge ambten bij den keurvorst wederom op te vatten; bij eene akte gedagteekend uit die stad op 8 Augustus van het vermelde jaar, stelde hij Matthias Martinus Kroonenbroek, licentiaat in de rechten en schepen van Roermond tot zijnen stadhouder aan en benoemde hem in October daaraanvolgende insgelijks tot zijnen schout, terwijl hij hem tevens eene instructie deed toekomen om de heerlijkheid gedurende zijne afwezigheid te bestieren en hare belangen, naar zijn beste vermogen, te bevorderen.

De reden van zijn spoedig verlaten zijner heerlijkheid mag ook ten deele toegeschreven worden aan de omstandigheid dat hij het

slot niet ter zijner beschikking had, immers zooals hierboven reeds is aangetoond moet dit levenslang in vruchtgebruik blijven van de bovengemelde douairière van Jan Ernest de Raville.

Wanneer deze douairière gestorven is hebben wij niet kunnen opsporen, maar in Mei 1727 vertoefde Lotharius Frederik op het slot, zoodat zij hoogst waarschijnlijk toen overleden was, hetgeen ons nog te zekerder toeschijnt, doordien hij in Augustus van hetzelfde jaar dat slot met de heerlijkheid aan den baron Frederik Victor de Meer in eigendom overdroeg, zooals in het volgende hoofdstuk nader zal worden aangetoond.

§ V. De vrijheeren van Dalenbroek uit het geslacht van de Meer.

de Meer: Een schild van zilver, beladen met zes faassen van keel. (1)

Het was op 5 Augustus 1727 dat Lotharius Frederik, vrijheer van Rollingen, heer van Lijstadt, Oostham, Quaetmechelen, Beverlo, Beringen, Heusden (2), Keurich, Dalenbroek enz., opperstalmeester, geheimraad en burggraaf van den keurvorst van Mentz, commandant van zijne garde te paard, zijne vrijheerlijkheid Dalenbroek aan den baron Frederik Victor de Meer van Oosden in koop overdroeg.

Volgens eene voorloopige onderhandsche akte, die deswegens op het slot Dalenbroek tusschen beiden werd opgemaakt en geteekend, had deze verkoop plaats voor een bedrag van 75000 pattacons, onder voorwaarde dat de kooper de verplichting op zich nam, op afkorting van den koopprijs, alle op de heerlijkheid gevestigde kapitalen af te lossen volgens eenen staat, die hem ter hand gesteld zou worden; dat hij voorts eene som van 20000 pattacons in handen mocht houden of daarmede een kapitaal aflossen van 15200 pattacons met

(1) Dit wapen is opgegeven zooals het voorkomt op twee zegels van verschillende grootte, waarmede Frederik Victor de Meer in 1749 en 1757 zegelde. In den *Annuaire de la Noblesse de Belgique* van Baron de Stein d'Altenstein, jaargang 1865, bl. 204 wordt eene andere beschrijving daarvan gegeven; zij luidt als volgt: *De gueules à trois jumelles d'argent.*

(2) Dit Heusden ligt in Belgisch Limburg, 2 1/2 uur van Hasselt.

de vervallene interesten daarvan, welk kapitaal ten voordeele van den graaf de Renesse de Masny op de heerlijkheden Oostham en Beeringen gevestigd was.

In die akte verklaart de vrijheer van Rollingen zijne heerlijkheid aan den baron de Meer overgedragen te hebben „uit bijzondere vriendschap en genegenheid" en wel voornamelijk wegens de „reëele diensten en weldaden" die hij van hem genoten en nog te verwachten heeft; dat dit ook de oorzaak is waarom hij haar voor zulke kleine som aan hem heeft afgestaan, hetgeen hij nooit aan een ander persoon zou gedaan hebben.

Op 11 Augustus daaraanvolgende werd de definitieve akte, ten overstaan van den te Roermond resideerenden openbaren notaris J. J. Habricx, verleden, terwijl op den volgenden dag de souvereine raad van het Overkwartier deze overdracht goedkeurde en bevestigde, zoodat reeds op 16 Augustus daarna de beleening ten behoeve van de Meer, ten overstaan van Herman Jacob van den Bergh, kanselier en stadhouder der leenen, Johan Martin van Aefferden en Bernard Albert van Lom, als leenmannen, kon geschieden.

De in bezitneming der heerlijkheid geschiedde echter eerst op 2 Juli 1728 ten overstaan van stadhouder en leenmannen van het Overkwartier, op dezelfde wijze als zulks ten behoeve van Lotharius Frederik baron van Rollingen op 28 Mei 1718 had plaats gehad.

Naar het schijnt was Frederik Victor de Meer door het aankoopen der heerlijkheid zijne financiëele krachten ver te boven gegaan, zoodat hij, om den verkooper te kunnen voldoen, verplicht was verschillende aanzienlijke hoofdsommen tagen eene hooge rente op te nemen en als hypotheek op de aangekochte heerlijkheid te vestigen.

Bij een plakkaat door Karel II, koning van Spanje, op 11 Maart 1676 uitgevaardigd, was aan de bezitters der leenen de verplichting opgelegd om, wanneer zij die leengoederen met eenig kapitaal wilden belasten, daartoe vooreerst een octrooi van het hof van Gelder te verwerven, welk octrooi slechts voor een tijdvak van zes jaren kon verleend worden; na verloop van dien tijd moest de hoofdsom teruggegeven of een nieuw octrooi verkregen worden. De heer van Dalenbroek schijnt in gebreke te zijn gebleven aan dit laatste voorschrift te voldoen, zoodat het leenhof te Roermond op 16 November 1734 twee leenboden naar zijn slot zond met brieven, waarin hij

verzocht werd aan dat leenhof het bewijs over te leggen, hetzij van de teruggave der hoofdsommen, van een uitstel daartoe of van een nieuw verkregen octrooi tot verdere belasting der heerlijkheid.

Deze leenboden ondergingen van de zijde van de Meer eene zeer onbeschofte bejegening; nadat zij, bij weigering om de brieven van het leenhof aan te nemen, deze onder de voorpoort van het slot gelaten hadden en de terugreize aanvaardden, deed de Meer hen door alle zijne dienstboden, met stokken gewapend, tot op den straatweg, die van Keulen naar Roermond loopt, achtervolgen; vervolgens zijn zij *violenta manu* gedwongen geworden deze brieven terug te nemen onder toevoeging van de volgende woorden, die meermalen herhaald werden: „dat de Meer den Keizer ten regarde van het voorschreven „leen niet kende, maar alleen den vorst van Gulik".

Zoodra de Momboir van het hof het relaas over het voorgevallene van de beide leenboden ontvangen had, stelde hij onmiddellijk eene aanklacht tegen Frederik Victor de Meer bij het hof van Gelder in; deze handelwijze — zoo zegt hij in die aanklacht — kan niet anders dan als eene blijkbare wederspannigheid tegen zijnen wettigen leenheer beschouwd worden; hij heeft zich daardoor onwaardig gemaakt langer die leengoederen, die hij met zoo vele en zoo groote kapitalen belast heeft, te bezitten en de vruchten daarvan te genieten, zoodat hij het hof verzoekt die goederen onder sequester te willen stellen.

Reeds op 18 November daarna nam het hof een besluit, dat wij hier letterlijk laten volgen: „'Thof gesien dese, mitsgaeders de re„laesen van de leenbodens van desen leenhove in dato 16[den] deses „maendts Novembris over de resistentien, dreygementen ende voor„dere gewaltdaedigheden aen hun door de bediendens van Frederik „Victor van Meer, modernen leendrager van het leengoed Daelen„broek soo op hetselve leenhuys als op de publieke herbaenen aen„gedaen in het punt van 't doen van hun officie, verleent den „remonstrant bij provisie ende ten profyte van syne keyserlycke „ende catholieke majesteyt als hertogh van Gelre, enz. arrest ende „sequestratie op alle de leengoederen van Daelenbroek ende de reve„nues van dien, stellende tot sequester van dyen den leengriffier van „desen hove P. J. de Winckel, alles edogh sonder prejuditie der „gerealiseerde crediteuren, aen dewelcke wordt vry gelaeten hunne „t'achterheden van de dry laeste verloopene jaeren interessen ende

„ hetgene noch verners magh commen te vervallen op de voorss. „ gearresteerde revenues servatis servandis te connen verhaelen, ont- „ slaende ten effecte van dyen den scholtis ende schepenen van de „ gerichten van Maesniel, Herten, Merum ende Ooll, mitsgaeders den „ secretaris ende bodens by gelycke provisie van den eedt door hun „ voorhin aen geseyden Frederik Victor van Meer mede gedaen, inter- „ dicerende aen deselve ondertusschen op dessens naem ende versoeck „ eenige judicieele acten te exerceeren ende te depescheren, op pene „ van nulliteyt ende van 25 goltguldens amende by jeder contraven- „ teur ipso facto ten profyte van S. Ma[ts] exploiten te verbeuren, „ bevelende deselve by gelycke provisie de jurisdictie op den naeme „ van Syne Ma[t] te exerceren, interdicerende tot dyen aen de schat- „ heffers, borgemeesters der heerlyckheydt ende alle andere debiteuren „ van 't voorss. leenroerigh goedt, huys ende heerlyckheydt onder- „ tusschen aen den geseyden Frederik Victor van Meer eenige be- „ taelinge meer te doen op pene van andermaelige, waertoe sy door „ den sequester by parate executie sullen mogen worden geconstrin- „ geert, belastende tot dyen den secretaris der voorss. heerlyckheydt „ alle judicieele verpachtingen van thienden, meulens, visscherije, wie „ oock alle de registers der thinsen ende onderleenen te stellen in „ handen van den aengestelden sequester binnen dry daegen naer „ insinuatie deser, op pene van executie in factum, alles edoch by „ provisie ende tot tydt ende wylen, dat den voorss. Frederik Victor „ van Meer behoorlyck aen de leenreglementen, ende aen syne leen- „ plichten sal hebben voldaen, den remonstrant in de voor dese actie „ fiscael onvercort, permitterende denselven de insinuatie deser te „ laeten doen aen den scholtis, schepenen, secretaris, bodens der „ heerlyckheydt, mitsgaeders deselve te laeten affigeeren daer ende „ alsoo 't behoort. Actum in de Cancellerye binnen Ruremonde den „ 18 Novembris 1734. Was geparapheert, Lom[vt], ter ordonnantie van „ den hove: (get.) P. J. de Winckel ".

De Meer liet zich echter hierdoor niet ontmoedigen en wendde zich tot de Landvoogdes met een verzoekschrift, waarin hij zijne vermeende rechten ontwikkelde en tegen het besluit van het hof opkwam. Zij wees zijn verzoek echter van de hand maar gaf bevel aan het hof de in sequesterstelling op te heffen, zoodra hij aan de verplichtingen hem door bovengemeld plakkaat van 1676 opgelegd,

zoude voldaan hebben. Toen dit kort daarna geschied was trok het Hof ook werkelijk zijn besluit van 18 November 1334 in.

Daar de Meer evenwel niet ophield met vertoogen en verzoekschriften tot de hooge regeering te richten, waarin hij halsstarrig bleef beweren dat zijne heerlijkheid geen deel van het hertogdom Gelder uitmaakte en het hof derhalve geene jurisdictie daarin had, nam de Landvoogdes, een einde daaraan willende maken, op 23 Januari 1736 in naam des Keizers een besluit, dat aan het hof evenals aan de Meer in afschrift werd medegedeeld. In dat besluit werd uitdrukkelijk bepaald dat de heerlijkheid op Geldersch grondgebied gelegen was en derhalve een leen, afhankelijk van het leenhof van Z. M. als hertog van Gelderland, uitmaakte; dat ook het hof van alle zaken, die op de heerlijkheid en hare bewoners betrekking hadden, kennis kon nemen en dezelfde jurisdictie daarin uitoefenen als in al de overige in dat hertogdom gelegene heerlijkheden; het hof van Gelder zoude evenwel den heer van Dalenbroek in het bezit van alle rechten en voorrechten, zoowel in betrekking tot de justitie als tot de politie laten, op den zelfden voet als de overige heeren, zelfs de meest bevoorrechten in dat hertogdom waren.

Drie jaren later was de schuldenlast waaronder de Meer gebukt ging, zoo hoog gestegen dat de heerlijkheid op het aandringen der schuldeischers in openbare veiling gebracht zoude worden; reeds in den aanvang van Maart 1737 was deze verkoop op de gewone wijze aangekondigd geworden, ten einde op 21 Juni daarna plaats te hebben.

De toenmalige burgemeester van Roermond, Arnold Joseph van den Bergh, een ijverig bevorderaar der belangen zijner geboortestad, begreep terstond het groote gewicht dat er in gelegen was, wanneer die heerlijkheid, wier grondgebied de stad nagenoeg van alle zijden omringde, door aankoop kon verkregen worden; hij belegde onmiddellijk eene buitengewone vergadering van den magistraat, zocht daarin dat gewichtig belang door zijne medebestuurders te doen beseffen, en smaakte ook het genoegen dat eenstemmig tot dien aankoop besloten werd. Daartoe moest echter de toestemming of een octrooi van den Keizer verkregen worden; het verzoekschrift dat dat daartoe werd ingezonden en de beweegredenen van den magistraat bevatte, laten wij hier letterlijk volgen:

„ A Sa Majesté Imp[le] et Cath[e].

„ Remontre en tout respect et soumission les bourguemaître, échevins et conseil de la ville de Ruremonde que la dite ville étant presque de toute part enclavée par la terre et seigneurie de Daelenbroeck, où ses manans ne paient pas la quatrième part des accises et autres impositions auxquelles les inhabitans de la dite ville sont sujets, et les inhabitans de la dite seigneurie par consèquent étans en état de vendre leur bierre, l'eau de vie et autres denrées à plus moindre prix que le peuvent faire les inhabitans de la ville, et tout cela non obstant le décrêt donné à la réquisition des remonstrans par le conseil privé le 12 octobre 1690, les sentences confirmatives du conseil en Gueldres du 9 may 1699 et la renovation d'icelles du 8 may 1732 par lesquelles il est enjoint aux inhabitans et cabaretiers de la terre de Daelenbroeck de payer 4 Esch. d'accise pour chaque tonneau de bierre, dont les remonstrans n'ont jamais pu obtenir exécution, les remonstrans passé plusieurs années ont été contraints de voir et souffrir que leurs inhabitans et concitoyens au lieu de fréquenter les auberges de la ville, se sont accoutumés de fréquenter celles de la seigneurie, par où comme la susdite ville a souffert et souffre journalièrement une diminution presque incroyable dans leurs accises et revenues, même telle qu'ils ne sont plus en état de porter les fardeaux et charges d'icelle ville, et entre autres les aides et subsides de Votre très Sacrée Majesté et autres charges de la même nature pour lesquelles trouver les accises principalement sont inventées et destinées, ainsi les remonstrans, faute des autres moyens ont tâché, il y a longtemps, d'unir et incorporer la dite seigneurie à leur ville, à quoy comme à présent l'occasion se présente, la seigneurie étant mise sub hastâ par les créanciers de son propriétaire et devant être vendue au premier jour, il se pourrait que la même seigneurie sera vendue à un prix si raisonnable, que les remonstrans, ou la pourraient acheter eux-mêmes, ou la retraire à titre de voisinage et par là non seulement obvier pour l'avenir aux inconvéniens ci-dessus repris, ainsi aussi tirer un grand avantage tant par rapport à la réduction des intérêts des capitaux y affectés à trois pour cent au lieu de 4 à 5 pour cent, sur quel pied ils se payent à présent, qu'à

„ cause de l'incorporation d'un certain hameau du pays de Juliers, „ situé devant les portes de la ville, nommé Gebroeck et lequel les „ remonstrans espèrent avec permission de S. A. E. Palatine unir „ à la jurisdiction de leur ville en cédant un équivalent à sa dite „ altesse de la terre de Dalenbroeck et des parties d'icelle éloignées „ plus d'une heure du territoire de Ruremonde et contigue au terri- „ toire de Juliers. Or comme la dite seigneurie avec ses ap- et „ dépendances est fief de votre tres-auguste Majesté, qu'en outre les „ remonstrans tant pour acheter ou retraire la même seigneurie que „ pour négocier les deniers à ce nécessaires ont besoin de l'octroi „ de votre Sacrée-Majesté comme leur souverain et seigneur direct „ de la susdite seigneurie, et que finalement n'est pas de la Convé- „ nience des remonstrans de posséder la dite seigneurie en son entier, „ et comme elle est à présent avec son chateau, moulin, censes, „ dîmes, erfpacht, ceurmeede, soubsfiefs et autres droits seigneuriaux, „ lesquels les remonstrans lorsque l'occasion se présenterait voudraient „ bien vendre, diviser, démembrer ou faire redimer, pour par les „ prix d'iceux décharger la seigneurie des capitaux qui y sont affec- „ tés et de ceux que les remonstrans pour l'achapt ou retrait seront „ obligés de négocier, en retenant seulement la jurisdiction, droit „ d'accise, les corvées, la contribution annuelle, que la communauté „ paye à son propriétaire, avec la pêche étant contigue à celle de la „ ville, pour tout quoy effectuer, il faudrait aussy un spécial octroy „ de votre très-auguste Majesté comme seigneur direct, avec clause, „ que toutes les parties à rédimer ou à vendre par les remonstrans „ seront pour l'avenir déchargées de la charge du fief, vue que sans „ cela aucuns achetteurs ou redempteurs se présenteront, sans que „ votre Maté Impe et Cathe y pourrait souffrir aucun préjudice, sa „ jurisdiction ou droit territorial avec les autres parties, que le „ remonstrans sont intentionnés de conserver sont plus que suffisans „ pour payer les droits féodaux toutes et quantes fois que l'homme „ du fief viendrat à mourrir, et le fief devra être relevé, ainsi que „ les remonstrans prennent leur recours vers votre très-auguste Ma- „ jesté, La suppliant en toute humilité et soumission, que son bon „ plaisir daigne être d'accorder aux remonstrans les octroys aux fins „ prédites, avec les clauses cy-dessus plus amplement repris. Quoy „ faisant, etc."

De bemoeiingen van den magistraat mislukten echter, want de heerlijkheid werd niet in verkoop gesteld; op welke wijze de Meer zich uit deze dringende aangelegenheid heeft weten te redden, hebben wij niet kunnen ontdekken.

Gedurende den Oostenrijkschen successie oorlog, die na het overlijden van keizer Karel IV (20 October 1740), laatsten mannelijken afstammeling van het Oostenrijksche huis, ontstond en tot den vrede van Aken duurde, die op 18 October 1748 gesloten werd, had de heerlijkheid door de menigvuldige doortochten en het logeeren der verschillende legers veel te lijden. Wij kunnen dit afleiden uit een octrooi, dat het dorp Maasniel op 15 April 1748 tot het opnemen eener hoofdsom van 1000 pattacons van de keizerin Maria Theresia verwierf; in het verzoekschrift dat de bestuurders van het dorp daartoe aan de Keizerin richtten vinden wij vermeld dat zij reeds eene som van 27000 gulden hadden uitgegeven en zoo diep in de schulden geraakt waren dat om die te delgen nog 10000 pattacons zouden noodig zijn.

Op het oogenblik dat dit octrooi door de Keizerin werd uitgevaardigd bevond zich op het grondgebied der heerlijkheid en dat van de naburige dorpen ten oosten en ten zuiden van Roermond een groot leger onder het bevel van den hertog van Cumberland, dat aldaar in den aanvang van de maand April 1748 was aangekomen; het bestond uit 61 escadrons Keizerlijke, 26 escadrons Hannoversche en 13 escadrons Engelsche kavalerie; voorts uit 31 bataillons Keizerlijke, 19 bataillons Hannoversche en 12 bataillons Engelsche infanterie en daarenboven eenige artillerie.

Dit leger rukte den 14[den] Mei op, maar werd op 23 Juni door een ander vervangen, dat onder aanvoering stond van den veldmaarschalk Batthyani en samengesteld was uit 68 escadrons kavalerie, 47 bataillons infanterie, benevens eenige artillerie.

Van dit laatste leger vertrokken op 27 en 30 Juni 26 escadrons en 17 bataillons onder bevel van den commandant von Chanclos naar Luxemburg, terwijl de overige troepen tot den 21[sten] Augustus aldaar verbleven.

Het valt licht te begrijpen dat dergelijke legers niet alleen aan die dorpen groote onkosten veroorzaakt hebben, maar dat zij ook, juist in het midden van den zomer, groote schade aan de veldvruchten

der ingezetenen deden, waardoor dan ook zeer groote armoede ontstond. (1)

Nauwelijks waren de bewoners der heerlijkheid, door het sluiten van den vrede en het genieten van eenige jaren rust, hunne rampen te boven gekomen, of een nieuwe oorlog dreigde aan den horizont. Het verlies van Silezië, dat in December 1740 door Frederik II, koning van Pruisen, op Maria Therosia veroverd werd, bleef steeds een gevoelige slag voor de Keizerin, die alles aanwendde om deze schoone provincie wederom te bemachtigen. Nadat zij op 1 Mei 1756 een verbond met den Koning van Frankrijk gesloten had, vereenigden zich deze beide bondgenoten met Rusland, Zweden, Polen en Saksen, met het doel Frederik II in het voorjaar van 1757 van alle zijden aan te vallen en hem het veroverde Silezië te ontrukken.

Alhoewel men bij het sluiten van dit verbond de stipste geheimhouding in acht genomen had, zoo was het doel daarvan echter spoedig uitgelekt en wachtte Frederik II niet tot de uitvoering van het plan der bondgenooten; onmiddelijk stelde hij zich aan het hoofd van zijn leger, rukte in den herfst van 1756 Saksen binnen, plunderde Dresden, versloeg in Bohemen den generaal Brown en maakte bij Pirna het geheele Saksische leger krijgsgevangen. Terwijl dit aan de zuidelijke grenzen van Pruisen geschiedde, stond een ander Pruisisch leger met zijne bondgenooten uit Hannover en Brunswijk, op de westelijke grenzen geschaard.

De Koning van Frankrijk, die ondertusschen in eenen oorlog met Engeland was gewikkeld, zond in den aanvang van het volgende jaar een korps hulptroepen af, dat zijnen weg door de Belgische provinciën nemende, in Maart te Stockheim bij Maeseyck was aangekomen.

De staten van het Overkwartier, ernstig bevreesd voor de gevolgen, die uit deze verwikkelingen voor het gewest konden ontstaan, hadden zich tot den landvoogd te Brussel gewend en hem dringend verzocht toch te willen verhoeden dat deze Fransche troepen door het Geldersche kwartier trokken; zij hadden hem onder het oog gebracht dat dit kwartier, door de verbrokkeling ten gevolge van den vrede

---

(1) Alleen aan een bosch onder Maasniel gelegen en toebehoorende aan het Karthuizer klooster te Roermond werd, volgens eene onder eede opgemaakte begrooting, door deze troepen in 1748, eene schade toegebracht van 11542 pattacons.

van Utrecht en het barrière traktaat slechts uit de stad Roermond en vier dorpen bestaande, zijnen handel zoodanig had zien kwijnen, dat een zeer groot gedeelte der inwoners het land had moeten verlaten, terwijl het overgeblevene gedeelte door de aanhoudende oorlogen, de daarop gevolgde besmettelijke ziekten en het gedurende eenige jaren geleden miswas tot de uiterste armoede geraakt was. De Landvoogd, deze redenen beamende, had ook in het verzoek toegestemd en eenen anderen weg aangewezen, maar de Fransche aanvoerders, oordeelende dat Roermond de geschikste plaats was om met hun leger de rivier de Maas over te trekken, om als uitgangspunt voor hunne krijgsbewegingen te strekken en om daarin het hospitaal voor hunne zieke en gewonde soldaten te vestigen, wezen elk ander punt van de hand.

In de eerste dagen van April 1757 kwamen zij dan ook ten getale van meer dan 20000 man in de nabijheid van Roermond en verschaften zich de levensmiddelen en fouragiën, die bijna vóór geen geld verkrijgbaar en met den dag schaarscher werden; het ernstige van den toestand kunnen wij afleiden uit een schrijven, dat de Staten onder dagteekening van 9 April aan den Landvoogd zonden: Roermond — zoo meldden zij — met de heerlijkheid Dalenbroek, de dorpen Swalmen en Asselt en voornamelijk de heerlijkheid Kessel zijn zwaar gedrukt; in die laatste heerlijkheid zijn de inwoners thans reeds aan broodgebrek lijdende en het is te voorzien dat weldra het geheele land aan hongersnood en groote ellende zal zijn blootgesteld, aangezien in alle omliggende landen een volslagen gebrek aan levensmiddelen heerscht.

In het begin van Mei verlieten deze Fransche troepen eindelijk het Overkwartier, dat nagenoeg geheel uitgeput was, en begaven zich door Kleef, Mark en Westfalen naar Hannover, slechts eene kleine bezetting onder het bevel van den veldmaarschalk de Boccard, ter versterking van het oostenrijksch garnizoen, in Roermond achterlatende.

Nadat op 23 Juni 1758 de hertog van Brunswijk, op de heide bij Crefeld de Franschen verslagen en hen genoodzaakt had over Nuis de wijk naar Keulen te nemen (1), besloot hij de steden Roermond, Dusseldorp en Gulik te bemachtigen.

(1) Zie over den slag bij Crefeld de *Annalen des Hist. Vereins für den Nie derrhein*, V Heft S. 158—203.

Terwijl de hertog het beleg voor de beide laatste steden slaan zonde, droeg hij aan zijn zoon, den erfprins Karel, het veroveren van Roermond op. Deze kwam met zes bataillons infanterie, zes escadrons kavalerie en het noodige geschut reeds in den vroegen morgen van 28 Juni vóór de stad, hij verdeelde zijne strijdkrachten in drie afdeelingen, waarvan de eerste de noordelijke en oostelijke zijde der stad bezette, de tweede de Roerbrug afsloot, terwijl de derde zich naar den overkant der Maas begaf, ten einde den uit- en aanvoer langs deze rivier te verhinderen.

De stad bevond zich in eenen slechten toestand van verdediging, daar de bezetting slechts uit een klein getal Oostenrijksche en Fransche soldaten bestond, zoodat zij, na nauwelijks gedurende twee uren te zijn beschoten, zich moesten overgeven.

Prins Karel liet daarop de stad door een gedeelte der Hannoversche troepen, onder bevel van den overste luitenant Ramdohr, bezetten en trok met zijne overige krijgsmacht naar Wassenberg, van waar hij alle plaatsen van het Overkwartier groote contributiën oplegde, onder bedreiging die met militaire executiën in te vorderen, wanneer zij niet ten spoedigste gekweten werden.

Op 17 Juli werd de stad door Ramdohr en zijne soldaten verlaten maar op 24 van diezelfde maand wederom door den Hannoverschen overste von Linstow met 200 husaren en 8 compagniën grenadiers bezet, die haar echter reeds op 3 Augustus, uit hoofde van de nadering van den vijand, verlieten.

Alhoewel deze oorlog tot het jaar 1763 duurde, zoo werden echter, na den aftocht der Hannoverranen, de krijgsverrichtingen naar elders verplaatst, zoodat deze streken daarvan verschoond bleven.

Hoe groot de offers waren, die door de inwoners der heerlijkheid Dalenbroek gedurende dezen laatsten oorlog moesten gebracht worden, ziet men uit een verzoekschrift, dat op 22 April 1759 door 't bestuur van Maaspiel aan den landvoogd te Brussel gericht werd. Daarin gaven zij te kennen dat de inwoners der heerlijkheid door hunne groote verliezen zoodanig in armoede gedompeld waren dat het hun volstrekt onmogelijk was de gewone contributiën aan de Keizerin te kunnen opbrengen; immers hadden zij in 1757 het grootste gedeelte hunner te velde staande vruchten door de paarden der Fransche kavalerie zien vertrappen en bederven, zoo leden zij in

het volgende jaar nog oneindig grootere verliezen, doordien de Hannoverranen wederom hunnen oogst vernielden, hen tot tweemaal toe uitplunderden en brandschatten en hen daarenboven nog tot het betalen van overmatige oorlogscontributiën dwongen.

De landvoogd toonde dan ook zijn medelijden door aan de heerlijkheid kwijtschelding te verleenen van de helft der haar opgelegde contributie voor den tijd van zes achtereenvolgende jaren.

Terwijl deze oorlogen het gewest teisterden, had Frederik Victor de Meer, die maar niet besluiten kon te erkennen dat zijne heerlijkheid aan de rechtspraak van het hof van Gelder onderworpen was, of dat zij een Geldersch leen uitmaakte, onophoudelijk getracht zijne denkbeelden door eene menigte verzoekschriften en lijvige vertoogen bij de hooge regeering te Brussel ingang te doen vinden; hij beweerde zelfs dat de zaak aan scheidsrechters moest onderworpen worden, omdat ingevolge de tusschen de huizen van Bourgondië en Gulik bestaande concordaten, geen der beide vorsten in geschillen over de leenen eigenmachtig mocht belissen. Hij bleef steeds verzuimen een nieuw octrooi aan te vragen wanneer de zesjarige termijn, waarvoor hij het verkregen had, verstreken was, kwam gedurig in verzet tegen de bevelen, die van het hof uitgingen en had zelfs de stoutheid gehad een door dat hof uitgevaardigd reglement, in betrekking tot de overvaart der rivier de Maas te Ool, dat nabij het veer aldaar was opgeplakt, op klaarlichten dag en in tegenwoordigheid van verschillende personen, door zijnen bode te doen afscheuren.

De hooge regeering de stijfhoofdigheid van de Meer eindelijk moede, en daaraan paal en perk willende stellen, gaf in 1748 bevel aan den Momboir van 't hof hem in rechten te vervolgen; hij werd derhalve gedagvaard voor den hove te verschijnen „semotis advocato et procuratore", zonder hoed, stok en degen, ten einde aan te hooren hetgeen die momboir te zijnen laste zoude voorbrengen.

Daar de Meer aan deze dagvaarding evenmin als aan de drie, die daarop volgden, gehoor gaf en er daarna beslag op zijne heerlijkheid gelegd werd, begon hij het ernstige van den toestand in te zien en op middelen bedacht te zijn zich uit deze hachelijke omstandigheden te redden. Hij raadpleegde daartoe zijn zaakwaarnemer te Brussel, den agent J. L. Bridimus, die hem mededeelde hoezeer de leden der Junta — die gedurende de afwezigheid van den landvoogd 's lands

zaken bestuurde — en de ministers over zijn gedrag verbolgen waren en raadde hem ten sterkste aan spoedig zijne onderwerping aan het decreet van de aartshertogin Marie Elisabeth, van 23 Januari 1736 naar Brussel in te zenden; alleen dan, zeide hij, zoude er nog mogelijkheid bestaan eene schikking in zijne zaak te maken, die anders onherroepelijk verloren ging.

De Meer volgde dan ook deze raadgeving op en zond onder dagteekening van 5 Maart 1749 zijne volledige onderwerping aan het bovengemeld decreet naar de hooge regeering, hetgeen ten gevolge had dat het hof van Gelder op 6 Juni daarna het volgende vonnis uitsprak:

„ 't Hoff ter vergaederinge van beide caemers, in naeme ende van „ wege haere Keyserlyke ende Coninkl. Majesteyt als hertoginne van „ Gelre, etc. disponerende op het versoeck by des gedaegdens requeste „ van 5 Maert ll. gedaen, verleent aen denselven de remissie der „ penen dewelcke hy soude mogen hebben geincurreert, ter oorsake „ der feyten ende excessen ten processe vermelt, mits betaelende „ eene amende van hondert pattacons ten prouffyte van haere Ma^te^ „ exploiten alhier, ende de costen ende misen van justitie tot hiertoe „ geresen, welk voorgegaen imponeert aen den cleger stilswygen over „ de actie tot laste van den gedaegden geintenteert, opheffende dyensvolgens den arrest by den cleger geimpetreert op den eygendom „ van des gedaegdens heerlykheydt, verclaert dat brieven zullen „ worden geschreven aen haere Majesteyt prout latius in minutâ. „ Actum in de cancellarye binnen Ruremonde den 6 Juny 1749.

„ Ter ordonnantie van den Hove,

„ (get.) J. J. de Wagener."

Frederik Victor de Meer, zoon van Antoon Gerard de Meer, heer van Oosden, bij Roermond en van Marie Jeromette Thérèse van Rossum, werd op 24 Juli 1691 te Heel geboren. Hij trad op 1 December 1730, te Kortrijk, in huwelijk met Albertine Caroline Thérèse Ghislaine de la Tour Saint-Quentin, dochter van Charles Philippe Joseph graaf de la Tour Saint-Quentin en van Maria Isabella de Coxie.

Uit dit huwelijk werden zeven kinderen geboren, als:

1° Renier Frederik de Meer, die volgt;

2° Albert François Joseph de Meer, priester te Venraaij;

3° Joseph Jean de Meer, die in 1754 als vaandrig bij de Waalsche garde in Spaanschen dienst trad en in 1802 tot majoor bevorderd werd. Hij huwde in Spanje met Vincente Kindelan y Barniwall, waarmede hij drie kinderen verwekte. Zijn oudste zoon, Frederik Joseph baron de Meer, die naderhand erfgenaam van Dalenbroek werd, was in 1801 vaandrig bij de Waalsche garde en werd later kamerheer van Koning Willem I. Bij organiek besluit van 8 Mei 1842 werd hij, met den titel van baron, in de ridderschap van Limburg geadmitteert. Uit zijn huwelijk met Elisabeth Marie Jeanne Guillelmine d'Affaytadi de Ghistelles, weduwe van den kolonel Joseph Antoon Mermet, had hij slechts eene dochter, Emilie, die met den graaf Theodoor de Geloes in den echt trad;

4° Jean Joseph Victor Ghislain de Meer, geboren te Moorsel op 13 Mei 1743, gehuwd te Leuven met Anna Francisca de Bruyne, bewoonde het slot Moorsel. In 1797 werd hij door de Franschen gefusilleerd, omdat hij zich aan het hoofd van een volksoploop had geplaatst, veroorzaakt door de opheffing der abdij van Afflighem, die in de nabijheid van Moorsel lag;

5° Wilhelmina de Meer, die als religieuse in het Karmelitessen klooster te Aalst trad en aldaar priorin werd;

6° Marie Anne Albertine de Meer, geboren te Herkenbosch, werd religieuse in het klooster van Berlaimont te Brussel, alwaar zij op 25 Mei 1807 in den ouderdom van 68 jaren en 7 maanden overleden is;

7° Willem, geboren te Aken en zonder nakomelingschap overleden te Brussel op 29 Germinal jaar VII der Fransche republiek (18 April 1799), in den ouderdom van 52 jaren.

Naar het schijnt moet de bovengemelde echtgenoote van Frederik Victor de Meer in den aanvang van 1757 gestorven zijn, want wij zagen in Mei van dat jaar zekeren procureur van der Plasschen te Brussel als voogd over hare nog minderjarige kinderen optreden, tot welke bediening hij na haar overlijden door den hoogen raad was benoemd geworden. Zoodra deze voogd kennis genomen had van den finantiëelen toestand van de Meer, die alles behalve rooskleurig was en met den dag verergerde, kwam hij tot de overtuiging dat het in het belang zijner pupillen noodzakelijk was hem onder curateele te doen stellen; op 21 April 1760 machtigde hij dan ook den te Roermond

wonenden advocaat Cloudt, ten einde de aanvraag daartoe aan het hof van Gelder te richten en de zaak tot een gewenscht einde te bezorgen.

Wij hebben niet kunnen ontdekken of het hof aan die aanvraag gehoor verleende of haar afwees; wij vermoeden echter dat dit laatste heeft plaats gegrepen, aangezien de landvoogd Karel Alexander van Lotharingen, op 18 October 1763 eene commissie uit dat hof benoemde, waaraan hij opdroeg de zaak te onderzoeken en de onder curateele stelling uit te spreken, wanneer zij daartoe termen mocht vinden. Deze commissie zamengesteld uit den baron van Merwyck, heer van Kessel en raad costumier, Christiaan Hendrik Janssens en Guilielmus Josephus Luytgens, gewone raden, onderzocht de stukken, die haar uit Brussel waren overgezonden en overtuigde zich daaruit dat de Meer aanmerkelijke goederen verkwist, zeer zware en onnoodige schulden gemaakt had, zoodat zij hem niet in staat oordeelde de administratie over zijne goederen naar behooren te blijven voeren. Nadat zij hem dit onder het oog gebracht en hem daaromtrent gehoord had, achtte de commissie het noodzakelijk, ter voorkoming van zijnen geheelen ondergang, hem onder curateele te moeten stellen, hetgeen dan ook bij besluit van 4 November van het zelfde jaar geschiedde. Zij benoemde daarbij zijn oudsten zoon tot bewindvoerder met den last telken jare de rekening van zijn bewind in handen van bovengemeld raadslid Luytgens over te leggen, terwijl zij hem tevens machtigde met de schuldeischers van zijn vader in onderhandeling te treden, zich met hen in der minne te verstaan en de kapitalen, die daartoe noodig geacht zouden worden, tegen den minst mogelijken interest te lichten.

Bij dat zelfde besluit wees de commissie tevens aan Frederik Victor de Meer het klooster der Reguliere kanunniken te Weert tot verblijfplaats aan en bepaalde voor zijn onderhoud een jaarlijksch bedrag van 300 pattacons, dat hij echter in geen geval overschrijden mocht.

Dit was een gevoelige slag voor de Meer, dien hij ook niet lang overleefde, want reeds op 1 Maart 1765 daalde hij, in den ouderdom van 78 jaren, ten grave.

Buiten en behalve de heerlijkheid Dalenbroek bezat Frederik Victor de Meer ook de heerlijkheid Moorsel, die in het land van Aalst, zooals ook verschillende andere eigendommen, die in Brabant gelegen

waren; na zijn overlijden namen zijne bovengenoemde kinderen de nalatenschap onder beneficie van inventaris aan, terwijl Renier Frederik, als de oudste hunner, heer van Dalenbroek werd.

Gedurende het nu volgende tijdperk valt over de heerlijkheid weinig te melden; Renier Frederik, ongehuwd zijnde, liet het slot, dat in eenen zeer ontredderden toestand verkeerde, veelal onbewoond, terwijl hij het bestuur over de heerlijkheid aan zijn schout toevertrouwde. De inwoners bleven eenige jaren, onder het behoud van den vrede, eene diepe rust genieten, die hun zeer te stade kwam en tot bevordering van hunne materieele welvaart strekte.

Maar die rust zou niet bestendig zijn, want in 1789 barstte in Frankrijk eene omwenteling uit, die voor de meeste andere landen van Europa de grootste gevolgen had en ook aan de heerlijkheid Dalenbroek haren vorm van bestuur, hare oude instellingen, rechten en voorrechten deed verliezen om die nimmer te herkrijgen.

Toen nu gedurende de oorlogen, die op deze omwenteling volgden, het Oostenrijksche garnizoen, op 10 December 1792 Roermond verlaten moest, namen de Fransche troepen onder het bevel van den generaal Miranda, den volgenden dag, het Overkwartier van Gelderland in bezit. Zij moesten dit echter wederom ontruimen, nadat hun legerkorps op den eersten Maart 1793 bij Aldenhoven de nederlaag geleden had, maar in het volgende jaar was de krijgskans hun op nieuw gunstig, want op 4 October 1794 moesten de Oostenrijkers bij Gulik het onderspit delven, zoodat het geheele Overkwartier op nieuw in handen der Franschen kwam en in het volgende jaar ook definitief bij Frankrijk werd ingelijfd.

Dit geschiedde bij de wet van de Nationole Conventie van 9 Vendémiaire jaar IV (1 October 1795). Herten, Merum, Ool, Maasniel, Leeuwen en Asenrade werden onder het departement der Meuse inférieure, terwijl Herkenbosch en het daaronder behoorende slot Dalenbroek onder dat der Roer werden gerangschikt.

De schade, die de inwoners der heerlijkheid in de drie jaren, die deze inlijving voorafgingen, door het Fransche krijgsvolk leden, kan men eenigszins beseffen uit de verschillende hoofdsommen, die zij genoodzaakt waren op zware interesten op te nemen; deze hoofdsommen bedroegen in totaal voor Maasniel 10551 en voor Herten 8313 pattacons.

Bij de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1814 werden de dorpen Maasniel en Herten met hunne gehuchten onmiddellijk daaronder begrepen, terwijl Melik-Herkenbosch en bijgevolg ook Dalenbroek, bij het grenstraktaat met Pruisen van 1816, of liever bij het stellen der grenspalen, ten gevolge van dat traktaat, insgelijks daarbij gevoegd werden.

Op het tijdstip, hetwelk wij met ons verhaal genaderd zijn, had Renier Frederik de Meer het tijdelijke met het eeuwige verwisseld; wij hebben niet kunnen nagaan wanneer en waar hij gestorven is, maar hij leefde nog in 1808, terwijl in 1814 zijn neef Frederik baron de Meer als bezitter van Dalenbroek genoemd wordt. Deze bleef echter niet lang in dat bezit, daar hij reeds in 1821 het slot met de daarbij behoorende gronden aan den erfridder Jan Karel Hendrik van der Renne verkocht.

§ VI. Dalenbroek in het geslacht van van der Renne.

VAN DER RENNE: Schild van Sinopel, beladen met eene fasce van keel en daarover heen een steigerend paard van zilver. Het schild gedekt door een helm van zilver, gekroond, geboord, getralied en gesierd van goud, gevoerd van keel, waaruit tot helmteeken de kop en de hals van 't paard te voorschijn komen; de helmdekken van keel en zilver. Het schild ter wederzijde vastgehouden door een steigerend paard van zilver.

Bij eene akte van 30 Juli 1821, opgemaakt door den te Roermond resideerenden notaris Hendrik Antoon Milliard, werd het kasteel Dalenbroek, met de daarbij behoorende gronden door den bovengemelden Frederik Joseph baron de Meer van Oosden (1) aan den erfridder Jan Karel Hendrik van der Renne in koop overgedragen. De verschillende hoofdsommen, die op Dalenbroek gevestigd waren, werden in die akte geschat tot een bedrag van 120000 franken, voor welke som ook de verkoop geschiedde, met de uitdrukkelijke bepaling dat de aankooper daaruit het aangekochte goed van zijne hypothecaire

---

(1) Hij overleed op 't kasteel Oosden op 23 December 1869.

schulden kon bevrijden, hetgeen ook spoedig na het sluiten van den verkoop heeft plaats gegrepen.

De erfridder Jan Karel Hendrik van der Renne, zoon van Hendrik Gerard van der Renne en Anna Mechtildis van der Heyden d'Eygenthal, was op 21 October 1769 te Roermond geboren; na den aankoop van Dalenbroek, nam hij daarvan den toenaam aan, dien vervolgens ook door zijne afstammelingen gevoerd werd. Hij huwde te Brussel op 23 Januari 1798 met Anna Maria Petronelia Roelants de Wyneghem en ten gevolge van dat huwelijk verliet hij Noord-Nederland om zich te Brussel te vestigen, alwaar hij op 8 Februari 1827 overleden is.

Zijn zoon en opvolger de erfridder Prosper Marie Frans van der Renne van Dalenbroek, geboren te Brussel op 26 Maart 1802, trad op 4 Juni 1834 te Roermond in het huwelijk met Rosalie Cecile Josephine Michiels van Verduynen, geboren te Roermond op 13 Vendémiaire jaar XIV der Fransche republiek (4 October 1805), dochter van Arnold Hendrik Theodoor baron Michiels van Verduynen en Maria Josephina Sabina Costerius van Boshoven. Prosper Marie Frans van der Renne werd, ten gevolge van een diploma van Keizer Joseph II van 27 November 1785, op 18 Februari 1830, erkent tot den Nederlandschen adel te behooren met den titel van ridder; hij is op 29 Maart 1842 te Brussel overleden, terwijl zijne echtgenoote hem tot in het jaar 1885 overleefde, toen zij op 7 Augustus op het kasteel Dalenbroek gestorven is.

Thans is Dalenbroek in het bezit van hun eenigen zoon Amedee Marie Frans Joseph Ghislain ridder van der Renne van Dalenbroek, geboren te Brussel op 9 April 1835, maar bij de wet van 13 Augustus 1860 als Nederlander genaturaliseerd. Uit zijn huwelijk, dat op 29 Mei 1872 te Brugge in Vlaanderen voltrokken werd, met Alice Louise Marie Henriette barones le Bailly do Tilleghem, geb. te Brugge 15 Augustus 1848, dochter van Edmond Philippe Aloïs baron le Bailly de Tilleghem en van Adèle Christine Anne Louise de Man, heeft hij de volgende kinderen, als:

1. Marie Rosalie Hubertine Catherine, geb. te Brugge 31 Augustus 1873.

2. Léon François Prosper Joseph, geboren aldaar 30 November 1874, en

3. Cécile Marie Léontine Bernadette, geb. aldaar 21 November 1878.

Na het sluiten van zijn huwelijk vestigde hij zich met der woon te Brugge, maar komt veelvuldig naar Dalenbroek om daar tijdelijk verblijf te houden.

Ten slotte laten wij hier eene naamlijst volgen der schouten van de heerlijkheid Dalenbroek, die wij in den loop onzer nasporingen gevonden hebben.

1354. Dederik Offerman

1381—1387. Johan van Gangelt. Hendrik Kellener.

1396. Leonard Dael.

1403—1405. Michiel van Brede.

1408. Gadert Roffaert.

1419. Herman van Vernich.

1425—1440. Jacob van Gaele.

1429. Maes Bouten.

1442—1452. Rutger Vosch van Berge.

1454—1457. Alart Goltsmytz.

1459. Conrard Pijll.

1471—1481. Frank Pollartz.

1492—1501. Gadert van Kanne.

1507. Johan van Gaele.

1510. Johan van Lieck.

1514. Conrard Zegers.

1536—1558. Hendrik van den Broich.

1565—1589. Nicolaas Spee.

1614. Jo^n^ Hathard van Spee, ridder, zoon van Nicolaas.

1619—1625. Nicolaas Spee van vorst.

1651—1669. Werner van Wijck.

1677. Karel Wijler.

1682—1713. Johan van Laer † in 1713.

1713—1714. Johan Hendrik Stintgens.

1714—1715. Andries Gerard van Laer.

1715—1719. Matthijs Jacob de Haen, subs^t^ schout.

1719—1743. Matthias Kroenenbroek.

1743—1757. Theodoor Clout. benoemd 20 Oct. 1743, † 24 Nov. 1757.

1757—1781. Johan Joseph de Maes, benoemd 1 Dec. 1757 † 1781.

1761—1769. Johan Bernard Chanoine, subs^t^.

1782—1790. Johan Matthijs Schreurs, tijdelijke schout.

1788—1790. Theodoor Timmermans.

1790—1795. Johan Matthijs Schreurs, voornoemd.

BIJLAGEN.

N° 1. *De Heer van Kuik schenkt het jus patronatus der kerk te Herten aan het Cistercienser convent te Roermond.*

1246.

In Dei gratia dominus de Kuic, universis ad quos presens scriptum pervenerit, eternam salutem. Notum esse cupimus presentibus et futuris quod nos ad honorem Dei et gloriose virginis Marie pro remedio et anime nostre et animarum antecessorum et successorum nostrorum contulimus abbatisse et conventui sancte Marie in Ruremunde Cysterciensis ordinis, jus patronatus ecclesie parochialis in Herten cuius dominium nobis attinebat, cum omni iure et integritate quibus ad nos dinoscebantur pertinere libere et absolute perpetuo possidendum, Alberto dilecto filio nostro presente et expressim consentiente et omni juri quod habebat ad impediendam jam dictam collationem expressim abrenunciante. Ut autem hec donatio rata permaneat et inconcussa presens scriptum eisden abbatisse et conventui tradidimus sigilli nostri munimine roboratum. Acta sunt hec in Ruremunde sub hijs testibus domino Wilhelmo de Altena, domino Johanne de Husden et domino Roberto fratre suo, Johanne de Bruchusen, Cunone priore de Ruremunde et pluribus alijs. Anno domini M.CC.XLVJ.

Naar een afschrift zich bevindende in het Cartularium der Munsterabdij te Roermond, in het archief aldaar.

N° 2. *Godard van Vlodrop, voogd van Roermond, verheft het leen der Voogdij en van het huis Dalenbroek.*

16 Maart 1402.

Des donnerdags na Sinte Gregoriusdach ontfinck heer Godert van Vlodorp ridder die vochdye van Rurmund met erve, guede, moelen ende visscherien ende mit allen anderen toebehoren, ende dat huys te Dalenbroeck tot alsulcken rechten als die gelegen syn, ende als men die van der heerlickheyt van Gelre te leen te halden plach: mannen heer Willem van Broeckhuysen, Johan van Kessel ende Lambrecht Houtgyn. Lager stond: Geextraheert vuyt den leenregister by my leengriffier, onderteeckent. J. VAN REURT.

Naar een afschrift zich bevindende in het archief van Roermond, processtukken van het hof van Gelder, Portef. XXVI, N° 78.

N° 3. *Johan, graaf van Nassau-Sarbruck, verpandt de heerlijkheid Dalenbroek aan Godard van Vlodrop en zijne echtgenoote Katharina van Wynandsrade.*

27 Februari 1457.

Wyr Johan greve zo Nassauwe ind zo Sarbrucken, here zo Heynsberg, zo Lewenberg, zo Dieste ind zo Siechen, etc. ind Johanna van Loen greffyne ind vrauwe der lande vurss. doin kont ind bekennen mit desen unsen offenen brieve, vur ons, onse erven ind nakommelingen, das wyr onsen lieven getruwen Gadert von Floyedrop here zo Leute ind Kathrynen van Herwynantsraide syn eliger huysfrauwen van rechter schult schuldig syn vunf dusent gude bescheden oeverlensche rynsche gulden, guyt van golde, ind swair von gewychte montzen der vier kurfursten by dem Ryne vur datum dis brieffs gemond ind geslagen, die ons der vurss. Godert ain gereidem gelde geleent ind gelevert hait, vur datum dis brieffs, des wyr ons bedancken dae myt wir onse slosse ind lant van Dalenbroiche van der huysvrauwen ind kinderen seligen Johans van Breide geguyt, geloist ind ouch anderen onsen urber ind nutz gedain hain, ind umb dat de vurss. elude, ind ir erven der vurss. sommen gelds an ons wederomme vast ind zo freden syn, ind ouch umb sunderlingen guyt getruwen wyr zo

dem vurg. Godert hain, so hain wir yme ingegeven ind bevolen overmitz desen selven brieff onse slosse, lant ind herelicheit van Dalenbroiche amptz ind pantzgewyse onse amptman alda zo sein in maissen hir na beschreven, so dat Godert vurss. onse sloss, lant, herlicheit ind ondersaissen aldae truwelichen ind wal verwaren, beschirmen, verdedingen ind verantworden sal na syner besten macht ind eyne iegelichen de des gesynnet scheffen oirdel wederfaren laissen, dae ons Godert eyde op gedain hait, alst geburt; ind Godert voirss. Kathryne syne huysvrouw ind ire erven sollen inhaven ind moigen gebruichen zo yrs selffs nutze ind orber, des sloss, lands ind herlicheide van Dalenbroiche vurss. myt allen dorperen, gerychten, hoige ind lege, renten, tzollen, tzienden, tzynsen, pechten, hoeven, ackerlande, busschen, bruchen, molen, visscheryen, jageryen, bruchendiensten, opkomingen ind vervallen, myt allen anderen zobehorigen nyet da van uysgescheden, ind off ennige geistliche leenhe er viellen bynnen der zeiten die wyle de elude vurss. off yre erven onse sloss ind herlicheit vurss. inhetten, die sullen sy moigen verlenen ind geven van ons wegen ind in onsem namen weme sy willen, ind ons van alle der vurss. is egeyne rechenonge, overleveringe off bewys zo daine ind ouch sunder einigen affslach der sommen vurss., ind umb zo merer sicherheit der vurss. eluden ind yren erven des jenes der vurss. is, so hain wir bevolen ind doin geloven, halden ind sweren onse scheffen, gerechtzluden, ind alle ondersaissen uns lands van Dalenbroiche, den vurss. eluden ind yren erven gehoirsam ind onderdenich amptz ind pantsgewise zo syn in maissen vurss., sy moigen ouch alle onderamptlude, scholtissen, rentmeisteren, boden, borchgreven, wechten, poirtere ind ander huysgesinde in dem lande ind op den slosse setzen ind ontsetzen so dyck in dat geleifft, ind geloiffde ind eyde van in nemen als sich gebuirt beheltelich altzyt uns erffschaft offeninge ind loesen as herna beschreven volgen sal, ind wir, onse erven ind nakommelinge en sullen de vurss. elude noch yre erven in egeynrewys ontsetzen, doin noch laissen ontsetzen, wyr en hain ir zom eirsten leveringe ind gude betzalunge gedain der houfftsummen vurss. ind voirt dair zo, des de elude vorss. off yre erven van onsen bevele an eynichen tzummerunge des slosse verlacht hetten, ind wanne ons, onsen erven ind nakommelingen genuegt onse slosse, lant ind heirlicheit van Dalenbroiche vurss. weder an ons zo loesen, dat sullen wir alle jaire moigen doin vur sint Remeysdagh, ind sullen dat den vurg. eluden off yren erven eyn jair zo voirens verkundigen mit onsen offenen besiegelten brieve, ind binnen viertzien dagen vor off

na uysgange des jairs, sullen wir in de vurss. vunf dusent overlensche rynsche gulden myt deme gelde der tymmeringen als vurss. is, op onsen anxt, arbeid in cost lieveren, ind yr von sicher behalt, hynnen der tzweyer stede eyne, Ruremunde off Trycht, zo yre kuyze; ind were ouch sache dat de elude vurss. off yr erven die principail somme gelds vurss. ind ouch sulche vertummert gelt als vurss. is weder gaven, ind also op Dalenbroiche nyet langer stayn lassen en wolden, dat moigen sy ons ouch myt yren offenen besiegelten brieve vur sent Remeysdage op schryven, des sy doch bynnen tzien jairen neestkomende nyet sullen moigen doin, dan na den tzien jairen mogen sy dat eyn jair zo vorents opschryven, ind yr geld vurss. is, in der tzweier vurg. stede eyne gesynnen, gelievert ind betzalt zo haven, in alre maissen als vurss. is, ind wanne yn dan die principail somme in dat gelt der tzimmeringe als vurg. is yn yr sicher behalt in maissen vurss. gelievert ind wal betzalt is, so solent de elude vurss. off yre erven, ons, onsen erven ind nakommelingen, onse slosse, lant in herlicheit van Dalenbroich weder zo onse henden stellen, in ingeven sonder eynige wederrede, ind sollen ouch alsdan alle scheffen, gerychtzlude, ondersaissen ind alle anderen zo deme slosse ind lande vurss. gehoirende yren geloiffden huldinge ind eyde quit syn, ind so die vurss. eluden, yre erven off nakommelinge geheele ontguyt in dese brieff machteloos syn, ind ons off onsen erven weder gegeben werden; ind were sache, dat wir, onse erven ind nakommelingen na onser opschryvinge, off ouch na opschryvinge der vurss. elude off yre erven as sy dat doin muchten die afflosunge, leverunge ind betzalunge des gelds ophielde, ind in maissen gelyck vurss. is nyet en deden, so moigen die elude vurss. off yre erven, ons, onsen erven ind nakommelinge, guyt in have, lande ind lude dair vur penden, myt gerychte off sunder gerychte, ind nochtant an deme slosse, lande in herlicheit vurss. sytzen blyven allet bis zo leverunge ind betzalunge der houfftsummo ind vertzimmerden gelt as vurss. is, ind ouch sulchs schaden, sy umb anbetzalung willen na der opschryvinge as vurss. is geleden, off in eyncherwys gedain muchten haven, ind enighen sulche pende ind angriffinge sullen wir in egeenre wys sagen, doin noch wervcn, oevermitz ons selfs off eymant anders heymlich noch offenbair; voirt is vurwerde, dat wir, onse erven ind nakommelingen, ons na onsen willen wyss ind in deme vurss. sloss in lande van Dalenbroich offs ons noit ind zo doine were behelffen moigen, dae ons de vurss. elude off yre erven nyet aen hynderen noch weder syn en sullen, ind dat sal ouch syn buyssen yren sunderlingen hinder ind schaden, desgelycken moigen de eluden vurss. off yre erven

ouch dair uyss ind in sich behelffen offs yre noit were, entghein de ghene der sy eren ind rechtz by ons erboden hetten ind blyven wollen, ind off deshalven ons off onsen ondersaissen eynich schade geschege, des sullen die elude vurss. ind ire erven van ons onbededingt syn; ouch is vurwerde, dat ons, off sache were, dat ons, onsen erven und nakommelingen zo einigert zyt beduncken wilde die wyle de elude vurss. off yre erven onse slosse ind lant van Dalenbroich inhetten, dat sy. off yre luden die sy gesat betten entgehen ons off de onsen boven dese verschryvunge verkurtzt off mysdaen hetten, ind sich sulchs dan erfunde, dat sullen doch de elude vurss. off yre erven mit deme gelychen richten mogen, ind des sullen sy dan vurder van ons ind den onsen onbededingt syn ind blyven; ind is ouch vurwerde off de elude vurss. eynigen van oeren kinderen an dese vunff dusent rynsche gulden bewysen ind myt hilich off anders overgeven weulden, des sullen sy mechtig syn, yrre kinder helder des brieffs zo machen ind die in yre stat nae luyde des briefis amptz ind pantsgewyse zo setzen, sunder onse wederrede off weder doin, doch also dat deselven den sy dat alsoe oevergeven off dair inne setzen wurden, ons off onsen erven zu voyren hulde ind eyde davan doin sullen als sich gebuirt; ouch ist vurwerde, were sache dat dat vurss. sloss Dalenbroich op ons off onsen erven gewunnen ind den egenanten eluden oder ir erven affhendich ind verlussich wurde, dae Gott vur sy, so sal der vurss. Godert off syne erven des nyet zo doyn noch schade haven, dan wir sullen den vurss. Godert off synen erven bynnen jairs dair na volgende dat vurss. slosse ind lant weder ingeben off syn geld vuass. quytlich und wol bezalen ind vernuegen. Ouch were sache dat dat vurss. slosse van syn selffs fuyre verbrente oyn der egenante elude off yrre erven willen, des sullen sy nyet zo doin haven, allet ongeverlich. Alle ind eyckliche puncte dis brieffs hain wir Johan greve ind Johanna gref-fijne zo vurss. geloifft ind geloyven by onsen truwen ind yn rechter eydstat vast, stede, wal ind onverbrechlich zo halden vur ons, onse erven ind nakommelingen, ind her weder nyet zo doin noch zo schaf-fen gedain zo werden, mit worden, noch mit werchen, heimlich noch offenbair, in geynrewys, alle argeliste, frepellie, all behulpe geistliche ind weldliche gerychtz off rechtz dat den vurss. eluden off yren erven hyer inde kinderen moichte uysgescheden. In oirkunde der wairheit zo han wyr Johan greve zo Nassauwe, etc. ind Johanna greffyne vurg. onser eickligs van ons, sinen properen segel an desen brieff mit ons ind onse erven aller vurss. sachen zu oeversagen, gegeven in den jair ons

Heren dusent vier hundert seven ind vunffzich, op Sundach nae sent Mathysdach Apostolen.

Naar het origineel op perkament, waaraan de zegels ontbreken, berustende in het archief van Roermond.

Nº 4. *Johan van Nassau-Sarbruck verkoopt de heerlijkheid Dalenbroek aan Godard van Vlodrop.*

11 Januarij 1464.

Wyr Johan grave zu Nassauw, und zu Sarbrucken, heere zu Heinsbergh, zu Lewerbergh, zu Diest und zu Sichem, etc. doen kont und bekennen offenbaer mit disen brieven, so als der goete fromme onse lieben getrouwen Goddart von Flodrop, heere zu Leute von ons begerte das slosse und landt von Dalenbroeck und die thiende von Nyle aus handen der kinder van Brede und naems volghem, dem das von onsen voorvaren herre zu Heinsbergh verpandt und verscriben was voor vier dausent und drie hondert oberlensche kurfurster Rynscher gulden aen sigh gelooft und gebraght, ihn auch zwei hundert derselbe gulden aen dem voorss. slosse verbauwet hatt, auch so als der edele ons liebesweger herre Johan von Loyne, herre zu Heinsbergh seliger gedaghte, den voorss. Goddart schuldigh bleiben was vier en zwansigh hondert der gulden voorschreven ihme Goddart voorss. hiertzu aen gereide gelde zu onseren nutzen eine somme von achtzehn hondert zwei en viertzigh Rijnsche gulden zu onseren henden gelievert, und wel bezaelt hatt, das maght zu sammen acht dausent siben hondert swei und veertzigh Rynsche gulden, welcher ganser somme voor eyne und ander voorss. wyr Johan grave voorss. alle liverungen und bezalungen von Goddart voorss. genuget, und wolzufriden sein daerumb und meniger getreuwer dienst willen der vorss. Goddart von Flodrop onsen voorvaeren herren zu Heinsberg, zeliger gedaght und ons gedaen hatt wie seine erven und nachkomelingen ons und onseren erven und nachkomelingen in zukomende zeiten doen mogen und sollen haben wyr voor ons und onsere erven und nachkomelinge dem voorss. Goddart die voorss. onsen slosse, land und heerligkeit von Daelenbroeck, die thienden zu Nyle voort mit allen dorpen daerzu gehorende nemblich Nyle, Herten, Oele, Merhem und Asenray, mit allen ihren in- und zugehorende als onse voorvaeren dié haus voorscriben bis hero gehabt haben mit gerechte, hooge und lege, ondersaeten, manschaften und leen beyde geistlige und weltlige renten pechten, zisen, zollen, molenthienden,

opkomingen, bruggen, groose und kleine wie boven ihm, voort mit alle andere zubehoorigen des voorss. slosse und heerligkeit von Dalenbroeck zu wasser und zu landen nit ausgescheiden genslich und erffligen, euwigen und onwederroeffligh zu eine reghte onversterffliche gifte verkauft und ubergegeben, verkauffen und ubergeben mit disen brieff, also das derselbe Goddart und seine erven das voorss. slosse, heerligkeit, dorpen, thienden, leen, geistlichen und weltligen, mit allen ihren in- und zugehoorende voorss. von ons, onsen erven und nachkomelingen, heeren zu Heynsbergh, zu eynen reghten onversterffligen erffleen ontfangen haben, und halten sol und sollen, so das Goddart voorss. seine erven und nachkomelingen, als rechter erflantheer der voorss. slosse, landt, und heerligkeit von Dalenbroek mit allen ihren zubehorigen voorss. is hinfuro zum euwigen dagen sollen mogen geniessen und gebraughen, wenden und keeren nach allen ihren besten notzen und genoegen, geleigh si mit andere ihre heerligkeiten offte erffguderen doen mogen ohne jemants widerreden, und ohne alle arghlist, behalten, ohne ons, onsen erven und nachkomelingen, heer zu Heinsbergh onse affenunge aen den voorss. slos Dalenbroek zu dem euwigen dagen, soo ons daer aus und in zu helfen und zu erweeren, ohne schaeden Goddart vurss. soo oft und gegen alle die geene ons, onsen erven und nachkomelingen des noch gebeuren magh, ausgescheiden eine heerschaft von Leutghe, eine hertzog von Gelder, ein grave von und eine grave von Huere, hier auff hatt diese voorss. Goddart das voorss. slosse, land und heerligkeit von Dalenbroeck mit ihren zubehorigen voorss. auf huten datum des brieffs liefligh von ons zu leen onfangen er ons dan hulde und eide gedaen hatt geleig von solger leen wegen wegen gebrauglig, gewoenlig und recht is, desgeleighs seine erven und nakomelingen bis zum euwigen dagen doen sollen und verdetigen so oft als dis gefalt und noch gebeuren sol und magh, und derselbe Goddart und seine erven sollen solghes leen von ons, onsen erven und naghkomelingen vermangelen und verherwerden so oft die noodt gebeurt mit sweyen weise winden, und eine weise wintstrick onsen erven und nachkomelingen sollen ouch das voorss. leen allezeit zu gesinnen, Goddart seine erven und nachkomelingen off eneflysse halffen verdetigen und verantworten als andere onser mannen von leen alles ongeveerligh und ohne arglist, daerumb ontbieden und bevelen wyr mit craft des brieffs alle und jegeligen onser mans van leen, onsen scheffen, boden, voort alle ondersaesen des landts und heerligkeit von Dalenbroeck voorss. und voort alle andere so das aengeen magh dem voorss. Goddart naer luyde des briefs voor eynen erfflandtheer zu

empfangen, ihm und seine erven erfflige huldinge und eide von solges voort so oft der noodt gebeuren soll zu doen und ihnen gehoorsaem zu wesen ohne einigh wiedersagen, ofte widerstandt, wyr saghen und halden auch den voorss. onsen leenmannen, scheffen, boden und ondersaesen der heerligkeit von Daelenbroeck voorss., und alle die ghene die das aentreffen magh, aller der huldongen geloef doe, und eyde sy ons ofte iemants ander zu onser nutz mughten gedaen haben, ubermits disen gegenwertigen brieff, los, quyt und ledigh ohne einige arglist, und wyr Johan grave voorss. haben geloefft by onsere treuw und eeren alle puncten voorss. voor ons, onsere erven und nachkomelingen vaste, stede und unverbreggelig zu halden heer- und ganscher leenschaft als voorgenaempt is, und alles ohne arglist dan diese voorss. verdragh, kauff und beleenungen zwissen ons Johan grave zu Nassauw, etc. und Goddart von Vlodrop als voorss. is, mit willen, wissen und consent, geschiet sein der edele und wolgeboren onser liebe hausfrauwen und gesellinne Joanna von Loyne gravinne und frauwe onseren lande voorss., so haben wyr beyde Johan grave zu Nassauw und Joanna gravinne daselbst onser iegeligen sein sigel zu bevestunge und gezuigen aller voorss. saggen an disem brieff gehangen, das wyr Joanna von Loyne gravinne und frauwe voorss. gerne gedaen haben, bevestigen und bekennen alle saggen voorss. mit onsen sigel aen disem brieff by sigel onsere liebe joncker und gesellen hangen, und wan dan auch die voorss. beleenunge, hulde und eyde, ubermits onsen lieben getrouwen man von lehnen Sitzen von den Harnick, Johan von Lieck, Johan von den Harnick, und Johan von Hinsberg bastert geschiet syn, so haben wir Johan grave voorss. denselben geheissen und bevolen ihre sigelen mit an disem brieff zu hangen das wyr Setzo von den Harnick, Johan von Lieck, Johan von den Harnick und Johan van Heinsberg vuyt geheise und bevele ons goete liebe jonckh. voorss. gerne gedaen haben, und zuigen mit disen onsen sigelen, das wyr dar mit und uber geweest sein, als hier voor van ons geschrieben stehet, in den jaere dausent vier hondert vier und sexigh, das neghsten gonsdag na dem heyligen drutzehendage. *Onder aen waeren hangende ses segelen aen parquemente steerten gedruckt in groenen ende rooden wassche van dewelche eenen was affgevallen.*

Collata concordat cum suo originali per me, quod attestor.

(get.) R. Coppeineur, not[s] publ[s].

N° 5. *Jan, graaf van Nassau-Sarbruck draagt zijne halve heerlijkheid Elmpt over aan Godard van Vlodrop.*

11 Januarij 1464.

Wyr Johann grave zu Nassau und Sarbrucken, herr zu Hinsbergh, zu Lewenbergh, zu Diest und Sichem doen kond und bekennen dat wy mit goeden vorrath und bijwesen onsers mannen von lehn hernabeschrieben und genaempt umb menches trewen dienstes willen, den der erbahr Gottard von Flodorff herre zu Leuth, hij ind seine erven uns und unser erven in zukommenden zeiten doen sullen demeselben Gottard, zu verbesserungen des lehens von dem schlos von Dalenbruck mit den dorperen herrlichkeit das dazu gehoert, als er von ons, van der herrlichkeit Hinsbergh zu lehn hatt, in rechter gonst und freundschaft gegeven und beleent haben de helffte ons theils der herrlichkeit von Elmpt mit allem was darzu gehoert und gehoeren magh, niet gescheiden, geben, beleenen demselben Gottard von Flodorff dieselbe helffte uns theils der herrlichkeit von Elmpt voorss. mit diesen brieve, vor ons onsere erven und nachkomelingen, also das derselbe Gottard und seine erben dieselbe helffte ons theils von Elmpt, ten euwigen tagen von uns und unsere erven herren zu Hinsberg, eine mit deme schlos, dorpen und herrlichkeit von Dalenbruck zu einem angescheiden erfflehn haben, halten und ontfangen soll, uns und unsere erven die wurden davon dienen und herauff hatt Gottard voorss. huldte und eyde gethan, als von solchen lehn wegen gebuhrt, desgleicher er und seine erben auch doen sullen soo dik des noth geburt sonder alle geferde und arglist und befehlen dairomme auch alle unsere liebe getrewe scheffenen, boten und gantzen gemeinden von Elmpt zusammen und jegelich besonder, das ihr dem vorss. Gottard deser voorss. unsere giffte und belenungen, mit allen rechten, dienst, schatzungen, brugten, hohe und nedere herrlichkeit, so wie die gelegen ist, auffgelegen wurde vor die helffte ons voorss. theils holt, gehorsam und getrew seyet, und ihme des in allerweise gebrauchen last als ons und anderen die da selbst theil und herrlichkeit haven, ohne alle indracht of widersprake so es auch mogt sein, und wan dan diese voorss. verdrag, gift und belenungen zwischen ons Johan grave zu Nassau, und Gottard von Flodorff als voorss. is, mit willen, wissen und consent geschiet seind der edeler und wolgebohrnen onse liebe hausfrawen und gesellinne Johanna von Lohn gravinne und fraue onser landen voorss. so haben wir beyde Johan grave zu Nassau und Johanna gravinne daselbst und

iegelich sein siegell zu vestige und gezeuge aller voorss. sachen an diesem brieff gehangen, das wir Johanna von Lohn graffinne und fraue voorss. gerne gedaen haben bestedigen und believen alle voorss. sachen und mit onseren segell ahn diesen brieff bij siegell unsers lieven junckeren und gesellen gehangen und wan dan auch die voorss. belenungen overmits onseren lieven getrewen man van lehn Sitzen von den Hornick, Johan van Lieck, Johan van den Hornick und Johan van Hinsbergh bastert geschiedt seindt; so haben wir Johan grave voorss. den zelve geheissen und befohlen ihre siegelen mit an diesem brieff zu hangen, das wir Sitzen von den Hornick, Johan von Lieck, Johan von den Hornick und Johan von Heinsberg, voorss. von geheissen und befehlen uns genedigen lieben junckeren voorss. gerne gedaen haben, und zuigen mit onse siegulen, das wir dar an und over geweest seind, als hier vor von ons geschrieven stehet in den jahre onseres Herrn tausend vier hondert vier und sexigh, des nesten goenstage na dem heiligen dreuzehen dage.

Onder aen waeren hangende ses siegelen aen parquementen sterten.

N° 6. *Schrijven van hertog Karel van Gelre aan Herman V, graaf van Wied en aartsbisschop van Keulen, over de leenverhouding van het slot Dalenbroek.*

18 November 1522.

Unser vruntlicker dienst to voeren hoichwerdighste in Gade, durchluchtichste furst byzunder lieve heere ind neve.

Wir hebben uwer lieffden brief mitter ingelachter supplicatien Wilhelms van Vlodorff verstaen ind bevinden in derselver supplicatie dat die van Vlodorff uwer lieffden to verstaan geeft, woedat wij sijne moeder hedden doen schrijven ind ervorderen idt huyss Daelenbroeck van ons to leen to halden, alleen uyt krafft eyns briffs, den greve Godert van Loen, heere to Hynsberch, milder gedachten van sich gegeven hadde zo ever dat wij sijnre moeder oick geschreven in copia overgesant, dair in sijne vuralders dat huys Daelenbroeck van onsen vurheeren, hertougen van Gelre, loefflicker gedachten ontfangen hebbe, wurdt in sijne supplicatie versweegen; ind as hij inderselver supplicatie oick vermeldt dat Godert van Vlodorp sijne aldevader, nacher dan int' zestich jaren van eenen heeren van Hynsberch, Daelenbroeck gegolden solde hebben, es steyt quaelick te gelooven, want wij in des egenanter hertoch Reynolts leenboeck, dat ons noch bynnen jaers yrst

then handen komen is, claerlich beschreven vinden, dat die van Vlodorf det huys Daelenbroeck over hondert ind twyntich jaeren van den vurgemelden onsen vurvader, als hertouch van Gelre, to leen ontfangen hebn, wie uwe liefden uyt deser ingelachter copien des vurgemelten leenboeks opentlijk vernemen werden; muchten daerumb waill lijden dat Willem van Vlodorff ind sijne moeder sich anders bedechten, ind uns des huys Daelenbroeck halven deden des gheynen sy van leens ind rechtsweegen plichtich in schuldigh sijn, opdat wij niet genoedight en wurden, tegen oere versuymenisse ind frewelheyt noetturftige provisien vur toe nemen 't welck wij fur eyn guetlich antwordt nyet en hebben willen verhalden, U. l. dieselve Gott almechtich lange vrolich ind gesondt bewaeren moet, gegeven to Arnhem op ten X vrij[en] dach November anno MDXIJ, *was onderteeckent* Carell hertouch van Gelre und van Guylich, ind greve van Zutphen. *Opschrift*:

Dem hoichwerdighsten in Gade, durluchtichsten fursten Heeren Herman, Ertzbisschop te Coelne, des heyligen Roemschen rycks, durch Ytalien ertscansellier ind kurfurst, hertougen van Westphaelen ind Engeren onsen besunderen lieven heeren neven.

N° 7. *Erfdeeling tusschen de gebroeders Willem en Balthasar van Vlodrop.*

17 Julij 1545.

In namen des Herren, Amen.

Kund und offenbar sey allen und jegelichen die diesen gegenwärtigen auffgerichteten vertrag sehen oder hören lesen, das im jahr unsers Hernn tausent funff hundert und funff und vierzig den siebensehendten tag des mondts July, wir Wilhelm und Balthasar von Flodorff gebrudere beyde ehlige sohne ehrentfesten und tugend reichen und frommen Wilhelms von Flodorff und Odilia von Humen hernn und frauen zu Dahlenbruch, Leuth, Rickolt und Rulant, mit wolbedachten und reinen mutwilligen gemuthe, als wir beyde muntlich und das zu thuen wohl mechtig waren, mit furwissen, rath und guthen willen unsere beyde ältere wohlged. auch unsere beyde ehegemahlen schwagern und susteren, vort verwandten und freunden uns endlich für uns, unsere nachkommenden erben vereinigt und gescheiden haben in masen wie hernach folgt, als nemblich das Wilhelm fur sich seinen erben und nachkommelingen seines elterlichen erbs und guths haben und behalten soll das haus zu Dahlenbruch mit allen seinen gerechtigkeiten, hoecheyt, herlichkeit und obrigkeit, sambt allen seinen inn und zugehör so wie

und wan das gelegen ist, und wannen sand, nit davon ab- und ausgescheiden mit dem hoffe fur dem vorscr. haus gelegen, mit allen seinen inn- und zugehör, auch dem hoff zu Vorth im ambt von Wassenbergh gelegen und den hoff genant zu den Heyden in dem dorff zu Flodroff und ambt Montfort gelegen, mit allen inn- und zugehören, und die mühle genant uff dem Geitstappen im furscr. ambt Montfort gelegen, fort das dorff Masniel, mit seinen zugehören als Asenrad, und das viertetheil von Leuwen alles in vorscr. kirspell von Maesniell gelegen und darzu gehörig, item das dorff Herten mit allen seinen zugehör als nemblich Ooll, Merum, sambt Huppart und der Kuckerheyden, alles in dem vorscr. kirspell von Herten gelegen, item der zolle zu Kessel, Asse, Rurmond und Ooll, Leuwen und Heppenrath gelegen, auch das dritte theil von der Herrlichkeit Elmpt, mit allen ihren zugehören, auch noch zehen malter roggen auff die muhlen zu Panners, alles zu dem vorscr. haus und herlichkeit von Dalenbruch gehörig nit davon ab- noch ausgesondert und die behausungen binnen der statt Rurmond gelegen; noch soll der obgemelte Wilhelm haben und behalten das haus und herrlichkeit Odenkirchen, mit allen seinen in- und zugehör nit davon ab- noch ausgescheiden, mit ackerlandten, benden, weiden, pfächten, rhenten, busschen, mühlen, fischereyen, lehen, landten, zinnsen, schatzen, zollen, accisen, wachtgelt, zehenden, so wie und wan das gelegen ist, und dem zinns zu Bracht im ambt Bruggen alles zu dem vorscr. haus und herrlichkeit Odenkirchen gehörig, item das dorff und herrlichkeit Grevenbicht, mit allen seinen inn und zugehören so wie das dann gelegen ist und nahmen hatt, auch die zinns und landten zu Pappenhoven, zu Wolffrade mit allen seinen zubehöre nit davon ab- noch ausgescheiden in deme kirspell von Holttum und ambt Born gelegen, auch noch ein und siebentzig goldtgulden jährliche renthen von denen zwei hundert goldtgulden die onser vatter und mutter järlichs gelden haben an unseren gnädigsten herren pfaltzgraven, auch noch acht und funfstzich ten halben goldtgulden jährlicher renthen an unseren gnädigen hertzogen zu Gulich auff Heinsberg verschrieben, dergleichen noch fünffzich derselben goldtgulden jährrenten derselbigen seiner furstlichen gnaden auff Gulich verschrieben, und ist alles, in masen unser vatter und mutter es gebrauchen und landt pflichten; hergegen soll Balthasar vorscr. sein elterlichs guth fur sich, seine erben und nachkommelingen haben und behalten das haus und herrligkeit Leuth und Maseick (1) mit seinen zinnsen, pfachten, fischereyen, mühlen,

(1) Maseick is het dorp Meeswijk tusschen Leuth en Stockhem.

lehen, landten, und mit allen seinen zugehören nicht davon ab- noch ausgescheidten, mit sambt zwey buschen gelegen einer genannt der Gerstbusch, und der ander genannt Jegenholtz; vorder noch dabey ein zinns zu Mechelen und Grinne, (1) und die fischerey auff dem Kerckelsberg, auch die pfächten und zinnsen, churmieden, renten, im ambt von Born und herrlichkeit Reine gelegen, (2) genant der Leuther pfacht, item noch die erbweide zu Elsten (3) mit aller ihrer gerechtigkeit, dan noch dabey den hoff zu Lenskleim mit seinen lehen, landten, churmeeden, zinsen, kirchengiften und mit allen seinen inn- und zubehör, item den hoff zu Velterseith, mit allen seinen zubehör, nit davon ab- noch ausgescheiden, als nemblich den hoff zu Obken (4) genant als Hanenhoff mit den gütheren zu Daneken in dem vorscr. kirspell von Obken gelegen, item den hoff Nerbeck mit allem seinem zubehör, auch noch dem hoff zu Stuckem mit allem seinem inn- und zubehör, auch in dem kirspel von Nerbeck gelegen (5); item das haus binnen der stadt Mastricht beneben den Kayser gelegen und noch darzu das haus und herrlichkeit zu Rickolt, mit seinen buschen, benden, zins, lehen, ackerlandt und allem seinen zubehör nit davon ab- noch ausgescheiden und noch dar bey vierzig Lüttiger mudde speltz järlicher renten ahn den herrn zu Grospell, (6) und noch gleicher masen vierzig Lüttiger mudde speltzen zu Jekelraide, dan noch den hoff zu der Trauen zu Mühlingen (7) gelegen mit seinen zinnsen, landeryen, pfächten, kirchengiften und allem seinen zugehör, item noch das halb haus und herrligkeit zu Rulant mit allem seinen inn- und zugehör nit davon ab- noch ausgescheiden, so wie und wan das gelegen ist, sambt deme halben haus und herschaft Creuzberg mit allem seinen inn- und zugehör, so wie und wan das gelegen ist nit davon ab- noch ausgescheiden, dem halben erbweyde zu mit ambf Kessingen zu den obgeruhrten halben haus und herrschafft Creutsberg gehörig mit dem weingewachs bey Arweiller forth, noch den halben zehenten zu Overheren und noch zwanzig malter roggen järlicher rhenten, auff dem hoff zu Kofferen, noch herzu hundert und neun und zwanzig goldtgulden jahrrenten von dem superrest von denen zwei

(1) Grinne is het dorp Grimby bij Reckhem.
(2) Reine misschien Berg aan de Maas. Er bevindt zich geen dorp Reine in het voormalig ambt van Born.
(3) Elsten is het dorp Elsloo aan de Maas.
(4) Obken is het dorp Opgeleen of Geleen bij Sittard.
(5) Daneken, Neerbeek en Stucken liggen bij Geleen en Beek.
(6) Mühlingen is Moulingen bij Eijsden.
(7) Jekelraide is Eckelrade en Grospell is Gronsfeldt.

hundert goldtgulden so ahn unseren gnädigsten pfaltzgraben, etc. verschreiben und dies alles in masen es unser vatter und mutter dies in gebrauch sind, und mit diesem sollen wir beyde wie obstehet gebrüdere furgemelt für uns und unsere nachkommelinge zu den ewigen tagen unsere elterliche erbfand und aller güther halben erbligh gescheiden sein und pleiben, auch haben wir uns verglichen und vertragen, das alle pfandschaften hierinnen benennt aus krafft dieses vertrags für erbschaft genehmet sein sollen, doch mit dem fürbedinge, so die oder deren eine gelaist würdten, das wir beyde gebrüdere fürgemelt oder unsere erben oder nachkommelingen die pfenningen so dar von komen, gleich halb und halb büren sollen, des soll der eine oder desselben erben deme oder denen dann etwas abgelöst ist oder wurte, die helffte davon ob es angezeigten seinen elterlichen erbgütheren ahn dergleichen gelegenen gütheren wiederumb geben und die als wiederumb erstatten, doch zum chur und gefallen desselben der die erstattung dan also thun soll seine erbschaft zu freyen und zu behalten mit funff und zwanzig penningen einen gleichermasen, so einer von uns beyden obgem. gebruderen oder des erben an diesen seinen erzehlten erben und pfandgütheren von unseren elteren herfliesenden gütheren, busschen des oder deren schuldts oder versaumen mit recht angefochten wurdten, soll der andere oder des erben deme oder denen darinnen beystandt thuen, in aller masen, ob es seins selbsten güthere antrieffe, und so einer oder des erben der auch einige wie obsteht mit recht verlier, soll ihme der ander davon ein helffte wieder mit dergleichen gütteren erfstatten, doch auch zu gefallen das der die erstattung dann zu thuen hatt, die auch zu freyen und zu behalten mit fünff und zwanzigh penningen einen wie auch hie vor von der pfandschafft gerührt, fort sollen alle andere güthere und pfandschaften die hiefur in diesem nit angezeigt oder benennt seind, auch alle forderung sundfalle gereithe güthere, alle schuldt und wiederschuldt gleich gehalten, und welcher gestalt Leuth und Rickolt, mit allem ihren zubehör wie fürgemelt in meines Wilhelms heiligs nottulen verschreiben, soll Odenkirchen mit allem seinen zubehör wie obstehet, in die statt stehen, und mit selbigen gleicher masen gehalten, wie mit gleichfals welcher masen Odenkirchen mit allem seinem zubehör in meines Balthasars heiligs nottulen verschreiben, sollen Leuth und Rickolt mit allem seinem zubehör, wie vorscr. auch in die statt stehen, und mit dem selbigen gleichfals wie mit Odenkirchen gehalten werdten, und soll mit diesem vertrag der articul in unser beyde heiligs verschreibungen verfast, unsere scheidunge und schillunge belangend crafftlos, tod und gantz vor unwerth sein, bleiben nnd ge-

haldten werdten, sonsten sollen unsere beyde heyligs vurwardten in allen ihren anderen articulen, (ausgenohmen dieser wie obstehet) bindigh und kräfftigh sein und verpleiben, und dan ihme, mit diesem vertragh mit mihten gerückt oder geschwächt sein, dies zur kund aller dieser oberzehlten puncten und articulen die vast stette und unverbruchlich zu halten, haben wir Wilhelm und Balthasar von Flodorff gebrüdere dieses malkanderen für uns, unsere erben und nachkommelingen mit händttestungen bey unseren christlichen nahmen und ehren in edelmans treuen, und geloven darzu in rechter eydtstadt zugesagt und gelobt zu volziehen nicht dargegen zu thuen oder schaffen gethan werte, ubermits uns selbsten oder jemandt anderst von unsertwegen heimblich oder offenbaer, mit wortten oder mit wercken, noch auch keine exemption oder beschuldnus, geistlich oder weltlichen rechtens oder einigens dings wie das nahmen haben mögte, wie die nue erdacht seind oder hernachmals erdacht mögen werdten, herentgegen zu gebrauchen und sollen nach willen von keinen richteren oder regenten darauff gekeret werdten, sondern was das vorgenohmen wurde, oder geschehen soll, als eitel, kraft und machtloos fürnohmen abgestelt sein und pleiben, nun und zu dem ewigen tagen zu, sonder alle intracht, furpeley und argelist, und wan dieses uns Wilhelmen und Balthasar von Flodorff gebrüdere furschr. allsonst wie vorgemelt geliebt, benügt und mit unseren elteren und beyder freundschaft, rath und guten wissen und willen eingegangen seind, des zu urkundt haben wir Wilhelm und Balthasar von Flodorff gebrüdere vielgemelt, und wir Anna von der Donck und Catharina von Bylandt, elige gemahlin Wilhelms und Balthasars vorscr. dies mit unseren aigenen händten und christlichen nahmen unterzeichnet, und unsere jegeliches insiegel vorscr. articulen uns allezeit damit zu verzeichen für an und an diesen brieff gehangen, und die weil wir Anna und Catharina vurscr. noch zur zeit keine eigene siegel haben, gebrauchen wir unseren hausherren sieglen hiemit gegenwärtig. Auch haben wir Wilhelm und Balthasar von Flodorff gebrüdere vielgenant dieses zu mehrer gezeugnus der warheit gebetten und bitten die erentfesten und fromme Dietherichen herrn zu Melendonck, Drachenfeldt, Meyrick, Ghor, Vronenbroick zu Schonau und Zulandt drosten zu Montfort, Adrian von den Bylandt herrn zu Welle und Bergen, etc. und Johan Quaden, herrn zu Rickerade unsere liebe ohme, schwagerherren und schwägere, das hie mit zuverkundten ihre jegeliches sein siegell mit bey die unsere mit an diesen brieff hangen wollen, das wir Dieterich herr zu Milendonck vorscr. Adrian von den Bylandt herr zu Welle vorss. und Johan Quade herr zu

Wickerade vorss. bekennen also war ist und haben durch fleizige bitte und begehren unserer lieben neven eydoms und schwagern ein jeder sein siegel mit zu urkundten unten an diesen brieff gehangen, und ob es gefiele das einiger von uns beyden gebrüdern so gedacht oder auch sonst desselben erben mit dieser verschreibung oder versicherung nit genugsamb verwahrt weren, soll der eine oder des erben den anderen oder seine erben allezeit gnugsambe erbschafft und werschafft nach aller nottruft, wie mit recht sich gebuhren soll, schuldig sein zu thuer, wie wir uns dan gleichfals hir gegenwertig, overmits diesem offenen brieff hiemit verfügt haben, und verpflichten in Urkunde wie obstehet.

Ondert[t] WILHELM VON FLODORFF. BALTHASAR VON FLODORFF.
ANNA VAN DER DONCK. CATHARINA VON BYLANDT.

N° 8. *De hertog van Gulik staat aan Willem van Vlodrop, heer van Dalenbroek, een stuk grond gelegen te Asenrade, af.*

10 Januari 1551.

Von Gottes gnaden Wir Wilhelm, herzog zu Gulich, Cleve und Berg, graff zu der Marck und Ravensberg, herr zu Ravenstein, thuen kund, als das haus zu Dalenbruch mit aller seiner herrlichkeit von alters von unseren voreltcren und vorsessen herren zu Heinsberg seeliger gedachtnus lehenrurig gewesen und noch ist, und aber das dorff Masniel nit darin namhafftig ausgetruckt, und doch von denen unseren nit anders dan ein zugehör desselbigen haus und herrlichkeit geacht und gehalten, so bekennen wir hiermit das zwischen uns und ged: von Flodorff abgeredt erklärt und vertragen, das er und seine erben hinforder die selbige herrlichkeit Masniel von uns, unseren erben und nachkommelingen herren zu Heinsberg austrücklich mit einem heergeweidt zu lehen empfangen sollen, wie er und seine voreltercn das haus Dalenbruch empfangen haben, doch mit der bescheidenheitt das berürtes dorff Masniel sonst bey seiner alten freyheytt und gerechtigkeit verpleiben solle, und wir haben ihnen und seinen erbgenahmen zu besserung des vorscr. unsers lehens vergönnt und zugelassen, wie wir auch hiemit und in crafft dieses vergönnen und zulassen das Asenrader feldt und die sechs erben auff dieser seithen der Bach von Melichwarth liggende, nemblich die Schafferey, den Carthäuser hoff, die zweeen Hellen, Schupparts guet, und den hoff uff Heistart, wie die jetzo binnen ihren heegen und graben befundten, und an der strassen wendten und

kehren, also das gemelten von Flodorff und seine erben darauff gebott und verbott thuen, accis und sonsten alle hochheit und gerechtigkeit haben sollen, gleich wohl aber und mit vorbehalt dessen, wie vorscr. sollen der zoll, diech und die bach zu Asenrad der landtscheidt des ampts Wassenbergs und des dorff Masniel sein und verpleiben und der von Flodorff, noch seine erben sich keiner gerechtigkeit weihers dan bis an die heege und graben vorscr. unterwindten, und der zollstras und anders zu unseren haus Wassenberg gebrauch inhabten wordten, der Carthäuser hoff soll auch lehen und manngueth zu Wassenberg verpleiben, und sonsten daselbst zu Wassenberg gleich anderen lehengüteren gehalten werden und soll einen jederen seine gerechtigkeit, wie er die uff dem Meinwegh, oder sonsten von alters gehatt, hiemit übernohmen sein, wan sigh eben jemandts anders dan nach des meinwegs gebrauch und gebühr hielte, soll durch die unsere zu Wassenberg gestraft werden, als auch die unsere von Herkenbusch gemeinte mit der vihe trift beschwere und von alters gehalten wordten, das wanneer der von Flodorff der unseren von Herckenbusch gemeinte allein mit seinen beesten gebruyckt die er zu Dalenbruch uffziehet und hält das er davon järlichs sechs raderer albus zu geben pflag, wanneer er aber von Masniell oder sonsten von anderen seinen güthercn auswendig beesten auff Dalenbruch kommen lies, und die uff unseren von Hercken busch gemeinde triefe, das er dan noch 20 rader albus zu geben pflag, maecken zu sammen 26 rader albus, so ist vertragen, das es hinforder zwischen deme von Flodorff und seinen erben, besitzeren des haus Dalenbruch, und den unseren von Herckenbusch auch also gehalten soll werden, als gleichfals irrthum erwachsen, das der von Flodorff auff der gemeindten siegelerden gestochen, soll hinforder ohne erlaubniss der unseren nicht geschehen, und jetzige graben durch die seine zu werffen und vergleichen lassen, und so viel das abhauwen des holtz belanget, sol er hinforder über den Weeg nit hauen, und im fall sich in obgem. oder anderen gebreecken zwischen dem von Flodorff und denen unseren einiger unverstandt zutragen wurdte, soll durch uns als den landtfursten und lehenherren der gebühr entscheidten werdten, alles sonder arglist und gefärdte. Urkundt der warheit haben wir Wilhelm, herzog zu Gulich, Cleve und Berge, etc. vorscr. unseren siegel für uns, unsere erben und nachtkommelingen an diesen brieff thuen hangen. Gegeben in dem jahr unseres Herren tausent fünff hundert und ein und fünftzich auf den zehenten tag des monats January.

N° 9. *Tractaat tusschen keizer Karel VI en den Palatijnschen keurvorst Jan Willem.*

29 December 1711.

Nos Carolus VI divina favente clementia electus Romanorum Imperator, semper augustus, etc.

Notum testatumque sit universis, quorum interest, quod nomine serenissimi, potentissimi atque invictissimi principis ac domini domini Caroli sexti, electi Romanorum imperatoris semper augusti, Germaniae, Hispaniarum ac Indiarum, nec non Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Stiriae, Carinthiae, Carnioli, Luxemburgi, Wurtembergae superioris et inferioris, Silesiae, Athenarum et Neopatriae principis, Sueviae, Marchionis Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae superioris et inferioris, Lusatiae, comitis Hapsburgi, Flandriae, Tyrolis, Barchionae, Ferretis, Kyburgi, Goritiae, Rossilionis et Ceridaniae, landtgravii Alsatiae, Marchionis Oristani et comitis Goccani, domini Marchiae Slavonicae Portus Naonis, Biscagae, Molini, Salinarum, Tripolis et Mechliniae, seu Sacrae Caesareae et Catholicae majestatis camerarius actualis, consiliarius intimus et aulae cancellarius, dominus Philippus Ludovicus Sacri Romani Imperii haereditarius thesaurarius, comes a Zinzendorff et liber baro in Ernsbrun, dominus in Gholl superioris Schlowitz, Burgravius in Rheinegg, supremus haereditarius scutifer ac praecisor in superiori et inferiori Austria haereditarius pincerna in Austria ad Anasum ex una, ut et nomine serenissimi principis ac domini domini Joannis Wilhelmi comitis Palatini Rheni, S. R. I. archidapiferi et electoris, Bavariae, Juliae et Montium ducis, principis Moersae, comitis Veldentiae, Sponhemii, Marchiae et Ravenspergae, domini in Ravensteyn, etc. Suae serenitatis electoralis actualis consiliarius intimus, generalis belli commissarius, nec non ordinis sancti Huberti eques et commendator in Waldeck, dominus Lotharius Fredericus liber baro de Hutheimb, dominus in Ivelsheim, etc. ex altera parte, tanquam ministri hanc in fidem utrimque specialiter instructi et delegati, pro promovendo utriusque partis congruo ac bono, aliisque causis moventibus, in permutationem, et tractatum subsequentem matura deliberatione praevia et sub suae respectivae sacrae Caesareae et Cath^{ae} Ma^{tis} ut et serenitatis electoralis ratihabitione convenerint.

1.

Cedit altissime fata sua Sacra Caesarea et Cath[a] Majestas pro se, haeredibus et quibuscumque successoribus suis Serenitati suae Electorali Palatinae, ejusdem successoribus annexum quidem ducatus Geldriae, in meditullio tamen ducatus Juliacensis fere situm, oppidum et satrapiam Erckliniensem, cum quibuscumque attinentiis, prout et circumdatum undique Juliacensi territorio pagum sive oppidum Viersen, cum omnibus ap- et dependentiis, nec non confines ducatui Juliacensi pagos superius et inferius Cruchten dictos: (qui prout et praefatum Erckliniense oppidum, nec non Viersen hactenus a rege Borussiae et ordinibus generalibus Confaederati Belgii respective possidentur et detinentur): cum omni et suprema territoriali jurisdictione, mero ac mixto imperio, steuris, collectis caeterisque reditibus, dominiis, censibus et singulis juribus tam feudalibus, quam emphiteuticis dictis locis annexis, ulla sine reservatione aut exceptione, quemadmodum et jus proprietatis sive reluitionis sibi super binis dominiis Kerpen et Lommersum a serenissimis praedecessoribus suis olim pignori datis competens cum omnibus regalibus juribusque tam feudalibus quam allodialibus reliquisque pertinentiis, pariter ulla absque limitatione, atque ea quidem lege et conditione, ut serenitati suae electorali, iuxta tenorem peculiaris desuper confecti cessionis documenti super cesso jure hoc proprietatis et reluitionis pro nunc plenarie disponere fas sit.

2.

Serenitas sua Electoralis vicissim pro se suisque haeredibus et successoribus sacrae caesareae majestati ejusdemque domus archiducalis in perpetuum et haereditarie cedit suam in regno Neapolitano sitam terram sive baronatum Roccam Gugliesma, cum Doganella et arrendamentis eidem in dicto regno competentibus et ad se pertinentibus eo modo et jure, quo haec a serenitate sua electorali, ejusdemque laudatissimis praedecessoribus possessa et defructuata fuerunt aut possideri et defructuari debuissent, similiter cum adhaerentibus singulis juribus et appertinentiis, renuntiatis praeterea cunctis sibi apud regiam Neapolitanam cameram de caetero liquido extantibus pretentionibus, quibus fatam regiam cameram hisce liberam et immunem asserit, atque insuper in altissime dictam Suam Sacram Caesaream Majestatem jus sibi in Dulckensweerdt competens, nec non praetensam hucusque in ditione

Dahlenbroeck supremam jurisdictionem territorialem omnimodo transfert, nec ulterius providere et ordinare deerit, ut ex parte ducatus Juliae intuitu mutuae hujus cessionis in territorio civitatis Venlonensis effossione torba supersedeatur.

3.

Interea tamen Serenitas sua Electoralis Palatina in quieta possessione et perceptione fructuum ac redituum antefati baronatus Doganella arrendamentorum reliquorumque jurium eousque permanebit, nec eorundem cessio et renuntiatio effectum sortietur, nisi ex parte Sacrae Caesareae et Catholicae Majestatis eidem nominata superius § 1 cedenda oppidum nimirum et satrapia Erckliniensis pagus et parochia Viersen, superior inferiorque pagus Cruchten plenarie evacuata et realiter tradita fuerint, in cujus fidem conventio haec in duplo expedita, hinc inde subscripta et utriusque ministri sigilli oppositione roborata extitit. Francofurti ad Moenum hac 29 Decembris 1711.

Philippus Ludovicus, comes a Zinzendorff.
Lotharius Fredericus, liber baro ab Hundtheim.

N° 10. *Bekrachtiging van het voorgaande tractaat door Keizer Karel VI, gevolgd door de nieuwe overeenkomst.*

10 Januari 1712. — 8 Mei 1715.

Carolus VI divina favente clementia electus Romanorum imperator semper Augustus, Germaniae ac Indiarum nec non Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, rex, etc. Notum testatumque facimus universis quod permutationis tractatum superius scriptum: (initum videlicet et stipulatum inter nostram Sacram Caesaream et Catholicam Majestatem, mediante procuratore et mandatario nostro Philippo Ludovico comite a Zinzendorff, nostro consiliario intimo ex una parte, et inter Serenissimum Principem Dominum Joannem Wilhelmum Comitem Palatinum Rheni, Sacri Romani Imperii archidapiferum et electorem, mediante procuratore et mandatario suo Lothario Frederico libero barone de Hundtheim, actuali suo consiliario intimo ex altera parte): in omnibus et singulis suis capitulis, clausulis, punctis, articulis et sententiis approbamus, ratum habemus, laudamus, acceptamus et confirmamus ejusque integrum tenorem salvum semper

et illibatum esse volumus, ita ut nullum futuris temporibus sentire valeat impugnationis objectum defectus incommodum aut noxae alterius cujuslibet detrimentum, quibuscumque pro majore hujus nostrae approbationis, ratificationis et confirmationis robore ac firmitate forsitan exprimendis: (quae pro sufficienter, ac de verbo ad verbum hic expressis et insertis haberi volumus): in contrarium non obstantibus, in cujus rei testimonium praesentes litteras fieri jussimus, manu nostra subscriptas, nostroque sigillo munitas, dabantur Francofurti ad Moenum die decima mensis January 1712.

Carolus.

Nihilominus cum praefata conventio effectum suum plene sortiri et singulae ejusdem conditiones eam ob causam in executionem mandari haud potuerint, quod partim parochia et pagus Viersen interea regi Borussiae cessus fuerit, partim superior et inferior pagus Cruchten aliam ob rem a nobis praefato domino Electori consignari et tradi non valeat, eapropter inter nos et Dilectionem Suam denuo sequentem in modum conventum est.

1.

Cedimus, transferimus et tradimus mentionato domino electori Palatino ejusdemque successoribus et haeredibus, oppidum et satrapiam Erckliniensem, cum omnibus pertinentiis et dependentiis, et pro ut hic et nunc a nobis actualiter possidentur, in quem finem praesentis cessionis magistratum et incolas dicti oppidi et satrapiae Ercklinieusis solito ac in forma consueta certiores reddimus, eosdemque a fide et juramento nobis praestito absolvemus, atque ad dilectionem suam remittemus, quatenus eidem utpote principi ac domino suo hommagium, debitamque fidem atque obedientiam praestent, serventque imposterum.

2.

E contra praefatus dominus elector cedit, tradit, transfertque in nos haeredesque nostros in perpetuum suam in regno Neapolitano sitam terram, sive baronatum Rocca Gugliesma dictum, cum omnibus et singulis attinentiis et juribus, vigore dicti tractatus Francofurtensis, promittens et spondens Dilectio Sua hocce articulo se quantocius dispositurum ordinaturamque fore, ut nostrae regiae camerae Neapoli-

tanae aut ejusdem hunc in finem constituto mandatario dictus baronatus cum omnibus et singulis eo pertinentibus scripturis et documentis litterariis, absque ulla mora consignetur atque extradatur.

3.

Quantum vero ita dictum Doganella cum arrendamentis, quae a praedecessoribus nostris regibus Hispaniae Dilectioni Suae in solutum assignata et ab ipsa ejusdemque antecessoribus ultra quadraginta annos, quiete et absque ulla perturbatione possessa fuit, concernit, eandem Dilectio Sua pariter cum omni jure camerae nostrae Neapolitanae incorporandam nobis cedit, traditque, ac insuper omnibus ex ea praetensionibus et debitis activis omnimodo et in sempiternum pro se ac suis haeredibus et successoribus renuntiat, ea tamen conditione et pacto, ut saepe laudato domino Electori competens seu proportionata pensio undecim millium quadringentorum et viginti octo ducatorum Neapolitanorum annuatim et quidem absque ulla dilatione vel minima detractione ea nostra regia camera quartaliter accurate exsolvatur;

4.

Idcirco promittimus et spondemus virtute praesentis tractatus Nos eo rem dispondituros fore, ut jam dicta summa undecim millium quadringentorum et viginti octo ducatorum Neopolitanarum Dilectioni Suae Electorali Palatinae, vel ipsius mandatario accurate et absque ulla deductione quartaliter seu singulis tribus mensibus exsolvatur, pro cujus rei majore securitate ordinabimus, ut hoc debitum seu solutio ad proventus dictae Doganellae, vel si haec forsan minus sufficiens reperieretur, ad alium fundum tamdiu assignata permaneat, donec inter nos et dominum Electorem Palatinum circa parochiam, pagumque Viersen, nec non superiorem inferioremque pagum Cruchten aliter conventum, aut proportionatum aliud aequivalens constitutum fuerit, nam hoc et alio modo exsolutio superius facta undecim millium quadringentorum et viginti octo ducatorum Neapolitanorum cessare debebit.

5.

Et cum caeteroquin supradicto tractatui Francofurtensi per hanc conventionem: (excepto tamen quod ratione parochiae et pagi Viersen, superioris et inferioris pagi Cruchten aliud aequivalens stabiliatur):

nequidquam derogatum, imo eundem in omnibus suis articulis ratum et firmum habere volumus, declaramus tamen specialiter jus proprietatis seu reluitionis nobis super binis dominiis, Kerpen et Lommersum competens et virtute jam dicti tractatus Suae Dilectioni Electorali palatinae cessum, ab eadem vero cum praevio nostro consensu, et approbatione in suum consiliarium intimum et camerae aulicae praesidem comitem de Schaesbergh actualiter translatum fuisse, ea conditione et pacto, ut ipsemet summam septuaginta quinque millium Philipporum super modo dicta dominia coronae Hispanicae olim mutuo data debite et una vice refundere, ac restituere teneatur, cum vero ob indecisam hac super re pendentem litem necdum satis constet, cui hoc mutuum, atque juste competat;

6.

id circo ne hac in re partes interessatae, de praememorato mutuo in aliquo modo periclitentur, cum Domino Electore pactum et conventum est, ut praedictus comes de Schaesbergh, dictos nummos apud magistratum nostrae civitatis imperialis Coloniensis sine ulla mora eam ob causam deponat, ut ibidem usque ad decisionem causae, intacti asserventur, nec ulli, quisquis demum sit, exsolvi, aut extradi valeant, nisi comiti de Schaesbergh originalis obligatio cum apocha prius actualiter consignata, indeque ipsi omnimodo securitas data fuerit, in quem finem nos ad dictum magistratum Coloniensem, hac super re mandata necessaria emanari fecimus, et ab eodem per litteras sub decima tertia proxime elapsi mensis Martii ad nos datas: (quae originales in cancellaria nostra imperiali aulica, earundem vero, ut et apochae hac super re a memorato magistratu extraditae transumptum authenticum penes secretarium nostrum Belgicum asservatur): certiores jam facti sumus, saepedictum comitem de Schaesbergh durante praesenti tractatu praefato magistratui Coloniensi in praememoratum finem et cum supra expressa conditione centum millia imperialium in depositum effective dedisse.

7.

Tandem et ultimo conventum et conclusum est, ut ratione hujus et saepe memoratae conventionis Francofurtensis omnem in eventum in jure consueta hinc inde mutua praestetur evictio, in quorum fidem et manus robur praesentem tractatum cessionis reciprocae cum alio respective simili, a Domino Electore Palatino in solita forma et modo expedito

commutandum, atque Dilectioni Suae consignandum propria manu subscripsimus et eidem sigillum nostrum Caes: regium apponi jussimus, dabantur in imperiali residentia et civitate nostra Viennae die octava Maii 1715, regnorum nostrorum Romani quarto, Hispaniarum duodecimo, Hungariae et Bohemiae vero quinto.

Carolus.

Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis proprium.

A. Fr. Kurtz.

Oorkonden en bescheiden

aangaande

de kerk en het Kapittel van St. Odiliënberg.

TWEEDE GEDEELTE.

N° 56.

1451, 2 Januari. — *Johan van Berge bekomt van het Kapittel van den H Geest de Ondart- en Kukartsbeemden in erfpacht, tegen betaling eener jaarlijksche erfrente.*

Wer Thonijs van Hillenshem, Richter, Gerairt Strijker ende Wilhem Reynkens, Scepenen der dingbanck van *Ulenberge*, doin kont allen luyden ende tugen in desen openen brieff, dat vur ons komen is Johan van Berge, burger tot Ruremunde, myt willen ende consent Elizabetten sijns wetliken wijffs, ende heefft bekant vur huem ende vur sijne erven, dat hij wetlich ende waill, omme eynen jairs- ende erfftsijns, genomen ende ontfangen heefft van Zeger van Bruggen, Rentmeyster des Capittels van den Heiligen Geist tot Ruremunde, in bywesen eyn deyle der heren van den vurs. Capittel des mede gemechticht, dat guet ende erve genant dat *Ondaert ende Kuyckartzbeende* (1), haldende drije boonre ter maten meir off mynne, soe wye die in hogen, in legen, in naten ende in droogen, in beenden ende in broicken, ende myt allen haren tuebehoren ende rechten, nyet uytgescheiden, gelegen sijn in der dingbanck van *Ulenberge*, tusschen der Rueren ende dat *Ondaert*, nae uytwijsongen der principailre brieve dairop sprekende ende gemaickt, dair der vurgenante Johan van Berge in geguet is, ende overmidtz Richter ende Scepenen dieselve brieve dair af ontfangen heefft, dats te weten ellix jairs omme negen

(1) Zie N° 21 en 26—29. Van N° 26 is ook nog het origineel in het Roermondsch Archief aanwezig (Doos VIII, n° 5).

bescheyden Rijnssche gulden (1), guet van golde ende swair van gewichte, off die weirde dair vur aen anderen gueden gemonten golde, jairlix ende erfflix tsijns, ende vur seess erffcapuyne, alle jair erfflick, ewelick ende ten ewigen dagen tue den vurscreven tsijns ende capuyne van den vurscreven lande, beenden, broicke ende erve te betalen, ende los, vrij, kommerlos van alle saicken ende schetvrij voir heren ende vrouwen, ende op sijnen ende sijnre erven anxt, arbeyt, kost ende sorge te leveren bennen der stat van Ruremunde in vrij, seker behalt der heren van den Heiligen Geist vurs., off hairs rentmeysters in der tijt myt haren wille, op sente Remeysdach. Ende omme gueder sekere betalingen wille des vurscr. tsijns, soe heefft Johan van Berge, myt willen sijns wijffs vurscr., den vurgenanten Zeger in behueff der heren van den Heiligen Geist vurs. vorder tot haren erve te onderpande gesat ende verbonden acht morgen lantz opten Posterholtz wege gelegen, ende tusschen Johans lande *van Vryemersschen* (2) ten beyden sijden schietende, in maten ende vurwarden offt saicke were, dat Johan van Berge ende sijn wijff vurs. off hare erven in eyniger tijt eynichz jairs den vurs. tsijns ende capuyne nyet en betailden op sente Remeysdach als vurscreven steyt, off bennen eynen maende dair neest naevolgende onbevangen, ende dairaen versuemelick weren, dat were in eynen deyle off in altemail, dat Got verbiede, soe sall ende mach dat Capittell vurs. off eyne rentmeyster dan in der tijt des vurs. Capittels, tot behueff hare, sijne hande van stonden slaen aen dat vurg. Ondaert Kuyckaerts beende, ende acht morgen lants vurs., dat te gebruycken ende dairmede te doen gelijck anderen haren properen eygenen erve, tsijnse ende guede, dair sij huijden dis daigz yne sitten, sonder eynich hijnder off bekroen Johans van Berge ende sijns wijffs vurs., off yemant anders van hare wegen. Ende in deser maten vurs., soe heefft Thonijs der richter vurs. den vurg. tsijns ende capuyne voirt beleendt ende opgedragen Zeger van Bruggen, rentmeyster vurs., ende heefft huem in behueff des Capittels provanden van den Heiligen Geist vurs. dairynne gesatt ende geërfft, sett ende erfft mit desen brieff alse

(1) Het *Register und Legerboeck* des Kapittels van 1600 (fol. 18 v°) noteert op de jaren 1475 en 1508, dat drie van deze negen Rijnsgulden den Scholaster des Kapittels toekomen. Zie hiervóór N° 41.

(2) Zie over dezen *Johan van Vrymershem* mijne *Notice historique sur le château de Vrymersum*, bl. 10.

recht ende gewoenlick is, beheltenis den here sijns rechtz ende mallinck des sijns, sonder alle argelist. Des ter konden ende te getuge, soe hebbe ich Thonijs van Hillenshem, der richter vursc., mynen zegell vur mich ende vur die vurg. scepenen, omme hare beden wille, want sij geyne zegelen en hebben, aen desen openen brieff gehangen; onder welken zegell wer scepenen vurs. tugen dit alsus voir ons geschiet te sijn. Gegeven int jair onss Heren dusent vyerhondert eyn ende vijfftich, des anderen daigz nae den heiligen Jairsdage.

Afschrift in het *Chartularium van het Kapittel van den H. Geest*, 2de ged. fol. VIJ v°.

N° 57.

1465. — *Jan van Abrock bekomt van het Kapittel van den H. Geest den berg met de verlaten stiftskerk van St. Odiliënberg, en sticht daarbij een klooster voor kanunniken van het H. Graf van Jerusalem.*

Dusent CCCC ind LXV. So heet Got der Here eynen ser duchttelicken jonghen clerck daertue verweyckt in synre hertten, myt naemen Broder Johan *van Abrock*, van Beick, gelegen bij Brede in den Kempen, dat hee die mynne off lyeffde gekreghen heet tot eynre heyliger plaetzschen ind eyn ser schoene kercke, geleghen bij Ruyremunde op der Ruyren, in eyn dorppe geheytten te *Synte Odylien-berghe.*

Ind diesse heylighe plaetz off schoene kercke vuors. waes bynae al vergangen ind vervallen, van gebrecke van gueden, dat doer nyemant op en wonde. Want die doer op gewont hadden ind Gotz dienst doer erlicke op gedaen in vuerleden tyden off jaeren, die waeren alle daer aff ewech getoeghen, ind lietten dat Gotzhuyss ind ser schoene kercke woest ind ledich staen, inde naement al myt hoen ewech dat sy konden ind hoen volghen moch, oem yamer ind gebrecke der ongenuchtden der orloeghen, ind toeghen in gueden vasten bemuyrden steden, opdat sy myt rusten ind vreden Got dyenen mochtten, ind hoen reyntten ind guet myt vreden verteren. Als die Canonicken off Collegie te Ruremunde in den Heylighen Geyst, die hadden erstwerff hoen erste beghyn op diessen heylighen berch off plaetz vurs., ind woeren daeraff getoeghen, also nu vurs. steyt (1).

(1) Zie hiervóór N° 39.

Alsus dat diesse heylighe berch ind schoene kercke al woest, ydel ind ledich lach, sonder emans daer in te syn off daerop te wonen. Dat ser te yaemeren waes off te beclaghen, want die doeren waeren aff ind ewech gedraeghen; die verken, die koe, perden ind andere beysten lieppen daerin uyt ind in, dach ind nacht, ind ontreynden dat Gotzhuyss so yemerlicken; ind die vogel, duyffven, doelen, musschen, die wonden daerin in allen hoecken: also dat daer ser onreyn ind vuyl in waes, ind yamerlicken aldaer gestalt, etc. (1)

Also alst Got vuchtde doer syne gracie, also vurs. steyt, so quam diesse jonghe clercke vurs. aldaer, ind myt hoem noch eyn leycke broder, ouch geheytten broder Johan, ind naemen diesse plaetz ind heylighen berch ind schoene kercke aen, myt consent Hertoch Aretz van Gelre (2), ind dat Capittel in den Heylighen Geyst te Ruremunde, die aldoer vuermaels op gewont hadden ind hoen ouch noch tue behoerde; inde voert myt raede ind orloeff der ghemeyntte ind hoeffluyde aldoer omtrent omme geleghen, die doeraff ser verblyt woeren.

Ind maecktden diesse schoene woeste kyrcke schoene ind suver, ind mallicke alomme quaem hoen te hulppen myt honnen olmoessen ind gyfften, also dat die kercke ind die bylden ind altaeren due wederoem geschyert worden, ind aldoer gestalt waert Mysse te leyssen ind Gotzdynst te doen (3).

Also (waest) by der schyckynghe Gotz, dat onsse Here wolde hoebben, dat diesse heylighe Orden des heyligen Graffs ons lyeven Heren solde opkoemen in diessen landen, ind bekant werden ind geërt van alle gueden Crysten luyden; ind die overvlodighe schoene verburghen scatten ind groette gracie van schoenen privilegiën ind onsprecklicken afflaet, die diesse Orden hobbende is, solden nu int

(1) Zie N° 44.

(2) Arnold van Egmond was hertog van Gelder van 1423 tot 1465. Toen Arnold den 9 Januari 1465 door zijn zoon Adolf was gevangen genomen, bleef alleen het Overkwartier den ouden vorst getrouw; deze gaf eindelijk den 19 November van gemeld jaar de landen van Gelder en Zutphen aan zijn zoon Adolf over. Zie KNIPPENBERGH, *Hist. eccles. duc. Geldriae* p. 125, en WITKAMP, *Geschiedenis der zeventien Nederlanden*, 2de deel bl. 463.

(3) Vgl. *Chronique de l'Ordre canonial du Saint Sépulcre*, uitgegeven door M. Alexandre, Liége 1876, bl. 11 en vlg.

cloer koemen ind bekant werden (1). So gynghen diesse twe jonghen tot *Henegouwe* (2).

Aldaer saet due noch eyn here off canonick van diesser werdiger Orden alleyn, ind van quaden leven, ind regerde diesse schoene plaetz ind groet guet te Henegouwe, ind verterde dat in sonden ind in schanden, sonder reformacie ind geystelick abyt, daen alleyn eyn roet dobbel cruytz (Got ontfarmps), ind (*sy*) versoechten aen hoem ind begerden te syn ind werden broeder van den heyliger Orden vurs.

Als dit hoerde ind sach diesse wylde monck ind prister..... Pryoer van Henegouwe, myt naeme her Cornelis (3), wart hee verblydt ind ontfynck diesse twe jonghe gesellen, ind gaeff hoen den heylighen Orden, ind ontfynck sy (*hen*) in der professiën, den eynen vuer eynen clerck oem prister te werden, ind den anderen vuer eynen leken, ind liet sy gutlicken wederoem goen den wech, den sy koemen waeren, tot honre schoene kyrcken ind plaetzschen, oem aldaer aen te heffen ind te begynnen eyn cloester, ind voert noch brueders aen te nyemen off te ontfanghen ter eren Gotz ind der heyliger Orde, die sy nu aldaer van hoem ontfanghen hadden.

Item ind alsus syn sy nu te huyss gekoemen ind aldoer erstwerff begonnen ind aengehaven die reformacie van der heyliger Orden vurs. in den jaer ons lyeffs Heren als men screyff dusent CCCC inde LXV etc. (4)

---

(1) Zie Jegher, *La gloire de l'Ordre canonial regulier du S. Sépulchre Hierosolimitain de N.-S. Jesus-Christ, tirée du tombeau d'oubliance.* Liége 1626, en Darras, *Histoire de l'Eglise*, t. XXIV, p. 261.

(2) Het klooster *Henegouwe*, bij Hasselt, werd aanvankelijk door kanunniken en, sedert 1507, door kanunnikessen van het H. Graf bewoond. Zie de *Chronijk der landen van Overmaas*, l. c. p. 160, 182 en 191; Mantelius, *Hasseletum*, p. 148 en Daris, *Notices sur les églises du diocèse de Liége*, t. II, p. 168.

(3) Cornelius Oeslinger, Oeyslinger of Odislinger, van Eupen. De HS. *Brevis historia canonici Ordinis Resurrectionis, sive Custodum SS. Sepulchri Dominici in Jerusalem* zegt van hem bl. 28: » in eo laudabilis, quod Ordinis privilegia a Ludovico Borbonio, Leodiensi episcopo, recognosci curaverit" namelijk den 26 Februari 1457, en blz. 29: » habitum a Magistro generali praescriptum deinceps gestavit, reformationemque acceptavit, ac copiosis vitam superiorem lachrymis expiavit. » Hetzelfde vermeldt de *Chronique de l'Ordre canonial* bl. 13. Zie verder N° 65.

(4) In de gemelde *Chronijk* enz. leest men bl. 25: » In den jaer van LXVII (1467) due begaen erstwerff Synte Odilienberghe van der reformaciën ind heren van den heyligen Grave, die dit dubbel ╪ cruytz draghen op swartte mantels, bij Ruremunde," en bl. 185: »Item hyrnae, als men screyff dusent IIII^{c} ind LXV, soe is die ser heylighe plaetzsche ind heylighe berch, myt der schonre kyrcken tot Synte Odilienberge, bij Ruremunde, tot disser Orden koemen, overmytz gracie van Got ind hulppe van dissen jonghen clerck, nomols prister ind nu Generaal, also nu hy vurs. steyt."

Alsus hoebben diesse twe broders vurs. sych ser erlicken gehalden, ind wael ind erlicken te saemen getijert, ind voertgegangen in duchtden ind in gueder disciplynen. Ind broder Johan der clerck is balde hyr nae prister gewoerden, ind (heet) terstont by hoem ouch andere guede clercken ind leycke brueders aenghenoemen, ind pristeren ghemackt, ind Gotzdyenst terstont aldoer erlicken gedaon, ind die VII getyden aldaer nacht ind dach gesonghen ind geleyssen, also dat behorlicken waes nae honre Orden etc.

Alsus gynck hoen guede fame ind erbaer leven overal, also dat sy mallick lieff kreych, die van hoen hoerden seggen; ind mallicke alomme in den landen deylden ind gaeffven hoen die elmosen ser myldelijcken, also dat sy ser wael stonden, ind herlicken ind erlicken voert gynghen in geystlicke ind in tyttelicke, ind alsus bleven sy sytten in haer sympelheyt ind dynden Got almechtich.

Chronijk der landen van Overmaas, uitgegeven door den Eerw. Heer Jos. Habets in de *Publications de la Société histor. et archéol. dans le Duché de Limbourg*, t. VII, p. 162—165.

N° 58.

1470, 30 October. — *Verkoop van den hof Raethem, onder de parochie Melick gelegen, aan het klooster van het H. Graf te Odiliënberg.*

Ich Jennes Moleners, dagelix richter, wir Roeff Hont und Ditgin van Glaidbeck und vort andere schepenen gemeynlich der dynckbanck tot || Melick und Herkenbusch, doin kunt, kennen und tugen, dat vur uns komen ist und erschenen Broder Goert van Kempen, Minister || und procurator des convents Synte Tebaltz van der derden regulen Synte Franciscus, bynnen der stat Rurmunde gelegen (1), und hait ergiet || und bekant vur sich und sijn convent vurschreven, dat he mit wist, willen und vurbedachten raide desselven conventz und alle der

(1) Het klooster van S. Theobaldus behoorde aan de Bogarden en was gelegen in de Bakkerstraat, vroeger Bogardenstraat genoemd; het werd bij de oprichting van het bisdom Roermond opgeheven. Zie Sivré, *Inventaris van het oud archief der gemeente Roermond*, 2de deel bl. 418 en den *Almanak voor het arrondissement Roermond* 1871, bl. 108.

broider dairto gehoerende, in rechter wetliger komenschaff, erflich verkocht have den devoten broder Johan *van Blerick*, als momber des cloisters und convents bynnen *Olenberge* gelegen, dat men noempt van der Orden des heilgen Graiffs, und in urber, nutz und behoef desselven cloisters, der heren und brodern darto gehoerende, of behelders dis briefs mit yren willen, yren alingen gantzen hoef, genant Raethem in deme kirspel van Melich bynnen deme lande van Wassenberch gelegen (1), mit allen synen huysingen, garden, artlande, holtwassen, baenden, broeken, weyden und wesen, utgelden, ingelden, allen synen rechten und toebehoeren, nyt darvan utgescheiden, vur eynne bescheiden somme geldes, der sy an beiden syden to vreden syn. Ind daromb hait der egenante broder Geert, Minister, dis hoefs vurschreven vur uns utgegangen, sich darvan unterft, mit monde, hande und halme, genslich darop vertegen. Ind ich Jennes richter vurschreven han den vurgemelten Broder Johan mumber vurschreven dar an und in gesat, geërft und geguedt mit allen volkomenen rechten: Also dat broder Johan, mumber, dat cloister tot Olenberge, off behelder vurschreven, nu vortan erflick mit dem hoeve und allen synen rechten, tobehoir vurschreven, soilen und mogen doin und laeten nae yren vrijen willen, als mit anderen yren eygenen erven und gueden, buyten ymantz hinder, indracht of wederspraeck in eynicher wyse; beheltlich doch unseren gnedigen lantheren, und mallich syns rechts, bisonder auch mit vurworden, dat die egenante Broder Johan, momber, dat cloister tot *Olenberge,* und auch helder vurschreven altijt willich und hoirsam syn solen, schatz und dienst te talen und te doin gelyck anderen undersaeten des kirspels van Melich vurschreven; sonder alle argelisten. Dis in urkunde und getuychenis der wairheit synt wir schepenen van Melich und Herkenbusch gemeynlich vurschreven, gebeden desen brief te besegelen van beyden egenanten partiën. Ind want wir gheyn eygen segel en haven, daromb haven wir voirt gebeden und bidden die Eirbar wyse schepenen der stat Wassenberch, unse houft, dat sy yren gemeynen schependomps segel an desen brief hangen willen: dat wir schepenen der stat Wassenberg vurschreven gemeynlick kennen wair te syn, ind umb beden wille vurschreven gherne gedaen haven. Gegeven in

(1) Van deze hoeve is niets meer overig dan de naam *Ratummerveld.*

deme jaire unss lieven Heren duysent vier hondert seventich, up dynstach nest na Synte Symons ind Juden dach, der hilliger Apostelen.

Origineel, op perkament, door den Eerw. Heer A. WOLTERS aan de kerk van St. Odiliënberg geschonken. Rond zegel, in groen was: klimmende leeuw met dubbelen staart, en de legende: † *S. Scabinorum. i. Wassenbg.* Een onvolledig afschrift bevindt zich in het Rijks Archief in Limburg te Maastricht.

N° 59.

1471, 11 Juni. — *Overeenkomst tusschen het Kapittel van den H. Geest en de gemeente Linne, betreffende de verplichtingen des Kapittels jegens de kerk aldaar.*

Wijr Scepenen, kirckmeisteren ende gemeynte naeberen ende kerspelslude des kerspels van Lynnė, gelegen in den Aempt van Monffoirt, duen || kont allen luden, dat ind alsoe als die Eerwaerdige heren Deecken ende Capittel der kircken van den Heyligen Geyst bennen der Stadt van || Ruremunde gelegen, aen die eyne, ende wer aen die ander sijde, schelinge onder malckanderen gehadt hebben, heerkoemende van den gehalt || ende rechten sij onser kircken van Lynne van haren teenden wegen, sij in den kerspel van Lynne gheldende hebben, toe duen ende schuldich sijn; soe bekennen wer in desen openen brieve vur onss ende vur onse naecoemelinge, dat wer dairvan guetlich contentiert ende onderwijst sijn, alsoe dat die vurs. heren Deecken ende Capittel onss ende onser kircken van Lynne nyet voirder noch meer tot gheynen tijden verbonden noch schuldich en sijn to duen noch to halden, dan dat sceepe van der kircken, ende die groete clock, gelijck alss dat ouch in der vurs. heren ende Capittels boeck van den Heyligen Geyst gescreven steet; ende geloeven, vur onss ende vur onse naekoemelinge, den vurs. heren ende horen naekoemelingen, noch haren gueden ende teenden, tot gheynre tijt nyet voirder to belestigen noch to krotten mit gheynen anderen saicken noch stucken voirder dan vurs. steet; ende dat all zonder argelist. Ende dess ter konden ende toe getuge, want wer scepenen, kirck-

meysteren ende ghemeyne naeberen ende kerspelslude vurs. selve gheyne zegele en hebben, soe hebben wer gebeden die eerbaeren ende fromen heren, Arnolt Stails pastoir tot Lynne, heren Wilm van Vlodorp ritter, erffvoigt tot Ruremunde, drosset tot Monffoirt, Dederick Hoifft, Gerairt van Parle, scepenen tot Ruremunde, ende Johan Drabben, dat sij haere zegelen vur onss aen desen oepenen brieve hangen ende dit oever onss tugen willen; dat wer alle sementlich vurs. ter beden der scepenen, kirckmeysteren ende ghemeyne naeberen ind kerspelslude van Lynne vurs. geerne gedaen ende onse zegelen aen desen brieve gehangen hebben. Gegeven int jaer onss Heren dusent vierhondert eenendetseventich, des dinxdaigz na beloken Pinxteren.

Origineel op perkament in 't Archief te Roermond, met 5 zegels, (1) waarvan één verloren, de andere geschonden. (Doos VI nº 97). Afschrift in het *Chartularium* 1ste ged. fol. 18 (2).

Nº 60.

1473, 21 Januari. — *Schuldbekentenis met verpanding, ten behoeve van het klooster te Odiliënberg.*

Wer Johan Drabbe, richter, Heyne van Ray ende Thijs Tymerman, ind voirt die gemeyne scepenen der dingebanck van *Ulenberghe* || doen kont allen luden ind tugen mit desen openen brieve, dat vur ons comen sijn Willem Reynkens ende Agatha, sijne wetlicke || huysfrouwe, ind hebben bekant vur huen und vur haren erven, dat sij schuldich sijn van gerechter schoult Brueder Johan *Abroicke*, || Prior van *Sente*

(1) Het 1ste zegel met een pijl, en de legende : . . . . . *oldu.* : *Stael* : *past* . . . ; het 3de met een St. Andrieskruis en de legende : . . . . . . *ich* : *Hoyfft.* ; het 4de met 2 balken en de legende : *s* : *Gheret* : *van Parlen* ; het 5de met een rechtstaanden sleutel.

(2) Het *Chartularium* noteert hierbij : » Notandum quod villani de Lijn judicio spirituali arrestari fecerunt decimam Capituli ibidem, eoquod Capitulum juxta declaracionem pastorum consilii Susterensis, pro ipsis villanis factam, noluit servare taurum, calicem, ornamenta et plura alia oneras, que de antiqua consuetudine allegavit Capitulum sibi inconsueta; unde hincinde grandis altercatio erat, in magnum dampnum Capituli, laborantibus domino terre duce Adolpho una cum drosseto et multis aliis ejus militibus et consulibus. Tandem concordatum fuit quod Capitulum demisit integros fructus decime Capituli in Lijn, et villani dederunt litteras reconventionis prescripte. Fructus prescriptos venerabilis magister Gotfridus Melter bone memorie, olim hujus ecclesie decanus, sibi reservavit, assignando ipsi ecclesie de Lijn pro hujusmodi (fructibus) 2 1/2 maldra siliginis hereditarie super terra sua in Lewen." Cf. nº 41, waar in de 4de noot niet de 4de maar de 11de Juni staan moet, en SIVRÉ, *Inventaris* t. III, bl. 411.

Peters berge, dat men noempt *Ulenberge*, in orber ind behueff des gemeynen Convents, sess honlert Rijnsche gulden, guet van golde ind zware van gewichte, off die werde dair vur indertijt der betalingen ging ind geve, te betalen die vurgenante summe gelts op Sent Peters dach ad Cathedram nae datum dis brieffs neist comende; ende weert saicke dat dese vurgenante schuldenere off haire erven des nyet en deden, ind aen der betalingen der vurgenante summen gelts versuymlich wurden, dair vur hebben Willem ende Agatha, sijne wijff vurs., den vurgenanten Brueder Johan, in behueff des vurg. Convents, verbonden ind tonderpande gesatt alle huen erve ende guet, gereit ind ongereit, nyet uitgescheiden, soe wye dat in naten ind drogen, in hogen ind in legen huen tuebehorende ind gelegen is in der dingebanck van *Ulenberge*, in alsulcker maten dat dat vurgenant Convent, teyns den vurgenanten taildach, asdan sijne hande sall mogen slaen aen alle dat erve ind guedt vurs., dat te hebben, te nutten, te vromen, ind te gebruycken off te verkoupen ind voirt alle sijnen vrijen wille ind gadinge dairmit te mogen doen gelijck mit eynigen anderen des vurg. Convents properen erve ind guede, sonder eynich hijndernisse off bekronen Willems ind sijns wijffs vurs. ind haren erven off ymant anders; ind in der maten vurs. soe heefft Johan Drabbe der Richter vurs. den vurg. Prior in behueff des vurg. Convents na den lantrecht ind banckrecht van *Ulenberge* in dat vurg. erve ind guet geërfft ind geguet, alse rechte ind gewoenlick is, beheltenis den here ind mallinx sijns rechts sonder alle arglist; ind in orconde der wairheit, soe hebbe ich Johan Drabbe Richter vurs., mijnen segel vur mich ind mit vur die vurg. scepenen omme hare beden wille, want sij geyne segele en hebben, aen desen openen brieve gehangen, onder welcken segel wer scepene vurs. tugen dese saicken alsus vur ons geschiet te sijn. Gegeven int jair onss Heren duysent vierhondert drijendeseventich des neisten daighz nae sent Fabianus ind sent Sebastianus dach martirum.

N° 61.

1473, 15 December. — *Overdracht van het hiervoor gestelde onderpand aan het klooster te Odiliënberg.*

Wer Johan Drabbe, Richter, Heyne van Ray ende Thijs Tymerman, ind voirt die gemeyne scepenen der dingebanck van *Ulenberge*, ||

doen kont allen luden ind tugen mit desen openen brieve, dat ter gueder tijt nae sent Peters dach ad Cathedram, neist || vurleden vur datum dis brieffs, vur ons comen is Brueder Johan *Abroicke*, Prior van *sent Peters berge*, dat men noempt || *Ulenberge*, ind heefft begeert, alsoe als sijnen Convent die sess hondert Rijnsche gulden schoult, nae inhalt des principalen brieffs, dair dese brieff mit eynen transfixe doir gesteken is, nyet vernuegt noch betailt en sijn, dat wer huem in behueff sijns Convents vurs., nae machten desselven principalen brieffs, aen dat erve ind guet, soe wye dat in den vurs. principalen brieff gescreven ind gecleirt steyt, ind vur die vurs. summe gelts veronderpandt is, gerichtlich peynden ind richten ind setten wolden, alsoe dat wer Richter ind Scepene vurs., tugen, dat der vurgemelter Brueder Johann *Abroick*, Prior vurs., in behueff des vurs. Convents, in dat vurg. erve ind guet, soe wye dat in den vurgemelten principalen brieve gecleirt ind veronderpandt steit, gepandt, gericht ind gesatt, ind oich voirt in der kircken tot *Ulenberge* sess weken ind drije daige opgeboiden is, alsoe als dat lantrecht ind banckrecht van *Ulenberge* dat vermach, ind dat bennen denselven kirckengeboide ouch nymant komen en is, alse rechte is, die datselve erve, guet ind onderpant vurs. mit recht verantwoirdt off beschudt hedde. Ind dairop hebben wer scepenen vurs. mit recht gecleirt nae den banckrecht van *Ulenberge*, dat dat vurg. Convent van nu voirt aen datselve erve ind guet, soe wye dat nae ynnehalt des principalen brieffs vurs. gecleirt ind veronderpandt steit, nutten, vromen, gebruycken off verkoupen mogen, ind voirt allet dair mit doen mogen, gelijck mit eynigen anderen des vurs. Conventz properen erve ind guede, beheltenis den here ind voirt mallinx sijns rechts, sonder alle arglist; ind dis ter konden, soe hebbe ich Johan Drabbe, Richter vurs., mijnen segel vur mich ind mit vur die vurg. Scepenen omme haire beden wille, want sij geyne segele en hebben, aen desen openen transfixbrieve gehangen, onder welcken segell wer Schepene vurs. tugen dese saicken vurs. alsoe geschiet te sijn. Gegeven int jair onss Heren duysent vierhondert drijendetseventich op den vijffteenden dach in Decembris des maendts.

Twee origineele brieven op perkament, met twee geschonden zegels in groen was; op één daarvan een rechtstaande sleutel, in het Archief van Roermond. (Doos VIII n° 3). Afschriften in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 62.

1476, Februari. — *Verkoop eener erfrente aan Thys Puster, onder verpanding van verscheidene eigendommen te Odiliënberg gelegen.*

Wer Johan Drabbe, Richter, Thijs Junckman ende Johan Pesch, scepen der dinckbanck van *Olenbergh*, doen kont allen luden, die desen brieff sullen sien off horen lesen, ende tugen dat voir ons comen is Johan Kouve, onse medescepen, mit willen ende belijven Catrien, synre wetlicker huysfrouwen, en heeft verkoght ende verkoupt mit desen brieve, vur sich en syne erven ende nakomelinghe, seven erffmalder roggen guets, soets, clairs, wailgeveeghts korns, maten van Ruremundt, aen ende op dit naebenoempt goet, soe gelegen is in den gericht van *Olenberge*, te weten huijs ende hoff-erfingen, geheyten *Kouwenhoefstaet* (1), tusschen der stegen beneven Johans van Tuijl erve gelegen, ende tusschen der straeten, alsoe ommegaende mit synen toebehoeren; item noch ein helft van ein hoefstaet mitter huisingen, mit bongart ende voert mit synen toebehorende rechte, soe huem datt vurheir angevallen is van Heynen van der Hoestat ende gelegen is te weers over de straet tegen dese vurgh. Kouwenhoefstaet; item noch eyne hoefstaet mit synen bongart ende mit eynen elsenbroick, gelegen tusschen Goetken Berten erve ende Thys erve van Kessel, ende geheyten is dės bosch hoff; item seven morgen op maestaet gelegen ende geheyten Kessels driess, beneven der heerdstegen; item noch vierdenhalven morgen landts gelegen op den Monfferder wege, schietende op dij vurghemelte seven morgen ende vort aen Hugen van der Kraken erve; item noch twe morgen landts an der andere zyden van derselver stegen gelegen, mit eijne ende schietende beneven pastoers landt ende mit den anderen eijnde op de heyde; item noch twe morgen gelegen beneven den Monfforder wege, schietende op Hugen landt van der Kraken, ende mit den anderen eynde aen de heyde; item noch eijn morgen oever op de ander zyde van den wege, schietende mit den eijnen eynde aen de heylge lynde des vurgh. erffs, ter maten boven, van welcken onderpant vursz. men jaerlix uyt te reyken pleecht aen de

(1) Zie n° 4 en 13.

heeren van den H. Geest (1) tot Ruremundt halff rogh, halff even, in alle der maten als hem en synre suster dit vursz. erve nae doet haer moeder bleven is, soe hij syn suster haer gedeylte naer macht, segel ende brieve affgegolden were, ende nae den landrecht daerin geërfft ende geguet was, ende niet daervan uytgescheyden, Tys Pusters ende Hillen syne wettelicke huysfrou ende haren erven dese vorgemelte seven malder roggen tot eynen erffrecht, alle jaren te heffen ende te beuren op den heyligen Kersdach ofte binnen de vier heylige dagen daer aldernaest nae volgende, onbevangen, los, vrij aller saken, op Johan Kouve vursz. anxt, arbeyt ende cost in dye stadt van Ruremundt, in seker, vrij, vast behalt Thijs Puster, synre huijsfrouwen vurgh. ende hair erven en naekomelingen; in maten off saecke were, dat Johan Kouve, syn huijsfrouwe vorgemelt, off haer erven in betalingen off leveringen deser vorgemelte seven malder roggen alle jaer, eynichs jaers versumelick vonden worden op den vorghemelten taeldach, et were aen eynen deile ofte male, aldan soe sollen ende mogen Thijs Puijsters ende syne huijsfrou vorgh., hare handt slaen aen dit vorgh. erve ende onderpant, dat dan to behalden ende to besitten, orberen ende gebruycken voer haer wettelicke moedererve, alsoe loss en vrij aller zaken, alst op datum disz brieffs gelegen is, sonder bekroenen, hindernis off weerseggen Johan Kouve ende synre huysfrouwen vorghemelt, off haren erven ende naekomelingen, oft anders yemantz van haren wegen, als recht en gewoonlick is, (beheltenis) den heer en alle mallick syns rechts sonder argelist. In orkunde der waerheyt, soe hebbe ich Johan Drabbe, Richter vorsz., mijnen zegell voer mich unt mit voer die voergemelte scepen, om hare beden wille, want sy geyne segelen en hebben, onder aen desen oepenen brieff gehangen; onder welcken segel wijr scepen vursz. tugen alle dese vurgh. saecken alsus voer ons geschiet te syn. Gegeven int jaer ons Heeren dusent vierhondert sesenseventich, nae onzer liever Vrouwen dach Purificatiën.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

(1) De kanunniken van de H. Geest-kerk.

N° 63.

1483, 12 Maart. — *Verkoop van een der hiervoor gemelde panden aan het klooster te Odiliënberg.*

Wyr Conrairt Pyll, Rychter, Thys Wynckens ind Goedert Berten, ind voirt de gemeyne Scepenen der dyncgebanck ‖ van *Ulenberge*, doen kont allen luden ind tughen mit desen openen brieve, dat voir ons kommen is Thys Puster ‖ myt consent Hillen synre wetlicker huysfrowen, ind hefft myt rechter vertegenissche wetlich ind waill gegheven ‖ ind vercocht alle allsulcken erve ind guet genant *Kouvenguet* (1), soe wye dat myt allen synen rechten ind tuebehoeren van stucke te stucke gecleert end geschreven steyt in dem principalen brieve, dair dese briefft myt eynen transfixe doir gesteecken is, ind soe wye der vurg. Thys Puster datselve erve ind guet alse vur die seven erffmalder roggen jairlix ind erfflix pachtz, ouch in den principalen brieve geschreven, myt den lantrecht ind den kirckengeboede ghewonnen ind behalden hefft, ind noch umbtrint sess offt seven boenre heydelantz, wenich meer off myn, gelegen aen ghenen Wylres eleff, daer Jan van Berghe zeliger ouch sess off seven boenre bij hadde off wenich meer off myn, ind van den anderen gedeilt waeren, dem aendechtigen broeder Johannes *Abroicke*, Prior in der tijt des Cloesters ind Conventz, Oirdens van den heiligen Graeve, tot *Ulenberghe* gelegen, in behueff syns gemeynen Conventz ind haere naekommelingen, dat vurg. erve ind guet tot eynen erffrecht te hebben ind te besitten. Ind Thys Puster vurscreven hefft huem geloefft aen den vurg. erve ind guede bennen jair ind daghe alle rechte aenspraicke aff te doen. Ind Conrairt, der Richter vurscreven, hefft datselve erve ind guet myt allen synen rechten ind tuebehoren voirt beleent ind opgedraegen deme Prior van *Ulenberghe* vurscreven, ind hefft huem in behueff syns gemeynen Conventz ind naekommelingen vurscr. dair ynne gesat ind geërfft, alse recht ind gewoenlich is, beheltenis den here ind mallinx syns rechts, sonder argelist. In oirckonde der waerheyt soe hebbe ich Conrairt Pyll, Richter vurscr., mynen zegell vur mych ind myt vur die vurg. Schepenen, omme haere beden wille, want sy geyne zegelen en hebben, aen desen openen transfix-

(1) In het voorgaand stuk genoemd *Kouwenhoefstaet.*

brieve gehangen; onder welcken zegel wir Schepenen vurscr. tugen dese saicken vurscr. alsus vur ons geschiet te syn. Gegeven int jair ons Heren dusent vierhondert dryendetachtentich, op Sint Gregorius dach Pape.

Origineel, op perkament, vroeger bij den voorgaanden brief doorgestoken, in het Archief van Roermond (Doos IX n° 36); zegel verloren. Volgens Afschrift in het Provinciaal Archief te Maastricht had het zegel een keper, waarboven twee sterren.

N° 64.

1476, 6 April. — *Overeenkomst van Schepenen en gemeente van S. Odiliënberg met het klooster van het H. Graf aldaar, aangaande den eigendom en de grenzen van den berg.*

Wer Scepenen ende voirt gansse gemeynte des kerspels ende dyngebanck van *Sunte Odilien Berghe* duen kont, also wer myt den Cloister ende Convent des Orden || van den heylighen Grave Onss lieven Heren Jhesu Christi van Jherusalem, tot *Sunte Odilien Berghe* geleghen, twistich ende stoitich sijn geweest omme des voits ende gronts || wille beneden allomme den berch, ende ouch omme eens deils van den Berge boven, dair dat voirs. Cloister op steyt: Soe bekennen wer Scepenen ende gemeynte || vurs. myt desen brieve, vur ons ende vur onse nacomelinge, dat wer der vurgemelte twiste ende stoite mit den voirs. Cloister ende Convent guetlich ende fruntlich eens woirden, vermyndt ende geslicht sijn ende blyven sullen ten ewigen dagen tue, in maten ende myt onderscheyde hijrna bescreven: Te weten dat dat voirs. Convent den voet ende gront des vurs. Berchs allomme myt den ganssen Berch vurs. tot ende na sich tot haren gebruycke hebben ende behalden sullen, aengaende vur aen den kyrckwech, dair dat uterste wyenpoet steyt, langhz des Cloisters erve soe recht uyt bis op den hagendoren aen den kyrckhoff, aen die eyne, ind van den groiten eyckboum bis recht op dat eyckenboemken aen den kyrchoff, aen die ander sijden; alsoe dat dat der kijrckganckwech sijn sall; ind dan soe voirt van den groiten eyckboum omme

den Berch, gelijck alss dat bepeelt ynd beloicken is, recht op den paill aen Emonts erve van Barle (1) westwart, ind gelijck alss dat Cloister die vurs. sijde van den groiten eyckboum van paill te paill bis op den paill aen Emonts erve vurs. na sich getuynt ind beloicken heeft, sall die tuyn ende beloycke ynd binnen tuyns ende beloicks tot den Cloister ind Berch gehoeren; ind soe wes buyten tuyne ind beloicke ligt, sall tot der gemeynten gehoeren. Item voirt van den vurs. paill aen Emontz erve soe voirt allomme langhz Emontz erve opwaert, ind langhz des Cloisters erve bis vur aen den kyrckwech, dair dat vurs. uterste wyenpoet steyt, sall ouch tot den Cloister ynd berch vurs. gehoeren. Ind yn maten vurs. sullen wer Scepenen ende gemeynte van berch vurs. derre twiste ende stoite vurg. gansse ende geheile mit den vurs. Cloister ende Convent verliecken ende gesceiden sijn ende blijven ten ewigen dagen tue; beheltlich nochtant den vurg. Cloister hierenboven in allen previlegien, vriheiden, segelen ende brieven, so wie ende van wat heren off Ritterscappen, geystlich off wereltlich, sy die hebben moegen, hier mede onverkortt, mer yn haerre gansser alynger machten onvermynret te sijn ende te blijven. Ind dit all zonder argelist. Ind want wer Scepenen ende gemeynte van Berghe vurs. deser vurs. slichtingen ende cleirnisse waill benught sijn, ind geloift hebben ind geloeven, vur ons ende vur onsse nacomelinge, sullix als vurs. is vast ende stedo te halden, sonder eynich bekroene off indracht van ons den vurs. Cloister yn eyniger tijt dair ynne te dragen, ind wer selve geyne segelen en hebben, soe hebben wer gebeden Johan Drabbe, onssen Scholtet, dat hij, deser zaicken vurs. ter konden, sijn segel vur ons ende vur ons nacomelinge aen desen brieffe hangen wille: dat wer Johan Drabbe, Scholtet vurs., omme haerre beden wille, gerne gedaen hebben. Onder welcke segell wer Scepenen ende gemeynte van Berge vurs. bekennen ende willen oevertuycht sijn op allen plaitsen, geystlich off wereltlich, dair sich dat gebueren mach, dat dese vurs.

---

(1) Jonker Emond *van Baerle* was waarschijnlijk eigenaar van het adellijk goed Overen. Het *Register und Legerboeck* fol. 37 vermeldt onder de renten van het S. Maria Magdalena-altaar » item vier paer coorens, half rog und half haver op Joncker Emontz van Barlo hof tho Overen binnen Odiliënberge ". De naam dezer familie komt dikwerf voor in de kerkregisters van S. Odiliënberg en in het Necrologium der Munsterkerk te Roermond, waar een Emond van Baerle vermeld wordt als overleden den 8 Mei 1488, een andere den 3 Juni 1589. (*Publications* etc. t. XIII, p. 213 en 220).

saicken ende slichtinge alsoe geschiet ind wairafftich sijn. Gegeven int jair onss Heren duysent vierhondert sessendetseventich, op den Heyligen Palmavont.

Origineel, op perkament, voorzien van een zegel in groen was, met rechtstaanden sleutel; in het archief van Roermond (Doos VI n° 98); met afwijkende lezingen uitgegeven door A. WOLTERS, *De HH. Wiro, Plechelmus en Odgerus*, bl. 126.

N° 65.

1478, 22 Mei. — *De Aartsprior van Perugia, algemeen Overste der Orde van het H. Graf, lijft den Prior van St. Odiliënberg en de door hem aangenomene kloosterlingen bij gemelde Orde in, en beschrijft het door hen te dragen habijt.*

Catanius Detraversagius, Archiprior Archiprioratus Sancti Luce Perusini, Generalis Magister Ordinis Sacrosancti Sepulchri Domini Jherosolimitani, universis et singulis ad quos he nostre pervenerint, felicitatem in Domino Jesu Christo, ac fidem eisdem indubiam adhibere. — Conquestione dilecti filii *Joannis Aabrock*, Prioris ecclesie ac monasterii nostri Sancte Odilie prope Ruremundam, diocesis Leodiensis, percepimus, quod, cum tam ipse, quam certi alii religiosi, prelibati Ordinis Sancti Sepulchri Jherosolimitani, jamdudum professionem emiserint in dicto Ordine in habitu Canonicorum sive per Canonicos ejusdem Ordinis portari solito, nihilominus quidam frater Joannes Vitze (1), professus dicti Ordinis, prius obtento a nobis vicariatu visitandi ac reformandi loca ejusdem Ordinis, sita et consistentia per Alamaniam Inferiorem vel Bassam, de facto detraxit ac prohibuit hujusmodi habitum posse deferri ab eisdem, arbitratus nimirum talem habitum temeritate presumptum et non dispensatione concessum, eo quia in dicto Ordine a fundatione illius non soleant creari Canonici nisi in principali conventu ejusdem Ordinis, vel de consensu et expresso privilegio sui Generalis: quod etiam tunc constare non videbatur, precipue quia habitus ipse multum distabat et difformis

(1) De *Chronique de l'Ordre Canonial* bl. 16 noemt hem *Vitry*.

erat ab habitu Canonicorum nostri Ordinis; super quo per regionem ipsam non minima admiratio orta est et in grave scandalum successive declinat. Unde supplicatum est nobis, quatenus ad hujusmodi scandalum evitandum et admirationem sedandam, dignaremur eisdem Religiosis ac locis de gratia speciali annuere, quatenus exnunc et imposterum liceat tam ingressis quam ingressuris assumere ac resumere habitum a Canonicis ejusdem Ordinis gestari solitum. Quibus supplicationibus inclinati, harum serie duximus concedendum, quod tam ipse Prior quam ceteri Religiosi, superius nominati, amodo possint et licite valeant Canonicorum nostri Ordinis praelibati collegio aggregari, quos etiam actualiter ex mera nostra authoritate tenore presentium aggregamus et incorporamus, illos exhortantes in visceribus Jesu Christi, quos nihilominus seriosius admonemus ac eisdem districtius precipiendo mandamus, quatenus studeant intelligere quid importat hujusmodi dignior habitus, et illius laudabilem ac salutiferam observantiam prosequantur, memores semper arrepti propositi nitantur corde et opere que retro sunt oblivisci, et anteriora prospicere, quatenus sicut Sancte Resurrectionis filii vocati sunt, ita per meritoria opera illam resurrectionem consequi mereantur, quam vite Auctor ingressus se sequentibus dignatus est polliceri. Ceterum ne per diversitatem habitus videantur tam presentes quam posteri novam condere Religionem, imo potius confusionem, volumus et sub poena excommunicationis late sententie, quam canonica monitione premissa ferimus in his scriptis, precipiendo mandamus, quod tali utantur habitu et in tali forma, qualem exhibuimus prefato Priori omnibus deferendum, videlicet rochetum omnino sine manicis, apertum in lateribus, et clausum in inferiori parte per totum, cum plicis sive rugis circa collum, uti moris est nostris Canonicis deferre a dicti Ordinis nostri fundatione usque in presens. Concedimus insuper prefatis Canonicis deferre almusia de panno nigro subducto pellibus nigris vel subobscuris (1). Datum et actum Perusii in domibus Sancti Luce solite nostre residentie, ubi nimirum residet plenaria capitularis

(1) De HS. *Brevis historia* bl. 37 verbetert hier aldus: „de pellibus nigris vel subobscuris, subductis panno nigro". Afbeeldingen van kanunniken van het H. Graf, in het habijt der Orde, komen voor in Tiron, *Histoire et costumes des Ordres religieux* t. I p. 217, van kanunnikessen in *Histoire du clergé seculier et regulier*, Amsterdam 1716, t. III p. 309 et 315.

auctoritas super toto Ordine prelibato post Acconense excidium (1), die vigesima secunda mensis Maji, anno millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et domini nostri, domini Sixti divina Providentia Pape quarti anno septimo, cum appensione impressionis sigilli dicti Ordinis in plumbo juxta morem antiquitus usitatum, in testimonium premissorum. *Sic signatum :* Per prefatum Reverendum dominum Generalem, Hieronimus quondam Bartholomei, Secretarius.

L. S.

Afschrift in het *Memorieboek van het H. Orden, kloosters en Religieusen van het H. Graf*, bl. 73, in het klooster der Orde te Bilsen.

N° 66.

1478, 8 October. — *Jan van Abrock richt de Orde der Kanunnikessen van het H. Graf op* (2).

Dyt begheyn off dat erste aenheven van den ersten mechtden off jouffvrouwen, dat hy in diessen landen is gesyen off geschiet, dat is erstwerff begoennen ind aengehaeffven op *Synte Odylienberch* vuers., op eynen heylighen sondach, te wetten op Synte Dionisius avont (3), dee due ter tyt quaem op eynen mondach, in den jaer der zaliger gebuert ons lyeffs Heren, als men screyff dusent CCCC ind LXXVIIJ.

Due deden diesse dry erste mechtden ind geystelicke susteren vurs. (4) hoen salige professie tot Synte Odylienberghe int cloister,

---

(1) Acco, ook Ptolemaïs, thans Saint-Jean-d'Acre geheeten, was na de inname van Jerusalem, de hoofdstad der christelijke bezittingen in het H. Land en werd den 18 Mei 1291 door de Sarracenen heroverd. Darras-Bareille, *Histoire de l'Eglise*, t. XXIX, p. 622.

(2) Zie hiervóór N° 55.

(3) Den 8 October.

(4) Te weten Meynt (Clementia) *van Abrock*, zuster van Jan, Catharina *van Bruggen*, en Catharina *van Wert*, alle drie genomen uit het klooster der Faliezusters te Roermond, geheeten *in den Bongert*, van den regel des H. Augustinus (zie de gemelde *Chronijk* l. c. bl. 62, 168 en 210). Ernst die in zijn *Tableau historique et chronologique des suffragans ou co-évêques de Liége* bl. 200 eene H. S. Kronijk van het klooster te Wezet (Visé) benuttigt, en de Eerw. Heer Jos. Habets (in de *Publications* t. II p. 94), de kerkarchieven van Kinroy en Neeritter aanhalende, zetten deze plechtigheid op 8 October 1484. Noch in 1478, noch in 1484 viel de vooravond van den H. Dionysius (8 October), die hier uitdrukkelijk wordt aangegeven, op een Zondag, wel in 1480 en 1486. De 8 October 1480 komt mij het meest waarschijnlijk voor. Op 1486 toch wordt ook het

ind ontfynghen die heylighe Orden van Jherusalem, ind worden due canonckynnen der heyliger Orden des heylighen Graffs ons lyeffs Heren; ind die andere dry wertlicke mechten vurs. (1) woerden ouch mytten selven gecleyt myt dat habyt der heyliger Orden op denselven sondach vurs. (myt grotter eren ind blytscappen gynge dat tue), ind due des anderen dachs, op mondach, te wetten op Synte Dyonysius dach erlicken ind herlicken op waeghen gesaet, ind myt ser grotter eren tot Kynroede wart gevoert...... Ind suster Meynt vurs. waert mater gesaet off geordinert over die susteren vurs. ind sy regerde ser erlicken ind gotelicken dat guet ind die susteren vurs.

Chronijk der landen van Overmaas, l. c. bl. 169.

N° 67.

1481, 10 November. — *Paus Sixtus IV vereenigt de Vicaria perpetua van de parochiekerk der HH. Petrus en Paulus te Odiliënberg met het klooster der Sepulchrijnen aldaar.*

Sixtus Episcopus, servus servorum Dei Ad perpetuam rei memoriam. || Ex injuncto nobis desuper apostolice servitutis officio, ad ea libenter intendimus, per que ecclesiarum et monasteriorum omnium, et in illis sub suavi religionis jugo Altissimo famulantium personarum, commoditatibus || valeat salubriter provideri. Dudum siquidem omnia beneficia ecclesiastica, cum cura et sine cura, apud Sedem apostolicam tunc vacantia et inantea vacatura, collationi et dispositioni nostre reservavimus, decernentes extunc irritum et inane si secus super hys a quoquam quavis auctoritate scienter vel

begin van het klooster te Nieuwstad vermeld met 5 kanunnikessen uit Kinroy gezonden. Nu is het meer dan onwaarschijnlijk dat een klooster, in October 1486 begonnen, zoo spoedig in personeel zou zijn aangegroeid, dat vijf leden daarvan in hetzelfde jaar nog een nieuw klooster zouden kunnen stichten. Van een anderen kant plaatst onze Kronijk niet alleen de stichting van het klooster van Kinroy door kanunnikessen, maar ook de ontruiming daarvan door de kanunniken, in 1478. Het is duidelijk dat Jan van Abrock na deze ontruiming eenigen tijd noodig had om de stichting van kanunnikessen te beramen, met zijne zuster en hare Overste te Roermond over die stichting te onderhandelen, en de zusters den vereischten proeftijd te doen onderhouden: daarmede komt men uit in het jaar 1480. Vgl. A. Wolters, *De HH. Wiro, Plechelmus en Odgerus* bl. 75; Kersten, *Journal histor.* t. VI, p. 272 en Terwecoren, *Précis histor.* 1859, p. 206.

(1) Drie novicen, welke zich te St. Odiliënberg hadden aangemeld.

ignoranter contingeret attemptari. Cum itaque postmodum perpetua vicaria parochialis ecclesie sanctorum Petri et Pauli loci *Montisodilie* (1), Leodiensis diocesis, per liberam resignationem dilecti filii Johannis Bulen, nuper ipsius ecclesie perpetui vicarii, de illa quam tunc obtinebat per dilectum filium Adrianum Leckerkerck, clericum Trajectensis diocesis, procuratorem suum ad hoc ab eo specialiter constitutum, in manibus nostris sponte factam et per nos admissam, apud eandem Sedem vacaverit et vacet adpresens, nullusque de illa preter nos hac vice disponere potuerit sive possit, reservatione et decreto obsistentibus supradictis; et sicut exhibita nobis nuper pro parte dilectorum filiorum Prioris et conventus monasterii, per Priorem soliti gubernari, dicti loci, Ordinis Sancti Sepulchri dominici, dicte diocesis, petitio continebat, fructus, redditus et proventus mense conventualis dicti monasterii, propter guerras et alios sinistros eventus, qui in illis partibus viguerunt, adeo diminuti et exiles effecti sint, quod ex illis Prior et fratres dicti monasterii vix se sustentare et onera dicti monasterii commode supportare possint; quodque, si dicta vicaria eidem mense perpetuo uniretur, annecteretur et incorporaretur, profecto Prior et conventus predicti magnum exinde susciperent relevamen, pro parte dictorum Prioris et conventus asserentium, quod vicarie quinquagintaquinque florenorum Renensium communium, qui trigintaduas libras Turonensium parvorum vel circa constituunt, mense vero predictarum centum florenorum similium, fructus, redditus et proventus, secundum communem extimationem, valorem annuum non excedunt, nobis fuit humiliter supplicatum, ut vicariam predictam prefate mense perpetuo unire, annectere, et incorporare, aliasque in premissis oportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui dudum inter alia voluimus, quod in unionibus semper fieret commissio, ad partes vocatis quorum interesset, ipsos Priorem et singulos ex ejusdem conventu a quibuscumque excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum presentium duntaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutos fore censentes, vicariam predictam, ut premittitur vacantem,

(1) Zie hiervóór N° 50.

cum omnibus juribus et pertinentiis suis, mense prefate auctoritate apostolica tenore presentium perpetuo unimus, annectimus et incorporamus; ita quod liceat exnunc Priori et conventui prefatis per se vel alium seu alios corporalem possessionem vicarie juriumque et pertinentiarum predictorum auctoritate propria libere apprehendere et perpetuo retinere, illiusque fructus, redditus et proventus hujusmodi in suos et dicte mense usus et utilitatem convertere, ac eidem ecclesie per unum ex fratribus dicti monasterii, ad eorum nutum amovibilem, deserviri facere, diocesani loci et cujusvis alterius licentia super hoc minime requisita; non obstantibus Constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac voluntate nostra predicta contrariis quibuscumque, aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales dicte Sedis vel Legatorum ejus litteras impetrarint, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, quasquidem litteras ac processus habitos per eadem et inde secuta quecunque, ad dictam vicariam volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quo ad assecutionem beneficiorum aliorum prejudicium generari, et quibuslibet aliis privilegiis, indulgentiis et litteris apostolicis generalibus vel specialibus quorumcumque tenorum existant, per que presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda sit in nostris litteris mentio specialis; proviso quod propter unionem, annexionem et incorporationem hujusmodi dicta vicaria debitis non fraudetur obsequiis, et animarum cura in ea nullatenus negligatur, sed ejus congrue supportentur onera consueta. Nos enim, prout est, irritum decernimus et inane, si secus super hys a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter attemptatum forsan est hactenus, vel imposterum contigerit attemptari.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre absolutionis, unionis, annexionis, incorporationis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno Incarnationis dominice millesimo quadringentesimo

octuagesimo primo, quarto Idus Novembris, Pontificatus nostri anno undecimo.

Origineel, op perkament, met looden bul aan eene zijden koord, in het Archief van Roermond (Doos VII n° 5).

N° 68.

1482, 11 Mei. — *Deken en Kapittel van den H. Geest te Roermond geven, onder zekere voorwaarden, aan de hiervoor vermelde inlijving der parochiekerk van S. Odiliënberg bij het klooster aldaar, hunne toestemming.*

In nomine Domini. Amen. Anno a Nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo LXXX secundo, Indictione quintadecima, die vero || undecima mensis Maji, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Sixti divina Providentia Pape quarti || anno undecimo, coram venerabilibus et circumspectis viris, dominis Decano et Capitulo ecclesie Sancti Spiritus Ruremundensis, || Leodiensis diocesis, in loco capitulari dicte ecclesie, statim post summam Missam decantatam, Capitulo ad hoc indicto, capitulariter propter infrascripta congregatis, in mei notarii publici, et testium infrascriptorum, ad hoc vocatorum et rogatorum, presencia, honorabilis et religiosus vir, dominus Johannes *de Aabroick*, Prior conventus *montis sancte Odilie*, dicte Leodiensis diocesis, Ordinis dominici sepulchri Jherosolimitani, tam pro se quam dicto suo conventu constitutus, exposuit, quatenus sanctissimus in Christo pater et dominus noster Papa prefatus, dicto conventui montis sancte Odilie, de vicaria parochialis ecclesie sive quarte capelle montis sancte Odilie, decanatus Susterensis, ejusdem Leodiensis diocesis, ad collationem ipsorum dominorum Decani et Capituli jamdicte ecclesie quovismodo spectante, per suas litteras graciosas providisset, quam quidem vicariam, per liberam resignationem honorabilis viri, domini Johannis Bolen, ultimi Rectoris ejusdem, coram notario et testibus factam, vacantem, vigore earumdem litterarum apostolicarum ac processuum inde subsecutorum, pro se et conventu suo antedicto, cum omnibus juribus et pertinenciis suis, acceptasset, et non volens per hoc idem dominus Johannes Prior prefatus, ut asseruit, dictis dominis Decano et Capitulo

in redditibus, fructibus, juribus, obventionibus ac emolumentis, per eosdem dominos Decanum et Capitulum, ratione incorporationis dicte parochialis ecclesie sive quarte capelle montis sancte Odilie, percipi solitis et consuetis, prejudicare aut impedimentum aliquod, quominus ea percipiant, facere, sed potius in divini cultus augmentum et dicti conventus inopie relevamen intendens, dictis dominis Decano et Capitulo humiliter supplicavit, ut prefatis litteris apostolicis et processibus inde secutis propter Deum assentire dignarentur et velint; unde ipsi domini Decanus et Capitulum antefati, dictis litteris apostolicis et processibus hujusmodi visis, lectis et diligenter examinatis, ac matura deliberatione desuper habita, ipsi domino Johanni Priori antefato per organum ipsius domini Hermanni Gruter, Canonici ac protunc Vicescholastici ecclesie Sancti Spiritus antedicte, in hunc qui sequitur modum responderunt: Quod licet facultas collationis ac presentationis vicarii ad vicariam ecclesie montis sancte Odilie prefate ad ipsos Decanum et Capitulum ecclesie Sancti Spiritus prelibate, ratione incorporationis ejusdem, spectaret et pertineret, nichilominis se dicte supplicationi prefati domini Prioris, in divini cultus augmentum et ipsius sui conventus subsidium facte, libenter assentire velle asseruerunt, si et inquantum ipsi Prior et conventus montis sancte Odilie prelibati ad infrascripta servanda et adimplenda se velint obligare. Inprimis dicti Prior et conventus nullis futuris unquam temporibus se de fructibus, redditibus, decimis, censibus, juribus et proventibus quibuscumque, a dictis dominis Decano et Capitulo ratione incorporationis hujusmodi ex dicta parochiali ecclesia sive quarta capella montis sancte Odilie percipi solitis et consuetis, intromittent, sed, quantum in eis fuerit, juvabunt ut impedimenta quecunque, que in premissis contingere possent, amoveantur. Item ipsi Prior et conventus antefati solvent dictis dominis Decano et Capitulo, post obitum prefati domini Johannis Boelen, quatuor paria bladorum, singulis annis perpetuis temporibus, in festo sancti Andreae apostoli, expensis dicti conventus in opido Ruremunde deliberanda, que quatuor paria bladorum dictus dominus Johannes Boelen, propter certa servicia dominis Decano et Capitulo antefatis per ipsum impensa, ex singulari gracia et non de jure ex fructibus dictorum dominorum Decani et Capituli hactenus habuit et recepit, ac ad vitam suam recepiet et habebit. Item dicti Prior

et conventus omnia onera Episcopalia et Archidiaconalia dicte parochialis ecclesie sive quarte capelle montis sancte Odilie quocunque nomine censeantur, absque dictorum dominorum Decani et Capituli gravamine, solvent et supportabunt, salvo quod dicti domini Decanus et Capitulum, ratione absentie, solvere debent in sigillo domini Leodiensis singulis annis unum antiquum scutum, sicuti illud hactenus exsolverunt (1). Item dicti Prior et conventus nunquam futuris postea temporibus, super incompetentia fructuum dicte vicarie ecclesie parochialis sive quarte capelle montis sancte Odilie, contra dictos dominos Decanum et Capitulum actionem aliquam movebunt, nec per se nec per alios quoquomodo moveri procurabunt. Insuper dicti Prior et conventus dictam ecclesiam parochialem sive quartam capellam montis sancte Odilie, perpetuis temporibus, *in singulis suis structuris et ornamentis, dictos dominos Decanum et Capitulum qualitercunque concernentibus et per eosdem conservari atque disponi solitis, absque eorumdem dominorum Decani et Capituli gravamine tenebunt et supportabunt. Etiam dicti Prior et conventus dabunt singulis annis* (2), perpetuis temporibus, nomine dictorum dominorum Decani et Capituli et pro eisdem, ipsis incolis ville de Karrike prope Heynsbergh, in festo sancti Servatii, unum dolium sive vas cervisie, sicut et quemadmodum iidem domini Decanus et Capitulum eisdem incolis de Karrike dare consueverunt et hucusque dederunt (3). Tandem prefati Prior et conventus singulis annis, perpetuis temporibus, solvere tenebuntur et exsolvent dictis dominis Decano et Capitulo, tamquam veris dominis fundi conventus antefati, unum antiquum maurum, sicuti eidem eciam certo tempore exsolverunt. Quibus omnibus et singulis per dictum dominum Hermannum Gruter Canonicum et Vicescholasticum, prefatorum dominorum Decani et Capituli nominibus, propositis, ipse dominus Johannes de Aabroick antefatus, cum dominis Johanne *Jongenman* et Henrico *Middelburch*, dicti conventus Canonicis et fratribus professis, illic presentibus et ab ipso conventu antedicto unacum dicto domino Priore mandatum plenum habentibus, matura deliberatione prehabita, fide sua loco juramenti solemnis interposita, ad manus mei notarii publici infrascripti, legitime stipulantes et recipientes vice et nomine omnium et

(1) Zie N° 51.
(2) Deze woorden zijn in het Chartularium onderstreept.
(3) Zie hiervoor N° 47.

singulorum quorum interest, intererit aut interesse poterit quomodolibet in futurum, pro se et dicto suo conventu promiserunt, sub ypotheca et obligatione omnium et singulorum bonorum dicti sui conventus presentium et futurorum, quod ipsi Prior et conventus dicti montis sancte Odilie omnia et singula prenarrata, omnibus modo et forma preëxpressis, absque aliqua contradictione facient et irrevocabiliter observabunt, renunciantes etiam pro se et dicto suo conventu omnibus exceptionibus doli mali, fraudis, lesionis, circumventionis, auxilio juris canonici et civilis, aliisque quibuscunque, quibus contra premissa dicere, facere aut se juvare possent quoquomodo. Quibusquidem per prefatos dominos Priorem et suos fratres conventuales, tam sui quam dicti conventus nominibus, pollicitis, dicti domini Decanus et Capitulum, se nunquam futuris postea temporibus, aliquem ad dictam vicariam ecclesie montis sancte Odilie obtinendam, velle presentare, ad manus mei notarii publici infrascripti modo et forma preëxpressis promiserunt. Super quibus omnibus et singulis dicte partes sibi a me notario publico infrascripto fieri petierunt et quelibet eorum petiit instrumentum unum vel plura, volentes et mandantes hujusmodi instrumenta per me confecta sigillorum suorum appensionibus communiri. Acta fuerunt hec Ruremunde in loco capitulari ecclesie Sancti Spiritus antefato sub anno, indictione, die, mense, hora et pontificatu quibus supra, presentibus ibidem honestis et discretis viris Johanne Drijvener juniore clerico, et Henrico apotecario opidano Ruremundensi, Leodiensis diocesis, testibus ad premissa vocatis pariter atque rogatis. Et ego Henricus van den Vieracker de Weert, clericus Leodiensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, quia premissis omnibus et singulis, dum sic ut premittitur fierent et agerentur, unacum prenominatis testibus presens interfui, eaque sic fieri vidi et audivi, ideo hoc presens publicum instrumentum de manu mea conscriptum, exinde confeci, subscripsi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis unacum appensione sigillorum Capituli et conventus predictorum de eorumdem speciali mandato signavi atque communivi, in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum, rogatus et requisitus.

Afschrift in het *Chartularium* van de H. Geestkerk, 2de gedeelte fol. XVJ.

N° 69.

1485, 7 November. — *Dertien Kardinalen verleenen een aflaat van honderd dagen aan de bezoekers en weldoeners van de kerk en het klooster te S. Odiliënberg.*

Rodericus Portuensis, Oliverius Sabinensis, Julianus Ostiensis, Joannes Albanensis, Episcopi, Johannes tituli Sancte Praxedis, Joannes tituli Sancti Marcelli, Hieronymus tituli Sancti Crisogoni, Georgius tituli Sancte Marie in Transtiberim, Gabriël tituli Sanctorum Sergii et Bachi, Joannes tituli Sancti Vitalis, Joannes Jacobus tituli Sancti Stephani in Celio monte, Presbiteri, Raphaël Sancti Georgii, Joannes Sancte Marie in Aquiro, Diaconi, miseratione divina Sancte Romane Ecclesie Cardinales, universis et singulis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad opera devotionis inducimus, tanto salubrius ipsorum animabus providemus. Cupientes igitur ut ecclesia monasterii Montis Sancti Petri *in monte Odilie*, Ordinis Sancti Sepulchri Jherosolimitani, Leodiensis diocesis, congruis frequentetur honoribus et a Christi fidelibus jugiter veneretur, reparetur et conservetur, luminaribusque, libris, calicibus et aliis ecclesiasticis ornamentis decenter muniatur, ibique cultus augeatur divinus, utque Christi fideles ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eamdem, ac ad premissa manus promptius porrigant adjutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos, supplicationibus etiam dilecti in Christo religiosi viri, fratris Joannis *de Abroock*, Prioris *Montis Sancte Odilie* et dicte ecclesie pastoris, inclinati, de omnipotentis Dei misericordia et Beatorum Petri et Pauli, Apostolorum ejus, authoritate confisi, omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus, vere poenitentibus et confessis, qui dictam ecclesiam in singulis, videlicet Conceptionis et Presentationis gloriosissime Virginis Marie, Sanctorum Philippi et Jacobi Apostolorum, Sancti Servatii, ac dedicationis dicte ecclesie, que celebratur Dominica *Letare Jherusalem*, festivitatibus et diebus, a primis Vesperis usque ad secundas Vesperas inclusive, devote visitaverint annuatim, ac (ad) reparationem et alia

premissa tam pro dicta ecclesia quam pro monasterio, manus porrexerint adjutrices, nos Cardinales prefati, videlicet quilibet nostrum pro se, pro singulis festivitatibus et diebus prefatis, quibus id fecerint, centum dies de injunctis eis penitentiis misericorditer in Domino relaxamus, presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum fidem presentes nostras litteras fieri, nostrorumque sigillorum jussimus appensione muniri. Datum Rome in domibus nostris anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, die septima mensis Novembris, Pontificatus Sanctissimi in Christo patris et domini nostri Innocentii, divina Providentia Pape octavi, anno secundo.

Afschrift in het *Memorieboek van het H. Graf* te Bilsen, bl. 53.

N° 70.

Eigen Kalendarium der Orde van het H. Graf te St. Odiliënberg (1).

25 Jan. Memoria S. Projecti, mart.
6 Feb. SS. Vedasti et Amandi, epor. 3 lectionum.
18 „ *Jherusalem.* S. Symeonis, epi. et mart. 9 lect.
19 Mart. Beatissimus Joseph, nutritius Domini, 9 lect.
1 Maji. SS. Jacobi et Philippi, totum dupl.
4 Maji. *Jherusalem.* S. Quiriaci, ep. et mart. 9 lect. (2).
25 „ SS. Marie Jacobi et Marie Salome, dupl.
22 Junii. Translatio S. Jacobi, patris nostri (3).
4 Julii. Translatio beati Martini ep.
15 „ Festum liberationis sancte civitatis Jherusalem (4).

---

(1) Uit dit Kalendarium schijnt te blijken, dat de Orde van het H. Graf reeds oudtijds de eigen Heiligen vierde van het bisdom, waarin zij gevestigd was ; hier komen althans verscheidene Heiligen voor, die aan het Luiksche Brevier eigen waren. Overigens herinneren eenige Rubrieken in dit Koorboek aan het ontstaan der Orde te Jerusalem, waarvan de Patriarch haar Overste was. Zoo zegt de Rubriek voor Kersnacht na het laatste Responsorium der Metten : »Statim dyaconus preparatus veniat ante altare benedictionem petendo, et cantabit Evangelium secundum Matheum : *Liber generationis*, quo finito inchoabit Patriarcha *Te Deum laudamus*, quo cantato cantatur Versiculus a Patriarcha : *Verbum caro factum est*, deinde mox sequitur Missa ;" en op Pinksterdag : » Ad Tertiam, ministris altaris solemniter apparatis, Patriarcha induit cappam sericam, et dyaconus et subdiaconus dalmaticam et tunicam, et omnes sint ad processionem parati. Tunc Patriarcha, dicto *Pater noster*, incipiat *Deus in adjutorium*, et postea Hymnum *Veni Creator*, quo incepto omnes flectunt genua in terram. "

(2) De H. Quiriacus was, volgens de Legende, de bekeerde Jood Judas, die aan de H. Helena het Kruis des Heeren ontdekte, en vervolgens bisschop van Jerusalem werd. (Officium S. Helenæ, Ant. 4ta ad Laudes).

(3) De H. Jacobus de Mindere, eerste bisschop van Jerusalem, wordt door de Orde van het H. Graf als haar stichter vereerd. In 1114 legde de Patriarch van Jerusalem, Arnulfus de Rohes, aan de kanunniken van het H. Graf den regel van den H. Augustinus op. DARRAS, *Histoire de l'Eglise* t. XXIV p. 261.

(4) In het Koorboek zijn voor de feesten geene dagen der maand aangegeven. De 15 Juli is voor de vier hier gemelde Feesten de eigen dag.

15 Julii. Dedicatio ecclesie dominici Sepulchri Jherosolimitani.
„ S. Plechelmi ep. et conf. 9 lect.
„ Divisio Apostolorum, dupl.
22 „ S. Marie Magdalene, dupl.
18 Aug. S. Helene, regine, matris nostre, dupl. (1).
23 „ S. Zachei, ep. et conf. 9 lect.
27 „ S. Rufi, mart. 3 lect.
28 „ S. Augustini, ep. et Doctoris, patris nostri. Totum duplex. Octava solemnis.
13 Sept. S. Maurilii, conf.
17 „ S. Lamberti, ep. et mart. Totum dupl.
25 „ S. Cleophe, mart. et discipuli Domini. 9 lect.
1 Oct. SS. Remigii, Germani etc. episc. 9 lect.
9 „ SS. patriarcharum Abraham, Ysaac et Jacob, dupl.
11 „ Translatio beati Augustini, patris nostri, semid.
22 Oct. *Jherusalem*. S. Marci ep. et mart. 9 lect.
25 „ SS. Crispi et Crispiniani mart. 9 lect.
29 „ S. Narcissi ep. et conf. 9 lect. seu de miraculis ejus.
31 „ S. Quintini, mart. memoria.
3 Nov. S. Huberti, ep. et conf. semidupl. (2).
6 „ S. Leonardi, abbatis, semiduplex (2).
13 „ S. Brictii, ep. et conf. 3 lect.
20 „ S. Eadmundi regis et mart. 9 lect.
1 Dec. S. Eligii ep. et conf. 9 lect.
13 „ S. Odilie, virg. semidupl. (2).
17 „ S. Lazari, ep. et mart. 9 lect.

Dominica proxima ante Adventum Domini fiat de commemoratione dominice Resurrectionis.

Fer. 6 post Oct. Pasche. Festum Lancee et Clavorum (3). Memoria de Corona spinea Domini.

Uit het Koorboek, in het kerkarchief te St. Odiliënberg, geschreven omstreeks het einde der 15[d] eeuw.

---

(1) Van de H. Helena zegt de Antiphoon *ad Magnificat* in de tweede Vespers: »Virginibus Deo sacratis beata Helena, regina orbis et mater imperii, se famulam pro Christi nomine humiliter deputavit." De oude geschiedschrijver Socrates (5de eeuw) zegt daarvan in zijne *Historia eccles*. lib. I Cap. 17: » Erat autem (Helena) circa ista ita religiose affecta, ut et una cum aliis in classe mulierum oraret, et virgines in ecclesiastico canone conscriptas ad convivium vocaret, perque semetipsam ministrando edulia ad mensas apportaret." Cf. *Acta Sanctorum* Augusti t. III p. 568, THEODORETUS *Hist. eccles*. l. I Cap. XVIII en SOZOMENUS, *Hist. eccles*. l. II Cap. 2.

(2) Dit woord is later in *duplex* veranderd.

(3) Merkwaardig is in dit Officio de Antiphona *ad Magnificat:* » Gaude, pia plebs justorum, omne genus Germanorum, tantis de muneribus; nam clenodia salutis tibi dedit Rex virtutis, suis de vulneribus: Clavos, Lanceam et Crucem hec sacra magnalia, ergo Christum vite ducem extolle per omnia, alleluya." Deze Antiphoon komt thans nog voor in de *Propria* van Keulen en Weenen, behalve dat daar na het woord *Crucem* volgt: » ut sequaris Christum Ducem, alleluia".

N° 71.

1485, 24 November. — *Fabritius de Oddis, Aartsprior van Jerusalem en algemeen Overste der Orde van het H. Graf, bevestigt den Prior van S. Odiliënberg, Jan van Abrock, in het ambt van Provinciaal of Vicaris voor geheel Neder-Germanië, dat hem reeds door Cathanius den 2 Januari 1484 was toevertrouwd; hij verleent aan Jan van Abrock en zijne opvolgers in gemeld ambt alle volmachten, en bepaalt de wijze, waarop in het vervolg de Provinciaal te S. Odiliënberg moet gekozen worden.*

Fabritius de Oddis de Perusio, Dei et Apostolice Sedis gratia Protonotarius Apostolicus et Archiprior Jerosolimitanus, ac Generalis magister totius Ordinis sacrosancti dominici Sepulchri Jerosolimitani, universis et singulis, ad quos presentes littere pervenerint, salutem in Eo, qui pro nostra salute dignatus est Jerosolimis crucifigi, et presentibus fidem indubiam adhibere. Cum nostris humeris, licet immeritis et insufficientibus, tanti regiminis sit onus impositum, sedula meditatione revolvimus, et non sine gravi animi molestia recensemus, Ordinem nostrum hujusmodi, jamdudum per orbem universum famosissimum, heu! nunc ad tantam declinasse miseriam, precipue in Alamania bassa seu inferiori, ut aliqua loca, olim famosissima et omni veneratione digna, jam abjecto obedientie jugo, Dei timore postposito, et religiosa honestate calcata, etiam divinum cultum extinguere satagerunt, culpa negligentium rectorum; ita quod, distractis in damnatos usus bonis, divino cultui deputatis, atque profanatis quasi penitus, sacra loca fierent habitacula lubricarum personarum et confugia deviantium a via Domini; adeo quod fructus et proventus omnium conventuum et domorum dicte provincie ad 300 florenos rhenenses aureos non ascendunt. Quocirca cupientes reformationem talium locorum et personarum, divini cultus reparationem, ac bonorum, in profanos usus alienatorum, recuperationem, prout nostro incumbit officio, promoniti litteris Illustrissimorum dominorum, spectabilium personarum, communitatum ac dignissimorum prelatorum, qui pariter condolentes requisierunt per nos adhiberi remedia opportuna, studuimus, quantum cum Deo potuimus, eligere

personam religione, moribus et devotione probatam, cui merito possemus committere vices nostras in visitandis locis, coercendis vitiis et insolentiis, removendisque ac deponendis, in quantum opus sit, rectoribus et officialibus, et demum disponendis personis ac locis. Informati itaque, tam veridica fidedignorum relatione, quam etiam personali experientia, dilectum filium, dominum *Joannem Aabroock*, Priorem *Montis S. Odilie*, et ejusdem Ordinis, Leodiensis diocesis, talem fore, quem etiam recolende memorie Cathanius Archiprior, predecessor noster, de meritis dicti Joannis sufficienter informatus, recepit recommendatum, ac suum et Ordinis nostri per Alamaniam bassam elegit et constituit Vicarium, desuper patentes suas litteras sigillatas, datas anno Domini 1484, mensis Januarii die secunda, eidem fratri Joanni concedendo, eumdem fratrem Joannem, primo revocando quemcumque alium Vicarium, per nos vel per predecessores nostros alias constitutum in partibus pretactis Alamanie basse sive inferioris, et specialiter dilectum filium, fratrem Petrum Prepositum in Deynckendorp, ejusdem Ordinis, per dictum predecessorem nostrum constitutum, ac etiam per eumdem in dictis suis litteris patentibus revocatum, reservata sibi nihilominus auctoritate vicariatus in tota Alamania alta, ejusdem predecessoris nostri vestigiis laudabiliter inherendo, in dicto vicariatus officio approbamus et confirmamus, ac etiam, in quantum opus est, de novo eligimus, constituimus, creamus et deputamus nostrum verum, indubitatum et legitimum Vicarium generalem et specialem, ita quod generalitas specialitati non deroget nec econtra, in tota Alamania bassa seu inferiori predicta, et per eamdem cum omnibus clausulis et solemnitatibus debitis et opportunis, declarantes et volentes, quod sub hujusmodi vicariatu et illius exercitio contineantur et comprehendantur, et contineri et comprehendi debeant Provincie Trevirensis, Coloniensis et Bremensis, et dioceses earumdem, necnon dioceses Cameracensis et Tornacensis, in quibus provinciis tres dumtaxat Canonicorum regularium nostri Ordinis, in Henegawe videlicet et monte S. Odilie, Leodiensis, ac in monte S. Leonardi, Coloniensis diocesium predictarum, Prioratus, et unus monialium sive Canonissarum ejusdum Ordinis, in Kenraedt *(Kynrode)* ejusdem Leodiensis diocesis, Priorissatus, cum aliquot eorumdem membris, atque domus quedam S. Leonardi in Regali urbe Aquensi, sepedicte Leodiensis diocesis, nec

plures pro tempore existunt, dantes et concedentes eadem serie ipsi domino *Joanni Aabroock*, Vicario nostro, et successoribus suis, plenam et liberam potestatem et facultatem, omnia et singula monasteria, cenobia, prioratus, domos, loca, beneficia curata et non curata, ecclesiasque et capellas, tam fratrum quam sororum, ac personas ipsas nostri Ordinis in tota dicta Alamania bassa, et superius declaratis provinciis sive diocesibus existentia, et imposterum forsitan, Deo propitio, construenda vel acquirenda, visitandi et reformandi, de vita conversationeque quorumcumque Priorum, Canonicorum, fratrum conversorum, devotarum monialium et sororum, tam beneficiatarum quam non professarum, et nobis immediate vel mediate subjectarum, inquirendi, scrutandi, processus idoneos formandi, faciendi, corrigendi, puniendi et a carceribus absolvendi, et penas quascumque canonicas, etiam pecuniarias et corporales, juxta delicti qualitatem, infligendi, mitigandi ac in totum vel in partem remittendi, ipsosque criminosos pretensos, et rebelles ad loca tuta transferendi, et, si opus fuerit, brachium seculare ad hoc invocandi, penasque et censuras ecclesiasticas fulminandi easdemque aggravandi et reaggravandi, ac ab eisdem absolvendi; Capitulum etiam provinciale in districtu sui vicariatus sive provincie annuatim, et toties quoties sibi visum fuerit expedire, convocandi, ibique rationabiliter statuendi, faciendi et ordinandi, que cedant in Dei honorem, Ordinis decorem, et generalatus nostri, sive successorum nostrorum, auctoritatem et commodum, nostris semper auctoritate et consensu vel successorum (salvis); inhabiles et insufficientes, seu alias rebelles et criminosos a prioratibus et aliis officiis, et beneficiis, et administrationibus canonice privandi, suspendendi et amovendi, alium vel alios in eisdem substituendi et promovendi, de beneficiis et prioratibus insuper et officiis, vacaturis per cessum vel decessum, providendi; loca etiam, monasteria et ecclesias nostro Ordini de novo acquirendi, incorporandi et uniendi, ac etiam de novo construendi et erigendi; personas quoque devotas et idoneas utriusque sexus ad professionem recipiendi et Ordini nostro incorporandi, ac Canonicos ecclesie Jerosolimitane creandi; census etiam nobis annuatim debitos a locis et personis Ordinis et aliis infra districtum sui vicariatus constitutis, exigendi et de exactis quitandi, et quitancias idoneas faciendi, quos census locorum et personarum predictarum per manus dicti Vicarii et suorum successorum, et nullius alterius, nobis et suc-

cessoribus nostris solvi volumus, et in virtute sancte obedientie districte precipiendo mandamus, non obstantibus juramentis vel promissionibus forsitan Preposito in Deynckendorp predicto, vel suis successoribus, hactenus factis, a quibus declaramus dictos jurantes et promittentes, post revocationem vicariatus ejusdem Prepositi, liberos fore et absolutos, neque illis amplius teneri seu obligari; ac omnia alia et singula per districtum sui vicariatus, que fuerint necessaria et opportuna ad conservationem religionis et bonorum nostrorum, faciendi, gerendi et exercendi, que nos faceremus vel facere possemus, si presentes et personaliter interessemus. Quam vicariatus auctoritatem damus et concedimus cum potestate, unum vel plures vicarium seu vicarios loco sui, cum simili aut limitata potestate, substituendi, substitutosque revocandi simul vel successive, ac toties quoties eidem domino Joanni vel successoribus suis videbitur expedire. Insuper, ad vitanda discrimina, pericula et majores expensas, post decessum dicti Vicarii nostri, pro tempore existentis, harum serie extendimus, concedimus, et ad perpetuam rei memoriam pro nobis et successoribus nostris impartimur eamdem auctoritatem vicariatus Suppriori montis S. Odilie, qui pro tempore fuerit, usque ad unum annum computando a die decessus ejusdem Vicarii, et infra spatium illius anni Capitulum sive conventus montis S. Odilie cum Prioribus Alamanie basse possint et semper valeant ac etiam debeant, ad vocationem ejusdem Supprioris, in loco decenti conventus ejusdem eligere alium Provincialem sive Vicarium in predicta Alamania bassa sive inferiori, et nobis et successoribus nostris personaliter vel per procuratorem sufficienter instructum una cum decreto et litteris hujusmodi presentare, ut cum animi tranquillitate ei vices nostros committere valeamus: quem nos sive successores nostri, et nullum alium, gratum et ratum tenore presentium habebimus et sine exactione aliqua confirmabimus; attamen circa electionem Vicarii provincialis semper adhibita provisione, quod nonnisi ex Prioribus locorum predictorum, ac prius electo novo Priore in locum prioris Vicarii tunc decedentis et rite confirmato, talis Vicarius sive Provincialis eligatur: quodque tali electioni dumtaxat Priores predicti ac fratres Canonici et conventuales dicti conventus Montis S. Odilie intererunt, eligent ac vota hujusmodi fratrum equaliter cum votis ipsorum Priorum numerabunt; exhortantes preterea et instantissime

requirentes, pie devotionis affectu ac zelo divini cultus, Reverendissimos in Christo patres et dominos Prelatos diocesanos, et alios insuper quoscumque Illustres et nobiles principes, dominos et spectabiles officiales et administrationes exercentes communitates, collegia et universitates, ceterasque personas catholicas et fideles, dicto domino Joanni Priori, Vicario nostro, vel successoribus suis dignentur in premissis et circa premissa efficacis defensionis presidio assistere, non permittentes eum vel successores suos per quosvis quomodocumque molestari, quantum, quoties et quando oportuerit ac duxerit eos requirendos. Promittimus namque, ex nunc prout extunc, nos ratum, gratum et firmum habere ac semper habituros quidquid in premissis et circa premissa per dictum dominum Vicarium, pro tempore existentem, actum, dictum, gestum, factum, procuratumve fuerit; pro quibus omnibus et singulis adimplendis et observandis obligamus nos et omnia bona nostra tam presentia quam futura. Insuper volentes et ex intimis cordis desideriis cupientes dicto Joanni Vicario nostro, et suis successoribus et locis predictis, longe a nostra et nostrorum predecessorum solita et consueta residentia distantibus, abunde providere, eorumdemque paci, quieti et tranquillitati, presertim, ne contingat eosdem ejusmodi nostris et predecessorum nostrorum concessionibus et constitutionibus defraudari seu desuper aliquo modo per quempiam molestari, sufficienter quantum cum Deo possumus consulere, quatenus hujusmodi nostre dictarum concessionum et constitutionum ac aliorum in illis preëxpressorum et contentorum littere, etiam cum eorumdem de verbo ad verbum insertione per sanctissimum dominum nostrum, dominum Innocentium divina Providentia Papam octavum, ad perpetuam rei memoriam confirmentur, tenore earumdem presentium nostrarum litterarum consentimus et expressum nostrum exhibemus consensum. Datum Perusii in domibus ecclesie sancti Luce (1), solite nostre residentie, die vicesima quarta Novembris, anno a Nativitate Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, sanctissimi vero in Christo patris et domini nostri, domini Innocentii Pape octavi prefati anno

---

(1) De Hoog Eerw. heer DARIS l. c. bl. 258 leest ten onrechte *sancte Lucie*. Vgl. n° 65.

ejus secundo, in presentia et de voluntate Capituli nostri, cum appensione sigilli plumbei Capituli et Ordinis nostrorum predictorum ab antiquo usitati, in fidem et robur ac testimonium premissorum, presentibus ibidem discretis et honestis viris, magistro Henrico Jacobi Fabri de Zierichcee, artium liberalium magistro, et Gregorio Petri de Perusio porte Suzanne, testibus ad premissa vocatis specialiter atque rogatis.

Afschrift in het *Memorieboek van het H. Graf* te Bilsen, bl. 28.

N° 72.

1485. — *Jan van Abrock herstelt het klooster van het H. Graf te Kuilenburg.*

L'an 1485 les sieurs chanoines du Mont Sainte Odile sont descendus vers la Hollande, avec ordre du reverendissime seigneur Jean *Abrouck*, Vicaire General, et ont recuperé l'ancien cloistre de Culenbourg, qui avoit tousjours appartenu a l'Ordre du Saint Sepulchre, et estoit desert par la mauvaise conduite, et le cloistre estoit presque tout ruiné et ses biens et censes occupez des seculiers: l'eglise et le cloistre furent rebasty par messire Jean Abrouck, et la reforme et vie reguliere y fut par le mesme restablie, et les biens recuperez. Ce cloistre a fleuri jusqu'a ce que les Huguenots de la Hollande l'ont occupé et dechassé les chanoines (1).

Chronique de l'Ordre canonial du S. Sépulchre, p. 22.

---

(1) Vgl. *Chronijk der landen van Overmaas* bl. 188. De geleerde bisschop van Roermond, Henricus Cuyckius, zegt aangaande dit klooster in zijne *Paraenetica Epistola ad Senatum Populumque Culenburgensem*, Leodii 1605, in de voorrede: „In parte occidua (oppidi) monasterium est Fratrum Dominici Sepulchri, qui pulla veste et linea stricta, gemina cruce rubra signata, vestiuntur: ubi in medio templi Sepulchrum Domini, ad accuratissimam exactissimamque imitationem ejus, quod Jerosolymis in monte Calvariae est, affabre constructum conspiciebatur: sed Calviniana rabies, ut caetera omnia reparatae salutis nostrae monumenta, quae Christi nobis mysteria ad memoriam revocabant, ita hoc etiam Sepulchrum, quod religiose admodum a multis frequentabatur, penitus delevit et solo jampridem aequavit".

N° 73.

1486, 2 Maart. — *Paus Innocentius VIII bevestigt, op verzoek van alle kloosters van het H. Graf in de bisdommen Keulen, Luik, Munster, Utrecht, Doornik en Kamerijk, den vermelden volmachtsbrief van Fabritius de Oddis, en verleent aan de kloosters van Neder-Germanië alle voorrechten en Apostolische Brieven, aan de kloosters derzelfde Orde elders verleend of nog te verleenen.*

Innocentius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Ad Romani Pontificis spectat officium, ut que laudabiliter et provida ratione pro statu et quiete religiosorum locorum, et personarum in illis degentium, gesta sunt, cum a nobis petitur, ut majorem obtineant roboris firmitatem, perpetue confirmationis robur adjicere. Sane exhibita nobis nuper pro parte dilectorum filiorum, fratrum universarum domorum et locorum Sepulchri Dominici Jerosolimitani, Coloniensis, Leodiensis, Monasteriensis, Trajectensis, Tornacensis et Cameracensis civitatum et diocesium Alamanie Basse, Ordinis sancti Augustini, petitio continebat, quod dilectus filius Fabritius de Oddis, dicti Ordinis Archiprior, provide considerans onus visitationis et reformationis domorum, ac in illis degentium personarum correctionis, suis humeris impositum, et quod nonnulle ex domibus et locis earumdem civitatum et diocesium, propter malum regimen illis presidentium, qui obedientie jugo abjecto, Deique timore postposito, ac religiose honestatis laxatis habenis, in illis cultum divinum minuere, illasque etiam prophanare, et ad loca lubricarum personarum reducere non expaverant, his occurrere ac vitia et insolentias hujusmodi resecare et penitus delere cupiens, dilectum filium Joannem *Aabrock*, Priorem domus *montis Sancte Odilie*, Leodiensis diocesis, dicti Ordinis, suum Vicarium generalem et specialem constituit, creavit et deputavit, sibique et successoribus suis in dicto vicariatus officio pro tempore deputandis, ut domus, cenobia, prioratus, membra, loca, beneficia, cum cura et sine cura, ecclesiasque et capellas tam fratrum quam sororum, in dictis civitatibus et illarum diocesibus consistentia, et imposterum, Deo propitio, inibi acquirenda, prefati Ordinis, visitandi et reformandi, ac de vita et conversatione quorum-

cumque fratrum, sororum, et personarum, tam beneficiatarum quam non professarum, et sibi immediate vel mediate subjectarum, ac in civitatibus et diocesibus predictis consistentium, inquirendi, scrutandi, et contra eos processus formandi, et ipsos puniendi, corrigendi, incarcerandi, et a carceribus absolvendi et liberandi, ac nonnulla faciendi, corrigendi et exequendi, plenam et liberam potestatem concessit et facultatem, prout in litteris authenticis dicti Archiprioris, suo et dicti Capituli sigillo munitis, desuper confectis, plenius dicitur contineri. Cum autem, sicut eadem petitio subjungebat, prefati fratres, ut Altissimo cum majori eorum animi quiete famulari valeant, cupiunt premissa, pro illorum subsistentia firmiori, Apostolico munimine roborari, pro parte eorumdem fratrum nobis fuit humiliter supplicatum, ut litteris ac potestati ac facultati predictis Apostolice confirmationis robur adjicere, aliasque in premissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui religiosorum locorum quorumlibet commodum et utilitatem, ac personarum in illis Altissimo famulantium pacem et quietem summis desideriis exoptamus, ac dictarum domorum decori et venustati, necnon personarum in illis degentium quieti et tranquillitati paterna charitate consulere cupientes, hujusmodi supplicationibus inclinati, litteras ac potestatem et facultatem predictas, et prout eas concernunt omnia et singula in eis contenta et inde secuta quecumque, ex certa nostra scientia confirmamus et approbamus, supplentesque omnes et singulos juris defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem; quodque omnibus et singulis Alamanie basse dicti Ordinis domibus, ut omnibus et singulis privilegiis et indulgentiis, libertatibus, exemptionibus, favoribus et indultis, necnon etiam litteris Apostolicis eidem Ordini et aliis aliarum partium et ejusdem Ordinis domibus in genere concessis, et pro tempore concedendis, ipsi utuntur, potiuntur et gaudent, uti, potiri et gaudere libere et licite possint et valeant in omnibus et per omnia, perinde ac si pro eisdem domibus Alamanie basse et ejusdem Ordinis specifice et expresse concessa fuissent, Constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ac dicti Ordinis juramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis nequaquam obstantibus, auctoritate Apostolica tenore presentium de specialis dono gratie indulgemus. Tenor vero litterarum prefati Archiprioris sequitur et est

talis: (hier volgt de Oorkonde N° 71). Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis, approbationis, suppletionis et concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli, Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Rome apud sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, sexto Nonas Martii, Pontificatus nostri anno secundo.

Afschrift in het gemeld *Memorieboek*, bl. 27.

N° 74.

1488, 25 Juni. — *Schenking van La Xhavée, in de heerlijkheid Herstal, aan Jan van Abrock, Prior van S. Odiliënberg en Provinciaal der Orde van het H. Graf (1).*

L'an mille quatre cent et quatre vingt et VIII par la request de messire Johan Aabroch, chanoinne delle englise de Herusalem, provincialle delle Ordre chanoniable de saint Sepulchre de Herusalem delle basse Allemagne, et de messire Johan de Trey, son confrere, chanoinne et religieux delle dit Ordre, fut le maison et hospitalle delle Xhavee aux eux donnee et ottroyee, pour faire et edifier ung maison et monaster delle Ordre de saint Sepulchre de Jerusalem, comme si en apres troves sera.

Uitgegeven door J. Daris, *Notices sur les églises du diocèse de Liége*, t. II p. 183.

---

(1) Deze schenking kwam van Engelbert, graaf van Nassau en heer van Herstal, met verplichting van, in het te bouwen klooster, eene kamer voor arme reizigers beschikbaar, en jaarlijks ten eeuwigen dage een Jaargetijde te houden voor graaf Engelbert, zijne bloedverwanten en vrienden. De meergemelde *Brevis Historia* zegt hieromtrent, bl. 31 : » Anno 1488 Joanni a Broeck locus in Xhavea prope Leodium, in dominio Herstallensi, oblatus est, quo in loco, Comite Engelberto de Nassaw contractum confirmante, Canonicos collocavit." Deze plaatsing schijnt echter eerst in 1492 te zijn geschied. Den 24 November 1685 kwam het klooster in bezit der Carmelieten ; de zeven nog overgeblevene reguliere kannuniken werden door Paus Innocentius XI geseculariseerd. Zie *Chronijk der landen van Overmaas* l. c. bl. 77 en 189 ; Fisen, *Histor. Ecclesiae Leod.*, Pars 2da p. 298 en Daris l. c. p. 174—180.

N° 75.

1488, 3 October. — *Willem van Vlodorp, heer te Leuth en Dalenbroek, en zijne echtgenoote Alfrida van Herff, schenken aan het klooster van St. Odiliënberg een vierde deel van den hof Genouwen, gelegen in het kerspel van St. Odiliënberg.*

Ich Wilhem van Vlodorpe, Ritter erfvoecht tot Ruremunde, Stathelder van weghen mijns alregnedichsten lieve heren Hertogen van Gelre etc. Doen kont ende ‖ bethuge in desen openen brieff, dat voer mich, ende Henrich van Kessel, en Lambrecht Pijll van Swalmen, als mannen van leen mijns ghenedigen lieven ‖ heren voers., komen is her Wilhem van Vlodorpe Ritter, here tot Leut ende Dalenbroick etc. myt consent en believen vrouwen Alfriden van Herff, sijnre eligher huysfrouwen, ende heefft bekant, dat hij myt sijnen vryen moytwillen ende in der tijt doe hij des mechtich was ende myt recht waell doen mocht, mit rechten vertichenissen wetlich ende waell heefft opghedraghen ende overghegeven puyrlicke om Goetz wille voer hem, sijn huysfrou voers. ende beyder kijnder ende alderen zelen (1), tot grotynghen des gotliken dienst, Broder Johan *van Aabroick*, Prior van *synte Petersberch* ghenant tot *synte Odilienberch*, Ordens des heilighen Graiffs etc. tot behoiff sijns convents ende honnen nakomelinghen, dat vierdeyll van den hove *tgene Ouwen* ghelegen in den kerspel van Odilienberch voers. (2) met allen sijnen rechten ende thoebehoren, om dat voers. vyerdeill hoeffs tot eynen erfrecht thoe hebben en nu voert met ewelick tho besitten. Ende der voerghenoemde heren Wilhem van Vlodorpe voers. heefft dat voerghenoemde vyerdeill hoeffs met allen sijnen rechten en toebehoeren tot behoeff des Priors ende Convents voers. in teghenwoerdicheit der voerg. mannen van leene opghedraghen in myne hande, als eynen Stathelder, aen mich ghesynnende den voerg. Prior ende Convent op tho draghen ende dair mede tho belenen. Alsoe, dat ich Wilhem van Vlodorpe Ritter, Stathelder, dat voers. vyerdel hoeffs

(1) Voor de zielen van hun beider kinderen en ouders.
(2) Van den hof *Genouwen* (den Ouwen; *gen* is het oude lidwoord), gelegen op de grens der parochiën St. Odiliënberg en Montfort, bestaat niets meer.

met allen sijnen thobehoeren en rechten voert opghedragen heb den Prior ende Convent voers. en heb hon ende hoeren nakomelinghen overmits die voers. mannen van leene dair inne gheërfft ende beleent, ghelijck dat van leens guet recht en ghewoenlicken is, beheltelich mijnen ghenedighen lieven heren voers. ende mallich sijns rechten. Ende her Wilhem van Vlodorpe voers. heefft gheloefft voer hem ende sijn erven den Prior ende synen Convent voers. ende hoeren nakomelinghen aen den voerg. vierdell hoefs bennen jare ende daghe alle rechte aenspraicke aeff the doen; ende hon ouch voertmeer toeghesacht ende gheloefft, offt sake were, dat sich tot eynigher tijt bevonde, dat dit voerg. vyerdell hoeffs erghens anders in den rechten gheboirden uyt· ende aen the gaen, ende der Prior ende Convent voers. off hoer nakomelinghen daer inne nyet vast ghenoich en seten noch gheguet en weren, dat heren Wilhem van Vlodorpe voerg. ende sijne huysfrouwe off hoere erven, alsdan altijt tot ghesynnen des voerg. Priors ende Convents, off hoeren nakomelinghen, komen solen ther stede, dair sych dat met recht gheboert; ende soilen op hoeren kost denselven Prior ende Convent ende hoeren nakomelinghen in dat voerg. vyerdell hoeffs erven ende vast setten, dat sij des in den rechten ghenoich hebben ende waill verwairt sijn; off en deden sij des nyet, dat Prior ende Convent voers. off hon nakomelinghen moghen verhalen aen allen gueden hern Wilhelms voers. ende vrouwen Alfriden voerg. ende hoeren erven, ghereyt ende onghereyt, ghelijck sij dat voer ons Statholder ende mannen van leene voers. verkoren hebben, ende dit allet sonder arghelist. Ende deser saicken ther conden ende the ghetuge der wairheit, soe heb ich Wilhem van Vlodorpe, Rittor, Stathelder voers., mijnen siegell aen desen brieff ghehanghen; ende want wyr Henrick van Kessell ende Lambrecht Pijll, als mannen van leene ons ghenedigen lieven heren voers. hijr over gheroepen ende gheweest sijn, en alle puncten tughen alsoe voer ons gheschiet te sijn, soe hebben wijr des ther konden onse sieghelen met aen desen brieff ghehangen. Ende omme ther merer konden ende sekerheit wille alre punten voers., soe heb ich Wilhem van Vlodorpe, Ritter voers., mynen siegell voer mych ende Alfriden mijnre huysfrouw voers. ende onse beyder erven ouch mede aen desen

brieff ghehangen. Gegheven in den jaer ons Heren dusent vyerhondert ende achtendetachtentich, des vridaechs nae synte Remeys dach.

Origineel, op perkament, in het Archief te Roermond, met 4 zegels, waarvan nog het derde, in groen was aanwezig (Doos VII n. 21). Met afwijkende lezingen uitgegeven door A. WOLTERS, l. c. bl. 129.

N° 76.

1488, 3 October. — *Verkoop van een vierde deel van den hof Genouwen aan het klooster te S. Odiliënberg.*

Ich Henrich van Kessell tor tijt gesat Statholder van wegen mijns aldergenedichsten lieven heren hertogen van Gelre etc. doe kont ende tuge in desen openen brieve, dat voir mych || ende Reyner Mutsell ende Lambrecht Pijll van Swalmen, als mannen van leene mijns genedigen lieven heren vurs., komen is here Wilhem van Vloedorpe, Ritter Erffvoigt tot Ruremunde || mit consent ende believen vrouwen Cecilien van Hamell ende van Elderen, Erffvoigdynnen, sijner eligen huijsvrouwen, ende hefft bekant, dat hij mit sijnen vrijen moitwillen || ende in der tijt doe he des mechtich was ende mit recht waill doin mochte, mit rechten vertichtnissen wetlich ende waill verkofft hefft ende verkoipt mit desen selven brieve, Broeder Johan *van Aabroick*, Prior van *sunte Peters berghe*, genant *sunte Odilienberghe*, tot behoiff sijns conventz ende haren nakomelingen, dat vierde deyle van den hove *tgheen Ouwen* mit allen sijnen rechten ende toebehoren, als voir alle alsulcke twehondert Rijnssgulden currente, als vrouwe Elizabeth van Haifften, elige huijssvrouwe seligen heren Gerarts van Vloedorpe (1), denselven convent van wegen ende voir desselven heren Gerarts zyele gegeven ende bekant hefft, omme dat vurg. vierdell hoffs tot eynen erffrecht the hebben ende the besitten, ende der vurg. here Wilhem van Vloedorpe hefft dat vurg. vierdell hoffs mit allen sijnen rechten ende toebehoren, tot behoiff des Priors ende Conventz vurs., in tegenwoirdicheit der vurg. mannen van leene, opgedragen in mijne

(1) Zie SIVRÉ *Inventaris van het oud Archief der gemeente Roermond* t. IV, bl. 93.

hande als eynen stathelder, ain mych gesinnende den vurg. Prior ende Convent op te dragen ende dairmede te beleenen; alsoe dat ich Henrich van Kessell, stathelder vurs., dat vurg. vierdell hoffs mit allen sijnen toebehoren ende rechten voirt opgedragen heb den Prior ende Convent vurs., ende heb hom ende hore nakomelingen overmitz die vurs. mannen van leene dairynne geërfft ende beleent, gelijck dat van leensguet recht ende gewoinlichen is, beheltlich mijnen genedigen lieven heren vurs. ende mallich sijns rechten; ende here Wilhem van Vloedorpe vurs. hefft geloifft voir hem ende sijne erven den Prior ende sijnen Convent vurs. ende horen nakomelingen ain den vurg. vierdell hoffs binnen jare ende dage alle rechte ainspraicke aff te doin, ende hoin oich voirt mit toegesacht ende geloifft, offt saicken were dat sich teinger tijt bevonde dat dit vurg. vierdell hoffs erget anders in den rechten geboirden uit ende ain te gaen, ende der Prior ende Convent vurs. off hore nakomelingen dairinne nyet vast genoich en seten noch geguet en weren, dat here Wilhem van Vloedorpe vurg. ende sijne huijssvrouwe of hore erven alsdan altijt, tot gesynnen des vurg. Priors ende Conventz off horen nakomelingen, komen soilen ter stede dair sich dat mit recht geboirt, ende soilen op horen cost denselven Prior ende Convent ende hore nakomelingen in dat vurg. vierdell hoiffs erven ende vast setten, dat sij des in den rechten genoich hebben ende waill verwairt sijn; off en deden sij des nyet, dat soilen Prior ende Convent vurs. off hore nakomelingen moigen verhalen ain allen gueden heren Wilhems vurs. ende vrouwen Cecilien vurg. ende horen erven, gereit ende ongereit, gelijck sij dat voir onss stathelder ende mannen van leene vurs. verkoren hebben; oich ist mit gevoirwart, off sich teynger tijt bevonde, dat dit vurg. vierdell hoffs nyet guet genoich en were voir die vurg. somme geltz, dat here Wilhem ende vrouwe Cecilia, eluyde vurs., off hore erven, dat altijt guet maicken soilen toe des Priors ende Conventz, off horen nakomelingen, genoigen toe; ende dit allet sonder alle argelist. Ende deser saicken ter konden ende te getuge der wairheit soe heb ich Henrich van Kessel, stathelder, mijnen siegel ain desen brieff gehangen; ende, want wyr Reyner Mutsell ende Lambrecht Pijll, als mannen van leene onss genedigen lieven heren vurs., hijr over geropen ende gewest sijn, ende alle puncten tugen alsoe voir onss geschiet te sijn, soe hebben wyr des ter konden onse siegelen mit ain desen

brieff gehangen; ende omme ter meirer konden ende sekerheit wille alre puncten vurs., soe hebben wyr Wilhem van Vloedorpe, Ritter, ende vrouwe Cecilia van Hamell ende van Elderen vurs. elck sijnen siegel voir onss ende onser beider erven oick mede ain desen brieff gehangen. Gegeven in den jair onss Heren duysent vierhondert ende achtendetachtentich des vrijdaigs nae sunte Remeiss daig.

Origineel, op perkament, met 5 zegels, waarvan nog slechts het laatste in groen was aanwezig (1); in het Archief van Roermond (Doos VII n. 25).

N° 77.

1492, 18 November. — *Verkoop van Gruytershof* (2), *gelegen onder de parochie Melick in het land van Wassenberg, aan het klooster van St. Odiliënberg.*

Wijr Jacop Roiffs, dechelicks richter, Wilhem Pijlle ende Dierick Claes, ende voert ghemeyn Schepen des dinckstoils van Melick ende Herckenbusch, doen kunt allen luden, tughen ende || bekennen myt desen openen brieff, dat voir ons komen ende erschenen is Kerstgen Burghers, burgher tzo Heynsberch, ende Kathrijn sijn elighe huysfrouwe, ende hebben belijt ende bekant || voer sych ende honre beyder erven, dat sy in eynen stendighén erffkoep erfflicken verkocht hebben dem gheistlicken, aendechtighen heren, Broder Johan *van Aabroick*, Prior der || tzijt des cloesters ende convents van *synt Peters bergh* dat men noempt tot *synt Odilienbergh*, Oerdens des heiligen Graiffs ons lieffs Heren Jhesu Christi van Jherusalem, ende dat tzo behoyve ende oerber sijns ghemeynen cloisters ende convents voerscr. ende honnen naekoemelinghen, hoeren hoff, ghenoempt *Gruytershoff*, myt wonynghen, huyssinghen, hoeffrechten, arntlande, holtghewasse, beenden, weyssen ende weyden, in hoghen in nederen, in naten in droghen, voert myt allen ende yeghelicken synen rechten

(1) Gedeeld : het eerste met palen (?) ; het tweede gevierendeeld : 1 en 4 met eene lelie, 2 en 3 met 3 balken ; legende : . . . *Cecilie*. . . . . Vgl. Sivré, *De vrijheerlijkheid en de vrijheeren van Daelenbroeck*, bl. 16.

(2) Buiten op staat : To Melick, van Bekershof 1492.

ende tzobehoren, wair ende in watt eynden dat gheleghen is, nyet dair van uutghescheiden, soe derselve hoff in den kerspell van Melick in den lande van Wassenberch gheleghen is, ende in alle der manyeren die elude voeirscr. denselven hoff, dat ons kundich is, uyt handen Gherijtz van Reyde, borgher tzo Ruremunde, umb umbetzailder pecht wille, gheloest hebben, ende vorder ouch van scholtweghen den eluden vurscr. myt recht in der kercken, van Henrick Gruters, seligher ghedechtenisse, burgher tzo Ruremunde, kijnder weghen, ende ouch van Goeswijns weghen up den kelre, burgher tzo Wassenberch, ouch umb umbetalinghen wille verseten pechten, verbleven, ende dat wellich ons Schepen vurscr. ouch altomaill kundich is; die welcke komenscap bededingt is umb eynen bescheiden summe ghelts, dair van die elude vurscr. van Broder Johan Prior vurscr. aen eynre alinghe summen ghelts upgheburt ende ontfanghen hebben, ende dairvan sych ouch gueder betzalinghen bedancken, dat allet gheschiet is myt willen ende believen des voirscr. seligher Heynricks Gruters naeghelaten elighe kijnder, als Henrick, Johan ende Lenart, ghebroder, ende Fijken, hoer suster, diewelcke voer ons Schepen vurscr. nae unsen lantrecht vertijchnisse dair up myt halme ende monde ghedaen hebben, ende ouch gheloefft voer hon ende hon erven ten ewighen daghen dair gheyn vorderinghe off aensprake aen tzo doen off tzo stellen, off ouch doen stellen in enygher wijs. Dair om soe heefft der vurscr. Kerstgen ende Kathrijn sijn elighe huysfrou voer sych ende hoerre beyder erven den voerscr. hoff, erff ende guet vurscr. voer uns richter ende Schepen vurscr. uytgheganghen ende dair up myt hande, halm ende monde ghelijck den anderen kijnderen myt verteghen, ende dairnae in der kircken sess weken ende drye daghe up doen roepen, ende is Broder Johan, Prior vurscr. tzo behoyff sijnre broder ende sijnre naekomelinghen des cloesters ende convents vurscr. verbleven, soe dat wijr deghelicks Richter ende Schepen vurscr. den vurscr. Broder Johan Prior, tzoe behoeve sijns cloesters ende convents ende hoerre naekoemelinghen, in den vurscr. hoff, in maten vurscr. ghesadt, gheërfft ende gheguedt hebben, soe dat Broder Johan Prior vurscr. ende sijnre nakomelinghe tzo behoeve des cloesters ende convents voirscr. nu voert erfflicken ende ewelicken dairmet sullen moeghen doen ende laten ghelijkerwijs als myt anderen hoers cloesters ende convents erve ende guede, sonder hijnder der elude voerscr.

ende der vurg. Henricks Gruters seligher kijnder ende honre alre erven off yemants van hoeren off honre erven weghen in eynigherwijs. Voerder hebben die elude Kerstgen ende Kathrijn vurscr. voer uns gheloefft, voer hon ende hon erven, Broder Johan Prior voerg., sijnen cloester ende convent ende hoeren nakoemelinghen, alle aenspraicke op den voerscr. hoff bynnen jaer ende dach naist nae datum diss brieffs komen worde, op honnen kost, buyten hijnder off schaede Broder Johans Prior vurscr., des cloesters ende convents vurscr., honre off honre naekomelinghen, afftzostellen in eynigherwijs; behelteniss unsen ghenedighen lantsheren sijns rechts, ende voert mallick des sijns, sonder arghelist diss ende alle alde ende nye vonde hyer van altomaill uytghesloten. In orkonde der wairheit, ind want wijr Richter ende Schepen voerscr. ghebeden sijnt van beyden parthyen vurscr. desen brieff tzo besegelen, ind wijr gheynen eyghen schependoms siegell en hebben, hebben wijr voert ghebeden ende bydden die Eersamen ende wijsse Schepen der stat van Wassenberch, unsen heufft, dat sij horen ghemeynen schependoms sieghel voer uns ther konden aen desen brieff hanghen willen; dat wijr Schepen van Wassenberch kennen om beden des deghelicks richters ende der Schepen vurscr. gheerne ghedaen hebben, onder willichen siegell wijr daghelicks richter ende Schepen voerscr. betughen allen saicken als voerscr. is voer ons gheschiet sijn. Datum int jaer der Gheboerten ons Heren, doe men schreyff dusent vyerhondert ende tweëndetnegentich, in der Octaven synte Mertijns des heyligen Bisscops ende Confessoers.

Origineel op perkament, door den Eerw. Heer A. Wolters aan de kerk geschonken. Zegel van Wassenberg, in groen was, beschadigd, waarop een klimmende leeuw met dubbelen staart, en de legende: . . . . . *abinorvm. i. Wasse*. . . . .

No 78.

1496, 24 Maart. — *Jan van Horn, Bisschop van Luik, verleent zijne toestemming tot de inlijving der kapel van het H. Kruis, te St. Martensvoeren, bij de Orde van het H. Graf te St. Odiliënberg.*

Joannes de Hoerne, Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus Leodiensis, universis et singulis Christi fidelibus, presentes nostras litteras

visuris seu legi audituris, salutem et sinceram in Deo charitatem. Ea libenter concedimus per que animarum saluti consulitur, cultus divinus augetur, et populus christianus ad devotionem incitatur. Cum itaque sedulo dilectus nobis in Christo religiosus pater, Frater Joannes *Abroeck*, Prior domus sive monasterii *Montis Sancte Odilie*, Ordinis Sanctissimi Sepulchri Domini Nostri Jesu Christi Jerosolimitani, nostre Leodiensis diocesis, ac Provincialis ejusdem Ordinis in Alemania Bassa per provinciam Coloniensem, nobis exposuerit, quod sanctissimus in Christo pater et dominus, dominus Innocentius felicis recordationis Papa octavus, per suas litteras apostolicas rite et debite bullatas, Priori dicte domus et monasterii Sancte Odilie et Provinciali dicti Ordinis in Alemania Bassa per provinciam Coloniensem, inter alia, ut de beneficiis insuper et officiis, vacaturis per cessum vel decessum, providere, loca etiam, monasteria et ecclesias dicto Ordini de novo acquirere, incorporare et unire, ac etiam de novo construere et erigere, personas quoque devotas et idoneas utriusque sexus ad professionem recipere et dicto Ordini incorporare posset et valeret, prout in litteris apostolicis dicti domini, domini Innocentii Pape predicti, desuper confectis et expeditis, dicto Ordini concessis, plenius continetur, gratiose concesserit et indulserit; ac dilectus nobis in Christo Egidius *de Cruce*, rector capelle Sancte Crucis site intra fines et limites parochialis ecclesie de Foron Sancti Martini, dicte nostre Leodiensis diocesis, zelo devotionis accensus, cupiens divinum cultum, quantum in eo fuit, adaugere, ac his in terris seminare quod cum fructu multiplici recuperare valeat in coelis, pretactam capellam Sancte Crucis, de consensu honorabilis viri domini Ludovici Scharis, investiti dicte parochialis ecclesie de Foron Sancti Martini, infra cujus limites sive fines pretacta capella situatur, cesserit, et illam in manibus ipsius domini Joannis Prioris et Provincialis, ad finem ut illa, in vim dictarum litterarum apostolicarum et indulti apostolici ipsius domini Innocentii Pape, dicto Ordini incorporaretur et uniretur, quantum in eo fuit, pure et libere ac sponte resignaverit (1), ipseque etiam

---

(1) Deze opdracht geschiedde in 1495. De kapel van het H. Kruis, ontleende, naar luid van oude oorkonden, haar ontstaan aan de volgende gebeurtenis : Een schaapherder zag tusschen doornstruiken een kruis, voor hetwelk zijne schapen, als aanbiddend, neerknielden. Door dit wonder opgewekt, bouwden de naburen ter plaatse de vermelde kapel en stichtten er, door middel van bijdragen, eene Vrijdaagsche Mis.

frater Johannes Prior et Provincialis in dicta Alemania Bassa, eamdem cessionem et resignationem, quantum in eo fuit, ac vigore dictarum litterarum apostolicarum et indulti apostolici pretacti potuit et debuit, recepisset et admisisset, ac eamdem capellam dicto Ordini incorporasset et unisset: cumque etiam idem dominus Egidius, ut idem Prior et Provincialis dicti Ordinis nobis exposuit, pie motus petierit ut in dicto loco, ubi pretacta capella situatur, novum monasterium masculini sexus sub nomine et regula dicti Ordinis S. D. N. J. C. Sepulchri Jerosolymitani, ac sub vocabulo Sancte Crucis ac Montis Calvarie, per nos erigeretur vel construeretur, ac pro erectione et fundatione hujusmodi novi monasterii omnia et singula bona mobilia et immobilia ac hereditaria, quinquaginta modios spelte vel circiter valentia, et adhuc nonnulle alie persone certa alia bona hereditaria, pro sustentatione fratrum ibidem instituendorum, etiam pie mote, ad hoc dedissent et contulissent, ac de et cum illis hujusmodi novum monasterium dotassent et dotare intenderent; quare dicti Prior et Provincialis ac Egidius nobis humiliter supplicari fecerunt, quatenus in cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem dicte capelle Ordini hujusmodi, ac etiam dotationem et collationem dictorum bonorum ad finem pretactum, et ad erectionem et fundationem dicti novi monasterii consentire, in hoc nostrum consensum pariter et assensum prebere, ac hujusmodi cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem, sic authoritate apostolica factas, nostra ordinaria authoritate, quantum in nobis est ac de jure possumus et valemus, admittere, illasque ratificare, laudare, confirmare et approbare, ac hujusmodi bona, sicut prefertur, ad finem pretactum collata et donata, eidem monasterio novo in dicto loco fundando appropriare, ac illis mediantibus hujusmodi novum monasterium sub nomine et regula dicti Ordinis sub vocabulo pretacto erigere ac Ordini predicto, ut in loco, ubi dicta capella situata existit, licentiam pariter et authoritatem dare ut hujusmodi novum monasterium ibidem erigere et construere possint et valeant, ac hujusmodi monasterio novo, sic ibidem erigendo et

---

Het klooster van het H. Graf, gewoonlijk *Hoog Cruts* genoemd, werd door de Fransche overweldigers geroofd en in 1798 verkocht; de twee pachthoeven, waarin het toen werd veranderd, alsmede het heerenhuis, en de kloosterkerk, welke tot schuur diende, brandden in den nacht van den 17 op den 18 September 1870 af. Zie de *Brevis Historia* bl. 32, *Publications* etc. t. VII bl. 189 en 509, en Daris l. c. bl. 183 en vlg.

construendo, de gratiis et privilegiis providere, aliasque eis benigne subvenire nostra ordinaria authoritate dignaremur.

Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati, cum ex injuncta pontificali et pastorali cura et sollicitudine ea promovere teneamur, que devotioni et religioni hujusmodi convenire dignoscuntur, ac veridico testimonio et legitimo documento comperimus et invenimus, Ordinem predictum a sancta Sede Apostolica certis legitimis ex causis et ad corroborationem fidei catholice institutum, multisque gratiis, privilegiis et indulgentiis tam a Sede Apostolica predicta quam aliis pontificibus premunitum: idcirco cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem dicte capelle authoritate apostolica, ut prefertur, factam, quantum in nobis est ac de jure possumus et debemus, nostra ordinaria authoritate admisimus, atque dictum monasterium in pretacto loco nondum ordinato sed verius ordinando sub nomine et vocabulo predictis ereximus et fundavimus, ac erectioni et fundationi hujusmodi nostrum adhibuimus consensum pariter ac assensum, ipsasque fundationem, erectionem et dotationem ejusdem novi monasterii ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc ratificavimus et approbavimus, ratasque et gratas habuimus, easque nostra authoritate ordinaria in Dei nomine confirmavimus, jure matricis ecclesie semper salvo: previso tamen in his, quod in dicto monasterio, sicut premittitur, noviter erecto, ultra numerum viginti quinque religiosorum non recipiantur; omniaque et singula bona, pro erectione et fundatione ejusdem novi monasterii data et danda, legata et leganda, fore et esse ecclesiastica et dicti Ordinis libertate fruentia decrevimus, admisimusque, erigimus, fundamus, adhibemus, ratificamus, approbamus, ratumque et gratum habemus, confirmamus et decernimus. Volentes insuper et dicta ordinaria authoritate statuentes, quod fratres, in dicto novo monasterio recepti et recipiendi in futurum, gaudere, uti et frui possint et valeant omnibus et singulis gratiis, privilegiis, indulgentiis, libertatibus atque favoribus dicto Ordini qualitercumque apostolica vel ordinaria authoritate concessis et concedendis: que quidem privilegia, libertates et indulgentias simili modo nostra ordinaria authoritate confirmamus, ratificamus et approbamus: in his tamen omnibus et singulis premissis interpretatione et superioritate nostris semper salvis; et insuper ut campanas, campanile, ecclesiam, cemeterium, oratorium, singulaque circa erectionem novi

monasterii necessaria, habere, edificare et ordinare, atque divina Missarum et aliarum Horarum officia locis decentibus, congruis et ornatis, supra lapidem portatilem consecratum seu alias super altari consecrato celebrare et decantare, ac celebrari et decantari facere, necnon Eucharistie et Extreme Unctionis sacramenta ecclesiastica habere et retinere, illaque infirmis vestris ac fratribus et sororibus confraternitatis dicti vestri Ordinis ministrare, mortuosque id exigentes sepelire ac eorumdem exequias et anniversaria celebrare possitis et valeatis, vobis similiter indulgemus. Et ut Christi fideles eo magis ad edificationem et constructionem dicti novi monasterii incitentur et invitentur, omnibus et singulis Christi fidelibus, qui circa edificationem et constructionem novi monasterii hujusmodi aliquid dederint vel legaverint, seu causa devotionis ecclesiam sive conventum predictum singulis dominicis et patronorum Ordinis antedicti diebus ac festivitatibus D. N. J. C., gloriosissimeque Virginis Marie, atque singulis feriis sextis visitaverint, seu ad calices, libros, ornamenta aliaque ipsis fratribus necessaria, manus quoquomodo porrexerint adjutrices, toties quoties id fecerint, de Omnipotentis Dei misericordia ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, nec non Beati Lamberti, patroni nostri gloriosi, precibus et intercessionibus confisi, quadraginta dies indulgentiarum de injuncta eis poenitentia misericorditer in Domino relaxamus. In quorum omnium et singulorum premissorum fidem et testimonium, presentes litteras sigilli nostri ad causas jussimus et fecimus appensione communiri. Datum in nostra civitate Leodiensi sub anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, mensis Martii die vigesima quarta.

Erat subsignatum : Pro domino sigillifero Joh. de Breda.

Naar het Archief van het klooster van het H. Kruis in *Ordre du St. Sépulcre* bl. 209.

No 79.

1497. — *Inlijving van het klooster Trans Cedron te Venlo bij de Orde van het H. Graf te S. Odiliënberg.*

Als men screyff dusent IIIJc ind XCVIJ, so syn erstwerff diesse heren off bruederen vurs. *(van het H. Graf)* koemen, uytten closter van *Synte Odiliënberghe,* te *Venloe,* ind hoebben aldoer eyn cleyn

clostercken in kreghen, ind eyn schoen plaetssche, diewyllighe tuebehoerende waes den Cellebroderen, van Synte Augustinus regel. Ind die goeffven sych selver over, VIJ broeders, wyllentlicken myt lyffve ind zeele, ind closter ind allet dat sy hadden; ind ontfynghen due alle te saemen den heylighen Orden vurs., doer alle die staet van Venloe ser aff verblydt waes, sonder alleyn die geystlicken, dat hoen also duyrbaren schaet ind gracie van affloet ind van grotten ghenaden hoen also te huyss quaem.

Chronijk der landen van Overmaas, l. c. bl. 190 (1).

Nº 80.

1501, 22 Februari. — *De Hertog van Kleef enz. hecht zijne goedkeuring aan den afstand van de kapel en aanhoorigheden, gelegen te Udhem en toebehoorende aan het klooster Goedendaal, aan den Prior en het klooster van Odiliënberg* (2).

Wij Johan, van Goidts genaden hartoch van Cleve und Gelre, van der Marck und Katsenellenboge (3), doen kondt und bekennen overmits deesen oepenen brieve, voer ons, onse erven und naecomelinghen, dat wij duer oetmoedighe beeden und begeerten heere Johans *Abroeck*, Prior des Reguliers cloesters van *Odilienberch* bij Rueremundt, des stichs van Luydick, bij goeden wille und consent des Priors und convents des Regulier cloesters Guedendail, in onsen lande bij onser stadt Cleve gelegen, belieft und toegelaten hebben, believen und toelaten in cracht dieses brieffs, met consent und dere believen des eerwerdigen Oeversten Priors van Windesem, Generael des geheel Capittels, dat die Prior des cloisters van Odiliënberge vorsz. und synen convent ontfangen hebben, besitten und gebruycken moeghen, voer hon und honner naecoemelingen, de capelle und huysinghe met

(1) Zie *Brevis Historia* bl. 33 en *De Maasgouw*, 1ste Jaargang bl. 153 en vlg.
(2) De *Brevis Historia canonici Ordinis Resurrectionis*, geschreven in de tweede helft der 17de eeuw, zegt bl. 31 : » Anno 1491 Canonici nostri impetrarunt a Duce Cliviae domum in Uden, derelictam a Canonicis Windishemiensis Congregationis, quam nostri, iis repetentibus, cesserunt." Het jaar 1491 wordt ook aangeduid door de *Chronijk der landen van Overmaas* (l. c. bl. 189) daar zij de vestiging te Udhem plaatst tusschen de stichting te S. Antonis.-Gartzen (1490) en de vestiging te Xhavée (1492).
(3) Over Jan II, hertog van Kleef, zie TESCHENMACHER, *Clivia* etc. 1638 p. 292 et seqq.

der plaetsen nestede, binnen onser stadt Udhem, den convent und den cloester Guedendael voerscreven toebehoerende, nu ter tijt darvan getimmert stande, darvan und op ein Regulier cloester verheven, maicken und doen tymmeren moeghen, ther eren Goedts und zalicheyt der sielen, besonder wilneer des weerdigen heeren Henricks Raiskop, Proist tot Sinte Marien tot Utrecht (1) tho wesen plege des convents Guedendail vorsz. dat binnen Udhem overmits der capellen und huysinge irst begrepen woirdt fundato (?), und dat vor hy das begerende is; und so dan die Prior und convent nu van Guedendaill van wegen der plaetse, huysinge und capellen tot Udhem vorsz. schuldich und verbonden syn, alle weecken twee Missen te lesen off te doen leesen op den hoeghen altaer in der capellen vorsz., voir sunderlinck zielen, darvor die twee Missen principalicken geordineert und gesticht sijn, hebben sij guetlicken begeert van den Prior Sinte Odilienberch, dat hy wolde bestellen die twee Missen alsoe tot troist und heil der zielen vorsz. gedaen und gehalden te worden, dat die Prior van Sinte Odilienberge (uyt) danckbarheyt der gunsten und waildade des Priors und conventz van Guedendaill, aen hem und synen convent geschiet und bewesen, also geloefft heeft voer sich und sijnen convent te sullen willen doen, und heeft den Prior van Guedendaill und syn convent van den twee Missen vorsz. ten ewigen dagen verloist, oick sonder ietzwat dashalven van die guederen off renthen, tot die huysinge, plaetse und capelle vorsz. (ter) oirsaecke der twee Missen vorsz. off om anderen respecten und saicken geordineert off gegeven, te willen heffen oder boeren; want so als die huysinge und plaetsen vorsz. graveert und besweirt syn mit vijff schepell roggen an der pastorie des kerspelskercken aldaer, und noch mit des heeren cheyns jaerlicx te betaelen, heeft die Prior van Sinte Odilienberch vorsz. voer sich und syn convent den roggen und cheyns vorsz. geloeft, buiten schade und hinder des Priors und convents van

(1) Teschenmacher l. c. p. 285: » Cum etiam Henricus Raescoep Udenheimiensis, praepositus S. Mariae Trajectensis anno 1456, in usum pauperum studiosorum Udenheimiae sacellum construxisset, consensu Ducis Joannis monasterium monachorum regularium ex eo conditum, ejusque bona immunitate donata sunt. Postea vero monasterio Vallisgratiae in villa Ganswick prope Clivopolim ab eodem Raescopio aedificato, Regulares illuc translati sunt, et coenobium Udenheimense monachis de monte S. Odiliano, sive S. Sepulchro anno 1580 (?) concessum est, dum anno 1590, in bello Belgico monasterio Vallisgratiae destructo, Regularibus suum Udenheimense vetus coenobium iterum datum est."

Guedendail, jaerlicx te betaelen willen, und darentemdt heeft oick die Prior van Sinte Odilienberch voer sich und synen convent und oick voer Prior und convent tho Udhem kommende, und hoeren nacoemelingen vergunt und toegelaten, dat die Prior und convent van Guedendaill sullen tot hoeren schoensten moeghen gebruycken den kercksolder, bis der tijt und so langh sij hun einen beter off bequamer stede voir den kercksoldere verwerven und bewiesen in denselven convent; und um tho meren fruntschappen und bruederschappen onderlinghe te halden, heeft der Prior und convent van Sinte Odilienberch voer dat thocoemende convent binnen Udhem beloefft den Prior und convent van Guedendaill, dat nae geistlicker wiesen sy des convents van Guedendaill haere broeders und inwoeners ontfangen willen, und ein kamer und stallingen tot haeren peerden halden, wanneer sy des behoeven, und sij willen hierinne und allen puncten vorsz. werven consent des pastoers van Udhem, buyten cost und schade des Priors und convents van Guedendaill, und geloeven oick dat convent, huysinge, capelle off plaetse niet te verbringen in geyne manieren off saicke buyten believen und consent des Priors und conventz van Guedendail; unde want dit, als vorsz. staet, heer Johan *Abroeck*, Prior des reguliers cloesters van *Odilienberch*, und heer Wanner Groll, Prior des reguliers cloesters van Guedendaill vorsz., uut believen und van wegen haerer conventen volmechtich, voer hon und hoeren naecoemelingen tot beyden syden allet intlick met goeden voerrade begeert und overgegeven hebben, dat wij duer haere oetmoedige beden und vermeringe Goidtsdienst belieff t und toegelaten hebben; des in kinnisse und getuyge der waerheyt hebben wij onse siegel voer ons, unse erven und naecoemelingen aen diesen brieff doen hanghen; und wy Johannes Prior van Odilienberge, und Wannerus Prior van Guedendail vursz., hebben vort tot seeckerheyt aller saecken und puncten vorsz. van ons alsoe begeert belieff t te halden und te vollentrecken, soe veel itlicker syden beruert, ons conventz siegel met goeden willen, weten und believen onser conventen vorsz. mede hieraen gehangen.

Hier is te weten, dat doir verden und vergetentheyt achterbleven is, dat heer Johan Abroeck, Prior des reguliers cloesters van Odilienberge, deesen brieff nyet besiegelt en heeft als daer gescreven staet,

want hy in middeler tijt gestorven is (1), doch des nyettemin om tot meerder seeckerheyt wille dieser puncten vorsz., soe ben ick broeder Hieronimus *van Bruegel,* Provinciaell unwerdich des heyligen Graiffs van Hierusalem doer Nederduytslant, als ein naevolger desselven heeren Johans Abroeck, van beyden parthyen vorsz. daerto versoicht, dat ich noch ons Provinciaels siegel aen deesen brieff wil hangen in alre maeten als heer Johan Abroeck, mijn voerseet, solt gedaen hebben mocht; dat ich broeder Hieronimus bekenne also gerne gedaen te hebben.

Und so wij Richtter, Burgemeystere, Schepene, Raidt, und gansche gemeynte der stad Udhem, allet und insonderheit in deesen brieff begrepen, duer begeerten des Priors und conventen vorsz. voer hun und hunne conventen und naecoemelingen vorsz. der eyn den anderen te vollentreicken, ein goet benuegen und believen namen, und tot allen syden vorsz. vor ons und onse naecomelingen mede believen und tholaiten, und na onser macht geloven wij die vorsz. articulen und puncten aen beyden seyden gehalden und volleutogen te werden, gerne onderhalden helpen willen und daer nyet teghen te doen in eyniger manieren, und geloven vort dat wij sullen und willen tot allen tijden des conventz Guedendaill gueden in ons stadt und vryheyt vorsz. gelegen, in allen rechten und vryheyden laten sullen, als sy die tot deesen dage toe gehadt und gebruyckt hebben. In des kennenisse hebben wij der stadt van Udhem siegel voir ons und onsen naecomelingen oick hieraen gehangen. Gegeven und geschiet in den jaer onsz. Heeren duysent vijffhondert und ein, op Sinte Peeters dach ad Cathedram (2).

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

---

(1) Eene oude hs. nota in ons kerkarchief zegt: » Primus Prior et fundator (conventus Montis S. Odiliae) obiit anno 1509, secundum antiquiora documenta, in domo S. Crucis;" de Hoog Eerw. heer Daris (l. c. p. 172) zegt ook van Jan Abroeck: » Il mourut peu après l'année 1509." De aangehaalde *Brevis historia* zegt bl. 34: » Anno 1510 Joannes a Broeck, aeterna memoria dignus, ad Superos est evocatus." Hieruit blijkt, dat bovenstaand alinea later is bijgeschreven, en, waarschijnlijk bij het afschrijven, in den tekst geschoven.

(2) Buiten op staat: Placitum Principis concernens conventum in Udhem 1504.

N° 81.

1515, 13 April. — *Schenking van eenen beemd aan het klooster van het H. Graf of van de Verrijzenis te Odiliënberg.*

Wyr Egbert van Holtmoelen, Sybrecht van Holtmoelen, Oth van Holtmoelen, duyrwerder der doirluchtisten vursten, hertoch || Karle van Gelre, van Guylich, Greve van Zutphen, Alet Spee, conventz Joffer des eerwerdighen Goethuys to Keyserbosch (1), to samen || yndrechlyken ende yegelijck voir sich, bekennen overmitz desen oepenen brieff, dat wyr in der tijt, doe wyr des wael mechtich || waren, sunder yemantz wedersegghen, myt rechten vertichenіss, wetlicken ende wail hebben opgedragen ende overgegeven, puyrlick om Goetz will, voir onss, voir onss alder offte erffgenamen, tot groetyng ende vermeerryng des goetliken dienst, ende deylachtich te werden der werdigher loefflicker broderschap des heiligen Graeffs van Jherusalem, den Prior ende convent van *Sunt Petersberch*, dat men noempt *Sunt Odilienberge*, in den ampt van Monftort, Orden des heiligen Graiffs off der Opverstentenisse onss lieffs Heren etc., ende hoeren naekoemelingen, eynen morghen bents, gelegen in den kerspell van *Odilienberge* voirscreven by voirgenooten, ter eynre sijden heer Zeetsen van Brey erve, geheyten *Kurfelt* (2), ther anderre sijden, beneven des conventz ende Goetzhuys van Odilienberge voirscreven benden geheyten *dat Ondert* (3), ther derder sijden schietende op die Ruyr, den voirscreven morgen baentz met alle synen rechten ende toebehoere nu voirt ayn then ewigen daghen te nutten, te froemen ende te gebruycken, ende tot eynen erffrecht to besitten, ende daer myt te doen gelijck met horen anderen properen eyghen erve; ende all sonder argelist. Dyss ther orkunden hebben wyr Egbert, Sybrecht ende Oth voirscreven onse ziegelen yegelijck vur sich onder aen desen brieff gehangen; ende wyr Proist ende ghemeyn Capittell des werdighen Goetzhuys to Keyserbosch voirscreven eyndrechtliken consenterende dese voirscreven overgijft ende vertegenyss

(1) Het adellijk klooster Keizerbosch, van de Orde des H. Norbertus, in 1134 gesticht door Engelbert, graaf van Horn, lag bij Neer in het voormalige graafschap Horn. KNIPPENBERGH, *Hist. eccl.* p. 74.
(2) Zie N° 4.
(3) Zie N° 56.

des vierdell deyls onser met-Jofferen, Joffer Alet Spee voirscreven halven ayntreffende, hebben daerom voir onss ende onsse naekoemelingen onser conventz ziegell met aen desen brieff gehanghen. Gegeven in den jaer onss Heren duysent vijffhondert XV, des vrijdaichs nae den heilighen Paesdach.

Origineel, op perkament, in het Roermondsch Archief (Doos VII n° 14). Afschrift in het provinciaal Archief.

N° 82.

1520, 17 September. — *Verkoop van eenen beemd aan het klooster te Odiliënberg.*

Wer Joest van Meerssen, Richter, Jacob Mertens, Loyten der weert, indt voort gemeyne Schepen der dinckbanck tzo *Ullemberghe*, doen kont allen luyden mit desen oepenen brieve, indt tugen, dat vur ons comen is Derick Pollarts, in der tzijt Rentmeester to Monffort, indt heyft gerichtelick gepant omme des heeren Reinen (?) wille, orsaecke quader bethalinge, eyn bentjen geheyten Ghreyt Heynen bentjen, gelegen to Ullemberghe, beneven Heijn Dyllen bentten ter eynre, ind dij andere twe zyden des cloisters benden ind lanx dij gemeyn straet, indt heft dat in dij kirck gedaen ses weken ind drij daghe ter goeder zyt mit den gesworen bode den erffgenamen ind den heer doen kondijgen, ind heft daermit ommegegangen nae leeren der Sceepen, als recht indt gewoonlich is te gesceen na den bankrecht, ind nae den maijl is he daerin gericht ind geguijt is geweest, indt jaer undt dach zyn henden heft gehadt; du is Derick Rentmeester vursz. comen voor ons ind heyft gelydt ind bekant dat he wetlicken ind wayl bescheydens koups verkoght heft, om des heeren achterstedyge onbetalde renten indt zijnssen, dit vurgenoemte bentjen heeren Derick *Puytlinck*, Prior, ind heer Wilhem *van Meuwen*, procurator in der zijt des goetz undt cloisters tzo Ullemberg, in behoeff ind profyt yers goets ind cloisters vorsz., hoen des tot eyn erffrecht to hebben indt to besitten, ind van stonden aen des to gebruycken tot alle hunnen wille ind goedinckgen sonder eynich wederseggen offte hindernisse van ymant; ind der Richter vursz. heyft hun dat ingeërft indt geguyt, gelyck dat recht indt gewoonlick is te gesceen nae den banckrecht,

sonder alle argelist, beheltelick den heeren ind mallick syns rechts. Deser saken ter konden, ind in orkondt der waerheyt, alsoe als wyr Sceepen vursz. egheyn eygen segel hebben, soe hebben wijr gebeden Joesten, unsen Scholtis vursz., dat he mit voor ons synen zegel ter konden aen desen oepenen brieve wulde hangen; datwylck ich Joest van Meerssen, Richter vursz., om bede wille der Sceepen en beyde wille der partyen vursz. gern gedaen hebbe, indt hebbe mijnen zegel ter konden aen desen oepen brieff gehangen. Ghegeven int jaer ons Heeren dusent vyffhondert indt twintich, ipso Lamberti.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 83.

1524, 15 Februari. — *Aanstelling van procuratoren voor het klooster van het H. Graf te S. Odiliënberg.*

In nomine Domini Amen. Tenore presentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a Nativitate ejusdem Domini || millesimo quingentesimo vicesimo quarto, Indictione duodecima, die vero decima quinta mensis Februarii, hora octava ante meridiem vel circiter, Pontificatus sanctissimi in || Christo patris et domini nostri, domini Clementis, divina Providentia Pape septimi, anno primo, in mei notarii publici et testium infrascriptorum ad subscripta vocatorum specialiter et || rogatorum presentia, personaliter constituti religiosi viri, frater Paulus *de Meghen*, Prior monasterii Montis sancte Odilie, frater Wilhelmus *Meuwen*, Procurator ejusdem monasterii, frater Christianus *de Vucht*, frater Hermannus *de Heynsbergh*, frater Leonardus *de Heynsbergh*, et frater Johannes *de Borckloen*, totum conventum prefati monasterii representantes, Ordinis sancti dominici Sepulchri Jherosolimitani, in eorum loco capitulari solito et consueto congregati, Capituloque ad subscripta agendum specialiter indicto, citra tamen quorumcumque suorum per eos hactenus quomodolibet preconstitutorum procuratorum revocationem, unde expresse protestati fuerunt et protestabantur, omnibus melioribus via, modo, jure, causa et forma, quibus melius et efficacius sciverunt, potuerunt et debuerunt, ac sciunt, possunt et debent,

venerabiles et providos viros, dominos Johannem Trips, Bernhardum de Harderwijck, Tilmannum de Creveldia, et Johannem Hoech, utriusque Juris Licentiatos, clericos Coloniensis dyocesis, Franciscum de Ligno, Petrum Blomarts et Judocum van der Hoven, in opido Lovaniensi residentes, Johannem Sceelen, Mathiam de Steijnberghen, Henricum Hoes, et Henricum de Hamont, in opido Dyestensi, Leodiensis dyocesis, commorantes, magistrum Wilhelmum Blasen, Conradum Wynandi, Wilhelmum Conrardi, Godefridum Gijlkens, Egidium Clupprel et Reynerum Borman, in civitate Coloniensi commorantes, licet absentes, tamquam presentes, et quemlibet eorum pro se et insolidum, ac quod non sit potior conditio primitus occupantis, neque deterior subsequentis, sed quod unus eorum inceperit, id alter eorumdem prosequi valeat, mediare pariter et finire, suos fecerunt, constituerunt, crearunt, nominarunt et solempniter deputarunt syndicos sive procuratores, actores, factores et negociorum suorum infrascriptorum gestores ac nuntios speciales et generales, ita tamen quod specialitas generalitati non deroget nec econtra, ad ipsorum religiosorum fratrum constituentium nominibus et pro ipsis, in omnibus et singulis causis suis, per ipsos constituentes contra quascumque personas, cujuscumque [status, gradus] aut preëminentie, et econverso per easdem personas, contra ipsos constituentes, conjunctim vel divisim, coram quibuscumque judicibus tam ecclesiasticis quam secularibus, delegatis et subdelegatis, executoribus et subexecutoribus, ordinariis sive extraordinariis arbitris arbitratoribus, quacumque etiam auctoritate fungentibus seu functuris, datis seu dandis, depentatisve seu deputandis, et presertim coram venerabili viro, domino Officiali Leodiensi, et aliquo eorum, motis seu movendis, agendum et experiendum active et passive; ipsosque constituentes et eorum jura in omnibus et per omnia defendendum; libellum seu libellos, positiones et articulos, ac alias quascumque petitiones, tam simplices quam summarias, dandum, petendum et recipiendum; excipiendum, replicandum, duplicandum, triplicandum et quadruplicandum; litem seu lites contestandum et contestari videndum; de calumpnia vitanda et veritate dicenda ac aliud quodcumque juramentum licitum, solitum, honestum, necessarium et requisitum, quod juris ordo exegerit, in animas ipsorum constituentium, et pro ipsis prestandum et faciendum, ac simile ex adverso prestari et fieri videndum, ponendum et

articulandum, ponique et articulari videndum; positionibus quoque et articulis responderi petendum et respondendum; testes, litteras, instrumenta, acta, jura, processus et munimenta, ac alia quecumque probationum genera in vim et modum probationis producendum et exhibendum, ac produci et exhiberi petendum; testes quoque partis adverse produci, recipi et jurare videndum et audiendum; interrogatoria dandum, antepublicatas testium hujusmodi attestationes proponendum et proponi videndum, dictaque et depositiones testium hujusmodi publicari petendum et publicandum; in testes et eorum dicta ac quelibet alia partis adverse producta et exhibita dicendum, proponendum et allegandum; crimina et defectus opponendum et probandum; copiam quarumcunque litterarum, jurium et productorum, necnon terminos et dilationes quoslibet et specialiter quartam dilationem sive testium productionem cum juris solempnitate, necnon beneficium absolutionis simpliciter vel ad cauthelam a quibusvis sententiis et restitutionibus in integrum dandum, petendum, impetrandum et obtinendum, cautionesque, promissiones et obligationes quascunque in premissis et eorum occasione necessarias, et presertim de stando juri et parendo mandatis sancte Matris Ecclesie, ac alias quascunque oportunas prestandum et faciendum, ac similes ex adverso prestari et fieri videndum, petendum, requirendum, et obtinendum, terminis et dilationibus renuntiandum, protestandum, supplicandum, consentiendam, dissentiendum et judicis officium implorandum; in judicis loca et notarios conveniendum et concordandum, suspectum seu suspectos accusandum et suspitionis causam allegandum, peremptorie et ante conclusionem causas hujusmodi proponendum et proponi videndum, in causis hujusmodi concludi petendum et concludendum; sentenciam seu sententias, tam interlocutorias quam diffinitivas, ac jus et decretum judicis ferri videndum et audiendum, ab eoque et eis, et a quocunque alio gravamine, ipsis constituentibus qualitercunque illato seu inferendo, provocandum et appellandum, appellationesque (1) petendum et obtinendum, provocationesque et appellationes hujusmodi innovandum, intimandum, insinuandum, notificandum, publicandum et per omnia prosequendum; ubi, dum, prout ac tociens quotiens et coram quibus necesse fuerit et oportunum, expensas, dampna et interesse petendum, exigendum et recu-

(1) In den tekst staat *aplosque* met een verkortingsteeken.

perandum, illasque et illa taxari faciendum et taxandum, ac super illas in animas ipsorum constituentium et pro ipsis, si opus fuerit, jurandum; unum quoque vel plures sindicum seu procuratorem, vel sindicos seu procuratores loco sui substituendum vel substituendos, qui in [prefatis] omnibus et singulis eandem et consimilem habeat seu habeant potestatem, ac eum et eos revocandum, et onus procurationis hujusmodi in se iterum ut prius reassumendum, tociens quotiens opus fuerit, et dictis suis sindicis et procuratoribus constitutis id visum fuerit expedire, presentis procurationis mandato in suo robore nihilominus duraturo; et generaliter omnia alia et singula faciendum, dicendum, gerendum et exercendum et procurandum, que in premissis et circa ea necessaria fuerint, seu alias quomodolibet oportuna, et que ipsimet constituentes facerent, dicerent, gererent, exercerent et procurarent, seu facere, dicere, gerere, exercere et procurare possent et deberent, si premissis omnibus et singulis presentes et personaliter interessent, etiam si talia forent que mandatum exigant magis speciale et majora forent prenarratis. Promiserunt insuper ipsi antedicti constituentes, et quilibet eorum promisit, in manu mei, Notarii publici subsignati legittime stipulantis et recipientis vice, loco et nomine omnium et singulorum quorum interest, intererit seu interesse poterit quomodolibet in futurum, se ratum, gratum, atque firmum perpetuo tenere et habere totum id et quicquid in premissis per dictos suos sindicos sive procuratores constitutos, et ab eisdem seu eorum aliquo substituendum seu substituendos, et eorum alterum dictum, actum, factum, gestumve fuerit in premissis seu alias quomodolibet procuratum; ipsosque suos procuratores constitutos, et ab eisdem seu eorum aliquo substituendum seu substituendos et eorum quemlibet, quos per presentes relevant ab omni onere satisdandi, relevare et indempnes conservare a cautionibus, promissionibus et obligationibus quibuscunque, judicioque sisti et judicatum solvi, sub ypotheca et obligatione omnium et singulorum bonorum prenominati monasterii presentium et futurorum. De et super quibus premissis omnibus et singulis jamdicti Religiosi viri constituentes sibi a me Notario publico infrasignato unum vel plura publicum seu publica fieri atque confici petierunt instrumentum et instrumenta sub astantium testimonio personarum. Acta fuerunt hec in prenominato monasterio montis sancte Odilie, * Ordinis sancti Dominici

Sepulchri, in eorum loco capitulari solito et consueto, sub anno, Indictione, mense, die, hora, et Pontificatu quibus supra, presentibus ibidem honestis et discretis viris * Jacobo de Oeell et Andrea pictoris, laicis, civibus opidi Ruremundensis, Leodiensis dyocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter atque rogatis.

Et ego Hubertus de Campo, presbiter Leodiensis dyocesis, Apostolica auctoritate Notarius publicus, quia prenominatorum syndicorum sive procuratorum constitutioni, omnibus aliis et singulis, dum sic ut premittitur fierent et agerentur, una cum prenominatis testibus presens interfui, eaque sic fieri vidi et audivi, ideo hoc presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum, exinde confeci, publicavi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis subscripsi et subsignavi, in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum, rogatus pariter et requisitus: Et addo hec duo verba in penultima linea sub tali signo * omissa: *Leodiensis dyocesis.*

Dominus Petrus de Mechlinea quo ad premissa
p. co. not.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 84.

1525, 1 Mei. — *Verkoop van land aan het klooster te Odiliënberg.*

Wijr Jacob Mertens, Richter, Gheyl Wintjens, Derick Bunnen, ind vort gemeyn schepen der dinckbanck tzo *Ullemberghe*, doen kont allen luyden mit desen oepenen brieve ind tuygen, dat voor ons comen is Egbert der bode, mit wil indt gevolgenisse Cathrijn, syns wetlicken wyffs, indt heft belydt indt bekandt, dat he wetlicken indt wail bescheydens koups verkoght heft, om ein som gelts dij hem al waijl betalt is, vier morgen landts to Ullemberge gelegen, geheyten Egberts landt, ter eynre Hueb van der Kraken, indt dij andere dry zyden des cloisters landt, heer Gherit *van Wassenbergh*, Prior, ind heer Wilhem *van Meuwen*, indertyt Procurator der bruder des convents tzo Ullemberghe, in den name indt behoeve hunre gemeyne bruderen, beyde dije nu syn ind naemaels werden sullen, hun tot einen erffrecht to hebben undt te besitten, indt terstont aen te fangen indt te gebruijcken tot allen hunnen meijsten nutt, orbaer indt profyt, gelyck hun ander convents erve indt goedt, alle hunnen

vrijen wille indt gadinge mit te doen sonder eenich wederseggen ofte hindernisse van ijmant; ind du sich Egbert vorsz. des goet mit recht ontguyt hadde, du heft der Richter vorsz. den Prior ende Procurator vorsz. in name ind behoiff hunre medebruder bovengescreven daerin geërfft indt geguijt, undt in dij kirck gedaen ses weken undt drij daghe, ind all gedaen naer leeren der Sceepen als recht ende gewonlick is te gesceen nae den banckrecht, sonder alle argelist, beheltenisse dij here ind mallick syns rechts. In orkonde der waerheyt, dat dit alsus voor ons Richter undt Sceepen bovengescreven gesceyt is in den jaer ons Heeren *dusent vyffhondert ind sesteen*, op Sint Servaesdach, des heyligen bisschops, indt wyr op dy zyt geen scholtis en hadden, soe hebben wyr nu gebeden, omme bede wille beyde der partyen vorsz. den erbaren Joest van Merssen, nu ter zyt onsen scholtis, want wijr egheijn eygen segel en hebben, dat [hy] syn segel voor ons aen desen oepen brieff wulde hangen, datwylck ich Joest van Meerssen, scholtis des ampts van Monffort in den zyt, om wille der Sceepen vursz. gheer gedaen hebbe, ind hebbe mijnen zegel to getuyge aen desen oepenen brieve gehangen; under wylcken segel wijr tugen dat alsoe gesceyt to syn. Ghegeven int jaer uns Heeren dusent vyffhondert indt vyffentwyntich, Sint Philips indt Jacobs dach apostolorum.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 85.

1561, 12 Maart. — *Overdracht van een morgen land aan den Prior van St. Odiliënberg, die het vermelde land verkoopt aan het klooster der Kruisheeren te Roermond.*

Judex, Lom, Cruchten (testantur) quod Meus Luyten van Ruyr, consensu Naelken filiae suae etc., supportavit eynen morgen landts cum suis et juribus, gelegen thoe Ruyr beneven die Cruitzbroederen ind Johan Hillen, Rychardo (1) als Prior ind tot behoeff dess convents van *Senct Odilien Berge* ac successoribus suis, ind dat in afleggongh ind loesongh alsulcker 2 erffmalder roggen jairlix pachts,

(1) *Richardus a Cruce* volgde in 1560 als Prior van St. Odiliënberg en Provinciaal der Orde van het H. Graf op aan *Willem Zenders. Brevis Historia* bl. 34.

als dat convent vurs. uyt seeckeren anderen underpenden thoe Ruyr gelegen, toekomende Mewissen vurs., geldende gehadt hefft, ind ouch myt quittscheldonge aller verloupener restanten: conditione tali Judex heredavit. Actum den 12 Martii.

Judex, scabini, ut supra, quod heer Richardus als Prior, ind van wegen dess conventz vurs., et supportavit eynen morgen landtz cum suis et juribus, gelegen ut proxime supra, heer Christoffer van Biesell (1), als Prior et ad usum dess conventz van den Cruitzbroederen bynnen Ruremunde, ac suis successoribus. Judex heredavit, et potest perpetue redimere ½ jair prius indicando, mytt 60 sylveren dalers aut valoris. Actum ut supra.

Overdrachs-Prothocollen, deel I fol. 157 in het stedelijk Archief te Roermond.

Nº 86.

1561, 7 Augustus. — *Paus Pius IV bepaalt de dotatie van den Bisschop van Roermond, waaronder de inkomsten, welke de Proost van den H. Geest te Lerop onder S. Odiliënberg genoot* (2).

... Nos igitur ... praemissa, quo ad ecclesiam, civitatem et dioecesim Ruraemundensem sicut praemittitur gesta (3), rata et grata habentes, ac eis Apostolicae confirmationis robur adjicientes, omnesque juris et facti defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, supplentes, ac illis in hac parte inhaerentes, litterasque dicti Praedecessoris

(1) Toen Willem van Oranje den 23 Juli 1572 Roermond had ingenomen, werden 26 weerlooze kloosterlingen en wereldlijke priesters door zijne soldaten op de schandelijkste wijze vermoord en vele anderen vreeselijk gewond: onder deze was de hier genoemde Prior der Kruisheeren, Christoffel van Beesel, die, na allerlei mishandelingen, door hen, even als een hond met ketenen onder eene kar werd vastgebonden, waar zij hem beschimmeld brood te eten voorwierpen en stinkend water te drinken gaven. VERSTEGANUS, *Theatrum haereticae crudelitatis* bl. 60 en HERMANS, *Annales Ordinis S. Crucis* Vol. I, P. 2da p. 33.

(2) De inleiding en verdere beschikkingen omtrent het Kapittel en de opgeheven stichtingen zijn hier duidelijkheidshalve weggelaten.

(3) Te weten door de gevolmachtigden, welke de Apostolische Nuntius had aangesteld om de inkomsten van het bisdom te bepalen. Bij de oprichting namelijk van het bisdom Roermond door Paulus IV den 12 Mei 1559, had het plan bestaan, tot gemeld doel de goederen van sommige kloosters, Proostdijen en Prioraten te splitsen: ten einde echter daardoor in deze gestichten de goddelijke diensten niet te verminderen, oordeelden de gevolmachtigden dat het beter was, enkele Proostdijen en Prioraten op te heffen, zooals Pius IV in deze Bulle doet.

(Pauli PP. IV) quoad illa caeteraque infrascripta ab eisdem litteris discrepantia dumtaxat immutantes, et nihilominus laudabile ejusdem Praedecessoris institutum prosequi, et ad hunc effectum... episcopali mensae... ecclesiae Ruraemundensis praedictae de congrua dote providere volentes, motu proprio et ex certa scientia nostris, ac Apostolicae potestatis plenitudine, monasterium sancti Hieronymi Ruraemundense, Ordinis sancti Augustini, nuper combustum et nondum plene reparatum (1), et dictae ecclesiae Sancti Spiritus, in cathedralem Ruraemundensem erectae, dignitatem inibi principalem, ac etiam forsan conventualem sancti Remigii Remensis in Merssen, Ordinis sancti Benedicti,... Praeposituras (2), ac... Prioratum sancti Walrici, Cisterciensis Ordinis (3),... cum primum illos... vacare contigerit... dicta authoritate, tenore praesentium, perpetuo supprimimus et exstinguimus. Et quoniam in civitate Ruraemunda prope dictam ejus ecclesiam cathedralem nullus est locus episcopali habitationi commodior quam fundus monasterii praefati, fundum ipsum (4), cum aedificiis in eo instauratis, Episcopo Ruraemundensi pro domo episcopali et habitatione sua assignamus, ac sancti Remigii et ecclesiae Sancti Spiritus Praepositurarum, et Prioratus, mensae episcopali... fructus, redditus, proventus, jura, obventiones et emolumenta, ac alia bona quaecumque, quovis nomine nuncupata... dicta authoritate etiam perpetuo applicamus et appropriamus (5). ... Datum Romae

---

(1) Zie over dit klooster het opstel van den Eerw. heer HABETS in de *Publications* etc. t. IX, bl. 311 en vlg.

(2) De Proost van den H. Geest, vroeger van St. Odiliënberg, genoot van oudsher te Lerop de groote tienden, welke in 1676 ongeveer 60 malder gemengde vruchten opbrachten, en een erfpacht van 15 malder haver (cf. n. 42). De Proostdij van Meerssen bracht 800 brabantsche gulden op. KNIPPENBERGH, l. c. p. 175.

(3) Het Prioraat van den H. Walericus was gelegen onder Overasselt, welke parochie thans tot het bisdom 's Hertogenbosch behoort. Zie SCHUTJES, *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch* V, bl. 468.

(4) De inkomsten van het klooster, alsmede die der Proostdijen van S. Ursula en de elf duizend Maagden te Kessel, en van S. Nicolaas te Altforst (Noord-Brabant) werden, met de daaraan verbonden verplichtingen van HH. Missen en aalmoezen, aan den Deken, den Scholaster en de overige kanunniken van de H. Geest-kerk toegewezen.

(5) Met de rechten gingen ook de verplichtingen van den Proost, ten opzichte der kerk van St. Odiliënberg, op den Bisschop van Roermond over. De Proost was namelijk „gehalten dat kyrckschip van dack te halden, die groote klock ganckbaer, te seven jaeren eine kasel, ten dartigh jaeren ein misboeck, und den hoigen altar van kelck, ornamenten und puylen." In lateren tijd betaalde de Bisschop daarvoor aan de kerk alle zeven jaren 15 pattacons, welke som den 15 Februari 1791 den laatsten keer voldaan werd. *Registrum reddituum* etc. in het Kerkarchief. Vgl. N° 87.

apud sanctum Marcum anno Incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo primo, septimo Idus Augusti, Pontificatus nostri anno secundo.

Naar het origineel, gedrukt bij KNIPPENBERGH Op. cit. p. 167 en vlg.

N° 87.

1566, 15 November. — *Kerk-Broederschaps- en armenrenten der parochie Odiliënberg.*

Kirchen-Broerschaps- undt der armen renten des kyrspels *Odilien-Bergh,* beschreiben undt waerhafttich betzeichent dorch Johann Keme, genandt Fronhoven, ofenen notariën und des ampts Montfort secretariën, bijwesend der semetlicher Scheffen und gerichte, auch der werdigen hern Richardt *van Cruyts*, Prior und pastor, und Bartholomeën *van Grevenbroick*, priester und conventual zu Odiliën-Berghe, sampt denen kirchmeisteren und Broermeisteren daeselfst, auch mit bewillongh der pachtgeveren, alles auss bevehl des Edlen Joncherrn Johans von Wyttenhorst, hern zo der Horst und drossart der landen Montfort und Kessel, wie folght, omme hinfore recht und ordell dair nach zo thoin und zo geben.

Copie der bevel-schrift: Werdiger, Eerbaere, besondere gode freunde, ich bein in glaufwerdige erfaronghe kommen, wie in diesen meinen befohlen ampt die kyrchen, broedersschappen und andere der armen rente verdonckelt gewest, etliche sich auch dieselve zo geven weigeren und beschmiht, furnemlich bij denjenigen, die sunst, eidtz- und pflichthalven, die renten zu bewaeren und, wie sich gebeurt, sollen helffen austheilen und in acht halden, das mit allenen onrecht und widder das billige, sonder sich zo ihre seelen onheyll erreijcht, und sunst bij dor overheit strafwerdigh ist. Daromme zo euch, Pastor und Scheffen, auch der kirchen-broeder- und armenmeister mein ernstes gesynnen, das dairan seyt, das obgemelten rente bij euch in leicht und offenbair bracht und gehalten; und das jairlichs dorch beweisliche rechnongh bij ontfanck und ausgeven, pandt und onderpant benoempt; das auch, imfall einighe renten verdonckelt oder abgelacht weren, reden und beweis dargethan wer, in solche erbloese

und quitonghe consentirt, und wo die heutpenningen hin gewant sein; und imfall eure register und bucher gevitiëert undt dorchstrecken, also das im recht nit bestehen konnen, ihr den gerichtscriever fordert, undt eure register mit consent der pachtgeveren oprechtet, damit der schaeden undt sunst irthomb forgekommen werde, wie ir dajetzo eueren versuchen doin sullet, und waer euch etwas widderwerdiches dairinne begeget, sult ihr Pastor, Scheffen, kirchmeister, broermeister und armenmeister mir anstont vermelden, wie ich euch sementlich und jeder besonder bij eide befehle, und thue euch alsoo vom wegen kon. Majesteit zo euch versuchen. Dem Herrn befohlen. Datum Montfort am 3 Augusti anno 1566.

Bezechnet Johan van Wijttenhorst. *Die obschrifft* dem pastor, scheffenen und broermeisteren zo Odiliën-Bergh.

Achterfolgende alsulche voirs. bevehl bin ich, offenen notariën und Montfortsche ampts secretaris, op 4 Novembris anno 1566 von Pastor, kirchmeister und broermeisters des kijrspels Odiliën-Berghe gefordert, und auf dem 15 desselven monadts daeselbst erschienen, und habe orkonde der semmentlicher, auch bijwesens Pastoirs, kirchen- und armenmeisteren, eine jeder landen pechte, renten undt tzinsen mit flies, gueder erkundigongh und information, auch mit willen und gefolgh der pachtgeveren oder genochsaemer glaufwerdigen kondtschafft und bericht, dieses beschreven und vor ein glaufwerdigh register und legerboick auffgerichtet und deurg und auff ihre begeren ahm beschlous, wie gewoinlich, beteuhnet; und folgt irstlich

Die erffrenten dieser kijrchen zogehurigh verscheren andells:

Irstlich Jonker Wilhelm van Frijmerschen, vier vatt roggen van Jan Lijsen-kamp, gelegen neffen den gemeijnen brouck.

Hein Gerartz kijnde, ein half malder roggen uit und von einen stuck lantz tho Lierop, beneffen Derick Puitlincks erve ter einer, undt Walravens hoeffs erve ter andere sijden gelegen, schietende mit de furheufde' opt bordt.

Item Thomas Gerarts kijnder, auch ein half malder roggen, van ihren erve beneffen Hein Gerarts voors. kijnder erve, die rechte wedergade gelegen.

Peter Karis ein vatt reubsaetz uit und van seinen bomgartge, beneffens Walravens goed gelegen — nu sijne kinder.

Item Thonis Roerheufft XXV boddreger, bethalt jairs VII boddreger

mit anderhalven stuver uit und van seinen hoffstat tot Lerop gelegen.

Erken Dillen ein vatt roggen uit und van seiner kijnder kamp voer heuvelst deur gelegen; — nu Henrich Renbaum.

Johan van gen heuvel twee vatt roggen van einen hoffstat, genant Lysken houben goet; — dit vurs. onderpandt hefft halft gegolden Kilian den schroeder, und sall ein vatt betalen; — diese twee vaet staen tzamen ahn Laum Feijkens.

Johan Weckenbecker und Wilhelm Korffmeeker, van Ummel Gisen hoeffstat und lande dair achter gelegen in twee stuck, ein half malder roggen; — nu dessen kintzkinder.

Jan der Weijrdt seliger, van sijnen hous und hoeffreisong bijnnen Berghe tegen der lijnde gelegen, twee vat roggen, einen cop ij lopende stuver; — nu Gercken Karis als teuchter.

Item Petergen Claes twee stuver lopentz geltz; — nu Korstgen in gen Sittardt.

Nael in gen Sittardt, anderhalven lop. stuver; — nu Korstgen vorss.

Jan angen ende tho Lierop, undt Jan Koussel anderhalven lop. stuver uit undt van boete hoeffstat die sij onder anderen gedeilt hebben unndt besitten.

Herman Hondt van sijne hoefstat tot Rour gelegen, ein malder roggen; — nu Gercken thoe Rour.

Item Elmptz bandt gelegen oever die Rour, geheijten der kirchen bandt, einen goltgulden; — hie van Jan Heuckelhoven twee dheil, Nael Goltstein ein dheil und Jaeck Boden ein dheil.

Item ein malder roggen tot Postaert, willich Reiner Frencken mit horenen gedling, bethalt.

Der Armen Rente.

Item Koerenweitz gout tot Lerop, vier vatt roggen hercommende van Nelis Fosen Elderen van Oell, und gegeven den armen van *Ulenberge*, dorch den pastoir und kijrchenmeister des jairs uit te deijlen, ter loese mit thien kroenen und viff hoirns gulden, innerhalt zedelen derrafft seinde.

Affgelacht heutsomme und pension mit vijfftich brabantz gulden ad 5 Maij 1587, praesentibus Joncker Hillen, Johan Geurtz, Hein

Renboem, Jan van Weveluckhoven, den custer Daniel, Jaak Boden, Deirck Heuvel, me quoque presente.

Volght diese kirche erftschappe, nu Dham op gen heuvel.

Item ein stuck landtz to Lerop gelegen, omtrint einen morgen neffen Dirck Peutlincks erve schietende op die goudz straett; wordt verfairpacht; — nu hefft den custer sulcx voir den kirckwijn.

Item ein klein beentgen over die Rour op Elmps bant, werdt ouch verpacht; dies heefft der kirchmeister voer seine muhe.

Smalt, wachs und weijn.

Item Joncker Emont van Barle bongart te Berge gelegen, ein pont wachs und ein quart oliehs.

Wilhelm Renboum von seinen haus ahm Renboum, ein quart oliehs herkommende van Schoenel off Moreels goude over Rour; — nu Henrich Renboum.

Ercken Dillen van seinen bendtgen neffen Renboums gout vurss. gelegen, ein quart oliehs; — nu Henrich Renboum.

Wilken op gen heuvel, van heuvels goede, ein quart oliehs; — nu Daem op gen heuvel.

Gercken in gen dorps kinder, van iren haus und hoft, ein quart oliehs; — nu Henrich Renboum.

Jacob Mutzels, van seiner hoffstadt neffen der smitten gelegen, ein quart weins; nu Aret in gen daell.

Die Renten van Onser L. Vrouwen tot Ulenberghe.

In den irsten Hein inge nouwentap tot Postart ein malder roggen, vermoge brieff und segele darvan seinde — ist aftgelacht voer langen tijden, ergo nihil.

Nael Keijsers tot Postart ein malder roggen, auch innerhalt brieff und siegele — nu Hein in gen straet 2 vaet, This opt Scholtissen hoff 2 vatt, und dan Grietgen 2 vatt.

Joncker Wilhelm van Frijmersum ein malder roggen erffpacht, van Jan Lisen kamp tot Berge am brouck gelegen.

Item die kijrcke to Herckenbousche ein halft malder roggen erftpacht.

Fijncken des cuisters kinder van ihren haus und hoeft ein halft malder roggen; — nu Lens Duetz oft Klein Claes.

Sijll Tollen ein halft malder rogge, van iren hause und hoft neffens des cuisters voirss. hoftstadt gelegen.

Jan anghen ende to Berge, twee vatt roggen van hous und sijnen kamp dair bij gelegen; — nu Peter Rontbatz und Beret Ramaker.

Kaal Karis van seiner hoftstat to Berge gelegen vijff lop. stuver; — nu Johan Paer.

Jan van kleinen Desselraede, sein schwaiger, van der wedergade gedeilt van Karis voirss. hoftstadt, auch vijff loop. stuver; — nu Henrich Renboum.

Voir gemeene onderhalt dieser kircken.

Item die groite thiende to Lierop is gehalten dat kijrckschijp van dack te halden, die groite klouk ganckbar, te seven jaere eine kasel, ten dartich jairen ein misboek, und den hoigen altar van kelck, ornamente und puijllen.

Item der pastoir ist gehalden den (choor) van dack te halden, und die fabrick dem afthanck.

Noch der pastoir dat gelas ter rechter handt und die fabrica dat gelas der lincker handt.

Item der cuister helt die kijrcke van broit undt wein, dair vur die gemeijnte im toegelaeten hebben dat malder roggen tot Postaert vorss. te buren bis tot wederseggen.

Und als dis alles in massen voirss. bescheen und angetzeuhent wair, haben sich die scheffen, pastor, kijrckmeisters und broedermeisters eindrahtich entschlisen und ingewillicht das alle jair 14 dage nach sant Andriesdage oft 14 dage duafur allet zum lengsten ein froem und erbaar mhan aus ihren kijrspell zo kijrckmeister und ein zom broedermeister gekoren werden sullen, die folgentz opten selben dach over ein jair, ire rechnongh schriftlich und beweislich doin sullen in ontfanck und ausgeben, und dairan op sunderliche straeft nit versoumen noch hinderliches handelen noch forbrengen, und was also der irste schuldich blijft, sall der tweidte und nachfolger forahn in seiner rechenungh inbringen moessen, des sall er macht haben dem abgegangenen aus zo penden, wie mit der kirchen-armen- und broe-

derschap renten beheurt zo geschehen, und das binnen seinen jair und folgens van den einen zo den anderen gehalden zo werden, auff das die kirch, die armen, und broederschap *bij hab und guedts gehanthaft blieben moegen.*

Want auch alles wie forhin bezeuhent vor mir ofne notario und montforschen ampts secretario hierjetzo sunderlich bewissen bijwesens undt alles als voirss. gescheidt, so hab ich dis Register als ein glaufwerdich legerbouk beschreben und folgentz auft begehren der Kirckmeister undt Broedermeister wie gewonlich onderschrieben am vunftziinden novembris anno XV[c] sechs und sechzich.

FRONHOVEN, Not[s].

Gecollationeert mit sijn origineel, is bevonden daermede t' accorderen bij mij

THEOD. TIMMERMANS sacra
Aplica et Caesarea auctoritatibus notarius publicus.

Afschrift in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 88.

1571, 16 Mei. — *Officieele opgave der inkomsten van de pastorij en van het klooster te S. Odiliënberg, met de daaraan verbonden lasten.*

Reverendissimo in Christo patri ac domino, domino Wilhelmo Lyndano, episcopo Ruremundensi, humilem, spontaneam ac promptissimam obedientiam spondet

RICHARDUS Prior et pastor Montis Odilie (1).

Rescriptio ecclesie parochialis.

Imprimis ecclesia parochialis, juxta antiquam consuetudinem, rescripta fuit sub valore duodecim parium bladorum; ego autem addo tria vel quatuor paria, juxta curricula moderni temporis.

Item habet eadem super certis pignoribus et domistadiis semiquinque maldra siliginis.

Item communi aestimatione dicitur habere duas vel tres petias

(1) Ter zijde staat: Exhibitum 1571, 16 Maji.

terre arabilis parvas, sed tamen sincere diffinire non audeo, quoniam bona, empta a tempore incorporationis (1), quasi eodem tempore accreverunt et indiscreta et indivisa permanserunt.

Item de accidentalibus servatur antiqua consuetudo non illaudabilis, et de illis, scilicet oblationibus et panibus annue dandis, hec servatur discretio, quod pauperibus rationabiliter condescendimus, habentes facto se obedientes et benevolos ostendunt.

Hoc Paschatis festo recensiti et exacte numerati fuerunt in Sacramentis suscipiendis obedientes et communicantes trecenti et quinquaginta quinque; unus, nomine Mathias Motten, pertinax, quamvis multipliciter et sepius admonitus, in contumacia manet.

Item custodia in certis redditibus nihil habet, sed (custos), accidentalibus et gratiis subditorum fultus, ecclesie servit.

Et in eadem ecclesia est altare consecratum, sed non dotatum.

Monasterii rescriptio.

Imprimis habet mediam curtam, dictam Ouwen (2), et est bonum feudale, unde annue exsolvere tenemur in Monffert et Remunde altaribus beate Catherine septem vasa siliginis; valet communi estimatione circa quadraginta daleros.

Item habet curtam juxta monasterium, valentem circiter sexaginta daleros; inde debemus annue Capitulo S. Spiritus et suis membris undecim florenos aureos cum sex caponibus, et sex paria bladorum; item adhuc Scholastico decem maldra siliginis et tres capones.

Item adhuc debet annue octo daleros redimibiles, qui accreverunt sub tyrannide et exactione quondam domini de Domberghen (3) tunc regentis.

Item in Posterholt domistadium cum aliquot terris arabilibus; valet annue circiter sexdecim daleros, et inde debemus annue civi Ruremundensi duo maldera siliginis.

Item apud comitem de Werde Stephani (4) sex maldra siliginis, sed ab octo annis nihil recepimus.

---

(1) Zie N° 67 en 68.
(2) Zie N° 75 en 76.
(3) In Ferber, *Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen* bl. 113 en 116 komt Ridder Jakob *van Domburg* of *van Dombergen* op het jaar 1534 als stadhouder van het Overkwartier voor.
(4) Stevensweerd, oorspronkelijk geheeten *Sint-Stevensweerd.*

Item habet curtam in Melyck (1), sub ducatu Juliacensi, valoris circiter sexaginta dalerorum; inde debemus annue civi Ruremundensi sexdecim maldra siliginis.

Item fabrice ecclesie parochialis undecim vasa siliginis, pastori quinque vasa siliginis, et custodi tres partes unius vasis, cum tribus albis rotatis.

Item adhuc domino ducatus annue tres aureos de pondere.

Alia curta ejusdem dominii (2) valet etiam circiter sexaginta daleros, inde debemus annue hospitali Ruremundensi semiquinque maldra siliginis, et duo maldra havene, et domino territorii annue quinque aureos de pondere et maldrum avene.

Item annue adhuc debemus inde domicello de Boetzeler (3) censum, scilicet septem capones cum duobus albis rotatis. Item debemus adhuc quinque maldra siliginis redimibilia, quod gravamen accidit tempore, quo Majestas Cesarea ducatum obtinuit.

Item in Echt aliquos agros habet hereditarios; sunt hactenus valoris octo maldrorum siliginis.

Item in communi debemus annue castro de Monffert, de diversis petiis bonorum nostrorum, semidecem vasa siliginis, decem et octo vasa havene, et quadraginta tres stuferos brab.

Anno a Nativitate Domini XV^cLXXJ mensis Julii die decima octava, coram me notario infra scripto comparuit venerabilis dominus Richardus de Cruce, Prior et pastor Montis sanctae Odiliae, qui in fide sacerdotii declaravit, hac schedula, sua manu propria descripta, contineri omnes reditus ad monasterium et curam praetacta pertinentes, necnon onera ipsis monasterio et curae incumbentia.

Ita est. Egidius Tsunghen, notarius publicus per consilium Brabantiae approbatus.

Origineel en afschrift in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

---

(1) De Beekerhof. Zie N° 77.
(2) De Raethemmerhof. Zie N° 58.
(3) Een Herman van Botzeler was omstreeks het jaar 1600 pastoor van Montfort. SIVRÉ Op. cit. t. IV, bl. 149.

N° 89.

Goederen van het klooster van St. Odiliënberg (1).

1. Imprimis habet mediam curtam boni feudalis, scilicet Ouwen (2): inde debet annue in ecclesia de Monffort medium maldrum siliginis, et Ruremundae in nova Curia (3) IIIJ vasa siliginis.

2. Item habet curtam in monte Odiliae: inde debet annue Capitulo Ruremundensi octo florenos aureos et quatuor paria bladorum, cum aliquot caponibus et j maldro siliginis, et adhuc decem equitores redimibiles, tempore domini de Domberg.

3. Item habet parvam curtam in Postart: inde debet annue, jure hereditario, Anthonio Drijvener, civi Ruremundensi, duo maldra siliginis.

4. Item habet agros apud S. Judocum (4), et est pars boni feudalis, et valet juxta curricula temporis decem maldra siliginis.

5. Item habet curtam in Melick (5): inde debet annue, hereditario jure, sexdecim maldra siliginis, et fabricae ecclesiae undecim vasa siliginis, pastori quinque vasa siliginis, custodi tres coppos siliginis; insuper tenetur annue domino terrae tres aureos de pondere cum septem albis.

6. Item habet sub eodem domino curtam dictam Rothem: inde debet annue, jure hereditario, hospitali Ruremundensi semiquinque maldra siliginis, et duo maldra havenae; et unum maldrum havenae domino terrae; cum hoc eidem domino terrae quinque aureos florenos de pondere cum septem albis.

Sub hac curta sunt aliqui redditus ex quibusdam petiis terrae arabilis et domistadiis.

Primo IJ j maldra siliginis annue in campo sito juxta villam Herkenbosch.

---

(1) Dit stuk en het volgende worden hier wegens hun met het voorgaande gelijksoortigen inhoud geplaatst; het eerste moet dagteekenen van vóór 1592, wijl in dat jaar de hier vermelde hof van Raethem verkocht werd. Zie N° 94; het tweede kan ietwat jonger zijn.

(2) Zie N° 75 en 76.

(3) Het Begijnhof.

(4) *Sint-Joost* onder Echt. In het *Register und Legerboeck* van 1600 wordt fol. 11v° melding gemaakt van *die Broder van S. Joost*, die na 1565 aan het Kapittel van den H. Geest jaarlijks 1 *sester roggen* moesten opbrengen; in 1600 rustte deze verplichting op het Seminarie van Roermond.

(5) De *Beekerhof*.

Item representantes Theodori Arnoldi unum maldrum siliginis in eodem supradicto campo.

Item repraesentantes ..... unum maldrum siliginis et unam quartam sub una petia terrae prope civitatem.

Item dictus Deesser quinque vasa siliginis et tertiam partem (?) prope campum Theodori Arnoldi.

Idem Deesser unum vas siliginis et unam ..... prope civitatem.

Item Theodorus An dat falderen unum modium siliginis annuatim.

Item Theodorus ..... annue IIIJ vasa siliginis.

Item Godefridus Erken van den Hagelbeck IIIJ vasa siliginis IIIJ quart.

Item der Koecker VIJ vasa siliginis IJ .....

Item Renerus den bueker van einen morgen IIJ vasa annue....

Item pastor de Flodrop parvam petiam arenosae terrae: inde debet annue vas siliginis.

Item Jacobus aen der Poell J bonuarium terrae: dedit octodecim equitores (1).

Prope campum in Herkenbosch V maldra sil. pro quibus modiis redimendis oportet reddere centum florenos aureos.

Item in Brach (2) IJ bonuaria arenosae terrae: V vasa sil. prope villam.

Item Joncker Durdell (3) in civitate VJ daleros regios, et pro quoque dalero VJ flor. brab.

Kladschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 90.

Vaste inkomsten en uitgaven van het klooster van S. Odiliënberg.

Sequuntur ea que pertinent monasterio sancte Odiliae in Bergh.

Primo habet villam in Bergh, pro qua pro pratis solvit colonus annuatim 24 flor. brab.

Item debet colonus solvere tertiam partem contributionum, prout subtus.

(1) De schrijver noteert hier: Nota quod equitor est species argenti, valoris unius stuferi cum dimidio.

(2) Thans *Maasbracht* of *Bracht ad Mosam*, ter onderscheiding van een ander Bracht in Pruissen.

(3) *Dursdall*. De familie *van Dursdall* komt herhaaldelijk voor in de Roermondsche archieven.

Item recipit administrator a dicto colono tres porcos, valentes duodecim flor. brab. vel circiter, unusquisque.

Item recipit 15 flor. brab. pro semibonario prati a Goswino Keller (1).

Item pro se habet simile semibonarium prati, 15 flor.

Item habet pro se circuitum montis, 3 flor.

Item recipit a colono 6 pondo piperkouc.

Item semipondo gengiber.

Item quatronem piper.

Item pro butiro et caseis 12 flor.

Item trecentos fasciculos straminis.

Item ex parva terra prope Bergh recepi quinque vasa tritici cum dimidio.

Item Owenne (*of* Ovrenne) habet parvam decimam feni valentem 30 stuferos vel circiter.

Item Posteurt (?) habet parvam decimam feni valentem 18 stuf. vel circiter.

Item ex parva villa dicti. . . . recipit viginti vasa siliginis et 4 vasa panici.

Item in Sancto Judoco recipit a quatuor colonis, a quoque 16 vasa panici, summa 64 vasa.

Item pastor recipit ex nostris terris in S. Judoco 8 maldera siliginis.

Item recipimus in Brach 4 vasa siliginis ex parva terra, et 13 ova annuatim.

Nota, pro parva terra prope Ruram recipit 3 vasa frumenti.

Item solvit Administrator annuatim primo:

Capitulo Ruremundensi sex maldera siliginis.

Item dicto Capitulo sex maldera havenae.

Item ibidem 20 flor. et sex stuferos pro florenis aureis et caponibus.

Item pro tonna cerevisiae ratione processionum 4 flor.

Item Scolastico tria vasa siliginis, et 8 flor. pro aureis.

Item pro contributionibus 61 flor. vel circiter, pro quibus colonus solvit tertiam partem.

Kladschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

---

(1) Een Goswinus Kellener, van S. Odiliënberg, komt voor in Sivré Op. cit. T. IV bl. 234 op 20 October 1625.

N° 91.

1581, 26 Mei. — *De Provinciaal en Prior te St. Odiliënberg, Jan van Mombeek, verkoopt, wijl hij zich aan hoogen prijs uit de gevangenschap heeft moeten vrijkoopen, aan Evert van Schwanenbergh, te Roermond, drie malder en twee vat rogge, jaarlijks, en stelt tot onderpand de pachthoeven Beekerhof en den hof te Raethem, beide onder Melick gelegen, zich voorbehoudend het recht van terugkoop.*

Wir Johan Zuijrss, Voght, Theiss van Kan, unnd Jacob van Heithuisen, Scheffen, vort wir andere Scheffen gemeinlich dess Gerichtz zu Mehelich und Herckenbusch, thun samen kundt, zeughen und || bekennen mit diesen offenen brieff, das fur unss kommen und erschienen ist der Werdiger herr, her Johan *van Mombeech*, Provincial und Prior zu *Odilienbergh*, Ordens van dem hilgen Graiff, || hatt vur sich und seine nachkommende Priors und Conventualen dess vursc. cloesters, bekandt, wie er unlanghst hierbevoren gefencklich niddergeworffen und sich schwierlich rantionieren und || quijten muszen, und das er derhalben ufgenommen und empfangen van dem Erbaren Everhartten Daemens van Schwalenbergh, Burgern zu Ruremunde, und Grieten, eheluiden, die werde van ein hundertt thalleren, jedern thaller uf zweij und vunftzich albus lauffentz geltz gerechnet, fur welche heuptsumma er, der Prior und Provincial vursc., redtlichs kauffs verkaufft hab und verkoufft in crafft diss brieffs, obgedachten Everhartten und Grieten, eheluiden, iren erben, oder helder diss, mit iren wissen und goden willen alle unnd jeders jaers, uf S. Johans Baptisten tagh, oder binnen den nehesten darnahe folgenden viertzehen taghen, in iro frij, sicher behalt und gewaldt, loss ledigh, kommerloess und unbeschwiertt van jederman, auch van allen lesten, schetzongen, stuijren unnd beschwerniszen, so ufgelacht seindt oder werden mughen, allerdingen frij binnen die stadt Ruremunde (1) zu liebern und wail zu bezalen, drij malder und zweij vaiss roggen

(1) Deze vier woorden zijn, beneden aan het stuk, bijgeschreven en geteekend: Hanss Brick scripsit et approbat, juxta tenorem prothocolli.

Ruremundischer maeszen, gutz werachtighs pachtz korns, uffrechter martgeuer freuchten, an zweijen pfenningen nehest dem besten. Damit nu Everhartt und Griet, eheluide, ire erben oder helder diss, der vursch. drijer malder und zweijer vaisser roggen jaerrenthen, alle und jeders jairs, uf tagh, plaitz und termijn bovengemelt, waill sicher und gewiss sein und pleiben mughen, so hatt obgemelter Provinciall und Prior, vur sich und seine nachkommen, Priors und Conventualen des vursch. cloesters, wilchs er dieser zeit allein ingehatt, dweill seine andere conventzbrueder alle verstorben, zu underpfande gesatzt und verbunden in crafft diss brieffs, beide des vursch. conventz hoeff und gueder, so under diesem Gericht gelegen, nemblich den *Beickershoff* und den hoeff zu *Raetheim*, mit allen iren in- und zubehuer, auch in- und aussgulden, wie dieselb hoeff in diesem kijrspell Mehelich, in hogen und nidderen, naiszen und druigen gelegen, niest darvan ab- noch auszgescheiden, und das alles mit dieser fogen, furwarden und bescheide, offt sach were, das her Johan van Mombeech, Provinciall und Prior, oder seine nachkommen Priors und Conventualen an lieberongh und bezalongh der drijer malder und zweijer vaisser roggen jaerrenthen, uf tagh, platz und termijn bovengemelt, einigh jaerss, im theill oder zumaill, versuimblich oder nachlieszich befunden wurden, so sollen und mogen Everhartt und Griet eheluide, ire erben oder helder diss, die vursch. underpfende, mit allem iren in- unnd zubehuer, als recht und gewoenlich, anfangen, zu sich schlaen, derselben gleich anderen iren eigenen erb und gut, ohn einige rechenongh, geniessen und gebrauchen, biss und so langh, das innen die vursch. heuptsumma, sambt allen anderen aufgelauffenen und unbezalten verfallenen termijnen, vort coesten und schaden daruf ergangen, gentzlich und zumaill, wie sich zu recht eight unnd gebuertt, waill vernueght und bezalt sein; als aber beide vursch. hoeve, furhin mit allerleij erblichen und abloesslichen aussgulden, pechten und lesten beschwiertt, wilchs Everhartten notturfftich gnuchsam erinnert und bericht, so ist er doch gleichenwoll mit diesen underpfenden und verschrijbongen zufridden und begnuegigh gewesen, jedoch mit der bescheidenheit, das bemelter Provinciall, Prior, und dessen nachkommen des vursch. conventz daran sein unnd verschaffen sollen, wilchs auch jetztgemelter Prior und Provincial also zu bestellen und zu beschehen verheischen, das dem keuffer Ever-

hartten, seiner hausfraw, iren erben, oder helder diss, der vürsch. pacht, alsbalde die freuchten ingesamblett, sollen geliebertt und bezailt werden, das oberbemelter Provincial und Prior, oder seine nachkommende Priors und Conventualen zu Odilienbergh vursch. darahn suimich oder nachliessigh befunden, so sollen Everhartt, seine hausfraw, ire erben oder helder diss, nit allein mit brieff und siegeln uf die underpfende richtlichen umbschlagh thun und daruff procedieren mughen, sonderen auch nach verfolgtem umbschlagh mit furwissen und consent der obrigkeit, die schuijren uf beiden hoven anstatt des herschafftz zu beschliessen, und folgentz darin biss zu volliger bezalongh irer hinderstendiger pecht und renthen, auch aufgangner und ufgaender koest und schaeden, ussdreschen zu laiszen, befueght und berechtight sein, jedoch den halffleuthen und pechtern uff dem vursch. hoeven und guederen, des iren angewin und gewerb furbehalten, also das sulchs ohn schaeden derselben zu geschehen; doch hatt der Provincial unnd Prior hierin furbehalten, das er und seine nachkommende Prior und conventualen, allezeit wan innen beliebt und gefelt, uf S. Johannis Baptisten tagh zu mitzsommer, oder binnen den nehesten darnahe folgenden viertzehen taghen, die vursch. drij malder und zweij vaiss roggen jaerrenthen widder ain sich loesen und quijten mughen, mit der werden van ein hundertt gemeiner thaller, jederen thaller uf zweij und vunfftzich albus lauffentz geltz gerechent, an gemeiner goder gulden oder harder silbern unverbottener muntzen, wie dieselb in zeit der abloess binnen Mehelich und Herckenbusch gelden und ganckbar sijn wijrdt, zu rechenen und zu bezalen, die er dickgemelter Everhartten und Grieten, eheluiden, iren erben oder helder diss, in einer alinger unvertheilter summen, mit dem vollen jaerpacht, und allen anderen hinderstendigen termijnen so der noch einigh unbezalt weren, binnen die stadt Ruremunde, loss und frij lieberen und wail bezalen sollen, mit beigelechten eines thallers, diss brieffs unkoesten, und wannehe sei die loess in maeszen vursch. thun wollen, das sollen sij den keuffern ein fierdell jairss zuvorn kundt thun; alles trewlich sonder geferde unnd argelist. Diss zu waerem urckundt han ich Johan Zuijrss, Voght, mein eigen, und wir, Scheffen dess Gerichtz zu Mehelich und Herckenbusch, unsern gemeinen Scheffenamptz siegell, auf begeren beider partheien, wissentlich an diesen brieff gehangen; und zu noch mehrer sicherheit hab ich her Johan

van Mombeech, mein provincial und dess vursch. cloesters Priorat siegelen, neben des Vogtz und Scheffen siegellen, mit an diesen brieff gehangen, der gegeben ist im jaer nach der seheliger Gebuertt und Menschwerdongh unsers Herren Jhesu Christi thausent vunff hundertt ein und achtzigh, am sess unnd zwentzichsten tagh des monatz Maij.

Origineel, op perkament, met vier zegels (1), waarvan het eerste, in groen was, zeer geschonden, in het Roermondsch Archief. (Doos VIII n. 60).

N° 92.

1581, 26 Mei. — *Jan van Mombeek, Provinciaal en Prior te St. Odiliënberg, bekent dat zijn voorganger Richard van dem Cruitz ten gevolge der vroegere oorlogen, veel is schuldig gebleven aan Jan Zuyrss, voogd en rentmeester van het ambt Wassenberg; tot delging dezer schuld verkoopt de Provinciaal aan den voogd een halven morgen weide.*

Ich Theiss Kan, altster Scheffen dess Gerichtz zu Mehelich unnd Herckenbusch, in nachfolgender saichen dess Ehrenthafften und Achtparen Johannen Zuijrss || Vogtz und Renthmeisters dess ambtz Wassenbergh, verordenter stadthelder, und wir Johan Duijtzen und Mertten Barthelmans, Scheffen, vort wir andere || Scheffen gemeinlich dess Gerichtz zu Mehelich unnd Herckenbusch, thun samen kundt, zeughen unnd bekennen, mit diesem offenen brieff, das fur unss in || eigener personen kommen und erschienen ist der Werdiger herr, her Johan *van Mombeech*, Provincial dess Ordens van dem hilgen Graib, und Prior zu *Odilienbergh*, und hatt vur sich und seine nachkommende Priors und Conventualen dess vursch. cloesters bekandt, das der furgewesener Provincial und Prior zu Odilienbergh, her Richardus *van dem Cruitz*, in diesen vurewigen krieghsemporungen, geferlichen

(1) Tweede zegel, in groen was, van Melick-Herckenbosch: doorgesneden, boven, een leeuw ten halven lijve, geklauwd en getongd, aan een keten gebonden; onder, eene liggende hark (*herk* in de landstaal). Derde zegel, ovaal en in rood was, van den Provinciaal: De verrezen Christus; legende: . . . . . *ovicialis. O.* . . . . . Vierde zegel, ovaal in bruin was: Boven een graf het dubbel kruis der Orde van het H. Graf, er onder een schild met 2 gekruiste sleutelen, waarschijnlijk wijl de kerk en de berg den naam van St. Pieter droegen; legende: *s.* . . . . . *sepulchri Jheros.* . . . . . Zie de Plaat Fig. 1 en 2.

leuffen und zeitten, ime dem vogten und renthmeister, van furgestrecktem gelde, auch gwonlichen aufgelauffen schetzen und ungewoenlichen stuijren, auss seines conventz guettern, so in dem kijrspell Mehelich unnd Herckenbusch gelegen, noch allerleij schuldigh verplieben, die derselb van wegen der hoech verderblicher zugestandenen beschwerongen und schadens, auch nit entrichten noch bezalen konnen; wie dan er, der jetziger Provincial und Prior, auss angezeigten uhrsaichen, die bezalongh darvan auch noch zur zeit nit vermogt, das er darumb auss sulcher not und uhrsachen, umb mehren schaden zu verhueten, dess vurschr. cloesters nutz und profijt zu suechen, redtlichs kauffs verkaufft und verlaissen hab, wie er auch in crafft desselben, vur sich unnd seine nachkommende Prioren und Conventualen dess vursch. cloesters zu Odilienbergh (deren dan jetziger zeit gein mehr, als er Johan Mombech selbst, im leben ist), verzich und aussganck gethan, zu behove obgedachtes Johannen Zuijrss, vogten und renthmeisters vursc. und Annen van Nidderhoven gnant Schluich, seiner eheliger hausfrawen, und iren erben, ein halben morgen weiden ungefehr, sonder maess geliebert in des vursch. cloesters weiden, *uf dem Pass* gnant, gelegen, wie sulchs mit seinen peelen abgesatzt und verzeichent, mit einen furheupt und einer langer seiden neben dess voghtz vursch. selbst erve, auch zum theill oben an der gemeinden lijgendt, das ander furheupt dess vursch. conventz erve, der Laersbergh genant, die ander seide neben dem vursch. pass gelegen, und als die furgemelte hinderstendige scholdt, fur den kauffpenninck gerechnet, in all sich uff (1) . . . . . . erdragendt, so hiemit bezailt, und gegen die vursch. erve gequieten und verglichen worden, vort ist heruf lendtlicher lijckauff, beiseins goder freunde, verdruncken und einen lauffenden stuber fur den gotzpfenninck erlacht, und ist insonderheit hier in gefurwardt, das dit vursch. erve mit geinen unlesten noch aussgulden soll beschwiertt sein, dae sich aber befunde, das einiger last oder beschwiernuss druf stundte, sulchs alles solle der Provinciall und Prior vursch., seine nachkommen, Priors und Conventualen, dess vursch. cloesters, jeder zeit, ohn einigen des Voghten, seiner hausfrawen oder erben zudoin, schaden unnd entgelteniss, lijden, tragen, geben, verrichten und bezalen, bij ver-

(1) De plaats voor het bedrag der schuld is open gelaten.

pfendongh aller anderer des vursch. conventz zu Odiliënbergh haab und guetter, ahn gereiden unnd ungereiden, gegenwerttigen und zukunfftigen, wie und wae deijselb an zu treffen und zu bekommen, daran sich der Voght, seine hausfrawe und èrben, alles schaidens zu erhoellen, sulche guetter darfur an zu fangen, zu pfenden und umb zu schlaen, als fur schaide und scholdt, die in allem rechten ausserwonnen were. Ist also mehrgedachter voght vur sich, seine hausfrawe und erben, an das vursch. erve durch unss Thessen van Kan, als stadthelder des vogtzambtz dieser zeit, und in dieser sachen, beisein unser Johannen Duitz unnd Mertten Barthelmans, gericht, geërfft, und geguett, wie diss ortz breuchlich und gewoinlich; herneben hatt obgedachter her Johan van Mombeech, Provinciall und Prior vursch., alle dasjenigh, wes der furgewesener Prior und Provinciall, her Rijchartt van dem Cruitz, mit ime dem Vogten hiebevoren, in kauffen unnd verkauffen, erbwechsellungh und erbbuithen, gehandelt in grossem und kleinen, vast, stede und angenehem zu halten, darwidder nit zu thun, noch verschaffen gethaen zu werden, in geinerleij weise, sulchs alles hiemit bekrefftigendt unnd bestettigende, sonder geferde und argelist, mit verzijongh aller freiheitten und privilegien beider, geistlicher und weltlicher, rechten, die innen den conventualen vursch. hergegen einiges weghs zustaden kommen mugten. Diss alles zu waeren urckundt, haben wir Scheffen des Gerichtz zu Mehelich und Herckenbusch unsern gemeinen Scheffenambtz siegell, auf begeren beider parthiën, wissentlich an diesen brieff gehangen, unnd zu meherer sicherheit hab ich, herr Johan Mombeech, meinen Provinciall- und des vursch. cloesters Prioratsiegellen, neben der Scheffen vursch. siegell mit an diesen brieff gehangen, der gegeben ist im jaer nach der seheliger Gebuertt und Menschwerdongh unsers Herren Jhesu Christi thausent vunffhundert ein unnd achtzigh, am sess und zwentzichsten taghe des monatz Maij.

Origineel, op perkament, in het Archief te Roermond (Doos VII n. 30); zegels verloren.

N° 93.

1587. — *Maarten Schenk van Nydeggen verleent een schutbrief aan de dorpen van het ambt Montfort, en verbiedt aan alle priesters aldaar de H. Mis te lezen.*

Ich Martin Schenck van Nydegk, ritter, herr tho Aefferden und Blyenbeck, der coniglichen Majesteit van Engellandt bestalter overste, Churfurslicher Colnischer veltmarschalck (1) und gubernator im Oberquartier des furstendumbs Geller, doe kundt, demnach des ampts Momffordt dorper und kerspelen jhenseidt der Ruyren liggende, als Echt, Roisteren, Bracht, Vlodrop, Postart, *Berg* und Linne, ohnlangst sich gehorsamblich tot dieser seidtz schuldiger und behorlicher contribution erkliert (2), derwegen dan auch billich, dat die contribuirende underdanen aller gebur geschutzt und geschermpt werden mogen, hierumb bevehle ich allen und jeden meines regimentz angehorigen reutteren und knechten sehr ernstlich und bei vermeidungh leibsstraff, das sie hinfort gedachte kerspelen des vors. ambtz Momffordt und darin wonende adeliche und (nit) adeliche, geistliche und alle andere personen, scholtissen, richteren, officiers, schepen, geschworen, und alle und jede, so sich der allgemeiner contribution gehorsamblich underwerpen, nit allein rustlich und ohnbeschedigt bei dem iren verblyven, wonen, gaen, staen, den acker regieren, sehen, bawen, die beesten uut ind in dryven, sonsten auch tho verrichtungh eines jeden geschefften passieren und repassieren, sondern auch alle scholteissen und officiers in diesen vorschreven kerspelen dat recht to geburlicker teit tho besitten, den parthiën recht und justicie administrieren, die underdanen tot der contribution und allgemeinen diensten tho beschreiven laten. Desgleicken mogen auch alle kerchendiener op allen sondagen, bedt- und vastdagen Gottes wort lauter

---

(1) Namelijk van wege den apostaat Gebhard Truchsesz von Waldburg, die echter reeds sedert den 1 April 1583 door Paus Gregorius XIII van het aartsbisdom Keulen vervallen verklaard was. FERBER *Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen* bl. 193—196.

(2) Volgens een akkoord den 9 December 1586 door Schenk met de Hollandsche Staten aangegaan, genoot hij alle contributiën en brandschattingen in het Overkwartier. FERBER Op. cit. bl. 229. Reeds vroeger had Schenk het ambt Montfort uitgeplunderd. SIVRÉ *Inventaris* 1ste deel bl. 259. Vgl. de *Maasgouw* van 14 April 1881 bl. 469.

und unverfelscht dem allgemeinen volck verkundigen, die eheleudt wie auch junge kinder der christlichen kerchen einsegnen und incorporirn durch die heilsame Sacramenten, wie sulches Gottes wort uutweiset, mit der condition, dat die papistische afgottische miss allen kerchendieneren zu thun verbotten seye (1); dan ich gedachte kerspelen und alle, die darin residieren, ohn einige uutsonderung in meine protection, schutz und schirmb upgenohmen und bei dieser salveguardie ohnbeschedigt ahn leib und gut so lang wil fredtlich gehandhafft sehen allslang die kerspelen sampt und sonder in der contributie wilferig sein, und sal dueren biss tot den lesten February deses jars 87.

MARTEN SCHYNK VAN NYDEGGEN, oberster.

Uitgegeven door FRED. NETTESHEIM in *de Maasgouw* van 19 Juni 1879.

N° 94.

1592, 25 April. — *De Prior van Odiliënberg verkoopt den hof van Raethem aan Jan van Wanlo, burger te Roermond.*

Anno 1592, den 25 Aprilis, hatt der werdighe heer Prior zu *Odilienbergh*, Jacobus *Heydermans*, mit wille und consent desselven Provinciaels, heere Johan *Mombach*, dem erbaren Johannem brauwer van Wanlo, burger zu Ruremundt, und Neesen, sijner ehlichen hausfrauwen, undt irer beyder erben, stedichs verkauft des conventz hoff zu Odilienbergh, zu Melick gelegen, geheysschen der hoff zu *Raetheim* (2), mit alle syne zubehoer, wie den jetzijger halffman in sijner wyntschaft hatt; ist alsoe deser kauff durch stediges ubergeben obgesezter heeren Priors und Johannen van Wanlo, offermitz des scholtissen des lantz Kessel, genant Dederich Schink, und den pastoren zu Melick und Herckenbuss, heren Wijlhelmen Leyendecker, geschehen und beslossen auff volgende weyse: Soll demnach den hoeff oben gemelt Johan vurgh. stracks aenfangen mit dem gewags auff dem felde, soe

(1) Bij zijn overgang van de Spanjaarden tot de partij der Staten, had Schenk op 17 Juni 1585 zich bij eed verplicht »de gereformeerde religie voor te staan". FERBER Op. cit. bl. 197.
(2) Zie n. 58, 88, 89 en 91.

besehet is oder noch besehet mach werden, und zu synem schoensten gebrauchen; auch is verabscheyt, des gelderen deses hoeffs frey man soll das landt, soe furhin Arnolt Beckers versatzt ein zeyt van jaren, laudt der zedulen, mit erlegungh syner penningen weder aen sich zu loesen, alsoe auch die 1½ malder roggen, soe aen gemelten Arnolt Beckers zu Melick schaut, sollen auch im weder aen sich zu loesen auff syn anslaegh freij staen; sall aber daer mitt nachgesetzter kauffpenningh in seyner macht bleyben, ist dese nach dem hoeffe untlasst soe folght und hiermit bemelt, mit verkauff nemlich alle jaers dem gewoenlichen herbst schatz, wilchen aber Beckers, oder des Ghasthauss hoff zu Ruremundt, zu Melick gelegen, halb dragen musz.; item den zijns alle jaers, des Sontaghs eerst na Martini, in Boetlers hoff zu betalen, daerzu jaerlichs ein malder haberen unseren Gnedigen heeren undt landtfursten; der kauffpenninge deses hoffs ist achtzehende halb hondert gulden, betaelt Ruremundischer werungh; der gotheller ist vier hispanisse realen und eine Roderschellinck. Hier beneffen hat der heer Prior gelobt, gelderen deses, wie sich eight und gebeurt, in dem verkauften hoff zu setzen und alsoe zu versekeren und bewaren, daermit derselbigh waell verwaert und nit bedrogen werden magh, mit guette bescheijt durch consent furstl. Ghenaden und des heeren Provincialen; auch breyff und segell van desem guett haltendt daeraen, ghelderen deses gelegen vurhanden were, soll auch der Prior ihme Johannen mit zu theilen unbesweret seyn, alles sonder gefaer und argwohn. Soe vill belangen syn die kauffpenningen, ist verabscheyt und verdragen datt Johan, gelder, den Prior vorsz. sall zu Sacramentsmisse naestkoempstig oder 14 taegh daernae onbefangen vollegen die somma van negenhondert gulden, doch daer soll mit ingerechent werden datselbige geldt, wilch der Prior von Johannen hierbeforens onttangen heft, und toe Lichtmissen noch drij hondert gulden; watt wijders rest, sall tusschen ihren beyden bleyven staen, wye sy sich des verglichen kunnen; der lycop sall in lants gebrauch bezalt werden.

Afschrift in het provinciaal Archief.

N° 95.

1604, 27 Augustus. — *Antwoord van Bisschop Cuyckius op de klachten betreffende de tienden te St. Odiliënberg.*

Edele, vrome ende voorsienige Heeren.

Dat die van *S. Odiliënberch* clachtich vallen aengaende de thienden, aldaer, aen de Proosdije des Heyligen Geests binnen Ruremundt toebehorende, is ten respecte van mij gantsch ongefundeert, gemerckt die profijten derselver thienden gekeert worden tot verscheijde lasten van was, olie, wijn, ende meer andere tot den dienst Godes in de voornoemde kercken; ende somtijds niet genoechsaem en zijn tot die selve lasten te dragen. Sullen daeromme de heeren op de clachte voorscreven anders mogen versien, ten eijnde Godes dienste, die voor al gestelt moet worden, niet vercort en worde: ende 'tselve doen, also die Heeren tot verlichtinge van die van S. Odilienberch best geraden sullen vinden: also het ooc geen redene en is, dat die thienden, staende tot alsulcken last, daer aff getrocken sullen worden, te meer ooc want ic in geheel Gelderlandt geen renten, thienden, oft andere incoompste en hebbe dan die thienden van Odilienberch alleen (1), die ic al evenwel tot mijn tafel oft profeijt niet keeren en mach, zo nu gesacht is. Hierop vertrouwende dat de Heeren regardt hierop nemen sullen, bidde Godt almachtich deselve in gesontheijt te willen sparen. Uit Gelder 27 Augusti 1604.

U. L. goetwillich ende wel affectioneert vrundt

HENRICUS Episcopus Ruraemundensis.

Adres: Den Wolledelen Ehrenvesten voernemen heeren Gedeputeerden van der Ridderschapp, ende stedtzfrunden des Overquartiers van Gelderlandt itzundter bynnen Venloe vergaedert, meinen grossgunstighen heeren ende frunden Venlo.

Origineel in het Oud-Geldersch Archief te Roermond, in Omslag 1 n. 9.

---

(1) Zie N° 85. Wat in de *Bijdragen voor de geschiedenis van 't Bisdom Haarlem* I bl. 238, op het jaar 1610 gezegd wordt: » Mortuo Kuykio (1609) Episcopo Ruremundae, Episcopatum supprimere cogitat Archidux: contra agit Sasboldus, *ut dos augeatur praepositura Odiliae, Rhenensibus competente;* ipse se offert, retento vicariatu Apostolico: sed contra agunt Socii, qui domum episcopalem occupaverant ", is derhalve niet geheel juist: de Proostdij van Odiliënberg, oudtijds aan de Kathedraal van Utrecht behoorende, was niet alleen reeds in 1561 bij de bisschoppelijke tafel van Roermond ingelijfd, maar hare inkomsten werden ook werkelijk genoten.

N° 96.

1605, 15 Augustus. — *Verzoek van den Bisschop om het ten vorigen jare genomen besluit, aangaande de tienden te Berg, te doen uitvoeren.*

Edele, vrome, ende voorsienige Heeren.

Het geene de heeren het voorlede jaer binnen Venlo van mijne tienden te *Berghe* (ten respecte van mij, ende principalick mede, want deselve aen licht ende andere lasten van Godes dienste in den Heyligen Geest verbonden zijn, ende daeraen al gehangen moeten worden) decreteert hebben, en is tot noch toe niet ter executie gestelt. Versuecke derhalven dat de heeren 't selve nu tot eenen goeden eijnde willen brengen, bereet deselve wederomme vrundtscap te bewijsen. Uit Falckenborch 15 Augusti 1605.

Goetwillich vrundt

Henricus Episcopus Ruraemundensis.

Adres: Edelen, vroemen ende vorsinnighen heren, Commissariën des Ridderschaps int Overste quattier tot Ruremundt.

Origineel in het Oud-Geldersch Archief te Roermond (Omslag 2 n. 6).

N° 97.

1614, 17 Juli. — *De kanunniken van het H. Graf benoemen een nieuwen Prior voor Odiliënberg, met verlof zich een kapelaan te nemen.*

Nos infrascripti Religiosi Ordinis Sancti Sepulchri Jherosolimitani, constituentes totum et integrum numerum dicti Ordinis in provincia Inferioris Germaniae, presentium tenore attestamur et declaramus, quandoquidem Prioratus *Montis Odiliae*, dioecesis Ruremundensis, nostri Ordinis unus, per mortem dilecti nobis in Christo confratris, fratris Jacobi *Heedermanni* novissime defuncti, Priore sit destitutus; nos omnes (matura desuper habita deliberatione) elegisse et denominasse ad dictum Prioratum nomine totius Ordinis regendum et possidendum, cum omnibus suis bonis et pertinentiis, dilectum in Christo confratrem nostrum, fratrem Tilmannum *Petri*, Priorem conventus

de Chavea; et quia dictus Prioratus habet annexam curam animarum, permittimus dicto fratri Tilmanno facultatem assumendi sibi capellanum idoneum, ad sublevamen dicti oneris: ea tamen conditione quod predicta bona dicti Prioratus non poterit alienare, imovero dabit operam alienata aut deperdita recuperare, ad quem effectum damus illi plenam et integram potestatem, videlicet debitores aut occupatores bonorum dicti Prioratus conveniendi coram judice competente, ac ea omnia, quae ad eumdem finem necessaria erunt et opportuna, faciendi: promittentes nos ea rata ac firma habituros. In quorum omnium fidem presentes litteras singuli propria manu subscripsimus et sigillis Ordinis nostri munivimus. Datum in conventu nostro sanctae Crucis, decima septima Julii anno 1614.

Fr. Henricus Mostet, religiosus in Xhavea, singula et propria manu attestor et ut supra sunt subsigno.

Fr. Crucius (1), Prior S. Crucis, attestor singula et manu propria subsigno predicta.

Fr. Jacobus Craheaux (2), religiosus in Xhavea attestor singula et subsigno propria manu predicta.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 98.

1614. — *Aanvrage van den Prior van S. Odiliënberg om subsidie tot herstelling van de kerk aldaar, zijnde het oudste stift des lands.*

Aen Syn Excellentie den Stadthalder van Gelderlandt, ende andere heeren van der Ridderschap, etc.

Geeft seer dinstlick te kennen de Prior van Ste Odilien, in den 10 kerspel van *Bergh* onder d'ampt van Montfort, Ordinis S^ti^ Sepulchri, welcker gestalt hij remonstrant verhoepe U Wol Edele ende Lieve seer wael geinformeert te zijn, belangende de soeber staet ende gelegentheit van den zelve cloister, teghenwoirdelyck soe jamerlyck

(1) Crucius Bruyn was Prior van het H. Kruis van 1572 tot 1623 en overleed den 11 Mei 1624. DARIS, Op. cit. bl. 184 en 185.

(2) Jacobus Craheaux was procurator van la Xhavée van 1613 tot 1619, sedert 1619 Prior aldaar, en overleed den 31 Augustus 1667. Ibid. bl. 175 en 176.

verbrandt ende vernielt, dat in esse verbleven is dann aleen de coer van der kercken, de zelve kerck voor het meeste deel oijck door gebrecke van reparatie und onderhalt vervallen; item sonder ornamenten, sonder klocken, sonder gewiden altairen, ende die priester aldaer sonder behuijsinghe, om dairinn te moeghen resideren; item die schuren ende andere aedificiën soe seer verbrandt ende verdestrueert, dat onmogelyck were bij den remonstrant, sonder hulpe ende assistentiën van den goeden luijden, te moeghen remediëren.

Daer beneffens is seer notoir, dat de voirsz. kerspel van Bergh aen den cloister voirsz. over hondert jaere, bij verdrach mit die Capitulares van den Heilighen Gheist te Ruremundt, geüniërt ende geincorporeert zijn, hebbende derhalven de voirsz. remonstrant de last ende curam animarum omnimodam mit seer cleyn competentie, cesserende alle emolumenten, als offeranden, kerckbroets, anniversariën ende andere gerechticheden, ende sulcx door grote armoede van den ondersaeten aldaer, de meestendeel verbrandt ende verdorven; hebbende de remonstrant alsulcke last aen sich genoemen, verhoope eenighe hulpe ende assistentiën, om meer ende meer verderfenisse te voircoemen. Soe nempt hij zijn toevlucht bij U Wol E. ende L., seer demoedelyck biddende, dat U Wol E. ende L. gelieven den suppliant, een tijdt van secker jaeren, vrijheyt ende exemptiën van den contributiën te vergunnen, unde, in so vernhe sulcx voirsz. nijt en soll konnen oft moeghen aengenoemen werden, dat U Wol E. ende L. dan wollen gelieven hem suppliant, tot stur ende opbouwinghen des voirsz. cloisters ende derselver kircken, to te leggen een merckelijcke somme van penninghen eens uijt die generalyteit oft der selver middelen, opdat sulcke *alde stijfftonghe (als wesendt het alste van dese landt)* niet soe toe nieten en mocht gaen.

Dit doende etc.

Origineel in het Oud-Geldersch Archief te Roermond (Omslag 7 n. 36). In margine is bijgevoegd:

„Den heere Suppliant sal op syn gesinnen, favorabel voerschrivens aen hunne Deurl. Hoechheden, wegen quittslach oder naelaetinge syner quota in de Bede, mit gedeelt werden. Actum in de vergaderingh van den heeren van der Ridderschap ende Steden den 20 Dec. 1614. Deur ordonnantie derselver heeren. P. Bossman".

N° 99.

1616, 25 Juni. — *De provisoren van het gasthuis te Roermond besluiten, den Beekerhof* (1), *die reeds in 1583 van den Provinciaal van St. Odiliënberg voor het gasthuis was verkregen, wederom in gebruik te nemen, en den daarop gevestigden last te voldoen.*

In Goedes naeme Amen. Kondt ende oepenbaer sije jedermenlicken, Alsoe die provisoren des gasthuijs binnen deso stadt Ruremunde || hier voertijdts, overmidts den groeten jaemerlicken verderff, desolatie ende beroevinge van beesten ende anderssins, gecauseert deur die leste oirlogen, desselffs gasthuijs hoff mit allen synen || rechten ende toebehoeren, gelegen tot Melick, genant *Beeckerhoff* (denwelcken die provisoren des gasthuijs den 16 Martii 1583 bij erffbuijtinge ende wisselinge van heere Johan *van Monbeck* || Prior des convents ende Goidtshuijs van *Ste Odilienberghe*, Ordens des heylgen Grave van Jerusalem, ende Provincial derselver Orden in desen Nederlande, aen sich geworffen hebben gehadt vermoch den besegelten bescheijde daervan synde) voer den jaerlixsen last daerop staende, tot desen dach toe, hebben liggen laeten, ende dan der Rector van Reidts altaer int Munster alhier, wegen misbetalinge van sijnen jaerlixsen pacht van sesthien malder roggen, denselven hoff opgewonnen ende in syn gebruick genomen heeft, ende tegenwoirdich alnoch in handen van den Eerw. h. h. Johan Crompvoet, Pastor opt Nieuwhoff alhier ende Rector des bovengemeltes altaers bevonden wordt, die denselve voer synen pacht alleenlick uijtgegeven heeft, soe ist dat dee tegenwoirdige provisoren des voersz. gasthuijs, te weten die respective Edele, Erentfeste, Hoechgeleerte, Erenthafte ende discrete Gerardt Creyarts beyde der Rechten Licentiaet, ende Arnolt van Horpusch, Schepenen, Peeter Roijen ende Michel Spee, Raedtsverwantere deser stadt, des voers. gasthuijs oirber ende prouffict ter herten nemende ende willende soe veel in hun is vermeerderen, mit den bemelten Eerw. h. h.

(1) Zie n. 77, 88, 89 en 91.

Johan Crompvoet etc. veraccordeert ende vergelecken sijn, ende dat mit voerweten ende verwilligungh van den heeren Burgemeester, Schepenen ende Raedt der voern. stadt Ruremunde, als overste provisoren, dat sij den voersz. hoff mit alle syne rechten ende toebehoorten, achtervolgents der specificatie in den voersz. bescheijdt begrepen, in sulcker gestalt als derselver tegenwoirdich in huysinge, stallinge ende schuire, oijck in hoogen, in leegen, in naeten ende droegen, niet ter werrelt uytgescheyden, in des gasthuijs behoeff weder aenverden ende in gebruick nemen sullen, wie andere des gasthuijs goederen, denselve aen te veerden in den aenstaenden stoppeltijdt, mit dese conditie, dat die provisoren, nu sijnde oft naermaels commende, den jaerlixsen pacht voers. aen den h. Pastor ende syne naevolgeren Rectoren van duckgemelten altaer jaerlix wel ende onfeelbaerlick, ende nu neestcommende St. Andriesmisse over een jaer ierst aen, te weten anno XVI^c ende seventhien, betaelen sullen, wie sij sulx craft deses beloeven, ende daerenboven twijntich guldens eens voer alle syne pretensiën ende tachterheyden oft verloop, die syn Eerw. promptelick betaelt sullen werden; ende off wel dieselve sich hoeger erdragen ende syn Eerw. meerdere somme solde eijgen mogen, heeft dieselve nochtans den gasthuijs voer eene aelmoese geschoncken ende naergelaeten, oyck beloeft ter saecke van de selve niet meer t' eijsschen oft te vorderen; des sullen die provisoren des halffeners pretensie, die hij tegens ende op sijn Eerw. desen aengaende muchte pretenderen, tot hunnen last nemen ende affdraegen; allet sonder arch oft liste. In oirkondt der waerheijt hebben Burgemeester, Schepenen ende Raedt voern. der stadt segel hier onder doen hangen; ende der voers. h. Pastor, dwiel syn Eerw. geinen eijgen segel en heeft, dese mit eygene handt onderteeckent, ende voerts gebeden den Edelen ende Erentfesten Mattheus Butkens, Schepen der obbemelter stadt (derwelcke beneffens Dederick In den maen, oijck Raedtsverwanter, van den h. Pastoers wegen over dese verhandelinge gestaen hebben) dat hij sijnen segel neffens der voers. twe Schepenen, Creyarts ende Horpuschen segelen, die sij hieraen hebben doen hangen, soe voer sich als die voers. hunne mitprovisoren, Roijen ende Spee, soe oijck geene segelen hebben, wilde hangen; dwelck ick Mattheus Butgens ter begeerte des duckgemelten h. Pastors gern gedaen. Aldus gedaen binnen Ruremunde, desen vijffontwintichsten

dach des maendts Junij int jaer onss Heeren duijsent sesse hondert ende sestich. *Onderteekend:* Mij oijck present, P. BOSSMAN.

Origineel, op perkament, in het Archief van Roermond (Doos IX n. 25). Niet bezegeld, en de handteekening des pastoors ontbreekt.

Nº 100.

1619, 17 Januari. — *De Staten van het Overkwartier richten een schrijven tot den Stadhouder, waarin onder n. 18 verzocht wordt, aangaande de tienden te Odiliënberg:*

Ende naedem die Geërffden, Schepenen, ende gemeine inwooners des kerspels *Odilienberge* sich beclaeger, dat op aenhalden van den heere Bisschop Cuyckius z., hunluyden ongehoirt, U. D. Hooch. beloeft hebben, sekere thyende, soe der Bisschop van Ruremunde in den voors. kerspel is hebbende (1), van de Bede te exempteren, ende dat sy luyden daer mede in hun contingent oft quota der Bede beswaert werden, ende dweil nyemandt sich van de Bede can ofte mach exempteren, oft, soe sulcx geschiede, behoorde aen de geïnteresseerde quota gecort te worden: verseucken alsoe sij Remonstranten in naeme der voors. van Odiliënberge dat U. D. Hoech. believe te resolveren, dat der heer Bisschop syne quote der voors. thyende, als andere, sal betaelen, oft dat alsulcke quote hun tot cortinghe ihrer Bede sal dienen ende strecken.

Origineel, in margine door den Stadhouder, Hendrik graaf van den Bergh, beantwoord met: „Moet bij heure Hoecheden hierinne geordonnert worden", in het Oud-Geldersch Archief te Roermond, in *Doleantiën en Orders*, III, fol. 107 verso.

---

(1) Zie n. 95 en 96.

N° 101.

1621 of 1622. — *Vertoog van broeder Tilman Petri, Prior van het klooster te St. Odiliënberg, aan de Priors en Conventualen van Xhavée en van het H. Kruis, ten einde eenige vervreemde kloostergoederen terug te bekomen* (1).

Primes est à scavoir que feu frère Jean *de Mombeecke,* Prieur en son vivant du dict couvent de *St. Odilienberghe*, oultre l'aliénation d'aultres biens, a rendu en emphitéose certaine demie cense, scituée *op gen Ouwen* (2), dessoubs Berge, et mouvante en fieff du duché de Gueldres, pour une renthe de dix dall. et chincq paires de grains, moitié seile et moitié boecket, à paier par Wynandt van Poll annuellement.

Ledict Prieur peu de temps après a laissé redimer ces dix dall. et deux pairs des grains parmy tirant du dict Wynandt van Poll 300 dalers.

Et comme, passé environ ung an et demy, Monsieur le Chancellier de la Cour de Gueldres a communicqué au frère Tilman certaine lettre touchant ledict rendage, et qu'après icelle estre visitée par ung advocat de ladicte Cour, l'on a trouvé que le couvent pourroit revenir à la dicte cense ; en suicte de quoy frère Tilman a institué procès contre la vefve et héritiers du preneur Wynandt susdict, affin de délaisser ladicte moitié au prouffict dudict couvent, et cè pardevant la dicte Cour ou Chancellerie de Gueldres, laquelle après longue disput et instruction du procès, at le 16 Juillet 1621 prononcé par sentence, que le rendaige ou bail en emphitéose, en forme et manière comme il estoit faict, estoit de nulle valeur, et que partant les possesseurs debvroient désister des biens et les laisser à frère Tilman en qualité susdicte, saulff qu'il seroit tenu de rembourser les 300 dalers, comme plus amplement se voit par le translat et copye auctenticque de la mesme sentence allant cy joinct (3).

---

(1) Het opschrift luidt : Remonstrance de la part de frère Tilman Petri, Prieur du couvent de St. Odiliënberghe près Ruremonde, aux Prieurs et aultres des couvents et maisons de Xhavée et St[e] Croix.

(2) Zie n. 75 en 76.

(3) Deze oorkonde ontbreekt.

Faut doncq, pour revenir à la jouyssance des biens, rembourser ces 300 dalers.

Ledict frère Tilman n'a point de moyen pour les trouver, sy ce n'est que luy soit permis d'aliéner quelques aultres biens ou renthes, comme estant très notoire qu'il ne luy reste rien pour s'entretenir honnestement et pouvoir vivre. Et ayant examiné l'estat des petits revenus de la maison, trouve que le comte Henry van den Bergh (1) seroit redevable en une renthe annuelle de six maldres de wassen ou soile, en vertu de certain légat, faict par feu le seigneur de Stevensweerdt en l'an 1478 en Avril; laquelle renthe il ne veult paier, pour debvoir que ledict frère Tilman a faict, disant qu'il est bien content de donner le prix pour la rédemption, comme il a faict de semblable deux renthes, l'une aux Chartreux de Roermunde et l'aultre aux Croisiers de Maeseyck; à condition toutefois que ledict frère Tilman monstre puissance de laisser redimer, laquelle il ne scait mieulx avoir ny impétrer que des couvents del Xhavée et Ste Croix, comme n'ayant aultres couvents masculins en ces provinces.

Pourquoy il s'addresse à iceulx, affin qu'ils délibrent et prennent résolution sur cette remonstrance, considérant qu'il est totalement conseillé de consentir en la redemption pour raisons ensuivantes:

Premier, pour la difficulté du paiement de ladicte renthe, laquelle n'a esté paié pendant le temps que le dict frère Tilman a esté pardeça; et auparavent ne trouve aussi annotation aulcune du paiement ny mesme depuis le temps qu'elle a esté légatée, de manière que quand mesme il vouldroit procéder par droict, lui mancqueroient des documents pour prouver la possession, laquelle est nécessaire, aultrement se pourroit ce comte Henry servir d'exceptions, prescriptions. Et quand mesme elle cesseroit, quel moyen reste pour parvenir au paiement contre ung puissant débiteur comme luy, et ayant ledict frère Tilman peu de moyens pour soustenir une procédure telle que celle-cy seroit: ayant ces mesmes raisons esmeu les Chartreux et Croisiers susdicts de permettre la redemption.

Fault en outre considérer que ledict comte est en grande authorité, Lieutenant générael au duché de Gueldres et cheff de la Cour souveraine illecq, contre lequel difficillement l'on auroit exécution.

(1) Hendrik van den Bergh, generaal in Spaanschen dienst, werd den 13 Maart 1634 door het parlement van Mechelen als landverrader veroordeeld. Zie Habets, *De voormalige heerlijkheid en vesting Stevensweerd*, in de *Publications* etc. t. XIII bl. 288.

Parquoy propose ledict frère Tilman et déclare en sa conscience, qu'il est proffitable au couvent de laisser redimer ladicte renthe pour estre le prix d'icelle employé au remboursement des 300 dalers, qu'il convient payer aux possesseurs des biens susdicts, et la reste pour les fraix et despens, promettant solennellement ledict frère Tilman de ne convertir ledict prix à aultre fin.

Sy donc cette redemption est agréable, désire avoir acte en forme telle que va cy joinct, soubsigné des Prieurs del Xhavée et Ste Croix, pour en après y estre applicqué le seel, servant le tout pour asseurer ledict comte.

Et au contraire, sy l'on ne veult entendre, ledict frère Tilman proteste devant Dieu, qu'il s'at acquitté de son debvoir et conscience, et proposé le moyen le plus convenable pour revenir aux dicts biens, qui sont de valeur de mille dalers ou environ, et pourroyent estre retirez avecq les 300 dalers comme dict est.

S'ensuivera aussy, en cas de refuz, que la maison ira en perdition, et n'aura ledict frère Tilman occasion de faire ultérieur debvoir pour recupérer les biens par ses prédécesseurs aliénez, comme il pourroit faire, ayant fin de cette cause et moyens pour rembourser lesdicts 300 dalers.

Ce qu'il a voulu remonstrer, affin que sur le tout soit bien délibéré et prins bon regard, et il ne mancquera de continuer au travail pour la recuperation des biens entreperduz et mal aliénez, comme il a dieca faict avecq assistance de bons amiz, qui luy ont furny les moyens à ce nécessaires et presté bonne somme de deniers, et que ce n'est à son prouffict particulier ce qu'il faict, ains bien pour le couvent et ses successeurs.

Afschrift in het provinciaal Archief.

N° 102.

Omstreeks 1623. — *De Prior van St. Odiliënberg verzoekt den Prior en de Conventualen van het H. Kruis, om bij te dragen tot het herkrijgen van vervreemde goederen aan eerstgemeld klooster toekomende.*

Cum ante annos plures dominus et frater Tilmannus *Petri*, Prior in Chavea, a suo quondam Provinciali, domino *Mombeck* (piae memo-

riae), nec non a Priore S. Crucis ac caeteris confratribus sui Ordinis, fuerit constitutus ad visitandum caetera dicti Ordinis monasteria, ut eorum defectus corrigi et emendari curaret, nec non novissime anno 1614, cum Prioratus de *Berch* esset desertus ob mortem novissimi Prioris, fuit idem frater Tilmannus iterum constitutus et deputatus ad dictum Prioratum possidendum et bona ejus, pro majori parte alienata, recuperandum ; quod dum exequi studet, comperit rem esse opinione difficiliorem, quia domus dicti Prioratus funditus eversa, bona ejus a multis annis alienata, nec posse haec damna resarciri et bona recuperari sine magnis expensis et processibus ac sollicitationibus; insuper sit etiam domus seu conventus S. Leonardi (1) in patria Juliacensi, Coloniensis diocesis, Priore ac relligiosis destituta, et ejus bona per saeculares et laicos homines occupata, nec ulla supersit ei ecclesia ac domus conventualis; et si diutius differatur bonorum dicti Prioratus recuperatio, sit postmodum futura impossibilis: et quia dicta domus de Chavea sit insufficiens sola ad praedicta peragenda et tantos sumptus perferendos, quaerit dictus praedictus frater Tilmannus a domino Priore et confratribus S. Crucis, an velint ad supradictos effectus aliquem ex suis deputare, qui una cum eo dicta negotia aggrediatur et sollicitanda suscipiat, an vero saltem velint pro sua parte contribuere ad expensas praedictis negotiis peragendis necessarias; sin minus ut dictus Prior et conventus S. Crucis declarent se renuntiare ad dictos Prioratus de Berch et sancti Leonardi, et consentire quod dictus frater Tilmannus tentet, si eorum bona aliqua recuperare possit, applicanda in utilitatem domus et Prioratus de Chavea qui praesidet, et ea exnunc prout extunc ad dictam domum de Chavea applicari consentiant, ac desuper expediatur actus auctenticus coram notario, cum signatura dicti domini Prioris et confratrum, et appensione sigilli dicti conventus.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

(1) Bij Grevenbroek. De kapel van S. Leonard, met hare goederen, werd omstreeks 1478 geschonken aan Jan van Abroek, die er een klooster bij bouwde. Zie *Publications* etc. t. VII, p. 167 en 186, en vgl. TESCHENMACHER, *Annales Cliviae* etc. 1638, p. 362 en 365.

N° 103.

Omstreeks 1623 (1). — *Notarieel schrijven omtrent den uitslag van voormeld verzoek.*

Reverende domine Prior. Comparuimus ad monasterium S. Crucis, sed nihil expedire potuimus, attento quod Prior aeger decumbebat, ita ut facultas cum illo loquendi nobis non fuerit, nec ulla protestatio contra illum non praesentem valide fieri potuit, sed, ut ex aliis intelleximus, cupit hoc negotium differri donec aliquis certus Princeps in patria Juliacensi sit (2); ita ut nec recusare praesentationem videatur, nec pro hoc tempore acceptare. Si quid autem aggredi et perficere posse speras, expensas omnes ideo faciendas diligenter annotare oportebit, nec non etiam dies vacationum et sollicitationum. Si quid enim, re bene peracta, praetendere voluerint, antequam ad aliquam portionem admitti possint, refundere omnia debebunt. Nec opus ulla protestatione est, nam post mortem hujus Prioris successor, refusis vestris expensis, volet vobiscum in partem venire, quod poterit. His valeat vestra Reverentia. Sed ne dubites, quod ipsi unquam ullum jus praetendent.

Aegidius Henrott, Notarius Apostolicus.

Afschrift bij het voorgaande in het provinciaal Archief.

N° 104.

1627, 28 Juli. — *De Prior van La Xhavée benoemt een nieuwen Prior en pastoor te St. Odiliënberg, en verzoekt den Bisschop van Roermond hem in het bezit der pastorij te stellen.*

Reverendissimo Domino Ruremundensi seu ejus Vicario in spiritualibus salutem. Nos ad Prioratum *montis Odiliae*, Ordinis S. Sepulchri, diocesis Vestrae Ruremundensis, nunc liberum et vacantem per

(1) Ik plaats dit en het voorgaande stuk, welke bij elkander behooren, omstreeks 1623, omdat de Prior van het H. Kruis, van wien hier melding wordt gemaakt, geen andere kan zijn dan Crucius Bruyn, die in dat jaar, wegens hoogen ouderdom en ziekten, zijn ambt van Prior neerlegde, en den 11 Mei 1624 overleed. Zie Daris l. c. bl. 185.

(2) Zie *de Maasgouw*, 2[de] Jaargang bl. 229.

obitum fratris Tilmani et ultimi ejusdem Prioratus et ecclesiae possessoris, cujus presentatio seu patronatus ad nos pleno jure spectat, dilectum nostrum confratrem, fratrem Henricum *Mostet*, tanquam meritum vobis harum serie presentamus, Reverendissimum Dominum requirentes, quatenus dictum fratrem in dictam ecclesiam et Prioratus administratorem casu predicto admittatis, et ipsum in possessionem dictae ecclesiae per traditionem calicis, ornamentorum et alias ut moris est, ponatis et inducatis, seu poni et induci facere dignemini, sibi ipsi ecclesiam conferendo, eique de fructibus, reditibus, oblationibus et emolumentis universis, ad eundem Prioratum quomodolibet spectantibus, faciatis ab omnibus, quorum interest, integre responderi (1). Quod facientes etc.

Datum in nostro monasterio montis Oliveti, sub sigillo nostro ordinario, anno XVJ^c vigesimo septimo, mensis Julii die 28va.

Fr. JACOBUS CRAHEA, Prior
(L. S.) supradictae domus.

Afschrift in het provinciaal Archief te Maastricht.

N° 105.

1630, 3 Maart. — *Jacobus a Castro* (2), *Bisschop van Roermond, vraagt aalmoezen voor de herstelling van de parochiekerk te St. Odiliënberg.*

Jacobus, [doer] Godts ende des Apostolichen Stoels gratie, Biscop tot Ruremunde, aen alle Christgelovigen, die desen sullen sien offt hoeren lesen, Salut.

Als de Heiligen Wiro, Plechelmus ende Otgerus uyt Engelant gecommen waeren, ende in dese quartieren, langen tyt dat Evangelium Christi overal prekende, veel heydenen ende affgodisten tot het

(1) Deze voordracht had geen gevolg, of kwam te laat: reeds op 1 Juni en 23 Augustus 1627 komt Joannes *Versseveldt* als pastoor van St. Odiliënberg voor. SIVRÉ Op. cit. t. IV, bl. 236 en 237.

(2) Jacobus van den Borgh, te Amsterdam in 1560 geboren, en den 11 April 1611 tot Bisschop van Roermond gewijd, stierf aldaar in geur van heiligheid den 24 Februari 1639. Zie KNIPPENBERGH, *Hist. eccl. duc. Geldriae* p. 215-230 en *Kort begryp des levens ende der deughden van de weerdighe Joanna van Randenraedt* bl. 48.

waerachtich geloeff hadden bekeert, so heeft Pipinus van Herstal, Connestabel van Vranckrick, hun (1) ten lesten ein platse van rust gegeven, doen ter tijt St. Peter- ende daernae St. Odilien-Berch genaempt, al waer van dyen tijt aff een capelle ter ehren van Maria, die Moder Godts, is getimmert geweest (2), welcke naer ennige jaeren, als die omliggende plaetsen meer begonsten bewoent te worden, tot eene parochial kercke woerdt opgericht (3); en alsoe naerderhandt op denselven Berch een Closter gesticht is, daer ten lesten Religieusen (van 't heilich Graff genaempt) in gewoent hebben, welcken oijck den dienst van de pastorie, met consent des Paus, hadden aengenoemen, heeft 't volck in de cloesterskerke beginnen te vergaederen, ende is oversullicx, met die voirgaende quade tijden van oerloech, die parochiale kerke gantschelick vervallen. Synde nu oeck des closters kerke so gestelt (4), dat men den Goddelicken dienst in deselve qualick sonder perickel van ruine can gedoen, ende bij gebreck van Religieusen wederom eenen weerlicken priester tot pastoor geconstitueert (5), hebben die semptlicke naebuyren, so doer noot bedwongen als doer devotie beweegt, den raedt genoemen (6) van dat parochial kerkxken wederomme op te timmeren, *opdat die ruste- ende woenplaetse der drije Heilige mannen ende Apostelen van dese landen niet langer en soude verwoest ende desolaet blyven liggen.* Bidden derhalven alle Edele heeren ende andere devote luyden, geistlick ende werreltlick, die milde handen tot dit Godtvruchtich werck te willen openen, ende naer haere macht, believen ende devotie tot stuyr ende vervorderinge van dese begonste herbouwinge te geven, versekert wesende dat sij

---

(1) Het latijnsch stuk voegt hierbij : » multo jam labore pene confectis ".

(2) Het latijn heeft : » ubi sacellum ad honorem sanctissimae Matris Dei Mariae jam tunc extabat aedificatum ".

(3) Zie n. 31, 39 en 67. In de Statuten van het dekenaat Susteren, opgemaakt in 1307, komt de parochiekerk, niet te verwarren met de stiftskerk, voor onder de *quartae capellae*. Zie HABETS, *Geschiedenis van de voormalige stad Susteren* in de *Publications* t. VI p. 514, en *Geschiedenis van het bisdom Roermond* I bl. 389.

(4) In het latijn : ita ruinosum.

(5) Hieruit blijkt, dat Henricus van Thoor, die sedert 1646 deze parochie bediende, niet de eerste wereldlijke pastoor was na de Sepulchrijnen. Als zoodanig had hij sedert 1627 nog tot voorgangers : Jan Versseveldt, Jan Spanderbock, Willem Greuter, Melchior Willems en Theodoor Wanlo. Vgl. A. WOLTERS Op. cit. bl. 80.

(6) In het latijn staat : » nostra etiam suggestione et hortatu inierunt incolae consilium ".

doer 't voirbidden van dese Heiligen hier in desen tijt gratie, ende naemaels vergeldinge in dat ewige leven sullen ontfangen.

Origineel, ook een in het latijn, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg, beide onderteekend: *Jacobus Episcopus Ruraemundensis.* Het latijnsch, uitgegeven door den Eerw. heer A. WOLTERS *De HH. Wiro, Plechelmus en Odgerus* bl. 135 eindigt met: Actum tertia die mensis Martij, anno supra millesimum sexcentesimo trigesimo.

N° 106.

1637, 5 Mei. — *Legaat van Jacobus a Castro, Bisschop van Roermond, aan de stiftskerk van St. Odiliënberg.*

Donentur ecclesiae cathedrali mea ornamenta et paramenta, et si ecclesia *Montis Sanctae Odiliae* fuerit umquam religionis cultui restituta publico (1), ei detur casula mea alba damascena antiquior.

Testament in het Archief der Kathedrale kerk te Roermond.

N° 107.

1638. — *Klacht van den Prior van St. Odiliënberg over arrest zijner inkomsten, met de beslissing des Officiaals.*

Admodum Reverendo ac Clarissimo Domino Officiali.

Exponit cum debita reverentia frater Bertrandus *de Monte*, Prior monasterii in *Berg*, quod scabini et contributionum exactores jam a duobus annis omnia grana et emolumenta et fructus villae supplicantis acceperunt et divendiderunt sine ullo computu ei faciendo, et

---

(1) De oude parochiekerk, voor welker herstel de Bisschop in 1630 aalmoezen had gevraagd (zie n. 105) was reeds sedert 1631 wederom in gebruik. Den 30 September werd daarin het huwelijk gesloten tusschen den »Wel Edelen ende erentfesten Egidius Haften ende Anna van Baerloe, primi in nova ecclesia" en den 20 Maart 1632 noteert de pastoor bij het doopsel van Anna Clara, dochter van «Monsieur Johan van Sutelandt ende Maria van Velradt, elud :" dit is de eerste dochter die in onse nuy kerck gedoept is gewest. In de Notulen van den magistraat van Roermond (Deel II bl. 82 v°) staat op 5 Februari 1632 : Op gesinnen van den heer Johan Spanderbeck, pastoor tot St. Odilienberg, heeft een eersaeme magistraet een gelaseren venster in de kercke aldaer vereert." De Bisschop spreekt hierboven van de oude stiftskerk, thans parochiekerk, met welker herstel eerst in 1679 begonnen werd. Zie n. 114 en volg.

praeterito anno omnes fructus dictae villae arrestarunt, quo impedimentum supplicanti dederunt, quod grana sua non potuerit excutere et contributiones persolvere, donec a militibus in illorum aresto fuerint dicti fructus consumpti in pabulum equorum et devastati; et quamvis supplicans cogitat illis fructus anni praecedentis computare in solutionem contributionis, saepeque ab illis computum exegerit, nunquam eo illos potuit deducere ut computum facerent; imo cum hoc anno villicus dicti supplicantis grana excussa in parochiali ecclesia custodienda posuisset ad dispositionem dicti supplicantis, jam vero Joannes Laumen et executor aut exactor contributionum contra voluntatem dicti supplicantis grana extra ecclesiam efferre non verentur, contra jus et justitiam. Quare supplicando petit saepe nominatus dominus, quatenus sua Clarissima Dominatio dignetur praetactos monere sub poena excommunicationis vel alterius poenae, ut fructus ex praetacta ecclesia non efferant et ablatos restituant, donec et eousque computum cum supplicante fecerint. Quod faciendo etc.

In margine beslist de Officiaal: Decernimus mandatum inhibitorium, ne ulli fructus efferantur ex ecclesia, et ablati referantur, sub poena quinquaginta aureorum. Actum Ruremundae 9 Novembris 1638.

THE. MO. . .

Origineel, op papier, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 108.

1639, 21 Januari. — *Schrijven van den Deken des Kapittels van den H. Geest, aangaande de overdracht van de goederen des kloosters te St. Odiliënberg.*

Reverende et Venerabilis Domine. — Binas Reverentiae Vestrae responsoriales ad meas accepi, quibus ut Rev^tiae^ V^ae^ respondeam, considerare et intelligere debet desolatum statum omnium bonorum monasterii, et quod nec domum habeat, nec praedia, nec colonos. Scio alienationem sine licentia Summi Pontificis et aliorum superiorum fieri non posse nec licitam neque validam, ideoque non per modum alienationis, pro hoc rerum statu, usum seu potius administrationem, per Capitulum aut Receptorem nostrum, bonorum dicti

monasterii proposui, sed potius obsequium et operam nostram obtuli, quae cum sine molestia et expensis fieri non possint, ne gratis plane fiant, certum tempus proposui, quia intra aliquot annos veniet ex illis nihil, nec sufficient pro contributionibus, oneribus et restauratione, melius judicavi, ut paulatim quaedam ad meliorem statum redigantur, quandoquidem et Receptor noster in vicinis locis esse debeat. Emptio pro hoc tempore non videtur tuta, acquisitio bonorum, perpetuo reditu reservato, non displicet, sed quomodo et quis pro hoc tempore statui possit non video, cum, quid bona in reditibus valeant, nec Rev[tiae] V. notum esse putem, nec nobis constet, et, si de eo constaret, nihilominus rationabiliter procedendo, durante hac desolatione, vix aliquid dari posset, sed post aliquot annos initium solutionis annui reditus statui deberet, quod etiam non displiceret. Ob dictas difficultates usum illum ad tempus proposui, ut postmodum de annuo reditu reservando, sine laesione utriusque partis, agi possit, quam conditionem judico non spernendam. Addo aliam difficultatem aut verius periculum, quod cum agri, non obstante quod maneant inculti, ad integras contributiones teneantur, et pagi pro illis solvere debeant, timendum sit, quod communitates quaedam aut vendent aut incorporabunt non solum monasterii sed et aliorum, forte alii quidam circa bona ista aliquid cogitant. Super his responsum exspectans, interimque R. V. Omnipotentis protectioni commendans, maneo

R. V. servus

Ruraem. 21 Jan. 1639. Petrus a Keuckhoven (1), Decanus. Rur.

Op het adres stond: Reverendo et venerabili domino P. Jacobo *Crahea*, Priori Montis Oliveti in Chavea propre Leodium. *Franck.* autrement a Liége à maison R. D. Nicolas a Muno, Chanon. S. Dionis. Het geteekend zegel van den Deken heeft een keper, waarboven in de hoeken twee rechtstaande bijlen naar binnen gekeerd.

Afschrift in het provinciaal Archief.

(1) Hij was S. T. L. der Universiteit van Keulen, kanunnik sedert 1616, tot Deken gekozen in 1627, en overleed den 20 Juni 1641. *Continuatio Hist. eccl. duc. Geldriae* bl. 113.

N° 109.

1639, 7 Juli. — *Akte van aankoop van de goederen der Sepulchrijnen te St. Odiliënberg, door het Kapittel van Roermond.*

Cum bona Montis S. Odiliae in *Bergh* prope Ruremondam, olim S. Petri, || Monasterii Ordinis S. Sepulchri Domini, maxima ex parte in potestatem secularium devenerint, et pauca quae dictum Monasterium || adhuc possidet, ob horum temporum malitiam et grassantium bellorum iniquitatem desolata cultura careant, aedificia partim destructa || partim igne consumpta, ut eorum vix ulla existant vestigia, adeo ut propter dictas causas, detractis oneribus, aut nihil aut valde exiguum pro residente unico Religioso istius Ordinis possit superesse; attento etiam periculo, quod reliqua dicti Monasterii bona ad seculares transire possent: Hinc est, quod Reverendus Pater *de Monte*, Monasterii S. Odiliae pro tempore vices Prioris ibidem agens, praehabita ad hoc speciali commissione et plena potestate tractandi a Reverendo Patre Jacobo *a Crahea*, domus Montis Oliveti in Chavea ejusdem Ordinis Priore, ad majorem Ordinis utilitatem fore judicans, bona reliqua dictae domus in Bergh transtulerit in Capitulum Ecclesiae Cathedralis Ruremondensis, *quod quondam suam residentiam in mentionato loco de Bergh habuit*, prout per presentes transfert, salva Summi Pontificis et aliorum Superiorum, quatenus opus, approbatione et consensu, dicti Capituli sumptibus procurando, cum suis pretentionibus, emolumentis, oneribus, actionibus quibuscumque pro et contra, et quovis alio modo dicto Monasterio competunt aut competere possunt, alienata quoque repetendi et recuperata aut recuperanda pleno jure possidendi, optimo et firmissimo modo quo id hic fieri possit, traditis ad hoc litteris, registris et documentis omnibus bona illa concernentibus, et ad possessionem debitam requisitis; quam translationem coram Cancellaria et alibi, si opus, pro confirmatione hujus contractus requisitus faciet; idem vero Capitulum Cathedrale quamvis pro hac temporum dispositione nullam vel exiguam possit sperare utilitatem ex bonis illis, habita tamen consideratione et *serio perpendens ejus loci sanctitatem propter residentiam Sanctissimorum Antistitum Wironis et Plechelmi et Otgeri Diaconi, vere Apostolorum hujus Patriae*, tum etiam quod locus iste ad ipsum Capitulum sicut et quaedam bona pertinuerint, destructionem ulteriorem et reliquias Monasterii pro pia intentione erga eundem locum, quantum in ipso

est, impedire volens, spem mutationis in melius pretio redimens, numeravit semel pro bonis istis sub conditionibus supra mentionatis ter mille florenos monetae Ruremondensis, suo tempore in emptionem bonorum immobilium vel pensionem annuam impendendos. In quorum fidem hasce nostras presentes Decanus et Capitulum ex una, et ex altera uterque D. Prior et Montis de Chavea et Montis S. Odiliae cum consensu fratrum prefati Montis Chaveae propria manu subscripserunt, et sigillo solito munierunt. Actum Leodii anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo nono, mensis Julii die septima.

Petrus a Keuckhoven Cath. Ecclesiae Ruraem. Decanus.

Fr. Jacobus Crahea Prior montis Oliveti in Xhavea (1).

Frater Bertrandus de Mont Prior montis sanctae Odiliae.

Origineel, op perkament, in het Archief van Roermond (Doos IX n. 9); beide zegels verloren. Gedrukt bij A. Wolters Op. cit. bl. 137, waar *Chavea* (La Xhavée) in plaats van *Chanea* moet gelezen worden (2).

N° 110.

1639 of 1640 (3). — *Verweerschrift der kanunniken van het H. Kruis tegen die van La Xhavée, betreffende dezer recht tot het verkoopen der kloostergoederen van St. Odiliënberg.*

Dicunt Prior et Conventuales montis Oliveti de Chavea, quod a quadraginta circiter annis, per decessum religiosorum, domus montis S. Odiliae de *Berch* nuncupata, desolata et inhabitata reperiretur, Prior et conventus dicti monasterii de Chavea curam et administrationem ejusdem in se susceperint, etc.

Dicunt Prior et Conventuales sanctae Crucis, Priorem Montis S. Odiliae nostris temporibus adhuc in vivis fuisse, ac fratrem Tilmannum, religiosum de Chavea, statim post obitum ipsius aut adhuc

(1) Hij werd in 1613 Procurator, in 1619 Prior en overleed den 31 Augustus 1667. Daris l. c. bl. 175 en 176.
(2) Zie n. 74, 97, 101, 102 en 108.
(3) De inhoud van dit stuk wijst aan hetzelve hier zijne plaats aan.

ante, ni fallimur, nobis insciis (1), sese ingessisse ac loci praedicti possessionem cepisse, et omnia bona praefati monasterii secundum suum beneplacitum percepisse et exposuisse; an iis aliqua bona monasterii S. Odiliae recuperaverit, debita solverit, aut inutiliter consumpserit, nos latet.

Cum autem ex administratione dicti monasterii Prior et conventus de Chavea ne obolum receperint, sed gravia incommoda et damna et expensas passi sint, etc.

Dicunt Prior et conventus domus S. Crucis, Priorem et Conventuales de Chavea in hoc plurimum errare, sese nullum emolumentum habuisse, cum innumerabiles contributiones etc. se solvisse testentur: si enim nihilum ex administratione recepissent, nulla onera tam talliarum quam contributionum fuissent solvenda.

Affirmant quoque fratrem Bertrandum (2) de Chavea in conventu nostro S. Crucis attestasse et confessum fuisse, se ex administratione praetacti monasterii montis S. Odiliae multas terras redditusque recuperasse ac redemisse, quod illi impossibile fuisset, si nihil emolumenti ex administratione percepisset, quia non metitur ubi non seritur.

Dicit Prior et conventus de Chavea, quod Prior et conventus S. Crucis nihil juris ad illam domum praetendere possint, maxime quod iiden per replicantes saepius requisiti et interpellati, ut tam pro onerum et debitorum hujusmodi solutione et auxilio, quam pro reparatione dictae domus pro quota concurrere vellent, illud semper detrectaverunt (3).

Respondet Prior et conventus S. Crucis, illos plus juris ad ante nominatam domum montis S. Odiliae quam Conventuales de Chavea habere, eo quod et ipsi ex illa nati sunt, et inde anno 1495, dico millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto, tamquam Canonici regulares Ordinis S. Sepulchri montis S. Odiliae ad capellam S. Crucis, de licentia Serenissimi Principis et Episcopi Leodiensis, Joannis ab Horne, et domini Aegidii de S. Cruce, pastoris ac rectoris istius capellae, venerint et possessionem ceperint (4).

---

(1) Dit beweren is niet geheel juist. De Prior van het H. Kruis, Crucius Bruyn, was op 17 Juli 1614 medeonderteekenaar der benoeming van Tilman Petri, doch was sedert den 11 Mei 1624 overleden. Zie n. 97 en Daris l. c. bl. 185.

(2) Bertrandus de Monte, voorkomend in n. 107 en 109.

(3) Zie n. 101—103.

(4) Zie n. 78.

Affirmant quoque, sub juramento sacerdotali, nunquam a Priore et conventu de Chavea sese fuisse requisitos, ut aliquod auxilium ferrent pro onerum et debitorum solutione aut aliqua reparatione dictae domus montis S. Odiliae, sed bene profitentur se fuisse requisitos ad deservituram pastoratus dicti Montis S. Odiliae, quod (ob illorum exiguum numerum) recusare coacti fuerunt.

Quod vero ad trecentos florenos in libello supplici tactos etc.; respondent illos ex venditione domus Aquensis per dictos Priorem et Conventuales S. Crucis mediante pretio trium millium florenorum vel circiter, ipsis respondentibus insciis, sine causa et ratione, jus tamen aequale ad eamdem habentibus, facta non provenisse, sed pro expensis per ipsos respondentes Romae factis.

Respondet Prior et Conventus S. Crucis ipsos non tria millia sed dumtaxat (ut habetur in contractu subsignato a Seren. Principe nostro Leodiensi) bis mille et quingentos florenos brab., cursus civitatis Trajectensis, recepisse, non ratione tamen venditionis praefatae domus Aquensis, sed ob novam illius aedificationem, restaurationem et maximas expensas, ad illam recuperandam et detrahendam e manibus haereticorum factas (1).

Dicunt quoque Prior et Confratres domus S. Crucis, illos praefatam domum cum bona causa et optima ratione, ad majorem Dei gloriam et augmentum Ordinis nostri Dominici Sepulchri, alienasse, non extraneis aut saecularibus, sed ejusdem Ordinis nostri sororibus.

Quod si Prior et conventus de Chavea taliter fecissent, et aliquibus Ordinis nostri fratribus aut sororibus monasterium et bona Montis S. Odiliae vendidissent, ne vel obolum ab iis de venditione, alienatione facta, aut de expositis trecentis florenis brab. exigerent.

Quod dicunt Prior et conventus de Chavea aequale jus ad praescriptam domum Aquensem (se) habere.

Dicunt Prior et confratres S. Crucis contrarium, eo quod illa domus aut capella spectabat ad Provincialem Ordinis nostri et ad ipsius locum residentiae, cui incorporata fuit anno Domini 1312. Qui quidem

(1) Zie hiervoor n. 55, alsmede Quix, *Das Sepulchrinen-Kloster zu St. Leonard und die Kanonie zum heiligen Kreuz* bl. 12 en vlg. en Daris l. c. bl. 185.

Provincialis, D. Joannes a Mombeeck nomine (1), illam cuidam Petro Palin haeretico elocaverat et oppignoraverat, qui de domo Dei fecit speluncam latronum et stabulum bestiarum; quod enorme sacrilegium et scelus Prior et conventus domus S. Crucis videntes, haereticum istum Palin, Provinciali adhuc vivente et contradicente, juridice per praetorem et justitiam Aquensem (quod maximis constitit expensis) extruserunt et expulerunt, et unum ex confratribus, Joannem Kerchoff nomine, ibidem ad recipiendam possessionem posuerunt, qui per sexaginta circiter annos digne et laudabiliter (ut toti urbi Aquensi notum est) vixit, ac rexit in paupertate, quia dumtaxat a domo ista et censu istius annuatim valorem octodecim florenorum Brabantiae recepit, reliqua, ad sustentationem vitae necessaria, a conventu S. Crucis aut de proprio labore habuit.

Quod dicunt Prior et confratres de Chavea ad expensas (ad irritandam talem venditionem) Romae factas, etc.

Dicunt Prior et Confratres domus S. Crucis, ipsis non constare de illis expensis Romae factis, nec hoc quoque credere ipsos Romae contra ipsos petentes egisse ad irritandam venditionem praedictam, quia Roma nullam in eum finem inhibitionem receperunt.

Volunt quoque Prior et Conventuales domus S. Crucis, ut Prior et Confratres de Chavea exhibeant ad manus Amplissimi domini Vicarii transportum Montis S. Odiliae, aliaque quaecumque inde dependentia in favorem Capituli Ruremundensis facta.

Fr. Joannes Linsenius, Prior domus sanctae Crucis, Ordinis Sancti Sepulchri (2).

Afschrift in het provinciaal Archief.

---

(1) De Prior van S. Odiliënberg, Jan van Mombeek, was de vijfde en laatste Provinciaal der Orde voor Neder-Germanie; hij overleed in 1606. *Brevis Historia* bl. 34, welke daarbij aanteekent: Post haec tempora Superiorem provincialem Ordo noster in Belgio amplius non habuit, sed subest locorum Ordinariis. Zie n. 91 en 92.

(2) Jan Linssen was Prior van het H. Kruis sedert 1623 en overleed den 11 Januari 1642. Daris l. c. bl. 186.

N° 111.

1641, 31 Augustus. — *Akkoord tusschen de Priors van La Xhavée en van het H. Kruis betreffende den verkoop van het klooster van St. Odiliënberg, met de kwijting.*

Ce jour d'huy, dernier du mois d'Aoust 1641, comparurent pardevant Nous subscripts, vénérables Jacques *Craheau*, Prieur de la Chavée d'une, et Jean *Linsenius*, Prieur de Ste Croix d'autre parte, lesquels pour assopir touttes difficultés qu'ils avoyent ensemble à raison de la place du *Mont de Ste Odylle*, proche de Ruremonde, se sont accordé en la forme suivante : scavoir, que le dit seigneur Prieur de la Chavée payerat au dit seigneur de Ste Croix 200 flor. bb. une fois, la moitié à Noël prochain, et l'autre moitié par après ensuivant, au moyen de quoy touttes difficultés seront assopies.

Fait et arresté en la maison de Monseigneur le Grand Vicaire generale de Liége illecque présent, présents aussy le Rd et Illustre seigneur Monsr Enetten, chanoine de Liége et Prévost d'Aix (1), et Mathias Colen, Procureur de la vénérable Court de Liége les an, mois, jour susdits.

En tesmoignage de quoy avons subsignez et les susnommez quant et quant ceste présente.

Jan de Chokier,
vicaire général de Liège.
Jo. de Eynatten.

Fr. Jacobus Crahea.
Fr. Joannes Lenssenius.
Math. Colen, tesmoin.

En suit de l'acord faict entre monsieur le Prieur de la Chavée et feu monsieur Jean Linsen, Prieur de la S. Croix (2), touschant les deux cent florins brabant, lesquels le susdit monsieur le Prieur de la Chavée nous devoit compter, je soubsigné cognoy et confes d'avoir receu toute la susdite somme, scavoir deux cent florins, et me tien du tout satisfait.

Livinus Francken, Prieur de S. Croix.

La susditte quitance at esté escrite en ma présence en ma maison en Liége ce 27 de Janvier 1643.

N. Muno.

Afschrift in het provinciaal Archief.

---

(1) Twee vrijheeren van Eynatten, met den voornaam Jan, waren in de 17de eeuw kanunniken der Luiksche kathedraal : Jan Eberhard van Eynatten-Gulpen sedert 1609, en Jan Samson Cono van Eynatten-Neubourg, sedert 1641. van den Steen de Jehay, *Essai histor. sur l'ancienne cathédrale de S. Lambert*, p. 262.

(2) Zie n. 110, de laatste noot.

N° 112.

1645, 7 Februari. — *Aanklacht bij den Officiaal des Bisschops tegen den pastoor van St. Odiliënberg, met de antwoorden van den beklaagde.*

Coram vobis, venerabilis ac clarissime domine Officialis, comparet Promotor, nomine officii, et exhibet articulos infrascriptos contra et adversus Reverendum dominum Theodorum *Wanloo*, pastorem *Montis sanctae Odiliae*, quos si fatebitur aut probati fuerint, petit prout in conclusione, salvo jure addendi, corrigendi et diminuendi.

In primis verum, quod dictus dominus, cum ad sacerdotium promoveretur, Episcopo suo, ejusque locum tenenti et successoribus ejus, promisit obedientiam, et se gerere secundum Canones et Statuta episcopalia astrinxit se. *Ad* 1^mum^ *affirmat.*

Secundo verum, quod, eo minime attento, diversas vices per aliquot menses, et septimanas aliquot, foras vagatus fuit, contra Statuta episcopalia, licentia absentiae non petita, multo minus obtenta. *Ad* 2^dum^ *fatetur subinde factum, sed non semper.*

Tertio verum, quod pastores non possunt abesse sine venia superioris, et ea obtenta debent constituere vicarium ab Ordinario approbatum et admissum. *Ad* 3^tium^ *fatetur.*

Quarto verum, quod saepius abfuerit sine venia, et in Hollandiam aliaque loca extra diocesin, Coloniam versus. *Ad* 4^tum^ *fatetur, sed cum Promotore in Hollandia fuit.*

Quinto verum, quod nuperrime contra expressam prohibitionem domini Vicarii generalis secesserit Coloniam versus. *Ad* 5^tum^ *fatetur.*

Sexto verum, quod personaliter in pastoratu non residet, sed hic Ruremundae et alibi moratur. *Ad* 6^tum^ *fatetur, et latius respondebit in scriptis.*

Septimo verum, quod aediles in Berg hactenus (prout in circumvicinis locis) receperunt proventus ecclesiae, et de iis computum et reliqua fecerunt, presente judicio et domino pastore, prout moris est (1). *Ad* 7^mum^ *fatetur.*

---

(1) Zie n. 87.

Octavo verum, quod, eo non obstante, dominus Pastor praesumit tabulata ecclesiae elocare, redditus inde provenientes recipere, uti butirum, laridum, et pecunias, quod est aedilium. *Ad* 8^{vum} *fatetur, sed quod satisfaciet ecclesiae.*

Nono verum, quod diversi in Berg mortui sunt absque Sacramentis et Viatico, uti maritus Elisabethae a Sancto-Judoco, non obstante quod vicini eum molestant, qui pastorem volebant comitari, ut provideret Sacramentis. *Negat* 9^{num}.

Decimo verum, quod arborem seu quercum, praeter illam quam nobilis Herf (1) ei dederat, cedit et abscissum tegit truncum cespite e terra avulsa. *Ad* 10^{mum} *negat quod in suum commodum fecerit.*

Undecimo verum, quod aliquot manipulos siliginis ex agro Joannis Laumen (2) congessit in animo abducendi, et deprehensus a Joanne Laumen et Winando receptore, restituit illos manipulos. *Ad* 11^{mum} *negat.*

Duodecimo verum, quod scabinos et vicinos, bibentes in diebus bachanaliorum, nominaverit sanguisugos communitatis, potatores et harmogenos sanguinis communitatis, et filias, frequentantes lusum bachanaliorum, meretrices, sagas, et hoc in cathedra veritatis. *Ad* 12^{mum} *negat.*

Decimo tertio verum, quod exegerit schellingum et flamenterum anno praecedenti a juvenibus et filiis, ut audiret illorum confessionem, qua de causa multi iverunt Ruremundam ad confessionem *Ad* 13^{tum} *dicit factum, sed quod non exegerit.*

Decimo quarto verum, quod denegavit in Paschate praeterito Joanni Laumen, scabino, publice in ecclesia Venerabile. *Ad* 14^{tum} *negat.*

Decimo quinto verum, quod Petrum Weymers, villicum in Kleyne Paerle (3), nominavit furem et nebulonem. *Ad* 15^{tum} *negdt.*

---

(1) Den 10 Mei 1633 werd alhier het huwelijk gesloten tusschen » de Wol Edele Joncker Willem Carolus *von Herff* zu Lorsbeck en Joffrouw Elisabet van Baerloe ". De familie *van Baerle* bewoonde alhier het adellijk landgoed Overen.

(2) Zie n. 107.

(3) Het landgoed *Klein Paarlo*, zoo geheeten ter onderscheiding van het adellijk slot Groot Paarlo, dat aan het daarbij gelegen gehucht dezer parochie Paarlo zijn naam gaf, en waarvan nog slechts de grachten bestaan, was omstreeks dezen tijd het eigendom van Jonker Godard van Nerpraet. Het werd in den jongsten tijd bewoond door de Jonkvrouwen Isabella en Sophia de Pollart, twee te vroeg ontslapene weldoensters van de kerk en van de armen dezer parochie, en ging na den dood der laatste (30 Juli 1873) bij erfenis over aan den Graaf Stephan d'Alcantara. Van af 1875 tot 1882 was het verhuurd aan de Carmelitessen, welke de Kerkvervolging in Duitschland uit haar klooster te Neuss verdreven had.

Decimo sexto verum, quod accusavit scabinum, Joannem Laumen, apud drossardum criminaliter furti, et quod esset nebulo, et quod esset indignus scabinatu. *Ad* 16^{tum} *negat.*

Decimo septimo verum, quod requisitus a Gisberto Bernardi, ut filiae suae aegrotanti provideret Ecclesiae Sacramentis, debuit per duas horas expectare antequam vellet venire, et cum eques veniret, tantum confessionem excepit et rediit eques, et sequenti die cum magis aegrotaret, denuo requisivit pastorem cum vicino aliquo, ut filiae suae provideret de Viatico et Ecclesiae Sacramentis, et denuo debuit per horam expectare antequam vellet venire, et quando veniebat, tam aegra fuit, ut sacram Hostiam non potuit deglutire, et cecidit sacra Hostia ex ore ejus, et obiit absque Viatico; tunc pastor mandavit ancillae, ut dictam hostiam linteo susciperet et in ignem projiceret *Ad* 17^{mum} *negat.*

Decimo octavo verum, quod pastor requisitus ut filium nuntii copularet matrimonialiter post factas proclamationes, et hoc satis tempestive, et veniebant presentes sponsus et sponsa, et omnes alii amici, paranimphi et paranimphae, expectantes expectaverunt, et qui non veniebat, erat pastor, et convivium nuptiale erat paratum, amici ex aliis regionibus aderant, et coacti sunt, defectu pastoris, recedere e Berg *ingen Raetgen* (1); et ex communi consensu amicorum consummare matrimonium resolutum fuit et factum est, et altero die expectare denuo coacti aliquot horas antequam copularentur, defectu pastoris. *Ad* 18^{vum} *in scriptis respondebit.*

Decimo nono verum, quod nullum servat ordinem diebus dominicis aut festivis in officio divino, nunc celebrando hora octava, ita ut maxima pars subditorum non sit praesens, vel multi veniunt officio divino ex parte vel ex toto peracto, nunc celebrando tam sero, verbi gratia incipiendo hora decima aut medium undecimae, ita ut multi abeant credendo non fore divinum officium futurum. *Ad* 19^{mum} *negat* [*et*] *in scriptis* [*latius*] *respondebit.*

Paucis abhinc septimanis iterum una obiit absque Sacramentis, et non est mirum, cum pastor non adsit ovibus suis, neque oculum intentum in illas habeat, ungendo defectas vel infectas et visitando aegrotas, curando morbidas; neque tenentur venire Ruremundam

(1) Thans *het Reutje*, een gehucht der parochie St. Odiliënberg

subditi ex Berg et vocare pastorem, ut baptizet, copulet, aut aegris de Sacramentis provideat. *Negat expresse.*

Quare: Constito de praemissis, quantum de jure satis est, sustinet et concludit Promotor, per vos, Reverende ac Clarissime domine Officialis, vestramque sententiam definitivam, praetactum dominum condemnandum esse et debere, ut personaliter in Berg in domo pastorali habitet et resideat, et ovibus suis adsit ut pastorem decet, sub poena privationis, si per triduum maneat [negligens], atque propter scandala, inobedientiam et alia delicta per eum commissa, poenam viginti quinque florenorum, usui pio applicandorum, persolvat, scabino Joanni Laumen honorem, ablatum per accusationem criminalem ejus, restituat vel alias omni meliori modo, via et forma, caeteraque ex officio vel via juris per Clarissimam Claritatem tuam supplendo, petit sibi desuper omni meliori via et modo jus et justitiam administrari; cum expensis.

Origineel, op papier, door den Eerw. heer A. Wolters geschonken aan het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 113.

1668, 24 September. — *Visitatie der parochiekerk van Bergh door Jacobus van Oeveren, Vicaris-Generaal, Sede vacante.*

Titulus ecclesiae (1): SS. Petrus et Paulus, Apostoli.

Patronus: Venerabile Capitulum Ruraemundense (2).

Decimae et onera: Majores spectant ad Episcopum Ruraemundensem, minores ad Capitulum et D. Pastorem de Bergh, necnon ad domum de Frimersum.

Onera decimarum non sunt speciala, nisi sequentia:

Reparationes ecclesiae, *quoad chorum*, intrinsece ad onus fabricae ecclesiae, extrinsece ad onus Pastoris, nempe quoad tectum chori; *quoad navim*, ad onus Reverend^{mi} Domini Episcopi Ruraemundensis, ratione decimarum majorum in Lerop; *quoad appendices*, ad onus communitatis; *quoad turrim*, ad onus quoque communitatis.

---

(1) Het geldt hier de voormalige parochiekerk, thans als school gebruikt door de Eerwaarde Kanunnikessen van het H. Graf. Zie n. 68, 87 en 105.

(2) Zie n. 50 en 53.

Summum altare, ornamenta et paramenta illi propria, et ad cujus onus? Summum altare est consecratum, et Illustrissimus Dominus Episcopus obligatur ad ornamenta et paramenta ipsius altaris; est bene instructum et decenti tabula ornatum.

Sacrarium. Est in medio altaris, nitidum, cum ciborio argenteo (1) cum parvulo corporali interius et parvis hostiis consecratis, cum pede cupreo. Tria vascula cuprea sacrorum Oleorum (2), in quorum quolibet intus est ampulla stannea, in qua immediate olea sacra continentur. Item est magna monstrantia argentea deaurata, cum pede cupreo (3), quae solet esse in sacrario, sed modo est in sacristia, cum magna hostia consecrata: sed jam fracto vitro ad tempus reponitur in sacristia.

Lampas, et ad cujus onus? Est fundata ad quinque pocula olei, pro quibus ardet diebus Dominicis et festivis, necnon aliis diebus sub Sacro.

Sedes confessionalis: Non est, sed ponetur in appendice prope baptisterium.

Ornamenta et paramenta, ac caetera utensilia communia: Mappae, sunt quatuor bonae spectantes ad summum altare. Albae, sunt duae bonae. Calices, est unus argenteus deauratus, cum pede stanneo deaurato. Ampullae, sunt 2 paria, nempe stannearum et vitrearum. Pelvis, est una lapidea. Thuribulum, est quoque unum cupreum. Casulae, sunt quinque, quarum una est trita. Dalmaticae et tunicellae, nullae sunt. Pluviale, est unum coloris variegati. Missalia Romana, est unum bene ligatum, cum claustris.

Antiphonarium, Graduale, Processionalia et Pastoralia, quot, et quis ad ea obligetur? Antiphonarium est unum bonum Romanum, ac etiam Graduale, Processionalia ac Pastoralia duo, ad onus ecclesiae.

Pastor, et ejus onera. Est R. D[nus] Henricus van Thoor, et obligatur

---

(1) Dit ciborie werd den 16 Maart 1866 uit het tabernakel gestolen; op denzelfden dag werd ook in de kerken van Vlodorp en Birgelen geroofd (Zie *Maas- en Roerbode* van 17 en 24 Maart 1866). Ter vervanging van het geroofde ciborie werden twee nieuwe aan onze kerk geschonken: een door Jonkvrouwen Sophia en Isabella de Pollart, het andere door Jonkvrouwe Adèle de Zantis de Frymersum.

(2) Deze drie vergulde vaatjes, uit de 15de eeuw, zijn nog bewaard, en beschreven en afgebeeld door M. L. von Fisenne in *Kunstdenkmale des Mittelalters* 2te Serie, 6te Lief. bl. 20 Pl. 22.

(3) Den 30 December 1814 werden aan den heer P. L. Specken 500 gls. » gegeven in bewaernisse om mettertijd een nieuwe remonstrancie te laeten maken, vermits volgens Rubriken van de Kerké behoort kostelijker en beter te sijn als degeene, die onse kerke besit". Den 26 Maart 1819 werden daarvoor nog 150 gls. » aen den silversmit Benedict te Ruremonde betaeld". *Computus ecclesiae.*

singulis diebus Dominicis et festivis cantare Sacrum, et diebus Dominicis et majoribus festis anni praedicare Verbum Dei.

Domus pastoralis, ejus sarta tecta, et restauratio ad cujus onus? Est domus pastoralis, sarta tectaque bene conservata, cum horto et stabulo adjacente, et reparatio tecti ad onus communitatis.

Communicantes: Sunt circiter 300, et in Paschate omnes communicaverunt, excepto D. Hanxeler, qui tunc aberat (1).

Haeretici: nulli sunt.

Scandalosi: nulli sunt.

Fons baptismalis et imago S. Joannis Baptistae: In fine appendicis ecclesiae lapideus, totus nitidus, coöpertus coöperculo ligneo et sera (2); ponantur cancelli, cum imagine S. Joannis Baptistae.

Liber baptismalis, conjugalis et mortuorum: Est in unum, in forma incipiens ab anno 1627, 6 Octobris, hucusque (3).

Anniversaria: Nulla sunt.

Aediles ecclesiae: Praesentantur tres a Scabinis Domino Pastori, ex quibus D. Pastor unum eligit.

Aediles pauperum: Praesentantur similiter tres a Scabinis, ex quibus D. Pastor unum quoque eligit.

Computus ecclesiae: Fit coram D. Pastore et Scabinis, singulis annis.

Computus pauperum: Coram D. Pastore et Scabinis, ut supra.

Registra renovantur? Registra bene renovantur suo tempore.

Beneficia et Officia, eorumque onera, patroni, necnon ornamenta, paramenta et registra propria: Nulla sunt beneficia aut officia.

Catechismus: Non est fundatus, sed fit a Domino Pastore, dum schola habetur.

Confraternitates: Nullae sunt.

Coemeterium: Modo non est bene clausum neque vallatum ob

---

(1) Deze onderteekent zich, in de Gemeente-archieven, op 16 Maart 1664 *Johan Rheinhard van Hanxler zu der Burgh*, en op 18 Dec. 1668 *von Hanxleden genant Hanxler*. De familie *van Hanxler* bewoonde het landgoed Klein Paarlo.

(2) Ook deze aloude doopvont, thans met een koperen deksel afgesloten, is nog aanwezig, en afgebeeld bij L. von Fisenne, t. z. pl. Pl. 20.

(3) Het trouwregister begint met 25 Juni 1628, het doodenregister met 20 Maart 1660.

incursus pecorum, tempore periculi Francorum hac aestate (1); sed quum omnia restaurabuntur.

Custos: Constituitur a Domino Pastore, et vocatur Aegidius Clout (2).

Domus et ejus sarta tecta: Est propria, bene sarta et tecta.

Schola: Non est fundata; fit quandoque per custodem, dum ipsi datur stipendium aliquod ab haereditariis (3).

Capellae sub dicta parochia, earum tituli, patroni, rectores, Missae et fundationes, reparationes, ornamenta etc. et singula ad cujus onus? Capellae nullae sunt.

Afschrift uit het 2de Register der Visitatiën fol. 567, geteekend Ant. Meo, Notarius Apost. ac Regius, in het Kerkarchief te St. Odiliënberg.

N° 114.

1679, 20 September. — *De Bisschop van Roermond schrijft eene algemeene collecte voor, in zijn bisdom te houden voor de herstelling der kerk van S. Odiliënberg.*

F. Reginaldus

door de gratie Godts, ende des H. Apostolijcken Stoel van Roomen, Bisschop van Ruremonde, aen alle degeene, die dese sullen sien ofte hooren lesen, peys ende blijdtschap in den H. Geest.

Alsoo wij gelooven, dat in dese quartieren aen veele bekent is, met wat begeerte, suchten, traenen, arbeydt ende vierige gebeden, die HH. Bisschoppen Wiro, Plechelmus, ende den Diaken Orgerus, door eenen onblusselijcken brandt van de liefde totte glorie Godts ende

(1) De Koning van Frankrijk was in 1667 met twee legers in de Spaansche Nederlanden gevallen. Reeds den 2 September 1667 namen de Staten van het Overkwartier van Gelderland maatregelen tot „bewaernisse van de steden deses quartiers tegens den aenvall ende gewelt der Françoisen" en bij een schrijven van den 18 October vorderde de Koning van alle steden en plaatsen des Overkwartiers eene contributie, waarbij Roermond 2000 en Venlo 1000 pistolen moest opbrengen. Zie Dewez, *Histoire générale de la Belgique* t. 6, p. 12; Witkamp, *Geschiedenis der zeventien Nederlanden*, 2de deel bl. 869 en Sivré, *Inventaris* t. IV bl. 371, 374 en 428.

(2) Deze koster nam zijn ambt gedurende 65 jaren waar, en overleed den 27 October 1719.

(3) Den 15 Augustus 1668 geeft Aeg. Clout, custos, kwijting van 2 Rijksdalers „voor onderwijsinge der kinderen, soo voor den rijcken als voor den armen". Den 8 October 1663 had hij zeven Rijksdalers ontvangen, over 1670 ontving hij vier patacons.

onser zielen saligheyt, sijn gecommen uyt Engelandt ende Schotlandt, alwaer sij gebooren sijn, ende verreyst naer Roomen, Vranckrijck, ende van daer gecommen naer dese gewesten, om te prediken het H. Gheloof aen onse voorouders, die doentertijdt, voor het meeste deel, noch leefden in de afgodderye, ende dat sy, om te vervoorderen hunne predicatie, hun eerst hebben geaddresseert aen de Moeder der bermhertigheyt, d'alderheylighste Maghet Maria, tot welcken eynde sy sijn gecommen op *S. Peters-Bergh*, eene mijle van Ruremonde, alwaer sy ontdeckt hadden, dat tot haerder eere gemaeckt was een capelleken, hebbende aldaer seer heylighlijck geleeft, ende gehadt grooten toeloop van alle soorten van menschen, die hunnen troost ende saeligheyt by hun waeren soeckende, soo dat onder andere Pipinus, alsdoen Vorst van Vranckrijck, jaerlijckx met groote devotie, berrevoets, hun oock quam besoecken, om des te beeter vergiffenisse sijner sonden te becommen, ende hunne hemelsche onderwijsinge ende raedt te hebben in alle gewichtige affairen. Daerenboven is op den voorseiden Bergh gemaeckt geweest eene schoone kercke, ende is daer naer gheheeten den *Bergh van de H. Odilia*, van welcke kercke een deel van de muyren noch is staende; ende naerdemael dat den mensch ingestort is een natuerlyck respect ende affectie tot de memorie van sijne voorouders, sonderlingh die loffelijck geleeft hebben, om deselve te eeren ende te verheffen, ende dat dit natuerlijck leven niet en is te vergelijcken met dat van onse eeuwige saligheyt, gelijck onder andere den H. Paus Leo soo treffelijcken bethoont, beschrijvende het geluck, dat die van Roomen hadden vercregen door de toecompste van den H. Apostel Petrus tot die vermaerde Stadt, deselve verheffende (gelijck het in der waerheyt was) boven alle gelucken, victoriën ende gloriën, die sy, sedert het leggen der fondamenten van deselve Stadt ende Republijcke, hadden ontfangen, Soo IS 'T dat wy, terstont in het aennemen van onsen last, met groote droefheyt hebben gesien de vervallentheyt van de voorszeide kercke, ende datter soo luttel gedachtenisse was van soo menige godtvruchteghe voetstappen ende ghebeden, die de voorszeide Heyligen soo menichmael hadden gheset ende gestort op den voorszeiden Bergh, om onse voorouders ende naercommelingen in te drucken de kennisse van den waerachtigen levenden Godt, ende der weerdigheyt van het duerbaer bloedt CHRISTI JESU gebenedijdt, soo mildelijck ver-

goten voor onse algemeene saligheydt. Niettemin hetgene ons heeft getroost in dit droevich verval, is, dat soo haest wy die vriendelijcke clachten hebben gedaen, in ons Bisdomb tot noch toe niemandt en hebben gevonden, die niet en is gevallen tot ons gevoelen ende goede meyninge, van dat men deselve plaetse eenighsints in esse soude herstellen; jae veele, tot onse groote vreught, hebben bij forme van eene heylighe emulatie malkanderen opgejaeght, om daetelijck daertoe eenige almoessen te presenteren, soo in geldt als materialen; indervoegen dat wij verhopen, dat dit werck seer aengenaem sal wesen aen Godt Almachtich ende de H. Maghet Maria, sijne gebenedijde Moeder, tot glorie van onse HH. Geestelijcke Vaders, troost, hulp ende bystandt van alle inwoonders deses vorstendombs ende byliggende naebueren, sonderlingh omdat die Heylighen ons sullen vercrijgen stantvastigheyt in ons geloof, bekeeringe van degeene die 't selve niet en hebben, d'uytroeyinge van dronckenschappen, onkuysheyt ende andere grove sonden ende ongeregeltheden, restitutie van 't ghemeene beste ende conservatie van dit vaderlandt, 'twelck ongetwijffelijck door dese HH. Vaders ende Geldersche Patroonen in de voorgaende krijghstroubelen ten deele is geconserveert. Ende alsoo wy vertrouwen dat dit werck eene gemeene vreught ende troost sal bybrengen voor een iegelijck, ende vermits d'uytwerckinghe van de gemeyne begeerten vereijscht gemeyne hulpe: soo ist dat wij mits desen wel hertelijck een iegelijck sijn versoeckonde ende biddende, te willen contribueren tot het opmaecken van de voorszeide kercke op den Bergh van S. Peter, alsnu S. Odiliae, gelegen een uyre van de stadt Ruremonde, tot loff van Godt, de Alderheyligste Maghet ende Moeder Godts Maria, ende van onse HH. Patroonen Wironis, Plechelmi ende Otgeri, om hunne Reliquiën aldaer wederom te verheffen, verhoopende dat, gelijckerwijs die HH. Vaders, met hunne pelgrimagie naar de HH. Bergen ende Plaetsen van Roomen, ende elders oock andere duysende Heyligen t'hunnen exempel, soo veele gratiën, gonsten ende hemelsche faveuren van Godt hebben verworven, diergelijck oock sullen becomen alle de geene, die desen Heylighen Bergh ende kercke deughdelijck sullen besoecken, ende tot het voorszeide werck contribueren; ende opdat d'almoessen, soo in geldt als materialen van houdt, yser, schailliën *(leien)*, calck, steenen ende anderen noodruft des te seeckerder souden mogen opghehaelt ende

bijeen versaempt worden, soo IST dat wy mits desen committeren alle de Landtdekens onses Bisdoms, om eenen ofte twee getrouwe geestelijcke ofte wereltlijcke godtvruchtige persoonen te substitueren, die in hun district sullen omgaen, naer dat sy, ende de Heeren Pastoors van elcke parochie, die voorszeide oprechte ende godtvruchtige intentie aen de gemeynte sullen hebben voorgedraegen, om t' ontfangen ofte aen te teeckenen de almoessen ofte geloften, die ieder, naer syne goede genegentheyt, tot bystant van dese loffelijcke herbouwinge sal willen doen, ons daeraf met den eerste adverterende, om het begonst werck tot goeden eynde te doen brengen, soo wij verhoopen van de goetheydt Godts, door de voorspraecke van de Moeder des Heeren ende onse voorszeide geestelijcke Godtsvrienden ende inlantsche Patroonen.

Aldus ghegheven in ons Bisschoppelijck Hoff tot Ruremonde, desen 20 Septembris 1679.

F. REGINALDUS, Epis. Ruraemundensis.

Ter ordonnantie van Sijne Doorl. Hooghw.

J. A. DU MONT, Secret.

In het Kerkarchief van St. Odiliënberg; te Roermond gedrukt bij *Lenaert Ophoven, Gesworen Drucker van den Ed. Hove van Gelderlant.*

N° 115.

1682. — *Verzoek aan de Staten van het Overkwartier om eene bijdrage voor de restauratie der stiftskerk.*

Woledelgeboorene Gestrenge Ehrentfeste Heeren, d'aenwesende Heeren van Ridderschap ende Steden deses Overquartiers.

Geft mit alle eerbiedinge te kennen den pastoor tot *St. Odiliënbergh*, hoe dat, door de liberaelheyt van sommige, die geruyneerde kercke aldaer soodaenighlijck is worden gerestaureert ende opgebouwt, dat daerinne alleen mancqueeren resp. autaer ende de gelaesen, ende alsoo de voorsz. opbouwinge is ondernomen mit consent ende toestemmingh van sijn Hoogw., als te syn uyttet medegaend billiet: soo versoeckt den Suppliant qq. oytmoedelijck ten eynde U Woledelgeb. gestrenge Ehrentfeste Heeren gelieven gedient te sijn tot den voornoemden authaer ofte glaesen in de voorss. kercke een liberaele almoesse meede te deelen. Dit doende etc.

Origineel in het Archief te Roermond.

N° 116.

1686, 7 Mei. — *Getuigschrift van Regina'dus Cools, Bisschop van Roermond, betreffende de Relieken der HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus.*

Fr. Reginaldus, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Ruraemundensis, sacrae Theologiae Doctor, ex almo Ordine Fratrum Praedicatorum etc. omnibus has visuris salutem in Domino. Notum sit omnibus quod, juxta diploma a Nobis editum 20 Sept. anni 1679, a principio nostrae inaugurationis cum magno affectu et ardore desideraverimus restaurare ecclesiam SS. Episcoporum Wyronis et Plechelmi necnon Otgeri Diaconi, in *Monte sancti Petri* seu *Odiliae*, quem inhabitarunt adinstar Apostolorum, qui a multis saeculis in hanc regionem fidem orthodoxam invexerunt: ut Dominus Deus dignaretur per ipsorum gloriosa merita et intercessionem nobis eorumdem zelum communicare pro divina gloria amplianda, necnon reducendi ac conservandi omnes homines, praesertim nostri episcopatus, in orthodoxa fide, spe viva, charitate perfecta, et eatenus tamquam filii fiamus cohaeredes regni coelestis, adspirante Dei gratia, ad ipsum aeternaliter laudandum et glorificandum. Quae nostra intentio tam feliciter successit, coadjuvante etiam Reverendo domino Gulielmo Basel (1), pastore dicti Montis sanctae Odiliae, sacrae Theologiae Baccalaureo, ut juxta aliud diploma a Nobis editum 26 Aprilis anni 1686 dicta ecclesia esset benedicenda, ejusque ara consecranda foret 10ma hujus in honorem Sanctorum praedictorum, ac demum Translatio solemnis Reliquiarum dictorum sanctorum Apostolorum facienda 12ma ejusdem mensis (2): in quem finem cum magno labore, post varias admodum Reverendi Capituli nostrae Cathedralis convocationes, obtinuimus hodie consensum, ut a Reliquiis dictorum trium Sanctorum, quae ibidem conservantur, possemus auferre aliquas particulas, quatenus

---

(1) Hij was de zoon van Petrus Basel, peiburgemeester van Roermond, en van Gertrudis Bossman, den 30 November 1650 te Roermond geboren, was eerst pastoor van Schinveld, werd den 24 Juni 1676 pastoor van St. Odiliënberg, en overleed alhier, tevens Deken van Montfort zijnde, den 21 November 1720.

(2) Op verzoek van Mgr Franciscus Boermans, werd de vermelding dezer plechtige overbrenging aan de Lessen van het *Officium Inventionis et Elevationis SS. Wironis, Plechelmi et Otgeri* toegevoegd. Decr. S. R. C. 12 Augusti 1887.

illae etiam haberent debitum cultum in dicta nova ecclesia Montis S. Odiliae seu S. Petri. Et quia in praesentia admodum Reverendi ac Amplissimi domini Decani necnon Reverendorum admodum dominorum Canonicorum capsula seu theca fuit aperta, in qua reconditae erant, haud tamen seorsum notatis propriis nominibus, hinc, ut secure procederemus, a singulis individuis ossibus (nullo excepto) abstraximus partes respective et particulas, et huic holoserico sacculo subviridi imposuimus, ac sigillo nostro communivimus. In quorum fidem subscripsimus hac 7 Maji 1686 in aula nostra episcopali Ruraemundae.

Fr. Reginaldus Cools, Ep. Ruraemundensis.

Uit het Kerkarchief van St. Odiliënberg, gedrukt bij A. Wolters l. c. bl. 145.

N° 117.

1686, 12 Mei. — *Wijding van het altaar en de kerk te St. Odiliënberg.*

Consecratum fuit altare (1) in *Monte* vulgo *Sanctae Odiliae*, in honorem sanctorum Episcoporum Wironis et Plechelmi, necnon Otgeri Diaconi, ac sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, et sanctae Odiliae; inclusae etiam fuerunt in eodem altari particulae Reliquiarum dictorum SS. Wironis, Plechelmi et Otgeri, et sanctorum Martirum Fidentii, Pontiani et Secundae (2). Actum in Monte sanctae Odiliae, modo Wironis, Plechelmi et Otgeri, hac 12 Maji 1686. Eodem die ab Illustrissimo benedicta fuit ecclesia restaurata.

Register der *Acta episcopalia ecclesiae Ruraemundensis* t. 3, p. 124, behoorende tot het Archief des bisdoms, in het Groot Seminarie te Roermond.

---

(1) Behalve dit hoog-altaar werden nog twee zij-altaren gebouwd tegen den westelijken koorgevel: één aan de Evangeliezijde, dat eerst den 30 Juli 1725 door Franciscus Ludovicus Sanguessa, Bisschop van Roermond, ter eere der Allerheiligste Maagd gewijd werd; het andere, links, prijkte met het rijk versierde schrijn, door Bisschop Reginaldus, na zijne verplaatsing in 1700 op den zetel van Antwerpen, ter bewaring der Relieken geschonken. Beide werden bij de jongste herstelling der kerk weggebroken: het schrijn bleek toen zoo zeer vermolmd, dat aan het behoud ervan niet kon gedacht worden.

(2) Zie hiervóór den *Commentarius de S. Plechelmo* § V n. 44.

N° 118.

Verslag van Willem Basel, pastoor van St. Odiliënberg, over de herstelling der stiftskerk aldaar.

In nomine Domini. Den oorspronck der optimmeringe van de kercke tot S. Odiliae Bergh. In het jaer 1679 in Julio hebbe ick mijn claeghte gedaen aen den heere Bisscop ende de heeren Capituleeren der cathedraele kercke, hoe dat in de ouwde vervalle kercke tot *Bergh* eenen boegh was tussen de twee thoerens, te weten den afgevallen (1) ende (den) noch staende: welcken boegh geheel doorscheurt was, soo datter groot perijckel was om daeronder doot te blieven. Hierom soo hebbe ick versoeght gehadt van het seer Eerw. Capitel, dat sij diën boeghe soude willen laeten versien of verniuwen (aengesien dat het ouwt muijrwerck het Capitel was toebehoerende), opdat ick noch niemant van mijn familie enigh ongemaeck en soude criegen. Den boeghe en moeght ock niet afgebroecken worden, opdat den noch staende thoeren niet verswaeckt en soude worden. Om dit werck te besightigen is sijn Doorl. Hoeghw. den heere Bisscop naer Bergh geccemen met de seer Eerw. heeren Canonicken Huberti (2), Lit (3) ende Pollaert (4), ende alsoo dit gesciede op eenen Sondagh 's morgens naer den hoeghen dienst, soo versoegh ick Joncker Johan Zoutland (5) saeliger, ende Joncker Hans Willem van Baexen (6) saeliger, opdat sij naer den dienst de resolutie daervan soude willen coemen aenhoeren. Ende als men daermede besigh was, soo resolveerden den eenen, dat men den boeghe soude verniuwen, den anderen dat men hem af soude breecken; andere seiden dat het beter soude wesen, die ouwe vervalle

(1) Deze toren was reeds vóór 1663 ingestort. Zie de Plaat, Fig. 3.

(2) Gerardus *Huberti*, J. U. L., werd den 4 Februari 1655 tot kanunnik gekozen, en bezat eene der zeven oude prebenden, herkomende van St. Odiliënberg. Hij overleed den 12 Augustus 1682. *Continuatio hist. eccles. ducatus Geldriae* bl. 114.

(3) Joannes *van Lith*, aangesteld als kanunnik en Cantor den 28 Augustus 1657, overleed omstreeks 1688. *Ibidem*. Eene familie *van Lith* was te Venlo gevestigd: daartoe behoorde ook Godefridus *van Lith*, Prior der Kruisheeren te Venlo, van wiens aanteekeningen Knippenbergh herhaaldelijk gebruik maakt. Zie Sivré *Inventaris* t. IV bl. 118, 142 en 392, en Hermans, *Annales Ordinis S. Crucis* t. I Pars alt. p. 47, en t. II bl. 121.

(4) Joannes *de Pollart*, van Roermond, J. U. L. verkreeg den 27 Maart 1662 eene der oude prebenden, en overleed den 27 October 1679. *Continuatio* etc. bl. 115.

(5) Deze overleed op Groot Paarlo den 3 Maart 1681.

(6) Hij overleed op Klein Paarlo den 2 Januari 1686.

heilighe plaetse ter eeren van de HH. Wiro, Plechelmus ende Otgerus wederom op te maecken; maer de questie was: unde ememus panes ut manducent hi? aengesien dat dat werck veel costen soude. Ondertussen soo presenteert den heer Canonick Huberti tot dit werck 100 pattacons. Sijn Hoegw. dit hoerende, presenteert bij provisie 100 ducatons; Joncker Zoutlandt ende Baexen ijedereen twee balcken; den heer Cantor Lit ende den heer Canonick Pollaert beloeven van gelijcken ook een almoisse daertoe te geven. Sijn Doorl. Hoegw. dit altemael met een groete blijtscap aenhoerende, heft mij begonst te moveren, om dit werck aen te nemen, om hetselve door almoissen wederom op te maecken ende te restaureren, beloevende mij soo met geldt als met recommandatiën ende raedt te assisteeren; ende alsoo ick noch van te voeren, om dit werck te beginnen, gemoveert was gewest van den seer Eerw. Pater Maen, ende Pater Kintius (1), soo hebbe ick dit werck ten lesten door het versoeck van sijn Doerl. Hoegw. aengenoemen, ende datselve jaere in Augusto eenen steenoven doen stellen, om het naervolgende jaere het metselwerck te moegen beginnen. In het jaer 1680 in Aprili hebbe ick voor 100 rixdalders calck gecoght; den 12 Meij heft den heere Cancelier Gutshoeven (2) den eersten steen geleit in honorem S. Wironis, den tweede hebbe ick geleit in honorem S. Plechelmi, ende den drijden den heere lantscholtis Boshuisen (3) in honorem S. Otgeri; ende is alsoo dat jaer het muijrwerck volmaeckt tot aen de ghevels. (In) 1681 is het kapwerck gemaeckt en opgestelt geworden, maer is in festo Immaculatae Conceptionis snaghs ten elf uijren door eenen stormwint omverre en afgesmeten gewest, [maer het werd], Godt sij lof, in den tijt van drij weecken wederom gerisht en opgestelt. 1682 sijen beide de ghevels opgemetselt. 1683 is den koere gedeckt geworden. 1684 is het scip van de kerck gedeckt geworden. 1685 is den koere gewelft. 1686 sijen de muijren gep'estert, den vloer met kareel beleit ende de

(1) Theodorus Maen was achtervolgens Rector of Procurator van de Jezuïeten te Roermond; Pater Kintius van dezelfde Societeit komt in ons trouwregister voor als *Capellanus Militiae* en *Capellanus Major*. Het Roermondsch College bezat te St. Odiliënberg het landgoed Hoosden; een oude kast in de sacristie heeft nog eene lade met het opschrift: *Rev*[di] *Patres*.

(2) Jacobus *van Gutschoven* overleed den 19 April 1682. WOLTERS l. c. bl. 144.

(3) Peter *van Boshuijsen* komt op het jaar 1673 voor als Landscholtis van het ambt Montfort in de *Publications* etc. t. XVI bl. 154. Deze drie steenen, met de namen der Heiligen erop, zijn onder het middenvenster van het koor geplaatst.

glaesen ingestelt, soo dat dese kercke den 10 Meij van sijn Doorl. Hoegw. den Heere Bisscop gewijt is geworden ter eeren van den H. Wiro, Plechelmus ende Otgerus, ende den 12 Meij sijen de Reliquiën der voors. Heilighen soelenneelick met processie van Ruremunt naer Bergh gebroght, ende heft sijn Doorl. Hoegw. do' eerste Misse dien daegh gesonghen gehadt. Etc.

Guilielmus Basel,
Pastor in Bergh.

Origineel, op papier, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 119.

1686, 8 Juni. — *Viertich daegen aefflaet in de kercke van St Odilien Bergh.*

Sijne Doerluchtichste Hoochweerdicheijt, de heere Bisschop van Ruremonde, heeft tot verheffinge van de Reliquiën ende memorie van de heylighen Wijro, Plechelmus ende Otgerus, alswanneer die syn gebrocht geweest van Ruremunde in de voors. kercke verleent voor den tijdt van een jaer viertich daegen afflaet ijeder reijse voor alle degeene die, van buijten de parochie, alldaer sullen commen, ende in staet van gratie bidden voor onse Moeder de heylige Kercke, eendrachticheyt der Christene princen, uijtroeijnge der ketterije, benedictie der waepenen van Sijne Keijserlicke Majesteyt ende de successie van de Conincklicke Majesteyt van Hispaniën; ende voor d'inwoonders van deselve plaetse denselven afflaet van 40 daegen eens ter weecken. Aldus gedaen binnen Ruremunde den 8 Junii 1686.

L. S. Ter ordonnantie van Sijne voors. Doorluchticheyt
W. v. Pallant, Secret.

Origineel, op papier, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 120.

1687. — *Aanvrage van den pastoor van St. Odiliënberg om geld te mogen opnemen tot voldoening der onkosten van de kerkrestauratie.*

Illustrissimo ac Reverendissimo Viro ac Domino, Domino Reginaldo Cools, Episcopo Dioecesis Ruremundensis.

Exponit humiliter Reverendus dominus Pastor in *Bergh*, quatenus ipsi per Ill^mam^ et R^mam^ Vestram Gratiam specialiter injunctum fuit, reëdificare templum ibidem collapsum; in quod cum non modo jam per sexennium omnes conatus, labores et quidquid in se adhibuit, eique adhuc in finem praefatum desint centum et viginti quinque Imperiales, quos de suo nec potest nec debet impendere:

Hinc petit, supplicans humillime, sibi concedi permissionem ad levandam praedictam summam 125 Imperialium ad onus dictae ecclesiae, mediante interesse solito atque consueto. Quod faciendo etc.

Op de zijde schrijft de Bisschop: Si intra aliquot menses non subsint eleemosynae, aut nos non possimus interea dominum supplicantem juvare ex nostris, poterit levare illos centum et viginti quinque pattacones, quos hic petit. Actum Ruremundae 29 Martii 1687 (1).

Fr. Reginaldus Epus Ruremund.

Origineel, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 121.

1687. — *Verzoek, als hiervoor, aan de Geërfden en Regeerders van St. Odiliënberg.*

Aen de Heeren Geërfden ende Regeerders des kerspels S. Odiliae Bergh.

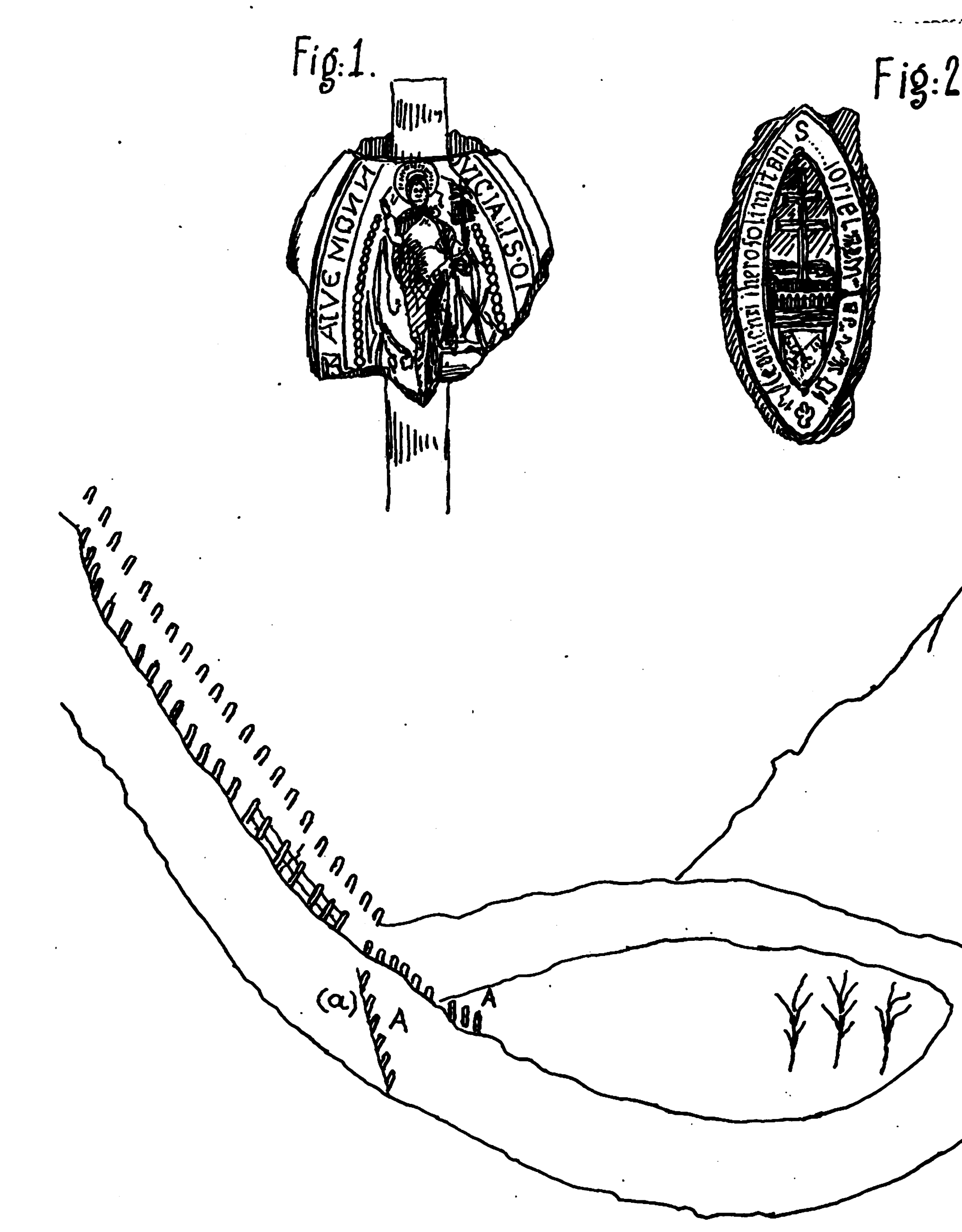
Vertoent Guilielmus Basel, Pastoor aldaer, hoe dat volgens de leste gedaene rekeninge wegens het opbouwen der kercke, meer uijtgegeven als ontfangen is gewest omtrent de somme van twee hondert

---

(1) Deze toestemming is ook ingeschreven in het reeds vermeld Register der *Acta episcopalia ecclesiae Ruraemundensis.*

KERK VAN O

omstree

DILIËNBERG.

KS 1670.

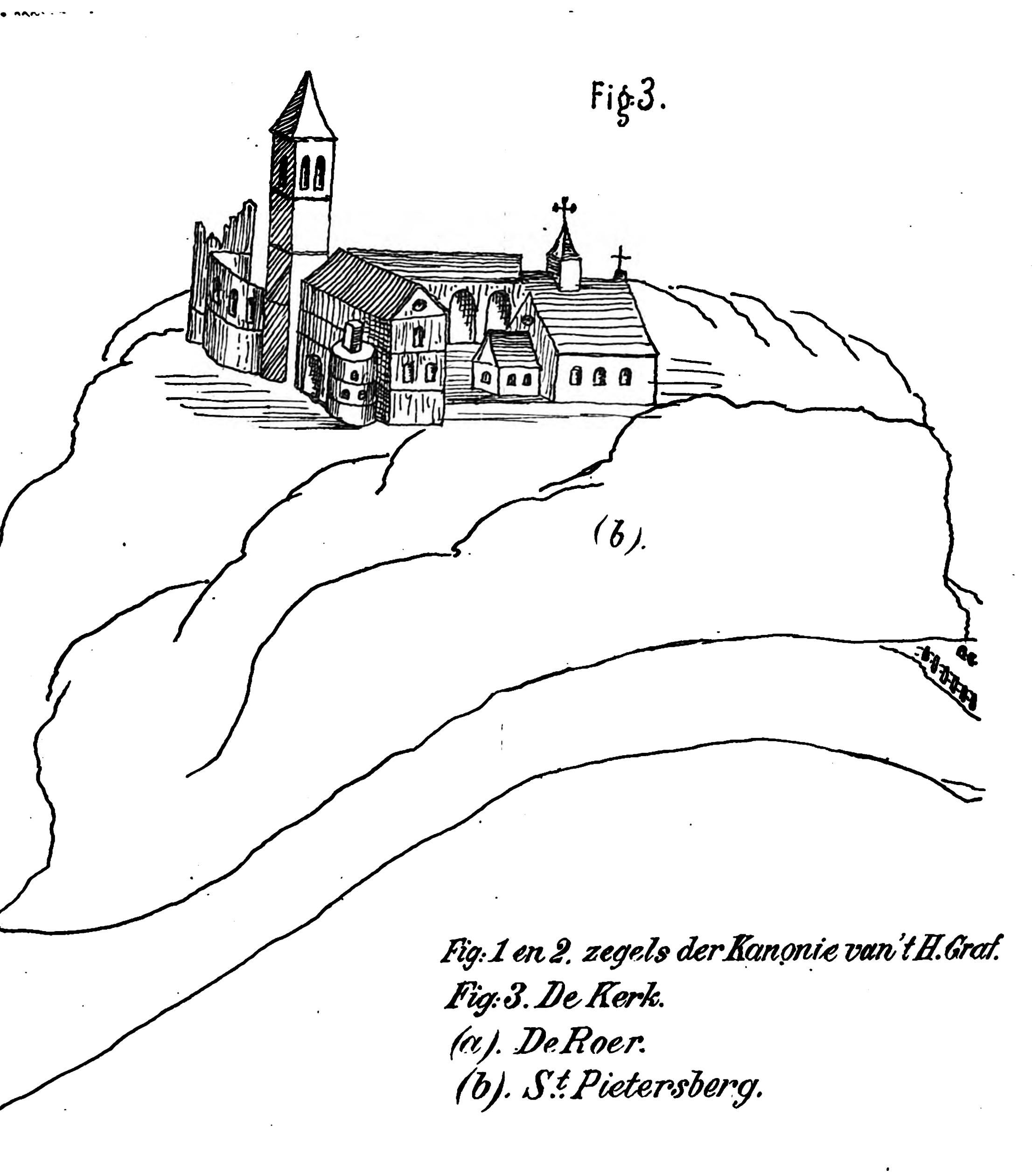

Fig: 1 en 2. zegels der Kanonie van 't H. Graf.
Fig: 3. De Kerk.
(a). De Roer.
(b). S.t Pietersberg.

ende seventich patacons, om welcke te konnen betaelen de heeren geërfden en regeerders, in de leste rekeninghe der gemeinte, toegeleit hebben uijt de schatzedel een somme van hondert patacons, maer alsoo dan noch evenwel een groote somme resteert te betaelen, ende de kercke niet versijen en is met ligghent geldt, om deselve schulden te konnen betaelen, soo ist dat sijn Doorl. Hoegw. den heere Bisscop vóór zijn vertrek scriftelicke permissie ende consent gegeven heft gehadt, om tot last der kercke te moeghen lichten een somme van hondert ducatons, om de voors. schulden voorders te moegen betaelen; ende alsoo een iegelick tegenwordigh presseert tot betaelinge, soo ist versoeck, dat de heeren Geërfden en Regeerders ock daerin sullen gelieven te consenteeren, om de voors. somme van hondert ducatons tot last der kercke te moegen lichten ende der kercke renten en incomste daervoor te moeghen verbinden. Welck doende etc.

Op de zijde staat: Consentimus, den 30 Junij 1687. *Onderteekend:* J. Bors, B. De Lom, Henricus Laureys S. J. Rector, G. de Zoutelande, A. van Langenacker q. q. (1), A. Pollart, Gielis Cloudt, Jan Tegels, Peter Nelissen, Louis Cuijpers, Tijs Cuijpers als kerckmester.

Origineel in het Kerkarchief van St. Odilienberg.

N° 122.

1687, 29 Juli. — *Karel II, Koning van Spanje, geeft den pastoor van St. Odiliënberg verlof om de som van honderd ducatons ten laste der kerk op te nemen.*

Carol by der Gratie Godts Coninck van Castiliën, van Leon, van Arragon, van beijde de Sicilien, van Hierusalem, van Portugal, van Navarre, van Grenaede, van Tolede, van Valentien, van Gallicien, van Maillorcken, van Sevilien, van Sardinien, van Cordube, van Corsycke, van Murcie, van Jean, van de Algarben, van Algezire, van Gibraltar, van de eijlanden van Canarien, van den Indien, soo orientaele als occidentaele, van de eijlanden ende vaste landen der Zee-Oceane, artshertogh

(1) Namelijk als beheerder van het adellijk goed Vrymersum, dat den Stadhouder Willem III, Prins van Oranje, Koning van Engeland, toebehoorde. Zie mijne *Notice historique sur le château de Vrymersum* bl. 29, en hier verder n. 124.

van Oostenrijck, hertogh van Bourgondien, van Lottrijck, van Brabant, van Limborgh, van Lutsenborgh, van Gelre ende van Milanen, Grave van Habsbourgh, van Vlaenderen, van Arthois ende van Bourgondien, Palsgrave van Thirol, van Henegouwe ende van Naemen, Prince van Swave, Marckgrave des heyligh Rijcx van Roomen, Heere van Salins ende van Mechelen, ende dominateur in Asië ende Affrijcken, allen denghene, die dese sullen sien off hooren lesen saluijt. Doen te weeten dat wij hebben ontfanghen de supplicatie van eerw. heere Guilhelmus Baesel, pastoor tot *S. Odilienbergh*, inhoudende hoe dat volgens aldaer neffensgaende permissie van sijn hooghweerde den heere Bisschop deser diocese, alsoock van de principaelste Geërffden ende regeerders van S. Odilienbergh voors., aen hem were gepermitteert op te lichten op d'incompsten van de kercke aldaer de somme van hondert ducatons, ende derselver incompsten daarvoor te verbinden, om met de meergemelte somme te betaelen de schulden gemaeckt in 't opbouwen van deselve kercke; ende want volgens Landtrecht pag. 224 art. 7 (1) geene geestelicke goederen en mochten worden belast sonder oorloff van den Prince van den Lande, off van sijnen Raedt in Gelderlandt, soo versochte den Suppliant daeromme seer gedienstelick ten eijnde aen hem den voors. oorloff ende octroij pro amore Dei mochte worden verleent. Waeromme soo ist, dat wij hetgene voors. aangemerckt, genegen sijnde ter oodtmoedige bede van den Suppliant, bij deliberatie van onse seer Lieve ende getrouwe, die Raeden van onsen raede in onsen voors. vorstendomb Gelre, hem hebben gepermitteert, geconsenteert ende geoctroijeert, permitteren, consenteren ende octroijeren mits dese dat hij sal moegen lichten ende opnemen eene somme van hondert ducatons, ten eijnde hier boven vermelt, ende d'incompsten van de kercke tot S. Odilienbergh daervoor te verbinden: want ons alsoo gelieft.

Gegeven binnen Ruremunde den negenentwintichsten dagh van

(1) Dit artikel van de *Gelrische Landt en Stadtrechten in 't Overquartier van Ruremonde* luidt als volgt: » Hier tegens en mogen geen Geestlycke Collegien, Conventen, Cloosters, oft andere Geestlycke stichtingen, eenige hunne Erfgoederen vercoopen, versetten, verpanden, belasten, oft andersins daer van scheyden, sonder oorlof van hunne Geestelijcke Overigheyt ende van den Prince van het Landt, ofte van synen Raedt in Gelderlandt, onder den grooten Segel, op voorgaende ondersoeck ende kennisse van saecke ".

den maent Julij, in den jaere ons Heeren duijsent ses hondert sevenentachentich, ende van onse rijcken het drijentwintichste.

In dorso staat: Bij den Coninck, in sijnen souverainen raede des Vorstendomb Gelre. Mij present. In de absentie van den Greffier van den Hove, F. G. van Hemselrode.

Origineel, op perkament, vastgehecht aan het voorgaande, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg. Zegel verloren.

N° 123.

1687, 16 October. — *Verslag van Willem Basel, pastoor van St. Odiliënberg, over de kerkwijding aldaar.*

Illustrissimus Dominus, frater Reginaldus, Episcopus Ruraemundensis, veniens pro more visitatum, videns antiquas illas ruinas veteris destructae ecclesiae, cujus adhuc partes parietum exstabant, commotus propter loci sanctitatem (1), utpote in quo non solum habitarant SS. Wiro, Plechelmus et Otgerus, apostoli patriae nostrae, verum etiam mortui et sepulti fuerant, deplorans destructionem et desolationem tam sancti loci, in quo praedicti Sancti tot vestigia posuerunt et tot lacrimas fuderunt pro conversione nostra ad Deum, me rogavit et incitavit, ut veteris praedictae ecclesiae, cujus solum hincinde partes parietum adhuc exstabant, per eleëmosinas ubique colligendas, restaurationem in me vellem suscipere, promittens se mihi consilio et pecunia semper affuturum, sicut et factum est; hocque opus eo facilius et lubentius in me suscepi, quod jam antea ad idem per RR. Patres Societatis fueram incitatus. Anno igitur 1679 eleëmosinas apud notos et ignotos, nobiles et ignobiles circumquaque petere

(1) „ Episcopus, zegt KNIPPENBERGH l. c. bl. 263, rudera circumspiciens, vehementer indoluit, indignum ratus, locum adeo sacrum, unde lux Evangelica majoribus nostris illuxerat, suis in ruinis jacere neglectum, quem sanctorum Patrum conversatio olim adeo venerandum reddiderat; non levis nos in Apostolos nostros ingratitudinis reos esse ducebat Episcopus, si cunas Christianae infantiae nostrae, si maternum in Christo gremium non adoremus, non colamus, non restauremus: terrae haec riganda lacrymis, frequentanda precibus, extollenda laudibus; hic Patrum, qui per Evangelium nos in Christo genuerunt, beatus finis; hic sacra eorum corpora ac veneranda pignora requiescunt; hic fons divinorum beneficiorum jugiter scaturiens; hic adversus pericula protectio, Apostolorum nostrorum interventu." Zie verder KNIPPENBERGH bl. 282 en de Levensschets van Cools door den Eerw. Pater VAN HASSEL in den *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken* 1886 bl. 29.

et colligere incepi, et anno 1680, 16 Maji, primus lapis restaurationis positus fuit in honorem S. Wironis, secundus in honorem S. Plechelmi, tertius in honorem S. Otgeri; sed patria et populo per bellum depauperato, eleëmosinae *in initio* non tam largiter adveniebant, sic quod per sex annos continuos tam in collectione eleëmosinarum quam restauratione in opere fuerim, *et nisi Illustrissimus Dominus Episcopus (qui principium in hac restauratione fecit) consilio et pecunia mihi adfuisset, restauratio hucusque ad finem non pervenisset* (1). Anno 1686, 10 Maji, in festo Wironis (2) ecclesia benedicta fuit in honorem SS. Wironis, Plechelmi et Otgeri, sed principaliter tamen in honorem S. Wironis, qui tamquam patronus ecclesiae ea die colitur etiam in populo, sed alii Sancti solummodo in ecclesia, et cum sic dies Patroni et dedicationis coincidant in eamdem diem, dies anniversaria dedicationis translata est ab Illustrissimo Domino et designata est prima Dominica in mense Septembri. Eadem die summum altare consecratum fuit in honorem praedictorum Sanctorum, quorum Reliquiae simul cum Reliquiis SS. Fulgentii et Secundae etiam altari inclusae sunt (3).

Dominica vero infra Octavam, quae erat 12 Maji, cum processione ex hac nostra ecclesia, comitantibus parochianis et RR. DD. Pastoribus circumjacentium pagorum, Ruraemundam ivimus pro requirendis Reliquiis jam ibidem paratis a die praecedenti (nam Illustrissimus Dominus 4 diebus ab ante in praesentia Capituli, me spectante, Reliquias praedictorum Sanctorum divisit et partem pro ecclesia nostra designavit, et ut certi essemus quod omnium trium Reliquias haberemus, etiam minutissima pars divisa fuit) in cathedrali ecclesia,

---

(1) De hier cursief gedrukte woorden zijn in het Origineel doorgehaald: het oude afschrift heeft: » et nisi Ill[mus] Dnus Epus largis suis eleëmosinis mihi adfuisset, et simul etiam communitas, restauratio " enz.

(2) Tot in 1867 werd deze feestdag in het bisdom Roermond op den 10 Mei gehouden, thans den 14[den] Mei.

(3) De kerk, welke bijna eene eeuw verlaten en verwoest gelegen had, verloor bij deze restauratie ruim de helft van hare grootte, te weten de beide zijkapellen, kruisarmen en zijbeuken, terwijl de westelijke gevel van het middenschip twee bogen meer oostwaarts werd opgetrokken; de noordelijke kruisarm met de kleine helft van de daarop uitkomende zijbeuk diende tot in 1879 tot pastoreele woning, evenals de kapel aan de noordzijde, welke echter in 1789 werd afgebroken en door een nieuw gebouw vervangen.

Ter herinnering werd het volgend jaarschrift op den koorboog geplaatst:

sVb regInaLDo epIsCopo restaVratVr
et bIs seXto MaII aperItVr.

in qua Illustrissimus cum Decano et Capitulo nos exspectabat. Reliquiis a quatuor Pastoribus, superpelliceis et stolis indutis, in humeros cum cista sublatis, cum gaudio et exultatione omnium, comitantibus Illustrissimo Domino, RR. DD. Decano et toto Capitulo, praecipuis viris civitatis cum lumine ac millenis hominibus, per totam viam cantantes et Deo benedicentes easdem ecclesiae nostrae intulimus sub hymno *Te Deum laudamus*. Reliquiis ecclesiae illatis, Illustrissimus Dominus solemniter primum Sacrum celebravit ac concionem, propter multitudinem, extra ecclesiam habuit; et ut Dominus Deus ostenderet veras esse illas Reliquias, et quam gratum sibi sit Sanctos et Reliquias ipsorum honorare, id miraculo ostendit. Nam puer circiter 6 annorum ex pago Kercken, filia Petri Rutten, custodis, et Affrae Freijhart, in ipso templo sub Sacro Illustrissimi Domini visum recepit, quem circiter duobus annis ab ante amiserat ex morbo vulgo boae (de kindermaselen). Dum mater e templo volebat exire, officio nondum finito, filiola dicebat: mater, maneamus adhuc parum in templo, quia oculi mei incipiunt aperiri (1).

1687 proles Joannis Daemen et Mariae Gerits, conjugum hujus pagi, quae erat herniosa, a sua hernia sanata fuit, dum parentes voverent in honorem Sanctorum dare candelam unius librae et jubere legi unum Sacrum.

Eodem anno 16 Julii, in festo S. Plechelmi (2), filia 7 annorum Jacobi van Kempen et N. Muysers conjugum ex parochia Vlodrop, similiter herniosa, a sua hernia sanata est. Parentes ex voto venerant praedicta die lucrari indulgentias plenarias, et adduxerant secum filiam suam herniosam; dum autem domum redirent, cingulum, quo filia propter herniam ligata erat, sponte sed tamen quasi violenter in parte firmissima disruptum fuit, et filia intra paucos dies paulatim sanata fuit.

1686, 18 Julii, Roma indulgentias plenarias a Sanctissimo Domino Nostro Innocentio accepi, scilicet 10 Maji in festo Wironis, 16 Julii

(1) Knippenbergh l. c. bl. 268 voegt hierbij: » Sublato etiam, quem continuum patiebatur, oculorum dolore, quemadmodum haec a Guilielmo Basel, ibidem parocho, narrante accepi, idque toti viciniae innotuit, quod ipsa etiam puella, jam adultior facta, mihi nuper per Kercken transeunti, coram parocho suo domino Smets, asseveravit, eratque claris adeo luminibus, ut ne ullus quidem nevus aut caligo in iis appareret."

(2) De eigen feestdag van den H. Plechelmus is de 15 Juli, doch op dien dag vierde men destijds in het bisdom Roermond de *Divisio Apostolorum*.

in festo Plechelmi, et 10 Septembris in festo Otgeri, [quibus] diebus ex circumjacentibus [pagis] populus incipit [confluere].

Sed ut devotio populi erga hos Sanctos adhuc magis augeretur, Ill^mus D^nus Episcopus depost festum S. Wironis transtulit in Dominicum secundam Maji, festum S. Plechelmi in Dominicam 2^dam Julii, festum autem S. Otgeri in Dominicam secundam Septembris, quibus Dominicis per novam Bullam Pontificiam indulgentias plenarias impetravimus.

Ita attestor Guil. Basel, Pastor Montis S. Odiliae hac 16 8^bris 1687.

Origineel en verbeterd afschrift in het Kerkarchief van St. Odiliënberg. Vgl. A. Wolters l. c. bl. 147 en hiervóór den *Commentarius de S. Plechelmo* n. 43 en vlg.

N° 124.

1679—1690. — *Rekeningen van ontvangsten en uitgaven wegens de herstelling der kerk te St. Odiliënberg.*

In nomine Domini. Ontfangh tot rep[aratie van de] verdestrueerde kercke tot S. Odiliae [Bergh door] Guilielmus Basel Pastoor aldaer, ende dat [van het] jaer 1679 tot 1684.

	Rixd.	Schill.	Stuv.	Oort.
1679. Den 17 Augusti ontfangen van M. H. van den Bosch	20			
Den 29 Aug. van denselven uijt last van sien Hoeghwerde geleent	50			
Eodem tempore van den Eerwerdighen H. Henricus van Thoor, pastoor tot Lottum.	12			
1680. In Febr. van den H. Griffier Fueren	4			
Den 27 Meert ex collectis tot Vlodrop.	2	1	4	4
Den 2 April van sien Hoeghwerde ontfangen . . .	33			
Item den 18 April	60			
In Majo van Monsieur Blitterswick als ontfanger van sijene Conincklicke Majesteijts rechten op de Maese, nomine Regis	100			
Den 10 Meij van den heere Cancelier.	25			
Van den H. Lantscholtis Boshuisen	5	2		
Van den H. advocaet van den Bergh	10			
In Augusto van sien Hoeghwerde in versceijde reisen	51			
Ex circuitu Ruraemundae facto habui	71	4		
Van de erfgenaemen van den H. Canonick Huberti .	86			
Ex lignis venditis	3			
Ex lapidibus et calce venditis	6			
Ab Amplissimo D^no Jacobo Overen (1), Vicario Generali	5	5	6	

(1) *Jac. van Oeveren*, S. T. L. van Roermond, overleed den 19 Maart 1686. *Continuatio* etc. bl. 115.

	R.	Sch.	St.	Oort.
Eodem tempore van M. H. Zoutland, Goeverneur der stadt Ruremunt, wegens het testament van siene vrouw moeder saligher	16	1		2
Tertia Septembris ex calce vendita habui	17	5	4	
Van sien Hoeghwerden	10			
Van den Heere Pastoor en [Deecken] tot Gelder als testamenteur van den Heere [Gra]nd de Vileer, tot Gelder overleeden, ontfangen een [obliga]tie op de gemeinte de Aldekerck, van	100			
Van siene Excellentie den Prince de Nassau (1) . .	25			
1683. Den 6 Febr. heft dese gemeinte van Bergh vereert	125			
In Martio van den H. Pastoor tot Lottum noch ontfangen	4			
Den 9 Nov. van de seer Eerwerdige heere Capitulere	36			
Van den heere Canonick van der Voeren	6			
Van den heere Canonick Dumont (2)	6			
Item bij Monsieur Fabritius	75			
1684 den 6 Meij van den heere scholtis Loom *(de Lom)* van het aermengelt wegens het aengecoghte goet van Clein Parlo ontfangen	6			
Den 19 Meij van den Heere Franciscus Vostermans, Pastoor tot Maesbraght, als testamenteur van den Eerwerdighen heere Reinerus ab Haxbergen, piae memoriae, pastoor tot Montfort, voor een glaes in de kerck ontfangen	6			
Den 2 Septembris noch van sien Doorluchtighste Hoegwerdigheit ontfangen	10			
	987	3	7	0
Soo dat alles bijeengetrocken, hetwelcke ick van sien Doorluchtighste Hoeghwerdigheit tot reparatie der kercke ontfangen hebbe, te saemen met hetgene, hetwelcke ick door last van sien Hoeghwerde geleent hebbe gehadt, ende hier in desen ontfangh gespecificeert is, beloept ter somme van twee hondert ende negen en tachentigh rixdalders, segge	289			
Ende hier tegens is te noteren, als dat sien Doorluchtighste Hoeghwerdigheit tegens dese uitgaeve ock tot reparatie der kercke ontfanghen heft gehadt als volght:				
Ten eerste van den Eerwerdighen Heere Matthias Wolfs, Pastoor tot Wessem ende Landtdeecken van Weert, ex circuitu in decanatu Wertensi facto . . .	25			
Van den heer Pastoor tot [Montfort, Rein]erus ab Haxbergen	4	2	1	1
Van den H. Pastoor tot Lot[tum, H]enricus van Thoor	6	7	4	2
Van den Heere Pastoor tot Neder[crughten], Michael Cuipis, ex circuitu ibi facto	8			
A R^{do} D^{no} Decano districtus Kesselensis, ex circuitu in illo districtu facto				
A Rege				

(1) *Joannes Franc. Desiderius,* Prins van Nassau-Siegen, en Gouverneur van Gelderland, wiens vader tot de R. K. Kerk was teruggekeerd.

(2) *Joannes Ant. du Mont,* J. U. L., van Brussel, kanunnik sedert 1682, volgde als Deken des Kapittels op aan Jac. van Ooveren, en overleed in 1708. *Continuatio* etc. bl. 116.

Behalven de voergenoemde gelderen, soo isser noch tot reparatie der kercke vereert in holt, [als volght]:

	R.	Sch.	St.	Oort.
Mevrouwe Zoutlandt saeligher van Groet Parlo heft vereert eenen eickenboom geëstimeert ad	10			
De Jonckeren gebroeders Baxen van het goet Clein Parlo hebben vereert twee eickeboomen, ad	20			
Den Raetsheer Bordels een eickenboomken, ad. . .	2	4		
De Eerwerdighe Paters Jesuiten 3 wijenboomen, ad	8			
Den secretarius Pollardt twee eickeboomen, ad . .	7			
Den Heere Ludgerus van Tricht, Pastoor tot Vlodrop, een eickenboomken	2	4		
Mevrouwe Gijlekens eenen eickenboom, ad	5			
Den heere Scholtis Loom heft op rekeninghe van het aermengeldt hetwelcke hij moet geven wegens het aengecoghte goet van Clein Parlo eenen wijen- ende twee eickeboomen geleevert, ende den coope hebbe ick met denselve gemackt ad	13			
De Jonckeren Albadees eenen wijenboom ad . . .	4			
Uijtgacf tot reparatie der verdestrueerde kercke tot S. Odiliae Bergh ab anno 1679 usque ad 1684.				
PRO LATERIBUS.				
1679 den 14 Augusti heft Meister Piron Tossinch, tijegelbecker, begonst te maecken eenen tijegeloeven van 53000 steen.				
Den 24 Augusti hebbe ick aen M. Piron op rekeninge gegeve	10			
Den 7 Septembris noch	7			
Den 17 Septembris	3			
Den 29 Octobris	9			
Den 9 Octobris aen den scipper Denys Jacque voor de koolen betaelt.	31	5	7	
Depost noch aen denselven betaelt	16			
Alnoch voor het opdraegen der koolen ende uytvaeren der kaerren betaelt	1	7	1	
Den 20 Oct. betaelt aen degenighe, die de steenen opeen gedraeghen hebben, voor een koolsift, 3 manden etc. .	7	6	3	
Item aen Hendrick Timmermans voor twee aemen bier en een haelf, dewelcke hi aen de tijegelbecker geleevert hadde, betaelt	5			
1682, den 24 Novembris voor 2000 steen aen het cloester de Mariae-wee betaelt.	5	2	4	
Item van de steenen af te tellen betaelt		1	4	
Den 12 Octobris aen meister Matthys tyegelbecker te Ruremunt betaelt voor 7500 steen	20	1	2	
PRO CALCE.				
1680 den 18 April, aen Jan Swillens, scipper te Maseick, betaelt voor 27 1/2 overlandse mudden calck	99			
Item als den calck gecoemen was, betaelt		4		
Voor het meeten en opdraegen van den calck betaelt	7	4	4	1
Voor het blussen betaelt.	11	6		

	R.	Sch.	St.	Oort.
Pro lignis.				
1680. Aen Mevrouwe Zoutland tot Groet Parlo voor vijer eickeboomen betaelt	30			
Depost aen M. H. Zoutland, Goeverneur der stad Ruremunt, voor thien eickeboomkens betaelt	19			
Den 8 Meij hebbe ick voor eenen wijenboom betaelt .	3			
Alnoch voor eenen eickenboom.	10			
Item aen Leonardt Clout voor 3 eickeboomen ende de vraecht derselve betaelt	13	2	2	1
Aen meister Goswijnus te Rumunt voor eenen wijenboom.	3			
1683 den 7 Februari, aen Hendrick Timmermans voor 650 voet plancken betaelt	8	7	4	
Alnoch aen den H. Goeverneur Zoutland voor eenen boom.	12			
De metselaers.				
1680, den 26 Meij aen M. Jan van Deurse op rekeninghe betaelt	10			
Den 8 Junii, den 26 Junii en 13 Julii aen hem betaelt	25			
Den 24 Julii noch.	14			
Den 24 Augusti noch	29	3		
Depost noch.	3	5		
In Novembri van den putte voort op te maecken betaelt	2	2	7	1
Aen M. Alons voor gereetscap om den putte te maecken		6		
1682 in Junio aen M. Jan en Christian, gebroeders, metselaers te Rumunt, van beide de geevels te maecken ende de sijdtmueren met den koere ronsom anderhalven voet hoeger op te metselen, betaelt	29	2		
Aen M. Alons van een gaet neffens den thoeren toe te metselen, betaelt		2		
De oberknechten.				
1680 den 4 Meij aen Geraerdt Haewinckel, Hein te Parlo, Thijs Poelmans en Peter Jansen betaelt.	2	5		
Den 26 Meij aen Geurdt Corsten, Steven Schrinewerkers, Peter Jeucken, Corst van Neer en Matthijs Clout betaelt	6	7	7	2
Den 2 Junii aen Geurdt Corsten, Steven Schrinewerkers, Corst van Neer, en Steven van Helden betaelt. .	4	1	4	1
Den 8 Junii noch aen de voergenoemde betaelt. . .	5	6	3	
Den 23 noch aen deselvige betaelt.	2	7	2	3
Den 7 Julii aen Corst van Neer en Steven van Helden betaelt.	4	2	2	2
Item aen Steven Schrinewerckers	1	5		1
Den 13 Julii aen Corst van Neer, Steven van Helden, Thijs Poelmans, Wouter Beuckers betaelt	1	3	2	1
Den 10 Augusti aen Corst van Neer, Steven van Helden, en den Gulicker betaelt	2	5	6	1
Den 2 Septembris aen Steven van Helden en Corst van Neer	2	4		
Den 23 Septembris aen Steven van Helden . . .	2	2	2	2

	R.	Sch.	St.	Oort.
Den 11 Novembris afgerekent met Steven van Helden en Corst van Neer, en haer te vollen betaelt	6		6	2
1682, in Junio, als den koere ende de sijdmaeren hoeger opgetrocken sien geworden, ende beijde de geevels opgemetselt sien geworden, hebbe ick aen de oberknechten, gelijck als boeven, op versceide reisen betaelt	15	2	6	
Den timmerman.				
1680 den 12 Julii, aen meister Muelen Jan op rekeninge gegeven	20			
Den 6 Septembris in sienen naem aen de holtsaegers betaelt.	4	2		
Alnoch aen hem betaelt.	11	2	4	
Alnoch heft hi bij sien Hoeghwerde ontfangen. . .	10			
Alnoch heft meister Meulen Jan bij de Eerwerdighe Paters Jesuiten ontfangen wegens vercochten calck .	15	2		
Noch tot Melick, bij Mevrouwe Holonie	5			
1682, den 23 Meij aen meister Jan betaelt. . . .	20	1	2	
1683, den 10 Februari uijt last van M. Jan aen de Weduwe Catharina Cnops betaelt	10			
Den 28 Februari aen meister Jan betaelt	15			
Noch uit last van M. Jan betaelt van de keepers en plaijen te saegen.	14			
Noch van de keeperen op te liggen, uit last van M. Jan betaelt aen M. Jan Reinaerts	7	4		
Noch uijt last van M. Jan betaelt aen Hendrick Timmermans	1	4		
Alnoch heft hi van mij ontfangen	2	4		
1684, den 4 Januarii in naeme van M. Jan voor de steenen om den koere te welven, betaelt	8			
Den 29 Aprilis aen meister Jan op rekeninge gegeven	6			
Den 20 noch voor den koere te welven op het cruijs laeten haelen 1100 steenen, tot last van M. Jan, ad . .	3	4	3	
Denselven dito aen de metselaers, van den koere te welven, betaelt	8			
Den 13 Junii voor M. Jan betaelt aen de wedewe Catharina Cnops	2	6	3	
Item aen Merten Bergh.	2			
De holtsaegers.				
1680 den 11 Meij heft Giel Schoevenbergh en Philips Brentens gesaeght 750 plancken, daervoor aen haer betaelt	3	6		
Alnoch hebben sij gesaeght 280 voet	1	3		
Den 11 Junii te Parlo om de helft laeten saeghen 800 voet.	4			
Depost hebben sij noch gesaeght 440	2	2		
Item aen haer van het afcappen en beslaen betaelt .	1	2		
Alnoch hebben sij gesaeght 2200 voet, daervoor aen haer betaelt, te saemen met het afcappen en beslaen .	12	1		
1682 in Novembri heft M. Jan Reinaerts gesaeght 400 voet	2	1		
1683 in Majo, aen de holtsaegers van Cruchten betaelt .	3	3	4	
Item aen Jochim Michiels en Steven Scrinewerkers .	2			

	R.	Sch.	St.	Oort.
Den 5 Junii hebbe ick tot Dasselraij van M. H. Pollaert eenen wijenboom om de helft laeten saegen, item noch 3 eickeboomen laeten afkappen, ende ontrent 500 voet eicken plancken laeten saegen; daeraen hebben gearbeit gehadt Philips Brentens 19 daegh, ende heft des daeghs verdient 17 stuvers, facit	5	1	5	1
Steven Rumerts heft daeraen gearbeit 17 daegh, ende heft des daeghs verdient 2 scillingen.	4	2		
Item heft Jacob Timmermans daeraen gearbeit drij-en-twintigh daegh, ock des daeghs 2 scill. facit . . .	5	7		
Item hebben sij gedroncken bier voor.		7	6	
Noch aen Jacob Timmermans en Philips Brentens, van de formelen voor den koere te saegen betaelt. . .	2	6		
ISER, NAEGELS EN LOOT.				
1680 den 10 Meij voor een scuppe betaelt		2	4	
Item aen naegels betaelt		1	2	
Voor een bijle		2		
Voor een ijsere schut.		3		
Den smit te Bergh voor een kettingh en andere ijserwerck		4		
Den 15 Meij van Baudewijn Godefroy gecoght 168 pont naegels, daer voor betaelt	10	5	5	4
Aen meister Lins van Helden voor versceide ijserwerck betaelt	3	3		
1683, aen meister Fijt Fijten te Bergh in versceide reijsen op rekeninge gegeven voor de anckers en ander ijserwerck	20			
Den 10 Octobris aen denselven noch	6			
Den 7 Februari aen M. Frederick den naegelsmit te Ruremunt op rekeninge gegeven	6	4		
Den 20 Julii noch	4			
Den 9 Octobris noch	5			
Den 20 Octobris aen Jan Sconcken op rekeninge gegeven wegens het loot, hetwelck hi gelevert heft . . .	6			
Noch in twee reisen	9	4		
1684 den 2 Sept. aen meister Frederick den naegelsmit noch op rekeninge gegeven	10			
1684 den 5 Meij heft meister Jan Peters, bijldesnijder te Ruremunt, de steenen voor de waepens ende de scinckelen voor den koere te welven gesneden, daervoor aen hem betaelt	7	6		
DE SCHAILIJËN ENDE SCHAILIJËNDECKER.				
1682 den 30 Sept. van Jan Swillens, scipper te Maseick, voor de kerck gecoght 25000 schailijën, het 1000 ad 19 scillingen; hierop aen hem betaelt denselven daegh	53	3		
Van de schailijën op de kaerren te packen en van verterde costen betaelt	1	7		
Den 22 Nov. van den koere te decken betaelt aen meister Thijs van Wessem.	15			
1683 den 13 Julii aen meister Jan Daemen wegens het decken van het scip der kercke op rekeninge gegeven	10			

	R.	Sch.	St.	Oort.
Den 3 Oct. noch van Swillens, scipper te Maseick, gecoght 25000 schalijen, het 1000 ad 19 schill.; item 150 vorstpannen voor op het dack; item 8 Siggelter steenen ad twee rixdalders; hierop denselven daegh betaelt	50			
Depost noch		3		
Van de schailijen op de kaerren te packen, ende van verterde costen betaelt	1	5		
Den 15 Octobris aen meister Jan Daemen op rekeninge gegeven	14			
Depost noch	2	4		
1684 den 23 Junii noch aen meister Jan Daemen betaelt, soo dat hi nu noch moet hebben vier rixdalders en vijef stuvers, dewelcke hi overgewesen heft te betaelen aen de wedewe Catharina Cnops	1	3	3	
Voor de vrachten van calck, sandt, steen en holdt.				
1680 den 25 Meij aen Thijs van Cruchten	3			
Aen Aret Hendrix		4	2	2
Aen Hendrick Hendrix betaelt		4		
Aen Corst Jans Trincken		3	4	
Den 27 Meij aen Nelis op het Hemken	1	6		
Depost noch	1	5		
Aen Hermen Cupers	3	4	4	
Den 2 Junii aen Jan Tegels	1	2		
Den 12 Nov. aen Thijs van Cruchten	1	4		
Noch aen Hermen Cupers		5		
Noch van calck en sant op te vaeren betaelt		1	4	
Noch van eenen waegen holt	1	2		
1683, den 6 Junii aen Thijs van Cruchten, voor twee waegens holt betaelt	1			
1684, den 15 Meij een kaerre Sichelter steenen aen de capelle laeten haelen		1	4	
Alnoch van calck, sant en steen op te vaeren betaelt		4	4	
Alnoch ens		2		
Caetera necessaria.				
1680. Aen Ophoeven van het drucken der brieven betaelt	5	4		
Voor een winde	2			
Deselve laeten repareren		4		
Aen den landtmeeter M. Jansens van het metselwerck te meeten, betaelt	1	2		
Voor twee waeteremmeren		2	4	
Voor steijgerseilen tot de stellagie	1	5		
Voor de calckkuipens		4		
Noch voor steijgerseilen	1	1		
Den 20 Meij voor het meeten van den calck voor de kerck van Cruchten betaelt	1			
Voor vijfthien manden betaelt		5	5	3
Voor de ledderen	4	2		
Aen Hendrick Timmermans, voor bier op verseeide reisen gedroncken van de voorluidt die holt gevaeren hebben	5	1	3	1
Noch voor twee manden		6		
Voor steijgerseilen		3		

	R.	Sch.	St.	Oort.
Voor twee calckkuipens		1	4	
Wegens eenen arest gedaen op enigh geldt, tegens de erfgenaemen van den H. Canonick Huberti, item van den arest te verwecken, te insinuëren en drij requesten te laeten maecken betaelt	2	7	4	
Noch voor een kuipen om den calck op te winden, 4 manden, van calck, sant en steen bij te voeren etc. betaelt	2	3	4	
Item ben ik drij reisen gewest naar de Aldekerck, en vijf reisen naer Maeseick, ten minste verteert	4			
1683 den 7 Feb. aen Hendrick Timmermans betaelt van bier, hetwelck de metselaers voor den Meij gedroncken hebben, de schailijedeckers, als sij de eerste schailije geleit hebben, ende de voorluidt van de schailijen te Maseick te haelen etc.	3	3	4	
In Augusto als die 2000 steen van de Mariae-wee gehaelt sien gewest, betaelt aen Thijs Poelmans van bier voor de voorluidt	2			
Den 13 Julii voor seilen		2		
[1684] den 4 Januarii betaelt aen voor de voorluidt, die de steen om den koere te welven [gehaelt] hebben		4		
Den 10 Feb. eenen expressen naer Maseick gesonden om te vernemen naer de Sichelter steenen		2		
Als de Sichelter steenen gehaelt sijn, soo isser verteert		2	4	
Den 10 Meij voor te			6	
Den 11 Julii aen Merten Bergh van bier, hetwelck de bijldesnieder, als hi de waepens en scinckelen gesneden heft, ende de metselaers, als sij den koere gewelft hebben, gedroncken hebben, betaelt . . .	3			
Den 30 Julii naer. . . sien Excellentie gewest, om een glaes te versoecken, ver[teert]		4		
ende voor de kaerre betaelt		5		
Item als den eerste steen geleit is, ende den eerste naegel geslaegen is gewest, soo hebbe ick aen wijn, vlees, visch, en wittebroot betaelt	13			
Uitg. . .	1044	2	1	2
Ontv. . .	987	3	7	0
Avans . . .	56	6	2	2
	Rixdalders	Schillinge	Stuver	Oortjes

Aldus gherekent binnen de Prochie van Bergh ten huyse van den heer Pastoir ende ter presentie van de onderteeckende den 5 Septembris 1684.

FR. REGINALDUS COOLS, Episcopus Ruremundensis.

G. DE ZOUTELANDE. THEODORUS MAEN, Soc. Jesu.

GIELJS CLOUDT. JAN TEGELS.

In nomine Domini. Tweede rekeninge van ontfangh en uijtgaeve wegens de reparatie der kercke tot Sint Odiliae Bergh, sedert de eerste afrekeninge van den jaere 1684 den 5 Septembris.

Ontfangh tot reparatie der kercke.	R.	Sch.	St.	Oort.
1684, den 27 Octobris van den ontfanger der raporten in naeme van de HH. van den raedt	14			
Van den H. Griffier Winckels	2			
1685, den 30 Junii van den H. C. van der Voeren .	2			
Van den H. Canonick van Dael (1)	8			
Den 29 Oct. van de Eerw. HH. Capituleeren ontfangen een assignatie op Buggenum van.	14			
Van M. H. Elsrack	6	3/8	4/8	3/4
1686. Van sijn Hoeghwerde ontfangen	80			
In Aprili van M. H. Borst (2) in naeme van Mevrouwe de Haen	20			
Op kermis van den offer gehadt	11	7/8		
Den 24 Meij van den H. Pastoor op Ninwhoff .	6			
R.	164	2	9 1/4	

1684 den 5 Sept., naer dat ick de rekeninge van den ontfangh en uitgaeve aengaende de reparatie der kercke gedaen hebbe, soo hebbe ick alnoch uijtgegeven en ontfangen als volgt:

Calck en schalijen.	R.	Sch.	St.	Oort.
Aen Denys Jacque voor een mudde calck om den koere te pleesteren betaelt	3	4/8	0	0
Noch voor het opdraegen betaelt	0	1/8	0	1/4
1685 den 12 Meert aen den soen van Jan Swillens op rekeninge gegeven wegens de scalijen.	10	0	0	0
Den 7 Augustus aen Jan Swillens.	0	2/8	0	0
Den 12 Dec. Jan Swillens te volle betaelt. . .	10	5/8	0	0
1686 den 15 Feb. van Hubee gecoght drij mudde, vief ganck calck, betaelt ad	9	7/8	4/8	0
Voor het opdraegen, uijtvaeren der kaerren en drincken voor de voorluij betaelt	0	6/8	3/8	0
Den 4 Aprilis noch vier mudde calck betaelt . .	12	0	0	0
Van denselven uijt te vaeren, op te laijden, te blussen ende het drincken der voorluijt betaelt	1	6/8	4/8	0
In Majo noch gehaelt een half mudde gelesden calck ad 6 Junii noch een haelf mudde gelesden kalck . . .	3	2/8	4/8	0
Iser en loet.				
1684 den 30 Oct. aen M. Fijt Fijten op rekeninge gegeven	7	0	0	0
1685 den 17 Aug. aen M. Frederick naegelsmit op rekeninge gegeven	9	3/8	0	0

(1) *Michaël van Dael,* tevens President van het Bisschoppelijk Seminarie. *Continuatio* etc. bl. 116.
(2) *De Bors,* van Overen.

	R.	St.	St.	Oort.
Denselven dito aen Jan Sconcken van het loet betaelt	14	4/8	3/8	0
Den 6 Octobris aen M. Fijt Fijten.	1	0	0	0
Noch aen Jan Sconcken voor 110 pont loet betaelt	4	4/8	4/8	0
Den 16 Octobris aen M. Frederick betaelt . . .	2	0	0	0
1686 den 26 Januarii aen M. Fijt Fijten	6	0	0	0
Den 3 Junii voor de naegels aen de deure betaelt	0	6/8	6/8	0
Den 6 Junii aen M. Fijt Fijten op rekeninge gegeven	12	0	0	0
Van de waepens.				
1684 den 21 Sept. aen M. Jans Peters van de scilden te suveren, betaelt	0	2/8	0	0
1685 den 2 Julii aen Alexander van Gaelen van de waepens te scilderen betaelt	11	0	0	0
1686 in Maijo noch aen denselven	2	0	0	0
Metselaers.				
1684, 27 Nov. afgerekent met M. Peter Schruers, pleestenaer, en bevonden dat hij in alles heft moeten hebben 19 rixd. 2 scill.: hier op aen denselven betaelt Reliquum solvit Illustrissimus Dominus.	7	6/8	0	0

1686, 28 Febr. hebbe ick verdinckt aen M. Hendrick die boeghen uijt te breecken ende wederom toe te metselen, item de heele kerck te beliggen ende de Naemse steen in de ander kerck op te nemen, en teegelsteen in de plaets te liggen, ende soude daervoor aen hem geven de duisent steen, een tonne biers en vijef rixdalders. Naer dato noch met denselven verdinckt de kerck te pleesteren voor achthien rixd. ende anderhalf thonne biers.

	R.	Sch.	St.	Oort.
Den 2 Meert op rekeninge gegeven	3	0	0	0
Den 17 Aprilis.	5	0	0	0
Den 20 Meij	7	0	0	0
Den 6 Junii noch	4	0	0	0
Thegel-oevens.				
1685 in Julio 4 kaerren eenen daegh kolen gevaeren, betaelt	2	0	0	0
Noch een kaerre eenen daegh sant	0	4/8	0	0
Noch een kaerre kolen laten haelen.	0	2/8	0	0
Hondert scoef	0	5/8	0	0
Van de steen op een te draegen betaelt	2	2/8	2/8	2/8
Voor aerbeitsloen aen den tegelbecker betaelt . .	12	0	0	0
Voor de kolen betaelt	14	2/8	5/8	0
Aerbeiders.				
1684 den 28 Sept. aen Thijs Poelmans voor twee daegh betaelt	0	3/8	0	0
Aen Matthijs Clout	0	1/8	0	0

	R.	Sch.	St.	Oort.
Den 30 Oct. aen die dewelcke de kerck scoen gemaeckt hebben, gedaen bier ad	0	3/8	0	0
Den 29 Nov. aen Gelis en Thijs Clout betaelt . .	0	6/8	0	0
1686 den 26 Jan. aen M. Meulen Jan op rekeninge gegeven	6	0	0	0
Den 8 Mey noch aen denselven	6	0	0	0
1684 in Nov. aen M. Hendrick van de vensters te maecken, te saemen met de naegels	1	3/8	0	0

VRAEGHTEN.

	R.	Sch.	St.	Oort.
1684 in Sept. 3 kaerren kalck en 7 kaerren witten sant laeten haelen voor den koere te pleesteren, de voorluyt eeten en drincken gegeven, ad	1	2/8		
1685 in Junio aen Peter Houben betaelt	1	4/8		
1686 den 24 Meert te Montfort laeten haelen 14 kaerren Sigchelter steen, aen de voorluij en oplaijers gedaen elf kannen bier	0	2/8	0	0
Aen Euben Peter van sant te vaeren betaelt . .	0	5/8	4/8	0
In Aprili van het uytvaeren der kaerren van een half mudde calck, den autaer ende het hout tot het oxael betaelt	0	1/8	2/8	3/4
Aen Jan Weertheim van sant te vaeren betaelt .	0	6/8	0	0
Aen de voorluijt gelijck ock die den sant bijgevaeren hebben ende den balck tot het oxael afgekapt en gevaeren hebben, van eeten en drincken . . .	1	3/8	0	0
Drij kaerren hout bij M. H. Loom laeten haelen voor het oxael, betaelt.	0	6/8	0	0
Noch van een kaerre van den autaer betaelt . .	0	2/8	0	0
Den 30 Meij ende 6 Junii 4 kaerren Siechelter steen naer de kapelle laeten vaeren en 3 kaerren kalck laeten haelen, voor het uytvaeren en drincken	0	0	7/8	0
Voor de vraeght				

CAETERA NECESSARIA.

	R.	Sch.	St.	Oort.
1684, 4 Nov. aen M. Francis Jansen voor het haijr om den koere te pleesteren, betaelt	1	2/8	0	0
1685, den 19 Julii voor terre ende van aerbeitsloen om de goete te terren, betaelt.	1	1/8	0	0
Voor het afscrieven van twee supplijcke om een glaes, betaelt	0	2/8	0	0
Aen Jacob den Meijer van de duijfsteen van een te slaen, betaelt	2	5/8	0	0
Den 4 Nov. naer Krijkenbeck gewest, drij daeghe en twee nachten uijt gewest, vertert en aen den voerman betaelt.	1	5/8	0	0
1686, 13 Jan. wederom naer Krijkenbeck gewest met een perdt, vertert	1	2/8	0	0
Item aen denwelcken het gelt getelt heft, vereert .	1	0	0	0
Den 26 Jan. aen de wedewe Catharina Cnops op rekeninge gegeven	4	0	0	0
Den 27 Meert de steen laeten opvaeren, de voorluij gedaen bier ad	0	5/8	0	0
Van de steen af te breeken betaelt aen Geraert. .	0	2/8	0	0
Aen Jacobs jonge	0	0	6/8	0
Aen Gelis, Frederick en Tijsken.	0	6/8	0	0

	R.	Sch.	St.	Oort.
Noch gecoght drij manden ad	0	1/8	0	0
Noch steygerseilen ad	0	4/8	0	0
Van de kerck scoen te maeken aen Peter en Jan betaelt	1	3/8	0	0
Den 24 Meij aen Francis Jansen voor het haijr om de kerck te pleesteren betaelt.	2	4/8	0	0
Op kermisdaegh aen den kock	1	0	0	0
De speelluijdt	0	4/8	0	0
Van de schoetels, tellueren en glaesen	1	1/8	0	0
Aen de kanoniers.	0	5/8	0	0
Aen den kuster tot Montfort van Sigchelter steen	0	6/8	0	0
GLAESMAECKER.				
Den 10 Junii aen Stams op rekeninge gegeven .	5	0	0	0
Noch coemen mij in slot van de voergaende rekeninge	56	6/8	2/8	2/4

Den ontfanck van dese reekeninge beginnende den 24 Octobris 1684 ende eijndigende den 24 Meij 1686 beloopt summa summarum Rixd. 164—2—9 ¼,

ende den uitgave bedraegt te samen, daerin begrepen R. 56—6—5 bij slot van vorige reekeninge van den 5 Sept. 1684 aen den rendant verschult Rixd. 288—7—10.

Sulcks meer uitgegeven als ontfangen, en dewelcke mits desen aen den rendant te goede komen, een hondert vier en twintigh rijxdalers, vijff schellingen, een oort.

Aldus gherekent binnen Ruremunde den 4 Julii 1686.

Fr. REGINALDUS Episcopus Ruremund.

HENRICUS LAUREYS S. J. Rector. J. BORS.

GIELIS CLOUDT. JAN TEGELS.

In nomine Domini. Derde rekeninge enz. sedert de leste afrekeninge van den jaere 1686, den 4 Julii.

Ontfangh.	R.	Sch.	St.	Oort.
1686, den 14 Sept. in bijwesen der schepens uijt den offerstock gecregen	8	6/8	0	
Noch van de naebers vereert gecregen tot Ons Lieve Vrouwe autaer	4	0	5/8	
Den 8 Dec. van Hendrick Storms ontfangen . .	2	0	0	
1687, in Januario van den h. Livinus Meijs, Pastoor tot Montfort, ontfangen	3	0	0	
Den 16 Martii uijt den offerstock	5	4/8	2/8	
Van de gemeinte vereert gecregen.	100	0	0	

	R.	Sch.	St.	Oort.
Alnoch met consent van siene Doorl. Hoegw., de hh. Geërfden, Regerders, ende met octroij van het Hof, tot last der kercke opgenoemen van de mombaers van Winandus Tits de somme van	125	0	0	
Den 26 Oct. uijt den offerstock	8	7/8	0	
Van den h. Drossaert van der Heiden ontfangen .	15	0	0	
Van den h. Pastoor tot Melick	3	0	0	
Van den h. Pastoor tot Vlodrop	3	0	0	
Van den h. Landtdeecken op de Niuwstadt . . .	3	0	0	
Van den h. Pastoor tot Linne.	3	0	0	
Van den h. Pastoor tot Herten	3	0	0	
Van den h. Pastoor tot Roesteren	3	0	0	
Van den h. Pastoor tot Echt	3	0	0	
Van den h. Landtdeecken tot Wessem	3	0	0	
Van den h. Licentiat Scheijven	3	0	0	
Van de aermen, in naeme van den heere Pastoor tot Lottum, Henricus van Thoor, alsoo denselven van de aermen volgens rekeninge was koemende, ende aen de kerck vereert heft, ontfangen de somme van .	20	2/8	3/8	4/8
Nog vercoght enige Siggelter steen voor	4	0	0	0
1688, den 1 Oct. uijt den offerstock	8	6/8	6/8	0
1689, den 14 Sept. uijt den offerstock	5	6/8	7/8	0
1690, den 21 Sept. uijt den offerstock	7	4/8	1/8	5/8
Noch in versceide reisen voor offer ontfangen ende in alles bijeen gerekent ad	5	4/8	5/8	4/8
Den geheelen ontfanck	351	2	7	3/8
Den uijtgaef bedraeght te saemen (1), daerin begrepen de 124 rijcksd. 5/8—0—2/8 bij slodt van vorighe rekeninge van den 4 Julii 1686 aen den rendant verschuldt	407	3	5	4

soo dat meer uijtgegeven is als ontfanghen, ende de welcke mits desen aen den rendant te goede komen, ses en vijftigh patacons, vijf stuijvers en seven duijten.

Aldus gerekent binnen Ruremonde den 29 Octobris 1690.

Fr. Reginaldus Epus. Ruremund.

Joannes Bocx, S. J. Rector. Gillis de Zoutelande.

J. Bors. B. de Lom.

Gielis Cloudt. Louis Cupers.

Peter Nelissen. Jan Tegels. Adamus Cnops.

Rekeninge van uytgaeven.

	R.	Sch.	St.	Oort.
Ten eerste soo koemen in slot van de voorgaende rekeninge hondert vier en twintigh rixdalders, vief schillingen, ein ort, dewelcke ick overbetaelt hebbe gehadt, dus.	124	5/8	0	2/8
Ten tweede in de voorgaende rekeninge vergeten in te bringen de oncosten, als de eerste rekeninge is gehouden, ende ock de oncosten als de kerck gewijet is geworden, te saemen bijeen gerekent ad ses rixdalders	6	0	0	0

(1) Te weten de hier nog volgende uitgaven.

	R.	Sch.	St.	Oort.
1686 den 4 Augusti aen Euben Peter betaelt drij schillingen	0	3/8	0	0
Den 21 Augusti aen M. Vit Viten den smit op rekeninge gegeven thien rixd.	10	0	0	0
Den selven tijdt voor vier gangen calck, voor het opdraegen ende uijtvaeren betaelt	0	7/8	3/8	7/8
Noch een kaerre drij daeghen steen en sant gevaeren	1	4/8	0	0
Twee paer gehincskens aen den biechtstoel . . .	0	1/8	3/8	7/8
Noch voor haijr om de mueren te plesteren betaelt	0	2/8	5/8	0
In festo S. Plechelmi voor het tractament van de biechtvaeders uijtgegeven twee ducatons, dignus est enim operarius mercede sua, et qui altari inservit, de eo et vivere debet	2	4/8	0	0
In festo S. Otgeri voor het tractament als boven	2	4/8	0	0
Den 16 Sept. aen den swaeger van Meulejan voor het maecken van den biechtstoel, het gestoelte, den voet van den cleinen autaer etc. betaelt	4	0	0	0
20 Sept. voor het drucken van den aflaet betaelt aen Ophoeven.	1	2/8	0	0
Den 9 Oct. aen den smit Vit Viten betaelt. . .	1	0	0	0
Den 19 Oct. aen Jan Wolfs voor twee daegen aerbeidens betaelt.	0	3/8	0	0
Noch twee daegen steen, sant en leem laeten bijvoeren	1	0	0	0
Den 1 Nov. aen Meister Niclaes den schildenaer betaelt van het schilderen van het antipendium van den cleinen autaer	2	0	0	0
Den 14 Nov. aen Meister Hendrick den metselaer op rekeninge gegeven	4	0	0	0
1687 in Jan. aen Meister Fredrick den naegelsmit betaelt	0	6/8	3/8	7/8
Aen Maerten Bergh van aerbeitsloon	0	1/8	2/8	2/8
Voor twee hondert pannen en arbeitsloon van eenen niuwen backoven in plaetse van den gewesen, denwelcken tot behoef van de kerck heft moeten afgebroeken worden, betaelt	2	5/8	0	0
Den 17 Martii voor het lindt ende faraine van de niuwe vaene betaelt.	1	5/8	1/8	2/8
Voor het sijden stof van de vaene aen Arensbergh betaelt	4	1/8	0	0
Voor den maeckloen	0	2/8	3/8	7/8
Denselven dito gecoght eenen roeden ende ock eenen witten doeck op de communiebanck, daervoor betaelt .	2	2/8	0	0
Voor de faraine, kant ende maeken.	2	0	3/8	7/8
Voor het leenen van 40 patacons voor twee jaeren, voor een recompens vereert een malder spelt ad . . .	1	2/8	0	0
Voor enighe denneboemkens te laeten haelen en planten, betaelt	0	2/8	0	0
Den 24 Aprilis aen M. Gelis den slotmacker voor twee sloten, sleutels, gehingen betaelt	1	2/8	0	0
Den 10 Maij voor de oncosten der biechtvaeders in festo S. Wironis.	2	4/8	0	0
Den 19 Junii aen M. Hermanus voor twee raemen van twee antipendia met de bancskens betaelt. . .	1	0	0	0
16 Julii in festo S. Plechelmi voor de onkosten als boven.	2	4/8	0	0
In Augusto een request laeten maeken ende aen het gerighte te Ruremunt gepresenteert om dij 100 ducatons tot last der kercke op te nemen, betaelt.	0	3/8	0	0

	R.	Sch.	St.	Oort.
Als den ijseren kandelaer gehaelt is, voor den voormaen, port stuver ende den jonge, denwelcke de tijdinge bracht betaelt	0	4/8	3/8	7/8
Noch drij kleine autaersteenen laeten prepareren. haelen en koepere plaitens darop laeten maecken . .	0	3 8	6/8	0
1687 in Augusto a R^do Patre Priore Crucigerorum (1) vereert gecregen enigh ouwt werck van een autaerken, voor het repareren, hout, verwen en afsitten betaelt . . .	3	5/8	0	0
Voor de vraght van te haelen	0	1/8	5/8	0
In festo S. Otgeri voor de oncosten van de biechtvaeders	2	4/8	0	0
Den 19 Sept. aen M. Vit Viten op rekeninge gegeven	15	0	0	0
Aen Meister Hendrick metselaer	11	5/8	0	0
Aen Meister Meulenjan betaelt	18	5/8	3/8	7/8
Den 20 Sept. bij de Urselinnen (2) voor de Communiebanck betaelt	9	4/8	0	0
Aen de wedewe Catharina Cnops	30	0	0	0
Aen Herman Lowijs van ijser ende calck betaelt . .	3	6/8	0	0
Aen Meister Peter den snieder van het hermaecken der casels, antipendium en alle noitsaekelicheit daertoe	3	2/8	5/8	2/8
Aen M. Fredrick voor naegels betaelt	0	5/8	0	0
Aen Jan Tegels voor 219 voet plancken	2	5/8	2/8	4/8
Aen Marten Stams den glaesmaeker op rekeninge .	10	0	0	0
Alnoch aen denselven	16	0	0	0
Alnoch aen denselven van het repareren der glaesen in de ouwe kercke sedert het jaer 1681, betaelt . .	2	1/8	2/8	0
Aen de mombaers van Winandus Tits voor het leenen van 100 guldens voor den tijt van ongeveer 9 maenden, voor een recompens gegeven	1	3/8	0	0
1688, den 15 Febr. aen Vit Viten den smit op rekeninge	8	0	0	0
Denselven dito aen den h. Scholtis Langenacker van Siggelter steen betaelt.	1	5/8	3/8	2/8
In festo S. Wironis voor de oncosten der bichtvaeders	2	4/8	0	0
In Majo aen den glaesmaecker Stams op rekeninge	4	0	0	0
In festo S. Plechelmi voor de oncosten der biechtvaeders	2	4/8	0	0
In festo S. Otgeri similiter.	2	4/8	0	0
Den eerste Oct. aen den borgemeister Strijthaegen voor de pensione van de 100 ducatons, betaelt . . .	6	2/8	0	0
Voor het hermaeken van de swaerte casel met de gereitscap daertoe	2	0	0	0
1689 in festo S. Wironis et Plechelmi voor de oncosten der biechtvaeders.	5	0	0	0
Voor de oncosten ende postgelt van de Bulle van den aflaet aen h. Gijlekens betaelt	2	7/8	0	0
Voor het lichten van sententie wegens een pretentie van vief en twintigh patacons op de Jonckeren Baexen	1	7/8	3/8	0
Noch voor een niuw Misboexken.	0	6/8	0	0
Een niuw alve met een kant en twee amicten laeten maeken ad	5	3/8	4/8	0
In festo S. Otgeri voor de oncosten.	2	4 8	0	0

(1) Het klooster der Kruisheeren te Roermond werd in 1422 door Joannes van Merode, Prior te Venlo, gesticht en deze stichting, namens Paus Martinus V door Joannes a Lapide, Deken van het Kapittel van S. Servaas te Maastricht, bevestigd. KNIPPENBERGH *Hist. eccles.* bl. 112 en HERMANS, *Annales Ord. S. Crucis*, vol. II bl. 468.

(2) De Ursulinnen vestigden zich te Roermond in 1646, in de Steeg. Na den grooten brand van 1665 bouwden zij eene nieuwe kerk, welke den 20 October 1685 door Bisschop Reginaldus gewijd werd. KNIPPENBERGH Op. cit. bl. 235 en *Almanak van het Arrondissement Roermond* voor 1871, bl. 113.

	R.	Sch.	St.	Oort.
1689, 5 Nov. aen Christianus Cox als mombaer van Winandus Tits betaelt voor de pensione van 100 ducatons, vief ducatons	6	2/8	0	0
Noch voor thien schillingen kalck betaelt aen Hube	1	2/8	0	0
Als de lindeboomen koemen sien aen den boede eenen schillingh gegeven, van de putten te maeken, te planten, de oude op te maeken en te misten, betaelt vief blammusers	0	3/8	3/8	7/8
1688 den 9 Julii enighe Naemse steenen in de oude kerck laeten opnemen ende in de niuwe liggen voor aerbeitsloon betaelt	0	2/8	6/8	0
1689 in Majo laeten maeken eenen voet met een taefel om den Reliquiaekast op te sitten, voor aerbeitsloen	0	6/8	0	0
Noch een antipendium voor de taefel laeten maeken, voor aerbeitsloen 12 stuvers ende voor 7 vierdel liewaet, drij schillingen, facit	0	4/8	4/8	5/8
1690 in festo S. Wironis et in festo S. Plechelmi voor de biechtvaeders	5	0	0	0
Aen meister Gelis den slotmaeker van het hermaeken van twee sloten met de sleutels betaelt	1	0	3/8	7/8
Aen de wedewe Cnops van het jaer 1686 betaelt voor vier ellen lijnendoeck en een vierdel, van het clein antipendium.	0	6/8	4/8	0
1690 den 22 Aug. betaelt aen den glaesmaeker Marten Stams	12	5/8	7/8	4/8
Den 18 Sept. aen Vit Viten	10	0	0	0
In festo S. Otgeri voor de biechtvaeders	2	4/8	0	0

Drie origineelen (1), zeer versleten, in het Kerkarchief te St. Odiliënberg.

N° 125.

1690. — *Verzoek van den pastoor van St. Odiliënberg om ontheffing van lasten.*

Aan de Heeren Geërfden ende Regerders des kerspels *S. Odiliae Bergh.*

Vertoent Guilielmus Basel, Pastoor aldaer, hoe dat hij, behalven sijne [groete] moijten en arbeit in het optimmeren der kercke aldaer, ock noch groete onkosten ende schaede heft gehadt, hebbende seven jaeren langh alle besoeck en visiten op sijne eijgen kosten moeten afwachten tot sijnen groete schaede, ende seer dicwils verscheide persoonen, dewelcke het werck quaemen besien, moeten tracteren om haere goetgunstigheit tot de kerck te gewinnen, soo om almoissen te criegen als wel in noot gelt te leenen, hetwelcke seer dicwils ende in notaebel sommen is gesciet; daer en boven is denselven in den tijdt van over de seven jaeren meer als den viefden dagh buijtens huijs gewest op siene eijgen kosten en sijn geldt vertert, om de almoissen soo in hout, geldt als andersins ronsom te gaen bidden,

(1) Acht stuivers = 1 schelling; 8 schellingen = 1 Rijksdaalder.

ende alle materialen, hout, steen, kole, kalck, schailiën ende alles dat tot de gehele timmeragie noodigh is gewest, te kopen, te bestellen en te besorgen, soo dat denselven in het principaelste van het timmeren verscheide reisen andere Priesters op sijne kosten heft moeten criegen om den dienst op son- en heilighdaeghen te doen, wesende tot noch toe in de voorgaende rekeninghen alleinlick goet gedaen acht rixdalders voor drij reisen naer de oude kerck (1), vief naer Maseick, een naer Venlo ende twee naer Krijeckenbeck. Daer en boven, als den eersten steen geleit is gewest ende den eersten naegel geslaegen, soo heft denselven alleinlick in rekeninge gebroght den wijn, vleis, visch ende wittebroet, ter somme van derthien rixdalders, den meerrest als bier, boeter, gecruijden en andere noitsaeckelicheiden om de spijesen te prepareren ende de taefel te versien, is gewest van sijen eigen goet, ende darom niet in rekeninge gebroght, wesende de eerste reise met de knechten ontrent 25 persoonen gewest, ende de tweede reise ontrent 19. Item als die Reliquiae der Heilighen met processie van Ruremundt naer Bergh sien gebroght, al ist dat de gemeinte den wijn, een deil vleis ende het wittebroet vereert heft gehadt, soo heft denselven effenwel aen vleis, banquet, boeter, gecruijden en andere noitsaekelicheit uijtgegeven ontrent thien [patt]acons, behalven het bier en andere onkosten, dewelcke hij de geheele octave door heft gehadt, met degene dewelcke de kerck ende Reliquiae quaemen besoecken. Voorders soo heft den[selven] nu ses jaeren langh tot gerief der gemeinte gelogeert gehadt den Capellaen ofte Priester, denwelcken des sondaeghen ende heilighe daeghen de vroegh Misse komt doen, tot behoef en gerief der gemeinte, sonder tot noch toe het minste daer voor geprofiteert te hebben, wesende nochtans eenen groeten last [met] respect van de Pastorale incomsten. Aengaende den afval van het hout, hetwelcken denselven daer van genoten heft, en is van soo groete werde niet als sommighe misschien souden meinen, aengesien dat den meisten deil, wenigh uijtgenoemen, dewelcke enigh hout voor de kerck vereert hebben gehadt, de tacken selfs behouden hebben; daerenboven soo siender veele blocken gecoght gewest sonder enigh overhout, ende van alle de wijdeboomen, daer de plancken tot het daeck van gesneden sien, daer en is ten minste

---

(1) *Aldekerk* bij Gelder, behoorende destijds tot het bisdom Roermond.

geen overhout van gewest. Ten derde soo sien tot profiet der kercke ontrent voor vief rixdalders tacken vercoght gewest: daerenboven soo heft Meulen-Jan volgens accort ens daer af gebrouwen, ende, soo langh als hij gearbeit heft gehadt met alle siene knechten, vijer daer van gestoeck om te koecken en te wermen; van gelijcken de metselaers met alle haere knechten; ende is sonder twiefel bij nachten en ontijdt al veel verdraegen geworden, soodat het gene hetwelcken den voors. daer van genoten heft gehadt, dijer genoeght betaelt is, als geconsidereert wort, dat hij de voorluijdt, dewelcke het hout met [kaerren] en waegens gehaelt hebben gehadt, altoist [te] drincken, ende seer dicwils te eeten heft gegeven, hetwelcke niet in rekeninge is gebroght, behalven dat hij alle het hout selfs heft gaen bidden en kopen, ende de kaerren en waeghens, om het hout bij te voeren, met groete moiten en arbeit heft moeten bestellen en besorghen; stellende oversulcs alles in consideratie ende [beliefte] van de heeren Geërfden en Regeerders der gemeinte.

Beantwoord met: Die onderscreven Heeren Geërffden en Regeerders des kerspels S. Odiliën-Bergh, considererende de moijelycheijden, neersticheydt ende oncosten van den heere pastoor in het optimmeren der kercke aldaer, vereeren en geven denselven voor [sijn] recompens (voor soo lange sijn Eerw. de pastorie deser gemeinte sal bedienen) den vrijdom ende [exemptie] van den jaerlijcxen schat ende lasten van ong.... veerthien guldens brabants in de vijff cedulen heercoemende van den Eerw. heere Wiro Charles, pastoor van het Beggijnhoff binnen Ruremonde, denwelcken het voors. landt ende erff aen de pastorije van S. Odiliënbergh gegeven heeft. Actum Ruremonde den 10 Novembris 1690.

A. van Langenacker, in name van Sijne Coninclijcke Majesteit van Engelandt, voor soo veel hier in kan consenteren.
H. W. van Aerd.
Henrick Temmermans.
Jan Tegels.
Jan Doemen.
Dit ist eijgen mirck $\frac{\text{I I I}}{\text{I}}$ van Derick Beijtels.
Wilm Coenen.

Ex requisitione et mandato Capituli, praesente Illmo Domino Episcopo, van Elsrack.
G. de Zouteland.
J. Bors.
A. Pollart.
B. De Lom.
Joannes Bocx, Rector S. J.
Gielis Cloudt.
Louis Cuijpers.

Origineel, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 126.

1692, 31 Juli. — *Op verzoek van den pastoor van St. Odiliënberg en andere tiendenaren aldaar, verbiedt Koning Karel II alle bedrog in het leveren der tienden.*

Carel bij der gratie Godts Coninck van Castiliën, Hertogh van Gelre, den eersten Bode, macht hebbende t'exploicteren binnen desen onsen lande van Gelre hierop versocht, saluijt. Wij hebben ontfanghen de supplicatie van den eerw. Guielmus Baesel, pastoor tot *St. Odiliënbergh*, mit hem gevoeght sijne Hoochw. den heere Bischop, de eerw. heeren van 't Capittel der cathedraele alhier, ende den Rentmeester van sijne Britanijcque Majesteit, inhoudende hoe dat, aloffwel het resoluijt were, soo naer de canonijcke rechten als onse placcaerten ende onser voorsaeten, dat de tienden oprechtelick ende sonder eenighe diminutie moesten worden geleveert, waerbij mede onder anderen were gestatueert juxta Anselmo in *Cod. Belg. tit.* Thienden-Schoofrecht § 14, dat niemant eenich kooren, graen, ofte andere thientbaere vruchten uijt den velde, daer die weren gewassen, en mochte vervoeren, tensije deselve vruchten eerst weren gebonden, ende in thiendelinge oft in hoepen behoorlick gestelt, ende daeraff de weete ofte advertentie gedaen aen de thiendenaeren ofte gecommitteerde van de geestelickheijt, op de verbeurte van dobbel thiende ende 15 gulden eens (1); ende dat over sulcke subject oock were gewoon gedepescheert te worden *mandatum de decimis*, in voegen als verthoonde het aldaer annex exemplair voor desen ter ordre van die van onsen Hove gedepescheert ende geëxploicteert, were effenwel soo, dat diverse persoonen derren pretenderen t'inverteren de gewoonelicke maniere van thiende, mit d'affgemaeijde vruchten te binden in schobben ofte schoeven, laetende liggen plaet ter aerden hetgene sij gedochten te laeten voor de thiende, sonder deselve gelijck d'andere in hoepen op te richten, quasi vero aloff sij soude moegen laeten voor de thienden 't gene hun behaeghde ofte goedt dochte, niettegenstaende dat daerdoor fraude in de thiende soude konnen worden gecommitteert, ende dat door het ter aerden te laeten liggen

(1) In den tweeden druk bl. 253.

hetgene voor de thiende wirde gelaeten, soude connen worden beschaedight, hetsij door 't verrotten ten tijde van regen, als nu het een tijt lancx were geweest, ende door de beesten, die op de stoppelen wirden gedreven ende het eerste vallen aen de liggende vruchten, ende daeromme datter geen reden en konde exsteren om de schoeven van de thienden meer te laeten liggen, als die weren gebonden, neffens alle de meereste, niet op te richten, besonderlick omdat oock in 't voors. *mandatum de decimis* were belast, dat niemandt sich en soude vervoorderen sijn kooren ofte andere decimaebele vruchten, waervan de thiendenaers weren gewoonelick ende in possessie die te hebben, vóór ofte naer den sonnen onderganck ofte opganck ofte andersints te doen ofte laeten vervoeren, secretelick op te laeden, ofte van de velde te veuren, tensij datteselve eerst ende voorall gebonden ende in hoepen gestelt endo verthient weren; ende dat den Suppliant ten regarde van Groot ende Kleijn Paerlen ende Dassenraeij oock van eenige jaeren were in possessie van de thienden te genieten van d'opgestelde hoepen, hetwelck dit jaer onderstaen hadde controvers te maecken seeckeren Heijn, woonende op 't Groot Paerle, den Gouverneur onser stadt Ruremunde toebehoorende, seggende op sijn eijgen authoriteijt, ende niet van sijnen heere, aen den halffman te hebben verboeden de vruchten onder malckanderen mit die van de thiende daeronder begrepen, op te richten ende in hoepen te stellen, niettegenstaende d'andere thientgelders daerover serieuselick aengemaent sijnde, hadden verclaert daerover verners geene questie te willen moveren, als naerder were te sien uijt d'attestatie aldaer neffensgaende, onderstaende ondertusschen andere onderdaenen onder Bergh, die aen de heeren Gevoeghde thienbaer weren, het voors. quaet exempel te willen involgen, mit het oprichten van alle schobben ende gerven, willende tot oprichtinge de thiendenaers selver obligeren, ende dat het thienden soude geschieden aleer de schoeven wirden gericht; ende want dese maniere were ongehoort ende streede tegens onse placcaerten ende alle maniere van behoorlicke handelingen, soo versochten den Suppliant ende de heeren gevoeghden ten eijnde hun op den voet van 't voors. acte *mandatum de decimis* mochte worden verleent, ende signantelick aen den voors. Heijn, ende den halffman van den voors. Gouverneur ende alle andere, belast hun promptelick daernaer te reguleren, ende den

Suppliant niet verners te turberen, al op de pene bij 't voors. mandatum geëxprimeert. Waeromme soo ist dat wij, desen aengemerckt, U ontbieden daertoe committerende bij dese, dat gij ten versuecke der Supplianten U transporteert naer Bergh, ende aldaer op den naesten Sondagh oft anderen Heijligendagh ten tijde van de Hooghmisse, den volck meest vergaedert sijnde, ende ter plaetsen daer men gewoonlick is uytroepinge ende publicatie te doen, van onsentwegen, interdiceert, uytroept, ende verbiedt dat niemandt, wij hij sije, hem en vervoirdere sijn coren ofte andere decimabele vruchten, ende daeraff die Supplianten ende hun voorsaeten sijn gewoonlick ende in de possessie thiende te hebben, voor oft naer der sonnen onderganck oft opganck ofte andersints secretelick op te laden, oft van velde te vueren, te doen oft te laeten vueren, ten sije dat 't selve eerst ende voorall behoorlick gebonden ende in gaston gestelt oft hoopen, ende verthient. sije, laetende die waerachtige ende rechtveerdige thiende van 't coren ende andere thientbaere vruchten aldaer gewassen hun volgen, gelijck die Supplianten ende heure voors. voorsaeten, oft hun thiendenaers deselve thienden van allen ouden tijden gecolligeert ende ontfanghen hebben gehadt, ende dat van rechtswegen behoort, sonder daerinne eenige fraude ofte bedroch te committeren, ende dit op de pene van hondert Carolusgulden, te bekeeren d'een derdendeel daeraff t'onsen behoeve, 't tweede derdedeel tot behoef van den officier, ende 't derde derdedeel tot behoeve van den aenbrenger; ende soo verre U, dit doende, gebeure eenige oppositie oft contradictie, onse voors. verboden ende bevelen stadthoudende, ende deselve eerste ende voorall volbrocht, niettegenstaende oppositie ofte appellatie, gedaen ofte te doene ter contrarien, sonder prejuditie derselver daeght die opponenten om te compareren tegens den eersten rolledagh naer de tegenwoordige vacantiën, wesende den 3 September naestcommende, voor onsen seer lieve ende getrouwe, die Stadthouder, Cancellaer ende Raeden geordonneert in Gelderlandt, om aldaer die redenen van hunne oppositie oft contradictiën te doen ende te verclaeren, t'antwoorden ende in de saecke voort te procederen, ende sien appoincteren, soo behooren sal, onsen voors. Stadthouder, Cancellaer ende Raeden ten voors. daege overschrijvende t'gene dat ghij hierinne sult hebben gedaen, denwelcken wij ontbieden ende bevelen dat sij, partijen gehoort, cort, goedt onvertoeghen recht doen ende expeditie van justitie.

Gegeven binnen onse stadt Ruremunde, den 31 dagh van den maent Julij, in den jaere ons Heeren duijsent ses hondert negentich twee, ende van onse rijcken het 27ste.

Bij den Coninck, in sijnen souverainen raede des vortendombs Gelre.

Mij present G......

Den 3 Augustij 1692 hebbe ijck onders. Bode van den edelen hove van Gelderlant ten versoecke van den h. pastoer tot St. Odylyebergh dese opgemelte yn de kercke aldaer ten teijde van de hoege Messe aen de gemente van Beregh altoer persent voorgelessen door den kuester ende scheffen, ende dyenvolgens uitgeroffen ende genterdyceert ende verboeden dat nemant sygh en soude vervoyrden sijne vruchtten yn te vaeren oft dye te tenden ten sye volgens ten ynhout van dese commissie, ende mit eenen verdaghvaert alle dye hyertegens yn opesyessie soude wyllen komen, om voor den Ed. Hove te compaerren op ersten roeldagh, wessende den 3 September naestcommende ten 2 uhren naer den noen. Des 't'oercondt

Derick Keren.

Den 8 Augustij 1692 hebbe ick ondersch. Bode van den Edelen Hove van Gelderlandt ten versueke van den Erw. heere pastor tot S. Odilenbergh, ene copie van dese originele commissie geinsinueert an den Heere Gouverneur deser stadt, denwelcke deselve accepteerden ende voor antwoordt gaef, dat hij mijnheere Borst ende andere geërffden daerover soude spreken. Des t'orconde. Ruremund op dato als boven.

Hendrik Busch.

Origineel, met het opgeplakt zegel des Konings, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 127.

1702, 3 April. — *Register der incomsten van de pastorie tot St. Odiliae-Bergh,*

alsoo ick Guilielmus Basel, pastoor aldaer, nu ses en twintigh jaeren genoten hebbe gehadt, te weten van S. Jan Baptist des jaers een duisent ses hondert ses en seventigh tot het tegenwordigh jaere

een duisent seven hondert twee, den derde Aprilis, als ick desen Register beginne te schrieven, sonder dat ick oijt eenen register hebbe gehadt ofte gesien (1).

Ten eerste, soo heft de pastorie een huys op den Bergh, neffens de kercke gelegen, met stroij gedeckt, ende als het verniuwt moet worden, soo levert de gemeinte de scoef daertoe, gelijck sij aen mij ende mienen voorsaet altoist hebben gedaen. Den moeshoof is gelegen achter den kerckhoof aen den voet van den Berg neffens de gemeinte. Mienen voorsaet, Henricus van Thoor, daernaer pastoor tot Lottum, heft bij het huis en moeshoof aengecoght van het seer Eerw. Capittel den bergh ende bomgaert voor vieftigh patacons, welc capital is blieven staen tot laste der pastorie ende moet daervan jaerlix betalen aen het seer Eerw. Capittel twee ducatons. Den Bergh, bomgaerdt en moeshoef is langhs de erf van de Eerw. Patres Jesuiten en den bomgaert van Merten Bergh (gecoght van de PP. Jesuiten) omgraeven met een water, welcke watergrachte ofte visvijver gehelick de pastorie is toebehoerende, siende uijtgegraeven met gemein consent van mienen voorsaet ende den Eerw. Pater Maen, doenmaels Rector der Societeit tot Ruremundt, in de gemeine voere dese twee erven scheidende, soo dat vervolgens den obslaegh aen den anderen kant van boven toebehoert aen de Eerw. Patres Jesuiten, ende van onderen aen het waeter gelijck het bordt aen de pastorie.

Secundo soo heft de pastorie de lammerthiende van Groet ende Clein Paerle.

3tio de thiende der landeriën en bemden van Groet en Clein Paerle, met alnoch van de landeriën ende bandt in de Paerler Oo gelegen, tussen de erven van Groet Paerle, gehoerigh aen den hoof Ingenholst, nu aengecoght door den heere Zoetlandt, Goeverneur der stadt Ruremunt, ende besitter ofte heere (van) Groet Paerlo.

N.B. dat bij het goet Groet Paerle is eenen bandt gelegen achter de achterste Oo aen den Rour tegens Herckenboss, waervan miene twee leste voorsaeten (gelijck mienen lesten voorsaet Henricus van Thoor mij verclaert heft, dertigh jaer Pastoor gewest siende) haer hebben laeten uytkopen omdat de thiende enighsins disputabel scheen

(1) Bij A. Wolters l. c. bl. 139 komt eene lijst van inkomsten voor van 23 April 1666.

te wesen, ende dat iedereen voor ongeveer vier ofte vief soo kaerren als wagens holdt, om dien bandt gedurende haer leven niet te thienden, ende alsoo buijten proces wedersijts te blieven. Naer dat ick nu enighe jaeren pastoor was gewest, anders niet wetende als dat den voors. bandt thiendevrij was, soo ben ick anders geinformeert van mienen voorsaet Henricus van Thoor, pastoor tot Lottum (1), ende hebbe doen de thiende daervan gepretendeert bij den heere Zoetlandt, Goeverneur der stadt Ruremundt, als besitter van het goet Groet Paerle, ende om tot geen proces te komen, soo hebbe ick ock met den voors. heere wegens de thiende van dien bandt geaccordeert voor mien leven ofte tijdt dat ick pastoor soude wesen, ende hebbe daervoor holdt gecregen, ongeveer ad acht rixdalders, soo dat mienen successeur vrij staet de thiende te pretendere of te accorderen.

N.B. dat bij het goet Clein Paerle is een kempgen, groet ongeveer drij of vier morgens, neffens het smael broeck achter den moeshoef van Clein Paerle, welck kempgen ontrent de halfsceit uyt de gemeinte is gecoght, ende de ander halfscheit van boss tot landt is gemaeckt ten tijde van mienen voorsaet; welck kempgen ick wel hebbe getient voor desen, maer noit geprofiteert, ende hebbe om de cleine rinten der pastorie darom geen proces konnen sustineren. Ock in de Thilder Oo is eenen bandt, gehoerende bij Clein Paerle, neffens den bandt van Joncker Puitlinck, gehoerende bij Jongenhoof tot Lerop (welcken lesten gethient wort), denwelcken (ick) anders niet en weet als thiendevrij te wesen tot aen eenen paele gelegen aen de groete beucke, ende daervan op eenen anderen groete paele liggende in denselven bandt van Clein Paerle, ende soo recht tot aen de erf van Groet Paerle in de Thilder Oo.

4to de thiende van een gedeilte der landeriën ende bentgens van den hoof van Groet Dasselray, beginnende van eenen paele liggende tegens den hoof van Clein Dasselraij, ende van daer per lineam rectam tussen de twee torens van Hinsbergh, tot aen de landeriën van Groet en Clein Paerle; wederom van den voornoemden paele achter om den hoof van Groet Dasselraij ende alsoo langhs het Swaert

(1) De hierop betrekkelijke brief van 4 Oct. 168. is nog in het Kerkarchief aanwezig.

Water tot op de Rour, langh ontrent drij vierdel landt van het seer Eerw. Capittel noit door mij getient.

N.B. dat in dien cirkel van de Thilder Oo is een steuck landt met eenen bandt, groet ontrent te saemen ses morgens, waervan de thiende gehoert bij den hoof van Groet Dasselraij.

N.B. Bijaldien het Swaert Waeter soude verdroegen, gelijck het nu al begint, ende daervan eenen bandt soude gemackt worden, soo soude alsdan dien bandt tot op de halfsceit of tot het midde der slacke gethient moeten worden.

5to soo heft de pastorie een thiende tot Melick in de Oo gelege, genaemt voor desen des Priors thiende (1). Dese thiende wort naer den Norden gescheiden van de thiende van siene Keurvorstelicke Doorlughtigheit, naer den Oosten langhs de erf van Joncker Hanselaer en de landeriën en weide van *Hammerhoof*, ende naer den Suijden is sij gelegen langhs den Rour, ende sien de limiten en beginsel daervan als volght:

Den eerste paele is den schorstein van den hoof genaemt Groet Dasselraij, hier tot Bergh gelegen, ende alsoo recht door de *Winckelsbemden* ende landt tot op eenen paele gelegen aen het bovenste ijndt der hegge aen *Dijckenwegh* aen de slacke, van daer door de slacke op den *Obersboom* (2) nu voor enighe jaeren afgekapt.

NB. dat bij of in dit district ofte cirkel liggen ontrent vief morgens, meer ofte min, thiendevrij, toebehoerende aen de erfgenaemen Vanderholdt, Gerardt Tijssen, Jan Peggen, ende Hendrick Boss erfgenaemen, van welcke twee leste nochtans een deil thienbaer is ende ock jaerlix getient wort.

Nu wederom van den Obersboom door de rechte voore tot op den Oo-wegh ende alsoo op den anderen kandt van den Oo-wegh door de cromme voere van de erf van Straesbergh thienbaer aen de pastorie met de andere naervolgende steucken lants op den Oo-wegh uijtscietende tot aen het groet steuck lants van Joffrou Spee, van

(1) Zie n. 67. Daar een pastoor rechtens slechts aanspraak heeft op de tienden van landerijen, onder zijne parochie gelegen, ligt hier het vermoeden voor de hand, dat deze landerijen oudtijds tot de parochie St. Odiliënberg behoorden en dat de Roer een anderen loop had dan thans, zoo als ook de overlevering verhaalt. Daarop zoude dan ook gegrond zijn de weigering van latere pastoors van St. Odiliënberg, om bij te dragen in het onderhoud of het herstel der parochiekerk van Melick.

(2) Deze benamingen bestaan nog te Melick.

welck steuck de pastorie alleinlick thient ontrent tussen twee en drij morgens op de ander sijde van den Oo-wegh neffens de Winckelsslacke, wordende den rest van dit steuck landt, tussen de limiten van de pastoriethiende, gethient door siene Keurvorstelicke Doorlughtigheit ende Joncker Elsholdt, ontrent ad vief morgen; nochtans vermeine seekerlick aen Joncker Elsholt niet meer als vier morgens toe te koemen, ende den anderen viefde aen de pastorie. Boven aen en in het groet steuck landts voorgenoemt van Joffrou Spee light eenen pael beneffens de voore, sceidende de thiende van siene Keurvorst. Doorlughtigheit ende Joncker Elsholt, ende van daer tot eenen paele, naer den Meulenbergh, liggende ock in de erf van Joffrouw Spee, ende alsoo van dien paele op de koule van den *Meulenbergh*, ende van daer wederom langhs de erf ofte voere van Joncker Hanselaer ende Hammerhoof tot op den Oo-wegh, ende alsoo voorders langhs den Oo-wegh tot aen ende langhs *Hammerweide* tot op den Rour toe, ende van daer wederom alle den Rour langhs tot aen de voere ofte eerste beginsel der thiende, te weten den schorstein van Groet Dasselraij. Van dese thiende hebbe ick noit schat gegeven als in den Turcsen stuijr in den lesten orlogh tegens de Turcken, ontrent acht patacons; item noch ens van te voren aengeslaegen gewest en betaelt ontrent drij patacons in de contributiën in den Fransen orlogh.

Specificatie der landeriën de pastorie toebehoerende, soo ende gelijck deselve vóór twee jaeren in de generaele metinge door den geswoeren lantmeter gemeten sien gewest, ende is dit het extract uijt het Boenderboeck des kerspels S. Odiliae Bergh, alwaer fol. 67 staet als volght:

Pastorie tot Bergh een steuck landts in 't Berger veldt, neffens Patres Societatis erf, de ander sijde de erfgenaemen Jan Meulenraedt, Dirick Cnips en andere erven, een voorhooft den wegh, het ander de Veestraet; is groet 6 morgen 1 vierdel 20 roden.

Item in het Berger veldt aen landt ende heide in drij steucken, gelegen het eerste met een voorhooft op de Veestraet, het ander op den wegh uytscietende, een der sijde ock den wegh, het ander het Capittel; is groet met de hegge . . . . .; het ander steuck gelegen met beide sijden Capittels erve, een voorhooft de Veestraet, het ander

den wegh, groet . . . . . ; het derde steuck met beide sijde ende een voorhooft spits uijtscietende op den wegh, het ander voorhooft heer Borst, sonder den wegh; aen landt groet dese drij steucken te samen 8 M., aen heide groet 3 V. 27 R.

Item een steuck landt met eender sijde den Postaerder wegh, de ander sijde ende een voorhooft den voorhooft van Frimersums erf, het ander voorhooft Sapshoof erve, groet 4 M. 2 V.

Item een steuck in 't Sittarder veldt, neffens het Capittels erf, de ander sijde ende een voorhooft de Patres Societatis erve, het ander voorhooft de gemeinte, groet 2 M. 3 V. 25 R.

Item een steuck in 't Sittarder veldt, een sijde Patres Societatis erve, de ander de erfgenaemen van Litgen Peuts, een voorhooft de gemein heijde, het ander den wegh, is groet 5 M. 1 V. 4½ R.

Item een stuck, den Postaerder wegh een sijde, de ander sijde het huis Frimersums erve, een voorhooft den mestwegh van Dasselraij naer het Sittaert, het ander voorhooft Jan Tegels; is groot 3 M. 1 V. 8½ R.

Item noch een steuck met eender sijde den voornoemde meestwegh, de ander sijde ende beide voorhoofden op de erve van het huijs Frimersum uijtscietende, is groot 1 M. 1 V. 9½ R.

Noch heft de pastorie twee kempkens ackerlant, dewelcke in de generale metinge niet gemeten sien gewest, als vergeten, doordien dat sij tusse de huisen en moeshoeven gelegen sien, het eerste groet ontrent vief vierdel plaetse, ofte ijt meer ronsom tussen siene paele gelegen, te weten tussen de moeshoeven van Adam Cnops, Joachim Michiels, Peter Wouters, Hendrick Hendrix, Peter Nelissen, Dirick Cnips ende een sijde de gemeine straet 1 M. 1 V.; het ander daertegens over, soo dat de gemeine straet daer tussen beide is, groet ongeveer eenen halven morgen, een sijde neffens de erf van de erfgenaemen van Tijs Timmermans saeliger, de ander sijde ende beide voorhoofden de gemeinte; 2 V.

Dese landerijen sien altemael thiendevrij, behalven een steuck in 't Sittaert, groet vief morgen, een vierdel en viefdehalf rode, waervan ontrent twee morgens getient worden in de thiende . . . . . .

Daerenboven soo en hebbe ick noit enighen schat ofte contrebutiën betaelt van de boven genoemde landeriën of thiende, ende en ben ock noit van de gemeinte daertoe versoeght gewest, omdat sij wel weten,

dat de incomste der pastorie de ordinarisse competentie niet te boven en gaen.

Item heft den pastoor de gerechtigheit ende possessie van de Paescheijeren, item van ieder huis een broet van thien pont, ende van ieder hoof een broet van twintigh pont.

In het jaer een dusent ses hondert drijentachentigh hebbe ick met consent van sien Doorlughtighste Hoegw. den heere Bisscop fr. Reginaldus, ende van de seer Eerw. heeren Capitulere van het seer Eerw. Capittel aengecoght voor de pastorie een oudt vervallen huis, in het dorp gelegen tegens de linde, ende op den Rour uijtscietende, tusschen de erf van Gerardt Hawinckel, Gelis Clout en Daniël Clout, welck huis aen het seer Eerw. Capittel was verbleven voor een capitael van twee hondert geuldens daerop staende, welck huis ock noch jaerlix was uijtgeldende, gelijck ock noch, twee geulde thien stuvers aen de kercke alhier. Voor dit huis soude ick en alle successeurs in de pastorie jaerlix betaelen de voornoemde twee geulde thien stuver aen de kercke alhier, ende aen het seer Eerw. Capittel tot behoef der choralen seve geulde, met conditie nochtans mondelingh besproeken, dat bijaldien ick noch enigh ander onderpant konde vinden, hetwelcke te saemen met het huis voor die tweehondert geuldens verhijpoteseert waere, dat dan de pastorie met het seer Eerw. Capittel daeraf soude profitere; ende alsoo ick noch gevonden hebbe gehadt in het tweede jaer naer dese aenkoepinge vier morgen lants, waervan het seer Eerw. Capittel twee morgens aengeslaegen heft ende tegenwordigh noch profiteert, soo hebbe ick altoist van het eerste jaer af tot nu toe maer allein betaelt vief geulde, de ander twee morgens heft het seer Eerw. Capittel niet aengeslaegen gehadt, omdat sij sonder proces niet wel daeraen en konde komen, doordien dat dij twee morgens lange jaeren te voeren van de erfgenaemen verdeilt en vercoght waeren gewest. Dit huis hebbe ick moeten aenkopen, om diswille dat den meistendeil der pastorie-landeriën ongeackert bleven tot groet naerdeil der pastorie, omdatter geen huis en was om eenen halfman ofte pachter in te wonen, ende de landeriën anders niet geackert en konde worden: ende alsoo dit huis tenemael vervallen was, soo is besproeken en geconsenteert gewest, dat ick tot laste der pastorie hondert geulde soude opnemen,

om het huis te repareren, ende dat ick dan noch vieftigh geulde daerbij soude geven tot reparatie; maer als ick aen het repareren des huis ende optimmeren der schuere, dewelcke te bevoren niet en was gewest, ben gecomen, soo heft die reparatie ende optimmeringe aen mij gekost drij hondert viefentwintigh geulden elf stuver, soo dat ick in plaetse van vieftigh geulde tot reparatie hebbe moeten geven twee hondert viefentwintigh geulde elf stuver. De voornoemde opgenomen hondert geuldens tot laste der pastorie sien opgenomen van de kercke, aen dewelcke die gelegateert sien gewest van Joncker Johan Zoetlandt zaeliger voor een jaergetijt op sienen sterfdagh, den derden Meert, van welcke pensioene den pastoor jaerlix profiteert twee geulde, de kerck eenen geulden, den keuster eenen geulde, en de armen eenen geulde, dewelcke in de kercke komen bidden. Ende opdat de pastorie niet altoist met die hondert geulde beswaert soude blieve, soo heft sien Hoegw. den Heere Bisscop geordineert ende belast (gelijck te sien is in de scriftelicke ordinantie van het jaer 1687 den 29 Meert), dat mienen eerste successeur in de pastorië dese hondert geuldens sal afliggen, bijaldien hij langer als drij jaeren in de bedieninge deser pastorië sal blieven, maer bijaldien hij voor de drij jaeren soude komen te sterven of te vertrecken, dat hij dan oftewel siene erfgenaemen alleinlick vieftigh geulde sullen overtellen in handen van den naesten successeur, denwelcke dan de resterende vieftigh geulde daerbij moet geven, ende te saemen met de andere vieftigh geulden op een ander goet onderpant uijtstellen om de pastorie te ontlasten, opdat alsoo in de naervolgende tijden de hh. pastoors, keusters, kercke ende armen haere jaerlicse betaelinge moegen criegen, ende de siele van den godtvrughtighen fundateur ende desselfs vrinden niet gefrustreert en worden van het heiligh sacrificie der Misse en andere gebeden.

In het jaer een duisent ses hondert negenentachentigh heft den Eerw. heere Wiro Charlis, pastoor van het Beggijnhof binnen Ruremunt, ende desselfs seuster, Beggijn op het voors. Beggijnhoof, aen mij voor de pastorie overgegeven ontrent thien morgen ackerlandt met enigh holtgewass, in het Reutgen gelegen in dit kerspel, op naervolgende conditie, met sienen opstanden last, te weten van jaerlix te betaelen de jaerlicse scattingen en contributiën, ten tweede aen de Domeinen van Montfort ontrent viefden halve cop haever, ten

derde aen de erfgenaemen van den drossaert van der Heijden, als besitter van den hoof in den *Arwinckel* (1), twee capunen en onderhalf hoen, ende ten vierde aan den voors. heere Pastoor ofte desselfs seuster, soo langh als sij sullen leven, jaerlix een half malder rogge ende een half malder boecweit, soodat naer den doot van haer beijden desen pacht cesseert, ende in plaetse daervoor jaerlix drij Missen gelesen moeten worden door eenen anderen priester, te weten op den feestdaegh van S. Wiro, van S. Plechelmus, ende van S. Otgerus, opdatter op die daeghen twee Missen soude wesen tot meerder gerief der gemeinte.

Specificatie deser landeriën. **Extract uijt het Boenderboeck des kerspels S. Odiliae Bergh, alwaer fol. 37 onder andere staet als volght:**

Pastoor van S. Odiliae Bergh, herkoemende van den pastoor van het Noenhoof, een steuck landts in 't Reutgensveldt, ter eener sijde den Reutgenswegh, ter andere Aret Rinboum, een voorhoof Sapshoof-erf, het andere Hans Peter, groet 1 M. 30½ R.

Item een steuck neffens de ander sijde van Aret Rinboum, de tweede sijde de erfg. van Dirick uyt de Miel, een voorhooft Sapshoof-erf, het ander den Martelaer, groet aen landt 3 V. 7 R., aen heide groet 1 V. 28 R.

Item een steuck in 't selve veldt neffen Aret Rinboum, de ander sijde Willem Roncken, een voorhooft den wegh, is groet 3 V. 4 R.

Item noch een steuck in 't Reutgensveldt, een sijde Peter, de ander Steven Schrinewerckers, een voorhooft den wegh, het ander het broeck, groet 3 V. 10 R.

Item noch een steuck in 't selve veldt, ter eener sijde Willem Ketelbeuters, de ander sijde de limytvoere, een voorhooft den wegh, het ander vrouw Monceau, groet 2 V. 24 R.

Item een steuck in de Reutgenskemp gelegen, neffens en met een voorhoof den Arwinckel, de ander sijde de limytvoore, het ander voorhooft de straet neffens het broeck, groet 3 M. 2 V. 32 R.

---

(1) Een Geldersch leen, onder Posterholt gelegen.

Item noch een steuck neffens den voetpaet, ock in de kemp, een voorhoof Willem Stox, het ander den Arwinckel, groet 2 V. 13½ R.

Item noch een steuck met eener sijde den Arwinckel; de ander Tilman Lefos, een voorhooft op de straet, is groet 1 M.

Specificatie van het holdtgewas gehoerende bij het vors. landt, ende alsoo ieder steuck door versceide personen, te weten Willem Roncken en sien consorten gedeilt wiert, soo hebbe ich de steucken soo gedeilt, dat iedereen siene steucken allein heft, uijtgenomen een steuck met Dirick Beulen half en half.

Een steuck in 't Reutgensbroeck, een sijde Corst van Neer, Aret Rinboum, Peter Nieven, de ander sijde ock deselve consorten, groet 1 V. 15 R.

Noch een steuck in 't selve broeck, een sijde Willem Conen, de ander Aret Rinboum, 2 V. 30 R.

Noch een steuck in 't selve broeck, een sijde Corst van Neer, Aret Rinboum, Peter Nieven, de ander Mevrouw Monceau, groet 31 R

Pastoor van Bergh en Dirick Beulen een steuck in 't selve broeck, genaemt het Mariebroexken, een voorhooft den Arwinckel en ock een sijde; dit steuck deilt de pastorie met Dirick Beulen, ieder de halfsceit, ende is groet in 't geheel 3 V. 9 R.

Een steuck in 't selve broeck, een sijde Dirick Beulen, Aret Rinboum, Peter Nieven, een voorhooft Pastoor selfs met Gerard Strics, is groet 31 R.

NB. dat Willem Roncken met siene consorten met de pastorië gedeilt heft gehadt in het meistendeel van het voors. holtgewass, maer daervoor heft hij enighe andere steucken alleen gecregen, daer de pastorië ock haer deil in hadde, hetwelcke ick hadde gedan om de groete moielicheiden, dewelcke daerin waeren, ende tot meerder profiet en gerief der pastorie, om altoist allein te konnen kappen.

Dese vier naervolgende steucken hebbe ick ontrent het jaer een duisent seshondert vierennegentigh, sonder prejudicie der pastorie, aengenomen voor den jaerlicsen scat, omdat mij deucht, dat aen het holtgewass noch enigh profiet is voor de pastorie, ende dat van den Rintmeister der domeinen van Montfort, Arnoldus van Langenacker, maer N.B. dat bij dese vier steucken noch een steuck was, groet

ongeveer vier morgens, tegensover den hoef van Mevrouwe Du Monceau, welck steuck jaerlix uytgeldt aen de domeinen van Montfort een half malder haever. Dit steuck hebbe ick voor dien pacht overgelaten aen Litgen van Helden, denwelcken een huis op dit steuck landts heft gebouwt, ende jaerlix een half malder haever daervan aen de domeinen van Montfort betaelt, soodat de pastorië de andere naervolgende steucken vrij helt, en kan blieven houden, sonder prejudicie nochtans der pastorië.

SPECIFICATIE.

Een steuck in 't Reutgensveldt, neffens Aret Rinboum, de ander sijde ende een voorhooft PP. Societatis-erf, het ander voorhooft Aret Rinboum en Corst van Neer, groet 1 M. 31½ R.

Item noch een steuck in 't selve veldt neffens den Arwinckel, de ander sijde dat armenlandt, een voorhooft Gerardt Driessen, het ander den wegh, groet 34 R.

Noch een steuck met eener sijde en een voorhooft den wegh, het ander voorhooft Mevrouw Monceau-erf, de ander sijde Aret Rinboum, groet 2 M. 36 R.

Item een steuck in 't Reutgen, een voorhooft Mevrouwe Monceau, het ander den Arwinckel, een sijde 1 M. 14 R.

In het jaer 1692, den 19 Augusti, is gestorven Catharina van Thoor, wedewe van den Borgemeister Peter Cnops, ende heft gegeven voor een jaergetijt viefentwintigh patacons, welcke opgenomen sien door den schepen Peter Nelissen, waervan segel en brief gemackt is, tot onderpant een half malder rogge, erfpacht, op huijs en hoof van Peter Wouters, een sijde Joachim Michiels, de ander sijde en voorhooft de gemein straete, item noch een klein steucksken landts, liggende neffens de erf der pastorie, achter de moeshoeven hierboven gespecificeert: hiervan heft den pastoor jaerlix voor de gesongen Misse met eenen Nocturn ende Laudes officii defunctorum vief schillingen, den keuster vief blammuser, ende de kercke vief blammuser.

Haec omnia, ut scripta sunt, sic esse attestor Guilielmus Basel, Pastor ut supra.

Het dobbel hiervan hebbe ick overlevert aen den seer Eerw. heere

Joannes Fabius, pastoor tot Niuwstadt, ende Landtdeecken des Amps Montfort.

Origineel in het Kerkarchief van S. Odiliënberg, waarbij twee Extracten uit het Boenderboek; op last van Joannes Antonius de Robiano, Bisschop van Roermond, door pastoor Joannes Josephus Janssens, den 23 Februari 1761, overgeschreven in het *Registrum redituum et quorumdam annotatorum.*

N° 128.

Tienden der pastorij van S. Odiliënberg te Melick.

Specificatie van morgentael gelegen in der Ohe, gevende zehnde aen de pastorije tot *Bergh.*

Eerstelick Lins Beckx ½ morgen in de Ohe, een sijde Joffer Spee.

Jan Houben twee morgen baents in den Winckel gilt zehnde.

Geret Tijssen 3 veerdel, gilt zehnden aen Hoeverhoff.

Jan Pecken en Henrich Cremers twee morgen baendt ende landt, zehnde aen die pastorije.

Syberse baendt, groot 2½ morgen ½ veerdel en 6 roden, gilt zehnde aen de pastorije.

Gasterhooff 4 morgen 5 roeden gelegen aen Lichtenbergh, gilt zehnde aen die pastorije.

Het Winckelgoet aengaende den herren Ritm. (?) gilt ongefehr die helfte zehnde aen de pastorije.

Jan Maesen 3 veerdel baents gelegen bij die Rour, gilt zehnden aen de pastorije.

Melchior Beermans 3½ ackerlandt, gilt zehnden aen die pastorije.

Die groote Waterschey, hebbende een stuck groot 24 morgen 3 veerdel, gilt zehnde aen die pastorije, ihre Durchlucht ende Hoeverhoff.

Item 4 morgen aen den Mulenbergh 3 veerdel en 10 roden, gilt zehnde aen de pastorije.

Item een stuck aen den Lichtenbergh groot 7 morgen ende 3 veerdel, gilt zehnde aen de pastorije.

Hoeverhoff heeft liggen een stuck in de Ohe aen Hammerweyde, groot 11 morgen, gilt zehnde aen de pastorije.

Armen van Ruraemundt hebben liggen in der Ohe 1½ morgen 14 roden, gilt zehnden aen Hoeverhoff.

Noch een stuck groot 1½ morgen aen Hammerhoff, gilt zehnde aen de pastorie.

Wilhem Bussemeker ende Jan Peters, 1½ morgen gelden zehnde aen de pastorie.

Abdisse van Daelheim (1) heeft in de Ohe liggen 9 morgen, gelden zehnden aen de pastorie.

Aret Geerlinx ½ morgen gelegen in de Ohe, gilt zehnde aen de pastorije.

Jan Dauffen eenen morgen gelegen in de Ohe, gilt zehnde aen de pastorie.

Henrich van der Kuelen 1½ morgen gelegen in de Ohe, gilt zehnde aen die pastorije.

Herren von Hanxler heeft een stuck, gelegen in den Winckel, groot 20 morgen, gilt zehnde aen de pastorije.

Item heeft 1½ morgen gelegen op Roeterenbroeck, gilt zehnde aen Hoeverhoff.

Item heeft voors. Hanxler neffens Hoevergriendt en der pastorijen erven tot Melick, groot 1½ morgen, wordt geseijdt dat zehnde soude gelden aen Hoeverhoff.

Linnart Jacobs ½ morgen in de Ohe, gilt zehnde aen de pastorije.

Jan Dencken ende Derick Dencken hebben een stuck groot 1 morgen ende 1 veerdel, gilt zehnde aen de pastorije.

Thijs van Melick ende Thijs Dauffen hebben 1 morgen, gilt zehnde aen de pastorije.

Peter Knops heeft in die Ohe 2½ morgen, gilt zehnde aen de pastorije.

Henrich Crebbers heeft in de Ohe 3 morgen ende 3 veerdel, gilt zehnde aen de pastorije.

---

(1) Tegen het einde der 12de eeuw stichtte Otto van Born te Ophoven een klooster voor adellijke vrouwen, van de Cisterciënser Orde : dit klooster werd in de volgende eeuw verplaatst naar Daelheim bij Wassenberg, en behoorde onder het bisdom Luik. Zie KNIPPENBERGH *Hist. eccles.* bl. 73 en SIVRÉ, *Inventaris* t. IV bl. 239.

Herren Ritm. (?) von Melick heeft in der Ohe liggen 3 morgen und ettelicke roeden, gilt zehnden aen de pastorije.

Altare S. Agathae heeft in der Ohe 1½ morgen, gilt zehnden aen de pastorije.

Altare S. Nicolai heeft in der Ohe een stuck van 1½ morgen, geven zehnde aen de patorije.

Wilhem Vrencken heeft in der Ohe een stuck van 1 morgen, gilt zehnde aen de pastorije.

Lins Speck heeft in der Ohe een stuck van ½ morgen, gilt thiende aen de pastorije.

Joannes van Arschot heeft in der Ohe een stuck van 7 morgen, gelden zehnden aen die pastorije.

Wernerus Ingenhoff heeft een stuck in der Ohe, groot....

Afschrift in het Kerkarchief van S. Odiliënberg, waarbij pastoor Basel aanteekent: Dese naerrichtinghe van de thiende tot Melick hebbe ich ontfanghen van mienen voorsaet Henricus van Thoor," enz.

Nº 129.

Ontwerp van stichting eener kapellanij te St. Odiliënberg door het kathedrale Kapittel van Roermond (1).

Alsoo den heer pastoor tot *St. Odilien Bergh* diverse reyse ons te kenne gegeven heft, dat op de Sondaeghen ende geboeden Heijlighdaegen het derdendeyl van derselver inwoenders gheene Misse en hooren, sonderlingh diegheene die op hooven ende buijten het dorp woonen, ende diensvolgens aen het gheboot der heylige Kercke (van alle Son- ende Heijlighdaegen Missen te hooren) niet en koomen noch konnen voldoen, uijt occasie dat aldaer gheene andere kerkelijcke fundatie en sijn noch priesters resideeren, als alleen den voorsz. here pastoor, waerom hij instantelijck desidereerden, dat eenige middelen mochten aengeweesen worden voor eenen priester, die des

(1) Dit ontwerp, dat geen datum draagt, schijnt niet tot uitvoering gekomen te zijn; eerst in 1719 stichtten twee te St. Odiliënberg geboren priesters, Petrus Joannes Cnops, die in 1720 als pastoor aan Basel opvolgde, en zijn oom Antonius Cnops, pastoor te Hoengen, met Maria Basel, moeder van den eerste, een beneficie of eene kapellanij. Zie Wolters l. c. bl. 141.

Sondaghs ende Heylighdaghs tot gerijft sijnder gemeijnte de vroeg Misse dede, om welcke pieuse reedenen, alsoock *door eenen besonderen ijver tot die voorsz. heylighe plaetse*, een Seer Eerw. Capittel veteris corporis (1) deser Cathedraele kercke hebben beraempt ter eeren Godts, sijnder heijlige Moeder, ende ter gedachtenisse van de HH. Wyro, Plechelmus ende Otgerus, tot stifftinge van drij eerfmisse ter weeken, te weeten op alle Sondagen ende heylige daegen, die geviert worden, de vroeghmisse, ende een Misse in de weeke, liberaelick te geven ende te assigneeren, gelijck sij mits desen assigneeren ende geven dese naerbeschreven goederen ende erven met hunne respective laste hieronder ock geëxprimeert.

Ten eersten wordt gestelt een huijs in het dorp gelegen, met eenen moesgaert op de Roer uijtschietende, waerop staet een capitael van hondert gl. met consent van Sijn Hochw. den Bischop, door den heer pastoor Basel opgenoemen, waermet het huijs, dat tenemael vervallen was, is gerepareert en hertimmert; dit huijs gelt jaerlijx aen de kercke tot Bergh 2½ gulden.

Item 4 morgen ackerlandt bij het voorsz. huijs ghehoorende, jaerlijx verschult aen het huijs tot Monfort anderhalven cop haver ende een vierdendeel van een hoen.

Noch vijff morgen landts herkommende van Streutyens Areth, uijtgevende jaerlijx aen de presentie der Cathedraele kercke alhier.

Noch ontrent vijff morgen ackerlandts in het Sittardt, met noch anderen goederen, het Daelergoet geheeten, met een weijde voor twee koeijen, ende eenen strip holtgewas neffens de Rour, aen maete haldende ongefer 19 morgen.

Daerenboven geven de Eerw. heeren Capitulaeren tot dienst ende gerijff van dese stiftinge een pert, werdigh in de dertigh pattacons; hetwelcke die bedienders deeser fundatie sullen gebruijcken ende op hun perijckel onderhouden, met den last, als sij soude kommen te vertrecken, ofte aflijvigh te worden, aen hunne successeurs desgelijcks pert ende niet van mindere werdinge uijt haere eijgene middels over te leveren, ofte het equivalent desselven.

---

(1) De kanunniken *veteris corporis* werden aldus genoemd, wijl zij de zeven oude prebenden, van St. Odiliënberg herkomstig, bezaten, ter onderscheiding van de bezitters der later gestichte prebenden; de eersten alleen genoten de rechten aan het oude Kapittel van St. Odiliënberg toekomende. Zie n. 137 en 138.

Ende omdat dese middelen ende goederen niet en sijn bestandigh tot onderhoudingh van eenen priester, hebben de regeerders ende geërffden gepresenteert, belooft ende vergunt, presenteeren, beloven ende vergunnen mits dese alle de voorsz. goederen te ontlasten ende vrij te houden van allen schatt, naburs- ende dorpslasten nu en ten eewighen daghen.

Ten lesten sal desen bediender ofte priester ten alle tijden gestelt worden door de voorsz. heere Capitulaeren alleijn, denwelcke sal effectivelijck priester ghewijdt syn, ofte ten minsten bequaem om binnen jaers de priesterswijdinghe te ontfangen, ende gehalden sijn alsdan de Misse selver in persoon te lesen ende niet door eenen anderen priester, ofte sal naer uijtganck des jaers de . . . . . vervallen sijn.

Afschrift in het Kerkarchief te St. Odilienberg.

Nº 130.

1704, 30 April. — *Aanspraak van de Munster-abdij te Roermond op een erfpacht ten laste der armen van St. Odiliënberg.*

Mijn Heer Pastor.

De Registers van de Erfpachten der abdije Munster alhier naergesien, hebbe ick bevonden: dat Simon van Haeren, nu den heer Pastor ofte de armen tot *Berg*, Steven Schrijnewerckers en Corst van Neer, van drij en eenen halven morgen landts onder Berg gelegen, jaerlix aen de vorsc. Abdije moeten geven drij vaeten rog en twee hoenen, ende dat den Heer Pastor tot Berg sin gedeelte ad drij koppen rog tot 1669 inclusive heeft voldaen, en vervolgens van aº 1670 tot 1703 in 33 jaeren nog resteren te betaelen 4 malder 3 koppen rog.

Steven Schrinewerckers heeft tot 1703, en Corst van Neer heeft tot 1696 inclusive betaelt, ieder sin gedeelte.

Wan nu UWel Eerw. so goedt gelieven te sijn, en ordineren dat den vorsc. restant sonder langer trainissement in der minnen wordt betaelt? het sal mij seer lieff sijn; so niet? sal ick genootsaeckt wesen, den vorsc. ruckstandt door middelen van recht te soecken, ende sullen alsdan de exceptiën, die UWel Eerw. onlangs tegen mij

heeft voorgewendt, UW. Eerw. ofte d'armen niet van de betaelinge bevrijen; ondertusschen verblijve ick met observantie

Mijn Heer Pastor

UWel Eerw.

Ruremonde ootmoedigen dienaer

den 30 April 1704. J. STEPRAEDT, Rentmeester.

Origineel, in het Kerkarchief te St. Odiliënberg.

N° 131.

1704, 24 Mei. — *Paus Clemens XI verleent aan de bezoekers der kerk van St. Odiliënberg een vollen aflaat, op den feestdag der H. Odilia en op een anderen dag van het jaar te verdienen.*

Clemens PP. XI. Universis Christi fidelibus, praesentes litteras inspecturis, salutem et Apostolicam Benedictionem. Ad augendam fidelium religionem et animarum salutem, coelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti, omnibus utriusque sexus Christi fidelibus vere poenitentibus, et confessis, ac sacra Communione refectis, qui ecclesiam parochialem Sanctae Odiliae, Montis Sanctae Odiliae nuncupati, Ruremundensis civitatis vel diocesis (non tamen Regularium) cui ecclesiae ejusque cappellis et altaribus, sive omnibus sive singulis, eamque seu eas, vel ea aut illarum seu illorum singulas vel singula etiam visitantibus, nulla alia indulgentia reperitur concessa, die festo ejusdem Sanctae Odiliae, ac in uno alio anni die per Ordinarium designando, a primis Vesperis usque ad occasum solis dierum hujusmodi singulis annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, ac sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, quo die praefatorum id egerint, plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus, praesentibus ad septennium tantum valituris. Nolumus autem, ut si alias Christi fidelibus in quocumque alio anni die dictam ecclesiam seu cappellam aut altare in ea situm visitantibus, aliqua alia indulgentia perpetuo vel ad tempus nondum elapsum duratura concessa fuerit, vel si pro impetratione, praesentatione, admissione seu publicatione praesentium aliquid vel minimum detur, aut sponte oblatum recipiatur, praesentes

nullae sint. Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIV Maij MDCCIV, Pontificatus Nostri anno quarto.

Gratis pro Deo et scra. OLIVERIUS.

Origineel, op perkament, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

Nº 132.

1706, 22 Mei. — *Paus Clemens XI verleent een vollen aflaat aan de bezoekers van de kerk van St. Odiliënberg, ééns te verdienen binnen den tijd van acht dagen, welke de Bisschop zal bepalen* (1).

Clemens PP. XI. Universis Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis salutem et Apostolicam Benedictionem. Ad augendam fidelium religionem et animarum salutem coelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti, omnibus utriusque sexus Christi fidelibus, vere poenitentibus et confessis ac sacra Communione refectis, qui ecclesiam Montis sanctae Odiliae nuncupati, Ruremundensis diocesis, per octo continuos dies per Ordinarium loci semel tantum designandos, devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, ac S. Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, plenariam spatio praefati octidui per unumquemque Christifidelem semel tantum lucrifaciendam, omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus; praesentibus pro unica vice valituris. Volumus autem, ut si pro impetratione, praesentatione, admissione seu publicatione praesentium aliquid vel minimum detur, aut sponte oblatum recipiatur, praesentes nullae sint.

---

(1) Deze aflaat was door den Bisschop van Roermond, Angelus Graaf van Ongnyes en Estrées, die niet minder dan zijn vrome voorganger, Reginaldus Cools, voor de algemeene vereering onzer Apostelen ijverde, aangevraagd wegens het duizendjarig Jubelfeest, dat hier in 1706 ter herinnering aan de aankomst der Heiligen gevierd werd. De Bisschop zelf opende, op Zondag den 11 Juli, de achtdaagsche plechtigheid. Zie het Eerste Deel bl. 125 en KNIPPENBERGH, *Continuatio* bl. 21. Bij deze gelegenheid gaf Knippenbergh het *Duysent-jaerigh Jubilé* enz. uit, dat zich in ons Kerkarchief in handschrift bevindt, met den titel: *Begin en vortganck van het Christen en Catholijck geloove, in 't Overquartier van Gelder ontrent de Roer en Maesstroom gepredight* enz. en kwam hij den 16 Juli, feestdag van den H Plechelmus, den Jubilee-aflaat verdienen.

Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die XXIJ Maij MDCCVI, Pontificatus Nostri anno sexto.

Gratis pro Deo et scra. OLIVERIUS.

Origineel, op perkament, in het Kerkarchief van St. Odiliënberg.

N° 133.

1713, 21 Augustus. — *Jonkheer Aegidius de Zoutelande ontslaat den pastoor van S. Odiliënberg van een akkoord tusschen beiden aangegaan betreffende een tiendplichtig stuk land.*

Den ondergheschreeven Hoochwelgebohren heere Gillis de Zoutelande, maître du camp ende voor deesen gouverneur der stadt Ruremonde, doet conde ende verclaert voor eenige jahren, het goet van Parleren *(Paarlo)* noch in besit hebbende, een accort of verdragh ingegaen te hebben met den eerwurdigen heere Wilhelmus Basel, pastoor van *Bergh* in qq., tegenwordig Landtdeeken van het ambt Montfort, over seeker thijnde van een bembde, genoembt den achtersten grint, waerbij gestipuleert ende afgesprooken, dat bij 't leeven der beide heeren contrahenten geene thijnde van de gemelde platse soude gegeven worden, tegens eene vereeringe van eenig hout, gedaen bij den gemelden Heere Gillis de Zoutelande etc. aen den tijdtelijken heere pastoor: maer nu het goet sijnde buijten dispositie van den gemelden heere Gillis de Zoutelande, verclaert hij mits deesen den accort ende verdragh tusschen hun gemackt, uijtgegaen te sijn, ende vervolgens den gemelden heere pastoor van nu af wederom in integrum van sijn voorig recht gestelt te weesen. T'oirconde dit geteekent op het riddermaetig ende frijadelijk huijs Schlevinkhoven den eenentwintigsten Augusti 1713.

GILLIS DE ZOUTELANDE.

Origineel in het Kerkarchief van S. Odiliënberg, waarbij de hiervoor vermelde brief van den pastoor H. van Thoor, die hetzelfde akkoord met Mevrouw de Zoutelande was aangegaan.

N° 134.

1714. — De pastoor van S. Odiliënberg geeft aan de echtelieden Bartholomeus (Mevis) Timmermans en Agnes Timmermans in erfpacht een stuk land, aan de pastorij toebehoorende, gelegen *in gen*

dael en groot omtrent een halven morgen (1), voor een jaarlijkschen erfpacht van een half malder rogge, op de volgende voorwaarden: 1° de erfpacht moet door de bezitters los en vrij van alle lasten of onkosten op den zolder der pastorij bezorgd worden; 2° de aankooper of bezitter moet daarop een huis bouwen en onderhouden en dit, in geval van brand, weder opbouwen, en niettemin den erfpacht voldoen; 3° de voorslag zal onder op de gemeente blijven met de wilgenboomen daarop staande, tot voordeel der pastorij, zoodat de tijdelijke pastoor alleen deze boomen mag snoeien, afkappen en nieuwe planten. De onkosten dezes zijn ten laste des aankoopers.

Goedgekeurd door den Bisschop van Roermond, fr. Angelus, den 10 Maart 1714.

Uit het origineel, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 135.

1714, 1 Maart. — De pastoor van St. Odiliënberg verkoopt aan de echtelieden Geurt Bergh en Mechtildis Zeverins eene huisplaats alhier gelegen, met den daarop staanden last van jaarlijks aan de kerk te betalen twee gulden tien stuivers, oude munt. De koopprijs is 42 pattacons, waarvan 100 gulden „oude Ruremontse weeringhe” op de gemelde plaats en de daarop te bouwen huizing zullen blijven staan ad vijf percent, welke vijf gulden aan de choralen der kathedrale kerk moeten voldaan worden. Lycop, armengelt, Godtshelder en overdracht zijn ten laste des aankoopers. De overdracht geschiedde den 9 Mei 1714 door den heer Landscholtis Cox en de schepenen Fijt Fijten en Hendrik Corsten.

Uit het origineel, in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 136.

1719. Juni. — *Aanvraag om verhooging van subsidie voor de herstelling der pastorij.*

Vermits de reparatie aen het pastorael huijs tot *Bergh*, in plaetse van hondert seven pattacons ses schillinghen (2), sigh ten minsten heeft

(1) Dit is het laatst gemelde stuk akkerland van twee Vierdel, op bl. 320.

(2) Op deze som waren door den Franschen timmerman, Rojeu, den 23 Januari 1719, de onkosten dezer reparatie geschat, tot welker dekking honderd pattacons, te nemen „uyt de schatcedule en respective coeijcedule”, den 31 Januari waren toegestaan door de Geërfden en Regeerders des kerspels St. Odiliënberg, te weten: „Alb. van Reede, Abdisse der Abdije Munster, Antonius Bemelmans, F. Will. van Ravensteijn onder ratificatie van sijne Majesteit den Coninck van Pruissen, B. A. Lom, H. J. van den Bergh, Hendrijck Corsten, J Everts, Adam Cloudt, Abel Tegels”.

bedraegen ad hondert viertigh pattacons, *doordien dat den thoren daeraen contigue heeft moeten worden ondervanghen;* waeraen meer steenen, calck en arbeijdtsloon is ergangen, ende dat ten opsighte van dijen het werck hooger heeft moeten vallen, soo om. den thoren als de kerckmuijre te conserveren, als den timmerman Jean Rojeu heeft connen voorsien ende vermeijndt, ende dat den voorss. thoren staande tot priveën laste der gemeijnte, soodanigh is verbetert, dat daeraen in veele jaeren geene reparatie meer en sal wesen noodigh, soo wordt van de HH. Geërffdens ende Regeerders oitmoedelijck versocht, dat derselver goede geliefte magh wesen, van dit surplus, aen het pastorael huijs aengewendt, gratieuselijck te willen vergunnen. Datum Ruremonde, den . . Junius 1719.

Origineel in het Kerkarchief van S. Odiliënberg.

N° 137.

1720, 2 December. — *Aanwijzing van drie kandidaten voor de pastorij van S. Odiliënberg.*

Admodum Reverendi Domini.

Finito concursu habito juxta praescriptum S. Concilii Tridentini super pastoratu ecclesiae parochialis *Montis S. Odiliae*, vacantis per obitum R. D. Guilielmi Basel, ultimi illius Rectoris ac possessoris pacifici, a Nobis, et examinatoribus ad id expresse constitutis, inter octo qui comparuerunt inventi sunt capaciores:

Primus D. Petrus Cnops, presbyter et capellanus curatus ejusdem loci.

Secundus D. Michaël Faessen, presbyter et capellanus curatus in Baerlo.

Tertius D. Joannes Vlochoven, capellanus curatus hujus civitatis.
Quos Dominationibus vestris designandos esse duximus, ut ex iis Nobis praesentetur ille, qui institutionem authorisabilem, curamque et regimem animarum praefatae ecclesiae obtineat.

Datum Ruraemundae in aula nostra episcopali, hac 2 Decembris 1720.

Erat signatum.

† fr. ANGELUS, Episc. Ruraem.

Subscriptio erat: Admodum Reverendis Dominis, Dominis Capitularibus, veteris corporis, ecclesiae cathedralis Ruraemundensis.

Acta Capituli cathedralis Ruraem. S. Christophori (1667—1743) fol. 133, behoorende tot het Archief des Bisdoms, in het Groot Seminarie te Roermond.

N° 138.

1720, 9 December. — *Voordracht, met verzoek om aanstelling, van een pastoor te St. Odiliënberg.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine.

Cum per obitum Adm. Rev. D. Guilielmi Basel, pastoratus ecclesiae parochialis *Montis S. Odiliae* vacet, cujus jus patronatus ecclesiastici ad Nos, quotiescumque ille vacare contigerit, pertinet ac pertinere dignoscitur, ejusdem vero admissio et institutio, seu quaevis alia juris dispositio ad Ill^mam ac Rev^mam vestram gratiam: Hinc ad praefatum pastoratum eligendum duximus, uti per praesentes in Dei nomine eligimus, R. D. Petrum *Cnops* (1), vestrae dioecesis presbyterum et capellanum curatum dicti loci, in concursu juxta praescriptum S. C. T. coram Illma ac Rev^ma Dominatione vestra et examinatoribus synodalibus 2da hujus habito, inter capaciores primo loco designatum, supplicantes ut praefatum R. D. Petrum Cnops ad dictum pastoratum admittere, Rectoremque in eo instituere dignetur, et ad eum effectum litteras institutionis in forma concedere non gravetur.

Datum Ruremundae in congregatione extraordinaria, nona Decembris 1720.

Canonici capitulares veteris corporis ecclesiae cathedralis Ruraemundensis, de mandato etc.

Et erat signatum A. De Haen, Can. et Secret.

Acta Capituli, als hiervoor, fol. 133 verso.

---

(1) Petrus Joannes, zoon van Adam Cnops en Maria Basel, kleinzoon van den Burgemeester Petrus Cnops en Catharina van Thoor, werd hier den 24 Juni 1694 gedoopt, en overleed den 22 Augustus 1736, zijnde tevens Deken van Montfort.

COMMUNICATION

au Congrès international des catholiques à Paris

en 1888

PAR

Casimir UBAGHS.

A quelle époque géologique l'homme a-t-il paru sur la terre?

Quelles preuves apporte-t on de l'existence de l'homme à l'époque tertiaire?

Existe-t-il un hiatus entre l'époque paléolithique et l'époque néolithique?

A ces trois questions, proposées par le congrès scientifique international des catholiques tenu à Paris du 8 au 13 avril 1888, j'ai tâché de répondre dans ma communication suivante, lue au congrès dans les séances de lundi 9 et mercredi 11 avril.

A mon avis l'homme a paru sur la terre après les époques géologiques; car, la terre devait être d'abord habitable pour l'homme avant qu'il puisse y exister, et dans n'importe quelle époque géologique, l'existence de l'homme était impossible.

Les savants n'auraient jamais pensé aller à l'encontre de ce fait si simple, si une véritable haine du surnaturel ne les poussait à chercher partout des traces de l'homme antérieures à l'époque indiquée par la révélation.

Examinons la valeur scientifique des trouvailles qui devraient prouver l'existence de l'homme à une des époques géologiques, et en particulier à l'époque tertiaire.

Dans les silex recueillis par M. l'abbé Bourgeois de Thenay près

de Pontlevoy (Loir et Cher) on a cru reconnaître les vestiges les plus anciens de l'existence de l'homme. On a trouvé ces silex en dessous d'une couche récente contenant des silex polis, ensuite une couche puaternaire renfermant des silex du type du St. Acheul et plusieurs couches tertiaires miocènes, contenant de nombrenx debris de mammifères tels que Heliterium, Mastodonte etc. on arriva enfin aux silex prétendument travaillés par l'homme; à une profondeur total en dessous du sol de 3^m40.

D'après ce qui précède on aurait donc trouvé des ustensiles de l'homme daus un terrain tertiaire Miocène, et l'homme aurait existé à l'époque correspondante.

Ceci serait irréfutable si les silex trouvés au lieu indiqué étaient vraiment travaillés.

M. Bourgeois a présenté sa trouvaille de Thenay au congrès préhistorique de Bruxelles de 1872, en demandant une expertise sur la réalité du travail intentionel d'un être intelligent pour ces ustensiles, la commission nommée par le congrès de Bruxelles était peu favorable á l'opinion de ceux qui veulent voir dans ces silex des objets travaillés par la main de l'homme.

Sur l'invitation de M. Bourgeois j'ai examiné moi-même, à cette occasion, les meilleurs échantilions choisis par M. Bourgeois lui-même, parmi toutes ces pierres prétendument travaillées; et je ne lui ai pas caché que je n'y trouve qu'un amas de pierres, dont les formes s'expliquent parfaitement comme effets de causes purement physiques ou de l'influence atmosphérique.

Certainement non, ces pierres prétendument taillées à l'époque tertiaire n'ont jamais servi d'outils à l'homme intelligent aussi primitif qu'il fût; et toute la tronvaille de M. Bourgeois ne prouve rien.

Mais un savant ne se dedit pas parcequ'il ne se trompe pas.

Ces pierres sont travaillées! vous me prouvez qu'elles ne le sont pas par l'homme, moi je vous dis qu'elles le sont par une bête le père ou l'aïeul de l'homme à votre choix. C'est ainsi que M. de Mortillet sauve son avis que les pierres de Thenay sont travaillées, et M. Gaudry nous donne même le nom de la bête qui aurait travaillé ces pierres, ce serait le *Dryopithecus,* grand singe anthropomorph. Dicentes, se sapientes esse, stulti facti sunt.

Le Dryopithecus taillant et façonnant des pierres est une hypothèse faisant honneur à un conteur de fables.

Sur quelle loi de la nature se base-t-'on pour supposer qu'elle a choisit quelques individus favorisés pour les faire passer par des transitions graduelles au degré de précurseur de l'homme, qui taillait les silex de Thenay, et enfin à l'état humain ; tandis qu'elle ait condamné des milliers d'individus à rester dans l'état de bête, depuis l'époque tertiaire et quaternaire jusqu'à l'époque actuelle ? Le singe transformé en homme était même trop invraisemblable pour Ovide qui pouvait cependant se permettre beaucoup dans ses métamorphoses.

M. Haeckel ne prouvera jamais l'existence, de troupeaux de singes qui se servaient de bâtons et de pierres, comme en guise d'armes et qui vivaient à l'époque tertiaire. Car à l'époque tertiaire pliocène et miocène les couches de la torre habitable se formaient seulement au fond de la mer et des lacs, et il n'y peut être question ni de singes ni d'hommes.

L'homme ou le singe n'ont rien à voir dans la formation des couches, ils ne peuvent exister que sur les couches antièrement formées. Il ne faut pas confondre la formation des couches avec les phénomènes qui se produisirent sur les couches terrestres déjà formées. L'homme tertiaire n'a donc jamais existé ; toutes les preuves qu'on a invoquées par rapport de sa découverte ont eu une base encore plus fragile que les pieds d'argile du colosse de Daniel ; de sorte que le savant prof. Oscar Fraas en disait : „ que le congrès de Stockholm. en 1874, l'avait enterré deux ans après qu'il avait vu le jour au congrès de Bruxelles, et qu'il n'avait jamais été qu'un avorton.

Examinons les preuves qu'on apporte pour l'existence du précurseur de l'homme. C'est d'abord le crâne de Neanderthal qui d'après C. Vogt et d'autres, ne pouvait être que le crâne d'un précurseur de l'homme et jamais celui d'un homme.

M. Virchow a démontré que ce crâne ne présente qu'une affinité pathologique sur laquelle on ne saurait baser une classification des races humaines. (Urbevölkerung Europa's).

D'après le même M. Virschow, tous ces crânes célèbres reputés les plus anciens, ceux d'Engis, d'Olmo et de Cro-Magnon n'ont aucun

caractèrestique indiquant des races intérieures. D'après lui ces crânes n'indiquaient pas même distinctement le caractère de sauvage.

Des crânes de Canstadt, celui de Neanderthal, sont généralement considérés comme appartenant à la plus ancienne des races humaines. Voici ce qu'en dit M. *d'Acy, au congrès scientifique international des catholiques* tenu à Paris.

Pour MM. de Quatrefages et Hamy est le crâne de Canstadt le type de la première race humaine fossile ; pour M. de Mortellet, le crâne de Neanderthal est celui de l'homme chelléen, préglaciaire, de l'homme de la première époque des temps quaternaires.

Le crâne dit de Canstadt doit être trouvé aux fouilles faites en 1700 par des ordres du duc de Wurtemberg. Ils mirent au jour, d'abort quelques vases romains et des fragments de dents d'éléphant; puis, plus bas, une quantité très considérable d'ossements d'animaux.

Ces ossements sont énumérés dans un rapport rédigé, l'année même des fouilles, par le docteur Reisel, médecin ordinaire du duc de Wurtemberg.

Dans l'ancien catalogue manuscrit des fossilles de Canstadt conservés dans le cabinet des arts du duc de Wurtemberg, catalogue rédigé au commencement du siècle dernier — environ de 1720 à 1730, presque toute la trouvaille est décrite avec beaucoup de détails; et cependant, aucun des très nombreux numéros de cette liste ne peut se rapporter, à un crâne humain.

Enfin le Dr Joh. Albrecht Gessner, écrit, en 1749 et en 1753, deux mémoires sur les trouvailles de Canstadt. Il mentionne les ossements d'animaux d'après leurs différentes espèces; puis, dans chacun des deux rapports, il dit expressément que ce qui est le plus singulier, c'est qu'on n'a pas trouvé d'ossements qui puissent être comparés à des débris humains.

Il faut arriver jusqu'en 1835 pour voir apparaître ce crâne que personne n'a aperçu auparavant. Joeger le révèle dans son ouvrage sur les fossiles du Wurtemberg. Il l'a trouvé dans le même compartiment que les vases romains, à côté d'eux ; et, bien que ce débris soit dépourvu de toute indication relative à son origine, il le joint aux ossements d'animaux recueillis dans les fouilles de 1700.

A ces témoignages si précis, si concordants, remontant au lendemain des fouilles, ou à une époque relativement peu éloignée, et

corroborée encore par le silence du catalogue de 1720—1730, à ces témoignages émanant d'hommes compétents et parfaitement au courant des faits, peut-on préférer une attribution mise en avant 135 ans après les recherches, sans aucun motif véritable, par un naturaliste qui connaissait si mal l'origine des ossements dont il s'occupait, qu'il les a indiqués comme ayant été trouvés sur le Seelberg, tandis qu'ils l'ont été — pas le crâne humain bien entendu — tandis qu'ils l'ont été auprès de l'église d'Uff (1).

C'est peut-être le crâne d'un des romains qui ont habités le castellum d'Uff, ou celui d'un des Francs dont les tombeaux se trouvent dans le voisinage. Il peut même être plus récent encore.

L'état civil pour le crâne de Néanderthal est encore beaucoup trop incomplet pour mériter confiance; la date y fait défaut.

Quelles preuves de la grande antiquité de ces ossements peut-on donc invoquer? Aucun observateur compétent n'assistait à la trouvaille, qui a été faite par de simples ouvriers. Les ossements étaient seulement à 66 centimètres au-dessous de la surface du sol (voir le préhistorique p. 233): il n'existait ni stalagmites, ni évidemment de couches stratifiées.

M. de Mortillet va nous l'indiquer: „Le limon dans lequel reposait le squelette humain, véritable lehm d'après MM. Fuhlrott et C. Vogt, et les cailloux (il y avait „quelques cailloux roulés" dans le limon) appartiennent à une formation géologique bien caractérisée, les alluvions quaternaires. Le plateau est recouvert d'une couche de Lehm identique de 4—5 mètres d'épaisseur dont l'âge est bien déterminé.

Il est très probable que la mince couche de limon de 0,66 M. dans laquelle le crâne de Neanderthal a été trouvé est remaniée et descendue en glissant du plateau, ce qui paraît être prouvé par la présence de quelques cailloux, le véritable lehm ou Limon en place ne contient pas des cailloux.

Est-ce que nous n'avons pas eu les même choses ici près de Maestricht avec la mâchoire humaine qui avait acquise une certaine

(1) Pourtant, M. de Mortillet dit bonnement: » il — le crâne de Canstadt — gisait dans le lehm, associé aux os d'éléphants, d'ours et d'hyènes, (le préhistorique, p. 236) Il. Est-ce-que de Mortillet a quelquefois assisté à ces fouilles en 1700 ? On le dirait.

célébrité, mâchoire trouvée en 1823 entre Maestricht et Smeermaes?

MM. les professeurs Schaafhausen, Hering, de Quatrefages, M. le docteur Lagneau et d'autres, regardent le maxillaire de Smeermaes-lez-Maestricht (Crahay) comme très ancien. Ils croient qu'il a appartenu à un individu de la première race qui peuplait nos contrées, dont le prototype serait le crâne célèbre du Néanderthal.

D'après une communication faite au congrès préhistorique (1) de Bruxelles, M. le Dr Lagneau range cet individu dans la deuxième race qui habitait le centre et le nord de la France pendant la période de transition de l'âge du Mammouth à celui du Renne, (débris humains de Cro-Magnon, Menton, Aurignac en partie, la Madeleine, Montrejau, Paris-Grenelle). En Belgique, cette époque est représentée dans les pièces d'Engis (Schmerling), d'Engihoul (Schmerling). Le maxillaire inférieur de Smeermaes près Maestricht (Crahay) rentre dans le même type; donc quaternaire. En 1884, j'ai réussi de prouver que cette mâchoire ainsi que les autres ossements de la même provenance ont appartenus à la station lacustre découverte par nous entre Maestricht et Smeermaes (2).

A cette occasion j'ai démontré que la mâchoire humaine n'était pas trouvée entre Smeermaes et Hocht assosciée aux ossements de Mammouth et Rhinoceros, trouvés à cette date par les ouvriers dans le limon de cette localité, mais bien entre Maestricht et Smeermaes, dans des couches alluviales récouvertes par du limon descendu en glissant du plateau du Caberg à l'aide de l'eau pluviale, dont la pente vers la plaine est assez rapide, donc du limon remanié. Ce limon s'est étendu sur les couches d'alluvion et les couches du terrain tufacé terrestre de la plaine. Cette dernière est une couche blanche grisâtre, bleue argileuse vers sa base et très calcarifère, avec nombreuses coquilles fluviatiles, terrestre et concrétions calcaires, d'une épaisseur de 1.50 M. C'est en dessous de cette couche que j'ai trouvé ma station lacustre. Je me suis rendu au Musée de l'État à Leiden pour examiner la mâchoire et autres ossements en question.

L'état pétrographique ou de fossilisation de pièces examinées à

---

(1) Compte-rendu de la 6me session du Congrès internotional d'anthropologie et d'Archéologie préhistorique. Brux. 1372, p. 554.

(2) L'âge de l'homme préhistoriques et ses ustensiles de la station lacustre près de Maestricht, par Casimir Ubaghs, IIe édit. *H. Vaillant-Carmanne*, à Liége.

Leiden, est idèntique à celui des ossements provenant de la station lacustre.

La petite quantité d'autre matière adhérente dans le creux d'un des alveôles de la mâchoire n'est pas du limon, mais elle provient de la couche argileuse grise-bleuâtre (tufacée terrestre). Les pièces de Leiden sont également plus ou moins teintes par l'oxyde de fer, suivant qu'elles se trouvaient plus ou moins engagées dans la couche sabloneuse ferrigineuse avec quelques cailloux, partiellement revêtus d'une patine calcaire provenant de la couche tufacée terrestre. J'ai donc démontré que la mâchoire en question et les autres ossements humains sont postdiluvials, qu'ils n'ont rien à faire avec une époque géologique, et appartiennent à ma station lacustre; je n'y ai pas si mal réussi, car sous dâte de 15 Mai 1884, M. le professeur Kerkhoffs de Paris m'écrit: „Je viens de remettre à la Société d'anthropolgie de Paris votre travail sur la station lacustre de Maestricht, elle m'a chargé de vous en témoigner tous ses remercîments. J'ai tâché de faire ressortir tout l'intérêt que présente votre trouvaille, en ce qu'*elle permet de rectifier les erreurs répandues par Leyll sur l'antiquité de la mâchoire dite de Crahay*". Il n'existe aucune preuve ni géologique ni paléantologique, ni stratigraphique qui confirme l'extrême antiquité du célèbre crâne humain de Néanderthal. Donc les deux crânes de Canstadt et de Néanderthal dont le premier a été pris pour type „de la première race humaine fossile" de la race „au plus ancien des âges quaternaires". Le second le crâne de Néanderthal est pour M. de Mortillet, celui de l'homme „chelléen préglaciaire", ou de la première époque des temps quaternaires; et pourtant tous les deux n'ont pas la moindre importance géologique, pour laquelle on ne peut pas invoquer des preuves d'une grande antiquité.

Un fossil dont on ne connaît pas exactement le lieu de trouvail et le gisement, est sans valeur en géologie.

Aussi M. de Mortillet considérant les difficultés paléontologiques que soulèverait l'existence de l'homme dès l'époque miocène, attribue-t-il les silex de Tenay non pas à l'homme, mais à un précurseur, dont il a créé à priori trois espèces sous le nom d'anthropopithèques. Celui dont on trouve le petit silex à Thenay a été par lui dédié à M. l'abbé Bourgeois, et s'appelle l'anthropopithecus Bourgeoisii; il

ignorait encore la taillo du silex par percussion et le faisait éclater au feu.

Un autre précurseur l'anthropopithecus Ramesii, était en possession du procédé de la taille par percussion; il a laissé ses outils dans le tortonien du Puy-Conrny. Le précurseur, un peu plus récent que le précédent, a été baptisé comme anthropopithecus Riberoii, est représenté par ses œuvres dans le tortonien à Otta en Portugal. Interrogé par M. d'Acy (voir compte-rendu du Congrès scientifique international des catholiques, Paris 1888, page 659, A. Arcelin, l'homme tertiaire) sur l'usage auquel devaient servir les petits silex de Thenay entre les pattes de son anthropopithèque. M. de Mortillet a donné une explication lui suggérée par un de ses collègues, M. Nicoli. A l'époque miocène il faisait assez chaud pour que l'animal intelligent qui fabriquait des outils, n'eut pas besoin de vêtements. Il en avait d'autant moins besoin qu'il devait être beaucoup plus velu que l'homme. Par contre, il devait avoir beaucoup plus de vermine que l'homme, qui pourtant n'en manque pas. Les grattoirs et les pointes servaient à se gratter quand les démangaisons devenaient trop vives. (Bullet. Soc. d'Anthrop. t. VIII, 3e série page 180).

On se demande si des contes pareils, doctrine imaginée pour le besoin de la cause par quelques sommités de cette science, ont été fait pour se moquer du monde, et s'ils en sont réellement persuadés eux-mêmes de la vérité; c'est pousser leur roman préhistorique au ridicul.

Nous sommes de l'avis de M. le chanoine Duilhe de Saint-Projet qui dans son intéressante communication au Congrès catholique de Paris disait: „ L'homme n'est pas, ne peut pas être le dernier terme d'une évolution continue; il est essentiellement distinct des autres animaux par ses facultés mentales, la raison et la liberté; pour son âme simple, spirituelle, responsable, immortelle.

Léon XIII, dans sa dernière encyclique sur la liberté humaine, 20 juin 1888, confirme ces vérités fondamentales: L'homme est essentiellement distinct de l'animal par la raison et la liberté, par son âme qui, étant capable de penser, ne tire point son origine d'antécédents matériels.

Voilà la solution, sanctionnée par les siècles, du problème anthropologique; certitude de la philosophie rationnelle, certitude de la foi

religieuse, qu'aucune certitude de la science expérimentale ne contredira jamais."

Quant aux crânes humains trouvés dans les cavernes d'Allemagne, mêlés à des restes de l'ours de cavernes et de rennes, voici l'opinion de M. le professeur Oscar Fraas: Leurs formes ne fournissent pas de motifs de présumer une race différente de l'aryenne généralement dolychocephale avant ses croisements avec les éléments brachyocéphales. Il ajoute qu'un examen attentif des crânes trouvés en Belgique et en France, mène au même résultat. Le Congrès préhistorique de 1872 a rejeté l'opinion de ceux qui voulaient y reconnaître le type de races mongoloïdes étrangères.

Les recherches en Egypte ont prouvé que depuis tant de siècles les animaux n'ont pas varié, c. à d. n'ont pas subi de transformation, leur squelette, leur instinct et leurs mœurs sont depuis toujours les mêmes (1). Et la prétendue existence de formes transitoires du genre humain n'a pu être prouvée par rien. Avec les silex taillés de Thenay on n'a trouvé aucun reste de squelette d'homme précurseur, et dans le terrain tertiaire, c. à d. au fond de la mer, c'est inutile de le chercher.

De toute cette hypothèse M. Fraas dit „ que le genre humain se soit développé d'une de ces espèces de singes, c'est la pensée la plus folle qui soit jamais éclose sur l'histoire du genre humain. Elle mérite une place d'honneur dans une nouvelle édition des folies humaines."

Nous voyons seulement paraître l'homme, le maître de la création, qu'après la dernière grande époque géologique, quand la terre, après avoir traversé les différentes phases géologiques, lui offrit un séjour convenable pour son existence. Si nous considérons l'homme le chef-d'œuvre de la création, le seul être doué de l'intelligence pour comprendre et admirer le Créateur, qui est à sa naissance l'être le plus chétif, le plus faible, qui a le plus besoin de tous les êtres, les soins

(1) Est-ce-que la science n'a pas reproché au prophète Job d'avoir donné injustement à l'autruche l'épithète de cruelle, parce qu'elle abandonnait ses œufs au sable pour les faire couver par la chalenr solaire? et de la pluma du futur apôtre de l'évolution Ch. Darwin, sortait la confirmation de ce fait pas observé jusqu'alors. Il dit: „ Dans mes chasses de l'Amérique du Sud, j'ai rencontré en un jour jusqu'à soixante œufs épars sur le sable"; confirmation précieuse qui démontre que pendant trois mille ans, l'instinct de l'autruche n'a pas changé.

prévoyant pour les premiers ans de sa vie, abandonné à un précurseur bestial de la famille des singes anthropomorphes, un enfant nouveau-né confié à de tels soins ne vivrait pas un jour.

C'est un fait bien constaté aujourd'hui, qu'on a une tendance irrésistible chez certaines classes de savants de s'entourer d'une attitude de dédain, d'un air de supériorité, d'un air scientifique, à rejeter ce que dans le champ des sciences est favorable à la bible; mais c'est se moquer de la science, car la base de toutes les sciences sera toujours l'histoire générale du genre humain; eh bien, c'est la bible qui nous apprend que le premier couple humain est sorti à la fleur d'âge, doué de l'intelligence, de toute force physique pour l'entretien de son genre, des mains du Créateur de l'univers. Donc, le genre humain est d'après l'avis d'un nombre des plus grandes autorités relatives très récent, et nulle trouvaille dans les couches de la terre par rapport des restes ou ustensiles humains, nous le fait remonter à un âge plus reculé que lui est assigné par la bible. L'homme n'a pu paraître sur terre qu'après que la terre fût entièrement achevée. Fixer l'époque de cet événement, ce n'est donc pas un problême de la géologie mais de l'histoire. Le géologue qui s'en occupe, sort donc des bornes de la science de géologie.

Existe-t-il un hiatus entre l'époque paléolithique et l'époque néolithique?

M. de Mortillet a basé sa classification de l'âge de la pierre sur l'industrie. Il distingue l'âge paléolithique, âge de la pierre taillée de l'âge néolithique, âge de la pierre polie. Pour son époque Robenhausien, haches polies en pierre et flèches barbelées en silex.

L'âge paléolithique est divisé en quatre époques, savoir: Epoque de la Madeleine, types: flèches barbelées en os et lames de silex.

L'époque de solutré, types: pointes de silex en feuilles de lauriers, taillées des deux côtés.

L'époque de Moustiers, types: pointes de silex retaillées d'un seul côté et racloires.

L'époque de Saint-Acheul, types: grands instruments de pierre taillée en forme d'amande.

Voici la faune de l'âge Robenhausien, (néolithiques), animaux domestiques, races humaines analogues aux actuelles.

Faune de la Ire époque poléolithique. Renne, Aurochs et Ursus

très abondants, dans les rejets d'habitations de France et de Belgique, Mammouth, Hyène, grand Felis.

Faune de la IIme époque paléolithique. L'homme se rapprochant de nos races actuelles.

Faune de la IIIme époque paléolithique. Grand développement de l'ours de cavernes, Rhinocéros, homme dolichocéphale, type assez inférieur. Engis, Olmo.

Faune de la IVme époque paléolithique. Hippopotame, Eléphant antique, homme, type le plus inférieur Néanderthal, Engisheim, la Naulette, Denize.

Ces époques auraient eu, chacune, une durée assez prolongée.

D'après le calcul de M. de Mortillet, ces époques auraient duré environ 200,000 ans. Pendant 2000 siècles, l'homme n'aurait su que travailler la pierre et os pour ses ustensiles en France! Dans différentes publications j'ai donné mon opinion sur cette classification basée sur le degré de perfectionnement des outils en pierres (1) dont je vais résumer en peu de mots mes objections.

La période de la pierre est tout à fait relative, selon que l'on envisage tel ou tel peuple. Le métal ne s'étant substitué que graduellement, il y eut un temps où les deux matières pierre et métal, furent concurremment employées. Les peuples du littoral de la mer connaissaient depuis longtemps déjà les armes en métal, alors que les habitants des contrées situées plus au centre des terres, n'en soupçonnaient pas l'existence, se servaient donc des ustensiles en pierre et en os. Les types indiqués par M. de Mortillet, ne sont nullement caractéristiques pour ces divisions ou époques différentes de l'âge de la pierre.

Mr. Bourgeois oppose même aux périodes de de Mortillet, qu'en Belgique on trouve à l'époque du Mammouth des aiguilles en os

---

(1) Analyse du compte-rendu de la 6me session du Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques par C. Ubaghs, Ruremonde 1874.

Descriptions Géologique et Paléantologique du sol de Limbourg, par C. Ubaghs, Ruremonde 1879.

L'âge et l'homme préhistoriques et ses ustensiles de la station lacustre près de Maestricht, par C. Ubaghs, I édition, Ruremonde 1883. II édit. Liége 1884.

Les ateliers ou stations dits préhistoriques de Ste Gertrude et Ryckholt, par C. Ubaghs, Liége, 1887.

Mes théories, réponse à la notice de M. de Puydt, intitulée les théories de M. Casimir Ubaghs, Liége 1888.

nombreuses et bien façonnées, des harpons ou flèches en bois de renne, qui en France ne se montrent qu'à l'âge suivant. A l'époque de renne la poterie est connue en Belgique et ne l'est pas encore en France. Les spécimens correspondant à la même époque préhistorique, ne sont non plus les mêmes dans les deux contrées.

Dans les ateliers dits préhistoriques de St Gertrude et Ryckholt près Maestricht, j'ai trouvé plus que 2000 silex travaillés, parmi lesquels de gros instruments en pierres de forme plus ou moins amygdaloïde, taillés de deux côtés, et des racloirs plus ou moins grands, également tout unis sur une de leurs faces, rappelant plus ou moins les types Moustériens de De Mortillet; des silex tout à fait identiques à ceux figurés par M. E. Dupont dans le bulletin de l'académie royale de Belgique, 2me série t. XXXIII, juin 1872, pl. II fig. 1 pl. III fig. 1, 2, 3, pl. IV fig. 1 et 2, recueillis dans la deuxième caverne d'Engis; des lames de silex, à longs éclats servant de couteaux, des pointes de lances, rappelant les formes du Magdalénien de De Mortillet, de nombreuses formes rappelant les types de l'âge du Renne; de grands nucleus, des haches plates taillées grossièrement de deux côtés; des haches en formes de pics triangulaires, des perçoirs, percuteurs, grattoirs, des lames en longs éclats servant de couteaux, rappelant ceux de Spiennes. On y trouve donc réunies en un seul lieu et en même temps, presque toutes les formes sur lesquelles M. de Mortillet a basé sa classification d'âges différents; ce qui prouve à l'évidence le peu de valeur qu'on doit attacher à la détermination des périodes basées sur la manière de travailler le silex. D'autant plus qu'à mon avis ces ateliers ne provenant que de l'époque Romaine. On y a trouvé au de-là de 8000 silex taillés qui d'après le temps devraient être classés dans l'époque néolithique et cependant ils présentent le caractère pour une grande partie des époques paléolithiques, vu qu'ils sont tous plus ou moins rudement taillés. Les classifications de M. de Mortillet sont tout au plus bonnes pour l'arrangement d'une collection d'après les types les plus abondants des localitées. Même Carl Vogt dit et avec raison, „Wenn man aus der Art und Weise der Bearbeitung der Steininstrumente verschiedene Epocken innerhalb der Steinzeit mit sicherheit herleiten möchte, so dürfte dies doch den Grundsätzen der exacten Forschung widersprechen ".

M. F. Chabas dans son intéressant ouvrage sur l'antiquité historique d'après les sources Egyptiennes, Paris 1872, a démontré que les Egyptiens ont de tout temps connu l'usage de fer, mais que, pour certains usages, on se servait d'ustensiles en pierre.

L'usage des ustensiles en pierre était chez eux plus généralement répandu à l'époque des Romains que pendant les siècles précédents, et ces ustensiles étaient plus grossièrement travaillés qu'auparavant, de sorte que les haches, couteaux, qu'on avait regardés jusqu'ici comme les plus anciens n'ont pas beaucoup plus de 2000 ans.

Le savant professeur Oscar Fraas, directeur du musée royal de Stuttgart, dont personne ne contestera l'autorité dans les recherches préhistoriques, n'admet pas non plus la division de M. de Mortillet de l'âge de la pierre, âge de Mammouth, âge de renne etc. Il lui objecte qu'il a trouvé dans la caverne Hohlefels près d'Ulm, sous une couche de stalagmite, des lames de silex taillés comme ceux de la Dordogne et réunies à des dents de Mammouth entaillées pour former des piques, ainsi aux os de renne, d'ours et d'autres animaux qui ne vivent dans ces contrées. Tous les os étaient répandus pêle-mêle dans un même niveau; beaucoup d'entre eux portent des traces visibles de la main de l'homme. Une observation très curieuse s'applique à la mâchoire inférieure de l'ours des cavernes, laquelle a servi de marteau pour ouvrir les os à moelle; l'impres sion exacte du coup est marquée sur plus de 200 os appartenant à l'ours, au renne, ensuite au cheval, au Bos moschatus. Il a trouvé des fragments de poterie grossière, dans toutes les grottes de l'Allemagne, mélangés avec les restes des animaux précités. Donc Fraas trouve la poterie mélangée aux ossements du Mammouth, de l'Ursus, ce produit humain paraît cependant à M. de Mortillet trop moderne pour entrer dans une de ces époques. Plus loin Fraas dit: „Il n'y a pas le moindre *motif fondé* pour reculer l'époque où le renne, le Mammouth, le Rhinoceros et l'ours des cavernes vivaient en Suabe, et où l'homme commença à habiter ces contrées, au delà de *l'époque où florissait l'empire de Babylone ou Memphis avec ses pyramides*".

Il n'est nullement étonnant de trouver à la même époque des instruments en silex différents, mêmes les types de plusieurs divisions de M. de Mortillet ensemble; car M. de Meester de Ravenstein dit très-bien : „l'égalité du talent, du rang et de la fortune n'a jamais

existée. Un homme habile a pu posséder un instrument en pierre poli, quand ses compagnons n'en avaient que de mal travaillés.

L'idée d'user un pierre contre un grès est si simple et si naturelle, qu'il y lieu de s'étonner qu'on veuille le faire succéder à celle de la taille ".

D'après M. de Mortillet la période paléolithique serait caractérisée par des ustensiles en pierre rudement taillés, tandis que la période néolithique, se ferait connaître par une certaine civilisation un progrès dans la manière de travailler les ustensiles ; mais on dirait que le contraire a eu lieu, ou vers la fin de la période néolithique les ustensiles grossièrement taillés prendraient de nouveau le dessus, et qu'on retombe pour ainsi dire d'après les formes dans la période paléolithique.

Est-ce-que M. Schlieman n'a pas trouvé dans ses fouilles en Troade des instruments en pierre très perfectionnés dans les couches inférieures, tandis que les mêmes instruments trouvés dans les couches supérieures sont très mal confectionnés, rudement taillés. Est-ce-qu'on ne rencontre pas un grand nombre de silex grossièrement taillés et non polis, à l'époque néolithique, à l'époque Romaine et même aux âges plus recents ? Il est du reste très naturel, qu'à un moment donné la pierre devait perdre pour chaque contrée son prestige, car, à l'époque d'où proviennent ces pierres moins bien travaillées, les chefs, les hommes du rang et de fortune commençaient à se servir des instruments en métal, tandis que les hommes du peuple étaient encore réduits à se servir des instruments en pierre, mais dans l'attente de se procurer les armes en métal, la fabrication des ustensiles en pierre était négligée et la taille tellement grossière qu'il nous fait pour ainsi dire retomber dans la période dit paléolithique.

Lartet, de Mortillet et nombre d'autres savants admettent des périodes distinctes pour Ursus spelaeus, Hyaena spelaea, Mammouth, Rhinoceros, Felis, le Renne etc. ; pourtant M. Fraas a trouvé ces ossements pêle-mêle ensemble avec des lames en silex au même niveau dans la caverne de Hohlenfels en Allemagne.

M. Ch. Vogt fait bonne justice de cette division en demandant si l'on s'imagine que le mammouth est né exactement le jour de la mort du dernier ours de caverne.

Ce que Fraas a démontré par sa trouvaille dans la caverne de Hohlenfels, je puis le prouver pour la Belgique.

En 1886, grâce à l'amabilité de M. le baron Louis d'Overschie de Vierset, j'ai fouillé avec son assistance, une grotte située sur son territoire. Elle se trouve dans le calcaire carbonifère à 12 mètres au-dessus de la rive droite de la rivière Huyaux près de Royseux non loin de Barse ; elle présente une ouverture de deux mètres de hauteur et 1,25 à 1,50 m. de largeur, elle est très irrégulière, se retrécit vers le milieu, et s'enfonce dans la roche en forme de puits incliné, jusqu'à une profondeur d'une huitaine de mètres ; vers le milieu, elle était obstruée obliquement par un prolongement du rocher laissant à peine place d'un côté pour le passage d'un homme grimpant à plat ventre, nous étions forcés pour continuer les fouilles de l'autre côté de cet obstacle, de faire ôter cette branche isolée de rocher. La grotte était remplie d'une espèce de limon sablonneux terreux comme celui qui recouvre le plateau et de détritus dolomitiques, entremêlés de blocs de calcaire provenant des éboulements de la voûte et des parois de la grotte ; des concrétions calcaires avaient cimenté par-ci par-là le limon sablonneux qui remplissait la grotte et ainsi incrusté nombre d'ossements. Le remplissage de la grotte ne montrait pas la moindre stratification, ou lit du gravier charrié par le Hoyoux. Elle était remplie depuis l'ouverture jusqu'au fond d'ossements éparpillés dans le limon terreux qui remplissait la grotte. Nous y avons trouvé depuis l'entrée jusqu'au fond les ossements suivants (1) :

Hyaena spelaea, dents màchoire et autres ossements.
Ursus „ fémurs, vertèbres, astragales.
Felis „
Rhinocéros tichorinus, dents molaires, partie du fémur et autres ossements.
Canis lupus.
„ familiaris, abondant.
Bos primigenius.
„ taurus, abondant.
Equus caballus, abondant.
Capra.

(1) Tous ces ossements se trouvent dans mes collections.

Sus scropha, abondant.
Cervus megoceras.
„ elaphus, abondant.
„ capreolus.
Lepus timidus, abondant.
Mustella foina.
Arctomys.
Castor fiber.
Cricetus antiquus, etc.

Parmi ces ossements, certainement au nombre de 500, pas un seul squelette entier, beaucoup d'ossements croqués et rongés par les dents des carnassiers. C'était un repairo de carnassiers qui attaquaient leur proie à l'extérieur, car le Rhinocéros, Bos, Equus et Cervus étaient trop grands pour entrer à l'intérieur de la grotte ; ils introduisaient seulement des parties de leur proie. L'espèce dominante était la Hyène.

Dans le procès-verbal de la société géologique de Belgique, séance du 20 mai 1888, MM. Destinez et Moreels ont communiqué une notice préliminaire sur leur exploitation de la caverne de Verlaine (Luxembourg) ; ils ont aussi trouvé dans le dépôt de la caverne qui paraît être postérieur à l'inondation qui a déposé le limon hesbayen, des ossements de Rhinocéros, Mammouth, d'ours et d'hyène, mélangés à ceux des ossements de l'âge du Renne.

Je m'explique le remplissage de la grotte de Roiseux de la manière suivante : elle est située dans le versant rapide du plateau ; à l'occasion des pluies torrentielles, chaque fois une certainc quantité de la terre couvrant le plateau amenée par le courant des eaux descendant le long du versant vers la vallée, a introduit dans la grotte une certaine quantité d'eau chargée de terre du plateau, ce qui s'est répété plusieurs fois jusqu'au remplissage de la grotte ; chaque fois, les fauves habitant ce repaire se sont sauvés, pour reprendre leur ancienne habitation, après que la vase y introduite était assez desséchée, car, dans le cas contraire, s'ils y avaient trouvé la mort, j'aurais dû trouver un squelette entier d'un de ces carnassiers.

J'ai donc trouvé dans cette grotte les ossements de l'âge du Mammouth *(quarternaire)*, réunis pêle-mêle depuis l'ouverture jusqu'au fond de la grotte aux animaux *de l'âge du Renne;* et pourtant on

veut nous faire croire que chaque subdivision de l'âge de la pierre est caractérisée par tel ou tel animal.

Cette intéressante trouvaille, faite par nous dans la grotte de Roiseux, prouve à l'évidence le peu de valeur qu'on doit attacher aux périodes de l'âge de la pierre, basées sur la présence des restes de tel ou tel animal (1).

Il me paraît donc que la classification en périodes de longue durée de l'âge de la pierre, basée sur la manière plus ou moins perfectionnée de travailler les silex et sur la présence des animaux quaternaires ou l'âge du Renne, sont des hypothèses de plus en plus douteuses.

Nous voyons donc, d'après cela, que de grands et féroces animaux qu'on prétendait disparus avec la dernière catastrophe qu'a subie notre globe, le diluvium, ont continué d'exister, puisque nous trouvons leurs restes mélangés aux ossements de l'âge du Renne, ou à peu près de l'époque actuelle ; trouvaille d'une haute importance qui nous a été indiquée d'abord en Allemagne par le savant professeur Oscar Fraas, explorateur de la caverne de Hohlenfels et d'autres, où il a trouvé les ossements prétendument disparus depuis la dernière catastrophe de notre globe, mélangés aux ossements de l'âge du Renne et à des lames en silex. Nous n'avons pas trouvé des ossements de l'homme, ni le moindre silex dans la grotte de Roiseux, bien quelques rares silex taillés sur le plateau au-dessus de la grotte, mais nous y avons trouvé pour la Belgigue la preuve et la confirmation de ce que M. Fraas a démontré pour la grotte de l'Allemagne, la contemporanéité des espèces dites éteintes avec celles de l'âge du Renne, chose qui paraît aussi résulter des découvertes de MM. Destinez et Moreels dans la grotte de Verlaine (Luxembourg).

Que dire alors de l'hiatus qu'on prétend exister entre l'âge paléolithique et néolithique, basé sur le perfectionnement plus ou moins

---

(1) On a souvent invoqué aussi pour prouver l'âge de certains objets la circonstance qu'ils étaient recouverts d'une certaine couche de stalagmites, mais dans quelques grottes la formation de ces dépôts calcaires va relativement très vite, de sorte que Goldfuss avait trouvé les noms d'Esper et Rosenmuller dans la Gaylenreuther Höhle, couvert d'un amas de stalagmites, quoique ces deux naturalistes y eussent fait des recherches pas encore 30 ans avant lui ; voir Cuvier *Ansichten der Urwelt herausgegeben von* Dr J. Nöggerath, tome II, page 93.

grand du travail des silex, et sur la présence des animaux comme Mammouth, Hyène, Ours et Rhinoceros, etc.

Que dire de la classification de M. de Mortillet en périodes de longue durée, basées sur la présence de l'un ou l'autre de ces animaux, et le perfectionnement toujours en progrès du travail des silex et des ossements. M. de Mortillet a nommé ses périodes d'après des localités dans lesquelles les silex travaillés de telle ou telle manière abondaient ; j'admets qu'on peut classer ces silex comme analogues aux types des localités ayant fourni le plus grand nombre de formes propres, par exemple, ustensile type Robenhausien, type Magdalénien, type Solutréen, type Moustérien, type Acheuléen, dans le sens de désigner le type correspondant avec la forme plus ou moins caractéristique pour telle ou telle localité. Classification qui, d'après ma manière de voir, basée sur les découvertes et les raisonnements, n'a pas de valeur pour des époques différentes de longue durée. Un seul âge de pierre, dont les produits peuvent varier dans telle localité, sans hiatus déterminé, aussi bien pour les ustensiles en pierre que pour les restes de l'un ou l'autre animal diluvial trouvés avec eux; cela n'est pas seulement mon idée, mais des savants comme Steenstrup, Quenstedt, Fraas, Pfaff, Hassler, Hochstetter, De Meester de Ravenstein, etc., ont plus ou moins exprimé la même opinion.

Une chose paraît aujourd'hui hors de doute, c'est que l'âge de la pierre s'est perpétué pour certaines contrées jusque dans l'époque de la domination romaine.

Antoine LIPKENS.

Antoine Lipkens, né à Maestricht en 1782, mort à Warmond, près Leide, le 15 décembre 1847, est du petit nombre de ces hommes privilégiés, dont l'existence entière consacrée à l'étude appartient à l'histoire des sciences; le pays qui les a vus naître, peut, à juste titre, s'en enorgueillir, mais le monde entier doit honorer leur mémoire et déplorer leur perte; car, chez eux, ni l'influence de la politique, ni celle des partis, ni l'esprit souvent égoïste d'une insignifiante nationalité, ni même les dissentiments religieux, n'ont jamais pu trouver accès; voués de bonne heure à l'étude, ils ne la quittent qu'avec la vie; ne considérant que les grands phénomènes de la nature, habitués à n'envisager même les événements qui secouent les peuples, qu'au point de vue scientifique; les vérités qu'ils ont constatées ou découvertes, les progrès qu'ils ont signalés ou déterminés, s'appliquant à des faits universels, intéressent tous les hommes, quelle que soit la couleur de leur teint ou de leur drapeau; ces natures d'élite n'ont et ne peuvent avoir d'autre patrie que le globe, d'autre famille que la famille humaine! Quiconque voudrait les considérer autrement, les ferait descendre du piédestal d'où ils nous dominent, d'où ils nous instruisent!

Tel fut Antoine Lipkens, dont nous avons à raconter la vie.

Son père, fabricant et marchand de draps, occupé des soins de son commerce, lui donna, sans trop de choix, pour professeurs ceux dont la ville de Maestricht pouvait alors disposer; mais, parmi eux, il s'en trouva un zélé, aimant la science pour la science, qui sut distinguer l'aptitude très-prononcée du jeune Lipkens pour les mathémathiques; il s'y attacha, devint son ami plutôt que son maître et lui fit faire, en très peu de temps, de si rapides progrès, qu'il fut bientôt jugé capable de passer son examen pour l'école polytechnique.

Notre jeune élève dût, à cet effet, se rendre à Gand où l'examinateur envoyé de Paris avait fait annoncer son arrivée et convoqué les aspirants.

Lipkens partit donc; mais, trompé par des renseignements inexacts, il arriva à Gand, au moment où l'examinateur venait de quitter cette ville; on lui donna le conseil de se rendre directement à Paris, ce qu'il ne pouvait entreprendre sans le consentement de son père; il le demanda et l'obtint, non sans quelques difficultés qui prirent beaucoup de temps, et lorsqu'enfin, après plusieurs semaines d'attente et de retards, il arriva dans la capitale de la France, les cadres de l'école étaient remplis et il ne lui restait aucune chance d'être reçu avant l'année suivante.

Mais Lipkens était doué d'une rare persévérance, d'une volonté de fer et d'une incroyable activité; il ne se rebuta point, il chercha de tous côtés les moyens d'atteindre son but, il reçut de ses compatriotes influents des lettres de recommandation, se fit protéger, sollicita avec une opiniâtreté dont l'amour de la science peut seul rendre capable, une admission quelconque, et parvint, enfin, à obtenir l'autorisation tant désirée de suivre les cours de l'école.

Il travailla, dès lors, sans relâche et fut, bientôt après son entrée à l'école polytechnique, en 1802, envoyé dans le département de la Loire, en qualité de professeur d'un des cours de géodésie que le gouvernement français fit établir, à cette époque, pour former le personnel nécessaire à la confection des plans cadastraux de son territoire.

Ainsi, à l'âge de vingt ans, Lipkens était déjà en fonctions, et, depuis lors jusque quelques mois avant sa mort, c'est-à-dire pendant près de quarante-cinq ans, il n'a cessé de remplir avec distinction les emplois publics qui lui furent confiés, les charges dont il fut investi, les missions dont il fut honoré; c'est cette série de travaux non interrompus, qui, tous, sont autant de titres à l'estime et à la vénération de ses concitoyens et lui assignent son rang parmi les savants de tous les peuples; ce sont ces travaux que nous avons pris à cœur de retracer.

Un an s'était à peine écoulé depuis qu'il exerçait ses fonctions de professeur, qu'il fut nommé ingénieur géomètre-en-chef du département, ce qui ne l'empêcha pas de continuer son cours de géodésie.

Son zèle n'eut jamais besoin d'être stimulé, mais l'importance que le gouvernement français attachait alors aux opérations du cadastre n'avait pu lui échapper ; l'ardeur si naturelle à son âge et, par dessus tout, cet esprit ingénieux, actif et fécond, que nous verrons se développer plus tard, lui firent concevoir et apporter des perfectionnements qui lui permirent d'exécuter, avec beaucoup plus de célérité et de précision qu'on ne l'avait fait jusqu'alors, les travaux dont il était chargé.

L'administration supérieure lui sut gré de ses efforts, le distingua particulièrement dès le début de sa carrière, et l'employa successivement en sa double qualité d'ingénieur en chef et de professeur de géodésie dans les départements du Cher et de l'Arriége.

Il occupait ce dernier poste en 1813, époque à laquelle, pour faire face aux armées coalisées qui le pressaient de toutes parts, Napoléon avait été forcé de disséminer son armée sur tous les points de l'Europe. Le département de l'Arriége, occupé par des corps-francs, manquait totalement d'officiers spéciaux pour l'arme du génie ; Lipkens fut appelé par le général Lafitte qui commandait ce département, et reçut de lui l'ordre de prendre immédiatement la direction des travaux que rendait nécessaire la défense du territoire français, et qui avaient pour but en ce moment d'arrêter la marche de l'armée anglaise, en interceptant le passage des grandes routes conduisant vers Toulouse.

On résolut d'armer le rocher qui domine la ville de Foix ; les lieutenants de Napoléon n'avaient pas l'habitude de tenir compte des difficultés si insurmontables qu'elles parussent ; il fallait que cette roche escarpée, taillée à pic de tous côtés, et d'une hauteur prodigieuse, fût mise en état de défense ; chacun s'accordait à considérer comme inexécutable cette mesure de laquelle, cependant, dépendait le succès des combinaisons du maréchal Soult, commandant en chef de l'armée du Midi. Lipkens fut consulté ; il examina rapidement le projet qui lui fut soumis et promit, sur sa tête, de l'avoir exécuté dans un très court espace de temps.

Il se mit à l'œuvre avec cette infatigable activité qui ne l'abandonna jamais, et à l'aide d'un mécanisme aussi simple que puissant et ingénieux, il parvint à hisser, au sommet de cet inexpugnable rocher, un matériel complet d'artillerie, dont l'effet contribua si

puissamment, sinon au succès, du moins à la gloire de cette mémorable campagne. Lipkens, fut alors signalé à l'empereur par le maréchal Soult et porté pour la décoration de la Légion-d'Honneur; mais bientôt Napoléon n'eut plus de récompenses à décerner et l'intrépide ingénieur qui avait armé le rocher de Foix, ne pouvait plus rien attendre de celui qu'un autre rocher devait pour toujours enchaîner à ses flancs!

Après que les grandes puissances eurent reconstitué l'Europe et créé le royaume des Pays Bas, Lipkens revint dans son pays; l'administration française, qui avait su apprécier son mérite, lui témoigna sa satisfaction et les regrets de son départ en déclarant, par écrit, qu'elle perdait en lui un de ses meilleurs employés. Ce titre fut près du gouvernement des Pays-Bas une puissante recommandation; aussi Lipkens, à sa rentrée dans sa patrie, fut-il mis en activité et nommé chef de la brigade d'ingénieurs chargée de la levée des frontières entre la France et la Belgique. Ces travaux commencés sous les ordres du général de St Aldegonde, furent achevés sous la direction du général Constant de Rebecque.

Peu après, il fut appelé à remplir dans le grand-duché du Luxembourg les fonctions qu'il avait si longtemps exercées en France, celles d'ingénieur-vérificateur du cadastre. Il reconnut, dès son arrivée, que l'étendue du grand duché dont il devait établir le plan cadastral, trois fois plus grande que celle d'aucune autre province du royaume, rendait insuffisants les moyens mis à sa disposition pour une telle opération. Son personnel était trop peu nombreux, et, sous le rapport des capacités, habitué aux anciens errements, il ne présentait pas les éléments propres à atteindre le but proposé. Lipkens résolut aussitôt et avant toutes choses, de se créer ce personnel qui lui manquait, de s'entourer d'hommes capables de le seconder; pour cela, il ouvrit un cours public et gratuit de géodésie, il enseigna sa méthode aux anciens géomètres, forma de nouveaux géomètres et se créa ainsi les employés et les ressources qui lui étaient indispensables pour bien exécuter les opérations qu'il avait à diriger.

Son cours fut suivi avec empressement; et ses efforts, couronnés d'un succès qui dépassa ses espérances, ne purent echapper à l'administration supérieure du cadastre. Ils fixèrent, surtout, d'une manière toute particulière, l'attention de MM. les curateurs de l'Athénée

de Luxembourg qui, à quelque temps de là, ayant perdu un de leurs collègues, désignèrent unanimement Lipkens pour le remplacer et lui en firent spontanément la proposition, bien qu'il fût Hollandais et protestant, et que l'institution dont il allait bientôt être l'un des chefs, fût sous l'influence immédiate du clergé et que les professeurs fussent presque tous prêtres catholiques.

Il accepta ce nouveau titre et ces nouvelles fonctions, prit comme curateur une part très active à la direction de l'Athénée, y dirigea spécialement un cours de physique expérimentale, en remplacement du professeur titulaire, et contribua ainsi puissamment aux progrès et au développement de l'instruction publique dans le grand-duché du Luxembourg.

Ces nouvelles fonctions le mirent en rapport direct avec l'administration-générale de l'instruction publique à La Haye.

Déjà, à cette époque, l'industrie en Belgique avait pris beaucoup d'extension ; il s'opérait en sa faveur un mouvement qui devait être régularisé et surtout encouragé ; on sentait le besoin de voir s'établir, pour les ouvriers, des écoles théoriques et pratiques, du genre de celles qui avaient été fondées dans les villes manufacturières des autres Etats. Lipkens fut le premier qui appela l'attention de l'administration supérieure sur cette importante question, qui, bientôt transformée en projet, reçut une solution favorable aux progrès comme aux besoins de l'industrie nationale.

La place de professeur à l'Université de Gand pour le cours de mécanique industrielle, lui fut proposée ; il ne l'accepta point ; les travaux du cadastre dans le grand-duché n'étaient pas encore achevés et le Roi désirait qu'ils fussent terminés dans un très court délai. Grâce à l'habileté des employés formés par Lipkens, à sa méthode plus simple et plus rapide d'opérer sur le terrain, à la perfection des instruments qu'il avait ou modifiés ou fait exécuter, les désirs de Guillaume Ier furent bientôt accomplis, et celui qui les avait si promptement réalisés, reçut pour récompense de ses services et de son zèle, en 1827, le titre d'ingénieur-en-chef, chargé de l'inspection générale des opérations géodésiques du cadastre dans le royaume.

Il saisit avec empressement cette occasion de rendre générale l'application des procédés nouveaux et des perfectionnements qu'il avait introduits, avec tant de succès, dans ses travaux en France et

dans le Luxembourg ; il donna à son administration une impulsion nouvelle, y introduisit une partie des améliorations que nous voyons s'accomplir de nos jours dans l'art de l'ingénieur, et principalement dans cette branche qui lui était plus spéciale : la géodésie qu'il avait étudiée, enseignée et pratiquée d'une manière aussi utile que fructueuse.

L'institut royal des Pays-Bas et presque toutes les sociétés savantes du royaume le comptèrent bientôt parmi leurs membres. Le gouvernement s'empressa de l'attacher au ministère de l'intérieur avec le titre de conseiller aviseur pour les affaires scientifiques. La partie des priviléges ou brevets d'invention entra, dès lors, dans le cercle de ses attributions, et le plaça lui-même dans la sphère de ses goûts et de ses travaux de prédilection ; car cette place lui fournit amplement les occasions si précieuses pour lui de se livrer à un genre d'études que peu d'esprits furent aussi capables que le sien d'embrasser dans toute leur étendue et jusque dans leurs moindres détails.

Aussi travailla-t-il avec une ardeur infatigable, avec une activité presque fébrile, à agrandir encore le cercle déjà si étendu de ses connaissances. Doué d'une mémoire prodigieuse et d'une intelligence supérieure, lié avec tous les hommes distingués de son pays, en relations suivies avec la plupart des savants étrangers, avide de connaître tout ce qui surgissait de nouveau dans le monde scientifique et industriel, assez heureusement organisé pour pouvoir classer chaque fait, chaque objet, avec ordre et clarté dans son esprit, capable d'en apprécier au juste l'importance et le mérite, il réunissait, au plus haut degré, toutes les qualités requises pour exercer utilement et dignement les difficiles fonctions dont il était chargé. Personne, peut-être, n'a jamais jugé d'une manière, ni plus saine ni plus rapide que lui, la valeur d'une invention quelle qu'elle fût ; personne, non plus, n'a jamais exprimé son opinion aux inventeurs, toujours si entichés de leurs découvertes, ni avec plus de franchise, ni avec plus d'aménité qu'il n'en mettait dans ses relations avec eux. C'est qu'aussi, il faut le dire, personne plus que lui n'a jamais étudié ni approfondi cette aride matière qui semblait être devenue son élément.

En toute saison, levé avant le soleil, il avait déjà examiné tous les dossiers qui lui parvenaient du ministère à l'heure où, pour les autres, commence la journée. Cette habitude constante de toute sa

vie est probablement le secret de la variété, de la multitude de ses connaissances et des milliers de faits que recèlait sa vaste intelligence.

Ainsi s'écoulait sa vie paisible et heureuse; affable avec tout le monde, mettant, avec bonheur, à la disposition de qui les réclamait, les trésors de son érudition; entouré de l'estime de ses concitoyens; honoré par les chefs de l'Etat; employant à rendre service le crédit et la faveur dont il jouissait auprès d'eux, il se fit des amis de tous ceux, qui eurent des relations avec lui et chérir de tous ceux qui l'entouraient.

Cependant, le gouvernement des Pays-Bas, plein de sollicitude pour tout ce qui touchait à la gloire et aux intérêts du pays, s'occupait d'organiser l'exposition des produits de l'industrie nationale qui devait avoir lieu à Bruxelles, en 1830.

Lipkens fut nommé membre de la commission d'Etat chargée de prononcer sur le mérite des objets exposés, et, lors de l'installation de cette commission, présidée par le comte Mercy d'Argenteau, il fut, à l'unanimité des membres qui la composaient, désigné pour en être le rapporteur général. L'importance d'un tel travail, les nombreuses et diverses spécialités de connaissances qu'il exigeait, l'austère impartialité qui devait en être la condition essentielle, sont seuls capables de donner la mesure du mérite scientifique, de la haute moralité, de la vertu intègre, en un mot de la valeur réelle de l'homme que de plus illustres suffrages ne pouvaient appeler à de plus honorables fonctions! Il en comprit toute la gravité, il s'y livra avec autant de zèle que de confiance, et, surtout, avec une opiniâtreté de travail qui fixa si particulièrement l'attention du Roi, qu'elle lui fit prendre immédiatementa la résolution de ne pas différer davantage l'exécution d'un projet que lui avait soumis Lipkens et qui avait pour but la fondation à Bruxelles d'une grande école royale des Arts et Métiers. Le Roi l'en nomma directour, et chargea M. van Gobbelschroy, alors ministre de l'intérieur, et M. van Ewijck, administrateur de l'instruction publique, de lui porter officieusement cette nouvelle qui comblait ses vœux les plus ardents et satisfaisait sa louable et noble ambition. Malheureusement, les événements politiques de 1830 vinrent renverser ces espérances, si patriotiquement conçues! il fallut y renoncer.

Plus tard, le nouveau gouvernement fondé à Bruxelles, voulant faire revivre ce grand et utile projet, fit proposer à Lipkens de réaliser son beau rêve, mais il refusa ces offres, quelque brillantes, quelque séduisantes qu'elles fussent; il comprit ses devoirs en loyal serviteur, et fidèle à son légitime souverain, il vint mettre à sa disposition son dévouement et sa science!

Il continua de remplir, en Hollande, les fonctions dont il était revêtu et fut chargé par le gouvernement, à diverses époques, de remarquables travaux et d'honorables missions. Il reçut l'ordre du Roi d'ériger, dans le délai de quinze jours, une ligne télégraphique, destinée à établir des communications entre le siége du gouvernement et le quartier-général du Prince d'Orange, commandant en chef de l'armée hollandaise menaçant les frontières de la Belgique. Douze jours s'étaient à peine écoulés que déjà cette ligne fonctionnait entre La Haye, Bois-le-Duc et Breda; mais, la campagne elle-même n'ayant duré que dix jours, les succès de l'armée hollandaise rendirent inutile la continuation de la ligne, ce qui fit dire à Lipkens dont l'esprit vif et enjoué ne manquait jamais d'apropos, que „ le Prince d'Orange „ l'avait devancé en mettant plus de promptitude à battre l'ennemi „ qu'il n'en avait mise à construire ses machines à signaux ".

Tant de zèle et de dévouement, sous un gouvernement, juste appréciateur de tous les genres de mérite, ne pouvaient rester sans récompense. Lipkens fut décoré en 1831, de l'Ordre royal du Lion-Néerlandais.

Peu de temps après, il fut envoyé en Angleterre pour y étudier les progrès de la navigation et des travaux sous-marins, ainsi que les divers procédés employés pour la destruction des vaisseaux ennemis.

Les renseignements utiles qu'il recueillit dans ce voyage, lui donnèrent l'idée de construire sur une assez grande échelle, le modèle d'un vaisseau plongeur que le rédacteur de cette notice a examiné plus d'une fois avec son auteur et qui paraissait devoir remplir d'importantes conditions.

Il est regrettable que ce travail précieux soit resté inachevé; la marrine aurait pu sans doute en tirer de grands avantages.

A quelque temps de là, Lipkens fut chargé de se rendre en France pour y prendre les étalons des poids et mesures; il se fit adjoindre,

pour cette opération, deux savants distingués, M. Lobatto et M. Uylenbroek.

A son retour il fut nommé inspecteur en chef et vérificateur des poids et mesures.

Antoine Lipkens ne s'occupait pas seulement de théories; il y joignait aussi une intelligente pratique; il était, lui même, très bon ajusteur et confectionnait de ses propres mains une foule d'objets de divers métaux, dont le fini remarquable eût suffi pour faire la réputation d'un habile artisan.

La collection des modèles, de toutes sortes, qu'il a exécutés ou fait exécuter sous ses yeux, les expériences en tous genres auxquelles il s'est livré et dont les appareils composent, avec ses instruments de mathématiques, de physique et de chimie, un cabinet fort intéressant sous tous les rapports, sont des témoignages évidents de la fécondité de son esprit inventif, des ressources incroyables que son heureuse organisation mettait à la disposition de son génie.

Lorsqu'il fut question du desséchement du lac de Harlem, l'une des œuvres les plus remarquables des temps modernes, le gouvernement, réunissant autour de lui toutes les illustrations scientifiques du pays, ne pouvait négliger de mettre à profit et d'utiliser les connaissances de Lipkens; aussi fut-il désigné pour faire partie de la commission appelée à diriger l'exécution de cette gigantesque entreprise. Il s'en occupa avec le zèle qu'il mettait à toutes choses utiles au bien public, il y apporta son tribut de savoir et d'expérience et ses dignes collègues se plaisent à rendre hommage à son active et précieuse coopération.

Il dût, à cette occasion, se rendre une seconde fois en Angleterre pour juger de l'avantage qu'il y aurait à employer comme force motrice des machines semblables à celles qui fonctionnent dans les mines de Cornouailles.

Il fût accompagné dans cette nouvelle mission par deux hommes d'un grand mérite et de beaucoup de savoir, M. Simons et M. Beijerinck.

Ce fut, à peu près vers cette époque de sa vie qu'il reçut de S. M. l'Empereur de Russie les insignes et le grade de commandeur de l'Ordre de St. Stanislas de Pologne 2e classe: le Czar voulant ainsi rendre hommage à l'homme éminent, au savant distingué dont à si juste titre s'honorait la Néerlande.

Enfin, en 1841, il lui fut donné, pour couronner sa carrière déjà si pleine, si laborieuse, si brillante, d'accomplir la plus noble tâche que pût ambitionner une âme grande et généreuse, celle de doter son pays d'une forte et utile institution.

Oui: doter! car d'autres ont pu rêver les bienfaits de l'académie royale des ingénieurs civils de Delft, d'autres sauront les faire éclore, en rendre les résultats féconds, mais Lipkens, Lipkens seul en a posé, en a assis les bases!

Il a fallu cette volonté inflexible, cette âme de feu, cette activité dévorante dont il nous a déjà donné tant de preuves, pour vaincre tous les obstacles semés sous ses pas, ou plutôt, il a fallu ne pas perdre de vue, un seul instant, le but utile et glorieux qui devait être le prix de son courage; il a fallu comprendre les besoins de son époque et ceux de son pays, écraser sans pitié l'esprit de routine, sentir et prévoir la force invincible du progrès; il a fallu entendre sans cesse cette voix puissante qui crie à chaque nation: „ Marche! „ marche avec confiance vers tes belles destinées! marche avec pru- „ dence, avec fermeté! marche lentement, avec précaution; mais „ marche! sous peine de perdre le riche avenir qui t'appartient...".

Est-il besoin, pour faire briller davantage le mérite de Lipkens, de dire combien l'exécution de ce projet lui occasionna de peines, de fatigues et de contrariétés? Quelles luttes il dut soutenir contre une foule de difficultés inséparables d'une telle création! Surtout dans un moment où les finances de l'Etat, imposant partout d'indispensables économies, servaient de prétexte à la fois aux clameurs de la presse et aux discours de ces détracteurs-nés de toutes choses, qui semblent avoir pris à tâche de toujours critiquer même ce qui est bien, beau et utile.

Soutenu par l'auguste protection de S. A. R. le prince d'Orange, encouragé par la bienveillance éclairée de M. van Schimmelpenninck van der Oye, ministre de l'intérieur, il eut la double satisfaction de voir l'Académie qu'il avait créée, acquérir un développement qui dépassait toutes ses prévisions et de jouir après avoir donné sa démission, des succès réservés aux heureux efforts de son digne successeur.

Aux distinctions honorables que nous avons déjà citées, il faut ajouter le titre de Conseiller d'Etat en service extraordinaire et le grade de Commandeur de l'Ordre du Lion-Néerlandais, qui lui furent

conférés, le premier, en 1841, lors de la fondation de l'académie de Delft, le second, en 1846, un an avant sa mort.

Mais tous ces titres, quelque éclatants qu'ils soient, ne sauraient être plus précieux pour sa mémoire que ceux qu'il s'est acquis à jamais dans le cœur de tous ceux qui l'ont connu, qui ont pu apprécier les éminentes qualités de sa belle âme, les agréments de son esprit, la solidité de ses relations ; qui ont été témoins des actes généreux de sa vie, qui l'ont vu s'imposer des sacrifices personnels pour aider pécuniairement de malheureux jeunes gens avides de savoir, qui n'avaient, hélas ! que le désir de s'instruire... ! mais il cachait ses bienfaits.

Respectons le mystère dont il aimait à s'entourer... ! regrettons l'homme de bien et rendons un éclatant et fervent hommage au savant, au grand citoyen !

LISTE

DES

ENGAGÈRES DES DOMAINES DU LIMBOURG

et des trois pays d'Outre-Meuse.

Nous avons parlé des Engagères faites par les rois d'Espagne au pays d'Outre-Meuse dans notre notice sur les fiefs de Fauquemont.

Philippe II, afin de pourvoir aux frais de la guerre des Pays-Bas, guerre qui coûtait des sommes énormes, résolut d'engager une certaine quantité de villages dans le Brabant et le Limbourg, qu'il fit ériger en seigneuries avec divers priviléges, en faveur des acheteurs ou engagistes (1). Voici une liste assez complète de ces terres, que nous avons tiré d'un Registre du receveur des domaines de l'empereur au pays du Limbourg et d'Outre-Meuse en 1781—1789. Cette liste, dressée par ordre alphabétique, a été faite en vue de réengager ou de vendre définitivement ces seigneuries à des prix plus élevés, vu que les prix primitifs étaient trop bas.

1. *Aubel*, seigneurie au pays de Daelheim, engagée au seigneur Adolf d'Imstenrade, parmi 6500 flor. le 30 Mars 1643. Rehaussée par le même d'autres 5500 fl., le 30 Mars 1644. Il n'est pas apparent, allant de mille florins près à la première somme, elle soit celle de la valeur réelle et actuelle.

2. *Bunde*, sous Fauquemont, avec les hameaux de Casen, Overbunde et Voulwambois à Walter de Hoensbroeck pour 10,000 fl., le 11 Août 1626. Je n'en connais pas le rapport, mais il est moralement certain qu'elle vaut d'avantage.

3. *Brunshem* ou *Bronsheim*, engagé à Werner van Amstenrade pour 2260 fl., le 27 Janvier 1558. Cette somme n'approche pas de sa valeur.

(1) Voyez *Publ. etc. du Limb.* XXI, p. 236—238.

4. *Carpen et Lommersheim*, terre située sous Rolduc, aurait été d'un prix immense si on avait connu les moyens d'en tirer parti par les revenus considérables y attachés, les collations et autres émoluments, selon l'énumération individuée, sans ceux qui ne sont pas rappelés et sur lesquels je ne veux pas m'étendre inutilement, puisque je crois que Sa Majesté les a cédé au comte de Schaesberg, il y a deux ans, et les a érigé en sa faveur en comté de l'Empire, dont le bénéficier prend le titre de comte d'Empire, de Kerpen et Lommershem. Ces domaines sont fort considérables, sans compter le château et les grands biens, fonds et bois y annexes, les cens et aides et autres émoluments qu'il perçoit, montant à la somme de 4000 Rixdalers que le dit comte veut encore augmenter considérablement, mais il trouve une grande opposition de la part de ses sujets, qui ne s'y prêteront pas de bon gré.

5. *Cloosterraedt*, au pays de Rolduc. Cession faite, par forme d'engagement sous la reconnaissance de 27 malders de seigle et de 55 poules envers Sa Majesté par l'abbaye, du moulin de *Balsbrugge*, au profit de la même abbaye parmi 3000 fl., par lettre du 23 de Sept. 1672. Je ne crois pas qu'il y aurait du bénéfice à reprendre ce moulin. Les moulins sont moins occupés depuis la grande consommation du thé et du caffet; on ne boit que peu de bierre et les patades servant de nourriture aux cochons, ils mangent moins de grains. D'ailleurs, pendant les troubles des Hollandais, l'abbaye a essuyé de leur part une perte au moins de huit mille écus pour le soutien des intérêts de Sa Majesté et l'abbé a été détenu dix mois prisonnier au château de Rolduc. C'est une récompense de ses peines et pertes; le successeur du dit abbé a obtenu l'engagère susdite pour 3000 fl. Il paraît que c'est à titre très onéreux.

6. *Daelhem*, capitale du pays de ce nom, partage des Hollandais, rétrocédé à Sa Majesté par le traité de Fontainebleau en 1785. Daelhem fut engagé (à Joachim Hoperus) parmi une rente annuelle de 200 fl. à la fille du comte de Meurs (1). Il s'agira de savoir s'il

(1) Hopperus n'a jamais été seigneur de Daelhem près Visé, mais bien de Daelhem près de Gorcum, une seigneurie que le roi Philippe II lui donna pour se l'attacher d'avantage. Voici ce que Hoynck van Papendrecht dans sa *Vita Viglii et Hopperi* II, p. 9 dit de cette affaire: „ Ceterum regem adeo sibi devinxit (Hopperus) ut ei Dominium *Dalemense* juxta Gorcomium . . . . sponte sua contulerit ".

doit suivre à perpétuité ou vitale en quel cas elle serait renversible à sa mort. Cet endroit est fort chétif; je ne le voudrais pas à ce prix.

7. *Eysden* ou *Aspre,* forme une partie isolée du pays de Fauquemont dans le centre du pays de Daelhem. Ce village fut engagé pour 8000 fl. le 8 Août 1626 (à messire de la Margelle) et renchéri par le même de 11500 fl. le 24 Mars 1643. La réhausse considérable fait voir qu'elle vaut d'avantage.

8. La lieutenance des fiefs de *Fauquemont* fut engagée à Jean de Palandt pour 1090 flor. le 3 février 1559 (1), et la dite charge continuée au comte de Hoensbroek sa vie durante, le 26 Novembre 1757. Mémoire pour la reprendre à sa mort au profit de Sa Majesté.

9. *Fenneur,* village du pays de Daelhem, était aux Hollandais et pouvoit avoir été engagé assez haut. Il le fut à Florentin de Font-Baré pour 800 flor. le 18 Avril 1643. Mais depuis qu'il appartient à Sa Majesté l'empereur, il vaudrait plus avec la justice, sans aucun revenu pour le simple honorifique.

10. *Fouron-le-Comte* ('s Gravenvouren) est à présent au comte de Geloes, de Liége. Quoiqu'il soit engagé assez haut, à 20,000 flor. pardessus 4300 flor. aux habitants du lieu; paroit valoir d'avantage avec les hameaux de *Stockhem* et de *Warsage* (Weerst à Clocher). Cette seigneurie est à portée de Liége et Visé.

11. *Fouron-Saint-Martin* (Sint Martensvouren) engagé à Madame Mechtilde baronne de Bongart, veuve de Winand d'Imstenrade, parmi 310 fl., le 7 Août 1626 et la continuation à la même de l'engagère a été pour le terme de 30 ans pour 900 flor. par-dessus 3200 aux inhabitants, le 9 Avril 1669. Il doit aller plus haut après un laps de temps de cent ans et plus.

12. *Holset et Vaels* engagé à Adolphe Bertholf van Belven, parmi 3700 flor. le 8 Nov. 1626, vaudroit le double pour ceux d'Aix-la-Chapelle et notamment pour un nommé Clermont, qui résident en proximité.

13. *Mheer*, non sous Fauquemont mais sous Daelhem, est au baron de Loë (2). Itteren, fut engagé à N. de Meerssenhoven parmi 200 flor.

---

(1) Engagé en 1557 à Arnold Huyn, mais qui y renonça plus tard. V. J. HABETS, *Het leenhof van Valkenburg*, p. 135.
(2) L'auteur confond Mheer avec le village d'Itteren près de Maestricht.

le 12 Mai 1559 avec la seigneurie de Meerssenhoven et continuée à Guillaume de Horion, seigneur du dit Mheer (1) parmi 50 flor. par lettres du 10 juillet 1601. Elle vaut plus du quadruple à présent.

14. *Ste Margerath*, sous Rolduc, engagé à Gilles van Eynatten, parmi 4780 fl. le 6 Avril 1559, renchérie avec la Seigneurie de Galoppe, territoire hollandais, de 9800 flor. par le seigneur de Nieuwenborg le 16 Août 1630, vaillant plus du double à présent, par la proximité de Maestricht et la nécessité que M. le baron de Hautfalize a bâti considérablement au grand château de Galoppe.

15. *Meerssen*, sous Fauquemont. Le moulin du dit village fut engagé à Jean Pluym, parmi 3000 flor. le 24 Janvier 1558, n'est pas si certain d'une réhausse, à cause que les moulins ne roulent plus avec la même activité depuis l'usage du thé et du caffé et des patades qui servent de pain et de grains.

16. *Meerssenhoven*, sous Fauquemont, si ce n'est pas la même qui fut cédée ci-devant avec Mheer à Guillaume de Horion pour 50 flor. elle seroit engagée trop bas à Dirik van Lerode le 12 Mai 1559 pour 200 flor. Mais elle est continuée par une réhausse de 50 flor. à Guillaume de Horion avec Mheer le 10 Juillet 1601.

17. *Mheer et Banholt*, au pays de Daelhem, est le même village que sous le N° 13, je crois qu'il y a confusion. Ce village fut engage à Gérard d'Imstenrade pour 390 flor. le 16 Avril 1564. Il est maintenant au baron de Loë et vaut le quadruple.

18. *Mercsteyn*, au pays de Rolduc, ensemble les hameaux de *Worm*, *Hostart*, *Herbach*, *Rutservelt* et *Nobbenberg*, fut engagé à l'Abbé de Rolduc le 17 Août 1630 pour 5600 flor. Au-dessus remboursant aux habitants du dit lieu 5600 flor. pour continuer les 30 ans restant par lettre du 30 janvier 1688; sans préjudice-je pense de 400 flor., qu'ils ont dû donner selon mes Mémoires, à cause que les hameaux de Rutservelt et Noppenberg étaient omis dans la patente. Je ne doute pas que l'abbé ne rétrocéderoit volontiers ce marché, mais comme il est à son haut prix, s'il leur demeure, Sa Majesté pourroit leur proposer de rétrocéder les cens domaniaux qu'ils ont acquis sous Kerckrode et qu'ils laisseront meilleur compte,

(1) Lisez Itteren comme il résulte des reliefs de Fauquemont.

puisqu'ils se divisent entre les mains des débiteurs en tant de parcelles qu'ils se perdront en peu de temps.

19. *Moulingen*, au duché de Limbourg. Je ne connois pas la valeur de cette seigneurie, malgré les informations prises, pour savoir s'il a été engagé le 23 Décembre 1626 trop bas à Chrétien Lambrecht, pour 1000 florins.

20. *Neuchateau* possédé par le comte de Hoen. Il n'est pas fait mention des deniers capitaux qu'il devait rembourser aux héritiers de feu Messire Everard de la Marche pour l'engagement du 2 Janvier 1567, donné à Gérard de Remacle, seigneur de Ballemont, de pouvoir retraire le banc de Sprimont, qui est très considérable.

21. *Nieuwenborgh et Groenendael* eurent une dîme qui a été engagée le 31 janvier 1557, longtemps avant le partage du Pays. Je présume que ces endroits sont situés sous le partage Hollandais du côté de Galoppe, où se trouvent le château et une ferme de ce nom.

22. *Noorbeeck*, seigneurie au pays de Daelhem, entre la Sainte Croix et Fouron-le-Comte, fut engagée le 7 Novembre 1695 à Jean Wenckel pour 1200 flor., argent fort, pour la posséder pendant 25 ans. Et c'est au-dessus de 4100 flor. qu'il devait rembourser aux habitants du lieu. Le possesseur actuel se nomme Foulon. Je pense que cette seigneurie irait beaucoup plus haut.

23. *Nuth*, avec ses dépendances de Hullenbroeck, Grisegribben et Hunnekheim, au pays de Fauquemont, engagé le 11 Août 1626 à Henri van den Bergh de Trips pour 4300 flor. Cette seigneurie doit valoir le double.

24. *Oirsbeek*, sous Fauquemont, fut engagé à Werner Huyn d'Amstenraedt, parmi 600 flor. le 16 février 1557. A appartenu au trésorier Willems et est à présent à son neveu le comte d'Amsenbourg, neveu aussi de feu le prince de Liége, Velbruck. Il ne la laisserait pas aller pour le quadruple.

25. *Oist*, au pays de Daelhem, est situé je pense en la paroisse de Bruest, qui est à un chapitre de Liége. Cette seigneurie fut engagée le 17 Août 1630 pour 1000 flor. On en donneroit le double ou le triple actuellement.

26. *Op-Geleen*, au pays de Fauquemont, fut engagé à Aert Huyn d'Amstenraedt, parmi 3050 flor. le 20 janvier 1557. Vaut à présent pour le possesseur actuel le comte d'Ansembourg, le triple ou le quadruple.

27. *Rosmel*, au duché de Limbourg, fut engagé à Frambach van Gulpen parmi 1600 fl., le 27 Mai 1630. Cette seigneurie fut acquittée hors des mains du vicomte de Thisquenne par l'abbaye de Valdieu, qui, je pense, la rétrocéderait au prix comptant. Cela n'empêche pas que la seigneurie ne vaudroit d'avantage si les biens étaient trop chers.

28. *Ryckel*, au pays de Daelhem, fut engagé à Florentin De Fontbarré pour 1400 flor. le 10 Avril 1643. Cette seigneurie vaut d'avantage.

29. *Schoppem*, près de Fouron-le-Comte, au pays de Daelhem, vaut également d'avantage.

30. *Schinne* ou *Schin-sur-Geul*, au pays de Fauquemont, a été cédé par le traité de Fontainebleau à leurs Hautes Puissances l'an 1787.

31. *Vourendael*, au pays de Fauquemont, fut engagé le 19 Février 1627. Il est aux Hollandais.

32. *Ubach et Groenstraet*, ou selon leurs vrais noms Waubach et Groenstraet, deux hameaux ou villages du banc d'Ubach, qui se joignent, et que l'on nomme communément *Ubach over Worms*. Je ferai faire à l'égard de ce village, dont la possession par l'abbesse de Thorn me paraît douteuse, une observation dans un Mémoire additionnel. J'y ferai observer que ces deux villages n'appartiennent pas à la paroisse d'Ubach, mais à celle d'Eigelshoven au pays de Juiliers, aussi la princesse de Thorn qui a les dîmes d'Ubach n'a pas celles de Waubach et de Groenstraet. Celle-ci est partagée en trois parties, une part au baron de Négri de Zweibrucken, une au prêtre Moers et ses consors et la troisième au curé d'Eigelshoven. Je conclus de là que la princesse n'a pas de droit sur toute la Seigneurie d'Ubach, mais seulement sur Ubach paroisse.

33. *Eisden*. Ce village, dont nous avons déjà parlé au N° 7, ainsi que le village de Cadiers en la terre de Daelhem, a été engagé (en 1370) au seigneur de Gronsfeldt pour 5500 flor., mais je crois trop bas. Je pense que Cadier est terre d'Empire ; mais la continuation de cet engagère ayant été accordée à Madame Marguerite de Mérode le 11 Juin 1403. Je passe cet article sous silence (1).

34. Le banc de *Walhorn* fut engagé le 12 Août 1626 à Arnold Schuyl pour 27000 flor.

(1) Voyez *Publ. etc. du Limb.* XII, p. 31 et seq.

35. *Charneux* et *Warnimont* a été engagé le 26 Décembre 1626 au seigneur de Neufchâteau pour 6400 flor. et vendu ensuite avec le banc de Herve.

36. *Petit-Rechain* engagé le 7 Août 1626 à N. Moreau pour 4100 fl. Réhaussé le 26 Août 1649 par Jean Le Rute de 4600 flor.

37. *Ulestraten*, au quartier de Fauquemont, fut engagé le 7 Août 1626 au comte de Reckheim pour 3100 flor.

38. *Schinne sur la Geul* fut engagé le 19 Aout 1630 à Adrien De Groot pour 1000 flor. Réhaussé le 22 Décembre 1642 pour 600 fl. et vendu absolument le 24 février 1644 pour 10400 flor. Voyez N° 30.

39. *Berne* ou *Bernau*, au quartier de Daelhem, fut engagé le 17 Août 1680 au sieur Théodore van Gulpen pour 10C0 flor.

40. *Bombaye*, au pays de Daelhem, fut engagé le 27 Mars 1693 au sieur van Gulpen pour 6300 flor.

41. *Rixel* ou *Richelle*, au pays de Daelhem, fut engagé le 17 Avril 1643 pour 1400 flor.

42. *Mortroux*, au pays de Daelhem, fut engagé le 18 Avril 1730 pour 1300 flor.

43. *Wach (Ubach?)*, au pays de Rolduc, fut engagé le 11 Août 1626 pour 5100 flor. (Voyez N° 32.)

44. *Welss et Roerdorff*, au pays de Rolduc, fut engagé en 1626 pour 3300 flor.

45. *Simpelvelt* et *Bocholtz* fut engagé le 26 Août 1616 pour 7200 flor.

HET GELDERSCH BIJENBOEK

langs de Maas, Peel en Niers,

VAN

PETRUS HENDRIX

Kapelaan te Lottum.

INLEIDING.

De bijenteelt was oudtijds meer dan thans, ook in sommige gewesten van ons Vaderland, een niet onbeduidende tak van nijverheid. In de heidestreken van het tegenwoordige Limburg en Noord-Brabant trof men vele bijenhouders aan, die zich eene noemenswaardige opbrengst wisten te verschaffen uit de vlijt der kleine diertjes, door het verkoopen van honig, het bezorgen en persen van was ter vervaardiging van kaarsen en het distilleeren van een drank genaamd „meede". Insgelijks werden geneesmiddelen, pleisters, confituren uit honig en was bereid; en wie kent niet de beroemde wassen beelden, groot en klein?

Het beloofde land der Joden, na de slavernij in Egypte, was een gewest overvloeijende van melk en honig en de zoetigheid des honigs wordt door de gansche oudheid geroemd.

Geen wonder dat behalve de Grieken ook reeds de oude Romeinen het bijengewin belangrijk genoeg vonden om hetzelve in prosa en dicht te beschrijven. Virgilius in zijne Georgica, Plinius en Columella verklaren ons op hunne manier den oorsprong en ontsluieren vele geheimen van het naarstig bijenvolkje.

De volgende eeuwen leverden meerdere overzetters dezer Latijnsche schrijvers van het akkerwezen „Rei rusticae scriptores" in verschillende taal en stijl; allen echter bleven min of meer slaafsche navolgers hunner meesters. Zelfs vader Vondel zond eene Nederduitsche vertaling van Virgilius' Georgica de wereld in.

Meer vakkennis, grondiger onderzoek, dieper doordringen in de natuurkundige wetenschappen, zelfbekwaming door praktijk, een meer stelselmatige indeeling der insektensoorten kenschetsen de latere schrijvers over de Bijen, hare natuur, werkzaamheden, en behandeling in betrekking tot landbouw en koopwaarde.

In de 16de eeuw leefde in de Academiestad Leiden *Dirk Outgers Cluijt* welke veel bijdroeg tot de bevordering der kruidkunde in Nederland. Ten jare 1598 verscheen van hem een werkje „Van de Biën haeren wonderlycken oorspronck enz." dat meerdere uitgaven beleefde. Theodorus Clutius, zoo hij zich op zijn Latijnsch betitelde, verdeelde zijn geschrift in 3 boeken: I. van de Biën inhoudende, van de nature, eygentschap ende hare ordentlycke regeringe, die sy met haren coninck onder malkanderen onderhouden; II van de regeeringhe der Biën, leerende hoe men die op 't profytelyckste voeden ende regeren sal; III van den Honich, tracterende wat nuttigheydt ende profyten dat men daer uyt can cryghen, ende wat men daer van can maken". Deze boeken zijn wederom in kapittels onderverdeeld en het geheele werk is gesteld in den vorm van samenspraken, die besloten worden met de volgende ontboezeming van zijn ondervrager: „Het is my gewest een genuchte om te hooren, verstaen hebbende al dese wonderlyke werken die God hier boven in dese cleyne creaturkens geschapen heeft: En wel te recht mach David in syn Psalmen seggen dat Godt wonderlyc is in Syn doen en werken, en dat se ooc onbegrypelyc syn want men vint in dese creaturkens veel ongelooflyck en ongehoorde dingen, noch langs so meerder, dan men oyt te voren geweten heeft: wille daerom deur dese cleyn dierkens bemerken Godts wonderwerken! Hem lovende en danckende dat hy ons so veel na gelaten heeft, dat wy (alwaert dat wy willens blint wilde syn) moeten bekennen dat hy al regeert en bewaert tot ons besten, welcken sy gelooft, gepresen inder eeuwicheijt. Amen".

Het werkje van Cluijt is op een wetenschappelijken voet geschreven, nogthans met bijbehoud der oude schrijvers.

In volgende tijden verschenen meerdere Hollandsche, Vlaamsche, Fransche en Duitsche verhandelingen over de bijenteelt, waarvan men eene beknopte opgave vindt in: Heckmeijer's Handboek over de Bijen, Zwolle 1866 pag. IV.

Het voormalige land van Kessel onder het Geldersch Overkwartier

behoorende, bezat onmeetbare heidevelden zeer geeigend voor de bijencultuur, die dan ook van oudsher een voorname tak van winst vooral voor de Peellanders was. In de oude Gerichtsprotocollen en andere stukken komen herhaalde gevallen voor, betrekking hebbende op het standgeld der bijenkorven, opvangen van zwermen, verpachting van den bijenstand, belasting op de „ opsetters " enz. dat alles de groote honig- en wasproductie aanduidt. Van de Maasstreken bragt men in bepaalde jaargetijden de bijen naar de ruimere Peelheiden en zoo behoorde in de vorige eeuw in de heerlijkheid ter Horst, de helft dezer opbrengst tot de inkomsten der kerk. (Steffens, *Geschied. der aloude heerl. Horst*, pag. 165 seq.). Te Venraij had de vicarie van Sint Theunisaltaar een derde gedeelte van den bijenstand en het Schepenzegel van dit dorp had, behalven de sleutels van Sint Pieter, een bijenkorf in zijn wapenschild. (Zie *Maasgouw* 3de jaargang 1881 pag. 422 seq.).

De Eerwaarde heer Petrus Hendrix, kapelaan te Lottum, die gelijk meerdere zijner Kessellandsche ambtsvoorgangers een nijvere bijenhouder was, en jarenlang liefhebber en beoefenaar dier teelt is geweest, heeft tot gemak van eigen bewerking en tot gerief van anderen, die zich op deze kennis toeleggen, de vruchten zijner „ondervinding en pratijk" zooals hij zegt, in schrift gebracht en te boek gesteld, waaraan hij den 11 December 1786 de laatste hand legde en zoo dien geestesarbeid voltooide.

De schrijver die eene groote opmerkingsgave bezat, heeft hoofdzakelijk de bewoners van den Peel, Maas, Niers en hunne omstreken op het oog, waarom hij dan ook vooral met plaatselijke omstandigheden, grond, weersgesteldheid en gebruiken rekening houdt. In groote wetenschappelijke natuuronderzoekingen verdiept de schrijver zich geenszins, trekt de gevolgtrekking welke de ouderen uit den stand der planeten op vruchtbare of onvruchtbare bijenjaren maakten in twijfel en zet slechts nauwkeurig te boek wat hij zelf van de bijen gezien, van hare vijanden weet, en van de behandeling, gereedschappen en hutten des bijenmans kent en ondervonden heeft. De taal waarin de schrijver zijn werk opstelde is de Nederlandsche, zooals ze in boeken op het laatst der vorige eeuw in het Roermondsch Kwartier gedrukt, voorkomt. Het geheel is doormengd met plaatselijke

of platte uitdrukkingen en woorden die ontegenzeggelijk den Maaslandsch-Kleefschen tongval verraden (1).

Ongetwijfeld heeft de Kapelaan-bijenman, behalve anderen ook, het boek van den Leijdschen botanicus Cluijt voor oogen gehad, daar hij gelijksoortige zegswijzen bezigt en ook de catechetische vorm in vragen en antwoorden gebruikt, doch veel wijdloopiger en meer geregeld dan deze de verrichtingen en werkzaamheden aangeeft.

De titel van het werk luidt:

„*Byen boeck ofte Pratyk der byen dat is, hoe de byen langhs den kandt van de Maes, Peel, Niers en naebuerige Platsen moeten gehantert en bearbeydt woorden, opgestelt by maniere van saemenspraeck door Peeter Hendrix à Meerloo*".

En het slot:

„*Finis ofte eynde van dit byenboeck gemaeckt door het pratyk en ondervinding van den eerwaarden Peter Hendrix, Capelaen tot Lottum, hac die 11ma Decembris anno 1786*".

Een register of bladwijzer bij het werk gevoegd geeft ons de indeeling des boeks, in 30 deelen, waarvan de meeste in verschillende hoofdstukken of kapittels gesplitst zijn, te kennen.

REGISTER VAN DE PRINCIPAELSTE SAEKEN.

Bladzijde

Het eerste Deel.

Het tweede Deel.

Het derde Deel.

(1) Men weet dat het land van Kessel waar onze bijenman woonde en geboren werd, sedert 1713 onder Pruisisch gebied stond en de Nederlandsche taal aldaar maar weinig beoefend werd.

Wat nu den schrijver aanspoorde zijne ervaringen te boek te zetten verklaart hij ons in de voorrede tot den leezer.

Als een verder staaltje van 'smans wijze van opvatting, taal en stijl geven we hier iets wat uit het 2de Capittel van het tweede Deel waarbij de schrijver verklaart hoe dat in de jaren 1782 en 1783 zich hier te land een vijand van de bijen vertoonde, tevoren onbekend en genoemd *Bijenwolf*.

„Disciepel vraeght: Hebben de byen eenen wolf?

„Meester antwoordt: Anno 1782 en 1783 heeft sych vertoondt een gedirte hetwelck geene mensch gedenckt van ooyt gesien te hebben, maer uyt Duytslandt en Vranckryck hebben nieuwspapieren gemeldt

dat aldaer in de annales ofte jaerlyxe aentekeninghen gevonden wierdt, dat omtrent voor hondert jaeren dit gedirt ook geregeerdt heeft en veel schaede aen de byen veroorsaeckt hadde en het volgende jaer de pest onder menschen gevolght was, voor welk quaet den goeden Godt ons genaediglyk bewaert heeft.

D. Vr. Waerom noemt gy dit gedirte eenen wolf?

M. A. Dit gedirt wordt genoemd den wolf, omdat het mit geenen anderen naem bekent is, eventwel magh het mit recht den wolf der byen genoemdt worden, want den natuerlijcke wolf en kan onder de schaepen zoo grooten schaei niet verorsaecken als dit gedirt onder de byen ".

Voor zoover bekend, is het „ Bijenboeck " van den Kessellandschen schrijver nooit ter perse gelegd of in druk verscheenen, doch of zulks ter wille van geldelijke onkosten, of uit bescheidenheid of bedeesdheid gebeurt is, blijft ook na lezing des boeks een raadsel. Een groote verspreiding mogt evenwel dit werk onder de vakmannen genieten en op vele dorpen zoo als Lottum, Horst, Venraij, Well, en zelfs in het land van Kuijk worden nog verschillende exemplaren in copie aangetroffen. De eene bijenman schreef het van den anderen af, waardoor het werk van Hendrix niet verbeterde. Er verschenen exemplaren, die van elkander zeer veel in spelling verschilden. Een der minst verbroddelde afschriften en denkelijk met het oorspronkelijke het meest overeenkomende hebben we hierbij benuttigd; het is Anno 1809 vervaardigd door „ Gerardus Vaeghs woonaegtig op Stalberger Hoof (*) in de Welder Loy ". Het geeft ons des schrijvers geduld te kennen dat hij wellicht gedurende vele winteravonden beoefend heeft. — Een ander afschrift in meer moderne spelling loopt tot en met het 23ste deel en werd voor de kleinste helft afgewerkt den 12 November 1812 door Abraham Janssen uit Over-Loon.

Het afschrift van Vaeghs, hetwelk hier het licht ziet is een in folio, op zwaar papier met duidelijke hand geschreven. Het exemplaar telt negen en zestig bladzijden en heeft een grijs papier tot omslag; de bladen hebben, door het veel gebruik dat daarvan gemaakt werd, veel geleden; zij hebben wat de schooljongens noemen „ ooren " aan de punten en zijn vol vlekken.

Het oorspronkelijk handschrift van Petrus Hendrix hebben wij niet

(*) Nu veelal genaamd Sander hof.

kunnen ontdekken, zoo dat wij niet weten welke spelling hij gebruikt heeft en volgens welke grammatica hij zijn boek heeft opgesteld. Wij zijn dus genoodzaakt de schrijfwijs van Peter Vaeghs te volgen, die zoo als wij zoo even zeiden, ons dunkt het meest met de schrijfwijs van den auteur overeentestemmen.

Wat den titel aangaat van het boek hebben wij ons eenige vrijheid veroorloofd die ons de lezer, naar wij hoopen, niet euvel zal duiden. De titel door Hendrix gekozen en door ons hierboven vermeld, scheen ons te lang en te omslachtig; de nieuwe titel „Geldersch Bijenboek" drukt duidelijk uit wat de schrijver voor had, namelijk het schrijven van een boek over de bijen voor de landlieden van den kant der Maas- Peel- en Niersstreek, en voor de naburige plaatsen van het Overkwartier.

En nu een kort woordje over den schrijver zelven.

De eerwaarde heer *Petrus Hendrix* was geboren te Meerloo uit het huwelijk van Michiel en Allegonda Wismans, en werd aldaar gedoopt den 13 Augustus 1723. Bij den afloop zijner theologische studiën was hij van 1747—1751 kapelaan te Blitterswijck en in die jaren eenigen tijd deservitor der vacante pastorie aldaar. Ten jare 1751 werd hij bevorderd tot de meer beduidende kapellanie van Lottum, waar hij in het 47ste jaar zijner Priesterwijding en het 72ste zijns levens overleed. Het sterfregister meldt het volgende:

In het jaar 1795 den 5 Maart stierf de eerwaarde heer Petrus Hendrix, gedurende 44 jaren kapelaan en zielzorger dezer parochie, en werd in de kerk begraven.

Eene bizonderheid van 's mans uiteinde is bekend gebleven. Als zijn lijk op het praalbed volgens gewoonte met brandende waskaarsen omringd was, viel door eenig toeval een der waslichten om, en hadden reeds de ornamenten en lijkgewaden vuur gevat toen juist op tijd komende bidders blussching aanbrachten.

Zoo hadde dus het product van 's meesters geliefde bijen, namelijk de was, eene voorzeker niet gewenschte lijkverbranding kunnen doen ontstaan!

Moge deze kleine bijdrage strekken tot nadere kennis van den Limburgschen schrijver en tot verder naricht over het eertijds zoo bloeiend bijengewin in ons Geldersch Overkwartier.

Well, den 4 April 1890.

M. J. Janssen.

Het Geldersch Byenboek.

VOORREEDEN TOT DEN LEESER.

„ Aengesien dat men vele boecken vindt die van de byen schrieven, de meeste schrieven alleen uit speculatie en raecken het pratyk weynig ofte niet. Daerom heb ick geen speculatie maer alleen het pratyk wyllen voorstellen, maer overmits het pratyk in allen Landen niet het zelve en kan syn, daerom heb ick in den tytel van dit boeck gestelt dat de byen langhs de Maes, Peel, Niers en andere naeburighe landen met profyt steeds konnen gehantért ende bearbeydt worden; want langhs deese kanten bearbeydt men de byen om honigh te haelen op den boekweydt, heyden ofte Peel en daerom moeten sy in het vroeghjaer sterck gedreeven worden opdat men in den Somer veel volck ofte byen heeft. Maer in andere Landen waer de byen int voorjaer principael den honigh haelen, moeten sy soo niet gehantiert, en uyt malkander gedreeven worden, omdat sy in het naerjaer weynigh honigh haelen en soo soude den byenman veel volckx of byen hebben maer weynigh ofte geen honigh; daerom moet een voorsychtigh byeman bemercken de plaets en Land waer hy de byen hantiert en bearbeydt. Maer ist saecken dat de byen alleen in den Lenten op deze plaets staen en in den Somer naer den boekweydt, heyde ofte Peel gevaeren worden, dan kan men in desen Lande sterck uyt malkander dryeven met weyniger honigh als in dit Land, omdat sy aldaer honigh haelen en hier seer selden. Daer en booven ist saeken dat in desen Lande het jaegen niet goet soude syn, soo syn edogh veel delen in dat pratyk, die in alle landen moeten geobserviert worden. P. E. van de vyanden der byen, van de faselbyen, van de gesonde ende ongesonde byen en soo verders, daerom Leeser gebruykt dit pratyk, want ick volgens dit pratyk veele jaeren de byen hebbe gehantert ende bearbeydt, maer eevenwel moet den byenman alle daegen nogh leeren of hy syne byen volgens het pratyk wil bearbeyden. — Vaertwel ".

EERSTE DEEL.

Capittel I.

Van de natuer der byen.

Disciepel vraegt: Wat is een bye?

Meester antwoort: De bye is een kleen vliegerken ofte vliegend insecte hebbende vier vluegels, ses beenen en twee hoerens op het hooft en is rouw over het lygchaem. De bye heeft eenen fynen rueck, want door den rueck onderscheyden sy de blommen, om haere kost te haelen; daer en boeven leert ons de ondervinding, dat de byen moeten hebben eenen fynen rueck, wandt komt daer honigh ontrendt de byen, terstont ruecken sy hem en koemen daer soo menigvueldigh, dat men haer niet kan aefweeren, tensy door de vluegt. De bye heeft ock een scherp gesieght, want door het gesieght viendt se haeren korf. En de ondervinding leerdt ons wyeders als eenen bye op een aender plaets gesaet woert en alsdan de byen beginnen te vlyegen, siet men dat sy eenen cirkel maeken om de plaets te besien; dit geschiet synde vlyegen sy terstont om haeren kost te haelen, en in korten tydt koemen sy weeder en door haer scherp gesieght vlyegen sy in den selven korf. De bye heft ook een scherp gehoer want in den korf is altydt eenen aengenaemen saenck of muesyk ter eeren van haeren koningh, en datter eene goede harmonie en regyeringe by haer is. Maer verliesen sy haeren koningh dan is alles ongerust, sy loepen bynnen en buytten den korf, om den koningh te soeken; vinden sy hem niet, soo verandert haeren saenck in een droevigh geween en gehuel, soodat een ervaeren byenman uyten saenck erkennen kan of de bye syenen koningh verloeren heft. Dat de bye een goed gehoer heft kan klaer geapprobert worden. Onderstelt dat twee huetten met byen niet ver van malkanderen staen; de een groet ende de ander kleyn; de groete huet sal wynnen en de kleyn huet sal verspelen; de reden is omdat die der groete huet een groeteren saenck maecken en vervolgens de jonge byen nogh geene vaeste vluegt·hebbende, volgen altost desen groeten saenck en worden so van haer eygen huet verleidt. Dit moet aen het gehoer der byen toegeschrieven worden. Daerenboven als eene bye sal swaermen met jonge moeders, dese jonge moeders een oft twee daegen voor het swaermen syengen en flueten om de byen tot

haer lyefde te kriegen en te trecken; dit was te vergefs, waere het saeke dat de byen geen gehoer en hadden. Daerenboven als de bye swaermt volgen alle byen den saenck van de moeder en daer de moeder aenflyeght versaemelen alle de byen.

D. Vr. Heeft Godt aen de byen ock gegeven een geweer en waepen gelyek aen de andere onredelycke gedierten?

M. A. Gelyek den voersygtigen Godt alle onredelycke gedierten een geweer en waepenen gegeven heft, gelyek den poëet synght:

Door den tant, men voor het beerken vreest,
De hoerens beschermen den os het meest;

also heft den voersygtigen Godt aen de byen ock een geweer en waepen gegeven om haer tegen den vyand te beschermen, te weten een angel, dewelcke seer gyftigh is tegen den mensch en andere gedierten, die warm bloet hebben. Want men seydt dat desen angel door het vel in het vleesch penetreert, soodat het seer pynlick is en dickwyls door het gyft, het gestoken lid doet opswellen. Maer de gedierten die koudt bloet hebben, als voerssen, padden en vysch, doet dyesen angel geen schaeden.

D. Vr. Is diesen angel voor de byen noetsaekelyk?

M. A. Dyesen angel is voor de byen so noetsaekelyk dat sy sonder dyesen niet konnen leeven; daerom, stekt een bye en verliest den angel, so moet sij sterven.

D. Vr. Hebben de byen ock een hooft onder hetwelke sy staen?

M. A. Sonder twyffel ja en dit hooft is haeren koningh of moeder.

D. Vr. Waerom noemt gy het hooft der bye koningh?

M. A. Omdat hy, gelyck eenen koningh, der byen bestyrder is. En gelyck in een koningryck de welvaerdt is van de onderdaenen, dat sy hebben eenen goeden en vorsiegtigen koningh, also is het ock de welvaert van een bye, is het dat hy eenen goeden koningh heeft, en, gelyck in een koninghryck alle ondersaeten onder een hooft staen hetwelck sy moeten eeren en dienen.

D. Vr. Waerom wordt desen koningh ock moer of moeder genoemt?

M. A. Omdat alle byen van haer voortkoemen. Dit is sonder twyffel, want heft de bye geene moeder, so maekt sy ock geene jonge byen gelyck de ondervindingh leerdt. Oppent de moeder, men vindt in haeren buyck schraet, gelyck in vyschen; die noemt men schraet of

saet of neeten; dit werpt de moeder in de doppen der raeten; dit wordt door de warmte der byen bebroeyt en in korte dagen verandert de neete in eenen worm, lyeggende in wytte materry, gelyck melck. Ontrent aght daegen sluyt sy den dop en naer drie weecken is het een volkoemen bye. Dit leert ons de ondervyndinge, want verliest of ontneemt een bye sien moeder, naer dry weeken vyndt men geene ofte luyttel broet.

D. Vr. Is de moeder kenbaer?

M. A. O ja! Sy is kenbaer, want sy is groeter als een bye, het aegterlyghaem is groeter of laenger. Sy is geelachtigh van kleur en heeft geen angel om te steecken, soodat sy seer kenbaer is aen den geenen die de konst van de byen verstaen hebben.

D. Vr. Wie de moeders maekt?

M. A. De byen konnen geene byen maecken, tensy sy van het saet der moeders hebben. Dit leerdt ons wieder de ondervindingh, wandt verliest oft ontnimt eene bye syn moeder, is het dat de raeten met broet ofte jonge byen besedt syn, so maecken de byen een ander soort van doppe als daer de byen in groeyen. Sy draegen het saet van de moeder in die doppen en uyt haer natuer brengen sy in 14 daegen volkomen moeders voorts, soodat de moeders aght daegen eerder volkoemen syn als de byen.

D. Vr. Zyn er ock nogh ander sort van byen als de moeders ende byen?

M. A. Ja, daer is nogh een ander soort, die dreenen genoemt worden; sy syn groeter als een bye, sy draegen geenen honigh en hebben geenen angel om te steecken. Men vindt se by de byen in het laetste van Mayus en verblieven ontrent den heelen Somer; de byen dooden haer duycwils doer den Somer en in den Herfst geheel.

D. Vr. Wye maekt de dreenen?

M. A. Of de moeders of de byen de dreenen maecken, dit is onsieker, want een bye die van syn moeder berooft is maekt dreenen. Maer vermits desen kleender syn als ordineere dreenen, soo is waerschynlyk, dat de volmaekste dreenen van de moeder voorts komen.

D. Vr. Tot wat einde dienen diesen dreenen?

M. A. Dit hebbe ik tot nogh toe niet konnen ondervinden. Eenighe vermeinen dat de dreenen den man van de moeder syn en dat sy de moeder vergeselschappen als sy haer saet uytdeelt ofte de neste

in de raeten leydt; maer dat is waerschynelyk, aengesien dat de moer in het begin des lentens haer saet uytdeelt als geene dreenen by de byen gevonden worden; andere vermeenen dat sy de jonge moeren vruegtbaer maeken. Eventwel weet ik door de ondervynding, dat de jonge moeren sonder dreenen goet en vruegtbaer syn.

Andere vermeynen dat het waerschynlyk is dat sy het huys en den broet bewaeren terwyl de byen uytvliegen en honigh haelen, want de byen niet in den wynter maer in den somer honigh haelen en dan haer houden; want haelen de byen genen honigh meer, soo dooden sij haer. Eventwel is het syeker dat sy eenigsins nootsaekelyk syn, want:

Deus et natura non frustra operantur,
Godt en de natuer stellen niemant teluer.

Capittel II.

Van den arbeyt der byen.

D. Vr. Welk is den arbeyt der byen?

M. A. Den eersten arbeyt der byen is raeten maeken, in dewelke sy jonge byen maeken en den honigh inspyen en het blomsel afleggen. De jonge byen beginnen broet te maeken in het begin van Februarius, als het weer het toelaet, en duert door den lenten en somer tot het laetste van Augustus, omdat het honigh haelen dan gedaen is; daerom houden sy ock op met broet maeken. Den honigh suegen de byen uyt welriekende blommen, en soo balt sy thuys koemen spyen sy hem in de raeten, en als sy veel haelen, soo syegelen sy de tuytjens en de raeten toe; het blomsel haelen sy ock op de blommen, en draegen hetselve aen haer aghterste beenen, en in den korf koemende leggen sy het af in de raeten.

D. Vr. Wat is het blomsel?

M. A. Het is het brood voor de byen. Sy eeten het blomsel met honigh, gelyk den mensch het brood eet tot andere spysen.

D. Vr. Kan den bye alleen van 't blomsel leeven?

M. A. Niet het brood alleen houdt den mensch op de been, maer mit het brood eet den mensch andere spysen, krueden en vleesch. Alsoo den bye leeft niet alleen van het brood maer ock van

den honigh. Gelyck den mensch niet sterft van honger soo langh hy brood heeft, soo langh sal ock geene bye sterven, soo langh sy blomsel heeft.

D. Vr. Heb ik wel hooren seggen dat blomsel was is?

M. A. Dit is ongefondert, want de byen eeten het was niet, maer het blomsel eeten sy met den honigh. Dit leert de ondervinding, want is het saeken dat eenen uyt gegeten is, soo vyndt men even min blomsel als honigh. Daerenboven, als de byen weynig honigh haelen soo draegen sy het meeste blomsel en wercken weinigh in de raeten, maer haelen sy veel honigh soo draegen sy niet veel blomsel en sy wercken sterk in de raeten. Vervolgens moet het blomsel geen was syn maer brood. Dit kan seker door de ondervinding geapprobeert worden, want sluyt eenen swaerm plotseling in een liedigen korf soodat hy niet in kan vliegen of blomsel haelen, eventwel sal hy raeten maeken.

D. Vr. Waervan maeken de byen het was ofte de raeten?

M. A. Dit antwoort en dese vraeg kan mit seekerheydt niet beantwoordt worden, omdat alle gemeine saeken der byen, door de ondervindingh niet ontdekt syn. Maer soo veel als myn verstandt ofte gevoellen aengaet, soo suponeer ick vastelyck, dat de byen het was ofte de raeten uyt de natuer, gelyck een spin het wefsel maekt; en gelyck de ondervindingh leert dat de spin het aldermeest werckt als haer neering groet is, alsoo seydt men ock dat de byen den besten vortgang hebben als sy wel worden onderhouden ofte van bueten veel honigh haelen.

Capittel III.

Van den aert der byen.

D. Vr. Syn alle byen van een aert?

M. A. Alhoewel alle menschen en ock de onredelycke gedyrten ofte creatueren wel van een natuer syn, soo verschyllen sy dogh groetelyks in den aert der qualieteyten, want den eene mensch is veel neersamer, sterker, spaersamer als den anderen, alsoo is het ock met de byen; want de eene bye is neerstiger en spaersamer als de andere, de eene groeyt ock beter als de andere.

D. Vr. Geeft my eenige bemerkingen, aen denwelcke ick den aerdt der byen kennen kan.

1mo. Bemerckt dat de byen syn van verscheyden qualyteyten; men heft boosaerdige byen, dewelcken men nauwelyks kan naederen om te voeren ofte besien sonder sy steken. Dese syn gewoenlyck nerstygh en groeyen wel. Om diese boosaerdigheydt te ontleeren, moet men dese byen dickwyls visiteeren en besien. Met rook van toebak ofte een ander londt tempteeren en bedwingen, en soo sullen sy al anders goedt worden.

2do. Bemerckt dat men roofagtige byen heeft, dewelcke altydt op den roof gaen vlyegen ofte onder huetten of wel onder haer eygen hut. Desen moeten sooveel het moegelyk is ontleerd woorden gelyck wy hier ofte daer naer zullen leeren. En soo men haer niet ontleeren en kan, moet men van dien aerdt niet behouden maer in den herfst dooden, omdat sy seer schadelyk syn voor den eygenaer en voor den eevenmensch.

3tio. Bemerckt dat men vyndt kleinen byen en grooten byen. Welke van desen syn de beste? Dat heb ick tot nu toe niet ondervonden. Is het saeken dat eenen bye korten tydt honigh geeft, dat de grooten dan den meesten honigh dragen is seker, maer geeftet langen tyt honigh, soo wynnen de kleinen, omdat sy ordeneer neerstiger en meer aenhoudende syn.

4to. Bemerckt dat eenige byen wercken in het volck en vervoolgens ock in de raeten. Soo sy sterk in het volck wercken syn het vette jaeren, soo winnen sy merckelyk, maer syn het maeger jaeren soo wynnen het desen die in den honigh wercken en syn doorgaens beter gesloten. Welke ick van desen het meeste sal priesen en weete ick niet, maer het geraetsamste is van disen beyden soortten te behouden, opdat men soo in vetten als in maegeren jaeren honigh bekoomt.

5to. Bemerckt dat de byen van een boosaerdigen naetuer syn en daerom seer saegtsynnigh moeten behandelt worden, andersins steken sy seer ligtelyk, daerom moet een byenman als hy syn byen besiet niet aen stoeten met den korf, want sy worden ontroert en koemen terstont uyt den korf om sich te verweeren. Den byenman als hy syn byen besiet moet synen aessem ophouden, want omdat eene bye eenen fienen rueck heeft, isser niet arger om de byen te stueren als den aessem, besonderlyk als de byenman sterke dranken, als wyn, audt byer, brandewyn of jenever ofte eenige gebrande waeters gedronken heeft.

6to. Bemerckt dat den eenen bye van aert beter is als den andere, daerom moeght men wel letten op den besten aert, om by voorkeur diesen op te stellen die van goeden aert syn.

Syn sy ock eeninge ponden lyegter ofte swaerder als die van soo goeden aert niet syn, soo moeten desen van goeden aert tot vaesel-byen gebruekt woorden.

Capittel IV.

Eenige observatie om de jaeren te kennen of sy vette ofte maeger syn.

D. Vr. J. S. bemerckt eenige teekenen aen dewelcken men kennen kan de goede ofte sleghte jaeren.

M. A. Het is zyeker dat niemant voorseggen kan ofte het een goet jaer sal syn of quaet jaer sal syn voor de byen, waent soo iemant soude onder het getal der valsen profeeten konnen gestelt woorden. Eventwel soo heeft men eenige observatie en ondervindynge, door dewelcken eenigen wyllen gissen of het een goet jaer of een quaet sal syn, maer dese gissingen syn ook niet onfeilbaer.

D. Vr. Leeren my dese observatie niet de planeten die dat jaer regeeren; aengesien dat desen, sommige kout, andere waerm, andere maer myddelmaetig syn, soo willen sy dat de jaeren ook aldus invallen?

M. A. Ick heb sulks geobserveert, maer ben groetelyks bedrogen gewoorden, want ick heb ondervonden dat de planeten bedriegen. Veronderstelt dat Luna regeerde, en een seer goet jaer was; seeven jaeren naer dit, als Luna weder regeerde een seer slegt jaer was en heel maeger, soodat dit wikwyls myslukt. Eventwel soo moet ick bekennen dat de waerme en aengename planeten veel beter voor de byen syn als de koude en onaengename planeeten; want gelyck de astrologen schrieven van de eerste planeeten, als daer Saturnus, omdat het is eene koude en onaengenaeme planeet, regeerde, ordeneer seer slegte byen syn geweest; maer in het jaer 1783 regeerde Saturnus ock, en de byen waeren seer goet en vet, soodat dit geensins voor eenen regel kan gehouden worden, want ick onder alle seven planeeten, goede en slegte byen gehadt hebbe. Anderen observieren de byen in den lenten en seggen, als de byen den honigh behouden en weynig verteeren, dat dit een teeken van een sleght jaer is, omdat

de byen uyt de natuer beter weten als den mensch ofte in den somer sal honigh vallen; maer vertert de bye in den lenten den honigh geheel, soo verwaegt hy in den somer nieuwen honigh; de ondervinding leert, dese observatie eenigsins gefondert te syn. Anderen observeeren de byen in den lenten of sy veel avanceeren, of sy veel raeten en volck maeken. Dit is een teeken dat sy in den somer ook veel honingh soecken te haelen, maer bederven sy den broet en werpen sy hem uyt en motten sy veel, het is een teeken dat er in den somer niet veel honingh vallen en sal, dese observatie is de waerschyenlykste. Andere en oude byenmans seggen, dat sy geobserveert hebben en ock ondervonden, is het saeken dat de byen dikken en stompe raeten maeken of gemaekt hebben in het vorigh jaer, dat het volgende jaer sal slegt syn, maer hebben sy teere gemaekt soo sal het naervolgende jaer heel goet syn. Jae veele observeeren op welcke plaets de byen de eerste raeten gemaekt hebben. Sy seggen dat men de byen dit volgende jaer naer die plaets moet vaeren, want sy daer den meesten honigh sullen haelen. Van dese saek weete ick geene andere reeden te geven als de ondervinding. Anderen seggen wanter veel eclypsen syn aen son en maen, soo valt in dat jaer veel honingh, van desen saek weet ik geene reede te geven. Maer nu een jaer dat my gedenkt, te weeten het jaer 1772 warender seer veel eclypsen, soo aen de son als aen de maen, en ik en heb geen beter jaer beleeft. Ook als dat aenderen willen seggen als er veel hop wast, dat het dan ook een goet jaer is, en ter contrarie wast geen hop zoo valdt ook niet veel honigh. Van desen saek souden eenigsiens reeden konnen gegeven woorden, want als geene hop waest soo vallen in het laesten van den lenten en in het begin van den somer swaer regen, waerna de bladeren blinkende eerst en daernaer swart woorden en vervalschen de hop soo datter weynigh stroy en hop waest. Desen regen syet men ook blyncken op de blaederen der boomen en bisonderlyk op de eykeboomen, en dan siedt men dat de byen op desen blaederen vliegen en aerbeyden, en niet goet bekoomen; het schyndt dat als deese vallen, datter dan geenen honigh op de boomen valt; men siedt ook dat de blaederen door den stormreegen worden afgewaessen, en dat daer de byen dan somtidts nogh wel honigh op haelen en de hop ock eene nyen waes bekoomt en wel hop waest; ik hebbe sulks door de ondervinding

geleerdt. Anderen observeeren in den Lenten ofte de naetuer veel douw geeft en de daegen of de lougt mals en waerm is, soet en aengenaem is, ondervinden sy sulks, soo sluyten sy, dat het een goet en vet jaer sal syn, dit is onder alle observatiën de waerschinlykste. De reeden is omdat den douw, die snaghts op de blommen valtt, in den dagh door die son en waermte tot honigh gedisteleert woordt. Is de loght soet en aengenaem soo konnen de byen den honigh met kleynen aerbeydt en moyeten versaemelen.

D. Vr. Desen observatiën souden die ook wel ydel konnen genomt woorden?

M. A. Neen sy kommen voorts uyt de natuer der byen die beeter als den mensch voorsien, of goede of slegte jaeren sullen voolgen; ook moeten geen „vanæ observasiones" genoemt worden, die op reeden en ondervinding gefondeert syn. Bemerkt dat de byen in veelen jaeren ook veel honigh souden haelen, maer sy woorden verhindert, dat sy den honigh niet versamelen, want sy woorden dicwyls belet, door den sterken wyndt ofte veel reegen of door de hitte. Den windt verdroogt, en verdoeft de bloem, de hitte maekt de bloem te droog, den regen maekt de bloem te waeteragtigh en verhindert de byen dat sy niet konnen vliegen, daerenbooven kan blexem en donder de bloem soo vervaelschen dat de byen geenen honigh meer en haelen.

Het tweede deel.

Capittel I.

Van de vyanden der byen.

D. Vr. Hebben de byen veel vyanden?

M. A. Jae sye hebben veel vyanden soo uytwendigh als inwendigh.

D. Vr. Welck syn de uytwendige vyanden der byen?

M. A. De uytwendige vyanden syn: mussen, hoorstelen, wespelen, mieren, spinnen, swaluven en meer andere, spegt, voorssen, meesen.

D. Vr. Wat quaet die mussen maeken?

M. A. De mus veroorsaekt dikwyls grooten schaeden aen de byen, want in den wynter als de byen vaest sytten, dan soeken de mussen op de plank, vynden sy eene opening, soo kruipen sy in den korf, jae sy bytten dikwyls door den raendt van den korf, sy verbytten de raeten,

en eeten den honigh, soodat sy meinigmael den geheelen bye verderven. Daerom moet eene byenman, den korf wel visenteeren of daer eenige openinge gevonden worden, die moet hy toesmeeren, of is den randt gebrooken, soo moet hy desen voor den wynter repareren.

De meesen ofte byevreters en koomen in den korf niet, maer sy kloppen en hakken aen het tylgaet, en als de byen uytkoomen vangen en eeten sy haer, om dit quaet voor te koomen moet den byenman in den herfst het tylgaet wel stoppen met een plankje; daerenboeven moet men als het gesneuwt is, met vallen ofte andere instrumenten, desen schadelyke voogels vangen en dooden.

Den spegt is in den strengen en langduerygen wynter ook seer schadelyk, want hy bydt door den ruegh van den korf, daer de byen den honigh bewaeren, hy eet den honigh en de raeten en bederft de byen. Om desen voogel af te weeren moet men dikwyls de byen berooken om hem te jaegen, ofte men moet allerhaende lappen aen de huet haengen opdat hy baeng woort en vliegt weegh.

D. Vr. Wat quaedt doen de quakvorsen en padden?

M. A. De padden en quakvorsen syn ook seer schadelyk, want sy klymmen den korf opwaerts, tot aen het thylgaet en eeten meynigvuldighe byen. Sy eeten de byen die voor de huedt liggen. En de paed, als de bye op de aerde staet, aerbeydt de aerde wegh, en gaet in den korf om de byen te eeten. Daerom moet den byenman 'savonts, als de schadelyke gedirten begynnen te koemen, naer de byen gaen, om desen gedirten te dooden.

D. Vr. Wat doen de mieren?

M. A. De mieren syn ook vyanden der byen en schaden de byen veel. Sy loopen in en om den korf en konnen sy by den honigh koomen, sy eeten hem. Is een bye in het nauw, sy doot haer; met een woordt sy plaegen de byen daegen en naeght. Als men dit ongluyk heeft van byen te setten waer desen myeren veel syn, dan moet men syn beste doen, om desen te verjaegen, met houtassen, of nogh beeter, meel van ongleste kalck; stroudt dit onder en om den korf, sy sullen vluegten, en de byen verlaeten. Hebben sy haer woonplaets ontrint de byen, bederft desen.

D. Vr. Wat quaedt doen de hoorstelen en wespelen?

M. A. De hoorstel rooft de byen, sy eet den honigh, de wespelen

plaegen de byen veel, daerom zoekt haer nesten en verstoort haer, verplettert en verbrant haer jongen en raeten, want woorden sy niet gestoort, sy maeken jongen door den geheelen somer, soodat daernaer geheele swaermen van desen schadelyke gedirten syn.

D. Vr. Syn de spinnen ock vyanden der byen?

M. A. Eenen groeten vyandt, want sy spandt haere netten van alle kanten om de byen te vangen; bekomt sy een bye in haer net, sy weeft se vast en doodt haer, om den honigh en de ingewanden uyt te suegen, daerom moet men dese netten breeken en de huedt reynigen van het spinnenweefsel en de spin, sooveel het mogelyck is, dooden.

D. Vr. Wat doen met de andere vogels?

M. A. Wat aengaet de swaelven en andere vogels moet men verduldig syn, omdat wy dese onder onse magt niet hebben.

Capittel II.

Van den wolf der byen.

D. Vr. Hebben de byen eenen wolf?

M. A. Anno 1782 en 1783 heeft sygh vertondt, een gedirte hetwelck geenen mensch gedenkt van oyt gesien te hebben; maer uyt Duytslandt en Vranckryck hebben nieuwspapieren gemeldt, dat aldaer in de annales ofte jaerlyxe aenteekeninghen gevonden wierdt, dat ontrendt vóór hondert jaeren dit gedirt ock geregeerdt heeft en veel schade aen de byen veroorsaekt hadde, en het volgende jaer de pest onder de menschen gevolgt was, voor welck quaet den goeden Godt ons genaediglyk bewaert heeft.

D. Vr. Waerom noemt gy dit gedirte den wolf der byen?

M. A. Dit gedirte wordt genoemd den wolf, omdat het mit geenen anderen naem bekent is. Evenwel mag het mit regt den wolf der byen genoemt worden, want den natuerlyken wolf en kan onder de schapen, so groete schaede niet veroorsaeken als dit gedirt onder de byen.

D. Vr. Hoe sal men dit gedirt kennen?

M. A. Dit gedirt is eenigsins gelyck aen een wespel; het agterlyghaem is groeter ofte langer en volgens de coluer, matter als een wespel. Dit gedirt heeft wel een angel maer kan niet steecken; dit gedirt heeft twee hoerens voor het hooft, met dewelcke het de byen

vangt en seer gevoelig niepen kan. Eventwel verschyllen dese gedirten van de wespelen groetelyks, want de wespelen hebben een angel om te steeken, sy wonen veel in een nest en maeken raeten in dewelcke sy haere jonge broeyen; maer dit gedirt woont alleen in sandagtige huevels en kleeften. Opent syn woonplaets, gy vindt veel doode byen en onder dese byen een wit wormken. Volgens apprensie is dit het saet en wasch van dit wormken of den jongen wolf.

D. Vr. Wanneer doet den wolf de meeste schaede?

M. A. Dit gedirt regeerdt pryncipael in seer waerme en droege tyeden; is het nat en koudt, soo is het slap en magteloos; het regeerdt aldermeest als den boekweydt bloyt, wandt de ondervynding heft my geleerdt, dat ontrent desen tyd (alhoewel het seer schoon weeder was) de byen in het warmste van den dagh geheel stil stonden ofte saeten gelyk in den winter; en smorgens vroegh en savonds laet sy scherp vloegen, omdat dit gedirt smorgens vroeg en savonds slap en magteloos was, waeruyt men klaer besluytten kan, dat, gelyk het schaep den wolf vreest, dat de byen, die geenen vyant vreesen, dit gedirt of den wolf vreesen. Ick heb van ondervynding, dat ontrent dien tydt, myne byen die in goeden staet waeren, in acht daegen geheel bedorven wierden; het volck was door den wolf gerooft, de motten wierden meester en hebben den broet soodaenig bedorven, dat de raeten uyt den nest syn gevallen, soodat niets goedts van de byen te verwaegten is; maer als de heydeblom bloeyde had dat gedirt weynig maght, soodat de byen op de heyde wel honigh souden gehaelt hebben, ware het saeken dat sy te voeren niet waeren bedorven geweest.

Capittel III.

Van den inwendigen vyand.

D. Vr. Welke is den inwendigen veyandt der byen?

M. A. Den inwendigen vyand der byen syn de motten en is veel erger als den uytwendigen. Sy groeyen in de nest gelyk jonge byen en veroorsaeken veel quaet. Sy maeken de byen laem en gebreklyk soodat vleugels of beenen mankeren en daerom onbequaem syn om te werken; dese worden dan van de gesonde byen uyt den korf gejaegt en moeten alle sterven. De mot doorbyt de raeten in de nest,

soodat sy onbequaem worden om jonge byen voorttebrengen, jae weeft de raeten by malkanderen, soodat de nest bedorven is en de byen haeren broet moeten uytwerpen.

D. Vr. Is daer geen myddel tegen diesen vyandt?

M. A. Ja, den neerstigen byenman moet in den Lenten letten als hy begyndt te koemen en door den Somer de byen visiteeren en reynigen en de motten dooden; want gelyk een kyndt niet gesondt is als het ongesiefer de overhandt heeft, alsoo heeft de bye, in welcke de mot is, geenen goeden voortgang.

D. Vr. Waerdoor ofte waervan komt de mot in de bye?

M. A. Dat heb ick door de ondervinding nogh niet geleerdt; maer men siet dikwyls, dat hy uyt aermoede voortkomt, dit evenwel niet altydt, want ick heb ondervonden, dat in byen die geenen aermoed, maer honigh genoeg hadden, evenwel aen mot onderworpen waeren, soodat de aermoede niet alleen de oorsaek van de mot is. Volgens myn gevoellen groeydt de mot in de byen, uyt de natuer gelyck hy in veel ander saeken groeydt waervan men geen reden kan geven, ofte waerschinlyk komt de mot van kleene wiette vladders, die men motsytters noemt; dese vladders groeyen van de motten, want als de byen de motten uyt haer nest verdryeven, dan setten sy haer tusschen de randen van den korf en bedecken haer. Uyt dese mot (als sy niet gedoot wordt) groeyt een vladder: dese komen in de maend Junius en vertoonen sigh ontrent den avondt, somtydts syn sy met de byen in den korf, somtydts syn sy buyten den korf. Diese vladders soo veel het mogelyk is moet men dooden, ook al eer sy een vladder syn. De korf moet gereynight en uytgeworpen worden, omdat niet ongefondeert is dat dese vladders saet uytwerpen, van hetwelck de mot groeyt. Want gelyk den syedeworm op rein papier syn saet uytwerpt hetwelck, in den lenten in de son gesteld synde jonge syedewormen voortbrengt, soo is het ook mit dese vladders, die in den lenten motten voortbrengen.

Het derde deel.

Capittel I.

Van het huys der byen.

Bemerckt dat de byen twee huysen hebben, een in hetwelck sy woonen, en dit noemt men het kaer ofte den korf; het ander dient

tot decksel van het eerste, en men noemt het den schop ofte de hut.

D. Vr. Van wat materie maekt men het kaer ofte den korf?

M. A. Van strooy met teyn of bremmen doorarbeydt. Desen korf maekt men plat in den koepel, opdat het kaer op het hooft staen kan. Men werkt van den koepels rande, altydt meerderende en in den sesden en sievenden randt het eerste tylgaet, dan nogh vyf randen een weynigh meerderende, en in den sesden randt het tweede tylgaet, daernae nogh vier randen soo sal den korf volmaekt syn.

D. Vr. Konnen de byen soo in den korf gedaen worden?

M. A. Neen, als de bye in het kaer gedaen wordt, moet het kaer ofte den korf wel voorsien syn met balken, die men rueselstekken noemt. Niemt om die te maeken sprockelen of ander houdt, schille hetselven en doet het in het kaer op de naevolgende manier; gy maekt boven in den koepel dry of vier stekken die drykantig syn soodat den platten kandt het boevenste van het kaer raekt opdat het kaer niet kan doorsinken, en dat de bye op den scherpen kandt aen wercken kan; opdat de bye maeke reght werk, neem een weynigh suever was, plakt het een halven vynger lengte op den myddelste stek, soo geschiet lyegtelyk dat sy reght wercken. Ontrent twee ad dry duem steekt eenen stek ofte een kruys, niet gelyk de boevenste volgens het tylgaet, maer dwaers door het kaer. Ontrent het eerste tylgaet steekt twee stekken ock dwaers, 3 ofte 4 randen laeger steekt wiederom twee stekken, en ontrent de onderste twee, al op de selve manier

D. Vr. Ick heb wel gesien dat den byenman een kruys in de kaer ofte korf maekte.

M. A. Maer diese manier van de kaer te rueselstekken schynt my veel beter als met een kruys. De eerste reede, omdat de bye gemakkelyker gekort en den honingh daer uyt gesnieden kan worden; want trekt 2 à 3 stekken uyt, soo kan men de bye genogsaem korten en ock den honingh uytsteken; ten tweede, de raeten syn vaster als sy in soo veel stekken syn vast gewerkt; ten derde, de bye werkt fraeyer en gelieker, want als een kruys in een raet komt onder een rueselstek, de bye werkt niet, tensey sy veel honingh haelt.

D. Vr. Ick kan opwerpen als de bye verkeert oft dwaers aerbeydt, soo sullen geen stekken houden.

M. A. Dit is waer, maer een neerstig byenman moet syn byen visiteeren en sien hoe sy wercken; en ondervindt hy dat de bye dwaers aerbeyt, soo moet hy de stekken volgens de raeten steken, opdat de bye syn raeten vast arbeyt.

D. Vr. Wat sal ick doen, ist dat de bye geheel dwaers aerbeyt?

M. A. Gy moet een ander tylgaet maeken hetwelk met de raeten overeen komt, want een bye die dwaers aerbeydt is seer moeylyck om te hanteren en te bearbeyden.

Capittel II.

Van de byen-hut ofte schop in den winter.

D. Vr. Moet de bye een hut hebben in den winter?

M. A. Ja, behalven den korf oft kaer waer de byen in wonen, moeten die in den winter dack hebben, door hetwelck sy van reegen, haegel en sneuw bewaert syn; dit decksel noemt men de byenhut ofte schop.

D. Vr. Hoe moet dese hut getimmert worden?

M. A. Iemandt, die mit profiet ofte naer de konst wil byen houden, moet uytsoeken een bequaem plaets, op dewelcke de hut getimmert wordt, want aen de gelegentheydt der hut is veel gelegen, om in den lenten goede en gesonde byen te hebben.

1mo moet de hut getymmert worden op droogen en waermen grond, want als de byen uytvliegen om den kost te haelen, koemen sy dickwyls vermoydt naer huys, en vallen vóór den korf neer; is den grond naet en koudt, dan verstyven sy en sterven; maer is den grond droogh en waerm, soo staen sy wieder op en vliegen naer haeren korf.

2do moet de hut getymmert worden dat het voorste der hut staet naer het Suyd-Oosten, omdat dit den waermste wind is, en in den winter het meeste sonneschyn heeft; want de byen moeten door de waermte leeven.

3^tio^ de hut kan ock wel een weynigh krom ofte gelyck eenen ellenboegh getymmert worden, den eenen vluegel ten Noorden en den anderen ten Westen, daer den storm dickwils groete schaede veroersaekt.

D. Vr. Welcke hut is beter, van een ofte twee statiën?

M. A. De hut van een statie is volgens myn gevoellen, beter als van twee statiën; in den wienter kouder en in den somer veel waermer. De tweede reden is, omdat een hut van twee statiën ongelyke byen maekt, want de boevenste statie verliest gewoenlick; de oorsaek is, omdat de jonge byen, die naer het velt syn geweest, om den kost te haelen, vermoeyt wiederkeeren, eerder by de onderste als boevenste statie vallen.

D. Vr. Hoe moeten syn de gesteltenis van de hut van een statie?

M. A. De hut van een statie moet ock niet hoogh syn, omdat den sneeuw en reegen tegen de kaer jaegt. Om dit af te keeren, maekt men een kleyn afdak; in den wienter moet de son de geheele kaer beschynen, maer in den somer moet de son de kaer niet langer als tot 9, op het hoegste tot 10 uren beschynen; want als de byen de son tot in het midden van den daegh hebben, dan worden sy te waerm en konnen niet aerbeyden, maer sy loepen uyt de kaer, om logt te scheppen, sy besetten den broet niet, hetwelck oorsaek is dat de motten in de nest meester worden, bederven den broet ofte jonge byen, soodat sy genoedsaekt worden, om den broet uyttewerpen.

D. Vr. Wat moet nogh meer op de hut syn?

M. A. De hut moet ock voorsien syn met goede planken, op dewelcke de byen gestelt worden; dese planken moet men ontrent een voet van den grond ofte aerde setten.

Capittel III.

Van die hut in den somer

D. Vr. Hoe moet de hut in den somer syn?

M. A. De hut in den somer moet op droegen en waermen grond staen, daerom hoegt men de plaets daer de byen gestelt worden op, opdat de byen bevrydt syn van waeter; men bedekt den bye met eenen roes tegen den regen. Heeft men eene geschikte plaets tegen een heg ofte houtgewas, het is beter als tegen eenen wal, want door een heg speelt den windt, en vervolgens blyeven de kaere beter droogh als tegen eenen wal.

D. Vr. Hoe maeke ick een hut in de heyde ofte Peel, waer men geen heg ofte wal en vindt?

M. A. Gy maekt een hut van roessen, soo hoogh als de kaer is

en legt eene roes op den koepel, opdat den regen van de byen wordt afgekeert.

D. Vr. Hoe sette ick de byen in den Peel ofte in de heyde?

M. A. Gy moet de byen niet setten, dat het tylgaet int Suyden ofte middaeg staet, wandt dan staen sy te waerm, ock niet int Noorden dan staen sy te kout; maer het beste is int Oosten, dit is niet te waerm, want de son verlaet de byen ontrent 10 ueren; het is ock niet te koudt, want de son beschyndt de byen den geheelen morgen, hetgeen genoeg is.

Het vyerde deel.

Capittel I.

Van de vaeselbyen ofte opsetters.

D. Vr. Wat noemt gy vaeselbyen?

M. A. De vaeselbyen syn die, dewelcke tot in den Lenten bewaerd worden om jongen van te bekomen.

D. Vr. Wat is te observeeren ontrent de vaeselbyen?

M. A. Gy moet ten eerste observeeren, dat de byen goet syn in de raeten en den honingh wel gesiegelt en gesloeten hebben, want lossen honingh hebben de byen terstont vertert. Ten tweeden moet gy wel observeeren ofte de byen ock moeders hebben.

D. Vr. Welcke syn de teekens door dewelcke ick erkennen kan ofte de bye eene moeder heeft?

M. A. Dit kondt gy beproeven; is het saeken dat gy met toebak-rook ofte met een lont, de byen uyt haeren nest verdrijft, en siet gy broet, het is een teeken dat de bye eene moeder heeft; maer kondt gy geenen broet meer vinden, het is twyffelagtygh ofte de bye eene moeder heeft en wilt gy dese bye houden voor een vaeselbye, jaegt haer uyt; siet gy de moeder, soo syedt gy ock seeker. Op sulke manier moet een voorsiegtyg byenman, alle syn byen bespueren dewelcke voor vaesel worden gehouden, opdat gy geene opset ofte sy syn van eene moeder verseekert; want set een bye op die geene moeder heeft, soo vint gy in den Lenten een liedig kaer, want de byen, omdat sy geene moeder hebben, verliesen en vervliegen en den honingh is van de andere byen gerooft. Dese beproeving doet gy in

het laetste van Augustus en in het begin van September, omdat de byen in dien tydt nogh broet hebben.

D. Vr. Wat moet ick nogh meer observeeren ontrent de vaeselbyen?

M. A. Gy moet ock wel observeeren de kaer, die gy onder de hut stelt, dat sy niet egael syn. Gy moet beneffens een dat met teyn gewerkt is, een dat met bremmen gewerkt is plaetsen; gy moet sooveel verschil soeken, als het mogelyk is. De reden hiervan is, dat de byen een scherp gesieght hebben, en door het gesieght haer kaer kennen, en daerom niet soo groot peryckel is, van haer moeder te verspelen.

D. Vr. Verspeeldt de bye ock haere oude moeder?

M. A. Niet soo lygtelyk als eene jonge. Edogh leert de ondervindingh, dat in den herfst en wynter als de byen geenen broet hebben, dat de moeder ziek wordt, en dickwyls verspeeld wordt. Laet ons onderstellen, dat er geene peryckel was voor de oude moeren, soo is het doch voor de jongen.

Het vyefde deel.

Capittel · I.

Van de ponden der vaeselbyen.

D. Vr. Hoe swaer moeten de byen syn die men opset?

M. A. De vaeselbyen weghen 26, 28, 30, 32, 34 tot 35 pond. Het syn goede van 25 tot 30. Niemt men de beste anders maar, aengesien dat men ten alle tyeden, soo niet kan hebben. Daerom moet gy somtydts mynder of meerder nemen, volgens de jaeren, somtiedts myddelmatige jaeren. In de myddelmaetige jaeren syn de beste vaeselbyen, in de vette jaeren syn sy te swaer, soodat sy 45 tot 50 pond wegen, die te swaer syn om op te setten, omdat een byenman te veel moet reskeeren, want eene bye, die 50 pond weeght, kan syne moeder verspeelen en vervolgens niets uytwerken. Onderstelt hy houdt syn moeder, soo leert de ondervinding, dat sulke bye synen honingh bewaert, genen voortgang maekt, ja dat hy niets en doet en in den aenstaenden herfst veel weyniger ponden heeft als in het vroegjaer.

D. Vr. Wat doen ick met eene bye die te swaer is?

M. A. Niemt het byen mesch (heeft hy een hoegsel breekt het

uyt) snydt soo veel honingh uyt tot dat hy de ponden heeft van een vaeselbye, want de ondervinding leerdt dat het seer goet is.

D. Vr. Wat doen ick in maeger jaren als de byen te slegt syn?

M. A. Syn het maeger jaeren, dan is het een konst om deselve wel door den winter te brengen: in dese jaeren moet gy wel letten dat de byen goede en genoegsaeme raeten hebben, dat den honingh (alhoewel het luttel is) eventwel goet geslooten en gesiegelt is; vreest gy dat sy den winter niet konnen doorkomen, soo moet gy in het laetste van November als sy geenen broet meer maeken, eenen keer wel voeren ofte laeven, met een goede raet ofte bak honingh, vermits dat sy ontrent dien tydt den lossen honingh vertert hebben en aen den vasten moeten beginnen, soo spaeren sy nogh eenigen tyt den gesiegelden honingh; dit moet ock wel geschieden ontrent Kersmis als het weer sulcks toelaet. Daerenboven moeten sulcke byen in het begin van Februarius worden gevisiteerd, is er geenen honingh in soo moeten sy omgejaegt worden, waervan wy later sullen handelen; hebben sy nogh honingh, bindt een raet tusschen haere raeten, opdat sy onderhouden worden en haeren vasten honingh spaeren.

Capittel II.

Wat nog moet geobserveert worden.

Wat moet ick nogh meer observeeren in het opsetten der byen?

M. A. Den byenman, als hy syn byen opset moet observeeren dat de kaer op de plank wel sluyt en geen opening blyft, want diese opening geeft aen de musschen en aen de roevers een occasie, om in het kaer te koemen en het is in den wienter ock te koudt, omdat den wiendt daer door waeydt.

D. Vr. Wat sal ick dan doen, nogh meer als het kaer op de planck niet goedt sluyt ofte past?

M. A. Legt eenen swaeren steen ofte hout op het kaer om nieder te drukken en om te doen sluytten, helpt dit niet, soo moet gy met kalck ofte ander maeterye de openinge sluytten ofte stoppen.

D. Vr. Wat moet ick nogh meer doen?

M. A. In October stopt het tylgaet met een plankje en smeert hetselve soo toe, dat maer een bye naer de andere kan uytkomen, dit is goed om de vyanden der byen afteweeren en dat de byen in den winter niet veel vliegen.

D. Vr. Wat moet ick in den winter aen de byen doen?

M. A. Niets als goet bewaeren tegen den regen ofte sneeuw. Als veel sneeuw valt, sult gy 6 of 7 voet breedt den sneeuw van de hut wegwerpen, opdat als sy vliegen en vallen, sy beter konnen opstaen, want vallen sy op den sneeuw, sy syn terstont verstieft en dood.

D. Vr. Magh ick als het sneeuwt myne byen wel stoppen?

M. A. Ick kan geensins approbieren dat men by langduerigen sneeuw de byen soude stoppen, want de byen worden ongesond en konnen sich niet uytmesten, soodat sy sich van binnen vuelmaeken, en als sy lang syn gevangen geweest, en opent haer, dan vliogen sy soo sterk, dat sy op een dagh meer volck verspelen, als wanneer sy altydt met het tylgaet hadden open gestaen.

D. Vr. Is het dan noyt geraetsaem het tylgaet te stoppen?

M. A. Het tylgaet stoppen voor een ofte twee dagen, kan ick niet inapproberen bisonderlyk als er veel sneeuw legt, want het gebuert, dat de son klaer en waerm schiendt en alsoo de byen veel volck souden verspelen, want sy door de son uytgelokt, was het saeken dat sy niet gestopt waeren.

Het vyfde deel.

Capittel I.

Van het vuylmaeken der byen.

Bemerckt dat dit deel niet en is van vuyl byen door dat den honingh rot is, want dit is arger als dat de byen sigh vuyl maeken. Maer in strenge en langduerige winters, als de aerde langen tydt met sneeuw bedekt is gebuert het, dat de byen aen het tylgaet, en wat nogh arger is, van binnen, het kaer en de raeten vuel maeken.

D. Vr. Welck is de oorsaek van dit quaedt?

M. A. De oorsaek van dit quaet is dikwils de gelegentheydt van de hut, omdat sy al te veel int Oosten staet, en van Noorden- en Oosten windt niet genoegh bewaert is, want dese byen, door de groete koude, konnen sigh weynigh beweegen en bewaeren het mest ofte vuyligheydt, het verbrandt by haer, en sy worden heel dik en sterven.

De reden is omdat sy te weynig son hebben, en daerom seer selden vliegen om sigh uyt te mesten.

D. Vr. Ick heb byen gesien die in het Suyden stonden, eventwel sigh vuyl maekten.

M. A. Het is waer, dat het ock gebuert dat byen die in het Suyden staen sigh vuel maeken, maer selden; dit komt omdat de bye haer noetsaekelykheydt niet heeft, te weten: dat haer het broet mankeert, ofte dat den honingh te waeteragtygh is. Daerom moet gy geen swaerm opsetten, die laet in den somer gekomen is, omdat sy niet genoeg broet hebben ofte den honingh te waeteragtigh is, want ontrendt den herfst is hy niet soo kragtygh als in den somer.

D. Vr. Is het vuyl groot quaet voor de byen?

M. A. Jae het is seer quaet, want dese byen doen selden goet; willen sy uytvliegen, door de mattigheydt vallen sy op den grond, versteyven en sterven; jae de een sterft naer de ander, en is er nogh een gesonde bye in het kaer, die vlugt om den stank en vlyght by anderen, soodat dykwils de geheele kaer sterft en blyeft sy in het leven, sy doet selden goedt.

D. Vr. Kan ick diesen bye verbeteren?

M. A. Jae, gy moet den bye uyt het vuyl kaer jaegen en heeft hy geen gesonde moer, soo neemt eene andere gesonde (die volck te veel heeft) by de moer, geeft haer anderen honingh, soo sal hy wel werken en goedt doen. Maer heeft de bye die sigh vuyl gemaekt heeft veel volck, suyvert het kaer en tylgaet soo veel het mogelyk is en voert hun ouden honingh, dan sullen de byen weder gesondt worden en werken. Sommigen willen dat men eykelen sal stoeten ofte puleverseeren en vermengen dit meel met den honingh, dit soude goet syn; anderen willen dat men sout soude kleyn vrieven en dat door het kaer in de raeten strooien. Doch souden de byen door het sout van haer vuyligheyd gesuyverd worden? Sommigen hebben wederom andere middelen en recepten, maer volgens myn opinie, dunkt my goet te syn al hetgene dat stopt.

Het sesde deel.

Capittel I.

Van het reynigen der byen en visitieren der selven naer den wynter.

D. Vr. Wanneer moet ick de byen visitieren?

M. A. In het laetste van Februarius ofte in het begin van Maert

moeten de byen gevisitiert worden en gereynigt, want in den wynter maelen sy van de raeten, om honingh tot haer onderhoudt te bekomen; ock liggen dikwiels veel dooden byen onder het kaer. Alle reynigt gy van de plank, op een schotel; gy ondersoekt de doode byen ofte de moer er onder is. Vindt gy de moer, soo is de bye ofte een van de naebuerige byen moerloos. De bye moet ock beproeft worden ofte sy een moer heeft ofte niet.

D. Vr. Hoe sal ick een bye beproeven ofte sy een moer heeft?

M. A. Is het saeken dat gy op de plank jonge byen vindt; syn sy volmaekt, het is een teeken dat de bye een moer heeft, want sonder moer konnen geene jonge byen syn. Soo moet gy met toebaksrook ofte met een lont, de byen op roeken, en sien ofte sy broet heeft. Siet gy broet, het is een teeken dat de bye een moer heeft; vindt gy geenen broet, dan moet gy naer 10 ad 12 daegen, de bye wiederom visitieren, ofter ock jonge byen op de plank liggen. Vindt gy der geen, probeert de bye op deselfde manier als boven. Vindt gy nogh geene broet, soo is het peryckel dat de bye geen moer heeft, want ontrent dien tydt moeten de byen broet hebben ofte maeken. Eventwel moet sy naer eenige daegen wiederom geprobeert worden, tot dat gy sieker sydt dat de bye geene moer heeft.

D. Vr. Wat moet ick nogh meer observeeren in het visitieren der byen?

M. A. Gy moet observeeren, welcke byen te veel ofte te weynig volck hebben, want de byen die te weynig volck hebben konnen niet veel wercken. Die te veel hebben, syn te spoedig uytgegeten. Daerom moet gy lappen, en die te veel volck hebben ontniemen en geven aen die te weynig hebben. De bye heeft te weynig volck als hy geene drye raeten beset, en sal niet veel werken, als hy niet geholpen wordt.

D. Vr. Hoe sal ick dat lappen het beste doen?

M. A. Niemt eenen back met honingh, stelt hem onder de byen die volck te veel hebben, en als de byen op den back sitten om den honingh te eeten, neemt den back en stelt hem onder de byen, die te swaek syn; doet dit soo dickwils, tot dat sy volck genoegh heeft. Is het vroegh in den tydt, als de byen geen vluegt gemaekt hebben, soo kan de gelapte bye op de selve plaets bleyven staen; maer hebben de byen de vluegt gemaekt, soo moeten sy weghgedragen worden,

anders souden sy wieder naer ofte tot het selfde kaer, daer sy uyt genoemen syn, terug vliegen.

HET SEVENDE DEEL.

Capittel I.

Hoe men eene moerloose bye in den lenten helpen kan.

D. Vr. Hoe sal ick een moerloose bye helpen?

M. A. Ondervindt gy dat gy eene moerloose bye hebt in den lenten, gy moet ondersoeken ofte de moerloose bye veel ofte weynig volck heeft. Heeft sy weynig volck, jaeght haer uyt en werpt haer by eene bye die een moer heeft, maer luyttel volck, dan sal dese wel werken. Maer heeft sy veel volck, soo dat sy wel bestaen kan en vroeg in den tydt, te weten in Maert ofte Apryl, dan voert eene andere bye sterk, opdat sy de raeten wel met broet beleggen kan. Jaegt dese bye uyt en jaegt de moerloose bye er in, en werpt de moerloose in het kaer dat met broet voorsien is, dan sal sy een moer maeken, gelyk ick geseydt hebbe in myn eerste deel, te weten dat de byen een moer konnen maeken, als sy het saet van de moer hebben. Jae sommige seggen, dat men een raet die met broet voorsien is uyt eene andere bye sal niemen, en die in de moerloose bye sal vaest maeken, soo sal de bye op dese raet moeren maeken. Hoe veel beter, is het saeke dat de bye in een kaer komt, dat geheel met broet voorsien is; de andere byen, die met een moer voorsien syn, werpt gy in de kaer van de moerloosen; is het dat er nogh wel honingh in dit kaer is, anders werpt dese byen op nieuwen honingh. Ondervindt gy niet eerder als in Mayus dat de bye moerloos is, soo voerdt eene andere wel, opdat sy de raeten vol broet maekt, en dan jaegt weynig volck met de moer af, en werpt de moer met de byen op de moerloose bye, en laet de andere nieuwe moeren maeken; soo bekomt gy by tydts jonge moeren, dewelcke groot profyt doen, gelyk wy hiernae sullen aentonen.

HET AEGSTE DEEL.

Capittel I.

Van de roovers en vyanden der byen.

D. Vr. Wat syn roovers?

M. A. De roovers syn somtydts byen van de selfde hut, somtydts

syn sy van andere hutten; alhoewel sy door den geheelen lenten en ock somtydts in den somer syg laeten sien, soo syn sy nooyt arger als in het begin der lenten, als de byen beginnen te vlygen en geen blommen hebben om haeren kost te haelen; dan geven sy malkander een vysiet, maer soo goet, dat sy malkander overvallen en geheel van den honingh beroven; ock dikwyls dooden sy de overvallene, daer ordeneer diese byen, gering van volck syn.

D. Vr. Ick heb oyt gesien en gehoort dat er menschen syn die de byen iets voeren, opdat sy op andere byen souden gaen rooven.

M. A. Dit en woete ick niet hoe het is, maer is het dat er sulke menschen gevonden worden, dan syn dit onkristelyke menschen. Ick noem dese menschen onkristelyk, omdat sy groetelyks sondigen tegen de liefde en de regtvaerdigheydt Godts, want ten eersten sondigen sy tegen de liefde, die ons leert:

Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris.
Dat gy niet en wieldt dat u geschied
Doe dat ock aen uwen naesten niet.

Wie is er die soude willen, dat sulks aen hem soude geschieden; ergo doet het niet aen uwen evenaesten. Het is ock groetelyks strydigh tegen de regtvaerdigheydt, wanneer sy willens en wetens expresselyk haeren evenmensch willen beschadigen; vervolgens syn sy gehouden, alle schaede die haeren evenaesten overkomt, te restitueeren en te herstellen; ick heb nooit ondervonden dat er sulke boosaerdighe menschen syn en daerom kan ick niet geloven, dat er sulke onder de kristenen gevonden worden; maer was het saeken dat sy gevonden wierden, men soude met gewelt syg tegen desen mogen versetten, want;

Licet vim vi repellere.
Die tot my komen met gewelt
Tegen dese staen ick in het velt.

Capittel II.

Van de middelen tegen de roovers.

D. Vr. Door wat middelen keer ick de roovers?

M. A. Daer syn veel meer observaties en middelen om se niet te bekomen, als om deselve afteweeren: ten eerste, om se niet te bekomen

is een goed middel, dat gy uwe byen wel digt houd en op de plank moeten geene openingen syn; gy moet het thylgaet soo kleyn maeken dat er maer een bye uyt en in kan komen, bisonder vroegh in den lenten, als de byen eerst beginnen te vlyegen en nogh niets bekomen konnen; ten tweede, moet gy geene raeten in dewelcke eenigh honigh in is voor de hut brengen, want dit is een aenloksel voor de roovers; ten derde, moet gy seer voorsigtygh syn in het voeren, dat er geenen honingh voor de hut gestort wordt, ofte met de vingers, als sy honingagtigh syn door het voeren, dat gy daer de kaer mede aentast, ofte de kaer met honingh besmeert, nogh de vingers aen de hut ofte aen het graes afdroogt, want dit syn aenloksels voor de roovers.

D. Vr. Door wat middelen sal ick de roovers afweeren?

M. A. Daer syn veel middelen; is de bye gestopt gelyk ick geseydt hebbe, dit niettegenstaende wordt sy van de roovers overvallen; niemt de bye wegh en stelt een liedig kaer op de plaets; laet de roovers op dit kaer aerbeyden, als sy niets vinden sullen sy haest vertrecken, en ondertussen voert de bye een weynig, en als hy den honingh gegeten heeft, soo steldt haer ontrent vier ueren naer den myddagh wyderom op haere plaets, sy sal de roovers keeren. Wordt sy wyederom overvallen, soo siet ofte het een bye uyt uw eygen hut doet.

D. Vr. Waeruyt weete ick dat het een bye van myn eygen hut doet?

M. A. Dat kont gy weten is het dat sy sterker vlygen dan de anderen, maer prynsipael saevons ontrent sons ondergank moet gy observeeren by welcke bye sy vlyegen, die van de overvallen bye komen. Vindt gy haer soo opent haer tylgaet, dan moet sy haer eygen huys bewaeren tegen de roovers. Daerenboven voert eenige daegen niet, soo sal haer de dartelheydt om te rooven wel over gaen; helpt dit niet dan moet gy den roover ofte de overvallen bye wegdraegen. Maer koemen de roovers van een ander hut, en gy kondt haer niet keeren, dan moet de overvallen bye weggedraegen worden.

D. Vr. Ick heb gesien dat de roovers langs de geheele hut waeren.

M. A. Om dit quaet voor te komen, doet de doeken onder de byen, stopt het tylgaet, voert de byen, maer niet meer als sy konnen opeten, laet se gestopt tot den anderen dagh ontrent den avondt, en dan opent haer; sy sullen de vyanden keeren. Helpt dit niet, stopt

wederom, mengt den honingh met urin, en laet se wiederom soo lang gestopt staen. Helpt dat niet, soo voerdt haer des morgens, voor den opgang der son; maer niet meer, als sy om aght uren hebben opgegeten. Helpt dit niet, voert ontrent aght uren, maer voor de thylgaten, om dat op dien tydt ontrendt de roovers koemen; sy sullen haer wel dapper weeren en veel dooden maeken; anderen willen dat men met melk van een suygende vrouw de thylgaeten sal besmeeren, en dat de roovers terstondt sullen vertrecken en weg vlyegen. Dit alles is sonder faebel mits ondervinding. Maer helpen alle dese middelen niet, dan moet men vluegten en brengen de byen naer een ander plaets, om dan den groote schaede van wiedersyts voor te koemen. Maer dese plaets moet soo ver afgelegen syn, dat de roovers haer niet vinden, en de byen niet wieder komen.

Het negende deel.

Capittel I.

Van het voeren en laeven der byen.

D. Vr. Wanneer moet men de byen voeren?

M. A. Ick hebbe in het sesde deel gesproken, van het visenteeren der byen, ofte sy een moer hebben; soo ock moet men visenteeren ofte sy ock nogh honingh hebben. Heeft de bye in February geenen ofte weynig honingh, soo is het geraetsaem, dat gy sulke uytjaegt en haer nieuwen honingh geeft, want sulke bye kost alteveel honingh en werkt weynig. Maer heeft sy nieuwen honingh, soo staet dese bye wiederom eenen maendt en somtydts langer, naer advenant, dat sy weynig ofte veel volck heeft sonder voeren. Heeft de bye nogh eenigen honingh soo dat den byenman oordeelt dat bestaen kan, dan moet hy begynnen te voeren ofte laeven, hetwelcke in den tydt geschieden moet met raet-honingh, die men by ofte tusschen de raeten steekt, opdat de bye, den honingh, die sy in het kaer heeft spaert, tot dat het quaet weeder wordt. Wandt heeft de bye geenen honingh in haer kaer als het quaet ofte kout weer is, dan bederft sy alles, jae sy sterft somtydts van armoede. Daerom moet gy voeren als het goet weer is, opdat de bye den honingh nooyt geheel verteert. Is het saeken dat gy uwe byen soo swaer hebt opgeset, dat sy voor Maert ofte Apryl niet moeten gevoert worden; dat is seer goet, want het vroegh voeren doet weynigh profydt. In den maendt Apryl moet

gy de byen beginnen te voeren, veel ofte weynig, naer advenandt dat sy sterk ofte swak van volck is, ofte de byen nogh veel ofte weynigh honingh besitten. Want het is seeker dat eene bye die veel honingh heeft, niet soo sterk moet gevoert worden als eene die den honingh ontrendt verteert heeft. Dat ock eene bye, die swak van volck is niet soo veel van noede heeft, als eene bye die sterk van volck is, want eene groete huyshouding behoeft meerder als eene kleyne, dit moet ten allen tyde in het voeren geobserveert worden. In den maent Mey, moet geenen honingh gespaert worden, gy moet altyt voeren naer het profyt gelyk ick geseydt hebbe, want in het laetste van Mayus ofte in het begin van Junius, moeten de byen gejaegt worden.

D. Vr. Moet ick in desen tydt ock iets observeeren?

M. A. Jae seecker. Gy moet observeeren ofte die byen van buytten wel bydraegen, want haelen sy honingh, soo kont gy spaersamer voeren, maer haelen sy geenen honing, dan moet gy sterk voeren.

D. Vr. Wanneer moet ick het meeste voeren?

M. A. Ontrent dien tydt, als den appelenboom en den haagdoorn bloeyt, moeten de byen het meest gevoert worden, omdat de ondervynding leert, dat ontrent dien tydt, de byen den minste ofte weynigste honingh haelen. Dese blommen door haeren sterken ruek lokken de byen, soodat sy veel vlyegen, maer weynig honingh bekoemen, en haer seer vermoeyen, en daerom wiederkeerende naer huys, moeten sy eeten en syg versterken, sullen sy aerbeyden. Daerenboven is dit den tydt, dat de byen de meeste jonge byen bekomen, die ock moeten eeten. Jae als den tydt van jongen aenkomt, konnen de byen nooyt te veel gevoert worden, opdat sy de raeten wel met broet beleggen.

D. Vr. Naer het jaegen, moeten de byen dan nogh sterk gevoert worden?

M. A. Niet soo sterk als voor het jaegen, omdat de bye van de moer beroeft synde, geene jonge byen maekt; eeventwel moet de bye nogh eenigsins gevoert worden, om de jonge byen die daegeliks bykomen, te voeden.

D. Vr. Als het quaet weer is, moet ick de byen dan sterck voeren?

M. A. Eenige syn van gevoelen, dat in quaet weer de byen niet veel moeten gevoert worden; sy geven als reden, dat de bye die te sterk gevoert wordt, te veel vlyegt, en dan haer volck verspeeldt,

maer ick ben van contrarie gevoelen, dat de bye in quaet weer moet gevoert worden. De reeden is, omdat de byen in quaet weer niet konnen bydraegen om te wercken, en daerom wel moeten onderhouden worden. Laet ons onderstellen (dat de byen sterk gevoert synde) meer vliegen, dan syn sy ock sterker en vallen niet soo lygtelyk en ock niet soo veel, als wanneer sy niet gevoert en magteloos syn. Verliest sy de een ofte de ander, sy maekt soo veel te meer jonge byen; daerenboven leert de ondervynding, dat, als de byen in quaet weer niet gevoert worden, dan worden de motten meester en de broet bederft en in menigvuldigheydt, door de aermoede, moet sy de broet uytwerpen. Maer heeft de bye nogh honingh in het kaer, soo houde ick ock, dat gy de bye niet soo sterk behoeft te voeren, ofte moet voeren.

Het tiende deel.

Van het korten in den lenten.

D. Vr. Moeten de byen in den lenten ock gekort worden?

M. A. Daer syn veel byenmans die de byen in den lenten, als de kerssen bloyen, sterk korten, jae door de nesten weg te snyden tot aen de broet; maer dit improbeere ik om verscheyden redenen.

1mo gy beroeft den bye van goede raeten, in denwelken hy synen broet konde maeken, hetwelk hy nu niet en kan doen, te weten by gebrek aen raeten.

2do is het saeken dat het quaedt weer is, soo kan den bye geene nieuwe raeten maeken, maer arbeydt alles toe, soodat hy niet lengen kan of nieuwen raeten maeken kan, maer maekt moerdoppen gelyk eenen moerloosen bye.

3^tio^ moet eenen gekorten bye meerder gevoert worden, opdat hy nieuwe raeten sou maeken. Wat maekt hy dan? Dikwyls meestal drenen, onbequaem om byen te maeken, en gy hebt haer van goeden raeten beroeft, soodat ik dit korten niet kan approbeeren.

D. Vr. Wat doen ik als eenen bye te veel raeten heeft?

M. A. Hebt gy eenen bye, die soo vol raeten is, dat gy niet en kondt voeren, kort desen bye sooveel, dat gy eenen back kondt ondersetten. Maer hebt gy eenen bye die vol raeten en volck is, soodat gy hem niet kondt voeren; syn de raeten goedt, kort haer niet, maer steldt een hoegsel onder den bye, opdat gy haer kondt voeren.

D. Vr. Is het korten der byen in den lenten altydt goedt?

M. A. Ik kan het korten in den lenten niet geheel improberen, want hebt gy eenen bye die eenen bedorven nest heeft, omdat de motten de raeten door byeten, en daer staen in den nest veel dreenenraeten, soo moet den bye gekort worden, opdat sy eenen beteren nest maeken. Of heeft den bye sooveel raeten, en soo weynigh volck, dat hy de raeten niet en kan leevendigh maeken, soo kort haer eenigsiens, maer niet veel, opdat sy genoegsaem raeten behouden, om broet te maeken.

Het elfste deel.

Capittel I.

Van het eerste swaermen en jaegen.

D. Vr. Wanneer swarmen die eerste byen?

M. A. In het laesten van Mayus en in het begyn van Junius, bereyden sich de byen om te swarmen en soo voorders.

D. Vr. Hoe weet ick dat eenen bye sal swaermen?

M. A. Dit ondervyndt gy. Is het saeken dat gy de byen met rook opjaegt, observeert de moerdoppen of neeten of nattigheydt in desen doppen is; want dat is eene teeken, dat den bye sich bereydt om te swaermen, maer syn de doppen gesloten of toegemaekt, dan kan de bye swaermen alle daegen, daerom moet den byenman van de hut niet gaen, opdat den bye by goet weer niet wegh en vlyegt, hetwelk grooten schaeden soude syn.

D. Vr. Wat is beter, het swaermen of het jaegen?

M. A. Eenige minnaers der byen syn van gevoelen, dat het swaermen beter is als het jaegen, en sy geven de redenen, omdat het swaermen is volgens de natuer, en het jaegen is gedwongen en met gewelt, en daerom seggen sy, is het swaermen beter als het jaegen.

Het is waer, dat het swaermen is volgens de natuer, en het jaegen gedwongen, eventwel om verscheyden redenen is myn opinie, dat het jaegen beter is als het swaermen, daerom sal ick de redenen daervan voorstellen en aengeven. Is het dat eenen bye sich bereydt om te swaermen moet men haer daeglyks gaen observeeren, andersiens vluygt sy wegh, men sal twee drie daegen op haer passen, den vyerden of op eenen anderen daegh swaermt hy en vlyegt wegh.

Bereydt den bye sich om te swaermen dan jaeg ick hem, als het my gelieft en hebbe ick geenen peryckel van hem te verliesen, swaermt eenen bye, hy vlyegt te groet aef, soodat den stok der oude byen nauwelyks bequaem is om syn broet of jongen byen waerm te houden en te besetten.

Jaeg ick den bye, soo niem ick sooveel volck als het my behaegt, en geve den byen sooveel wiederom dat sy haere broet wel besetten kan. Swaermt den bye, dan behoudt men soms byna den geheelen swaerm en dan is den tweeden swaerm te kleyn, en den stok is somtieds bedorven. Jaeg ik den bye, omdat hy te veel volck behoudt, dan is de tweeden swaerm groodt ofte is hy kleyn, soo swaermt hy nogh eens. Als men den bye wil laeten swaermen, soo geschiedt het dikwyls, dat de byen geheel bereydt syn om te swaermen, maer door de veranderynge vant weer, dat sy niet swaermen en konnen, sy verdryeven of verderven dan de moeren en staen 14 ad 15 daegen eer sy swaermen; somtieds swaermt de bye niet, als in een onbequaemen tydt, als den tydt van swaermen gepasseert is en de byen moeten honingh haelen. Is den bye gejaegt, als het weer toelaet, dan swaermt sy den 14 of 15 dagh, jae het geschiedt dikwyls dat den gejaegden bye, geswaermt, gekort en de jonge moer neeten maekt, en den anderen nogh niet geswaermt heeft. Om desen en anderen redenen is volgens myn gevoelen, het jaegen beter als swaermen.

D. Vr. Is het jaegen altydt beter als het swaermen?

M. A. Neen, ick kan het swaermen niet geheel afkeuren; maer is somtydts seer goedt en geraetsaem. Ten eerste als het kwaede lentens syn en de byen op haeren tydt niet gejaegt konnen worden, omdat sy te gering syn; wandt jaegt gy de bye eer sy bequaem is, dan is alles bedorven. Den jaeger kan goedt syn maer den swaerm en stok bleyven te kleen en komen laet; daerom is het dan beter die volgens syn natuer te laeten arbeyden. Ten tweede, als den byenman niet wel voorsien is met honingh, en in den lenten niet veel honingh valdt, dan moet hy patientie hebben en voeren volgens syn gevoelen ofte vermogen, en laeten de byen arbeyden volgens haer natuer; want het is seeker, dat een bye die niet gejaegt is, sig beter onderhoudt als eene gejaegde bye, omdat sy meer volck heeft en meer kan haelen. Ick laet dese redenen „ pro et contra ”

een ieder overwegen, en verkiesen hetgeene in gegeven oogenblikken het beste is, en daerom vaere ick voorts om die konste des jaegens voor te stellen.

Capittel II.

Van het jaegen der byen.

D. Vr. Wat moet ick doen voor het jaegen?

M. A. Wilt gy eenen bye jaegen, soo moet gy eenige dagen voor het jaegen, de byen wel voeren opdat sy haer raeten met broet en neeten wel beleggen.

D. Vr. Wanneer moet ick den bye jaegen?

M. A. Gy moet visiteeren, ofte den bye veel volck heeft, gy moet sien ofte hy sich begint te bereyden om te swaermen; dit kont gy beproeven, uyt de teekens die ick in het vorig Capittel geseydt hebbe, want heeft den bye dese teekens, jaegt hem sonder vreesen.

D. Vr. Hoe moet ick den bye jaegen?

M. A. Als gy den bye wilt jaegen, stelt de bye met den koepel op den grondt, set een lyedig kaer boven op den bye, gy bindt eenen doek daerom die beyde de kaeren raeken, opdat geen byen konnen uytkoemen; gy niemt yeseren klampen, en maekt se in beyde de kaeren vast, dan dobbelt den bye met den koepel op den grondt, draeyt de bye met, en stoet het liedig kaer op den grond, datter eenige byen in vallen, opdat naer desen saenk de byen en de moer beter opwaerts gaen; alsdan set het kaer op eenen stoel. Dobbelt en slaet rontom den koepel; als gy dit eenigen tydt gedaen hebt dan opent het thylgaet en blaest rook in het thylgaet ofte in het kaer, daer naer dobbelt en slaet hoeger om het kaer, en als gy eenigen tydt gedobbelt hebt rookt de bye nogh eens, en heeft de bye een hoegsel, dan rookt haer nogh eens; in het tweede thylgaet slaet en dobbelt nogh eenen korten tydt, dan draeyt de bye en stoet het leedigh kaer 2 ofte 3 mael op den grondt; maer haelen de byen honingh, dan mag men niet stoeten opdat den honingh niet uytvallen mag maer men moet langer jaegen. Opent eindelyk het kaer en dekt den stok, op datter geene vreemde byen in komen, verdeelt de byen in twee ofte dry kaeren en soekt de moer; als gy de moer vindt, dan is alles goedt, maer vindt gy de moer niet, soo moet gy den bye nogh eens

opsetten en op nieuws jaegen, tot dat gy de moer viendt. Maer hebt gy ontrent al de byen uytgejaegt en de moer nogh in den stok is, dan werpt eenige in den stok, jaegt wederom, opdat sy met dese bye magh uytkomen. Kont gy de moer niet bekomen, soo werpt dan alle de byen wyederom in den stok en probeert dan eenen anderen dagh, ofte gy de moer bekomen kont. Hebt gy de moer bekomen, soo niemdt soo veel byen by de moer, als gy dunkt noetsaekelyk te syn tot eenen jaeger.

D. Vr. Hoe veel byen moet ick nyemen voor een jaeger?

M. A. Dit moet gy leeren door het pratyk, maer eenen jaeger, die vroegh in den lenten gejaegt is moet niet soo veel volck hebben, als die gejaegt worden ontrent St. Jan; want geeft gy te veel volck aen den eersten jaeger, dan swaermen sy lyegtelyk.

D. Vr. Wat doen ick naer het jaegen?

M. A. Het jaegen gedaen synde, dan neemt men den bye, snydt met een scherp mes de dryenen den koppe af, want andersins als den bye geswaermd heeft, syn te byen te veel uytgeswaermt en in den ouden stok syn niet als drenen, onbequaem om te werken. Dit gedaen synde, werpt de byen in haeren stock en stelt hun op haeren voorgen plaedts.

D. Vr. Wat moet ick nogh in het jaegen observeeren?

M. A. Als gy den bye niemt om te jaegen dan moet gy een liedygh kaer op de plaedts stellen, omdat de byen die in het veldt syn en naer huys wiederkeren, niet vervlygen, en van anderen niet gedoot worden. Opdat sy beter invlyegen, moet gy sien naer de gelykheydt van de kaeren, is het kaer oudt dat gy jaegt, soo moet gy een oudt kaer op de plaedts stellen, is het een nieuw steldt ock een nieuw op de plaedtse.

D. Vr. Wat doen ik nu?

M. A. Dit alles geschydt synde soo werpt de byen by dewelke de moer is, in eenen honingh, met waeter besproydt om de hitte, doet eenen doek op het kaer ontryndt den avondt, brengt den jaeger eenighe distansie van de hut. Omdat de byen gedwongen syn, daerom keeren sy gaerne tot haer vorige plaedts, en den jaeger wordt te kleyn. Op syne plaedts geset synde, opent het tylgaet maer steekter een plankje voor, opdat roovers hun niet en overvallen.

D. V. Moet ik nogh iet aen den jaeger doen?

M. A. Als den jaeger 3 ad 4 daegen gestaen heeft, dan moet gy den doek daeruyt doen; gy siedt of hy goedt werkt. Want maekt hy dreenenraeten in den nest, die moet gy uytwerpen omdat hy andersiens te veel dreenen maekt. Of maekt hy kromme raeten, die met de andere niet overeenstemmen, dan moet gy desen tuyssen de vingers of met deselven drayen opdat den bye regt werkt. Dit dunkt my van de jaegers voorshands genoegsaem te syn. Dus tot in het vervolgh.

Capittel III.

Van de swacken byen die op haeren tydt niet konnen gejaegt worden.

D. Vr. Wat doehe ick met eenen bye die te swaek is om te jaegen, opdat hy swaermen?

M. A. Desen bye moet eventwel gejaegt worden, maer als gy den bye gejaegt hebt, dan geeft hem een jonge moer. Neemt den bye desen moer aen, dan wordent wel goede byen.

D. Vr. Hoe doehe ik met desen bye opdat hy de moer aenneemt?

M. A. Jaegt den bye ontryndt avondt, neemt eerst eenen goede jaeger, daernaer verdylt de anderen byen, datter eenighen in den stok blyven. De andere werpt in een leedyg kaer, sett de moer by desen byen, laet se dan den heelen nagt lyggen dan hebben dese byen de moer lief; smorgens vroeg werpt de byen met de moer in den stok, dan sal hy de moer aenniemen.

D. Vr. Wat doen ick, is het dat den bye sco swaek is, datter geenen jaeger kan afgenomen worden.

M. A. Jaegt den bye om tegen eenen ouden stok, die alteveel uytgeswaermt is en op syn selven sonder hulp niet bestaen kan.

D. Vr. Hoe doeh ik dit?

M. A. Om dit wel te doen, soo jaegt den uytgeswaermden bye geheel uyt syn kaer, en soekt of hy syn moer heeft. Vyndt gy de moer, de saek is seer goedt gesondt, jaegh ock den swaeken bye geheel of sooveel het moegelyk is uyt en soekt ook de moer, vindt gy de moer, dan verwysselt de kaer, werpt de moer van den ouden bye met de byen in den uytgeswaermden bye en de anderen moer met de byen in den ouden stok, en stelle jeder moer op haere plaets.

Bemerckt dat dese byen moeten gevoert worden, als het buetten

geenen honingh geeft, den eenen om de bykomende jongen byen te voeden, en den anderen om te arbeyden.

D. Vr. Ick hebbe geene byen tegen dewelken ick kan omjaegen?

M. A. Bewaert een kleyn swaermke, steldt dit op een plaets, waer gy hetselven wyldt laten staen, jaegt den omgejaegden bye geheel uyt, zoekt of gy de moer hebt; desen gevonden hebbende, dan werpt het swaermke in den ouden stock en steldt hem op syn plaets, werpt de byen met de moer in eenen honingh of leedygh haer, en stelt desen op syne plaets, waer hy eerst gestaen heeft.

D. Vr. Waerom hebt gy alle desen bemerkingen gemaekt, is het niet beter dat den byen blyft staen en werken volgens de natuer?

M. A. Neen, omdat de ondervindynge liert dat de byen die niet gejaegt worden in dit landt selden soo blyeven, maer dikwyls als sy honingh op den boekweydt sullen haelen dan blyven stylstaen en swaermen, soodat den tydt van honingh haelen voorby gaet. Maer is den bye op synnen tydt gesepareert, soo is daernaer geen peryckel van swaermen. Maer is het saeken dat voorsyegtyghe byenman suponeert, dat den bye niet sal swaermen, soo doet hy seer wel, dat hy den bye jaegt, want veel kaeren maeken den honing niet, maer sterken byen maeken hem.

Het twaelfde deel.

Capittel I.

Van het swaermen der byen.

D. Vr. Hoeveel soorten van swaermen syn er?

M. A. De swaermen syn van twee soorten. Eenighen noemt men eerste swaerm en anderen naer-swaerm.

D. Vr. Waerom noemt men desen de eerste swaermen?

M. A. Omdat sy met eenen oude moer swaermen en hebben maer een moer, daerom eerste swaermen. Den bye moet gy syen als gy hem afdoet of de moer in het kaer is, dan sullen de anderen byen terstond volgen.

D. Vr. Wat doen ick als 2 of 3 eerste swaermen byeen vlyegen?

M. A. Gy moet wel voorsigtigh syn dat de moeren sich niet moorden. Om dit voor te komen moeten de byen in veel kaer gedaen worden, gy moet de moer zoeken. Vyndt gy twee moeren in een

kaer, gy moet een vangen en doen haer by de byen die der geen hebben. Gy moet soolang arbeyden, tot gy in sooveel kaeren moeren hebt, els er byen geswaermt hebben.

D. Vr. Als den eersten swaerm te groodt afflyegt, gelyk gy in u eerste deel geseydt hebt, wat doen ik dan?

M. A. Als gy den eersten swaerm in het kaer doet, soekt de moer. Als gy haer gevonden hebt, dan vlugt met het kaer, dan sullen de byen wyederkeeren naer den bye van denwelcke sy gekomen syn.

D. Vr. Kan ick ook te veel ofte ver vlugten?

M. A. Neen, de ondervinding heeft my geleert, dat ik eenen swaerm kan afdoen 3 ad 4 hondert stappen van de hut, uyt hetwelck den bye gekomen is. Als ick met den swaerm gaen vluegten sullen de nerige byen, soover wieder tot haer voorge plaedts wyederkeeren en dan kan men bespueren waer denselven van daen is gekomen.

D. Vr. Volgen sy dan altydt de moer?

M. A. Ja, soodat gy haer niet en kondt afweeren. Laet haer al by vlyegen, maer ontrindt den avont.

Verdeylt de byen en soekt de moer, doet dan sooveel byen by de moer, dat uw dunkt dat den swaerm groet genoegh is. De anderen byen werpt wyederom in den stock, soo kan den bye eene goeden naer-swaerm laeten. Daerenboven moet gy observeeren, dat de byen die eerst swaermen, den 8, 10 of 12 daegh daernaer, gelyk het weer toelaat, wyederom swaermen, omdat de jonge moeren ontrynt dien tyd vlueg syn.

Capittel II.

Van de swaermen der gejaegden byen.

D. Vr. Wanneer swaermen de gejaegden byen?

M. A. Den gejaegden bye swaermt ordineer den 14den daegh naer de jaegt omdat zyne moeren niet eerder bereydt syn.

D. Vr. Hoe doen ik met den swaerm?

M. A. Swaermt den gejaegden bye en vliegt alleen aen, soo doet haer in een kaer en leght haer op een koel plaedts, opdat de hitte hem niet plaegt en geen ander swaermen byvlyegen.

D. Vr. Wat doen ick als veel swaermen op een plaedts aenvlyege?

M. A. Doet den byen ock in veel kaeren; vindt gy maer een moer

in het kaer, soo legt hem op een koel plaedts. Blyft hy in het kaer, het is een teeken dat hy met syn moer tevryeden is. Vlyegt hy wyederom uyt het kaer soo moet gy haer er wyederom in doen. Dit moet gy doen alle keeren dat sy tevreden syn.

D. Vr. Is dit genogsaem?

M. A. Neen, maer ontryndt den avondt moeten sy gevisiteerd worden welke te groodt of te kleyn syn, opdat sy gelyk egael worden. Syn sy alte kleyn, dan maekt van de twee eenen, of van de drye twee, en behoudt een moer. (Waervan ik daernaer spreken sal). Dit moet ten allen tyeden gedaen worden, als de swaermen te kleyn syn, want eenen bye die te kleyn is doet niet veel goedts.

D. Vr. Wat moet ik meer doen?

M. A. Werpt de kleynste op den honingh en de groetste in een liedig kaer. Als gy voor alle geen honing hebt, stelt haer op een bequaem plaets. Het is niet noetsaekelyk dat gy haer van de hut brengt, want sy keeren niet wyderom gelyk de jaeger. De plaets, op dewelcke gy de swaermen stelt moet niet te waerm syn, want de ondervinding leert, dat sy op eene koele plaets beter arbeyden als op een waerm ofte heette plaets.

Capittel III.

Hoe de naerswaermen moeten staen.

De naer-swaermen moeten niet neffens elkander staen, gelyk de eerste swaermen en jaegers; maer stelt de kaer vier ofte vyf voedt van elkander, als gy de plaets hebt, opdat sy de moeren niet verspelen; om de selfde reden moet gy ock ongelyke kaeren niemen, want de moeren, om dat sy nogh onvrugtbaer syn en nogh geenen broet maeken, weeren en spelen alle daegen voor de kaer; staen nu dese kaeren by elkander, ofte syn sy egael ofte al te gelykvormig, dan is groet peryckel dat de moer in een ander kaer vlygt en wordt gedoot.

D. Vr. Hoe weete ick dat een swaerm syn moer verspeelt heeft?

M. A. Dit sult gy ondervynden. Is het saeken dat gy naer myddagh, om dry ofte vier ueren voor de byen gaedt, en viendt gy één bye, die om het tylgaet in- en uyt het kaer loopt, het is een teeken dat de moer verspeelt is.

D. Vr. Hoe sal ick desen swaerm helpen?

M. A. Visiteert terstondt de kaeren die neffens den moerloesen staen. Vindt gy byen die syg vast houden, werpt haer uyt het kaer op den grond, want de moer is by dese byen; leeft sy nogh, dan set haer by den moerloesen swaerm en sy sal terstont rusten. Maer is de moer doot, gelyk dykwils geschydt, dan moet gy een ander besorgen en tragten den bye te helpen.

D. Vr. Wat doen ick opdat den swaerm de moer wel aennieme?

M. A. Gy moet den swaerm beroeken, opdat hy geheel dol worde en dan sal hy de moer wel aenniemen. Andere myddelen en manieren om de byen de moer wel te doen aenniemen, sal ick int vervolg wel leeren.

D. Vr. Ick heb wel gesien, dat den swaerm de moer verspeelt hadde, bisonderlyk als hy in een liedig kaer is, uyt het kaer vliegt; en by syn naebueren in vliegt, soo dat dese te groot wordt; wat sal ick doen?

M. A. Ontniemdt hem het overvloedig volck, (niet de moer), stelt by dit volck een ander moer, is hy niet tevrieden, dwingt hem met eenen doek voor het kaer, tot dat hy de moer lief heeft. Werpt hem in het selve uyt hetwelck hy gevlugt is; dan hebt gy wiederom uwen swaerm, maer gy moet hem op eenige distantie van die plaets naer een ander draegen. Want om dat de byen haeren vlugt daer hebben, sullen sy wiederkeeren naer de bye, van dewelcke sy met gewelt syn afgenomen.

Capittel IV.

Eenige bemerkingen voor de liefhebbers der byen.

D. Vr. Welck syn dese bemerkingen?

M. A. Wilt gy in den lenten vroeg moeren hebben, die somtydts groot profyt maeken, soo ondersoekt de byen, en als gy een bye vindt die veel volck heeft, voert hem veel in het begin van Apryl, soo kont gy veel int begin van Mey jaegen, soo swaermt hy half Mey.

D. V. Als hy door het quaet weer niet swaermen kan, wat sal ick dan doen?

M. A. Als de bye begint te fluyten, en om het quaet weer niet swaermen kan, jaegt hem en niemt soo veel moeren als gy viendt.

Geeft den bye een wiederom, als sy geen in het kaer heeft. Niemt by dese moeren ock eenige byen, laet haer liggen in een gestopt kaer tot dat sy de moer hebben aengenomen, dan doet haer op eenen honing- ofte in een geruselstekte kaer, waer een raedt honingh in gepyndt is, draegt haer naer eene andere plaets, voert haer nu en dan, soo wordt diese moer vrugtbaer, en is soo goedt als een oude moer. Daer naer helpt dese moer met andere byen, soo wordt het een volkomen bye binnen eenen korten tydt.

D. Vr. Wat is er nogh te bemercken?

M. A. Ist het saeken dat naer het jaegen, om het quaet weer, de byen niet konnen swaermen, dat gy dese manier ock gebruyken kont, jaegt de byen geheel uyt, vindt gy wel moeren, laet eenige by den stok en doet eenige by de andere byen, opdat sy kiesen konnen als sy de moer hebben aengenomen; dan doet gelyk geseydt is, maer dese byen moeten wegh gedraegen worden om dat sy gedwongen syn.

D. Vr. Moet ick nogh iets meer bemercken?

M. A. Jae, gy moet alle swaermen die vroeg komen, behouden en werpen haer op nieuwen honingh, opdat de moeren vrugtbaer worden, want de eerste moeren winnen het altydt, omdat se eerder syn en eerder nieuw volck hebben. Met den laetsten swaerm kont gy haer helpen; hoe dit moet geschieden sullen wy daer naer leeren, als wy spreken van het lappen.

Het dertiende deel.

Van het bewaeren der moeren.

D. Vr. Wanneer ofte waerom bewaer ick de moeren?

M. A. Om dat de swaerm en de oude stocken nae het swaermen, dikwyls de moer verspelen; daerom moet den mynnaer der byen besorgt syn, dat hy in dien tydt altyt moeren heeft.

D. Vr. Waer bekome ick dese moeren?

M. A. Dese moeren bekomt gy van den naeswaerm, die gewonelyk meer als eene moer hebben. Als den swaerm in de kaer is, dan jaegt gy de moeren die gy te veel hebt. Grypt dese en doet haer in een doosken, met een weynig honingh, stelt haer op eene waerme plaets, en visiteert dikwyls ofte haer iets mankeert, ofte set haer in een

busken in hetwelck is een ofte twee gaetjes en legt haer onder een gejaegde bye, die nogh moet swaermen; dese onderhoudt haer soo lang, tot dat sy swaermt. Maer wyl sy niet meer swaermen en de moeren doodt die sy te veel heeft, soo moet gy de moer wegniemen en onder een ander bye leggen, want sy wordt anders ock gedoot. Om dese moeren beter te bewaeren, soo doet de moer by eenige byen, set haer in een kleyn ofte groot kaer, pyndt een raet honing int kaer, laet se vlyegen met een kleyn tylgaet, maer gy moet haer nauwkuerig observeeren en dikwyls visiteeren, ofte sy den honingh verteert hebben. Dan moet gy haer een weynig geven, maer niet veel, want geeft gy veel, soo dyserteert sy, geeft gy haer te weynig soo vergaet sy van armoede.

D. Vr. Hoe maek ick dese moeren?

M. A. Dese moeren kondt gy het beste maeken van swaermen, die te groot of te kleyn syn; is den swaerm te groot, soo siet ofte hy meer moeren als een heeft; heeft hy meer als een dan ontniemt hem één, met een weynig byen; wil sy niet te vreden syn, legt haer gevangen tot den anderen dagh. Maer smorgens moet gy haer in een ander kaer doen, in hetwelck honingh is, en laet haer gevangen tot ontrent den avont. Heeft de byeswaerm maer een moer, ofte is het dat gy haer niet veel kondt visiteeren ofte sy meer moeren heeft, dan niemt eenige byen en set een moer by dese; hebt gy geene, dan visiteert de byen die geswaermt hebben, en sie ock ofter nogh meer swaermen moeten en ofte sy bequaem moeren hebben. Dan niemt een van dese moeren en doet gelyk ick voor geseidt hebbe. Is den swaerm te kleyn, dan niemt de moer met eenige byen, maer dese is niet nootsaekelyk om gevangen te lyggen, want dese byen syn by haer eygen moer, waermede sy lygtelyk tevriede syn. De overige byen werpt gy by den swaerm die gy lappen wildt. Hoe dese moeren moeten gebruikt worden sal in het vervolg geleert worden.

1mo Bemerkt dat de moeren, die men bewaert met eenighe byen, moeten staen, buyten den vluegt der byen, die men daermede lappen wil, want staen sy te kort, dan vlyegen sy naer haer vorige plaedts, of maekt de moer geen neeten dan vluygt sy alle daegen buyten het kaer en maekt den vlugt naer het oude kaer welke sy wyederom soekt, als sy te naer bystaen.

do Bemerkt dat desen moeren, drye of vyere schrydt moeten van

malkanderen staen, omdat (als gy haer gebruykt) de byen die wiederkeeren by de anderen konnen invlyegen. Of gy suldt eenen swaerm bij de moeren stellen, dan konnen alle byen dewelken wiederkeeren by den swaerm invlyegen.

Het vyertiende deel.

Van de laemen dolle en onvrugtbaere moeren.

D. Vr. Wat doen dese moeren?

M. A. Het geschiedt dat den bye wel een moer heeft, en evenwel niets goeds uytwerckt. De reden is ten eersten omdat de moer laem is, dat been of vluegel mankeert, vermiets dat desen verminkte moer haer saet of nieten niet uytdelt als het behoert; daerom maekt sy weynig of niets goeds. Ten tweede is de moer somtyds dol en werpt meer neeten als één in de doppen, dese moeren maeken eenighe goede en eenighe quaede broet. Ten derde is de moer onvrugtbaer, als sy niet en maekt, nogh goede nogh quaede broet. Dese allen worden genoemt quaede moeren.

D. Vr. Welck syn de teekens van een quaede moer?

M. A. Gy kendt de quaede moeren, ist saeken gy haeren broet observeert. Maekt den bye weynig doch goeden broet, het is een teeken dat sy laem is; maekt sy eenighe verloren en eenigh goeden broet, het is een teeken dat de moer dol is. Maekt sy niets, het is een teekon dat sy onvruigtbaer is. Maekt den bye niet als verloren broet, dan sal hy wel geenen moer hebben. Gy leert de quaede moeren ock kennen uyt het werken, want sy ordeneer meer dreenen als byenraeten maeken; ook maeken sy geduerig nieuwe moeren, maer geen komen tot volmaektheydt, op de een plaets maeken sy en op de ander bederven sy de moeren.

D. Vr. Wat doen ik met desen moeren?

M. A. Desen quaede moeren moeten afgedaen worden, en ander goede in de plaedts gegeven worden. Is het dat gy in het begin van den somer dit ondervyndt, als de byen noch swaermen, en gy nogh andere moeren hebt, neemt se wegh; maer ondervyndt gy het niet eerder als ontryndt Augustus, als de byen in het principaal honigh haelen syn, dan doet gy beter en laet den bye syn moer behouden omdat de nieuw moer niet kan baeten, want sulko bye draegt soowel

honingh als eene andere, jae somtyds beter; als het honing haelen ontrynt gedaen is, sluyt en syegelt hy synnen honingh ook seer wel, en hy heeft geen jonge byen te voeden en te onderhouden, gelyck een bye die eenen goede moer heeft. Bemerkt dat sulke byen noydt konnen opgeset worden, alhoewel dat hy het gewygt wel soude hebben. Niet alleen desen moeten tot geen vasel-byen gebruykt worden, maer ock aen dewelke gy eeninghsins twyeffelt, want de ondervynding leert dat de moeren, die desen somer syn slegt geweest, ock in het toekomende jaer geheel quaet syn en niets maeken.

HET VYFTYNDE DEEL.

Van het korten der byen naer het swaermen.

D. Vr. Wanneer kort ik de byen?

M. A. Als den bye drye weeken gejaegt is, dan is den broet prinsepael getrokken, evenwel wagt men wel tot den 24sten ad 25sten daegh eer men de byen kort.

D. Vr. Hoe korte ik de byen?

M. A. Om dit wel te doen, soo jaegt de byen al of het meesten deel in een liedigh kaer, en steldt dit kaer op die plaedts, waer den bye gestaen heeft, dit doet gy opdat gy in't kordten geen byen sult quetsen of dooden; daerenboven kont gy de moer soeken, vyndt gy haer soo siedt gy sycker dat den bye cen moer heeft.

Sommige jaegen de byen met rook van de raeten om haer te korten; desen manier is ock goedt als den bye niet veel volck heeft en geen perykel bestaet van de byen te quetsen.

D. Vr. Wat moet men meer observeeren in het korten der byen?

M. A. Als gy den bye kort moet gy wel observeeren of hy veel of weyningh volck heeft, want alle byen moeten niet op een manier gekort worden. Heeft den bye veel volck en goede raeten in het kaer, soo moet gy den bye weynigh korten, besonder als er honingh valdt; want berooft gy den bye van syn raeten als hy honingh moet bydragen, dan heeft hy geen plaets om den honing te bereyen. Is de bye weynig van volck, dan kort haer soo veel, dat sy haer raeten wel kan besetten en leeventig maeken; want heeft de bye meer raeten als sy besetten kan, dan versterven de raeten en worden swart en grys. Als gy begindt te korten, steekt eerst uyt het nest

een raet; visiteert of in dese raet ock nieten syn. Vindt gy nieten, dan moet gy de bye niet of seer weynig korten, want dit is al te grooten schaden. Maer vindt gy geene nieten, dan kort de bye naer proportie, als ick te voren geseydt hebbe. Als gy de bye dan gekort hebt, dan steekt een raet uyt het mydden van het nest, tot in den koepel van het kaer, opdat gy de vromheydt van de bye kennen kont; want is hy vrom ofte heeft hy eene moer, voert de bye eens goed, dan moet hy lengen of nieuw raeten maken; siet gy dit, dan moet gy wel observeeren of het byen of dreenen syn, het is geen seeker teeken dat hy haer moer heeft. Maer maekt de bye raeten, dan heeft hy een moer; gy moet in het korten ock wel observeeren, ofter ock gesloeten broet in de raeten is, dese moet nauwkuerig ondersogt worden, of het een leevende of doode bye is. Leeft sy nogh of is sy dood? Is het geen bye, maer vuyligheydt, dit is seer quaet, en een teeken dat de bye vuel of ongesondt is, van welcke saek daer naer sal gesproken worden. Vindt gy dit veel, soo moeten alle raeten in dewelcke dit gevonden wordt, uytgekort worden. Uytgekort synde, moet gy hem voeren, opdat hy nieuwe raeten kan maeken. Dit voeren moet veel of weynig syn naer advenant dat de byen honingh haelen.

Het sestynde deel.

Van het verspelen der moeren.

Bemerckt wat ick geseydt heb in het twaelfde deel van het verspelen der moeren en van de naerswaerm. Dit moet ock aengewent worden voor de gekorte byen.

D. Vr. Wanneer verspeelt de bye de moeren?

M. A. Als de bye gekort is en dikwyls te vooren verspeelt de bye de moer; jae de bye swaermt syg ock moerloos. Als gy ondervyndt dat de bye syg moerloos geswaermt heeft, dan moet gy den swaerm of een deel van den swaerm, wiederom een moer geven, dan is hy terstont geholpen.

D. Vr. Hoe weet ick dat de bye haer moer verspeelt heeft?

M. A. Den minnaer der byen moet dikwyls voor de hut gaen, om te sien of de bye de moer verspeelt heeft; dit kan hy sien, is het dat de bye loopt om het tylgaet en kaer etc. Dikwyls geschiet het

dat de bye haer moer verspeelt dat gy het niet en siet, daerom is het niet genoegh dikwyls voor de hut te gaen, maer gy moet de byen inwendig visiteeren, of sy de moer verspeelt hebben. De teekens aen dewelcke gy eene moerloose kendt is den vremden saenk en gehuel, het loopen der byen uyt malkanderen door het geheel kaer als gy haer opricht, en als men siet dat sy op de raeten moerdoppen maeken in plaets van nieuwe raeten. Maer aengesien, dat alle dese teekenen nogh twyffelagtyg syn, daerom moet eenen beteren raedt aengenomen worden, te weten: voert de bye seer sterk. Heeft sy een moer, soo moet sy lengen of nieuwe raeten maeken; doet de bye dat niet soodat gy twyffelagtig blyft, jaegt de bye geheel uyt haer kaer, en ondersoekt of sy een moer heeft. Vindt gy dan geen moer, dan is het een seeker teeken dat sy geen moer heeft.

Het seventynde deel.

Van het helpen der moerloosen.

Bemerckt gy en syt gy versiekert dat de bye geen moer en heeft, dan moet gy haer tragten te helpen, want eene moerloose bye doet geen goet.

D. Vr. Hoe helpe ick eene moerloose bye?

M. A. Is de bye weynig van volck, die haer moer verspeelt heeft en hebt gy een kleen swaermke, werpt dit by de moerloose bye. Doet dit op de naervolgende manier; rookt de bye dat sy dol is, werpt ock een weynig honingh op de raeten en over de byen, en dan stoot het swaermke in de moerloose bye. Doet eenen doek onder het kaer, schut de byen door malkander en laet het kaer een korten tydt op op den kcepel staen, opdat de byen door malkanderen loopen en syg lief kreygen; dan stelt de bye wiederom op haer plaets, en hy sal geholpen syn. Dit geschiet het beste des avonds, opdat de roovers niet komen en des nagts de byen syg te beter lief kriegen en aenniemen. Is het saeke dat de bye volck genoeg heeft en den selven dagh haer moer verspeelt, rookt haer dol en geeft haer een nieuwe moer. Dit gelukt dikwyls, maer niet altyt. Lukt het niet, dan voert dese bye wel en ondersoekt nae twee of dry daegen of sy begindt nieuwe raeten te maeken. Doet sy sulks niet, het is perykel dat sy geen moer meer heeft; daerom jaegt haer uyt en ondersoekt of sy

een moer heeft, vindt gy geene dan set een nieuwe moer by de byen; laet haer eene nagt in een leedig kaer liggen en des smorgens slaet de moer met de byen in den stock. Seyt dan versiekert, dat sy de moer heeft aengenomen; is het dat de bye middelmatig volck heeft, dan gebruekt die moeren welcke met eenige byen staen; heeft de moer neeten, dan is de bye onfeilbaer geholpen. Bemerckt als de moer, met dewelcke gy de moerloose byen helpt, niet vrugtbaer is, dat het dan altyt beter is de bye naer een ander plaets te draegen en alleen te stellen, want de ondervinding leert, dan een bye, die haer moer eens verspeelt heeft, dat sy haer dikwylder verspeelt; maer staet sy alleen, soo kan sy haer niet verspeelen.

Gaerne wil ick nog wat verhaelen van het helpen der moerloosen.

D. Vr. Wanneer verspeelt een bye haer moer het aldermeest?

M. A. Den bye verspeelt syn moer het eersten als de moer ontrendt vrugtbaer is. Dit is een geheymnisse van den bye, hetwelck ick tot nu door ondervinding niet hebbe konnen ontdecken. Maer myn gevoelen is, dat de byen ontrendt dien tydt de moer plaegen en dol maeken; en daerom in het afweeren der byen om dese dolheydt in een ander kaer vlugt en gedood wort. Dit kan eenigsins geapprobeert worden door de ondervinding, want als den bye syn moer verspeelt heeft, en geeft hem een nieuw moer, hy sal haer 9 of 10 daeghen houden en ontrendt dien tydt wyederom verspeelen. Daerom is het geraetsaem dat gy dien bye, die syn moer verspeelt heeft, wegdraegt en alleen set, als syn moer die gy hem geeft niet vrugtbaer is.

D. Vr. Wanneer is de moer vrugtbaer?

M. A. Men verneemt ordineer dat de moer vrugtbaer is, ontrendt de 8 ad 10 daegen. Eventwel ondetvyndt men dat de moeren 15 ad 20 daegen staen eer sy vrugtbaer syn, en syg nogh verlyesen. Volgens myn opinie komt dit uyt armoede, omdat de byen honingh haelende, niet veel gevoert worden.

Het achtynde deel.

Van het lappen der byen.

Bemerkt dat het dikwyls geschydt dat den bye 2 of 3 mael swaermt, en alsoo syg alte verswaekt. Desen bye moet geholpen worden met volck.

D. Vr. Hoe doen ik dit lappen?

M. A. Swaermt den bye twee of dryemael. Hebt gy den swaerm nog alleen, dan houdt de moer met eenighe byen voor eenen moerloosen. Sneydt de moeren en de dreenen uyt den stock en dan slaet de byen int selve kaer. Maer vlygt den swaerm by anderen, soo maekt sooveel als gy byen hebt. Maer is het een swaerm die te groot is, dan spaert eeninghe byen van den swaerm, en saevons laeft den stock die te swaek is. Is het saeken dat gy veel volck of byen hebt die te swaek syn, dan moet gy de laetste swaermen (de moer ontniemt) en de byen by de swaeke slaen.

D. Vr. Kan ik alle soorten van byen by alle byen verlappen?

M. A. Neen, byen van oude moeren mogen by geen jongen moeren verlapt worden (tensy dat de jonge moeren den broet hebben toegemaekt), want de byen van de oude moeren verdraegen syg niet met de jonge moeren. Maer de byen van jongen mooren, kont gy by alle soortten van byen verlappen, want desen gaerne aenniemen, ick kan geen ander reden geven als de ondervinding alleen.

D. Vr. Wanneer moet ik den byen lappen?

M. A. Gy moet de byen niet eeder lappen als ontrent den avont, want in den daegh sy malkanderen dooden.

D. Vr. Hoe lappe ick den bye?

M. A. Gy moet den stock en de byen doll roocken, dan vermengt honingh met waeter en werpt desen door de raeten en over de byen. Werpt de byen by malkanderen, laet het kaer een weynig staen, dat sy door malkanderen loopen en syg aenniemen. Syn het geswaermde byen, soo steldt den bye op syn plaets, maer syn het byen die gy met gewelt een anderen ontnoemen hebt, dan moet gy den bye wegdraegen, want de byen keeren anders wyeder naer haer vorig plaedts. Bemerkt als gy moeren hebt in groete kaer en in vollen broet sytten, dat gy desen ock soo kondt helpen en maeken tot volkomen byen.

Het negentiende deel.

Van het hanteeren der jaegers.

Bemerckt dat ick in het elfde deel, cap. 2, gehandelt heb van het jaegen en separeeren der byen.

D. Vr. Is voor de hut de meesten arbydt gedaen, kan men dan beginnen met de jaegers?

M. A. Den jaeger is de beste bye en daerom moet hy wel geobserveert worden. Is den jaeger nu dry weeken in syn kaer, dan moet gy hem visiteeren, of hy nogh van honingh voorsien is, andersiens moet hy gevoert worden. De reden is, omdat de jonge byen beginnen te komen dewelcke moeten eeten. Onderstelt hy heeft nogh honingh dan voert hem eeventwel eens of twee mael, ock dikwylder als het noetsaeklyk is en dit om veel redenen:

1mo. Heeft den jaeger nogh honingh, desen wordt gespaert, voor het quaet weeder.

2do. Den jaeger begindt door den gevoerden honingh terstont te lengen en nieuwe raeten te maeken en vergeet het swaermen.

3tio. Daerna moet den jaeger dikwyls gevisiteert worden, of hy te veel dreenen-raeten maekt. Dese moeten den kop afgesneden worden, opdat hy van het swaermen wyederhouden wordt. Want nauwelyks is den jaeger ses weeken in het kaer, of hy bereydt syg om te swaermen.

D. Vr. Hoe kan ick dit swaermen beletten?

M. A. Om dit swaermen te beletten worden veel konstenaers gevonden, maer tot desen dagh heb ick er geene gekendt, die dese konst onfeilbaer aen my getoont heeft.

Als dese gevonden wordt:

Erit mihi Carthesius.

„ Wie aen my kan dit leeren
Zal ick als mynen meester eeren".

Eventwel hebben er sig veel aen my vertoondt, maer ick heb er geene onfeilbaer gevonden; nogtans wil en moet ick bekennen dat er eenige middelen syn, om het swaermen eenigsins te beletten. Dit middel is gelyk ick geseidt hebbe, de dreenen den kop af te snieden en de moerdoppen uytsteken.

2do ontniemt de bye haer overvloedig volck en lapt eene andere swacke bye met dit volck, op de manier gelyk in het 18 deel geseidt is.

D. Vr. Op wat manier sal ick dit lappen doen?

M. A. Op dese manier; neemt een leedig kaer ontrendt den avond,

steldt den jaeger op dit kaer, stoot twee of dry mael op den grond, dat de byen in het leedig kaer vallen, stelt den jaeger op syn plaets, en ondersoekt of de moer ock uytgevallen is, die gy den jaeger moet wyederom geven. Vindt gy de moer niet, laet de byen eenigen tydt liggen; is de moer by de byen, sy sullen ruetten en syg versaemelen. Maer is de moer niet by de byen, sy loopen en soecken door het kaer; legt haer gevangen, dan sullen sy huellen. Soo siet gy seeker, dat de moer by dese byen niet en is.

3tio Een ander myddel; swaermt den jaeger, deyldt den swaerm en werpt de moer met eenige byen in den jaeger, en met de andere byen helpt een klein swaermken.

4do Sommige willen dat gy eenen jaeger laet swaermen en doen den swaerm in een kaer. Swaermt den tweeden, dan stoot alle dreenen en moeren uyt den eersten. Slaet den swaerm in den eersten geswaermden syn kaer, en soovoorders, ist datter nogh meer swaermen.

5do Dit is het onfeilbaerste remedie dat ick weet of ooyt heb gehoort. Jaegt den jaeger geheel uyt syn kaer, jaegt hem om tegen eenen swaeken bye (gelyk ick geleert heb in het elfste deel, Cap. 3 of 3 of 5), dan siedt verseekert, dat hy het swaermen voor einigen tydt laeten sal. Eedogh, heb ick ondervonden dat sy daernaer swaermden, maer seer selden. Bemerkt dat dit altydt niet geraetsaem is, want in quaede jaeren heeft men twee byen die niet veel werken, maer in goede jaeren is het seer goedt, en worden twee goede byen. Is het saeken men byen tegen een omset, hoe dit moet geschieden sal ick in het volghende deel beweysen.

Het twyntigste deel.

Van het omsetten der byen.

D. Vr. Wat moet ick observeeren in het omsetten der byen?

M. A. Als gy eenen bye wildt omsetten dan moet gy wel letten op de egaliteydt en gelykheidt der kaeren. Want syn de kaer niet egael dan vliegt den bye niet wel by, maer vervliegt sich ligtelyk.

D. Vr. Welke byen kan men tegen malkander omsetten?

M. A. Jaeger tegen jaeger, swaerm tegen eene swaerm, ouden tegen ouden is het besten. Maer gy kondt ock eenen ouden tegen swaerm of jaeger omsetten, maer gy moet wel observeeren, als gy

eenen swaerm of ouden bye tegen eenen jaeger wildt omsetten, dat den swaerm of oude bye met synnen broet soover moet geavanceert syn, dat hy nieuw volck trekt, want de ondervynding leert, dat de byen sig andersiens moorden en de moer dooden.

D. Vr. Geeft my nogh eeninghe bemerkingen die in het omsetten der byen moeten observeeren.

1mo Bemerkt dat indien gy eeninghe byen tegen malkanderen wilt omsetten, dat gy de kleynste niet moet omsetten tegen de grootste, want dan geschiedt het dikwyls dat de byen van den grooten by den kleynen koomende, dat sy hem uyt het kaer jaegen en dan terstondt swaermt. Maer wilt gy wel omsetten, dan moet den bye die gy omset goet voortgank hebben; maer nemt gy eenen bye die geenen goeden voortgank heeft, dan sullen alle twee willen swaermen.

2do Bemerkt dat gy dit omsetten kont doen, om de byen egael te maeken, want onderstelt gy hebt eenen bye die vaesel is en sterk is en sterk in het voolk is, gy hebt eenen anderen die te swaek is, set haer om, soo worden sy beyde vaesel.

3do Bemerkt dat dit omsetten niet moet geschieden tensy dat de byen wel honing haelen, andersiens moorden sy malkanderen.

Het een en twyntigste deel.

Van de ongesontheydt en vuyligheydt der byen.

Bemerkt dat de ongesontheydt der vuylheydt als een pest onder de byen is; daerom moet een vorsiegtig byenman syg tragten te waegten dat dit quaet onder syn byen niet en komt, want desen byen avancieren niet, maer gaen allenskes te niet.

D. Vr. Welk is de oorsaek van de ongesontheydt der byen.

M. A. De eerste oorsaek van de ongesondtheydt der byen is de quaeden en ongesonden honingh, denwelke gy de byen voert. Desen honingh komt van vuelen en ongesonden byen die door gedaen worden. Voert gy sulleken honingh, het is onfeilbaer dat de byen vuel en ongesondt worden.

D. Vr. Als ik twyffel of den honingh quaet is, wat doen ik dan?

M. A. Beviendt gy eenighe quaet in uwe byen, voert niet anders als met raet-honing, want dan veroorsaekt het soo groot quaet niet, omdat de vuelheydt niet met honingh vermengt is en het quaet dat in de raeten is roeren de byen niet.

2do Wort den bye ock ongesondt van den honingh die niet suever is afgedaen of getont.

D. Vr. Wanneer wordt den honingh onsuyver afgedaen of getondt?

M. A. Den honingh wordt onsuyver afgedaen als hy met onreynen broet wordt in de ton geworpen en alsoo door gedaen. Van desen saek sullen wy daernaer spreken.

3do Wordt den bye ongesondt als gy hem jaegt eer hy bequaem is, want door het jaegen wordt den bye syn volk ontnomen en alsoo onbequaem om synen broet te besetten. Door de koude sterf hy. Somtyds verweckt den broet het eeninghe ongesontheydt en vuyligheydt, maer dit is niet soo schadelyk als die van ongesonde en onsuyveren honingh. Voorts komt dus, om deselven reden, dat er syn vele van gevoelen (en niet sonder fondament) dat in koude lentens, als men sterk voert, de byen meer broet maeken als sy konnen besetten en daerom er veel sterft en vuel wort. Want dit heb ik ondervonden, dat in een seer koude lenten dat ik de byen gevoert hadde, op den ondersten randt van het kaer en het kaer snaegs dikwyls hadde opgestaen, dat dan door de koude veel broet gestorven was, maer evenwel had dese vuyligheydt geenen schaede veroorsaekt in dat jaer, omdatter weynig volk in de byen gevonden wiert. Maer het jaer daernaer was het een goet jaer en heb geen quaet gevonden, soodat ick vast houde dat desen vuyligheydt door de byen wordt uytgeworpen en daerom soo schaedelyk niet is als die van onsuyveren honingh. Voorts om deselven reden ben ick van gevoelen, dat eenen jaeger of swaerm desen vuyligheydt kan bekomen als hy op alte natten of kouden grondt staedt; want men siedt dat door de nattigheyd de kaer van binnen heel grys worden en omdat de byen uytvlyegen om honingh te haelen, soo wordt door de koude den broet styef en sterft den broet, wordt somtyds door de byen uytgeworpen, maer niet altydt. En waer het saeken dat sulken swaerm werde getont, soo sou den honingh ongesont en onsuyver worden, daerom moet gy de jaegers en de swaermen op drooge en waermen aerden setten.

4do Anderen syn van gevoelen dat de byen het quaet konnen haelen, of van de bloemen, of van de andere byen; en desen opinie is waerschynlyk omdat de ondervynding leert dat de byen die staen onder een en deselven hut, die een en denselven honingh gegeten hebben, evenwel den eenen gesont en den anderen ongesont is.

5do Konnen de byen ongesondt worden van het kaer, want is het een kaer in hetwelcke te voren eenen ongesonden bye is geweest, het is een groote vrees dat den bye sal gesont blieven, hetgeene ick door de ondervynding geleert hebbe. Daerom wilt gy sulken kaer gebruken dan moeten het veel jaeren liedig gelegen hebben, soodat het geheel uytgedroogt sye, en ontsmet en uytgebrandt. Edoch is het geraetsaem sulke kaer tot hoegsels te maeken of tot een ander saek te gebruken. Worden de byen ongesondt, ist ook soms dat gy haer eenen honingh geeft van eenen ongesonde bye, want desen wordt ongesondt, besonder want het eenen eerste swaerm of jaeger is; maer aen eenen naerswaermen is het niet soo schaedelyk. De rede is omdat den eersten of jaeger met den quaden honingh begyndt te werken en terstondt broet maekt, en soo is het groot peryckel dat de jonge byen of den broet worden onsteken. Ter contrarie der naerswaermen heeft eene jong moer, die ontryndt 10 ad 12 daegen en somtydts langer geenen broet maekt. Desen jongen moer verteert en suyvert den honingh eer sy broet maekt, soodat de ondervynding leerdt dat het aen desen selden schaede doet.

1mo Bemerkt dat den minnaer der byen altydt moet sorgen dat hy wel voorsien is met goeden en gesonden hoeningh, besonder in het begyn van het voeren, opdat syn byen niet ongesont worden; want worden sy ongesont in het begin, dan kander niets goedts van de byen komen, maer syn de byen gejaegt dan kont gy honingh voeren aen denwelcke gy twyffelt of weet dat hy niet alte suyver is, want naer het jaegen maeken de byen geenen broet (omdat sy van de moer berooft syn) en vervolgens dat desen honingh geenen schaeden doet, want de oude of vlyegende byen worden door den onsuyveren honingh niet beschaedigt, maer alleen de jongen of den broet. Dit is een observaetie en geheymnisse der byen, te weten dat de byen, in het maeken der jongen, honingh moeten gebruyken; is den honingh onsuyver, de jonge byen sterven en den bye wordt ongesondt. Vraegt iemant de reden, waerom dat het meerder de jonge byen als de oude byen schaedt, dan kan ick geene andere reden geven alsdat de ondervynding sulks leert.

2do Bemerkt dat niet altydt ongesontheydt of vuylligheydt is, dat sommige byenmans vermeynnen te weten dat als sy een tuytjen in de raeten gelaeten vynden, in hetwelcke geene bye in is, maer eenen

vuyllen worme, dit een teeken is. Ick denk niet, alhoewel men dit niet gernen siet, en als dit met den honingh vermeyngt wiert, schaede soude doen. Eventwel is het geen ongesondtheydt, en als dit verdroogt is, wort het door de byen uytgeworpen, maer is het opregt vuyl dan heeft het geenen gelyckenyssen van een bye ofte worm, maer het sit in de raeten, ick vraeg verschooning voor het woord, gelyk snot, en den bye is rot.

D. Vr. Hoe erkennen ick eenen ongesonden of vuyllen bye?

M. A. In den herst en lenten als de byen geenen broedt en hebben, kondt gy de ongesondheydt wel lyegtelyk erkennen. Is het saeken dat gy den bye met toeback of anderen rook opblaest, vyndt gy nogh gesloten tuytjens, het is een teeken dat de bye gesondt is; maer is den bye vol broet, dan is het moyjelyker om te erkennen. Om dit te weten evenwel moet gy op deselve maenier erkennen, te weten met opblaesen, waer den broet getrokken is; syn op desen plaedts eenygen tuytjens geslooten, gy moet dit examineeren. Syn geen byen maer vuylligheydt in dese tuytjens, het is een teeken dat den bye vuyl is. Kont gy dese tuytjens niet visiteeren, steekt een raet uyt het nest, in hetwelck broet is. Examineert wel of dese broet levendig en gesondt is, dan sal den bye gesont syn.

Het twee en twintigste deel.

Hoe een ongesonde bye moet gesondt gemaekt worden.

D. Vr. Hoe maek ick den ongesonden bye gesondt?

M. A. Ondervindt gy dat eenen bye vuyl of ongesont is, dan moet desen naer het jaegen sterk gekort worden. Alle tuytjens, die gy siet dat gesloten syn, moeten uytgestoken worden, opdat den bye geheel vernieuwt worden; haelt den bye buytten geenen honingh, voerdt hem gesonden honingh ofte raet-honingh, dan sal den bye wyederom gesondt worden. Is het een goet jaer, dat desen bye eenen vaeselbye wordt, dan moet hy opgeset worden; de reden is, omdat swynters en slentens door den langdurigen tydt het quaet verdroogt en wordt door den bye uytgeworpen. Voert slentens aen desen bye goeden honingh, dan wordt hy wyederom gesondt; maer is het een maeger jaer, dat den bye niet vaesel wordt, dan moet desen honingh voor geen jaeger maer aen eenen naerswaerm gebruykt worden, om de reden in het vorig deel gegeven.

D. Vr. Wat doen ick, is het dat den bye geheel ongesondt is?

M. A. Ist saeken dat den bye ongesont is, soodat meer als het derde tuytje vuel is, jaegt den bye uyt, doet hem op eenen honingh of in een ledig kaer en laet hem aerbeyden hetgeen dat hy kan; kort en suyvert den bye; dogh doet de swaermen die laeter komen in die kaeren, dan sal het niet of weynig schaeden, want den swaerm sal alle raeten suyveren eer hy broet maekt.

D. Vr. Wat doen ick, is het dat ick in het begin de ongesontheydt nyet vynde?

M. A. Ondervindt gy de ongesontheydt niet eerder als in den somer, laet den bye draegen soo veel als hy kan; in den herfst werpt hem in de ton en verkoopt den honingh aen de peperkoeken-backers en besorgt nieuwen gesonden byen-honingh. Bemerckt dat de ongesonde byen niet moeten geset worden ontrent een hut, dewelcke gesonde byen heeft, omdat de ongesonde om den stank uyt haer kaer vlugten. Vervolgens wercken sy niet of weynig en worden dikwyls door de gesonden uytgeplundert en gerooft, hetwelck ock seer sorglyk is voor de gesonden, want gelyk ick geseydt hebbe in het 21ste deel als de vyerde reedenen dat sy konnen ongesond worden.

Het dry en twintigste deel.

Capittel I.

Hoe men voorders de byen moet hantieren.

D. Vr. Wat doen ick naer het kortten?

M. A. De byen nu gekort synde, (is het dat sy buytten vlyegen, en niet haelen), moeten gevoert worden. Gy moet de oude byen ock dikwyls visiteeren, besonder als sy drye weeken syn; want sy bekomen dan nieuwe wormen of volck en motten, dikwyls seer sterk. Desen moet gy vangen en dooden, gy moet ock de jaegers en swaermen visiteeren, of sy willen swaermen, en als sy honingh haelen, de dreenen-raeten den kop afsnieden, opdat de byen honingh in dese raeten draegen en alsoo het swaermen vergeten. Als sy het kaer ontrent vol raeten hebben, dan moet gy der een hoegsel onder setten, want sy door dit middel het swaermen vergeten en verlaeten, en soo

de byen op nieuws beginnen te wercken, en raeten maeken voor den aenkomenden honingh.

Het vyer en twintigste deel.

Van het vervoeren der byen naer de Peel enz.

D. Vr. Wanneer vervoere ick de byen?

M. A. In het laetste van Julius en int begin van Augustus, moeten de byen naer de heyde of Peel gevaeren worden. Eer dit geschiedt, moeten de byen (die ontrendt vol syn) gehoogt worden, opdat geenen perykel van doodt te vaeren sy; ock moeten sy gesuevert syn van motten en ander ongesyeffer, omdat gy niet dagelyks by de byen komt, en dese meester worden en veel schaede veroorsaeken.

D. Vr. Hoe stelt men die op de kar?

M. A. Daer syn verscheyde manieren hoe gy de byen stelt op de kar en sult setten om te vaeren. Den eenen behaegt dese, den anderen behaegt een ander, maer onder alle behaegt my dese de bestete weten: als men twee byen stulpt en dry daer boven op steldt, vyf in ieder rey; maer de byen die gestulpt worden moeten niet op de plank, maer op eenen ruster van latten gestelt worden, opdat sy lugt hebben, want sy souden sich andersins dood loopen of stikken.

D. Vr. Wat moet ick nogh meer observeeren?

M. A. Gy moet ock observeeren, hoe de raeten staen van den bye die gy op de kar steldt, want volgens de raeten moet den bye noetsaekelyk op de kar gestelt worden, opdat de raeten en den honingh niet quetsen.

D. Vr. Wat doen ick is het saeken dat de byen vol raeten en honingh syn?

M. A. Is het saeken dat de byen op de blaublom ofte op den boekweyd, veel honingh gehaelt hebben, soodat gy vreest, dat gy de byen sult dood vaeren, dan opent haer tylgaeten, als gy een of twee kogel-schot wyt wegh hebbet gevaeren; dan is geen of seer weynig perykel.

D. Vr. De byen syn al te swaer, durf ick haer niet te vervoeren?

M. A. Is het saeken dat gy eenige hebt die al te swaer syn, p. e. van 50 of 60 pond, jaegt haer uyt, en brengt haer byen in een ledigh kaer naer den Peel.

Capittel II.

Van de beste byen om naer den Peel te vaeren.

D. Vr. Welcke syn de beste byen om naer den Peel te vaeren?

M. A. De swaermen der jaegers. De reden is omdat de byen de swaermen jaegers het meeste volk hebben, en daerom in korten tydt veel honingh kennen bydraegen, want den peel heeft een seer teer blom, dewelcke veel honingh in korten tydt geeft, maer ock seer haest gedaen heeft; door eenen stormwyndt ofte blyksem wort sy geheel verdorven. Ondersteldt sy wort niet bedorven, soo heeft sy eventwel eerder gedaen, want ontrynt St-Bartolomeus (als andere heyden in het besten syn), heeft den Peel ontryndt gedaen. Daerom syn oude byen beter voor de laetere heyde, omdat sy dan meer volk hebben. Evenwel kondt gy ock oude byen naer den Peel vaeren, is het saeken dat sy sterk van volk syn en in eenen goeden staet syn.

Capittel III.

Wat men moet doen naer het vervaeren der byen.

D. Vr. Wat moet ick doen naer het vervaeren?

M. A. Als gy uw byen vervaeren hebt dan moet gy binnen korten tydt de byen gaen visiteeren, ofter ock iet mankiert, of sy ock vervlogen syn, want het geschiedt dykwyls dat de byen door het vaeren dol syn of door den wyndt sich vervliegen, eenighe te veel anderen te weynig volck hebben. Set het kaer om, opdat sy eenigsiens egael worden.

D. Vr. Wat moet ick nogh meer doen?

M. A. Gy moet wel observeeren of de byen veel gelengt of nieuw raeten gemaekt hebben. Doen sy sulks, het is een teeken dat sy veel honingh sullen haelen. Syn sy ontryndt met de raeten op de aerden, geeft haer een hoegsel of by gebrek van hoegsel maekt een kuyl in de aerden, opdat den bye kan arbeyden. Daernaer moet gy van tydt tot tydt de byen een viesiet geven, om te sien of haer iets mankeert.

1mo Bemerkt dat naer half Augustus niet meer gehooght moet worden, tensy dat den bye had in den grondt gearbeydt, of dat de byen nogh sterk honingh haelen en geheel aengearbyedt waeren, soodat

sy door de hitte van de son en den honingh uyt het kaer gejaegt wierden, andersins is het schaedelyk. Sy maeken veel raeten maer haelen geenen honingh.

2do Bemerkt dat de byen die gy vervaert willen eenighsins met honingh versien syn, want hebben sy geenen honingh en het wort quaet weer, dan lyden sy armoeden en bederven den broet; daerom moet gy sulken byen eens of tweemael voeren, opdat sy de reys en een of twee daegen quaet weer konnen verdraegen.

Het vyf en twyntigste deel.

Van het terughaelen der byen uit de Peel.

D. Vr. Wanneer hael ik de byen terug?

M. A. Als de byen den broet getrokken hebben en geenen nieuwen meer maeken. Aengesien de byen in den Peel den broet vroeger trekken als op ander heyden, daerom kennen sy eerder gehaelt worden. Ontryndt 14 of 15 September maegh men de byen uyt de Peel wel haelen, want ordeneer om dien tydt den broet getrokken is. Dan kont gy desen byen die gy dooden wilt, op deselven plaedts dooden, want door het vaeren verlyest hy en verteert den honingh. Maer is den bye nogh in synen broet, dan moet gy hem levende naer huys brengen en dooden hem niet eerder als hy synen broet getrokken heeft, omdat den broet die in de raeten blyeft ten laetsten grys en rot wordt, hetwelck schaedelyk is voor het wasch. Als gy de byen haelt dan moet gy de vaesel byen wel observeeren en beproeven haer gelyk in het vierde deel de derde vraegh van de vaesel-byen geseydt is.

De byen gehaelt synde, steldt de vaesel byen onder de hut op haer plaedts. Hebt gy eenyngen aen dewelcke gy twyffelt, desen moegen niet vlyegen, want sy maeken den vluygh en worden sy daernaer onder de hut gestelt, sy soeken die plaets waer sy gestaen hebben en verspeelen haer volk, maer laet haer gestopt en legt haer op een duyster en koude plaedts, totdat gy de vaesel-byen onder de hut ondersoegt hebt. Die volgens u behagen niet syn, doodt desen en stelt anderen in de plaedts.

1mo Bemerkt dat de byen in den Peel sig beter suyveren en reynigen als op andere plaetsen. Daerom ook veel beter syn om op te

setten en tot vaesel-byen te gebruyken, omdat de ondervynding leert dat de byen die op den Peel gestaen hebben laeter in den lenten beteren voortgank hebben als die der andere heyde.

D. Vr. Wanneer haele ik de byen van die anderen heyden?

M. A. Van anderen heyden haelt gy de byen laeter, naer advonandt sy den honingh gehaeldt en den broet getrokken hebben.

2do Bemerckt dat ick de vaesel-byen die uyt den Peel komen gepreesen hebbe, noghtans syn sy ock goedt die van anderen heyden komen. Daer hebt gy eenighe uyt den Peel die uw niet behaegen, dan neemt anderen want sy ock goed doen.

Het zes en twintigste deel.

Van het dooden der byen.

D. Vr. Welke byen worden gedood?

M. A. Den somer gepasseert synde, ontrynt half of int laesten van September worden de byen gedood. Eerst dood men die te swaer syn om op te setten, opdat men honingh kan toonen en de anderen uytvoeren; de lyegten dood men omdat sy door den wynter niet konnen komen als het myddelmaetigen jaeren syn; syn het goeden jaeren dan set men de minsten op. Syn het seer maeger en slegte jaeren, dan set men de besten op. Daerom moet een byenman syg volgens de jaeren voegen.

D. Vr. Hoe doode ick den byen?

M. A. Vooreerst moet gy plaesters maeken. Desen plaesters worden gemaekt van verscheide materien; den eenen maekt kaerten, den anderen gebruykt papyer, den derden gebruykt wullen laeppen, hetgeen ick approbeere, omdat het wullen met den sweevel vermeingt synde, langsaem brandt en alsoo beter doodt, dat sy door de vlaem niet gekrent worden en de byen beter konnen uyt de raeten vallen. Stelt den sweevelplaester in de kuyl, maekt het kaer met aerden wel toe, datter geenen rook kan uytkomen, alsoo dan sterft den bye.

Het seven en twintigste deel.

Van het maeken van den honingh.

Bemerkt als den byenman syn byen doodt en geen honingh genoegsaem heeft voor het aenstaende jaer, kan hy in den herst eenyge honinghe maeken.

D. Vr. Hoe maecken ick desen honingh?

M. A. Gy niemt swaeren ofte lyegten byen, gelyk gy hebt, en jaegt haer uyt en werpt twee byen by malkanderen, (want sy moeten veel volk hebben), gy stekt een broet raete uyt het nest van den uytgejaegden bye en pindt desen in een ander liedig kaer met een of twee liedige raeten, werpt het volk in dit lyedig kaer. Als gy den byen uytstekt en in de ton werpt, dan bewaert gy den lossen honingh en den honingh die tussen den broet sit en in de ton niet goed is; dese voert op bakken of op een schoottel, en den dagh en saavons steldt haer eenen honingh onder, dan sullen sy wel wercken en eenen goeden honingh worden.

2do Bemerkt dat desen honingh en den broet laeng moeten staen, hetwelck seer goet is voor den byenman, want ondervyndt gy dat in den herst dat eenen bye moerloos is, dan kan hy met een van desen moeren geholpen worden. Ondervyndt gy datter byen onder de hut syn die te weynig volck hebben, dan kan hy van desen volck niemen en helpen en lappen den bye. Wielt gy haer terstont naer het opdroegen der honingh dooden, dan steekt den nest en den broet uyt en doodt haer.

3tio Bemerkt dat gy haer kondt laeten staen tot laedt in den herst en laeten haer den broet geheel uyttrekken, jaegt haer in een ander kaer; omdat sy daer laet inkomen, soo konnen sy met eenen lygteren honingh den wynter doorkomen, maer selden komt veel goets van haer, want sy maeken haer lygtelik vuyl.

Het agt en twintygste deel.

Hoe men den byen uytsteekt en den honingh in de ton doet.

D. Vr. Wanneer doen ick den honingh in de ton?

M. A. De byen nu gedoodt synde moet gy soo haest als het mogelyk is de byen uytsteken en den honingh in de ton doen. De reden is, omdat gy het quaedt beter vynden kondt. Want staen de byen langen tydt naer het dooden, soo wordt het nest en de doode byen grys, soodat gy het quaedt niet kont vynden.

D. Vr. Hoe steek ick myn byen het beste uyt?

M. A. Als gy den byen uytsteekt, dan trekt eenige rueselstecken uyt het kaer, opdat gy gemackelyker den honingh kont uytsteken.

Breekt eerst den nest uyt, visiteert den broet of hy volkomen is. Gy kont dit eenighsins kennen aen de coleur; siet den broet gielaegtig en is een weynig verheven, dan is den broet goet, maer siet den broet swartagtig en is ingeslaegen, dan moet gy desen tuytjens nootsackelyk openen. Ziet gy eenigsiens quaet, dan moet gy desen bye niet in de ton doen, in denwelcke den zuyveren honingh is, omdat eenen quaeden bye de geheel ton vervaelst.

D. Vr. Wat doen ick met desen bye?

M. A. Gy moet sulken bye niet uytsteeken, laet hem staen, of wylt gy hem uytsteeken doedt de raeten met den honingh in een ander ton, om dan met de raeten te voeren. Is den bye suyver, dan werpt sooveel byen in de ton totdat sy gevuld is, maer gy moet met eenen stok raeten breken en kleyn maeken.

1mo Bemerkt als gy den bye uytsteekt, en den honingh in de ton doet dat geen onreype broet magh by den honingh komen. Ik zegge onrypen broet, want den rypen broet doet weynig of geene schaeden. Daerom moet gy uw ock bemerken als doode byen by den honingh komen, want sy schaeden der honingh niet, eventwel als gy suyveren honingh maekt, separreert haer sooveel het moegelyk is, maer is den broet onryp dan bederft hy den honingh. Dit is de oorsaeke datter sooveel ongesonde byen syn, omdat den honingh van onkondige en onervaren byenmans getont wordt, daerom wilt syeker syn, separeert alle broet; is er gesegelden honingh, voert desen honingh aen den uytgejaegden van dewelcke ick in 't 7e deel gesproken heb, of wel aen anderen byen.

2do Bemerkt, is het saeken dat gy veel byen soudt hebben aen dewelcke gy twyffelt of sy gesont syn, doet desen in een ander ton en wilt gy desen honingh door doen, dan moet gy van den honingh niet voeren als naer het jaegen, omdat de byen dan geenen broet meer hebben, dat is niet soo schaedelyk; maer eventwel is het geraetsaemste met de raeten te voeren, of te verkoopen aen de peperkoeken-backers (niet aen andere byenmans, want dese bedryegt gy) en koopen gesonden honingh.

D. Vr. Kan onsuyveren honingh niet gesuyvert worden?

M. A. Sommigen koken en schuymen den honingh, om alsoo hem te suyveren; dat dit eenigsiens kan helpen, kan ick niet looghenen, want het vuur suyvert veele saeken; noghtans volgens myn gevoelen

kan onsuyveren honingh niet soo gesuyvert worden, dat hy de byen niet souden schaeden.

3^tio Bemerkt dat de byen die gy uytsteekt, niet geheel moeten uytgestoken worden; maer daer moet honingh in blyeven voor de jaegers en swaermen; den honingh voor de jaegers mag wel syn van 15 ad 16, maer voor de swaermen kan hy wel 4 ad 5 pondt lyegter syn als voor de jaegers, omdat de jaegers eerder in de kaer komen, daerom moeten de jaegers meerder hebben als de swaermen.

Het negen en twintygste deel.

Hoe men den honingh separeert van het was.

D. Vr. Hoe sal ick doen met den honingh?

M. A. Is de honingh nu eenigen tyd gesonken geweest en wel gesat, trekt den honingh uyt de ton in eenen ketel; maekt hem waerm of lauw, schudt hem in wollen garen sackjes, duwt soo lang op die sackjens, alster nogh eenige vochtigheyt uytkomt, doet het wasch in een kuyp en alles nu doorgedaen synde, dan schudt waerm waeter op het wasch om mey te maecken.

Het dartigste deel.

Van het mey maeken.

D. Vr. Hoe maeke ick den mey?

M. A. Aengesien dat den honingh uyt het wasch niet soo kan uytgedout worden, dat er niets souden inbleyven, daerom doet gy waeter op het wasch, dat gy daer naer soetjens laet afloopen. Dit wordt gekookt en wel geschuemt, soo lang gy vermeynt dat het soet genoeg is; gy kont ock soo lang kooken, dat het kruyt wordt, om op het brood te eeten of bier en andere saeken soet te maeken.

FINIS.

De slag aan de Kempekoel, bij Sittard,

op den 24en Maart 1543.

Deze veldslag wordt door de geschiedschrijvers nu eens genoemd *de slag bij Sittard*, naar de bekende plaats van dien naam, en dan: *de slag bij den Kollenberg*, naar eene heuvelketen, die zich ten zuid-oosten van Sittard uitstrekt en aan de noordzijde waarvan het bloedig drama werd afgespeeld. De bevolking echter van Sittard en omstreken, die de herinnering aan deze moorddadige worsteling bewaard heeft, heeft er steeds den naam aan gegeven van: *de slag aan de Kempekoel.* De plaats, die door dezen naam wordt aangeduid, vormt het middenpunt van het veld, dat omsloten wordt ten zuiden door het westelijk uiteinde der heuvelketen van den Kollenberg, ten zuid-westen door Sittard, ten noorden door Broeksittard en ten noord-oosten door Wehr. Oudtijds zal dat gedeelte van het veld wel *kamp* of *kempen,* (van het latijn: *campus),* hebben geheeten en in het midden eene laagte, in den vorm van eene kom, een *kuil*, hebben bevat, die bij regentijd onder water stond. Wanneer men het tooneel van den strijd overschouwt, is het duidelijk, dat de benaming, die de bevolking heden nog aan den veldslag geeft, de voorkeur verdient boven die der geschiedschrijvers.

Over den strijd zelven hebben wij geen belangrijk nieuws mede te deelen. Dit onderwerp werd reeds zakelijk behandeld door den heer Mr G. D. Franquinet, in het *Jaarboekje voor Limburg*, 1872, en door wijlen den heer M. Jansen, in de *Maasgouw*, IIe Jaargang, no 71, 72 en 73. Het stuk waarop wij thans de aandacht vestigen, is het relaas van een ooggetuige, waaruit beide schrijvers hoofdzakelijk geput hebben. Hun bestek liet niet toe, dit verslag als bijlage bij hunne studie te voegen. Wij deelen het thans mede, aan het eind van dit opstel, met ophelderende aanteekeningen.

De beschrijving des ooggetuigen draagt den titel van *Zeitung*, zooals de vliegende nieuwsblaadjes doorgaans in de zestiende eeuw genoemd werden. De schrijver ervan woonde het gevecht bij en dat wel in de gelederen der Nederduitsche voetknechten, in dienst van keizer Karel V. Hij haastte zich, een omstandig bericht van deze nederlaag te zenden aan het Hof te Brussel; deze brief werd weldra

in den vorm van *Zeitung* (tijding) uitgegeven en langs de deuren onzer voorouders rondgevent.

Het titelblad, door den uitgever aan den brief toegevoegd, bevat eene fout; daar staat, dat de slag geleverd werd op het Geldersch, dat moet zijn: op het Guliksch gebied.

Beneden den titel bevindt zich eene houtsneeplaat, voorstellend twee groepen voetknechten, die elkander met pieken en hellebarden te lijf gaan. Over de horizontale rijen van pieken heen ziet men in het verschiet een heuvel, met een paar kanonnen bezet; achter het geschut staat ruiterij.

De slag, waarover ons stuk handelt, is een episode uit den Gelderschen successie-oorlog, die in ditzelfde jaar 1543 eindigde met het tractaat van Venloo (7en September). De onmiddelijke aanleiding tot deze bloedige botsing was het volgende.

Het guliksch stadje Heinsberg was in de macht der Brabanters gevallen, doch werd daarna geblokkeerd door de Gelderschen. Op last der Landvoogdes Maria van Hongarije, de zuster van keizer Karel V, trok Philips de Croy, hertog van Aerschot, met een leger derwaarts en voorzag er, den 21en Maart 1543, de brabantsche bezetting van leeftocht. Daarna sloeg hij zich met zijn leger neer in het veld ten noord-oosten van Sittard, met het doel deze stad te overrompelen. De hertog Willem van Gulik zond toen in allerijl zijne kleefsche en geldersche troepen naar de bedreigde veste, onder bevel van Dirk Hoen, heer van Arcen. Zij vormden een leger van ongeveer 20 vendels voetknechten, 3000 ruiters en 5 veldstukken.

Het brabantsch leger, daarentegen, telde 24 vendels knechten, 3000 ruiters en 25 kanonnen.

Dirk Hoen trok met zijn leger Sittard binnen, door de Limbrichterpoort. Even buiten de Putpoort stiet zijne voorhoede op brabantsche ruiters en joeg hen op de vlucht. Met zijn leger bezette hij toen den Kollenberg, ten oosten van de stad.

Het was toen Goede Zaterdag, den 24en Maart, omstreeks drie uren in den namiddag. Het vroor nog als in het midden van den winter; een felle bies verdubbelde bovendien de vinnige koude.

De Brabanters, die zich in het veld, aan de noordzijde van de heuvelketen bevonden, wachtten zich wel de hoogten te bestormen, maar zij dwongen, door hun artillerie-vuur, de Gelderschen den Kollenberg te ontruimen.

Dirk Hoen liet toen drie honderd ruiters op de hoogte achter en ging, met zijne hoofdmacht, den Brabanters den slag aanbieden in het open veld. Den rechtervleugel vormde hij met zijne infanterie, die zich uitstrekte van den westelijken voet van den Kollenberg tot een eind weegs in het veld, in de richting van het oostelijk uiteinde van Broeksittard. Aan de linkerzijde der infanterie plaatste hij waarschijnlijk, maar meer achterwaarts, zijn klein getal veldstukken en verderop noord-oostwaarts vormde zijne cavalerie den linkervleugel.

De hertog van Aerschot had middelerwijl zijn brabantsch leger volgenderwijs opgesteld: op den linkervleugel, tegen de glooiing van den Kollenberg, plaatste hij zijne hoogduitsche voetknechten; daaraan schaarden zich, in de richting van het oostelijk uiteinde van Wehr, de nederduitsche vendels; naast deze stond de artillerie, terwijl de ruiterij den rechtervleugel vormde. De bagagewagens stonden, in den vorm van eene burg, achter de cavalerie.

Over de geheele linie raakten weldra beide legers slaags.

De hertog van Aerschot voerde persoonlijk zijne ruiterij aan. Hij wierp de geldersche cavalerie terug op Broeksittard en joeg ze de moerassen in van het Tudderndérbroek; doch hij beging de grove fout, dat hij met zijne geheele ruiterij de vluchtelingen achtervolgde, in plaats van met het grootste gedeelte zijner zegevierende ruiters, van Broeksittard uit, de geldersche infanterie in de linkerflank te zijn aangevallen.

De geldersche voetknechten ondervonden intusschen het overwicht der brabantsche artillerie. Behendig weken zij terug en verdeelden zich ongemerkt in twee groepen. Een er van trok door den hollen weg, die de glooiing van den Kollenberg, van het westen naar het oosten, doorsnijdt en viel, ongeveer op de hoogte van Haegsittard, den linkervleugel van het brabantsch leger in de flank aan. Terzelfder tijd deed de andere groep der Gelderschen, langs den voet der glooiing, een frontaanval. De Hoogduitschers, die het uiterste punt des linkervleugels van het brabantsch leger vormden, werden door dien onverhoeden, dubbelen aanval met schrik bevangen en gingen op de vlucht. De paniek deelde zich mede aan de Nederduitschers, die er naast stonden en sloeg verder over op de kanonniers en op de bezetting van den wagenburg. Allen vluchtten door het breede dal, dat tusschen Hillensberg en den Kollenberg gelegen is, rechtsaf

naar het diepe ravijn van de Watersleij. Hier beproefden eenige hopliedon de vluchtelingen te doen stand houden, maar nauwelijks zagen zij den vijand weer opdagen, of zij zetten het andermaal op een loopen; in de grootste wanorde kwamen zij te Maastricht.

De Gelderschen hadden zich, na de overwinning, binnen de wallen van Sittard teruggetrokken.

Alvorens het woord te laten aan den brabantschen briefschrijver, deelen wij nog het volgende mee over de wederzijdsche verliezen.

De Gelderschen verloren over de 1500 paarden en tal van voorname edellieden uit de hertogdommen Kleef, Gulik en Gelderland.

Doch het verlies der Brabanters was grooter: 3000 dooden, 2000 gevangenen, al de mondvoorraad, de bagagewagens, de geldkas, 17 vaandels der infanterie, 3 standaards der ruiterij en de geheele artillerie.

Het kleine stadje Sittard, waar in 1543, de hertog van Gulik en Gelder de troepen van den machtigsten potentaat der toenmalige wereld versloeg, kreeg toen eene zekere vermaardheid. Nog in het zelfde jaar gaf de Leuvensche professor, Petrus Nannius, zijne verhandeling uit, getiteld: „Dialogus Petri Nannii Alcmariani de milite peregrino et domestico", gedrukt te Leuven in September 1543 bij Servaes Zassen, van 34 bladz. in 4to, waarin hij dezen veldslag ter loops bespreekt. Zijn werkje is eene zamenspraak tusschen twee soldaten, Olympius, die te Gelder heeft krijgsgevangen gezeten en Xenephon, die versch uit Engeland in België is aangekomen.

Olympius had vele krijgstochten, onder het bevel van den prins van Oranje, den dapperen generaal des Keizers bijgewoond. Hij was van gevoelen, dat in het gevecht van Sittard de ruiterij had kunnen den doorslag geven. „Apud Sittardum — zegt hij — equitatu vinceramus, peditatu victi fuimus". Zij redekavelen verder over het voor- of nadeel van een land dat oorlog voert met vreemde troepen en alzoo bij zijn eigen volk den vrede bewaart. Zij besluiten dat van de vreemde troepen de Engelschen, hier te lande, den besten dienst kunnen doen.

Dit tractaatje van Nannius verhaalt ons over den slag van Sittard maar weinig, maar wij leeren er uit, dat dit gevecht voor den tijdgenoot zeer merkwaardig en leerrijk is geweest. Anders is het met de „Newe Zeitung" die we hier mededeelen.

Raath, Maart 1890.

P. Th. A. Dohmen.

Ein warhafftige vnd gewisze newe Zeittung, wie der Künigin Maria vnnd des Hörtzogen von Cleue, bayder Kriegsuolcks, yetzt auff den XXIIII Marci des XLIII Jars, ain treffenliche Schlacht gethon, so inn freyem feld, zwischen Zittart vnnd Remunde, vmb die neyndte stunde des tags, im Land zu Geldern geschehen. Ist Copiert ausz ainem Brieue, dem Hoff von Brabanndt zugeschriben. M.D.XXXXIII.

Avff dem Oster abendt gieng der Graff von Hochstrassen vmb ain sprung raisz zu thun auff die Cleuische, wölches kurtzweilig was zu sehen, aber wider gewendt vnd zum essen zogen. Mitler zeit diser malzeit, sandt oder schickt man zwey fendlein die tagwacht zuthun. Die selben sein angerendt oder besprengt wordenn von den feinden (1), aber von den vnsern, in sonderheit vom Graffen von Rogendorff, wider entsetzt vnd gewunnen. Auff der selben raysz blib der Herr von Lintre, desz herrn von Mollenbaisz Cornettrager. Nach disen sachen sie (2) schnell herein wischten vor Löffers (3), die ringen pferdt der feint von Remunda nach Zittart kommen inn gutter Ordnung. Da liesz der von Rogendorff ain Lermen zu veldt schlagen, vnnd sich auffs behendigste gerüst, vnd das geschütz zugefurt sampt den wegen (4), vnd die wagenburg lassen schliessen. Nach disem, ongefar vmb ain vr nach mittag, erschinen drey Trummeter von feinden zu rosz auff dem berge (5); do heten sy gericht fünff grosse hauptstuck auf vnser volck vnd von stund an angefangen gegen vnsern hauffen gewaltiglich schiessen. Entgegen wir zwey hauptstuck auff sie gericht, mit welchen wir den feinden abbruch theten, mit verlierung vil volcks, wiewol die feindt zwen grosse vortheil gehabt haben (weder wir), nämmlich den berg vnd die Sonn hinderruck etc. Nu so ich weiter schreyb, von wegen klarers verstands diser schlacht zugeben, so bedunckt mich auch notwendig die ort oder gelegenheit der gethonen schlacht zumelden, dann man vermaint auch und warheyt

(1) Door de voorhoede van het geldersch leger. De Gelderschen worden gewoonlijk genoemd de Kleefschen, wijl toen de Kleefschen, Gelderschen en Gulikschen tot gemeenschappelijk hoofd hadden Willem, hertog van Gulik.
(2) De Brabanters.
(3) Verspieders, (letterl. loopers).
(4) De wagens.
(5) Op den Kollenberg.

ist, das dise schlacht, on allen betrug, vnd treüwlich mit so grosser kunheyt, als noch inn hundert jaren dergleichen nie geschehen ist. Das Dorff, da wir vnser Leger hetten (1), ligt nach Nort-Ost; (vor dem gemelten Dorff, gegen Sud-West), ist ein eben feld, vnd, auff die Nordt des dorffs, auch eben land; auff der andern seitenn, Südwarts, ein langer hoher berg (2), vnd den weg auff Mastrecht zu. An der Grentz von Gülich, waren zum eingang zwü prucken, die wölche der Graff von Hochstrassen hat lassen nider werffen (3). Am ende des gemelten bergs vnd eben felds West-warts, ist ein stat, gehaissen Zitart. Nochmals vber das eben feld, so voller frücht bäumen vnd mitt getraid geseet ist geweszt, kam das Cleuisch heer zu dem hie obgemelten berg, aber verliessen jn (4) kurtzlich, kerten nach Zittart zu, vom berg zu thal, gegen Northwarts. Wie sie nu zum ondersten quartier des vorgeschribnen felds waren, so kerten sy widerumb gegen Sud-Osten (5), sampt jrem geschütz so sie auff dem berg gehabt haben etc. Dieweil hat der Hertzog von Arschott vnd der Graff von Hochstrassen vnser volck (6) mit grossem fleisz vnd ernst inn gute ordnung gschickt vnd bestelt, auch das geschütz mit verschantzung wol versehen, in wölchen verschantzen die fuszknecht waren gekortt, das jhn die Sonn zu rügk schine, sampt dem berge, vnd hetten den wind auff der seiten; vnd stelten die Teütschen vnd Niderländische knecht inn ordnung zusamen, was fast lustig anzusehen; vnd weren sy dem jenigen nachkommen, wie sy geschworen haben vnd wie man jnen vertrawt hat, do hett man was nutzliches auszgericht. Dann kain mensch so lebt der vermaint zuzweiffeln, vnserthalben wir den sig oder victorie nit solten gehabt haben, dasz menigklich gedacht den sig gewisz in henden zu haben. Die Hochteütschen

---

(1) Wehr. Indien hier Broeksittard moest verstaan worden, was de verdere topographische beschrijving onjuist.

(2) De Kollenberg.

(3) De Guliksche grens eindigde daar : 1° ten zuid-westen van Munstergeleen, daar achter lag het Land van Valkenburg ; 2° ten noord-westen van Nieuwstad, deze plaats was geldersch. Hier worden de bruggen over de Geleenbeek bedoeld ; waarschijnlijk de bruggen, die ten noorden van Sittard over deze beek lagen.

(4) In, dat is den berg.

(5) De Gelderschen werden dus, na het klein échec op den Kollenberg, opgesteld in eene slaglinie, die kan vergeleken worden met de ligging en de richting van den tegenwoordigen weg tusschen het oostelijk uiteinde van de Putstraat, te Sittard, en het dorp Wehr.

(6) De Brabanters.

stunden auff der höchsten seitten West warts (1), die Niderländer bey jnen. Nort warts gekert (2), vnd das geschütz was nach nider (3), bey den Raisigen (4); allda die wagenburg geschlagen, auf sollichs (5) die Feind enntgegen kammen, was (6) vnnser Wagennburg noch hinnder dem Raysigen zeüg (7), vnnd alle vnnser Hōres krafft (8) inn ainem hauffen, vnnd (9), der Feind inn zwen hauffen, vnnd ain Dritthail auff dem berg (10) blibenn. Da hatt man erst nitt vermainnt, die vnnsern niderlage zuhabenn, sondern oppinionen gemacht, die feind zubestricken vnd den pasz entnemen, das sy inn der klippen weren, gleich wie ein hase imm garn (11). Aber hie musz man gut rund bekennen, das die feind zu vnserem volck so trutzlich vnd mit grossem vbermot kommen seind, das man jnen deszhalb keins wegs vneer oder nach red zuziehen kan. Dagegen haben auch vnsere oberst Hauptleüt vnnd die vom Adel mit solcher freüwdigkeit vnd freyem mut, in rechter kriegs ordnung alle sachen gestelt, vnnd theten den ersten angriff, nämmlich der Hertzog von Arschott, der Prince von Climay, der Graff von Lalaing von Hochstrassen, von Rogendorff, von Falckenberg, die Herrn von Barbanson, Liques, Forcoing, Petterschaim, Hälwein, Philomen, Beersel, Ischie, Carnem, Sombreff, die Balliu von Auesznes, der von Ostfatze, belaitet den von Nunburgens (12) von (13) feinden, fusz für fusz, für vber eins stain wurffs weit (14); dann dazumal kain scharmitzel auff baiden tailen was. Hernach theten die feind jren anlauff mit lantzen, nachmals mit jren Haackenschützen, die da grossen schaden vnder vnserm volck theten.

(1) Op de noordelijke helling van de heuvelketen: Kollenberg, in de nabijheid van Haagsittard.
(2) Naast den rechter (noordelijken) vleugel der Hoogduitschers stonden de Nederduitschers.
(3) Aan de rechterzijde der Nederduitschers.
(4) Aan de rechterzijde der artillerie stond de brabantsche ruiterij.
(5) D. i. Opdat, ingeval de vijanden etc.
(6) *Was*, bevond zich.
(7) *Raysigen zeüg:* ruiterij.
(8) *Hōres krafft:* legermacht.
(9) Terwijl.
(10) De Kollenberg.
(11) Hieruit zou men moeten afleiden, dat de Brabanters de bruggen *ten noorden* van Sittard hadden afgebroken.
(12) De heer van Neuburg, bij Daelhem.
(13) Von den Feinden.
(14) Tot op een afstand van een steenworp waren de Brabanters, langzaam en in gelid, den vijand te gemoet gerukt; toen maakte het geldersch leger ook eene voorwaartsche beweging.

An den flüglen der feind waren schützen, baid zu rosz und fusz, das also der erst angriff ser rauch was vnd vil rosz darnider geworffen seyn. Inn dem selben (1) der Hertzog von Arschot vnd der Graff von Laulaing mannlich stritten, ongefarlich ein vierdel stund mit grossem glück, dermassen, das die Cleuischen (2) am ersten flucht gaben, doch stetigs mit werender hand; waren getriben, (3) nit weit von Zütart, in ein mosz (4), wölches ligt nach Nort Ostwert, ain vierthail Meyl vonn dem ort des ersten angriffs, vnnd jhre Rosz suncken inn das gemelt mosz, bis zum bauch (5). Verliessen also steckende jhre pferd vnd sich zu fusz behulffen, auffs best sie mochten; die andern lüffenn nach Remunde die zeytung zuuerkündigen, wie es jnen ergangen ist. In diser schlacht, als die gefangen anzaigen, das mer dann fünffzig treffenlicher personen onder den feinden tod bliben vnnd bisz inn zweyhundert vom Adel, auch ongefährlich in sibenhundert Raysiger, vnd die Hagkenschützen, so an den flüglenn nebenn den Raysigen angehenckt geweszt, vonn den selben ist nicht ainer darvon kommen, vnd bisz inn vierzehen hundert pferd vmbkommen vnd verwundt worden; dann die vnsern habenn vndter dem volck nicht so grossen schaden, als vnder den pferdenn gethon. Ich sag darneben frey offentlich, das sich vnser Oberstenn Hauptleüt vnnd gemain Adelschafft, Raysigen dermassen so ritterlichenn gehalten, als aynig Nation. Derhalben jhnen kayn vneer mag zugezogen werdenn, glaub auch die Cleuischen (6) ain ander mal sich für vns Samaten Junckherrn vnnd wöllen, so sie Rosz büben gehayssen, hinfürt anhütten werden; dann sy wolten vnns alle hencken; aber meins erachtens vermitten bliben, dann wir sy vnd sy mit vnsz Reüterey gelernt haben (7) Nach dem, wie die schlacht vollendt vnd gschehen ist, do

---

(1) Hier begint de beschrijving van den strijd der cavalerie. De geldersche ruiterij vormde eindelijk ook den linkervleugel van het geldersch leger en stond bijgevolg ten slotte tegenover de brabantsche ruiterij.

(2) De geldersche ruiterij.

(3) De geldersche ruiters werden etc.

(4) Moeras. Hier wordt bedoeld het Tuddernderbroek, ten noorden van Broeksittard. De geldersche ruiterij werd afgesneden van het overige geldersch leger, zoodat zij niet kon zuidwaarts terugwijken naar Sittard, maar naar voormeld broek werd teruggedrongen.

(5) De geldersche ruiters, die dat lot trof, verlieten etc.

(6) De Gelderschen of de verbonden Kleefschen, Gulikschen en Gelderschen.

(7) Nu keert de brabantsche ruiterij terug naar de plaats, waar zij de brabantsche infanterie en artillerie verlaten had.

die Herren (1) das geschütz noch sahen, do machten sy ain geschray vnder dem gantzen hauffen: Sig, Sig, vnd liessen blasen zuvorrugken zum ersten platz, do der erst angriff geschehen ist. Daselbst sy jr geschütz funden, allain, sonder Diener oder Kriegszvolck ston, wölches jhre freüde inn traurigkait gewendt hat, das sy also mit vnglückhafftigen knechten beladen geweszt, die so schentlich geflohen seind. Nichts dest minnder blib vnnser hauff, die Raisigenn (2), bisz an ain halbe stund dabey (3) im feld ston, von wegen jrer Ritterlichen gerechtigkait gnug zu thon, als die jenigen so das feld haben wöllen behalten, wiewol man sagen musz, das sy es verlorn haben. Aber kain Feind sy (4) gesucht oder ausz getriben hat. Sy hetten alles geschütz behalten vnd hinweg gefurt, wa nit mangel an pferden geweszt wer; wiewöl durch nahung des abents vnd der flucht jres Fuszvolcks von Lantzknechten (5), was von nöten vnser Raisigen zuentweichen, vnnd den nechsten weg auff Mastriech zurucken, von wegen (6) sy inns leger kommen (7); das sy on sorg vor den Feinden geweszt seind vnnd nu wol zu muth gewesen, als vor nie.

Weiter von dem fuszvolck, jres schlemmens vnd demmens nit genugsam darvon zu schreyben ist, vil mer sie es begangen; dann bey der warheyt sie keyn vrsach gehabt, ausz der Schlacht ordnung oder von jrem Platz zuweychen. Dann vnser hauff, inn der zal vil mehr geweszt, (als der fynd), seynd auch in gutter ordnung mehr als ein halbe stund beharret vnnd bestendig bliben, vnnd sahen vor jhren augen den Cleuischenn hauffenn fliehen vnnd weichenn. Dann der erst angriff was mit dem geschütz, das wir den feynden vil Pferd darnider worffenn; noch (8) flohen sie (9) vnnd was noch kayn angriff dazumal beschehenn. Inn summa, wie die (10) Haackenschützen,

(1) De aanvoerders der brabantsche ruiterij.
(2) De brabantsche ruiterij.
(3) Bij de verlaten brabantsche veldstukken.
(4) Hen, d. i. de brabantsche ruiters.
(5) De oppassers der ruiters, *(les goujats)*.
(6) Van waar.
(7) Achter den Kollenberg, waarschijnlijk in het dal van de Watersleij, waarheen de Hoog- en Nederduitschers gevlucht waren, hadden brabantsche hoplieden te vergeefs beproefd hen stand te doen houden. De paniek dreef de soldaten voort tot Maastricht. Daar voegde zich 's nachts de brabantsche ruiterij bij hen.
(8) Nochtans.
(9) De brabantsche voetknechten.
(10) Brabantsche.

baid Niderländer und Hochteütschen, die flucht (1) sahen, so fliehen sie ausz den flügeln gleicherweisz. Derhalben von Hochteütschen vnd Niderländern nicht eerlich gehandelt. Vonn den Hochteütschen kan ich mit grund der warheyt nit anzaigen, warumb sie geflohen seyn, dan sye (2) des andern orths gestanden sein, das ichs nit hab mügen sehen. Aber nach der gemain sag, so sollen sye dye ersten sein, die dflucht geben haben. Das halt ich auch für die warheyt, wann (3) die feind bekennen solchs selbst, jm also sey. Derhalb ist die sag, das die Cleuischen sich vndersteen wöllen, alle die Hochteütschen, so sy gfangen haben, vmbzubringen, von wegen jrer onredlicheit des fliehens (4). Zu der zeit hat man wol gespürt ahn den häuptern, das sie nit so fraydig, noch Sighafftigkait erzaigt haben, wie sie dann zuvor gethon. Dann es ist ain punct vnder den Hochteütschen, daran niemandt gefallen tregt, ja man will sagen, es sey vrsach, das sie nit gerüst mit waffen gewest sein, vnd jr Edelleüt füren den maisten thail hackenpüchsen zu rosz (5), vnd wöllen stettigs in allen scharmützlen sein. Wann sie wolten recht dienen, so solten sie bey jrem fuszvolck bleyben vnd beharren im ersten ankommen. Derhalb seind mer hochteütsch bliben vnd gefangen worden dan Niderländer. Man vermeint, das von baiden thailen bisz in tausent vierhundert menschen todt bliben sein, darunder von grossen Hernn, nämlich der Herr von Frens, Obrister vber die Niderländer, vnd sein Leüttenandt, Christof von Oest, seind baide verwundt vnd gefangen. Der Obrest von den Hochteütschen ist entloffen, haist Aszmus von der Hauben. Auch seindt bisz in acht Hauptleüt, baydt Niderländer vnd Hochteütsch, ersehen (6) worden. Von Edelleütten hches stammes auf vnser seitten seindt vmbkommen: der jung Herr von Clöttingen, der Herr von

---

(1) Der geldersche voetknechten, die een oogenblik weken voor het brabantsch veldgeschut, maar daarna den gecombineerden aanval in het front en van ter zijde uit den hollen weg uitvoerden.

(2) Wijl zij, de Hoogduitschers vluchtten, wijl zij van uit den hollen weg bij Haagsittard eensklaps door geldersche voetknechten van ter zijde werden aangevallen, terwijl de frontaanval ook door de Gelderschen hervat werd.

(3) *Dann*, want.

(4) Alsof de Gelderschen zulke gevangen tegenstanders het leven niet waard geacht hadden!

(5) Die haakbussen zouden de officieren aan hunne soldaten ontnomen hebben, zoodat de duitsche bussenschutters ongewapend *(nit gerüst)* waren, terwijl hunne aanvoerders de geldersche ruiterij achterna zetten.

(6) Dit moet waarschijnlijk zijn: *nicht ersehen*, *niet* teruggezien, vermist.

Rongi, Loningin, Corteuille der jung vnd Caspar von Haenstain, Cornettrager des Balliu von Auesnes, auch bisz in XL Hertschir (1), on die jenigen so man noch nit wissen kan, dero man teglich basz jnnen wirt. Die vnsern haben mer feindt gefangen dan man vermaint hat, vnder welchen ist der Graf von Ritberg vnd der Obrest vber die Kürisser, wiewol vnter vnsern Raysigen vil verwundt seindt, vnder wölchen wol niemant so hart als der Herr von Ische vnd der Bastardt von Bigartten, der Jung Laurin, der Graff von Hochstrassen hat vier wunden im haupt, etc.

Sonder zweiffel tragt ir gut wissen, wie starck wir auff vnser seitten seyen. Dargegen gib ich euch zuerkennen, wie starck die feindt sein, nämlich XII Fendlein Landsknecht, XII Fendlein Niderlender, wol butzt vnnd in gutter rüstung, auch bessers gemüts dan die vnsern; vrsach, sy habens mit dem werck bewisen, etc. Wie vns etlich berichten der vnsern, so von feinden gefangen vnd wider entloffen sein, das sie (2) in drey tausent pferdt auff dem berg, hieuor gemelt ist, noch auff der wacht gehalten vnnd nie fürkommen. Aber die ander zwen Cleuische hauffen zogen zuruck vnd wichen. Wie solchs vnser Raisigen ersahen, das die Cleuischen flohen, machten sie ain manier, als wolten sie mit jnen schlagen, wiewol sie sich besorgten für den jenigen auff dem berge, vnnd vorrucken (3). An dem kündt jr wol ermessen, das vnser adelschafft in aller masz, wie vorgemelt, sich redlich gehalten, jren eheren gnun thon, wiewol die vntrew des fuszuolcks, wie gemelt, vrsach ist, das (4) feldt müssen verlassen vnnd zuruck vnschuldigklich mit grossenn vneeren gezogenn. Weyter mach ich mit der warheyt anzeygen, das inn der schlacht nit mer dann zweytausent pferd gweszt (5); der ander tail (6) auf die fütterung geritten, auch etlich kranck, deren jnn acht hundert waren; in summa, bisz inn acht vnd zweyntzig hundert pferd, auch bisz in drey hundert Hertschir (7), da vil an

(1) Archers.
(2) D. i. de Gelderschen hadden ruiters, (geene drie duizend!), op den Kollenberg achtergelaten.
(3) Toch leverde de brabantsche ruiterij het hiervoren beschreven cavaleriegevecht.
(4) D. i. *die Unsrigen das* etc.
(5) De brabantsche ruiterij, die aan het gevecht deelnam, zou dus uit *slechts* 2000 man bestaan hebben.
(6) D. i. *war auf* etc.
(7) Archers. — Er zouden dus van den kant der Brabanters 2800 paarden en een driehonderd manschappen van de keurbende der *Archers* niet ter beschikking zijn geweest in den aanvang van het gevecht.

gelegenn is geweszt, ausz der Schlachtordnung, da die gröste not vorhandenn was, verruckt vnd geflohen sein; aber seind wider von den Cleuischen zum hauffen der maysttail getriben worden, davon vil zusagen wer etc. Nach disem hat der Graff von Hochstrassen zeitung durch ainen seiner vnderthonen gefaszt, wölcher von Cleuischen gefangen vnd wider entloffen ist. Der zaiget warhafftig an, das die Cleuischen offentlich bekennen, sie inn fünffzehen hundert pferd verlorn haben vnd den maisten tail jrs Adels; hat auch sehen bringen sibentzig wegen mit todten Cörpern, auch vber ein weyl zwölff wägen, (1) sollenn Edelleüt sein, die alle gen Gülich gefürt seind; sonder do (2) hab er, noch wir, kain wissen, was anderstwa hin gefürt ist worden.

Noch ist ein andere Post kommen, die mit dem vorigen fast gleich concordiert, wie hernach volgt.

Der Oberst Feld Hauptmann von den Cleuischen, gehaissen Dieterich Hoen, Herr von Arsen, ain Geldrischer, ist tod bliben.

Die Cleuischen bekennen, das sie den maisten tayl jrs Adels, mit fünffzehen hundert pferden verloren haben. Zaigt auch an, das sibentzig wägen mit todten Cörpern gen Gülich gefürt sein, vnnd noch zwölff wägen mit Edelleüten, die inn seim daseyn, hineyn inn die statt bracht seind worden.

Inn diser Schlacht seind vmbkommen zwen Herren von Palandt, ain Herr von drey Brunn (3), noch ein Herr von Palant, ist ein Canonicus zu Ach, sein all treffenlich Herren, etc.

Noch ein Edelmann, gehaissen Johann von Buerrn, Herr zu Talhuis, wölcher vergangner zeit mit Martin von Rossum in Franckreych gezogen ist, etc. (4). Der jung Hauptmann Hackeferdt, vnd ander vil treffenlich, do er die nahmen nit waiszt.

(1) Deze laatste twaalf wagens zouden de lijken van edellieden bevat hebben.
(2) Daarbuiten.
(3) Een heer van Drimborn, te Grasbroeck.
(4) Jan van Buren, heer van Tolhuys.

BIBLIOGRAPHIE.

Catalogus der Stadsbibliotheek van Maastricht, bewerkt vooral als „Bibliotheca Limburgensis" door Aug. Jean Flament, Commies-Chartermeester bij de Rijksarchieven in het Hertogdom Limburg. Deel I.

Au moyen-âge déjà on trouvait à Maestricht des bibliothèques importantes. Comme ailleurs les couvents et les chapîtres y possédaient des trésors de manuscrits et formèrent dès l'invention de l'imprimerie des collections sans cesse augmentées de livres utiles et rares. Ce n'étaient pas des établissements publics dans le sens restreint du mot, mais l'accès en était facilité à tous ceux qui s'y présentaient dans un but d'étude. La bibliothèque du chapître de St. Servais, réunie aux archives, était placée sous la garde de bibliothécaires, (cartistae) dont l'histoire a conservé une dizaine de noms (1). Comme dans le monastère même l'hospitalité était largement exercée et des savants en grand nombre l'ont consultée avec succès.

En 1801, sous le régime français, trente mille volumes, provenant de couvents limbourgeois — en très grande partie maestrichtois — furent vendus pour en affecter le produit à la création de la bibliothèque de l'école centrale (2).

En 1840 un grand nombre de manuscrits et d'incunables, (120 manuscrits et 352 livres, dont 218 incunables) provenant du chapître de St. Servais, des couvents des Bégards, des Dominicains, des Croisiers, etc. ont été incorporés dans la Bibliothèque royale à La Haye.

---

(1)

(1)	Petrus	Mathiae.	154 ?
	Cla(u)dius	Salmyer.	1553.
	Eustachius	Moeren.	1561.
	Matheus	Pic(toris).	1567.
	Mathias	Wesel.	1620.
		Gysen.	1628.
	Nicolaus	Godefridi.	1627.
	Joannes	Richardi.	1628.
	Antonius	Pistor.	1709.
	Joannes	Braxtoris.	?

(2) Le produit brut de la vente fut de 2334.45 francs;
le produit net . . . . 1923.83 „

De nombreux fragments de manuscrits, entre autres de bibles, de traités théologiques, etc. etc., ont été trouvés parmi les archives de l'ancien couvent de l'Ordre teutonique, au dépôt du Royaume à Maestricht.

Des manuscrits importants, ayant appartenu au couvent des Bégards, sont actuellement encore conservés au couvent des Minorites à Reckheim.

Les bibliothèques plus récentes du couvent des Capucins et de celui des Jésuites contenaient de nombreux écrits sur les matières les plus diverses.

Les Dames Blanches elles-mêmes n'étaient pas sans avoir une bibliothèque.

Presque tous les manuscrits, beaucoup d'incunables et les plus importants des livres datant d'avant 1794, qui se trouvent sur les rayons de la bibliothèque Communale actuelle, proviennent des établissements religieux que nous venons de rappeler.

Le 31 juillet 1662 les Commissaires Déciseurs arrêtèrent un réglement pour l'établissement d'une bibliothèque au nouvel hôtel de ville, qu'on était en train de construire d'après les plans de l'architecte Post.

D'après ce réglement les membres de la magistrature devaient renoncer à l'indemnité qui, sous la dénomination de Keerssegelden, leur était allouée par la ville pour chauffage, éclairage, etc.; le montant annuel de 552 florins de Brabant servirait à solder les dépenses de premier établissement et à acheter des livres. Trois mois après, le Conseil limita cette intervention pécuniaire à la moitié de l'indemnité indiquée. Ces résolutions furent renouvelées en 1666 et 1671. Une résolution du 18 septembre 1684 stipula que tout magistrat nouvellement nommé devrait remettre, avant d'entrer en fonctions, un souverain d'or pour achat de livres.

Il paraît néanmoins que vers l'année 1722 les ressources financières de la bibliothèque étaient en souffrance. On n'avait pas tenu la main à la stricte exécution des stipulations précitées; les commissaires déciseurs intervinrent, prirent des mesures par rapport à l'arriéré, qui montait à 1575 florins et décidèrent que toute nomination à un emploi permanent au service de la ville, impliquerait pour le titulaire l'obligation de verser au crédit de l'établissement, avant son entrée en fonctions, le sixième du montant de son traitement. Les magistrats nouvellement élus payeraient pour le même but un souverain d'or, soit 25 florins du Brabant.

Une résolution de 1756 porta la redevance pour l'obtention de la qualité de citoyen de la ville à la somme de 80 florins, dont 5 florins au profit de la bibliothèque.

En 1795, sous le gouvernement de la République française, la bibliothèque fut dépouillée de ses volumes les plus rares et les plus importants, lesquels furent transportés à Paris. L'administration communale protesta courageusement, mais en vain.

En 1798, en suite d'un décret du 25 octobre 1795, (3 brumaire an IV) une école centrale fut érigée à Maestricht, chef-lieu du département de la Meuse-Inférieure. La bibliothèque de la ville, ou plutôt ce qui en était resté après le triage par l'émissaire de la République française, devint en 1801 la bibliothèque de l'école, fut placée, ainsi que celle-ci, dans les bâtiments de l'ancien couvent des Dominicains et augmentée par l'adjonction de volumes provenant des séminaires, chapîtres et couvents supprimés, dont la République avait confisqué les propriétés.

En 1814 l'école centrale fut remplacée par une école secondaire et une partie des livres alla compléter la bibliothèque du lycée de Liége — nouvellement érigé — pour les départements de l'Ourthe et de la Meuse-Inférieure.

En 1810 le dépôt reprit son ancienne place à l'hôtel de ville. Depuis 1884 il se trouve dans le bâtiment des archives du royaume.

Il est probable que déjà avant la création de la bibliothèque publique en 1632, la ville possédait un dépôt de livres. En 1625 le célèbre Jésuite Heribertus Rosweydus fit don au gouverneur, aux écoutêtes et aux bourgmestres de la ville de son Histoire de l'Eglise en deux volumes et presqu'en même temps Jean Frerix, maître d'école et custode du St. Esprit, offrit certain petit livre concernant l'art de l'arithmétique. Les donateurs reçurent des gratifications en argent. Frerix obtint 25 florins.

Depuis 1662 on acheta plus ou moins régulièrement, parfois des ouvrages d'un prix très élevé:

en 1671, au prix de 600 patacons, une collection délaissée par le licencié *Hillensberg;*

en 1678, le grand Atlas de Blaeu, qui coûta, transport compris, 357.50 fl. de Holl.;

en 1684, trois livres non spécifiés, au prix de 22 patacons;

en 1686, les 22 volumes des Historiae Byzantinae Scriptores, actuellement à Paris;

la Magna Bibliotheca veterum patrum et les 37 volumes de la collectio regia conciliorum omnium; et, au prix de 600 risdales, une collection de livres provenant de la succession du savant *Henri Loyens;*

en 1691, pour 600 florins, les 28 volumes du grand traité, connu comme Oceanus Juris ;

en 1700, pour 325 florins de Holl., différents livres à la vente *D. Grutterus* à Leyde;

en 1717, au prix de 50 risdales, un nouveau dictionnaire, sorti des presses de l'imprimeur de la ville, *Lambertus Bertus;*

Des dons ou des legs venaient parfois garnir les rayons de la bibliothèque.

En 1669 les héritiers du commandant militaire *van Itterstum* offrirent quelques livres provenant de la collection du défunt;

en 1680 il fut alloué à l'ancien bourgmestre *Mathias de Grati*, un don de 400 patacons, en rapport avec des livres qu'il avait offerts à la ville et aux magistrats ;

en 1700, *Bernard Doll* fit don du Thesaurus antiquitatum graecarum;

en 1735, le pasteur *Lach* légua un nombre considérable d'imprimés;

en 1745, l'ancien commissaire-déciseur *Guillaume van Haren*, de la famille des Sires de Haren qui jadis possédaient l'avouerie de la ville, fit hommage de son poéme *Friso*, et, en 1745, de l'édition des œuvres complètes d'Horace, illustrée par J. Piné ;

en 1742, le sieur *Groulard* compléta le don fait antérieurement du Codex Diplomaticus de Dumont, par les cinq volumes formant le supplément de cet ouvrage;

en 1790, le docteur en médecine *Fr. H. Burtin* à Bruxelles, né à Maestricht, conseiller et médecin de feu le duc Charles de Lorraine, offrit à la ville un exemplaire de son ouvrage traitant de l'oryctographie de Bruxelles et contenant entre autres une description du Mosasaurus. Le Conseil lui fit remettre deux chandeliers en argent ;

en 1811, la bibliothèque reçut de la succession du chirurgien-major *Escrivan* un assez grand nombre d'ouvrages concernant la médecine et la chirurgie ;

en dernier lieu, feu le conseiller à la Cour de Cassation de Belgique, *J. J. H. Stas*, légua, en 1876, son importante collection de livres de littérature et de droit.

En 1673 on organisa la direction supérieure de la bibliothèque et du dépôt des archives et la surintendance fut confiée aux échevins *Théodore van Brienen*, (liégeois) et *Guillaume Pipherius*, (brabançon), qui seraient assistés par les secrétaires de la ville.

En 1675 il fut arrêté que les clefs de la bibliothèque seraient remises

au greffier du Conseil souverain et aux secrétaires de la haute et basse justice et que ces fonctionnaires seraient chargés du contrôle des livres. Les livres sortis devraient être rentrés le jour même de la remise.

En 1684 *Théodore van Brienen*, décédé, fut remplaçé comme bibliothécaire liégeois par le conseiller juré *Lambert Nootstock*, qui eut pour successeurs le bourgmestre *Michel Guillaume van Aken*, nommé en 1707; *Gérard Servais van Aken*, fils du précédent, en 1742; l'ancien échevin *Jean Fréderic Philippens*, en 1772; et l'échevin *André Charles Membrede*, en 1782.

Comme successeurs du premier bibliothécaire brabançon nous rencontrons:

l'ancien bourgmestre *Pierre Hermes*, qui était en fonctions en 1695 et paraît avoir remplacé Pipherius;

le pensionnaire *Henri Pesters*, nommé en 1730;

l'échevin *Abraham van den Heuvel*, en 1750;

l'échevin *L. W. van den Heuvel*, fils du précédent, en 1762.

L'emploi de bibliothécaire de l'école centrale fut confié à François Cavelier; on lui alloua le même traitement qu'aux professeurs, 2000 francs. A la suppression de l'école, la ville réduisit le traitement du bibliothécaire à 500 francs.

Fr. Cavelier conserva son emploi jusqu'à son décès, en 1825; son fils lui succéda, mourut en 1840 et fut remplacé par *Th. Dumoulin*, qui, nommé professeur à l'Athénée royal, donna sa démission en 1848. Son successeur, *P. A. D. Gulikers*, décéda en 1888.

En 1690 on décida la création d'un emploi de surveillant; la bibliothèque serait ouverte au public deux jours de la semaine et le surveillant aurait à y faire le service. L'emploi fut confié à *Grambro*, brabançon de naissance.

Un second emploi de surveillant fut créé en 1713. Ce fut *Lambert van Hees*, liégeois de naissance, qui l'obtint.

Au premier surveillant brabançon *Grambro*, qui mourut en 1715, succéda *Johan Herman Vrythof*, qui résigna ses fonctions et fut remplacé en 1727 par *Johan Guichard*, qui résigna de même et eut pour successeur en 1778, *Dionysius Hupkens*.

Le premier surveillant liégeois, *Lambert van Hees*, décéda en 1759 et eut pour successeur *Joh. Win. Roëmers*, (le père du représentant du peuple *Ch. Cl. Roëmers*) qui décéda en 1777 et fut remplacé par le notaire *A. M. Gudi*.

Le premier catalogue paraît avoir été dressé en 1692 par les „opsienders", intendants, bibliothécaires ou surveillants. Le Conseil reconnut la valeur du travail en leur faisant remettre une aime de vin de la valeur de trente risdales.

En 1714 les surveillants reçurent une gratification de 40 patacons, parce qu'ils avaient été occupés pendant quelques semaines à inspecter et à réparer les livres et à en faire un inventaire exact, (een pertinenten inventaris).

En 1738 le bibliothécaire *van Aken*, le juré *Collard* et les surveillants *van Hees* et *Guichard* rédigèrent le catalogue des livres, légués par le pasteur *Lach*.

En 1751 les bibliothécaires *G. S. van Aken* et *Abr. van den Heuvel* proposèrent de dresser un nouveau catalogue, distribué d'après l'ordre des facultés et d'après l'ordre alphabétique. Ce travail, achevé en 1753, et dont l'honneur revient en majeure partie à van den Heuvel, rencontra un accueil très-favorable au Conseil.

Le catalogue de la bibliothéque de l'école centrale fut rédigé en 1803, par le bibliothécaire *François Cavelier*.

Un nouveau catalogue fut rédigé en 1837. L'auteur principal paraît en avoir été le membre de la régence et de la Commission de surintendance de la bibliothèque, *Aug. Lekens*.

Le catalogue de 1753 renseigne environ 2646 numéros, dont environ 735 se rapportant à la théologie, 1036 au droit et 885 à d'autres sciences, aux lettres et aux arts.

D'après le catalogue de *Cavelier* (1803) dans lequel les livres, provenant de l'ancienne bibliothèque, sont indiqués par un astérique, il restait encore 1017 numéros, dont 575 se rapportant au droit.

D'après l'inventaire global dressé par *Cavelier* le 28 janvier 1813 le dépôt comprenait 5660 volumes. Les bibliothèques des Croisiers, des Bégards, des chevaliers de l'Ordre teutonique, des Dominicains, des Frères Mineurs, etc. avaient fourni un large contingent, mais une direction compétente et vigilante eut pu l'enrichir d'un nombre bien plus considérable d'ouvrages de grande valeur.

Le catalogue a été dressé d'après un plan, basé sur des considérations exposées dans l'avant-propos et présentant des particularités qui nous semblent justifiées par la nature du dépôt et par son histoire.

Le dépôt comprend p. ex. un nombre relativement considérable d'anciens ouvrages théologiques, provenant d'établissements religieux.

Comme des docteurs de l'Eglise, ayant vécu dans les temps modernes, tels que S. François de Sales et S. Alphonse de Liguori, ne sauraient être placés parmi les écrivains du moyen-âge, quoique cela se fasse souvent, ni parmi les Pères de l'Eglise, qui appartiennent à une époque fermée depuis longtemps; et comme en général les écrits des docteurs tirent leur valeur principale de leur qualité de documents pour servir à l'histoire de la civilisation, et que les écrits d'écrivains protestants ne trouvaient place en nombre restreint sur les rayons des bibliothèques monastiques que dans un but de controverse ou de polémique, c'est à bon droit, paraît-il, que le catalogue réunit dans des subdivisions distinctes les Pères de l'Eglise, les docteurs, les ouvrages de théologie catholique et ceux d'auteurs non catholiques.

De même la bibliothèque contient un nombre relativement important d'anciens écrits de droit ou de jurisprudence. Or il fallait nécessairement distinguer entre ce qui a rapport au droit en général, au droit canonique, en vigueur dans tous les pays catholiques, et au droit civil. Et, par rapport à ce dernier, notre contrée n'a pas fait exception parmi ses voisines et a vécu jusqu'à la domination française sous le droit édictorial, le droit coutumier et sous le droit romain, lequel n'était appliqué que là où les deux premiers faisaient absolument défaut. De ces circonstances sont résultées logiquement les divisions principales et les subdivisions que le plan indique.

Ce qui précède suffira, croyons-nous, pour justifier l'opinion que le catalogue est un travail sérieux, exécuté avec compétence et sagacité, d'après un plan logique et mûrement réfléchi.

L'introduction historique, (129 et LXXII pages) dans laquelle sont redressées quelques inexactitudes de la notice sur la bibliothèque, parue dans le Jaarboekje de 1850, et à laquelle nous avons emprunté les éléments de l'aperçu trop superficiel, que nous venons de donner des vicissitudes de l'établissement, est très complète et très intéressante.

Dans les notes et les remarques, biographiques, bibliographiques et autres, qui accompagnent les titres des ouvrages et qui ont demandé des recherches étendues, l'auteur paraît avoir observé une mesure convenable.

L'ouvrage complet aura deux volumes. Le premier volume, actuellement paru, nous donne une savante introduction avec des nombreuses annexes, et la première partie du catalogue systématique, comptant en dehors des 58 manuscrits et des 63 incunables, 3563 numéros se rapportant aux divisions principales: polygraphie, théologie, droit, philosophie, éducation et enseignement, sciences naturelles, mathématiques et astronomie, et sciences militaires.

Le second volume comprendra les divisions restantes, comptant au-delà de 4000 numéros, et en outre les différents index.

Au numéro 1 des manuscrits nous trouvons le célèbre Catholicon du dominicain Joannes de Janua, de la fin du 13me siècle. Ce manuscrit, orné de belles initiales et de riches encadrements, fut donné à son couvent à Coblence, par le dominicain Joannes de Monte, évêque d'Azote, suffragant de Trêves et administrateur de l'église de St. Wendelin, qui le fit copier pendant son épiscopat.

Le numéro 4 est une Sainte Bible, texte latin de la Vulgate, manuscrit du 13me ou du 14me siècle, ayant 136 millimètres de hauteur et 98 de largeur. C'est un joyau malgré les mutilations que la reliure lui a fait subir.

Les numéros 46 à 53, datant de la seconde moitié du 18me siècle, ont pour auteur Hesselt van Dinter, capitaine au service des Provinces-Unies, traitent des forces de terre et de mer de l'Angleterre, de l'Espagne, de la France, de la Hollande, des régiments Hessois, des troupes prussiennes, etc., et paraissent ne pas encore avoir obtenu l'attention qu'ils semblent mériter.

Parmi les incunables nous pourrions signaler :

le numéro 11, Gemma vocabulorum, dictionnaire extrêmement rare, le seul exemplaire complet que notre pays possède, et que feu le dr Campbell, dont la science bibliographique déplore la perte récente, a nommé un morceau de roi ;

le numéro 13, Tractatulus de arte predicandi, par Hendrikus de Hassia ;

le numéro 14, contenant trois opuscules de Matheus Herbenus, le recteur des écoles de St. Servais à Maestricht ;

le numéro 15, Dyasinthetica, du même Herben, formant une grammaire latine dont l'auteur se servait probablement pour son enseignement ;

le numéro 18, Moderna revocatio de Kaltenmarkter, plaquette très rare ;

le numéro 24, Traduction latine d'un traité arabe sur la médecine, par Abinscenus Aboalus, et remarquable spécimen de l'école italienne ;

le numéro 46, Flavius Josephus De bello Judaico, et antiquitatum, imprimé par Schuszler, en 1470, etc., etc.

Notons en passant qu'il n'est nullement improbable que le numéro 14 ait été imprimé à Maestricht et que, d'après des recherches tout-à-fait récentes, de l'obligeant bibliothécaire actuel, M. le dr P. Doppler, Mathieu Herben, un des premiers en date parmi nos humanistes et

figure encore plus ou moins nébuleuse, mais dont le profil commence à acquérir des contours plus fermes, est décédé en 1538 et a été enterré dans la chapelle de St. Hermès de l'église de Saint-Servais.

Notons en même temps qu'il doit y avoir une erreur de date dans la note qui se trouve à la première page du manuscrit de Joannes de Janua. Dans cette note de Monte dit qu'il est entré dans l'ordre des prédicateurs à l'âge de 10 ans, dans l'année 1372 et que la note a été écrite dans l'année 1437, lorsqu'il avait 65 ans.

De Monte serait donc né en 1362 et devait avoir en 1437 l'âge de 75 ans.

Hontheim dans sa Historia Trevirensis Diplomatica et Pragmatica, Augsbourg 1750, t. II, p. 329, dit que de Monte prit l'habit des Dominicains en 1372, qu'il professa successivement aux Universités de Prague et de Cologne, qu'il devint suffragant de l'archevêque Otto de Siegenheim en 1420 et qu'il mourut en 1442.

Arnout de Graveson dans son histoire ecclésiastique, Augsbourg 1727 et Leandre Albert dans son livre De viris illustribus Ordinis praedicatorum, Bonn 1517, ne mentionnent pas de Monte.

Signalons enfin, quoiqu'il faille nous borner, quelques livres, p. ex. le Magnum theatrum vitae humanae, par Laurent Beyerlinck (n. 2), avec l'index général, qui manque presque toujours dans d'autres exemplaires;

la bible polyglotte par Montanus, imprimée par Plantin, 1568-1573 (n. 176).

idem, par Le Jay, 1628-1645 (n. 177).

Den Romeinschen Pelgrim... par van Cranenburgh, imprimé à Ruremonde, par P. Vallen, en 1699 (n. 249).

Ludovici... triumphalia monumenta, par C. Beys, sorti des presses d'A. Etienne, magnifiquement imprimé et illustré, par Valdore (nº 3492).

Discours du siége et prinse de la ville de Mastrich... par le Duc de Parme, imprimé à Paris en 1579, très rare (nº 3505).

Le catalogue étant dressé principalement comme Bibliotheca limburgensis, il s'en suit que la signification et la valeur de chaque ouvrage sont considérées spécialement en rapport avec notre province. C'est ainsi que p. ex. une analyse de 13 volumes des Annales Belgiques et de 66 volumes du Messager des Sciences, etc. (nº 13 et 14), mentionne tous les articles contenus dans ces revues et qui sont en rapport avec le Limbourg par leur auteur ou par leur sujet. C'est ainsi encore que tous les auteurs, mentionnés dans le Catalogue et dont le nom est lié par des circonstances particulières à notre duché, sont indiqués par un astérique, parfois par une note biographique.

Il serait oiseux de faire ressortir que ces indications, qui marquent bien le caractère local du dépôt, présentent un incontestable intérêt, mais demandent un travail d'une notable étendue et que même une révision des plus attentives ne saurait faire éviter complètement des lacunes ou des inexactitudes, d'autant plus que p. ex. on peut ne pas être du même avis en appréciant le poids des rapports avec notre province d'un auteur, qui n'est pas Limbourgeois de naissance. Aussi, si nous avions à émettre un avis, nous prendrions peut-être la liberté de soulever la question s'il ne serait pas utile d'indiquer distinctement dans un index à faire les auteurs nés dans une des localités de notre duché. Ce serait en même temps un premier jalon pour le tracé d'un canevas provisoire d'une biographie locale.

Nous parlons d'index, parce que nous supposons que l'auteur voudra achever son travail d'après le plan adopté pour le premier volume. Il serait éminemment à regretter qu'il n'en fut pas ainsi.

Une planche photographique donne une vue de la bibliothèque, installée dans la belle boiserie dont le célèbre ingénieur, le Frère Dominicain François Roman, fit don au couvent de son ordre à Maestricht.

Le Catalogue augmente considérablement la valeur en usage du dépôt qui constitue une des possessions les plus intéressantes de la ville. Il fait honneur à l'intelligence de l'administration municipale qui en a ordonné la rédaction et l'impression et a par là fourni une preuve de plus qu'il n'y a pas que les intérêts matériels dont elle a souci.

L'auteur a prouvé que l'administration a eu la main heureuse en lui confiant le travail, dont la suite sera sans doute attendue avec beaucoup d'intérêt.

G. Van den Bergh.

NÉCROLOGIE.

I. Jean Christophe Rykers.

Jean Rykers, fils de parents pieux, naquit le 27 Novembre 1822 à Sittard. Certes, le génie des arts et l'ange de la religion ont plané sur son berceau. Il fit ses humanités au collège de M. Kallen, vraie pépinière d'hommes d'élite, où tant de talents furent éclos (1).

Ses talents et ses goûts le destinèrent au sacerdoce. Né poète, il se fit prêtre.

Entré dans l'ordre du T. S. Rédempteur, il reçut la prêtrise en 1847. Il fut peu après pendant quelques années au couvent de St. Trond,

(1) Voyez *Publ. etc. du Limb.* XVI, p. 521.

et la ville et la province de Liége furent le champ fertile, où l'activité sacerdotale de cette âme enflammée se déploya. Pendant dix années (1850—1860) les chaires principales de la France et de la Belgique vibrèrent des mâles accents du grand prédicateur. Il travaillait alors comme missionnaire à Boulogne-sur-Mer, Bruxelles, Anvers, Liége, Verviers, Louvain, etc.

Ami intime de son confrère en religion, Son Eminence le Cardinal Dechamps, il fut un des plus brillants fleurons de l'ordre de St. Alphonse.

Rykers quitta cet ordre en 1860 et rentra comme prêtre séculier dans sa ville natale. Il profita de ce loisir pour faire un pèlerinage en Terre-Sainte (1862). De ce voyage il rapporta une impression profonde, dont le souvenir durable se répandait comme un parfum religieux dans tous ses écrits. A son retour, appelé par Sa Grandeur Mgr Paredis à la direction de son nouveau Collége épiscopal de Ruremonde, il resta pendant seize ans à la tête de cet établissement d'instruction, et de ses hautes lumières affermit le plan des bonnes études. Le souvenir de son cours de rhétorique et de sa grande conférence annuelle y est encore vivant.

Sa santé, sérieusement entamée par les labeurs du professorat et les soins multiples de la gestion de l'établissement, se rétablit promptement à la cure de Wessem, à laquelle il fut appelé en 1881, et d'où en 1883 il fut promu au doyenné de Wyck-Maestricht.

Sa Sainteté Léon XIII le nomma ensuite son Camérier secret et Son Eminence le Cardinal Lavigerie le créa Chanoine de sa métropole de Carthage.

Inutile d'ajouter un mot sur la sympathie sincère et la vénération profonde, que d'emblée il s'acquit parmi ses nouveaux paroissiens et la population de la ville de St. Servais. Son zèle pour le royaume du Christ sur cette terre, son amour pour les pauvres, ses largesses envers les nécessiteux, son esprit de désintéressement sans aucun mélange d'égoïsme, sont dans toutes les bouches. Ses talents hors ligne ont transporté les esprits, mais les douces qualités de son âme lui ont gravé un souvenir ineffaçable dans les profondeurs de nos cœurs.

Que dire encore de son œuvre littéraire? — Il est grand, il restera. Poète par la grâce de Dieu, il chanta d'inspiration. Jamais son vers ne manqua de souffle.

Son instrument était superbe, et il savait le manier avec une dextérité infinie.

Il joignit les plus stupéfiantes hardiesses aux ciselures les plus délicates. Il savait brosser comme Michel-Ange et buriner comme Benvenuto Cellini.

Du simple épigramme au sonnet archaïque, de l'épître vulgaire à la grande épopée, il parcourut toutes les zones du champ poétique.

Toutes les cordes étaient sur sa lire, son cœur ayant gémi sous toutes les étreintes.

Feuilletez au hasard sa *Harpe Chrétienne* ou sa *Bernardiade*, toutes les grandeurs s'y coudoient, toutes les nobles pensées y abondent, et les plus belles pages s'y tiennent. Lisez son *Saint-Justin* ou son *Christ selon les quatre Evangiles*, vous verrez le beau poète se transformer en apologiste redoutable, qui s'enthousiasme à la lutte.

Au milieu de cette lutte pour le vrai, le bien et le beau, dans la pleine activité du travail, il tomba.

Jean Chrysostome Rykers est mort à Wyck-Maestricht, après une courte maladie, le 21 Avril 1889.

Voici la liste de ses écrits :

1. *La Harpe Chrétienne ou harmonies catholiques*, par J. RYKERS, directeur du collége épiscopal de Ruremonde. Maestricht, typographie de Ch. Hollman, 1869, 447 pages in 8°.

   Discours p. 3—82. Harmonies intimes 85—183. Harmonies morales 183—215. Harmonies bibliques 119—246. Harmonies évangéliques 249—337. Harmonies diverses 341—431. Cithera Latina 435—468. Notes 469—471.

2. Sermon prononcé par le Rév. Père RYKERS (à l'occasion de la solennité de la pose de la première pierre pour la nouvelle église de St. Martin à Wyck-Maestricht.

   Couronne de lierre et de lauriers autour de la pierre ongulaire à Wyck-Maestricht, publiée au profit de la nouvelle église, (par MICHEL SMIETS). Maestricht, Imprimerie de Van Osch-America et Cie, 1857, 8° pages 81—94.

3. Réponse à M. le baron J. L. de Scherpenzeel-Heusch, sur les erreurs contenues dans sa brochure: *L'avenir de la Belgique*, par J. RYKERS, directeur du Collége épiscopal de Ruremonde. Imprimerie de J. J. Romen, Rue des Cordonniers, 1872, 109 pages in 8°.

4. De la papauté et de l'autorité dans l'église. Conférences prêchées par l'abbé J. RYKERS, directeur du Collége épiscopal de Ruremonde. Maestricht, presse mécanique de Ch. Hollman, 1871, 104 pages in 8°.

5. Discours prononcé à Issoudun (France, département de l'Indre), le 7 Septembre 1873, à l'occasion du pèlerinage catholique à Nôtre-Dame du Sacré Cœur, par M. l'abbé RYKERS, directeur du collége épiscopal de Ruremonde, chef des pèlerins Néerlandais. Ruremonde, imprimerie de J. J. Romen, 1873, 26 pages in 8°.

6. Saint-Justin philosophe, apologiste et martyr, vengé des mensonges du docteur David Frédéric Strauss. Etude patrologique, dogmatique et historique par l'abbé J. Rykers, directeur du collége épiscopal de Ruremonde. Liége, H. Dessain, 1874, XX—113 pages in 8°.

7. L'église et l'enseignement. Discours prononcé au Collége Episcopal de Ruremonde, à l'occasion de la distribution des prix, le 17 août 1875, par J. Rykers, directeur. Maestricht, Henri Bogaerts, 1875, 14 pages in 8°.

8. Saint-Bernard, Poëme en XII chants par l'abbé J. Rykers, Directeur du collége épiscopal de Ruremonde. Liége, H. Dessain, imprimeur, 1876. XVIII—272 pages in 8°.

9. Carmen jubilare reverendissimo dilectissimoque praesuli Joanni Augustino Paredis Ruraemundensi episcopo post caetera plurima jubilæa, annum sacerdotii sexagesimum, episcopatus vero quadragesimum celebranti, tertio calendas Julias, festo SS. Apostolorum Petri et Pauli die, oblatum à Joanne Christophoro Rykers, sacerdote. Trajecti ad Mosam, typis Henrici Bogaerts, 1881, 22 pages in 8°.

10. Éloge de Pie IX, par l'abbé J. Rykers, directeur du collége épiscopal. Maestricht, presse méc. de Ch. Hollman, 1871, 18 pages in 8°.

11. Discours prononcé par M. Rykers, directeur du collége épiscopal, à l'occasion de la grande fête d'inauguration des orgues à Wyck, le 13 mai 1878. Maestricht, Henri Bogaerts, 1878, 14 pages in 8°.

P. Schmeitz.

II. Jan Baptista Sivré.

Niet lang geleden betreurde het genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde in Limburg en de Redactie der Maasgouw het heengaan van een wakkeren beoefenaar der Geschiedenis dezer provincie in den persoon van den heer Sivré, Rijksarchivaris van het Oud-Geldersch archief van het Overkwartier en archivaris der stad Roermond, die den 16 November 1889 te Roermond in den ouderdom van 71 jaren overleden is.

J. B. Sivré was den 6 Nov. 1818 in de stad, waar hij overleed, geboren. Zijne godsdienstige opleiding ontving hij van den toenmaligen deken van Roermond, den Hoogeerwaarden Heer Paradis, die als bisschop van Roermond is gestorven, en ter school ging hij bij den den Heer Pieters, één man die door het bewerken van talrijke schoolboekjes eene zekere vermaardheid in de kinderwereld had verkregen. Zijne ouders die hem voor het notariaat bestemden, plaatsten hem daarna op het Latijnsche Collegie te Roermond, dat destijds onder de bekwame

leiding stond van den WelEerw. Heer Rossié, een lid der opgeheven Jesuïten-orde, een man die op pedagogisch gebied zeer hoog stond. Deze had tot medehelpers twee kundige lee aren, Wagener en Fixmer, beide Luxemburgers van geboorte.

In 1835 verliet Sivré het collegie en de stad Roermond en vertrok naar Luik, waar hij zich voor zijnen aanstaanden werkkring oefende en tot in 1841 op de bureelen van een notaris de betrekking van klerk waarnam. Daar evenwel in 1839 zijne vaderstad Roermond van België gescheiden werd, voorzag hij, dat hem zijne, in België begonnen, voorbereidingen tot het notarisvak, in Nederland, zijn nieuw vaderland, nu van weinig dienst konden wezen en was hij genoodzaakt zijn voornemen om notaris te worden op te geven. In het jaar 1843 keerde hij naar Roermond terug, leefde er een paar jaren ambteloos en werd er daarna klerk op het kantoor der hypotheken (1845—1846). Daar hem ook dit leven niet kon bevallen, vertrok hij naar Odiliënberg, waar zijn vader een pachthoeve bezat die door den jongen Sivré gedurende vijf jaren bestuurd werd. In 1851 benoemde hem de regeering der stad Roermond tot controleur der plaatselijke belastingen, en toen deze later bij eene wet afgeschaft waren, werd Sivré geplaatst als directeur aan het hoofd der gasfabriek.

In al deze betrekkingen had Sivré gedurende zijne snipperuren nasporingen gedaan over de geschiedenis zijner vaderstad; hij was dan ook geen nieuweling in het vak toen hem de stedelijke regeering in het jaar 1866 benoemde tot ambtenaar ter secretarie, belast met de regeling en het toezicht op de oude archieven. „Bij het aanvaarden dezer taak — zegt de Maas- en Roerbode van den 10 Dec. 1889 — vond hij eene menigte papieren en stukken, zonder eenigen anderen regel geplaatst dan om ze te bergen. 't Geheel was een gepersonifieerde chaos. En toch waren het stukken van groote waarde, want Roermond was vroeger de hoofdstad van het Overkwartier, dat na 1579 aan de Spaansche zijde was gebleven. Die stukken gaven eene voorstelling van den toestand eener stad die den Koning trouw gebleven was. Door den Gemeenteraad van Roermond aangesteld tot archivaris ging Sivré aan 't werk om een inventaris te maken, maar moest verscheidene zwarigheden te boven komen, die voortkwamen uit den treurigen toestand van 't archief en zijne betrekkelijk geringe wetenschappelijke kennis. Door bewonderenswaardigen ijver kwam hij die zwarigheid te boven. Sivré toch was een autodidact in den goeden zin des woords. Toen jaren later de Rijksarchivaris van den Bergh, het Roermondsche archief bezocht, vond hij een gedrukten inventaris van ongeveer 5000 stukken,

eene verzameling zegels, munten, stempels, oudheden enz., die allen betrekking hadden op de stad en het Overkwartier. Zijne ingenomenheid met het archief en zijn maker had ten gevolge, dat Sivré eene aanstelling kreeg als Rijksarchivaris van het Overkwartier. Zijn inventaris laat in den vorm wel iets te wenschen overig, maar Sivré moest elk jaar eene aflevering aan het jaarverslag der gemeente toevoegen, welke aflevering dan gedrukt werd; ook gaf hij de notitie van ieder stuk wel wat uitgebreid, omdat hij vaak den inhoud in de oorspronkelijke taal kennen deed ter beoefening der oud-Geldersche woorden, die daarin voorkwamen". Zoover de Maas- en Roerbode.

Het resultaat van zijn arbeid als archivaris legde hij hoofdzakelijk neder in zijn:

Inventaris van het oud archief van Roermond, 4 deelen in 8°, van 422, 462, 424 en 452 bladz. zonder de tafels. Roermond bij J. J. Romen, 1868—1884.

In dit werk vindt men geanalyseerd en beschreven, niet alleen een aantal archieven van de stad, maar ook van het Overkwartier van Roermond, die beide eene afzonderlijke rangschikking ontvingen. Een alphabetisch register sluit elk deel. Dit hoofdwerk van den ijvervollen archivaris lijdt aan een zwaar gebrek. De heer Sivré, zooals wij gezien hebben, heeft zijn archief in 1866 in volslagen wanorde gevonden. In plaats nu van alles voorloopig te rangschikken en te classeeren volgens het materiaal en de chronologie heeft hij geclasseerd en geïnventariseerd te gelijkertijd; eene slechte methode die ten gevolge heeft gehad, dat zijn inventaris iets onduidelijks en onbepaalds heeft, waarin allerhande vreemde bestanddeelen onder elkander zijn gewerkt; en wat erger is, bij elk nieuw deel heeft hij de chronologie van het begin aan moeten herhalen. Had hij *eerst* geclasseerd en *dan* geïnventariseerd en de materialen gesplist volgens haren inhoud, dan had hij eene doorloopende chronologie kunnen in acht nemen in de onderdeelen en alles hadde in orde geweest. Daar hij, ongelukkig te laat, zijne fout inzag, heeft hij door het maken van een alphabetisch register, dit trachten te verhelpen, hetgeen hem maar ten deele gelukt is.

Met wijlen den heer F. P. J. de Sain, rechter te Roermond, gaf hij nog uit den: *Inventaris van de Registers en stukken, afkomstig van de vóór December* 1795 *bestaan hebbende gerechterlijke en andere lichamen welke zich bevinden in het archief der arrondissements rechtbank te Roermond.* Roermond, bij J. J. Romen, 1879. In 4° van 20 bladen.

Voorts schreef de heer Sivré nog de volgende opstellen en bijdragen:

I. In den Almanak van het arrondissement Roermond 1872.

1. De toestand van het overkwartier van Gelderland, gedurende het twaalfjarig bestand (1609-1621).

Idem in 1873.

2. Roermond onder de hertogen uit het Guliksche huis 1375-1423.

Idem in 1874.

3. Bijdragen tot een onderzoek naar de vermoedelijken oorsprong der straatnamen van Roermond.

Idem in 1875.

4. Roermond onder de hertogen uit het huis van Egmond. 1523-1543.

II. Jaarboekje voor Limburg 1873.

1. Een geschil tusschen de stad Roermond en Jan van Heinsberg, prins-bisschop van Luik (in 1444) door J. B. Sivré. 201.

III. Provinciale almanak van Limburg met adresboek 1876.

1. Bijdragen tot de geschiedenis der parochiale thans kathedrale kerk van den H. Christoffel te Roermond.

Idem 1877.

2. Geschiedkundig onderzoek naar den vroegeren regeeringsvorm der stad Roermond.

Idem 1878.

3. De voormalige kerk van den H. Geest te Roermond.

Idem 1879.

4. Soldatenoproer te Roermond in 1609.

Idem 1882.

5. Joannes Murmelius.

Idem 1884.

6. Joannes de Lovanio en Peregrinus Vogels, stichters der studiebeurzen van Roermond.

Idem 1887.

7. Roermond onder de regeering van Keizer Karel V en Koning Philips II tot aan de Unie van Utrecht 1543—1579.

IV. Verder gaf hij uit in de Publications de la Société Hist. et Archéologique du Limbourg, de volgende Opstellen en Verhandelingen.

1. Narratio de obsidione et expugnatione Ruræmundæ anni 1637, VIII 353-378.

2. Geschiedkundige schets van het oud begijnhof te Roermond XI, 163-219.

3. Het necrologium der adellijke abdij van O. L. Vrouwe-Munster te Roermond XII, 169-280.

4. Memorieboek van het voormalig klooster van den H. Geest te Roermond, XIV, 25-144.

5. De vrijheerlijkheid en de Vrijheeren van Daelenbroeck bij Roermond, 2e Serie, tome VI, jaarg. 1889.

V. Eindelijk gaf hij uit in: „De Maasgouw" — Weekblad voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, jaargang 1879.

1. Lijfstraffelijke regtspleging; nº 1.
2. Redding van een Predikant door verberging in eene kist; nº 2.
3. Weerwolven; nº 4.
4. Inbezitneming van uit den stroom opgekomen gronden; nº 5.
5. De aartshertogin Isabella brengt een bezoek aan het Overkwartier van Gelderland ter bezichtiging der werkzaamheden aan de Fossa Eugeniana; nº 8.
6. Bijdrage tot de Geschiedenis der Heksenprocessen; nº 11, 12, 13.
7. Gravure naar eene onbekende teekening van Rubens; nº 15.
8. Een schoolreglement van Roermond, van 1592; nº 18.

Idem van 1661; nº 38.

9. Bijdrage tot de Geschiedenis van het Oud Strafrecht; nº 19.
10. Uitvallen der fransche bezetting te Venlo in den aanvang van het jaar 1814; nº 23.
11. Het in beslag nemen der klokken bij het veroveren eener plaats; nº 30.
12. De Gijzelaars uit het Overkwartier op het kasteel van Sedan 1668-1670; nº 36, 37.
13. Bank-, Schepen- en Gemeentezegels; nº 43.

Uitnoodiging tot viering van een klokkendoop in 1474; n. 49.

Jaargang 1880.

1. Hoe meester Jacob Rose scherprechter te Roermond werd; nº 53.
2. Leenopvolging van het huis Hillenrade en het huis Rathem onder Swalmen 1402-1556; n. 54.
3. De verdeeling van het Overkwartier van Gelderland, ten gevolge van den Utrechtsche Vrede en van het Barrière tractaat; nº 61, 62.
4. Een brief van aanbeveling tot benoeming van een burgemeester te Venlo in 1661; nº 65.
5. Prijzen van Levensbehoeften in den aanvang der 17e eeuw; nº 78.
6. De Kardinaal Andreas bezocht Roermond; nº 80.
7. De oorsprong der stad Roermond; nº 84.
8. Maaltijden bij het verkiezen der vroegere burgemeesters van Roermond; nº 86.
9. Roermond gedurende den zevenjarigen oorlog, 1756-1763.
10. Brand te Roermond in 1665; nº 93.

J. H.

VARIÉTÉS.

I. *Fondation d'une église paroissiale dans la ville de Maeseyck en* 1244.

Il est rare qu'une découverte qui ouvre des jours nouveaux aux connaissances archéologiques reste longtemps solitaire et inaperçue dans le domaine de la science. Il y a quelques années, Mr le doyen Polus a eu l'heureuse chance de découvrir en fouillant dans les vieilles archives de la fabrique de l'église paroissiale, une charte du comte Arnould de Looz. Ce remarquable document, écrit sur une feuille de parchemin, porte la date de l'an 1244. Il est muni de cinq cordons en soie rouge auxquelles pendent cinq sceaux en cire verte, dans l'ordre suivant: L'avers du premier sceau représente l'évêque Robert de Liége, majestueusement assis sur un siège; il est vêtu de ses habits épiscopaux, et tient dans la main gauche la crosse, tandis qu'il lève la main droite pour bénir. Le revers du sceau représente un évêque agenouillé, probablement St. Lambert. Le second sceau, celui d'Anselmus, prévôt du chapitre de l'église d'Eyck, représente la Vierge Marie assise sur un siège, et tenant l'enfant divin sur le bras gauche. L'avers du troisième sceau, représente le comte Arnould de Looz à cheval, tenant de la main droite une longue épée; le revers, représente les armoiries du comté de Looz, savoir: d'or à cinq fasces de gueules.

Le quatrième sceau, représente la fabrique de la cathédrale de St. Lambert de Liége, et le cinquième sceau celui du Chapitre de l'église d'Alden-Eyck.

Nous reproduisons le texte de cette Charte, par laquelle le comte de Looz, avec le consentement des habitants de Maeseyck, donne à l'église d'Eyck, les biens suivants, afin de construire dans sa nouvelle ville d'Eyck une église paroissiale.

Nous donnons — dit le Comte — chaque année, au curé d'Eyck, dix marcs.

Quinze marcs aux chanoines.

Six bonniers de terres situées le long du moulin et d'autres terres situées près du bois de l'église.

Nous donnons encore à la fabrique de l'église d'Eyck, une terre située près du bois.

Nous donnons aux chanoines de l'église d'Eyck les offrandes des deux premières messes, qui seront célébrées à la Nativité de Notre Seigneur.

Nous avons encore accordé aux chanoines, que le fermier de leurs champs situés à Vieux-Eyck ne ressortira pas de notre juridiction, et que le dit fermier sera à l'abri de toute exaction tant de notre part que de nos subalternes.

Nous accordons également que la terre située entre la nouvelle Eyck et l'ancienne Eyck, restera à l'usage commun, ainsi que cela a eu lieu jusqu'à présent.

Nous accordons également que le sonneur de l'église-mère, percevra les gerbes sur toutes les terres sur lesquelles il était d'usage de percevoir avant la construction de la nouvelle villa d'Eke.

Nous avons encore donné au sonneur de cloches, un bonnier de terre à proximité du moulin d'Alden-Eyck.

Les chanoines d'Eyck s'engagent de procurer aux habitants le baptême et tous autres droits paroisseaux dans la nouvelle église d'Eke, et le comte de Looz s'engage à observer et à faire observer les dites concessions par les chanoines, dont trois prêtres, un écholatre, et deux chanoines, après serment à prêter entre les mains du doyen de Maestricht.

On convint de plus que le comte et les bourgeois du nouveau Eke feraient approuver les dites donations par l'évêque et les chanoines de St. Lambert de Liége, ainsi que par le prévôt de l'église d'Eke et par l'apposition des sceaux.

Suit la dâte, veille de la fête des S.S. Jacques et Christophe et la signature des parties contractantes.

COPIE DE LA CHARTE.

Robertus, Dei gratia Leodiensis episcopus, prepositus, decanus, archidiaconus totumque capitulum majoris Ecclesiae Leodiensis.

Universis praesentes litteras inspecturis salutem in Domino.

Noveritis quod cum vir nobilis Arnoldus comes Losensis et burgenses novae villae de Eke ex una parte et Anselmus prepositus et capitulum de veteri Eke ex altera a nobis humiliter petiissent ut nos ordinationem factam inter eas super controversia orta inter partes easdem per constructionem et consecrationem novae Ecclesiae de nova Eke confirmare et approbare indesinenter curaremus cujus ordinationis tenorem praedictorum comitis ac ecclesiae de veteri Eke sigillis coroboratum nimirum in hac forma : „Arnoldus comes de Los et de Chisne universis praesentes litteras inspecturis salutem et testimonium veritatis acceptatae. Noveritis quod cum quaestio verteretur inter nos et burgenses nostrae novae villae de Eke ex una parte et ecclesiam de veteri Eke ex altera super hiis quae ipsae dictae ecclesiae deperibant per constructionem et consecrationem novae ecclesiae de nova Eke tandem de bonorum Consilio conventum fuit inter nos in hunc modum, quod nos

et burgenses de nova Eke deservienti in ecclesia de nova Eke assignavimus decem marcas Leodienses singulis annis percipiendas salvo in omnibus jure matris Ecclesiae. Dedimus etiam canonicis Ekensis ecclesiae pro compensatione eorum quae ipsis seu ecclesiae Ekensi deperibant per constructionem et consecrationem ecclesiae de nova Eke quindecim marcas pro reditibus emendis. Assignavimus etiam eis sex bonaria terrae sita juxta molendinum de veteri Eke et etiam terram contiguam silvae ecclesiae Ekensis, item assignavimus eis aliam terram sitam juxta silvam dictae ecclesiae Ekensis ad fabricam ipsius ecclesiae Ekensis. Additum fuit etiam quod canonici Ekenses in die Natalis Domini annuatim perciperent oblationes duarum primarum missarum in ecclesia de nova Eke. Concessimus etiam canonicis praedictis quod ipsi habebunt in villa de veteri Eke mansionarium unum ad colendas terras ipsorum qui non erit de justitia nostra et idem mansionarius ab omni exactione nostra et nostrorum erit exemptus sicuti esset canonicus. Item convenimus etiam quod terra sita inter novam Ekam et veterem Ekam erit et remanebit in communes usus prout hactenus fuit. Item convenimus quod campanator matris Ecclesiae percipiet gelmas in illis terris in quibus ante constructionem novae villae de Eke percipere solebat. Assignavimus etiam praedicto campanatori unum bonarium terrae situm juxta molendinum de veteri Eke. Item convenimus etiam quod praedicti canonici Ekenses promiserint quod bona fide laborabunt cum ipsis burgensibus ad obtinendum baptismum et coetera jura parochialia in dicta nova ecclesia de Eke, et nos promisimus fide data quod omnia premissa observabimus et faciemus observari et etiam ipsi canonici Ekenses videlicet Johannes, Lambertus et Theodoricus presbyteri, Henricus scholasticus, Godefridus et Arnoldus canonici fide sua prestita in manu Domini G. Decani Trajectensis, promiserunt quod ipsi omnia premissa inviolabiliter observabunt et facient observari. Additum fuit etiam quod nos et burgenses de nova Eke in nostris propriis expensis procurabimus quod haec omnia premissa per Dominum Leodiensem Episcopum et per ecclesiam Sancti Lamberti Leodiensis et per prepositum ecclesiae Ekensis confirmentur et per appositionem sigillorum suorum corroborentur. In quorum omnium premissorum testimonium et ut omnia premissa firma et stabilia perseverent et inconcussa serventur praesentem cartam appensione sigilli nostri necnon et sigilli ecclesiae Ekensis fecimus roborari. Actum anno Domini MCCXL quarto in crastino beatorum Jacobi et Christophori, et (habet) similem litteram hanc utraque pars".

Nos vero Robertus Leodiensis Episcopus eorum justis petitionibus inclinati praedictam ordinationem approbamus et auctoritate praesentium confirmamus, nos vero praepositus decanus, archidiaconus totumque capitulum majoris ecclesiae Leodiensis praedictam ordinationem approbamus. Nos autem Arnoldus comes praedictus et Anselmus praepositus de Eke et capitulum ejusdem ad quorum petitionem dicta confirmatio facta fuit praesentibus litteris sigilla nostra duximus apponenda.

Datum anno Domini 1244 feria quarta post Laetare Jerusalem ".

JOSEPH GIELEN.

II. *Joyeuse Entrée du Prince Corneille de Berghes, évêque de Liége, dans la ville de Maestricht, en l'an* 1538.

A notre époque de voyages princiers et de réceptions royales dans toutes les capitales de l'Europe, il ne sera pas sans intérêt de comparer la magnificence des démonstrations actuelles avec la naïve simplicité de nos ancêtres en pareilles circonstances.

Nous donnons ici la traduction exacte d'un manuscrit en vieux flamand d'un témoin oculaire de la *Joyeuse Entrée* du prince-évêque Corneille de Berghes en la ville de Maestricht, le 24 juin et le 3 juillet 1538. Il est bon de se rappeler que le prince-évêque Corneille de Berghes ne reçut jamais ni le sacre épiscopal, ni même le sacerdoce.

„ L'Evêque arriva une première fois, le 24 juin vers les quatre heures. Les deux chapîtres des Collégiales de S. Servais et de Notre-Dame, les ordres religieux avec leur croix, les gouverneurs des métiers avec leurs torches allumées l'attendaient à la porte des Deux-Monts (1). Les bourgmestres avec d'autres membres de la Régence et plusieurs bourgeois, étaient allés à cheval à sa rencontre. Les archers en costume et armes, et autres gens armés des métiers étaient rangés en ordre, hors de la porte pour escorter l'évêque à son entrée en ville.

Sur la place d'armes (*de Vrythof*) brûlaient des tonneaux de poix, et toutes les maisons étaient ornées de verdure.

L'Evêque était accompagné d'une grande suite où se trouvaient les comtes de Buren, de Hornes, d'Ysselstein, de Berghes, d'Arenberg, de

(1) Le plan de la ville de Maestricht publié dans le grand ouvrage de Louis Guicciardin en 1648 place la porte des Deux-Monts, là où se trouvait naguère la porte de Tongres.

Barbençon, de Vernelsberg (Wirnebourg) et beaucoup d'autres seigneurs et nobles, tous avec leurs gens, ce qui formait un grand et brillant cortège.

Le prince avec toute sa suite se dirigea directement à cheval vers l'église de Notre-Dame (1).

Il ne s'y arrête que peu de temps et se rendit de là au couvent des Joncs (*de Biesen*) où l'on avait préparé son logement (2).

Durant tout son séjour à Maestricht, la ville lui offrît à midi et au soir, chaque fois, dix-huit cruches de vin.

Le lendemain, vers le soir, il alla à cheval au Jardin du tir où l'*oiseau* était dressé. Au troisième coup, il abattit l'oiseau, à la grande joie de tous les assistants.

De là, à cheval, portant l'oiseau en sautoir, et suivi de tous les archers à pied, il se rendit jusque devant la maison du chevalier Léonard de Meersen, d'où il vit la prise d'assaut du fort de la Meuse (3). Il assista ensuite au splendide banquet que les bourgmestres et jurés avaient fait préparer par l'Apothicaire, maître Adam Daems.

Le dimanche suivant dans la matinée, l'Evêque, avec sa suite, retourna à Liége pour y faire d'abord sa Joyeuse-Entrée. Il y demeura jusqu'au 3 juillet.

Ce jour-là, Son Altesse revint de Liége à cheval, avec sa suite, pour

(1) Pour se rendre directement de la place d'armes à l'église N.-Dame, l'évêque n'avait qu'à traverser la *Rue Large*, mais à sa joyeuse entrée du 3 juillet il fit un grand détour.

Pourquoi l'évêque a-t-il passé près de l'église S. Servais sans y entrer, tandis que c'était la Collégiale principale de la ville ? — Il faut savoir, dit Guicciardin, que la ville de Maestricht était soumise alors à une double juridiction, celle du Duc de Brabant et celle du Prince évêque de Liége, qui avaient, chacun, leurs cours de justice et leurs magistrats, sans qu'il y eut cependant des limites matérielles tracées. C'était la descendance de la mère qui désignait la juridiction à laquelle appartiendraient les enfants et les étrangers devaient faire leur choix dès leur arrivée. Cependant le duc de Brabant avait la suprématie du pouvoir civil. Lui seul faisait battre monnaie, et, à sa première entrée en ville, usait du droit de grâce envers les malfaiteurs, les rebelles et les exilés, qui entraient avec lui en se tenant à la queue de son cheval. Si le nombre était trop grand, on attachait une corde à la queue du cheval, et tous ceux qui tenaient la corde étaient graciés. — Or, le duc de Brabant était de droit chanoine de la Collégiale de St-Servais ; le prince évêque ne pouvait donc pas s'y rendre officiellement. *(Guic. p. 103).*

(2) D'après Guicciardin, le couvent, ou la *Commanderie des Joncs*, comme il l'appelle, occupée par les chevaliers teutoniques de l'ordre de N.-D. de Jérusalem, était une vaste demeure royale occupant tout le terrain entre la Meuse et la rue du Bois-le-Duc actuelle où se trouve le grand bassin du canal.

(3) L'auteur du manuscrit dans une note en marge, dit que cette maison du chevalier Léonard de Meersen, *alias* chevalier Jean de Meersen se trouvait *op de Houtmaas* où est maintenant situé, dit-il, le jardin de M. Chapuis. Actuellement le canal de Liége à Maestricht passe par là près du Pont des Arches.

faire sa véritable Joyeuse-Entrée à Maestricht. L'Evêque s'arrêta à *Castre* pour y (1) prendre un rafraîchissement avec le mayeur, les bourgmestres et échevins de la Cour de Liége. Les jurés et beaucoup d'honorables bourgeois, au nombre de cinquante personnes, sortirent à cheval avec les quatre confréries des archers, à pied, au nombre de plus de cinq cents, tous en grande tenue, pour introduire solennellement Son Altesse, ce qui se fît dans l'ordre suivant :

Les archers ouvraient la marche suivis des bourgmestres et autres brillants cavaliers. Les bourgmestres, l'escoutête de la Cour de Liége portant de longues verges, les échevins, les jurés et autres bourgeois à cheval attendaient Son Altesse vers ce côté de Willerem (2) près de l'arbre de Kestelder dans les champs, et les archers dans la campagne vers la ville.

Son Altesse étant arrivée à cet endroit avec sa suite, les bourgmestres ont mis pied à terre et fléchissant les genoux en protestant convenablement de leur fidélité et de leur soumission, lui ont souhaité la bienvenue dans la forme accoutumée d'ancienne date. Ce fut le secrétaire Paland qui porta la parole.

Après cela on est entré dans la ville en ordre parfait, les archers marchant devant les magistrats et autres bourgeois à cheval ; puis les archers de Son Altesse entourée de sa suite et elle au milieu, *in médio*. Devant l'évêque, deux héraults à cheval, l'un de Son Altesse, l'autre des comtes de Buren, Ysselstein, Horne, Arenberg et d'autres seigneurs et nobles. On portait encore devant Son Altesse un glaive doré, et l'escoutête Passaert portait la masse ou verge.

Parvenu à la porte des Deux-monts, on rencontra le clergé des églises de St-Servais et de Notre-Dame avec leurs deux doyens qui tenaient chacun en main une croix en argent qu'ils offrirent à baiser à Son Altesse, ce qu'elle fit après être descendu de cheval. Les réguliers des quatre ordres se trouvaient également à la porte pour attendre l'Evêque. Tous se rendirent en bon ordre à l'église de Notre-Dame par un grand détour, allant de la porte de la ville vers la place d'armes et la rue du *Grand Staat*, passant devant l'ancienne maison de ville, suivant la rue des Loups.

---

(1) Le château de *Castre*, qu'on prétend être un reste d'un *Castrum de César*, se trouve sur le penchant de la montagne de St-Pierre à une lieue de Maestricht et appartient actuellement à la famille Nagelmackers.

(2) *Willeren* actuellement *Wolder*, village à une demi lieue de la ville sur la route de Tongres. *Kesselt*, autre village des environs.

Dans les rues par lesquelles Son Altesse devait passer pour aller à l'église et de là à l'abbaye des *Joncs* brûlaient des deux côtés des tonneaux de poix.

Parvenu au grillage qui se trouve devant la grande porte de l'église de Notre-Dame, et où le doyen, Servais de Koelmont, résidait d'ordinaire, l'Evêque descendit de cheval, ainsi que les Seigneurs de Buren, Ysselstein, Hornes, Arenberg, Barbençon et autres, de même les magistrats de la ville, puis tous sont entrés avec Son Altesse qui marchait entre le doyen et un autre chanoine, jusque dans le chœur, devant le maître autel, où l'Evêque se mit à genoux sur un prie-Dieu couvert de draperie en soie, et fit sa dévotion. L'autel était richement orné, portant des beaux reliquaires de la vraie Croix et du chef de St. Barthélemi et autres reliques. Les bourgmestres, les jurés, le secrétaire Palant et les autres officiers se tenaient du côté gauche de l'autel.

Son Altesse, après avoir prié, s'est levée et est montée à l'autel pour faire le serment accoutumé de la ville, d'après la formule inscrite dans le livre d'or; serment que le secrétaire Palant proclama. Après quoi Son Altesse s'est dirigée vers sa stalle, également couverte de draperie de soie, pendant que les chantres des deux collégiales ont chanté le *Te Deum* accompagné de l'orgue.

Puis l'Evêque s'est rendu du grand chœur au petit chœur où se trouve l'autel de Sainte-Agnès, d'où l'avoué Passaert harangua, au nom de l'Evêque, le peuple qui se trouvait dans l'église, disant comment Son Altesse avait fait hommage et serment à la bonne ville, et confirmé ses privilèges, et que le peuple devait aussi faire le serment de fidélité, ce que le public a fait en levant les doigts.

Puis Son Altesse est allée sous le clocher et a sonné la cloche *du ban* (1) à la vieille manière.

Sorti de l'église en compagnie des bourgmestres et autres magistrats, l'Evêque s'est rendu aux Joncs en son logement. Les archers le précédèrent jusque-là.

Parvenu dans la cour, les Bourgmestres, au nom de la Ville, en l'honneur de la joyeuse entrée de Son Altesse dans la ville, lui ont offert deux pintes (2) en argent, renfermant l'une de l'*hypocras*, l'autre, du *clairet*. De plus, deux pièces de vin, deux bœufs, vingt-trois moutons, et vingt-trois petits muids d'avoine. Et ainsi les Bourgmestres et

---

(1) *De banck Kloch*.
(2) *Twee Kannen*. *L'hypocras*, liqueur faite avec du vin, du sucre, de la canelle et d'autres ingrédients. Le *Clairet*, composition aromatique de vin, de miel, de sucre et de plantes odorantes.

magistrats ont pris congé de Son Altesse. Et quand cette fête était terminée il était bien neuf heures et demie du soir.

Le jeudi suivant, les bourgmestres et les conseillers, ont offert, au nom de la Ville, au comte de Buren une coupe (*kop*) en argent, avec couvercle, dorée à l'intérieur et à l'extérieur, d'une valeur de dix-sept florins d'or et là-dedans se trouvait des noix de muscats, des fleurs de muscat, de la canelle et des herbes odorantes, artistement arrangées, ce dont Son Altesse fut également très reconnaissant.

Le même jour, à midi, Son Altesse a fêté sa royauté dans le jardin du tir, avec ses seigneurs et ses nobles, avec leurs Dames et Demoiselles, ainsi que les Bourgmestres, avoués, échevins des deux cours de justice, les jurés, gouverneurs, clercs et autres bons bourgeois de la ville. Les bourgmestres offrirent de la part de la ville, en l'honneur de la fête du Roi du tir, un foudre de vin, qui fut bu ce même jour dans le jardin.

Le vendredi suivant, les bourgmestres ont offert de la part de la ville, quatre beaux brochets et deux belles carpes pris dans le réservoir de la ville appelé *dat gesken*.

Le dimanche suivant Son Altesse a eu pour convives les écoutêtes, les bourgmestres des deux Cours, les jurés et les secrétaires. Item le mardi 9 juillet Son Altesse a vu la montre des reliques de S. Servais. C'était le premier jour de la montre. Ce fut de la maison du docteur Brysfel que Son Altesse fut témoin de la cérémonie. Le jour, *post prandium*, vers trois heures, Son Altesse est partie à cheval pour Stokem avec ses seigneurs et ses gens; et les bourgmestres et les jurés, au nom de la ville, ont assuré Son Altesse de leur respect et de leur soumission, lui disant que le Seigneur Dieu daigne conserver Son Altesse en tout bien être et longue vie, et que Son Altesse voulut souvent revenir ici.

Puis les bourgmestres ont remercié Son Altesse en toute humilité des robes (tabbaerden) de satin, et des vestes (wamonessen) de satin que Son Altesse avait fait donner aux bourgmestres, savoir une robe et une veste à chaque bourgmestre et à chaque juré aussi une veste de satin ".

A. Meyers.

III. *Ordre des services dans l'église paroissiale d'Oirsbeek en* 1740.

A la page 4-47 de ce volume nous avons publié une notice sur la situation politique, économique et religieuse du village d'Oirsbeek vers la fin du siècle passé. Pour compléter ces donnés nous sommes heureux

d'y pouvoir ajouter une petite statistique que nous avons copié d'un ancien registre de la cure. Cette statistique porte le titre suivant et est partagée en 22 articles.

Informatio circa festa ecclesiae de Oirsbeek et circa stationes terminariorum etc. facta a R^{do} D^{no} pastore De Wittgenstein.

1°.

In nativitate D^{ni} cantatur 1^{a} missa circa 3^{iam} aut 4^{tam} juxta pluralitatem missarum, 2da cantatur vel legitur circa 7^{mam} vel 8^{am}, 3^{ia} more consueto circa medium undecimi.

2do.

In festo S. Johannis Evangelistae benedicitur vinum in honorem hujus sancti et datur potandum omnibus accedentibus post missam matutinalem et summam; hac die est statio pro Dominicanis in Sittard.

3^{tia}.

In circumcisione D^{ni} dedi ordinarie strenam spiritualem in templo et post vesperas convivium juvenibus et clero aede citatis.

4to.

In vigilia epiphaniae servatur festum S^{ti} Gerlaci. Benedicitur panis et aqua in honorem hujus S^{ti}.

5to.

In epiphania sunt plenariae indulgentiae pro omnibus confratribus et sororibus confraternitatis S.S. Angelorum custodum primum hic erecta a D. past. Daubach; altera die cantantur Laudes et summa missa pro defunctis confratribus et sororibus. Semper in die indulgentiarum (qui quater in anno frequentatur) post vesperas servatur processio et ad *Domunculam* (voor het doodsbeenderenhuisje achter de kerk) dicitur de profundis cum collecta fidelium. In hoc festo est statio f.f. Minorum de observantia ex Maseick.

6to.

In die cinerum post benedictionem horum distribuuntur cineres et fiunt oblata, missa cantatur vel legitur juxta commoditatem pastoris.

7mo.

In festo S. Josephi sunt indulgentiae ob confraternitatem S.S. Angelorum et fiunt omnia ut epiphania et die sequenti est statio f.f. Franciscanorum ex Maseick (*).

(*) Les statuts du diocèse de Ruremonde décrétèrent en 1652 ce qui suit: » non permittent pastores unquam regulares in suis ecclesiis praedicare confess. excipere mendicare aut alio modo stationes facere sine expressa licentia episcopi scripta.

8vo.

Per quadragesimae decursum indies celebrari sacrum legibile, sub quo recitatur Rosarium, datur ad illud pulsus majoris campanae.

9no.

In die Palmarum dicitur Passio; post prandium a Dominicano ordinarie praedicatur et accipit pro sermone pataconem. Post sermonem cantatur: *Vexilla regis.* Et datur benedictio.

10mo.

Feria 2da post palmas colliguntur ova pro pastore per ancillam et sacristam.

11mo.

In coena Dni cantatur missa circa 10mam, post quam S. Eucharistia processionaliter defertur ad altare B. M. V. ibique exposita manet usque ad vesperam, in qua cantantur ad dictum altare laudes de Venerabili; et iterum in fine defertur ad summum altare.

12mo.

Die Veneris Sto exponitur 1mo et defertur venerabile ad aram B. M. V. Deinde fiunt ceremoniae uti in Missali et ordinario, finitis collectis omnibus proceditur ad sanctuarium, ibiq. fiunt adoratnes. Post quas omnibus paratis itur processionaliter ad sepulchrum et incipitur *Vexilla* et defertur devote Ven. Sacr. iterum ad altare et completur missa.

13mo.

Die Sabbati Sto, paratis novis carbonibus, elicitur ignis novus et benedicitur et cantatur *Exultet.* Post benedictionem aquae baptismalis cantantur litaniae majores et summa missa, post quam succedunt vesperae.

14mo.

Die paschatis circa medium septimae cantantur Laudes, post quas missa matutinalis (vroegmis) si detur.

15mo.

In Vigilia pentacostis renovatur benedictio fontis; fiunt reliqua sicut in sabbato Sto. Feria tertia post pentac. servatur Theophoria in Oirsbeek ubi notandum quod non sit obligatio procedendi per viam longissimam in campis magni vici Doenradensis. Item prohibuit quoque Episc. Rurem. Henricus Johannes his verbis: Statuimus solemnitatem Theophoriae in ecclesia parochiali d'Oirsbeek in posterum singulis annis celebrandam Dominica Trinitatis. Datum Ruremdae 2da Mai 1772. H. I. Ep. Rur. (concordat cum orig. testis. F. Wiegels). Hac die statio servatur per Franciscanum de Maseick; prima Missa hora sexta; summa hora 8a, post quam exit processio (1).

(1) De zeven laatste regels van art. 15 zijn met eene latere hand bijgevoegd.

16mo.

In festo Venerabilis comitari debet pastor processionem Amstenradensem. In dominica ante festum J. Baptistae comitari debet processionem in Schinnen, Statio est in Puth; Missa servatur hora 9na. In festo S. Joh. Bapt. sunt indulgentiae ob confratern. S. S. Angelorum et est Statio Fraciscanorum de Maseick. Per octavam Venerab. exponitur de more et datur benedictio.

17mo.

Dominica penultima Augusti servatur commemoratio sive translatio reliquiarum S. Luciae V. et M. quae ex praepositura Gerlacensi hoc tempore (1738) hic advenerunt.

18mo.

Dominica ante festum Sti Servatii ex antiquo more est dedicatio ecclesiae (Kermis). Adest Franciscanus ex Maseick.

19mo.

17ma die Septembris servatur festum Sti Lamberti et est statio per dominicanum ex Sittard.

20o.

Festo B. Michaëlis archangeli est iterum confraternitas de S. S. Angelis statio fit a P. Carmelita Aquensi (uit Aken) qui debet concionnari et audire confessiones. Item debet P. Franciscanus ex Maseick hic audire confessiones.

21o.

13ma Decembris hic celebratur festum S. Luciae; statio fit libere per Carmelitam Aquensem; non servantur vesperae hac die, nisi sit dominica.

22o.

In natalitiis Dni cantatur Sa Missa summo mane ad libitum; 2a hora 7ma; tertia medio undecimae. In festo Sti Joh. Evan. fit statio per Dominicanum de Sittard.

De inkomsten der kerk in 1741 aan koren, waren 14 fl. Maest. C.; aan saed 14 idem; aen was verkocht 17 fl. idem; aen Jaergetieden 13 fl. 10 stuuvers; aen Geldrenten 18 fl.

De uitgaven van 't zelfde jaer waren aan wyn 19 fl. 4 st.; aen keerssen 14 fl. 11 st.; aen Jaerget. 6 fl.; schuren en wassen 5 fl.; Hemeldragers 1 fl. 15 st.; aen den H. Oly 1 fl.; Sermoon der passie 4 fl.; voor eene baer van St Lucia 3 fl. Dus inkomsten 76 fl. 10 stuivers; uitg. 52 fl. 7 stuivers.

In 1734 waren de uitgaven 59 fl. 5 st. en de ontfangst 20 fl. 17 st.

J. H.

TABLE DES MATIÈRES.

NOTICES ET MÉMOIRES.

BIBLIOGRAPHIE.

NÉCROLOGIE.

VARIÉTÉS.

DIPLÔMES ET AUTRES DOCUMENTS.

TABLE ALPHABÉTIQUE.

SCEAUX ET ARMOIRIES.

GÉNÉALOGIE.

PLANCHE.

Dans la courant de chaque année une assemblée générale de tous les membres effectifs de notre Sociéte est convoquée au local ordinaire, afin de contrôler les finances et d'élire des membres du Comité dont le terme expire.

L'auteur d'un Mémoire ou d'une Notice publiés par la Société, a droit à 50 tirés à part. Le comité n'assume pas la responsabilité des opinions émises dans les travaux publiés dans ces recueils: chaque auteur répond de son travail.

Les *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le duché de Limbourg* forment par an un volume d'environ 500 pages in 8°, orné de gravures ou de lithographies. Le prix du volume est de huit francs pour les non sociétaires. *Les membres effectifs de la Société les reçoivent gratis.* La contribution des membres effectifs est de trois florins ou six francs trente-quatre centimes par an. On s'adresse pour les publications à M. le docteur Schols, bibliothécaire de la Société, à Maestricht.

DE MAASGOUW,

ORGAAN VOOR

Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde.

Cette petite feuille Néerlandaise s'occupe, comme l'indique son titre, de l'Histoire, de la Langue et de la Littérature du Limbourg et des contrées voisines. Elle paraît à Maestricht, tous les quinze jours, sous le patronage de la *Société d'Histoire et d'Archéologie* de notre Duché et forme une annexe à nos *Publications*. Toutes les petites notices fugitives, tous les articles qui sont d'une actualité pressante et qui ne peuvent entrer dans le volume annuel, trouvent leur place naturelle dans le „Maasgouw". Nous recommandons cette petite feuille aux membres de notre Société et aux amateurs de l'histoire du Limbourg.

Prix de l'abonnement par année:

Pour la Néerlande . . . . 2 florins.
Pour la Belgique. . . . . 5 francs.

Werz.

